

**Metodický pokyn č. 1/2020
k archivnímu zpracování
fondů typu „Archiv města“, ver 2.0**

Čj. MV- 15839-1/AS-2023

1. ÚVOD	5
1.1. Okruh působnosti	5
1.2. Důvod vydání	5
1.3. Vazba na Základní pravidla, případně jiné standardy a metodiky	6
1.4. Struktura metodiky	6
1.5. Implementace	7
2. HISTORICKÝ A SPRÁVNÍ VÝVOJ, VÝVOJ SPISOVÉ SLUŽBY	8
2.1. Obecná charakteristika	8
2.2. Období městského zřízení a regulovaných magistrátů (do roku 1850)	12
2.2.1. Obecná charakteristika vývoje do roku 1850	12
2.2.2. Období do regulace magistrátů (do roku 1784)	17
2.2.2.1. Historický vývoj	17
2.2.2.2. Základní normy	28
2.2.2.3. Organizační struktura	30
2.2.2.4. Kanceláře	35
2.2.2.5. Agendy a písemnosti	37
2.2.3. Období regulovaných magistrátů (1784–1850)	54
2.2.3.1. Historický vývoj	54
2.2.3.2. Základní normy	65
2.2.3.3. Organizační struktura	66
2.2.3.4. Kanceláře	73
2.2.3.5. Agendy a písemnosti	80
2.3. Období moderní samosprávy (1850–1945)	112
2.3.1. Městské úřady 1850–1945	112
2.3.1.1. Historický vývoj	112
2.3.1.2. Základní normy	117
2.3.1.3. Organizační struktura	119
2.3.1.4. Kanceláře	122
2.3.1.5. Agendy a písemnosti	124
2.3.2. Správa měst na územích připojených k Německé říši (1938–1945)	155
2.3.2.1. Historický vývoj	155
2.3.2.2. Základní normy	161
2.3.2.3. Organizační struktura	162
2.3.2.4. Kanceláře	164
2.3.2.5. Agendy a písemnosti	166
3. DOSAVADNÍ METODIKY A ZPRACOVÁNÍ FONDŮ TYPU „ARCHIV MĚSTA“	169
4. SITUACE PŘED PŘEVZETÍM DO ARCHIVU A VÝBĚR ARCHIVÁLIÍ	176
4.1. Praxe při nakládání s dokumenty před převzetím do archivu	176
4.2. Akvizice archiválií a jejich uložení	178
4.3. Výběr z rozsáhlých agend a vnitřní skartace	185
4.4. Nahrazení originálu kopií	186
4.5. Ponechání duplicit a multiplicit	187

4.6. Uložení archiválií téhož původce ve více institucích	187
4.7. Vymezení archivního souboru	188
4.8. Časové vymezení fondu, nástupci a předchůdci, zařazování prior a posterior	192
4.9. Vnitřní organizační jednotky, podřízené a volně přidružené složky	194
4.10. Řešení případů, kdy nelze původce určit, nebo se na vzniku archiválie podílelo více původců	195
4.11. Řešení torzovitě dochovaných archivních souborů	195
4.12. Rozhodný okamžik pro uzavření archivního souboru	195
4.13. Rozhodný okamžik pro zahájení zpracování	195
4.14. Název archivního souboru	195
5. ZPRACOVÁNÍ ARCHIVNÍHO SOUBORU	197
5.1. Postup před zahájením zpracování	197
5.2. Archivní pomůcky	197
5.3. Ochrana osobních údajů a citlivých osobních údajů, autorská práva	198
5.4. Vnitřní skartace	198
5.5. Vlastní zpracování fondu	200
5.5.1. Obecné zásady	200
5.5.2. Volba struktury fondu	202
5.5.3. Specifické postupy při zpracování některých částí fondu	206
6. POPIS ARCHIVÁLIÍ	213
6.1. Zásady popisu archiválií	213
6.2. Úrovně popisu	213
6.3. Prvky popisu	214
6.3.1. Používání prvků popisu	214
6.3.2. Prvek Jiné označení – umělá signatura	215
6.3.3. Prvek Formální název jednotky popisu	215
6.3.4. Prvek Přímý zdroj akvizice	215
6.3.5. Prvek Název autorského díla	215
6.4. Výběr pořadacího schématu	215
6.5. Evidenční jednotky	216
7. ARCHIVNÍ AUTORITNÍ ZÁZNAMY A POPIS PŮVODCŮ	217
7.1. Zásady popisu původce	217
7.2. Typy původců	217
7.3. Povinné a doporučené prvky popisu původce	219
8. VÝBĚROVÁ BIBLIOGRAFIE	223
8.1. Právní normy	223
8.2. Edice městských písemností	224
8.3. Dobové správní příručky	229
8.4. Literatura	234
8.4.1. Dějiny městské správy, městské kanceláře a jejich produkce	234
8.4.2. Archivní fondy a jejich zpracování	259
9. ZKRATKY	265
10. AUTOŘI	266
11. NABYTÍ ÚČINNOSTI	266

PŘÍLOHY	267
Příloha č. 1: Umělé pořádací schéma pro registraturu města do regulace magistrátu (zřízení rychtářského úřadu)	268
Příloha č. 2: Umělé pořádací schéma pro registraturu regulovaného magistrá	290
Příloha č. 3: Umělé pořádací schéma pro registraturu rychtářského úřadu z období regulovaných magistrátů	312
Příloha č. 4: Umělé pořádací schéma pro registraturu města z let 1850–1945	320
Příloha č. 5: Struktura registratury osad spravujících v letech 1850–1945 vlastní majetek	350
Příloha č. 6: Ukázka transformace spisové normy Theodora Portele pro městskou samosprávu na územích připojených v letech 1938–1945 k Německé říši podle Základních pravidel	352
Příloha č. 7: Archivní autoritní záznam entity Město jakožto původce (kde byl po r. 1784 zřízen regulovaný magistrát)	362
Příloha č. 8: Archivní autoritní záznam entity Město jakožto původce (kde nebyl po r. 1784 zřízen regulovaný magistrát)	373
Příloha č. 9: Archivní autoritní záznam entity Magistrát jakožto původce	382
Příloha č. 10 Archivní autoritní záznam entity Kriminální soud jakožto původce	391
Příloha č. 11: Archivní autoritní záznam entity Městský úřad jakožto původce	396
Příloha č. 12: Archivní autoritní záznam entity Osadní zastupitelstvo (1864–1941) jakožto původce	406
Příloha č. 13: Magistráty v královských a municipálních (ochranných, poddanských) městech v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v roce 1847	409

1. ÚVOD

1.1. Okruh působnosti

Metodický pokyn stanoví minimální obecné zásady pro zpracování archivních fondů typu Archiv města. Původci těchto fondů tvořili, především v období do roku 1850, velmi různorodou skupinu. Předpokládá se tedy, že tento pokyn nabídne uživateli především modelové příklady zpracované v duchu platných metodických pravidel, a bude na něm, aby se pak vyrovnal se specifickými rysy vývoje příslušného města. Pokyn by proto měl být nejenom vzorem a návodem, ale také, v možné míře, přehledným shrnutím informací, které zpracovateli usnadní jeho práci.

Fondy označenými Archiv města rozumíme archivní soubory vzniklé z činnosti původců, kterým byl kdykoli do roku 1945 městský statut udělen nebo oficiálně přiznáván a které tento statut na počátku roku 1945 požívaly. Přitom se nerozlišuje, zda se v různých časových obdobích jednalo o města, městečka či městyse (civitas, oppidum), ani skutečnost, ve které době byl tento statut dané lokalitě udělen a jak dlouho jej užívala. Za původce „město“ se zde nepovažují pouze lokality, které tento titul užívaly po omezenou dobu z vlastní vůle bez oficiálního uznání či potvrzení, nebo lokality, které byly tímto titulem, zejména ve starším období, označovány ad hoc v některých dochovaných pramenech a jeho oficiálního uznání či potvrzení nikdy nedosáhly.

Schémata třídění uvedená v tomto pokynu bude možné importovat do programů určených k tvorbě archivních pomůcek.

1.2. Důvod vydání

Fondy typu Archiv města náleží ke kmenovým fondům uloženým ve státních okresních archivech a v archivech měst. Jejich prvořadý význam je dán jak hodnotou archiválií v nich uložených, které dokumentují vývoj daných lokalit (a v řadě ohledů i širších regionů a celého státu) od středověku až do poloviny 20. století, tak i trvalým zájmem badatelů nejrůznějšího zaměření. Archivy měst současně patří v kontextu archivních souborů uchovávaných v archivech České republiky k fondům zpracovatelsky nejobtížnějším, což je dáno jejich časovým rozsahem, komplikovaným vývojem městské správy a samosprávy i značnou obsahovou strukturovaností, která je spojena s celou řadou specifických dobových úředních

agend. Pro původce těchto fondů také nikdy před rokem 1945 nebyla vydána jednotná pravidla pro vedení spisové služby a původní vnitřní struktura registratur proto byla mimořádně různorodá.

V ústřední evidenci Národního archivního dědictví existuje v současnosti 803 fondů tohoto typu, v nichž je uloženo 29 844 běžných metrů archiválií. Z tohoto množství je 69,33 % evidováno mezi zpracovanými archiváliemi a 30,67 % mezi archiváliemi nezpracovanými. Metodiku lze využít při pořádání a inventarizaci dosud nezpracovaných archiválií, ale také při reinventarizaci fondů zpracovaných v minulosti způsobem, který nevyhovuje současným nárokům na charakter poskytovaných informací.

1.3. Vazba na Základní pravidla, případně jiné standardy a metodiky

Metodika vychází z aktuální verze Základních pravidel pro zpracování archiválií,¹ ze Základního materiálu k tvorbě metodik zpracování archivních souborů, případně z dalších metodických pokynů, které se týkají archiválií uložených ve fondech Archiv města.

Zpracovaná metodika v řadě případů také navazuje na Metodiku k archivnímu zpracování fondů typu „Archiv obce“,² a to zejména v částech věnovaných období moderní samosprávy. Struktura a charakter fondů původců typu město jsou však pro období do roku 1850 natolik odlišné, že oddělené vydání obou metodik je možné považovat za odůvodněné.

1.4. Struktura metodiky

Metodika shrnuje základní poznatky o vzniku a struktuře fondů typu „Archiv města“ a popisuje standardní postupy při jejich archivním zpracování. 1. část poskytuje úvodní informace o metodice, 2. část přináší základní informace o historickém a správním vývoji původců těchto fondů a o vývoji jejich spisové služby, 3. – 7. část popisují postupy při jednotlivých fázích zpracování fondů a 8. – 11. část obsahují bibliografické a další doplňující informace.

¹ Michal Wanner a kol., *Základní pravidla pro zpracování archiválií*. Příloha metodického pokynu č. 4/2022 odboru archivní správy a spisové služby, kterým se vydávají Základní pravidla pro zpracování archiválií ver. 3.1 (čj. MV-171396-1/AS-2022).

² Zdeněk Martínek – Radek Pokorný – Ivo Šulc, *Metodika k archivnímu zpracování fondů typu „Archiv obce“*. Sborník archivních prací 68, 2018, Supplementum č. 1/2018.

Nedílnou součástí metodiky jsou přílohy, v nichž jsou uvedena umělá pořádací schémata, ukázky převodu původních spisovenských schémat do prostředí respektujícího současnou verzi Základních pravidel pro zpracování archiválií a ukázky popisu původců tohoto typu fondů.

1.5 Implementace

Metodický pokyn se uplatní především při archivním zpřístupnění fondů dosud nezpracovaných. Vzhledem k tomu, že řada již zpracovaných fondů byla pro svůj význam uspořádána v minulosti v různých obdobích a podle různorodých metodických zásad a postupů, lze zároveň předpokládat, že u části z nich nastane časem aktuální potřeba původní zpracování revidovat a upravit je tak, aby odpovídalo současným požadavkům na podobu a strukturu poskytovaných informací. Přitom je třeba vzít v úvahu skutečnost, že většina těchto archivních fondů byla v minulosti badatelsky intenzivně využívána, a je proto nezbytné prostřednictvím příslušných prvků popisu zajistit, aby jednotlivé archiválie bylo možné identifikovat i podle původního označení a uložení.

Metodiku lze využít také při přepisu starších archivních pomůcek do moderních archivních databází.

Z pořádacích schémat, která jsou uvedena v příloze, se schémata uvedená v přílohách č. 1–5 mohou použít při zpracování fondů nebo částí fondů, u nichž není k dispozici původní registrurní systém, případně je tento systém nevhodný, jako základ pro zpracování fondu. Schéma č. 6 je určeno pouze pro zpracování příslušných částí fondů měst, která byla v letech 1938–1945 součástí území připojených k německé Říši.

2. HISTORICKÝ A SPRÁVNÍ VÝVOJ, VÝVOJ SPISOVÉ SLUŽBY

2.1. Obecná charakteristika

A) **Název „Archiv města“** je reminiscencí na vývoj péče o tyto archiválie v době před vznikem jednotné archivní sítě. Současně vyjadřuje skutečnost, že v některých případech obsah fondu přesahuje rámec původní registratury původce. Proti původnímu stavu se však dnes z fondu vyčleňují archiválie původců, které tvoří samostatné fondy.

B) **Označení „město“ či „městečko“, resp. „městys“** vychází z oficiálního statutu lokality na počátku roku 1945, případně v době, kdy tato lokalita jako samosprávná korporace zanikla sloučením s jinou lokalitou. Tento statut se většinou zakládal na listině o vysazení či povýšení na město či městečko, případně na nepřímém uznání tohoto statutu pro některá další sídla městského charakteru. V nejasných případech lze také využít označení užívaného opakovaně v úředních schematisech v letech 1850–1945. Mezi města a městečka se naopak nezařazují lokality, které byly tímto titulem označovány pouze dočasně, především ve středověku.

Do roku 1850 určoval statut města či městečka do značné míry také pozici jeho plnoprávných obyvatel, později se měšťanství stávalo spíše čestným titulem.

C) Fond Archiv města zahrnuje především **dokumenty vzniklé z činnosti místní správy a samosprávy** od počátku existence dané lokality až po převzetí správy národním výborem, případně správní komisí v roce 1945. Součástí fondu jsou i dokumenty obdobného charakteru vzniklé před získáním městského statutu.

D) Na rozdíl od fondu Archiv obce je **geneze fondu Archiv města** založena ve většině případů na nepřetržité kontinuitě samosprávného zřízení od středověku až do 20. století, byť v jednotlivých obdobích rozdílného charakteru. V případě že lokalita získala statut města či městečka až v novověku, zejména po roce 1850, není povýšení na město či městečko považováno za samostatný mezník a fond včetně dokumentů vzniklých před povýšením se pořádá podle jednotného schématu. Další podrobnosti jsou uvedeny v části 4.9. Vnitřní struktura fondu.

E) Činnost městské správy a samosprávy zahrnovala vedle výkonu funkcí spojených s vnitřní správou místa také **agendy přenášené na ni nadřízenými správními instancemi** (panovníkem, vrchností, státem). Tyto agendy mohly mít nejenom lokální, ale také regionální rozsah. Zejména do roku 1850 vykonávaly správní orgány vybraných měst vůči svému okolí některé z kompetencí, které po polovině 19. století připadly nově konstituované okresní úrovni veřejné správy a soudnictví.

F) **Součástí fondu Archiv města** jsou dokumenty vztahující se ke správě vlastního města včetně předměstí, dokumenty agend vykonávaných v regionálním rozsahu a dokumenty správy městského panství (velkostatku). Dokumenty vzniklé z činností místní správy sloučených obcí tvoří do data sloučení samostatné fondy.

G) Na rozdíl od fondů Archiv obce jsou mezi **rozsahem, obsahem a vnitřní strukturou fondů** typu Archiv města mnohem výraznější rozdíly, které vyplývají z odlišností v postavení a rozsahu působnosti a projevují se ve vnitřní struktuře a precizaci písemné agendy jednotlivých typů měst. Rozdíly jsou zvláště patrné ve vnitřní struktuře souboru městských knih, který u významných měst dosahuje značné formální diference, zatímco u menších měst a městeček s omezenou agendou je patrná tendence k vytváření knih smíšeného charakteru. Podobné rozdíly lze nalézt i v případě formálního postupu při vyřizování spisu, který v kancelářích měst s rozsáhlejší agendou získává postupně stále silnější rysy byrokratizace, zatímco u menších měst dlouho přežívá pouze jednoduchá forma spisové manipulace. Při aplikaci postupů uvedených v tomto metodickém návodu je proto třeba postupovat s ohledem na charakter konkrétního města.

H) Vznik **archiválií městské provenience** spadá většinou do doby, kdy o městském charakteru místa jejich dochování ani o jejich provenienci již není zásadních pochyb. V těchto dokumentech bývá zároveň patrná nepřetržitá správní a právní kontinuita již od středověku. Ve vývoji městských registratur rozlišujeme tři období. **První období** trvá od počátku města ve středověku zpravidla do 80. let 18. století. V převážné části tohoto období se uplatňuje tradiční středověké městské právo na principu správní autonomie a široké soudní pravomoci s výjimkou závěru zmíněného období, v němž se již začínají výrazně projevovat centralizační tendence období následujícího. **Druhé období**, které trvá až do roku 1850, se vyznačuje státní regulací městské správy u většiny měst, zejména u těch větších a významnějších, jimž staví do čela

kvalifikované státní úředníky s přesně definovanou soudní pravomocí. Pro **třetí období** v rozmezí od roku 1850 do roku 1945 je typická jednotná organizace veřejné správy na principech samosprávy, z jejíž působnosti je vyčleněno nezávislé soudnictví. Leč organizace politické správy z roku 1849 nebyla řádně uvedena do praxe. Rok 1918 pak neznamenal vzhledem ke kontinuitě právního řádu v zákonodárství pro činnost měst žádnou pronikavou změnu. Výraznější zásahy přineslo až období nacistické okupace, které plánovitě likvidovalo principy demokratického systému.

I) Vzhledem k rozsahu kompetencí, k míře autonomie vnitřní správy měst, k velikosti jejich kanceláří a vzhledem k délce správní kontinuity mohou představovat městské registratury vzniklé činností **úřadů měst** rozsáhlé soubory dokumentů, jejichž množství a uspořádání odpovídají míře byrokratizace příslušné lokality. Tyto registratury zároveň z diplomatického hlediska obsahují pestrou škálu různých druhů a typů dokumentů, jejichž vnitřní struktura nabývala v řadě případů postupně složitějších forem. Různé městské registratury se však odlišují množstvím a úplností dochovaných písemností, danými zejména odlišnými typy měst.

J) V **prvním období** jsou významné soubory archiválií tvořeny zejména dokumenty spadajícími mezi klasické diplomatické kategorie listin a knih. U menších měst nepředstavují listiny tak rozsáhlé soubory jednotlivin, aby se vyplatilo členit je podle nějakých dalších kritérií do dalších sérií nižších úrovní. Dostačuje jejich uspořádání do chronologické řady. Mezi listiny nesporně patří městská privilegia ve slavnostní podobě pergamenových listin s přivěšenými pečetěmi vydavatelů. Provenienční problém mohou představovat některé listiny jiných původců, zařazené do městské registratury dle původní staré manipulace. Jedná se tu především o listiny cechů či nadační listiny církevní provenience. Další otázky vyvolávají listy o zachovalosti, které z hlediska evidence NAD ani listinami v pravém smyslu slova nejsou. Problém s klasifikací představují i různé papírové dokumenty, které buď mezi listiny patří (jako např. různé misivy s přitíštěnou pečetí či panovnické úpisy půjček aj.), nebo mají charakter středověkého či ranně novověkého aktového materiálu. Takový materiál je třeba ze souboru listin vyčlenit a zařadit na příslušné místo registratury podle jiných kritérií. Obdobné problémy vznikají též s knihami. Z pohledu současné archivní metodiky jsou úřední knihy archiváliemi, „které vznikly jako nástroj k uchování protokolárních záznamů, opisů dokumentů nebo souborů informací ve formě umožňující ochranu jejich autenticity, právní validity a

celistvosti“.³ K výrazným formálním znakům těchto knih patří jejich vazba a jednotná úprava jejich stran. Některé obecné znaky vykazuje i jejich obsah. Úřední kniha je tvořená souborem kontinuálně pořizovaných zápisů, které se zpravidla týkají téže agendy. Hovoříme proto o „vedení“ knihy. Uvedené zápisy mají svébytnou právní platnost nebo administrativní význam, který se v případě knih veřejného charakteru vyrovná platnosti listin. Forma a struktura zápisů zajišťuje jejich průkaznost. Nejedná se tedy pouze o evidenční záznamy. Kniha tvoří nedělitelný celek. Vedení základních typů úředních knih má zpravidla dlouhodobý charakter. Některé vnější znaky knihy mohou nést např. listiny ve formě knihy, které často obsahují inzerty starších privilegií, a tak mohou v pevné vazbě čítat desítky stran textu. Mezi knihy bývají zařazovány i nejstarší registraturní pomůcky středověkých a raně novověkých kancelářů, kopiáře, registra či elenchy, které mnohdy nahrazují již nedochované listinné dokumenty vydavatelského i přijemeckého charakteru.

V 17. století a zvláště pak od 18. století se velmi rozrostla skupina **spisového materiálu**, která rozšiřovala svůj význam na úkor listin a knih. Podrobnosti o členění a rozšíření zmíněných typů archiválií v tomto prvním vývojovém období jsou uvedeny níže v části **2.2.2.5**.

Ve **druhém období** dochází v důsledku státní regulace ke vzniku nových agend, zejména ve sféře soudnictví. Setkáme se tu s novými řadami knih regulovaných soudů, které nahrazují staré soudní orgány městské samosprávy. Pro druhé období je typická komplexnost úředního písemného řízení a **převažující forma spisu** se stává hlavní diplomatickou kategorií. S rozvojem spisové služby souvisí i zavádění stále dokonalejší spisové evidence projevující se v nárůstu **registraturních pomůcek** v knižní podobě. Uvedené tendence se dále rozvíjely jak kvantitativně, tak i kvalitativně v následujícím **třetím období**.

K) V případě, že daná archiválie nenaplnuje všechny formální znaky knihy, je třeba zvážit především její pozici ve vztahu k ostatním archiváliím původce a skutečnost, zda původci sloužila k opakovanému zaznamenávání případů v rámci příslušné agendy. Za knihy lze považovat i ty archiválie, které byly původcem používány dlouhodobě a byly jím průběžně aktualizovány, např. urbáře, katastrální elaboráty, parcelní protokoly nebo inventární knihy. Knihami naopak nejsou písemnosti, které sloužily při sestavování těchto knih jako podkladové materiály, např. katastrální fase, výtahy nebo výkazy.

³ Vyhláška č. 213/2012 Sb., již se mění vyhláška č. 645/2004 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, ve znění vyhlášky č. 192/2009 Sb.

L) U **účetních písemností** je třeba vycházet z kontextu užívaného systému účetnictví.⁴ Za knihy zde pokládáme především hlavní knihy a deníky a dále písemnosti, které plnily funkci dílčích (pomocných) účetních knih, např. pomocné hlavní knihy, pomocné deníky aj. (*viz též Metodický pokyn č. 4/2019 k archivnímu zpracování účetních materiálů, čj. MV-172323-1/AS-2019*).

2.2. Období městského zřízení a regulovaných magistrátů

2.2.1. Obecná charakteristika vývoje do roku 1850

A) Typickým rysem vývoje původců fondu Archiv města před rokem 1850 byla **velká diferenciacce jejich postavení podle právního statutu a míry privilegovanosti**. Rozdíly mezi jednotlivými kategoriemi měst se sice postupně, především od druhé poloviny 18. století, zmenšovaly, až do roku 1850 však nikdy nebylo dosaženo jednotného rámce městské správy, který by byl srovnatelný s koncepcí obecního zřízení v následujícím období. Adekvátní interpretace pozice každého jednotlivého města patří proto k základním předpokladům zpracování jeho archivního fondu.

B) **Vývoj struktury původců** fondu Archiv města byl do poloviny 19. století dosti komplikovaný. Klíčový význam zde připadá jednak otázce, zda a kdy příslušná lokalita nabyla statutu města, jednak otázce jejího zařazení do soudobé struktury komunit městského typu. V případě lokalit, které v pozdější době měly zcela nesporně městský charakter, odpovídá interpretace dobových termínů (nejčastěji villa forensis, oppidum, civitas, resp. Markt, Städtchen, Stadt, městečko, město) na otázku, kdy tato lokalita nabyla městského statutu. Z hlediska stanovení původců fondů má však podstatnější význam tehdy, pokud není k dispozici přímý doklad o povýšení a je třeba rozhodnout, zda tohoto statutu lokalita vůbec nabyla. V tomto případě je třeba vycházet z širšího kontextu charakteristických funkcí lokalit městského typu (především právních, správních, ekonomických a sociálních) v delším časovém horizontu a nepřihlížet k nahodilým zmínkám v dobových pramenech.

⁴ Zdeněk Puchinger – Pavla Slavičková, *Malé dějiny účetnictví v českých zemích před rokem 1989*. Olomouc 2014, s. 57nn.

C) Z několika **typologických modelů měst**, které definovaly různé směry moderní historiografie, si z pohledu charakteristiky původců zachovává svůj význam především tradiční dělení na města královská a města poddanská včetně dalšího vnitřního členění těchto skupin, neboť se nejúžeji váže na hierarchický, kompetenční a obecně správní kontext podstatný pro genezi archivních fondů. Zatímco početná skupina měst poddanských se formovala především v návaznosti na ekonomickou stratifikaci osídlení v kontextu správní struktury dominií a v Čechách, na Moravě a ve Slezsku se obecně vyvíjela obdobně, formování méně početné, ale významné skupiny měst královských souviselo s odlišným kontextem fungování panovnické moci v jednotlivých korunních zemích.

D) **Královská města v Čechách** tvořila vnitřně strukturovanou skupinu. Pro správní kontext geneze jejich archivních fondů byla významná různá míra privilegovanosti a odlišná podřízenost vyšším instancím, z níž vyplývala existence specifických norem pro jednotlivé skupiny měst. Tyto rozdíly se od 18. století sice postupně zmenšovaly, v řadě oblastí však přetrvaly až do poloviny 19. století.

E) **Města vyjmutá z pravomoci podkomořích** byla podřízená přímo panovníkovi a jeho úřadům, jejichž prostřednictvím se zde obnovovaly městské rady. Náležela k městskému stavu a měla značně svébytné postavení při správě obecních záležitostí i obecního majetku, v jiných záležitostech nebylo jejich postavení zcela jednotné. Teprve v průběhu 18. století do jejich hospodaření více zasahovaly zeměpanské úřady, nejprve zřízením hospodářských direktorií podřízených dohledu ekonomické komise, od r. 1749 všeobecně vrchnímu hospodářskému ředitelství (později se statutem guberniální komise), po jehož zrušení v r. 1781 převzala i tuto agendu zemská gubernia a guberniální (zemská) účtárna.

a) Města plně privilegovaná: původně Staré Město pražské a Nové Město pražské (od r. 1504), později České Budějovice (1623), Plzeň (1627), Malá Strana (1507, definitivně 1628), Hradčany (1756).

b) Města částečně privilegovaná, původně spravovaná purkrabím hradu Loket: Karlovy Vary (původně snad komorní město, od r. 1707 svobodné královské město), Loket (královské město od r. 1240 a znovu od r. 1598).

c) Město se zvláštním statusem: Cheb (původně říšské město, od r. 1322 podřízeno panovníkovi prostřednictvím hejtmána [purkrabího chebského hradu], od r. 1723 svobodné královské město, od r. 1759 podřízeno vrchnímu hospodářskému ředitelství).

F) Podkomořská města

a) Královská města podkomořská

Města byla spravována českým králem prostřednictvím úřadu zemského podkomořího. Náležela k městskému stavu, jejich účast na jednání zemského sněmu byla po r. 1620 omezená. Podkomoří v těchto městech obnovovali městské rady a vykonávali dohled nad správou města i městským hospodářstvím. Od přelomu 17. a 18. století byla část agendy kontroly městských účtů předána účtárně české komory (do zániku komory v r. 1745), po r. 1751 byly některé kompetence podkomořích přeneseny rovněž na krajské úřady (dohled nad bernictvím, mírami a váhami a dalšími agendami určenými v instrukcích pro krajské hejtmany). Specifické postavení měla pevnostní města Terezín a Josefov, jejichž správa zčásti podléhala vojenskému velení.

Beroun, Čáslav, Domažlice, Kadaň, Klatovy, Kolín, Kouřim, Litoměřice, Louny, Most, Nymburk, Písek, Stříbro, Sušice, Ústí nad Labem, Vodňany (1623–1710 v zástavě), Žatec, Český Brod (od r. 1437), Tábor (od r. 1437), Rokycany (od r. 1584), Rakovník (od r. 1588), Pelhřimov (od r. 1596), Hradčany (od r. 1598 do r. 1756), Mladá Boleslav (od r. 1600), Německý Brod (od r. 1637), Josefov (od r. 1782), Terezín (od r. 1782).

Dočasně užívala statutu královského města: Slaný (do r. 1622), Tachov (do r. 1623), Týn nad Vltavou (1609–1621), Prachatice (1609–1620).

G) Královská města věnná

Města byla spravována českou královnou prostřednictvím úřadu podkomořího měst věnných. Jejich postavení bylo obdobné jako u královských měst podkomořských. Na rozdíl od těchto měst dostala věnná města ve 20. a 30. letech 18. století nové instrukce pro politickou, soudní a hospodářskou správu. Po zrušení úřadu podkomořího měst věnných v roce 1834 byla podřízena úřadu zemského podkomořího.

Dvůr Králové nad Labem, Hradec Králové, Chrudim, Jaroměř, Mělník, Polička, Trutnov, Vysoké Mýto, Nový Bydžov (od r. 1593).

H) Města podřízená úřadu nejvyššího mincmistra

Skupina těchto měst nebyla zcela totožná se skupinou měst horních, neboť některá z horních měst patřila mezi města privilegovaná či podkomořská.⁵ Mezi dalšími městy označovanými jako královská horní města a svobodná horní města existovaly i další individuální rozdíly, společným jmenovatelem byla ze správního hlediska příslušnost pod pravomoc úřadu nejvyššího mincmistra (případně horního hofmistra), který zde vedle dohledu v horních záležitostech vykonával i pravomoci obdobné podkomořím. S výjimkou Kutné Hory nebyla horní města součástí městského stavu. Po zrušení české komory r. 1745 byla tato města kromě Kutné Hory podřízena úřadu zemského podkomořního, který zde měl provádět obnovy rad a dohlížet na obecní hospodářství. Na přelomu 40. a 50. let se znovu dostala pod správu úřadu nejvyššího mincmistra, kde zůstala až do jeho zrušení v r. 1784. Poté byla podřízena přímo zemskému guberniu.

a) Kutná Hora byla současně počítána mezi privilegovaná města. Městskou radu zde obnovoval přímo panovník nebo jeho zástupce, po zřízení české komory její radové a postupně nejvyšší mincmistr. Podobně jako v dalších privilegovaných městech zde bylo v 18. století zřízeno tzv. hospodářské zřízení (hospodářské direktorium). V r. 1745 nebylo město podřízeno podkomořskému úřadu, od r. 1752 náleželo opět pod správu úřadu nejvyššího mincmistra.

b) Chomutov, od r. 1605 královské město, které se od r. 1780 počítalo mezi částečně privilegovaná města, neboť jednotliví měšťané měli od r. 1780 právo vkladu do desk zemských.

c) Skupina dalších horních měst podřízených úřadu nejvyššího mincmistra nebyla pevně vyhraněná. Od 17. století se sem zpravidla počítala města Abertamy, Boží Dar, Čistá, Hora Svatého Šebestiána, Horní Blatná, Horní Slavkov, Hory Matky Boží, Jáchymov, Jílové u Prahy, Kaňk, Kašperské Hory, Krásno, Loučná, Nový Knín, Oloví, Příbram, Přísečnice, Rejstejn, Vejprty a Výsluní.

I) Města podřízená úřadu nejvyššího purkrabího

Velvary měly od r. 1592 statut královského města, ale podřízeny byly úřadu nejvyššího purkrabího, který zde vykonával obdobné kompetence jako podkomoři.

⁵ Jan Lhoták, Města královská horní. Města horní svobodná. In: *Encyklopedie českých právních dějin*. Svazek 3, K–M. Plzeň 2016, s. 629–639.

J) Skupina **královských měst na Moravě** byla ve středověku početná (až 30 lokalit), postupně se však většina těchto měst dostala do držení šlechtických vrchností. Od 16. století tvořilo městský stav na Moravě již pouze 6 královských měst (Brno, Jihlava, Olomouc, Uherské Hradiště, Uničov, Znojmo). V 16. století se 3 další města vykoupila z poddanství a příslušela poté pod ochranu panovníka (1548 Kyjov, 1558 Nový Jičín, 1562 Šumperk), nestala se však součástí městského stavu a byla v podstatě pouze komorními městy podřízenými české komoře. Tento statut si dlouhodobě uchoval pouze Kyjov, zatímco Nový Jičín (1624) a Šumperk (1622) se zařadily opět mezi města poddanská. Královská města spravoval na Moravě panovník prostřednictvím podkomořího. Hospodaření těchto měst bylo během 18. století rovněž vyňato z kompetencí podkomořího a podřízeno doзору zvláštních hospodářských orgánů. V r. 1726 byla ve městech zřízena hospodářská ředitelství, která od r. 1729 podléhala vrchní hospodářské komisi v Brně, reorganizované v r. 1752 v městskou administraci in oeconomicis a v r. 1773 v městskou hospodářskou administraci. Od r. 1792 tato agenda přešla přímo na moravské gubernium.

K) Ve **Slezsku** skupina královských měst v pravém slova smyslu v důsledku specifického státoprávního vývoje nevznikla. Významem a rozsahem práv se jim blížila především Opava, jejíž zástupci zasedali na sněmu, později však měla charakter knížecího města Lichtenštejnů. Specifické postavení měl dále Krnov, který byl od r. 1626 odvolací stolicí pro některá další města.

L) Pozice **vrchnostenských (poddanských) měst** byla od počátku velmi individuální v závislosti na rozsahu udělených privilegií a na ustanoveních řádů a instrukcí vydávaných vrchnostmi. Pokusy o jednotnější úpravu jejich postavení měly zpočátku podobu udělování tzv. práva královského (ius regale), na jehož základě některé vrchnosti přizpůsobily poměry měšťanů obdobně k poměrům měšťanů v královských městech (např. v rámci rožmberského dominia). Obecnější význam pro vnitřní strukturovanost vrchnostenských měst mělo od 16. století postupné vyhraňování skupiny **měst ochranných (municipálních)**, která se od měst pokládaných nadále za města plně poddanská lišila volnějším poměrem k vrchnosti. V pozdější době bývalo jejich postavení upraveno přímo smlouvou s vrchností, v níž byla stanovena míra práv a vrchnostenských povinností jejich obyvatel. Od poloviny 18. století byla municipální města považována ze strany panovníka za vyhraněnou skupinu měst, pro niž byly vydávány

specifické předpisy (např. o pronájmu městských statků nebo instrukce pro správu obecního hospodářství z roku 1776).⁶

M) **Ostatní poddanská města**, která neměla vztah s vrchností upravený zvláštní smlouvou, užívala pouze výsad, které jim udělily vrchnosti, a byla na vrchnostenské správě také stále více závislá. S tím, jak se postupně proměňovala struktura městské sítě, ztrácely některé lokality užívající statut města či městečka svůj význam, takže soudobí správní teoretici je pokládali za místa, která „nemají žádná jiná práva, než každá ves, a požívají jen té přednosti, že se jmenují město“.⁷

N) Specifickým typem poddanských měst byla **města komorní**, která podléhala přímo svrchovanosti panovníka a české komoře, resp. zemskému guberniu a administraci státních statků.

2.2.2. Období do regulace magistrátů (do roku 1784)

2.2.2.1. Historický vývoj

A) **Vznik a vývoj středověkých měst** je složitý proces, jehož studium zahrnuje celou řadu problémů.⁸ Města nabývala tolikati podob, že pokusy o jejich obecné definování ztroskotávají. Zvlášť obtížné je zjistit rozhodující dobu jejich vzniku jako aglomerace městského typu – tzv. dobu „založení“ města – v případech, kdy města vznikala organickým vývojem staršího

⁶ Christian d'Elvert, *Zur Geschichte des Gemeindewesens in Mähren und Oester.-Schlesien*. II. Die Municipal-Städte in Mähren und Oester. Schlesien und deren Verhältnisse zu ihren Schutzobrigkeiten. Die unterthänigen Städte und Marktflecken in beiden Ländern. Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde 1865, Nr. 6, s. 41–46, 85–88, 94–98; Lidmila Dědková, *Ochranná municipální města v Čechách*. Sborník archivních prací 28, 1978, s. 292–355; Lidmila Dědková: Problematika právního základu tzv. municipálních měst v Čechách. In: *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*. Praha 1982, s. 35–40; Marie Macková, *Municipální ochranná města Česká Třebová a Ústí nad Orlicí*. In: *Česká města v 16. – 18. století*. Praha 1991, s. 153–159; Marie Macková, *Municipální ochranné město Ústí nad Orlicí*. Ústí nad Orlicí 1995; Marie Macková, *Municipální ochranné město Ústí nad Orlicí v podmínkách lichtenštejnského panství*. In: *Poddanská města v systému patrimoniální správy*. Ústí nad Orlicí 1996, s. 35–39; Ivan Martinovský, *Ochranné město Chabařovice*. In: *Poddanská města v systému patrimoniální správy*. Ústí nad Orlicí 1996, s. 19–24; Valentin Urfus, *Právní postavení poddanských ochranných měst v 18. století*. In: *Poddanská města v systému patrimoniální správy*. Ústí nad Orlicí 1996 s. 5–10; Jan Lhoták, *Města municipální (ochranná)*. In: *Encyklopedie českých právních dějin*. Svazek 3, K–M. Plzeň 2016, s. 639–643.

⁷ Dominik Kostetzky, *System der politischen Gesetze Böhmens*. Bd. 3, Prag 1819, s. 241, § 424.

⁸ Jindřich Tomas, *K problémům městských center raně feudálních kontinuit*. In: Jindřich Tomas: *Od raně středověké aglomerace k právnímu městu a městskému stavu*. Litoměřice 1999, s. 13; Jiří Kejř, *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Praha 1998, s. 160.

sídlištního útvaru.⁹ Jedním z klasických způsobů doložení roku, kdy se rozhodlo o vzniku města v právním slova smyslu, je existence zakládací listiny. Je ovšem třeba brát v úvahu, že právní akt mezi zakladatelem-**pánem města** a podnikatelem-**lokátorem** realizujícím jeho záměr, který určoval podmínky založení města a městská práva, mívával často ústní formu a písemnou podobu mohl získat až následně.¹⁰ Při zkoumání počátků měst se nemůžeme spolehnout ani na **původní termíny pro danou městskou lokalitu**. Termíny „civitas“ nebo „urbs“, které později definovaly město, znamenaly v dobových pramenech po dlouhou dobu hradiště, hrad či hradský obvod. Obdobně je tomu se slovem „oppidum“, které bylo v městském smyslu pravděpodobně poprvé užito v r. 1223 v uničovském privilegii a označovalo pak menší město nebo městečko. Naopak termínů „villa“ či „villa forensis“, které znamenaly ves nebo trh, se užívalo v počátcích měst i pro sídliště vyššího typu, jak to ostatně dokládá i již zmiňované uničovské privilegium v nejstarší latinské verzi názvu Uničova – „nova villa“. Český termín „město“ se utvářel během druhé poloviny 13. století a v českých literárních pramenech se objevuje až na počátku 14. století.¹¹

Středověké město představuje z širšího evropského hlediska zejména projekci dvou principů: panovnického regálu „tržního míru“ a středomořského modelu autonomní organizace „obce a rady“.¹² Pojem „**obec**“ (civitas) prošlo od období antiky mnoha proměnami a svůj středověký význam nalezlo právě v souvislosti s formováním městské komunity v rámci rozvoje městské civilizace.¹³ Paralelnost rozvoje městské civilizace v českých zemích a v západní Evropě je zřejmá již v prvních desetiletích 13. století.¹⁴ Ve 13. století tak došlo v našich zemích k formování měst jako specifických hospodářských jednotek a zároveň k vytvoření sítě měst jako jednotek právních a politických, vybavených vnitřní samosprávou. Města se formovala na základě hospodářských podmínek řemeslnických a tržních, případně horních. Města se od venkovských sídlišť odlišovala koncentrací obyvatelstva v zeměpisně vymezeném a urbanisticky strukturovaném prostoru i specifičností právního postavení a zaměstnání obyvatel.

⁹ František Hoffmann, *České město ve středověku*. Praha 1992, s. 9, 36.

¹⁰ Např. mezi založením města Uničova markrabětem Vladislavem Jindřichem v roce 1213, pravděpodobně právním aktem v ústní formě, a vydáním uničovského privilegia Přemyslem Otakarem I. v roce 1223, kterým byl tento právní akt zlistiněn, uplynulo 10 let. *Uničov, historie moravského města*. Red. Karel Konečný, Uničov 2013, s. 53.

¹¹ *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*. Svazek 2. Praha 1912, č. 246; František Hoffmann, *České město ve středověku*, s. 37–38.

¹² Vratislav Vaníček, *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek 3 (1250–1310). Praha – Litomyšl 2002, s. 258.

¹³ Jiří Kejř, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 87.

¹⁴ Vratislav Vaníček, *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek 2 (1197–1250). Praha – Litomyšl 2000, s. 272.

Z těchto odlišností vyrůstaly specifické společenské vztahy budující „městskou obec“, hierarchizaci obyvatel města a politické i kulturní funkce města uvnitř i navenek.¹⁵

Většinou v průběhu první poloviny 13. století vymezila v českých zemích panovnická moc svůj hospodářský zájem ve vznikajících **královských městech** především na záležitosti spojené s obchodem (privilegia mílová, osvobození od cel a mýt, práva výročního trhu, vedení obchodních cest, právo nuceného skladu) a zároveň postavila část obyvatelstva pod svůj výhradní vliv. Měšťané královských měst byli tedy poddanými panovníka.¹⁶ Od 80. let 13. století, po zformování sítě královských měst, začala vznikat **města poddanská**, což bylo možné jen s výslovným souhlasem panovníka, uděleným vrchnosti. Obyvatelé těchto měst zůstávali nadále poddanými své vrchnosti.¹⁷

Zvláštní typ obce představuje městečko nebo též „**městys**“, který svojí velikostí a významem stojí mezi městem a venkovskou obcí. V minulosti se jednalo o sídla, kterým bylo uděleno právo pořádat týdenní a dobytčí trhy. Městečka začala vznikat od 14. století pod vrchnostenskou správou. Od 16. století se tyto sídelní jednotky v pramenech označovaly i jako městys. Této skupině se blíží i poddanská tzv. **ochranná municipální města**, kterými se často stala významnější sídla, jež od své vrchnosti obdržela městská privilegia a spolu s nimi i jistou míru autonomie.¹⁸ Na úroveň poddanského městečka se však mohla dostat i menší královská města, která byla panovníkem dána do zástavy šlechtě po složení peněžité zástavní částky na základě smlouvy. Panovník tak získal hotové peníze za přenesení části uživatelských práv na šlechtického věřitele. Zástavní držba zpravidla končila po delší době převodem do vlastnictví šlechtického zástavního držitele, protože panovnická komora nebyla často schopna zástavu zaplatit. Město tak na úroveň větší míry poddanství při zachování některých hospodářských výhod mohlo i poklesnout.¹⁹ Uvržení města do poddanství mohlo být i **formou trestu za**

¹⁵ František Hoffmann, *České město ve středověku*, s. 31–34; Jan Klápště, Měšťané a lidé z města. In: *Člověk českého středověku*. Edd. František Šmahel – Martin Nodl. Praha 2002, s. 337–363.

¹⁶ Neocenitelný přehled novější literatury k moravským královským městům, zahrnující i problematiku městského práva, přináší *Bibliografie k moravským královským městům ve středověku a raném novověku (1990–2010)*. Red. Hana Jordánková – Ludmila Sulitková. Brno 2014.

¹⁷ Jaroslav Marek, *Městská síť na Moravě v 15. a 16. století*. Časopis Matice moravské 90, 1971, s. 281–303; Rostislav Nový, *Poddanská města a městečka v předhusitských Čechách*. Československý časopis historický 21, 1973, s. 73–109; Lenka Bobková – Iveta Svobodová, *Struktura městské sítě v severních Čechách v druhé polovině 15. a na počátku 16. století*. Sborník Severočeského muzea – Historie 10, 1991, s. 5–25; Jiří Kejř, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 148nn.; Jaroslav Mezník, *Problém rozlišování měst, městeček a vesnic ve 13. – 15. století*. In: *Královská a poddanská města od své geneze k industrializaci a postindustrializaci*. Red. Jiří Jurok. Ostrava – Nový Jičín – Příbor 2002, s. 17–21.

¹⁸ Lidmila Dědková, *Ochranná municipální města v Čechách*. Studie o vývoji a postavení poddanských měst a jejich správy po Bílé hoře. Sborník archivních prací 28, 1978, s. 292–355.

¹⁹ Příkladem takového „ponížení“ může být původně královské město Litovel. Karel Konečný a kol., *Litovel*. Velké dějiny města. 1. díl. Od nejstarších dob do roku 1918. Litovel 2018, s. 150–151, 158nn.

vzpouřu. Přechodnou ztrátu charakteru královského města za účast na stavovském povstání nalezneme například v historii již několikrát zmíněného města Uničova.²⁰ Další speciální charakteristiku poddanských měst představuje postavení tzv. **rezidenčního vrchnostenského města** jako centra panství. Tato charakteristika je však na rozdíl od předchozích kategorií, zakotvených v dobovém právu, vědeckým konstruktem současné historické typologie.²¹

B) Středověké město představovalo od počátku svého rozvoje zvláštní hospodářské a správní středisko, které se odlišovalo podmínkami života svých obyvatel od okolního zemědělského prostředí i od způsobu života šlechtických feudálů. Základním právním pilířem existence města a osou všeho dění v něm byl vztah jeho obyvatel k pánovi města. Tento vztah byl vnitřně rozporný, protože míra různých výhod, které pán svým poddaným měšťanům přiznal, je na jedné straně zavazovala k věrnosti, na straně druhé však posilovala jejich sebevědomí a samostatnost, oslabující pánův vliv. Hospodářská prosperita plynoucí z udělených privilegií tak sice pánovi skýtala kýžený zisk v podobě daní, ale zároveň upevňovala nezávislé postavení měst.

V rámci struktury středověkého státu navenek ovšem přetrvávala formální právní závislost měst na jejich pánech. Určitý stupeň suverenity měst ve vztahu k jejich okolí je však nesporný i zde – zvláště v oblasti právní, dané zejména svěřenou hrdelní jurisdikci, a v oblasti hospodářské, vymezené městskými privilegii.

C) Velikost a strukturu městské registratury mohou ovlivňovat základní charakteristiky příslušného města. K nim patří především **charakter pána města a příslušnost k určitému okruhu městského práva.**

První zmíněná charakteristika dělí města do dvou velkých skupin na **královská** (svobodná), jejichž pánem byl panovník,²² a **poddanská**, jejichž pánem byla světská či církevní vrchnost v rámci příslušného feudálního panství. Uvnitř tohoto členění však existují i další typy měst. Speciální podskupinu poddanských měst tvořila např. již zmíněná **ochranná municipální města.**

²⁰ Uničov, *historie moravského města*, s. 151–161.

²¹ Petr Vorel, *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15. – 17. století*. Pardubice 2001, s. 69–81.

²² Pouze jejich obyvatelé měli osobní svobodu a později i možnost zastoupení na zemském sněmu. Královská města byla podřízena podkomořímu s výjimkou Starého a Nového Města pražského, která byla podřízena přímo panovníkovi. K dalším výjimkám náležela zejména města horní, podřízená královskému mincmistrovi, a města věnná pod správou purkrabího kraje hradeckého, tvořící součást důchodů a vdovského věna královny.

Města v českých zemích, ať již byla královská nebo poddanská, se z právního hlediska formovala podle osvědčených zahraničních vzorů, specifikovaných dvěma soubory městských práv, které odpovídaly **dvěma základním právním okruhům**: severoněmeckému (též „magdeburskému“, „saskému“ či „sasko-magdeburskému“) a jihoněmeckému (tzv. „švábskému“ či z pohledu našich dějin nepřesně „norimberskému“²³). Pro magdeburské právo byla typická užší vazba na vyšší právo v cizině (Magdeburk, v případě práva magdebursko-vratislavského Vratislav). K **magdeburskému právu** patřila většinou města ležící na sever od čáry Chomutov – Louny – Slaný – pražská Malá Strana – Kouřim – Kolín – Polička – Olomouc. Vrchními stolicemi se pro severoněmecký okruh staly Litoměřice²⁴ pro Čechy a Olomouc pro Moravu. Města na jih od zmíněné linie se řídila většinou **švábským právem**. V oblasti působnosti švábského práva se jako jeho stolice profilovala významná domácí města (Staré Město pražské pro Čechy, Brno pro Moravu).²⁵ Zvláštní místo zde též zaujímal města horní, tvořící jihlavský a od r. 1300 jihlavsko-kutnohorský právní okruh.²⁶ Od poloviny 14. století se švábský okruh začal rozpadat na další domácí okruhy práv – pražský a jihlavsko-brněnský. Relativní jednotnost městského práva v daném okruhu se vztahovala na města královská i poddanská.²⁷ Též ve sféře magdeburského práva existovaly na Moravě kromě právního okruhu olomouckého např. i okruh opavský či hlubčický.²⁸

Je nesporné, že charakter příslušného městského práva se odlišoval podle toho, z kterého směru přicházeli němečtí kolonisté v rámci **kolonizační vlny** probíhající v našich zemích od 13. století. Přinesení příslušného práva ovšem spíše než na mase kolonistů záviselo především na osobě **lokátora** města, zkušeného odborníka, který pro pána města organizoval založení města, jeho budování i organizaci městské obce.²⁹

²³ Norimberk se jako vrchní stolice uplatňoval jen v omezené míře. Na městská práva jihoněmeckého okruhu v českých zemích měla vliv jako vrchní stolice především Vídeň. František Hoffmann, *K oblastem českých práv městských*. Studie o rukopisech 14, 1975, s. 36.

²⁴ Vladimír Spáčil – Libuše Spáčilová, *České překlady Míšeňské právní knihy*. Olomouc 2018, s. 13nn.

²⁵ Jan Janák – Zdeňka Hledíková – Jan Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha 2005 (2. vydání), s. 204.

²⁶ Marie Bisingerová, *Správa města Kutné Hory v 15. a 16. století*. (Shrnutí dosavadních poznatků). Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 1, Z pomocných věd historických 10. Městská diplomatika a správa v českých zemích do druhé světové války. Praha 1992, s. 47.

²⁷ Antonín Haas, *Právní oblasti českých měst*. Časopis Společnosti přátel starožitností 60, 1952, s. 15–24; František Hoffmann, *K oblastem českých práv městských*, s. 27–68; Jaromír Štěpán, Ke krystalizačnímu procesu městského práva českého. In: *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference uspořádané Právnickou fakultou Univerzity Karlovy ve dnech 25. – 27. 9. 1979 v Praze. Red. Karel Malý. Praha 1982, s. 267–277.

²⁸ Hlubčické právo se samo nepovažovalo za právo magdeburské a hlásilo se k vlámské právní tradici. Vladimír Spáčil – Libuše Spáčilová, *Míšeňská právní kniha*. Historický kontext, jazykový rozbor, edice. Olomouc 2010, s. 92.

²⁹ Vladimír Spáčil, – Libuše Spáčilová, *České překlady Míšeňské právní knihy*, s. 9–11.

Rozdíly mezi oběma hlavními právními okruhy v českých zemích nebyly příliš veliké a vzájemný vztah výchozích zahraničních právních spisů – Magdeburského vikpildu (Weichbild)³⁰ a Švábského zrcadla (Schwabenspiegel)³¹ – není dosud jednoznačně vymezen. Je prokázáno, že magdeburské právo není pouhým výtahem Saského zrcadla (Sachsenspiegel), které ovlivnilo i Švábské zrcadlo. Na druhé straně je zde patrný společný starší právní základ. Pro Švábské zrcadlo je pak typický silnější vliv římského práva.³² Nejstarší podoba správy uvnitř měst obou zmíněných právních okruhů nerozlišovala prvek zeměpanský a samosprávný. Panovník jako pán města, stejně jako později vrchnost ve městech poddanských, měl v každém městě svého zástupce. Tento zástupce se nazýval ve švábském právu **rychtář** (iudex, richter), v magdeburském právu **fojt** (advocatus, voigt). Pojmy „rychtář“ či „fojt“ však byly zvláště v počátcích městského práva rovnocenné.³³

Teprve ve 14. století, kdy se v českých zemích rozšířily knihy městského práva i sbírky právních nálezů, došlo k prohloubení znalostí práva a k ustálení právní terminologie. Pojem „fojt“ byl pak v magdeburském právu preferován. Jako příklad pro tuto tezi může posloužit Litovel, která je známá svou příslušností k magdeburskému právu, v období, kdy byla královským městem. Privilegium krále Václava II. z r. 1287³⁴ užilo přesto pro Litovel pojmu rychtář (iudex). Tento fakt si vysvětlujeme neustáleností právní terminologie v uvedené době. Ve 14. století bylo ovšem začlenění Litovle do okruhu magdeburského práva jednoznačně potvrzeno.³⁵ Od druhé poloviny 14. století pak již v magdeburském právu pojem fojt (advocatus) dostal přednost, což dokládají zmínky v privilegii markraběte Jana z roku 1359 i v zápisech nejstarší litovelské městské knihy z první třetiny 15. století.³⁶ Když se později v raném novověku postavení fojta jako městského úředníka prakticky ztotožnilo s jihoněmeckým modelem, rozdíly mezi právními okruhy zanikly a všude se užíval pojem „rychtář“.³⁷

³⁰ Výraz „Weichbild“ (okrsek), později v českých pramenech zvaný „vikpild“ či „vikpilda“, není primárně označením městského práva, nýbrž výrazem pro území, s právem města spjaté. Jiří Kejř: *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 168–169.

³¹ Předpokládá se, že název „Zrcadlo“ (Speculum, Spiegel) lze v období let 1200–1500 považovat za všeobecně platný výraz pro odborná literární sepsání německého práva v podobě právních knih. Vladimír Spáčil – Libuše Spáčilová, *Míšeňská právní kniha*, s. 20.

³² Vladimír Spáčil – Libuše Spáčilová, *Míšeňská právní kniha*, s. 64.

³³ Jiří Kejř, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 228.

³⁴ SOKA Olomouc, AM Litovel, Listiny, inv. č. 1; *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. Sv. 4. Olomouc 1845, č. 261, s. 339–341 (*Heinricus... iudex ciuitatis Luthouie*).

³⁵ Privilegium krále Jana Lucemburského z roku 1327. SOKA Olomouc, AM Litovel, Listiny, inv. č. 3. *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. Sv. 6. Brno 1854, č. 324, s. 251–252.

³⁶ SOKA Olomouc, AM Litovel, Listiny, inv. č. 6 (v promulgaci: *aduocati, iuratorum et vniuersitatis ciuitatis Luthouiensis*); SOKA Olomouc, AM Litovel, knihy, inv. č. 108, fol. 15v (zápisy z let 1417 a 1419).

³⁷ Bohdan Kaňák, *Tajemství olomouckých městských knih*. Olomouc 2014, s. 143, 149.

Fojtství v magdeburském právu bylo zpravidla úřadem doživotním či dědičným a obdařeným vlastním hospodářským zázemím, tudíž se ve vztahu k měšťanské komunitě vyznačovalo značnou mírou nezávislosti. Rychtářství ve švábském právu mělo zpočátku obdobný status. Prvním rychtářem či fojtem v nově vysazovaných městech býval **lokátor**.³⁸

Magdeburské právo si ve srovnání se švábským uchovalo déle archaičtější systém správy s důrazem na výkon soudní pravomoci. Fojt předsedal stálému soudnímu kolegiu **přísežných, kmetů, respektive šepů** (iurati, schöpen), kteří představovali soudní kolegium tzv. **soudu zahájeného** a udrželi si svoji kompetenci v kriminálních případech až do raného novověku.³⁹

Rychtář v jihoněmeckém právu záhy přišel o své výsadní postavení, v některých případech si však i zde udržel svoji moc ze specifických důvodů až do poslední třetiny 15. století.⁴⁰

V průběhu 15. století postupně ztrácel fojt své exkluzivní postavení též v magdeburském právu, dostával se do závislosti na městské samosprávě a nakonec se, obdobně jako rychtář v právu jihoněmeckém, stal jejím výkonným orgánem provádějícím omezenou soudní pravomoc a zajišťujícím ve městě pořádkovou službu a výkon hrdelního práva.⁴¹

Významným projevem procesu autonomizace měst bylo zavedení funkce **purkmistra** (magister civium, bürgermeister) jako předsedajícího sboru **konšelů**. Určitým příznakem konsolidace městské komunity byla též **existence městské pečeti**, která dokládala rozšiřující se listinné pořízování, v němž měšťané vykazovali právní dispoziční aktivitu.⁴²

D) Panovníci svěřovali ve středověku královským městům pro jejich stabilitu a autoritu ve vymezených oblastech **výkon hrdelního práva**. Spolu s hospodářským monopolem zajišťovalo právě soudnictví městům v oblasti vymezené jejich územní a věcnou působností výjimečné postavení, které bylo umocněno tím, že ve sporných případech nerozhodovala pouhá

³⁸ Jiří Kejř, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 233–235.

³⁹ Bohdan Kaňák, *Tajemství olomouckých městských knih*, s. 123; Bohdan Kaňák, *Proměny rolí přísežných a konšelů v prostředí magdeburského práva na příkladu správy města Olomouce*. *Paginae Historiae* 22, 2014, č. 2, s. 144–152. Dosud též nejsou zcela objasněny kompetence činovníků nesoucích titul „scabini“, který byl většinou jen jiným označením pro přísežné. Jiří Kejř, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 239.

⁴⁰ Příkladem takového města byla Plzeň, kde udržení vlivu rychty souviselo s politickou a náboženskou orientací města v 15. století. Jana Bělohávková, *Městská správa v Plzni na prahu husitství*. *Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et Historica* 1, Z pomocných věd historických 10. Městská diplomatika a správa v českých zemích do druhé světové války. Praha 1992, s. 43.

⁴¹ František Hoffmann, *České město ve středověku*, s. 261; Jiří Klabouch, *Staré české soudnictví*. Jak se dříve soudívalo. Praha 1967, s. 139.

⁴² František Hoffmann, *České město ve středověku*, s. 9, 36; Jindřich Šebánek – Zdeněk Fiala – Zdeňka Hledíková, *Česká diplomatika do roku 1848*. Praha 1984, s. 158.

vůle pána města, ale právní rada, kterou město obdrželo od „vyššího práva“ ve vzorovém městě příslušného právního okruhu, působícím jako odvolací stolice.⁴³

Význam měst, zejména královských, výrazně vzrůstal v době oslabení královské moci. Svého vrcholu dosáhl v době husitské revoluce v první polovině 15. století, kdy významná města získala značný politický vliv a na čas převzala vrchnostenské pravomoci ve svých mocenskopolitických uskupeních, přechodně vzešlých z revolučních zápasů.⁴⁴ O svůj právní status v rámci stavovského státu pak města na přelomu 15. a 16. století svedla existenční zápas. Vladislavské zřízení zemské, nový zemský zákoník přijatý roku 1500, kodifikovalo výsadní postavení šlechty v Českém království. Boj mezi šlechtou a městy ukončila r. 1517 Svatováclavská smlouva, která sice přiznala zástupcům královských měst právo třetího hlasu na zemských sněmech, ale stalo se tak za cenu významných ústupků měst šlechtickému podnikání v hospodářské oblasti.⁴⁵

Vnitřní samospráva měst, a královských zvláště, byla rozsáhlá. Měšťané rozhodovali ve svých městech o záležitostech správních, hospodářských i vojenských a sami vykonávali soudní pravomoc. Narůstání a specializace správních agend vyžadovala zřizování nových úřadů pro různé druhy aktivit. Tyto procesy jsou zvláště patrné v tzv. „zlaté době českých měst“, která započala po husitských válkách a doznívala v raném novověku, v období nástupu monarchického absolutismu.⁴⁶ Města sice dlouho vzdorovala omezování svých svobod ze strany panovnické moci, ale zejména v dobách násilných potlačení povstání proti panovníkovi docházelo k přechodné suspenzi městské autonomie. Stejně jako bylo svěření soudní pravomoci výrazem rostoucího významu měst v úvodní fázi jejich vývoje, tak i zahájení **regulace městského soudnictví** v r. 1548 zřízením **královského apelačního (odvolacího) soudu v Praze** se stalo prvním trvalým zásahem absolutistické monarchie do tradičních městských práv, který zároveň nepřímou souvisel s povstáním stavů v r. 1547. Apelační soud

⁴³ Přehled literatury o městském soudnictví přináší Petr Kreuz, *Dějiny pozdně středověkého a raně novověkého městského soudnictví v českých zemích v české historiografii posledních dvaceti let*. In: Města ve středověku a raném novověku jako badatelské téma posledních dvou desetiletí. Documenta Pragensia 32, 2013, č. 2, s. 179–225.

⁴⁴ František Šmahel, *Husitská revoluce*. 4. díl. Epilog bouřlivého věku. Praha 1993, s. 33nn.

⁴⁵ Karel Malý a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha 2003 (3. vydání), s. 72–75, 102–103; Jiří Pešek – Bohdan Zilynskij, *Městský stav v boji se šlechtou na počátku 16. století*. Folia historica Bohemica 6, 1984, s. 135–155.

⁴⁶ Pro éru rozvoje měst v pozdním středověku a na počátku raného novověku výstižně nalezl okřídlený pojem Zikmund Winter ve své knize, poprvé vydané v roce 1913: *Zlatá doba měst českých* (2. Vydání, Praha 1991). Srov. též Zikmund Winter, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v 15. a 16. věku mezi roky 1420–1620*. Praha 1892.

ovšem znamenal nejen zásah do tradičních práv města, ale také krok k postupnému sjednocování městské jurisdikce a k prosazování některých modernějších právních postupů.⁴⁷ Příímá trestní opatření po porážce povstání r. 1547 se dotkla všech českých a hornolužických měst kromě Plzně, Českých Budějovic a Ústí nad Labem a znamenala zásadní zvrát v městské samosprávě. Konfiskace veškerého pozemkového majetku měst a odevzdání městských i zádušních důchodů králi představovala soubor hospodářských sankcí. Markrabství moravského se potrestání přímo netýkalo, protože se do povstání nezapojilo.⁴⁸ Neudržitelnost následného hospodářského úpadku měst vedla k tomu, že jim byly posléze důchody navraceny. Povolení z let 1558 až 1561 jim pak umožnila i zpětné vykoupení některých jejich venkovských statků. Panovník formálně zrušil veškerá městská i cechovní privilegia, aby je následně částečně vrátil, zároveň s tímto krokem však nařídil reorganizaci městské správy. Do každého ze tří pražských měst jmenoval Ferdinand I.⁴⁹ svého **hejtmana** – šlechtice, který měl ve městech veřejný a politický dohled. Pro dohled soudní, správní a policejní jmenoval **královského rychtáře**, který byl zavázán přísahou králi, ale podřízen hejtmanovi. Jeho funkce navázala na tradici středověkého rychtáře. Zasedal pravidelně v městské radě, sledoval její jednání a informoval o něm krále. Pravidelně se účastnil i radních soudů. Pod jeho pravomoc byl též zahrnut dozor nad cechy. Ve venkovských královských městech nebyl jmenován hejtman, ale českou komorou zvolený královský rychtář, který jí byl podřízen.⁵⁰

Za Rudolfa II. bylo městům opětovně povoleno navrhopvat složení městské rady a radě byla vrácena pravomoc nad cechy a řemesly. Královský rychtář zůstal jen vrchním dozorcem. Pravomoc rady se rozštěpila na působnost přímou, zahrnující záležitosti hospodářské a vlastní správu jmění města, a na působnost přenesenou, vyplývající z moci královské, která se týkala soudnictví a veřejné správy. Roku 1617 bylo jmenování královských rychtářů dočasně vyňato

⁴⁷ Jiří Klabouch, *Staré české soudnictví*, s. 141–143; Jan Janák – Zdeňka Hledíková – Jan Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích*, s. 99.

⁴⁸ Karel Malý a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, s. 78; Josef Válka, *Dějiny Moravy*. 2. díl. Morava reformace, renesance a baroka (Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada, sv. 6). Brno 1996, s. 26–27.

⁴⁹ Jaroslav Pánek, Města v politickém systému předbělohorského českého státu. In: *Česká města v 16. – 18. století*. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990. Red. Jaroslav Pánek. Praha 1991, s. 21 (Práce Historického ústavu ČAV, řada C – Miscellanea 5).

⁵⁰ Jan Janák – Zdeňka Hledíková – Jan Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích*, s. 217–218; František Roubík, *Královští rychtáři v pražských a jiných českých městech v letech 1547 až 1783*. Sborník příspěvků k dějinám hl. m. Prahy 6, 1930, s. 265–355; František Roubík, *Královští hejtmané v městech pražských v letech 1547 až 1785*. Sborník příspěvků k dějinám hl. m. Prahy 7, 1933, s. 121–188; Vladimír Bystrický, *Jan Telítko, první královský rychtář ve Stříbře po roce 1547*. Sborník Okresního muzea v Tachově 7, 1972, s. 15–33; Hana Jordánková – Ludmila Sulitková, Kompetence rychtářského úřadu v Brně v předbělohorském období. In: *Pocta Janu Janákovi, předsedovi Matice moravské, profesoru Masarykovy univerzity věnují k sedmdesátinám jeho přátelé a žáci*. Edd. Bronislav Chocholáč – Jiří Malíř. Brno 2002, s. 127–147.

z kompetence české komory a předáno české kanceláři. Rychtáři byli v této době odpovědní české kanceláři a dostali na starost i rovnání sporů mezi konšely v radě i mimo ni.⁵¹

K suspenzi městské autonomie došlo nejen po porážce povstání r. 1547, ale i po potlačení českého stavovského povstání v r. 1620 s tím rozdílem, že tentokrát se postih týkal i Markrabství moravského. Tak jako měl již od r. 1548 soudní dohled nad českými městy apelační soud, začal od r. 1636 dohlížet na soudnictví moravských měst **královský tribunál**. Ferdinand II. obnovil institut královských rychtářů v rozsahu z doby po r. 1547. Města, která za povstání zachovala věrnost panovníkovi, byla vyňata z pravomoci podkomořího (Plzeň, České Budějovice, pražská Malá Strana). Touto cestou vzrůstal v 17. století počet **privilegovaných měst**. V 18. století k této skupině patřily i Karlovy Vary, Loket, Cheb, Chomutov a Hradčany, takže na konci vlády Marie Terezie ji tvořilo jedenáct královských měst českých a všech šest královských měst moravských.⁵²

Obdobou královských rychtářů byli v některých poddanských městech vrchnostenští rychtáři, kteří měli ve správě města hájit zájmy vrchnosti. Později byli oficiálně označováni také jako aktuáři.

Jednotná instrukce, která vstoupila v platnost v r. 1651 pro města česká a v r. 1659 pro města moravská, zachycovala stav, kdy se prostřednictvím rychtářů ustanovených téměř ve všech královských městech výrazně uplatňoval panovníkův vliv. Podle této instrukce byl rychtář první, čestný člen rady, náležel mu dohled nad veškerou administrativní činností a nad městským hospodářstvím v zájmu panovníka.⁵³

Podle instrukce z r. 1688 měl vrchní dozor nad hospodářskými, veřejnými a policejními záležitostmi podkomoří, který zároveň potvrzoval rady. Rady zůstaly zachovány jako dvanáctičlenné s měsíčně se měnícím purkmistrem. Podmínkou členství v radě byla katolická víra. Od dob Karla VI. pak bylo požadováno právnické vzdělání členů rady, která odpovídala za hospodářskou a finanční správu města prostřednictvím dalších svých úřadů. Množící se nepořádky a špatný stav městských financí vyústily v r. 1705 v dočasné ustavení hospodářských správců, jimž bylo v některých královských městech podřízeno obecní hospodářství i vaření piva spojené s výběrem kontribuce. V letech 1706 až 1708 byli v těchto městech řízením hospodářství opět pověřeni primasové s titulem hospodářských inspektorů,

⁵¹ František Roubík, *Královští rychtáři v pražských a jiných českých městech v letech 1547 až 1783*, s. 270–271.

⁵² Jan Janák – Zdeňka Hledíková – Jan Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích*, s. 219.

⁵³ *Vollständige Teutsche Stadtrecht Im Erb Königreich Böhmeim und Marggrafthum Mähren*. Wien 1720, s. 609–671, o královských rychtářích zvláště na s. 660–671; Jan Janák – Zdeňka Hledíková – Jan Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích*, s. 219.

kteří s tzv. konzulenty tvořili hospodářskou konferenci. V moravských královských městech byla od roku 1726 zřízena samostatná **hospodářská ředitelství** (directoria oeconomica), která podléhala výlučně císařské hospodářské komisi v Brně.⁵⁴ Obdobná ředitelství byla posléze zřizována i v některých královských městech v Čechách, především v městech privilegovaných.

V 18. století proces zásahů panovnické moci do městské správy získal novou dimenzi. Jeho důsledkem bylo mimo jiné i postupné sblížení norem platných pro města královská a pro města poddanská, zejména pro ta, jejichž poměr k vrchnosti byl upraven zvláštní smlouvou (města ochranná, municipální). Vydáváním jednotných norem panovnickou mocí se současně postupně vyrovnávaly i rozdíly mezi jednotlivými poddanskými městy, dané dříve příslušností k různým vrchnostem. V oblasti soudnictví směřovala linie centralizace a profesionalizace v letech 1729 až 1787 v rámci osvícenských reforem přes povinné **kvalifikační prověrky hrdelních soudů** ve městech (exercitium iuris gladii) k postupnému snižování počtu těchto soudů a posléze k budování vyšších soudních instancí řízených státem. Tato redukce soudů oprávněných k výkonu hrdelního soudnictví byla na Moravě dokončena v 50. letech 18. století a v Čechách v r. 1765. Absolutistický stát tak připravoval podmínky k zásadní regulaci městské správy, která se vedle hrdelního soudnictví týkala i reorganizace městských rad.⁵⁵ Nástrojem centralizace bylo sjednocování městských práv podporované panovníkem, které nabývalo pevných obrysů od přelomu 16. a 17. století (*viz. 2.2.2.2. Základní normy*). Podobným způsobem byly v některých případech sjednocovány i policejní předpisy (např. jednotný policejní řád týkající se především organizace prodeje potravin na trzích).⁵⁶

Již od r. 1749 byly pro všechny radní a úředníky předepsány univerzitní přednášky a r. 1751 byly dosud dvanáctičlenné rady redukovány na osmičlenné. V témže roce bylo v případě královských měst potvrzeno rozdělení kompetencí mezi podkomořským úřadem a krajskými úřady, podle něhož náležel krajským hejtmanům především dozor nad záležitostmi berními,

⁵⁴ Jan Janák – Zdeňka Hledíková – Jan Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích*, s. 219–220.

⁵⁵ V roce 1707 vydal císař Josef I. „*Nové právo útrpné a hrdelní*...“ pro Čechy, Moravu a Slezsko. V této právní normě byla kromě zásad sjednoceného řízení trestního procesu obsažena i zásada odborné kvalifikace úředníků soudu. Tato zásada byla postupně uváděna v život od roku 1729 řadou opatření, která předepisovala povinnou kvalifikační prověrku hrdelních soudů. Institucionalizovaný hrdelní soud byl sborem kvalifikovaných přísedících pod předsednictvím syndika, úředníka, který byl povinen podle nařízení Marie Terezie z roku 1765 skládat právnickou zkoušku a měl mít k ruce jako pomocníka jednoho z členů radního grémia, zkoušeného rovněž apelačním soudem. Tento vývoj dovršila jurisdikční reforma císaře Josefa II. v roce 1787, která zavedla jednotnou soustavu soudnictví rozhodujícího ve třech instancích a směřovala k dalšímu omezení hrdelních soudů. Bohdan Kaňák, *Příspěvek k hrdelnímu právu v Olomouci 1331–1731*. Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci 1 (20), 1992 (vydáno 1993), s. 195; Václav Šolle, *Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích*. Sborník archivních prací 12, 1962, s. 103–104.

⁵⁶ SVGT, Bd. 3, č. 531.

vojenskými a nad používáním měr a vah, zatímco podkomořímu byly ponechány kompetence in politico.⁵⁷ Na krajské hejtmany tak postupně přecházela dohlédací funkce královských rychtářů, definitivně zrušených r. 1783. Radní, z nichž se v úřadě purkmistra od roku 1754 měli střídát jen čtyři, dostávali stálý plat.⁵⁸

Významným zásahem do hospodářské správy měst byly od r. 1752 pronájmy městského majetku v královských a zčásti i v municipálních městech. Do hospodářské správy municipálních měst, která byla pod dohledem vrchností, začala panovnická moc zasahovat od r. 1750 také prostřednictvím nařízení o provádění kontroly účtů. Tyto zásahy pak vyvrcholily vydáním jednotné hospodářské instrukce pro municipální města z 31. října 1776 (k ní dodatek z 29. září 1783).⁵⁹ Podobným způsobem bylo od poloviny 18. století novými panovnickými nařízeními upravováno také vybírání kontribuce a vedení kontribučních účtů.⁶⁰

E) Když absolutistický stát rozšířil sféru svého přímého vlivu až do jednotlivých složek městské správy, využil této příležitosti, aby odstranil původní tradiční rozdělení měst, které již v řadě případů neodpovídalo jejich aktuální velikosti, početnosti obyvatel a jejich hospodářské prosperitě. Správní reforma Josefa II. proto prostřednictvím tzv. **regulace** radikálně zlikvidovala středověký systém městské autonomie včetně původních typů měst. Jediným prvkem, který zůstal zachován, byly starší vlastnické vztahy. Města, pojímaná nyní výlučně jako výrobní a odbytová střediska, měla být reformami zapojena do jednotné státní soustavy centrálně řízených byrokratických úřadů, bez ohledu na to, jednalo-li se o dosavadní města královská nebo poddanská.⁶¹

2.2.2.2. Základní normy

⁵⁷ Dvorský reskript pro Čechy z 18. 9. 1751. SVGT, Bd. 1, č. 148.

⁵⁸ Jan Janák – Zdeňka Hledíková – Jan Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích*, s. 221.

⁵⁹ Bohuš Rieger, *Zřízení krajské v Čechách*. Část 2. Ústrojí správy krajské v letech 1740–1792. Praha 1892, s. 430–431; Johann Luksche, *Besondere Rechte der Personen Mährens und Schlesiens*. Zweiter Band. Brünn 1825, s. 15; Dominik Kostetzky, *System der politischen Gesetze Böhmens*. Dritter Teil. Prag 1819, s. 242–255.

⁶⁰ Bohuš Rieger: *Zřízení krajské v Čechách*. Část 2, s. 422–423, 428–429; Dominik Kostetzky, *System der politischen Gesetze Böhmens*. Eilfter Teil, Erste Abteilung. Prag 1828, s. 354–355.

⁶¹ Jan Janák – Zdeňka Hledíková – Jan Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích*, s. 223–225; Valentin Urfus, *Právní postavení českých měst a rakouský absolutismus v období národního obrození*. Sborník archivních prací 19, 1969, s. 386–440; Pavel Bělina, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*. Praha 1985; Jiřina Štouračová, *Reformní zásahy Marie Terezie a Josefa II. do městské správy na Moravě*. Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, C 50, 2003, s. 169–176; Jan Kuklík, *Osud Práv městských Království českého od přijetí Obnoveného zřízení zemského do vydání všeobecného občanského zákoníku rakouského*. In: *Městské právo ve střední Evropě*. Sborník příspěvků z mezinárodní právnické konference „Práva městská Království českého“ z 19. – 21. září 2011, Praha. Red. Karel Malý – Jiří Šouša jr. Praha 2013, s. 95–124.

A) Ačkoliv bylo každé z měst ve svém správním vývoji do jisté míry specifické a vyznačovalo se odchylkami správy i vnitřních zvyklostí, stávaly se nepřehlédnutelným sjednocujícím prvkem zejména tzv. **knihy městských práv**, které zároveň představovaly i vazbu na příslušný právní okruh. Nejednalo se však o kodifikaci platného práva v dnešním slova smyslu, šlo spíše o literární dílo ukazující městské právo spolu s dalšími tehdejšími právními typy a systémy v jejich shodě i rozdílnosti. Knihy městských práv tak sloužily jako vzor pro rozvíjení právních zvyklostí městské komunity, jako návod pro organizaci městské správy a v případě magdeburského práva i jako model pro vedení akuzačního procesu, který byl užíván v tehdejší městském právním prostředí.⁶²

Od třetí čtvrtiny 14. století ovlivňovala právní poměry měst magdeburského práva nacházejících se na území severního a středního Německa tzv. **Míšeňská právní kniha**, která nejlépe vyhovovala potřebě psaného práva v měšťanském prostředí, protože v přehledném uspořádání obsahovala ustanovení soukromého práva, trestního práva, soudního řízení, městského práva, městského zřízení, říšského práva a práva říšských měst. Brzy po svém vzniku se Míšeňská právní kniha rozšířila i do českých zemí, kde kromě německých opisů vznikaly i její české překlady.⁶³

V oblasti jihoněmeckého práva v jeho počátcích i v jeho šíření mají klíčovou úlohu města Jihlava a Brno. Právě městské právo oblasti brněnsko-jihlavské postupně ovlivnilo sféru městského práva v českých zemích s výjimkou oblasti magdeburské.⁶⁴ Základem zmíněných městských práv jsou městská privilegia českých králů. Od počátku 14. století dochází ke sblížení obou právních okruhů, brněnské právo zřetelně čerpá z jihlavského. Souvislost obou práv s právem měst německých či rakouských postupně slábne a projevuje se tendence samostatné tvorby práva. Projevem této tendence je vznik sbírek právních nálezů. V Brně je to **kniha písaře Jana**, která vznikla nejspíše v r. 1353. Obsah knihy je převážně římskoprávní, čerpá však též z jihoněmeckého i magdeburského práva. V Jihlavě pak koncem 14. století sehrál

⁶² Petr Kreuz, K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbřlohorské. In: *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. – 18. století*. Sborník příspěvků z konference, konané v Pardubicích 21. – 22. 9. 1995. Red. Jindřich Francek. Pardubice 1996, s. 76–77; Vladimír Spáčil – Libuše Spáčilová, *Míšeňská právní kniha*, s. 152–153.

⁶³ Vladimír Spáčil – Libuše Spáčilová, *Míšeňská právní kniha*, s. 140, 152; Vladimír Spáčil – Libuše Spáčilová, *České překlady Míšeňské právní knihy*, s. 36–48; Pavla Slavičková, Recepce Práv městských Království českého ve městech magdeburského práva v Čechách a na Moravě. In: *Městské právo ve střední Evropě*. Sborník příspěvků z mezinárodní právnické konference „Práva městská Království českého“ z 19. – 21. září 2011, Praha. Red. Karel Malý – Jiří Šouša jr. Praha 2013, s. 83–94.

⁶⁴ Karel Malý, Vývoj městského práva v Čechách (na místo úvodu). In: *Práva městská Království českého*. Edice s komentářem. Praha 2013, s. 14.

podobnou úlohu **svod sentencí městského a horního práva Jana z Gelnhausenu**.⁶⁵ Roku 1536 sepsal **Briekcí z Licska** soubor městských práv – **Knihy práv městských**. Tato kniha je v podstatě českým překladem brněnské právní knihy a představuje pokus o rozšíření brněnského práva i do právní sféry Starého Města pražského.⁶⁶

B) Jihoněmecké právo se rychleji přizpůsobovalo hospodářskému i politickému vývoji měst, stalo se proto základem prvních právních kodifikací zemského práva se širší platností, a tak se posléze jeho zásady uplatňovaly ve všech městech. Po přijetí Svatováclavské smlouvy v r. 1517 se začala o kodifikaci městského práva zajímat i šlechta, protože musela vystupovat jako strana ve sporech před městskými soudy. Na zemském sněmu proto došlo ke konsenzu o přípravě zákoníku městského práva s pomocí sněmovních komisí. Již zmíněný elaborát Briekcího z Licska ještě nedosáhl všeobecného uznání. Autoritu oficiální kodifikace získal až další zákoník, vypracovaný komisí pod vedením Pavla Kristiána z Koldína.⁶⁷

Pavel Kristián z Koldína předložil svůj návrh r. 1579. Jeho **Práva městská království českého** byla pak schválena Rudolfem II. a prohlášena apelačním soudem za závazná pro soudní praxi. Vycházela z mnoha různorodých předloh, s ohledem na právní zvyklosti pražské oblasti. Města švábského (jihoněmeckého) okruhu přijala Koldínova Práva r. 1580, r. 1598 byla zavedena v těšínském knížectví, r. 1610 je císař prohlásil za závazná pro všechna města království českého včetně měst severoněmeckého okruhu. Na Moravě byla zavedena r. 1697, v ostatních slezských knížectvích na přelomu 17. a 18. století. Ani tento právní kodex však neodstranil správní roztržičnost českých a moravských měst, která se ještě v 18. století prohlubovala s průmyslovým rozvojem měst.⁶⁸

2.2.2.3. Organizační struktura

⁶⁵ Miroslav Flodr, *Brněnské městské právo. Zakladatelské období (–1359)*. Brno 2001; Miroslav Flodr, *Brněnské městské právo po smrti notáře Jana (1359–1389)*. Brno 2006; Miroslav Flodr, *Právní kniha města Brna z poloviny 14. století*. 1. Úvod a edice. Brno 1990, s. 53–54, 85; 2. Komentář. Brno 1992; 3. Rejstříky a přehledy. Brno 1993; František Hoffmann, *K dílu Jana z Gelnhausenu a jeho pokračovatelů v Jihlavě*. Praha 1972.

⁶⁶ *M. Briekcího z Licska práva městská, dle tisku z roku 1536*. Edd. Josef Jireček – Hermenegild Jireček. Praha 1880; Jaromír Čelakovský, *O právech městských M. Briekcího z Licska a o poměru jich k starším sbírkám právním*. Právník 19, 1880, s. 721–736, 757–774, 793–808, 829–837; Ludmila Sulitková, *Právní normy a soudní praxe trestně právního charakteru ve vybraných královských a vrchnostenských městech*. Příspěvek k disciplinaci městského obyvatelstva v předbělohorské době. Sborník archivních prací 67, 2017, č. 1, s. 157–158.

⁶⁷ Karel Malý a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, s. 108–109.

⁶⁸ Jaromír Štěpán, *Ke krystalizačnímu procesu městského práva českého*, s. 270; Karel Malý a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, s. 109–110; Karel Malý, *Práva městská Království českého*, s. 18; Ludmila Sulitková, *Právní normy a soudní praxe trestně právního charakteru ve vybraných královských a vrchnostenských městech*, s. 146–198.

A) Spory mezi měšťany a šlechtici za městskými hradbami řešil zemský soud. Měšťané se však nemohli zúčastnit jednání zemského soudu přímo. Jejich zástupcem byl **královský podkomoří**. Jiná situace byla uvnitř hradeb, kde významná skupina královských měst, která toho nedosáhla již dříve, získala r. 1337 generální vynětí z jurisdikční pravomoci podkomořího.⁶⁹ Za mír a pořádek ve městě včetně dodržování právního řádu ručil **rychtář** či **fojt** jako zástupce pána města. Podléhalo jim jak soudnictví, tak vzájemné spory měšťanů o statky mimo město, pokud byly součástí městského dominia. Městský soud mohl posléze naopak zakročit i proti šlechtici, provinil-li se přímo ve městě. Rychtář či fojt byl hlavní osobou u několika **typů městských soudů**. Nejvýznamnější byl tzv. **zahájený soud** (iudicium bannitum, contestatum, vigorosum). Konal se veřejně čtyřikrát ročně o tzv. suchých dnech (výjimečně častěji). V malých městech se však konal jen jedenkrát ročně. Na zahájený soud navazoval tzv. **posudek** neboli soud zavítý (subiudicium, iudicium peremptorium, cauda iudicii), vyřizující záležitosti neprojednané na zahájeném soudu nebo záležitosti méně důležité. U obou typů rychtář vedl soudní řízení, ručil za ně a odpovídal za vykonání rozsudku.⁷⁰ V době trhů se většinou konaly **rychtářovy denní soudy** či **samosoud fojtův**, kde se řešily drobné přestupky proti pořádku ve městě. Ode všech typů městských soudů královských měst se bylo možno odvolat k podkomořímu jako k zástupci panovníka, u poddanských měst se odvolávalo k pánovi města. Odvolání byla vyřizována při příležitosti každoroční návštěvy podkomořího ve městě na **výročním soudu**.⁷¹

B) Z měšťanů se v době počátků městské správy ustavoval sbor kmetů, šepů či **přísežných** (iurati, schöpen), kteří byli úředními svědky při nesporném řízení a nálezci práva při řízení sporném.⁷² V **jihoněmeckém právním okruhu** došlo ve velkých městech k důslednějším odlišování soudních a správních funkcí téhož sboru a tím k vyhraňování funkce **městské rady** (consilium civitatis, stadtrat) jako zvláštního správního orgánu až v průběhu druhé poloviny 13.

⁶⁹ Privilegium krále Jana Lucemburského z roku 1337. *Codex iuris municipalis*. Sbírká pramenů práva městského Království českého. Díl. 1. Privilegia měst pražských. Ed. Jaromír Čelakovský. Praha 1886, č. 29, s. 49–51; Jiří Klabouch, *Staré české soudnictví*, s. 139.

⁷⁰ Jaromír Čelakovský, *O středověkém zřízení radním a královských městech moravských*. Časopis Matice moravské 29, 1905, s. 97–133; Jaromír Čelakovský, *O vzniku a vývoji městského zřízení radního v Čechách vůbec a na Moravě zvláště*. Sborník příspěvků k dějinám hl. m. Prahy 1, 1920, s. 124–389; Václav Vojtíšek, *Soud a rada v královských městech českých*. In: *Výbor rozprav a studií Václava Vojtíška*. Praha 1953, s. 240–272; Václav Vojtíšek, *Z právních dějin československých měst*. In: *Výbor rozprav a studií Václava Vojtíška*. Praha 1953, s. 426–457; Jana Bělohávková, *Městská správa v Plzni na prahu husitství*, s. 43–46; Marie Bisingerová, *Správa města Kutné Hory v 15. a 16. století*. Shrnutí dosavadních poznatků. Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et Historica 1, Z pomocných věd historických 10. Praha 1992, s. 47–51; Vladimír Spáčil – Milan Tichák, *V čele města Olomouce. Správa města a její představitelé v průběhu staletí*. Olomouc 2002, s. 12nn.

⁷¹ Jiří Klabouch, *Staré české soudnictví*, s. 218.

⁷² Jan Janák – Zdeňka Hledíková – Jan Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích*, s. 206.

století.⁷³ Nejstarší terminologie proto nerozlišovala mezi funkcí a kompetencemi radních – tzv. **konšelů** (consules) – a přísežných, protože rada vzešla z jejich středu.⁷⁴ Názvem „konšel“ se zástupci obce hlásili k tradici významných úředníků antického Říma – konzulů. Tam, kde se objevují zprávy ne už o přísežných a konšelech, nýbrž přímo o instituci městské rady, můžeme předpokládat, že jde o výsledek emancipačního úsilí měšťanů ve snaze uniknout z moci rychtáře či fojta.⁷⁵

Mezi kompetence městské rady patřilo řízení života města v nejšířším slova smyslu, přijímání měšťanů, výkon veřejné správy, řízení městského hospodářství, důchodů, jmění a posléze i výkon městského soudnictví.⁷⁶

Ve **městech severoněmeckého právního okruhu** se sbor přísežných od počátků města profiloval jako soudní orgán činný na **zahájeném soudu** (judicium banitum, panteing), který se konal před „zahájenou lavicí“ (vor gehegter banckh).⁷⁷ Ke sboru přísežných brzy přibyli i další měšťané, kteří se posléze začali nazývat konšelé, obdobně, jako v jihoněmeckém právu. Oni představovali městskou samosprávu. Společně s přísežnými pak tvořili zprvu pod předsednictvím fojta **plnou městskou radu** (plenum consilium, voller rat), která vedle své správní funkce vystupovala v případě potřeby také jako další samostatný soudní orgán.⁷⁸ Rozdíl mezi personálním složením plné rady a zahájeného soudu se tak stíral, protože zde pod předsednictvím fojta zasedaly tytéž osoby. Vliv plné městské rady jako soudního orgánu postupně vzrůstal na úkor věcné působnosti zahájeného soudu.⁷⁹ Poněkud odlišnou cestou se tak docházelo k obdobnému výsledku jako v jihoněmeckém právu.

V průběhu 14. století v důsledku autonomizace měst byl význam úřadu rychtáře či fojta postupně překonáván významem samosprávných orgánů města a byl tím omezován vliv pána města vůbec. Významným projevem tohoto procesu bylo zavedení funkce **purkmistra** (magister civium, bürgermeister) jako předsedajícího sboru konšelů. Purkmistr nezadržitelně rychtáře či fojta nahrazoval v čele správy města. Součástí tohoto procesu byl ústup významu

⁷³ Jan Janák – Zdeňka Hledíková – Jan Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích*, s. 207.

⁷⁴ Jiří Kejř, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 238.

⁷⁵ Jiří Kejř, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 240; Hana Pátková, *Nástin vývoje městské správy Starého Města pražského ve 14. a 15. století*. In: *Liber Vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis 1310–1518*. Praha 2011, s. 10.

⁷⁶ František Hoffmann, *České město ve středověku*, s. 9, 36; Jindřich Šebánek – Zdeněk Fiala – Zdeňka Hledíková, *Česká diplomatika do roku 1848*, s. 158.

⁷⁷ František Hoffmann, *České město ve středověku*, s. 260; Vladimír Spáčil – Libuše Spáčilová, *České překlady Míšeňské právní knihy*, s. 117.

⁷⁸ Johann Kux, *Verwaltungsgeschichte der Stadt Olmütz*. Olmütz 1942, s. 73; Vladimír Spáčil – Milan Tichák, *V čele města Olomouce*, s. 12.

⁷⁹ *Nejstarší městská kniha olomoucká z let 1343–1420*. Ed. Vladimír Spáčil. Olomouc 1982, s. 25.

uvedených městských hodnostářů. V jednotlivých případech města usilovala o přímé převzetí rychtářského úřadu či fojtství městem.⁸⁰

V **magdeburském právu** byl sbor konšelů tvořen zpravidla malým počtem konšelů, např. ve středomoravských městech zpravidla pouze čtyřmi, kteří se po měsíci střídali v úřadě purkmistra. Jejich střídání proto v průběhu jednoho ročního funkčního období probíhalo opakovaně ve třech čtyřměsíčních cyklech.⁸¹ Tito konšelé spolu s přísežnými tvořili dohromady městskou radu, která vystupovala, jak již bylo uvedeno, také jako kolektivní soudní orgán a zabývala se především agendou civilní (spornou i nespornou). Měšťané zastávající funkci přísežných nesměli ve svém aktuálním funkčním období purkmistrovský úřad zastávat, pokud se však osvědčili, mohli v dalších ročních funkčních cyklech povýšit mezi konšely a pak se střídát i v úřadu purkmistra.⁸²

Ve **švábském právu** získal záhy výrazný vliv sbor konšelů (consules), který byl personálně silnější než v právu magdeburském. Městská rada ve švábském právu se totiž skládala zpravidla z dvanácti konšelů, kteří se též střídali po měsíci v úřadu purkmistra a jako kolegium vykonávali nejen správní, ale i soudní pravomoc.⁸³ V radě města založeného na jihoněmeckém právu však mohlo zasedat i více konšelů.⁸⁴ Po uplynutí ročního funkčního období pak zde docházelo k obnově městské rady výměnou poloviny konšelů, zpravidla v počtu šesti.⁸⁵

Jak vyplývá z předchozího výkladu, docházelo v obou právních okruzích v době rozmachu městského práva k **obnově městských rad v ročních cyklech**. Pokud se však vybraní měšťané ve svých funkcích osvědčili, mohli se do sboru konšelů či přísežných v dalších funkčních obdobích mnohokrát opakovaně vracet.⁸⁶ V obou právních okruzích též působila **městská rada** až do raného novověku zároveň jako **zdroj právních naučení pro nižší práva** v dceřiných městech.⁸⁷

⁸⁰ Jiří Kejř, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 243–244.

⁸¹ Johann Kux, *Verwaltungsgeschichte der Stadt Olmütz*, s. 73; Vladimír Spáčil – Milan Tichák, *V čele města Olomouce*, s. 12; Bohdan Kaňák, *Tajemství olomouckých městských knih*, s. 123. V různých městech však mohly existovat i jiné vzorce střídání, např. ve Šternberku je doloženo tříměsíční funkční období jednotlivých purkmistrů čtyřikrát ročně. Petr Gajdošík, *Diplomatický rozbor knihy počtů úřadu purkmistra ve Šternberku z let 1604–1635 a možnosti badatelského využití*. Olomoucký archivní sborník 16, 2018, s. 130.

⁸² Vladimír Spáčil – Libuše Spáčilová, *Míšeňská právní kniha*, s. 135.

⁸³ František Hoffmann, *České město ve středověku*, s. 260, 263–264.

⁸⁴ Marie Bisingerová, *Správa města Kutné Hory v 15. a 16. století*, s. 47.

⁸⁵ Privilegium krále Jana Lucemburského z roku 1337. *Codex iuris municipalis*. Sbirka pramenů práva městského Království českého. Díl 1. Privilegia měst pražských. Ed. Jaromír Čelakovský. Praha 1886, č. 29, s. 49–51.

⁸⁶ Bohdan Kaňák, *Tajemství olomouckých městských knih*, s. 123–124.

⁸⁷ Miroslav Flodr, *Brněnské městské právo*. Brno 2001, s. 141–143; Vladimír Spáčil – Libuše Spáčilová, *Míšeňská právní kniha*, s. 136–140.

V období husitství ovládla husitská města rychtu a rychtáře sama jmenovala; tím se stával podřízeným městské rady. U katolických měst mohl též vzrůstat význam konšelů jako mocenské opory katolické strany. Na straně druhé vzrůstal též vliv **královských hejtmanů**, kteří řídili obranu měst v neklidných dobách druhé poloviny 14. a v 15. století, a proto zastávali ve správě měst významné postavení. V revolučních dobách projevovala svůj vliv i tzv. **velká městská obec**, kterou tvořilo shromáždění všech obyvatel města včetně chudiny. Její vliv však byl přechodný, protože byl vázán zejména na vládu radikálních mocenských uskupení v době husitské revoluce či jiných mimořádných obdobích.⁸⁸

C) Ve schematickém zjednodušení správní teorie se staví do výrazného kontrastu akt přímého jmenování ze strany pána města a „svobodné“ volby reprezentantů města ze strany městské komunity.⁸⁹ Osoby na postu rychtáře, fojta a přísězných tu reprezentují přímé jmenování, respektive dosazení do čela městské správy z moci pána města, konšelé s purkmistrem pak zosobňují volbu jako výraz autonomie městské obce. Realita byla ovšem složitější a nevykazovala tak jednoznačný kontrast.

S **principem volby** jakožto vybíráním jedné nebo více osob pro určitý úřad skupinou k tomu zmocněných činovníků se evropském středověku setkáváme poměrně často. Volební praktiky se tehdy ovšem opíraly o zcela jiná pojetí společnosti a vlády než dnes a v praxi vesměs sloužily k reprodukci stavovských elit. Je třeba vzít také na vědomí rozdíl mezi aktem výběru prostřednictvím volby na straně jedné a vyhlášením výsledku volby na straně druhé. Ti kdo volili, často nebyli totožní s těmi, kdo proklamovali zvoleného k určitému úřadu či určité hodnosti. Šlo o otázku, kdo měl skutečný vliv na výsledek volby. Pokud volitelé nebyli totožní s dosazující instancí, bývalo v mnoha případech obtížné odlišit volbu od pouhého podání návrhů s různou mírou závaznosti.⁹⁰

V českých královských městech se volební mechanismy příliš nerozvinuly. Většina městských úředníků nebyla přímo volena, nýbrž získávala legitimitu v procesu tzv. **sázení rady**. Sázení rady se konalo každoročně, avšak toto periodické obnovování rady bylo ve své poslední fázi potvrzeno autoritou krále, zpravidla prostřednictvím jeho úředníka pověřeného správou měst – podkomořího. Pokud došlo k rozporu mezi vůlí krále a návrhem měšťanů, byla provedena tzv. **oprava rady**, která respektovala námitky Koruny. Přesto si městské elity od 14. století a

⁸⁸ Karel Malý a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, s. 50–51.

⁸⁹ Jan Janák – Zdeňka Hledíková – Jan Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích*, s. 205–207.

⁹⁰ Petr Mařa, *Volení a volitelé ve staré Evropě*. Dějiny a současnost. Kulturně historická revue 28, 2006, č. 5, s. 30.

zejména v pohusitské době vydobily větší či menší vliv na obsazování městských rad. V praxi tak podkomoří obnovující jménem panovníka městské rady často pouze přijal připravený návrh bez dalších námitek, aby formálně demonstroval autoritu Koruny. Praxe různých měst se ovšem lišila v tom, kdo byl požádán o podání návrhu, zda to byli sami odstupující konšelé, nebo celá obec, popř. její zástupci.⁹¹ U poddanských měst probíhalo obnovování rady analogicky pod autoritou pána města.⁹²

D) Narůstání a specializace správních agend vyžadovaly zřizování **nových úřadů** pro různé druhy aktivit. Tyto raně novověké městské úřady však nemůžeme chápat odděleně od činnosti městské rady, protože s ní byly úzce personálně propojeny. Podle moderní terminologie se jednalo spíše o jakési její „referáty“ či „komise“.⁹³ Podrobněji budeme charakteristiku těchto městských úřadů specifikovat v souvislosti s vývojem městské kanceláře (*viz 2.1.4.*). Postupný proces omezování původní správní samostatnosti měst, opírajících se o své středověké kořeny (*viz 2.2.2.1. D*), pak dovršil v 80. letech 18. století císař Josef II. správní reformou, která městské rady nahrazovala magistráty řízenými kvalifikovanými státními úředníky. Všechna zvláštní místní práva i tradiční specializované úřady a funkce byly zrušeny.

2.2.2.4. Kanceláře

A) Na přelomu 13. a 14. století narůstá četnost vydávání listin v rámci měst. Předmětem zlistinění se stávají záležitosti věcného, dědického a obligačního práva. Běžnou podmínkou veřejného (soudního) převodu vlastnického práva, eventuálně práva uživatelského (*jus utile*), se stalo sepsání listiny (kupní, darovací, legační, obligační apod.), která se při dalších transakcích mohla stát součástí převodu jako doklad. Potřeba formálně i právně precizního vyhotovení písemného pořízení (listina, list) spojená s běžnou zvyklostí užívání latiny obracela pozornost k osobám, které byly schopné tyto požadavky uspokojit: k rektorům městských škol a k profesionálním písařům vůbec.⁹⁴ Počátkem 80. let 13. století se v Praze objevil v postavení profesionálního písaře dřívější protonotář královské kanceláře, který se kolem r. 1287 stal městským notářem. V r. 1296 byl v Praze vydán statut určující jeho povinnosti. V okruhu

⁹¹ Petr Maťa, *Volení a volitelé ve staré Evropě*, s. 32; Ludmila Sulitková, *Obnova městské rady v královském městě Brně na přelomu 17. a 18. století – doznívání tradice*. In: *Archivum amicus historici est*. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Hany Jordánkové. Red. Radana Červená. Brno 2015, s. 333–350.

⁹² Karel Konečný a kol., *Litovel*. Velké dějiny města. 1. díl, s. 190.

⁹³ Hana Jordánková – Ludmila Sulitková, *Brněnská městská kancelář v předbělohorském období*. Prosopografická a diplomatická studie. Sborník archivních prací 45, 1995, č. 2, s. 457.

⁹⁴ Jindřich Šebánek – Zdeněk Fiala – Zdeňka Hledíková, *Česká diplomatika do roku 1848*, s. 158.

konstituované městské rady pak působil jako **městský či radní písař** (protonotarius) s povinností psát na požádání jednotlivých měšťanů listy a listiny, vyřizovat úřední záležitosti městské rady a účastnit se jako evidenční úředník výběru městské berně.⁹⁵ V některých velkých městech se kolem osoby písaře už ve 14. století postupně vytvořila celá administrativní instituce – **městská kancelář**, která byla nejvyšším administrativním orgánem a písařským centrem městské rady jako její specifické zařízení. Vlastní technické řízení kanceláře posléze připadlo na zástupce městského písaře, **menšího písaře** (subnotarius). Vedle nich se na počátku 15. století objevili také další specializovaní písaři. Personální stav městských kancelářů v 15. a 16. století zahrnoval kromě vrchního městského písaře a písaře menšího i písaře berního, ungeltního, důchodního, pivovarského, krevního (účastníciho se útrpných vyznání), mýtního a vážního, písaře v branách aj.⁹⁶ V prostředí magdeburského právního okruhu se ve druhé polovině 15. století olomoucký městský písař profiloval také jako tzv. **syndik** (syndicus) – titulární garant chodu městské administrativy, který dohlíží na práci kanceláře, řeší koncepční problémy, vede diplomatická jednání a přenáší výkon konkrétních úkolů na své podřízené písaře.⁹⁷

Ačkoliv se ve velkých městech vytvářela městská kancelář zaměstnávající i několik písařů současně, využívala menší města služeb písaře jednoho, buď stálého, nebo příležitostného, který býval často zároveň rektorem místní školy. Měšťtí písaři v menších městech pracovali nejen pro městskou správu, ale psali také všechny písemnosti soukromé.⁹⁸

B) Každý z **nižších úřadů velkých měst** si v 15. a 16. století zpravidla vytvářel svou vlastní kancelář, zaměstnával vlastního písaře a vedl vlastní knihy. Jejich agendy se týkaly různých

⁹⁵ Jindřich Šebánek – Zdeněk Fiala – Zdeňka Hledíková, *Česká diplomatika do roku 1848*, s. 160.

⁹⁶ Vladimír Spáčil, *Písaři a kanceláře města Olomouce do roku 1786*. Olomouc 2001, s. 77; Johann Kux, *Verwaltungsgeschichte der Stadt Olmütz*, s. 83; Jindřich Šebánek – Zdeněk Fiala – Zdeňka Hledíková, *Česká diplomatika do roku 1848*, s. 165; Kateřina Zenklová, *Městská správa a diplomatická produkce pozdně středověkého Rakovníka*. Sborník archivních prací 66, 2016, č. 1, s. 123–128; Jaromír Čelakovský, *O vývoji středověkého zřízení radního v městech pražských*. Sborník příspěvků k dějinám hlav. města Prahy 1, sešit 2., Praha 1920, s. 124–389; Ivan Hlaváček, *Kanceláře českých měst jako střediska kulturního života své doby, zejména v pozdním středověku*. Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 1, Z pomocných věd historických 10. Praha 1992, s. 22–30; Jaroslava Brichová, *Kancelář Starého Města pražského v době lucemburské do roku 1367*. Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 1, Z pomocných věd historických 10. Praha 1992, s. 59–65; Hana Jordánková – Ludmila Sulitková, *Brněnská městská kancelář v předbělohorském období*. Prosopografická a diplomatická studie. Sborník archivních prací 45, 1995, č. 2, s. 291–510; Ivan Hlaváček, *Pražské městské kanceláře a kancelář dvorská v pozdním středověku*. Documenta Pragensia 21, 2002, s. 29–38.

⁹⁷ Vladimír Spáčil, *Písaři a kanceláře*, s. 43, 49.

⁹⁸ Jindřich Šebánek – Zdeněk Fiala – Zdeňka Hledíková, *Česká diplomatika do roku 1848*, s. 161; *Práva a privilegia města Kamenice nad Lipou 1462–1798*. Edice. Edd. Irena Krčilová – Zdeněk Martínek – Lenka Martínková. Pelhřimov 2004, s. 19.

aspektů městského života, z nichž převažovala hospodářská problematika (např. obecní jmění, várečné právo, správa vinohradů, nákup piva, výběr mýta, správa sirotčího jmění, stavební záležitosti, správa lesů, provoz městské váhy, hospodářská správa městských statků, správa zbrojnice, správa městských škol aj.). Některé z těchto úřadů měly omezenou soudní pravomoc (např. pražský desetipanský úřad pro spory z dlužních úpisů a majetkové spory menší hodnoty).⁹⁹ Od 18. století počet písemností z městských kanceláří rostl nebývalou měrou. Postupující byrokratizace, která narůstala ruku v ruce s centralizací a postupným předáváním **městských financí** do správy absolutistického státu, zatlačovala dosavadní zvyklosti ústního jednání bez záznamu a vyvrcholila na konci 18. století, kdy převážilo komplexní písemné úřední řízení a kdy již neplatilo nic bez písemného zápisu. Regulace magistrátů pak znamenala zároveň zrušení starých městských nižších úřadů. Hlavní druhy písemností (listiny, knihy i aktový materiál) sice zůstávaly v podstatě stejné, měnila se ale jejich funkce a závažnost. Pečlivě se vypravovaly jen ty nejdůležitější listiny, běžné listiny se často lišily od spisů jen stylizací a ověřením. Rovněž stylizace se zjednodušila. V 18. století vznikaly hromadné soubory aktového materiálu spjaté v jeden celek prostřednictvím složitého ukládacího systému.¹⁰⁰

2.2.2.5. Agendy a písemnosti

A) Úřední činnost správních orgánů města se v průběhu středověku a raného novověku členila v období před regulací magistrátů především na dvě základní oblasti písemných agend:¹⁰¹

a) Agenda týkající se právních a administrativních potřeb města jako celku (správní agenda).

b) Agenda týkající se soukromých práv jednotlivých měšťanů a poddaných města (soudní agenda).

Podrobnější schéma vybraných agend a jejich částí přináší strukturovaný komentář v tabulkové podobě, který uzavírá tuto stať. K tomuto agendovému schématu přihlíží základní schéma městské registratury do regulace magistrátů (*viz příloha č. 1*). Z následujícího výkladu o vývoji

⁹⁹ Jindřich Šebánek, *Desetipanský úřad Starého Města pražského a jeho knihy*. Praha 1926.

¹⁰⁰ Jindřich Šebánek – Zdeněk Fiala – Zdeňka Hledíková, *Česká diplomatika do roku 1848*, s. 297.

¹⁰¹ Václav Vojtíšek, *O studiu městských knih českých*, s. 80. Pro potřeby naší práce jsme definice členění poněkud formulačně upravili, aniž bychom zásadně změnili jejich význam. V. Vojtíšek toto členění uvádí jako: a) agendy týkající se právních a správních potřeb města jako celku, b) agendy týkající se soukromých práv jednotlivých měšťanů.

městských písemností ovšem vyplývá, že při členění městské registratury převažovalo až do konce 16. století nad principem agendovým hledisko diplomatické. Písemný materiál měl zprvu listinnou formu z toho důvodu, že žádné jiné diplomatické kategorie se v dané době neužívaly. Od druhé poloviny 14. století se připojily městské knihy a ty spolu s listinami představovaly převažující typy dokumentů, v nichž byly obsaženy všechny agendy městské správy. Teprve s rozvojem spisů postupně vznikal jednotný strukturovaný systém agend, který nabyl pevné podoby až pod vlivem dovršení státní regulace městské správy. Do té doby v městské registratuře ovlivňovala specializace agend v první řadě typologii úředních knih.

B) Od konce 13. do 15. století vzniklo několik formulářových příruček, z nichž nejznámější je **Praxis cancellariae Prokopa písaře** Nového Města pražského z první poloviny 15. století. Prokopova *praxis cancellariae* naznačuje, v čem práce městských písařů v této době spočívala.¹⁰² Činnost městských písařů od konce 13. století zasahovala v první řadě oblast vyhotovování **listin** jak městských rad, tak i písemností jednotlivých měšťanů žijících v jeho hradbách. Diplomatické formy listin bylo využíváno k utvrzování trhů nemovitostí, zakládání tzv. věčných platů a pro všechny smlouvy, tedy k fixování právních aktů trvalé platnosti. Listiny opatřované velkou městskou pečetí souvisely s významnými právními pořízeními, která se zpravidla týkala města jako celku. Listiny opatřované menší pečetí sloužily buď jako mandáty nebo dekrety k potvrzování rozhodnutí městské správy nebo k autentizování pořízení menšího významu. Rozšiřování písemného styku mezi městy vedlo v předhusitské době ke vzniku tzv. listů zavřených (*litterae clausae*), jejichž obsah neměl být veřejně znám. Opakem se staly úřední listy městské správy, jejichž hlavní funkcí bylo sdělení obsahu široké veřejnosti (dekrety) a které byly označovány jako listy otevřené (*litterae apertae*, *patentes*). Těchto typů se využívalo i v raném novověku. Městští písaři vyhotovovali pro potřeby jednotlivých měšťanů též tzv. soukromé listiny.¹⁰³ V případě rozsáhlejšího souboru listin je možné členit tuto sérii na další série nižší úrovně (*viz příloha č. 1*). Mezi těmito sériemi stojí na prvním místě městská privilegia, vydávaná pánem města, v nichž město hraje roli příjemce. Základem struktury pořadacího schématu je členění na listiny týkající se právních a administrativních potřeb města jako celku a na ty, které se týkají soukromých práv jednotlivých měšťanů a poddaných města. Jinou možností je seřazení listin podle čistě chronologického hlediska.

¹⁰² *Prokopa písaře Nového Města pražského Praxis cancellariae*. Ed. František Mareš. Historický archiv, č. 32. Praha 1908; Silvia Pavlicová, *Prokop, písař Nového Města pražského*. Documenta Pragensia 17, 1998, s. 135–143.

¹⁰³ Jindřich Šebánek – Zdeněk Fiala – Zdeňka Hledíková, *Česká diplomatika do roku 1848*, s. 162.

Většina archiválií, které mají vnější znaky listin, vznikla v době před regulací magistrátů. S tradiční listinnou formou se však můžeme setkat i v pozdější době. V takovém případě není účelné vytvářet další sérii listin a uvedené jednotliviny se připojí ke starší listinné řadě.

C) Pro vývoj městských písemností je důležitá druhá polovina 14. století. Dochází tu k přetváření funkce listin a listů ve vztahu k další významné diplomatické kategorii – **městským knihám**. Potřeba evidence a pojištění právních transakcí autoritou městské obce pro případ ztráty či zničení vlastního listinného porřízení vedla ke zřizování knih. První skutečně dochovanou městskou knihou je staroměstský „liber vetustissimus“, používaný od roku 1310 k zapisování správních i právních aktů (privilegia udělená městu, statuty rady, městské počty, přijímání měšťanů apod.).¹⁰⁴ Kolem poloviny 14. století narůstal počet knih spjatých s činností městské rady, tzv. **knih radních**. Druhou skupinu představovaly knihy městského soudnictví, tzv. **knihy soudní**, které měly v rámci městského soudu ještě funkci evidenční a pomocnou (rejstříky či protokoly). Zápisy v knihách městského soudnictví, vesměs potvrzující práva jednotlivých měšťanů, měly nahrazovat listinná porřízení, která byla ve středověkých velkoměstech do poloviny 14. století vyžadována. Ustálení majetkoprávních poměrů ve středověkých městech, zejména poskytnutí úplného dědického práva obyvatelům všech královských měst a částečně i měst poddanských v 70. a 80. letech 14. století, zapříčinilo intenzivnější využívání městských knih. Na konci 14. století vedlo každé královské město minimálně jednu knihu. Všechny knihy byly vedeny jedním či několika písaři, z nichž jeden býval řádným městským písařem. Ostatní písaři byli buď jeho pomocníky, nebo příležitostnými písařskými silami.¹⁰⁵

Postupné splývání soudu s radou ovlivňovalo v průběhu 15. století i dosud existující podvojnost vedených knih.¹⁰⁶ Mezistupněm byly tzv. **autentické manuály**.¹⁰⁷ Písemný záznam o soudním

¹⁰⁴ *Liber vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis 1310–1518*. Edd. Hana Pátková – Věra Smolová – Aleš Pořízka. Praha 2011, s. 19nn. K roku 1310 se váže též počátek chebské Knihy psanců neboli Knihy klateb (Achtbuch), používané až do roku 1668 (Vilém Knoll, *Poznámky k dějinám středověkého trestního práva na Chebsku*. Sborník Společnosti pro výzkum kamenných křížů 2005, s. 11–18). Kniha se však jako jedna z našich nejstarších městských knih většinou nepřipomíná, pravděpodobně kvůli složitému právnímu vztahu Chebska k českým korunním zemím v době jejího založení. Přesto že se ve 13. století Chebsko dvakrát ocitlo pod vládou českých králů, dobyl ho v roce 1304 římskoněmecký král Albrecht I. Definitivně ho pro Čechy získal až král Jan Lucemburský v roce 1322 jako říšskou zástavu za vojenskou pomoc Ludvíku Bavorovi v bitvě u Mühldorfu.

¹⁰⁵ Jindřich Šebánek – Zdeněk Fiala – Zdeňka Hledíková, *Česká diplomatika do roku 1848*, s. 164; Ludmila Sulitková, Stav a perspektivy vydávání městských knih v českých zemích (středověk a raný novověk). In: *Stav a perspektivy zpřístupňování středověkých a raně novověkých městských knih*. Ústecký sborník historický. Supplementum 1. Ústí nad Labem 2010, s. 27–28.

¹⁰⁶ Václav Vojtíšek, *O studiu městských knih českých*, s. 75.

¹⁰⁷ Václav Vojtíšek, Manuály radní Nového Města pražského z let 1548–1553 a jejich písaři. Příspěvek vývoji městských knih pražských. In: *Výbor rozprav a studií Václava Vojtíška*. Praha 1953, s. 19. V uvedeném případě

jednání se v nich stal povinným, a to nezávisle na vůli pořizující osoby. Zavedením manuálů se změnil ráz soudních knih, které se staly tzv. **knihami věčnými**. Do nich se prováděly definitivní vklady až po svolání majetkoprávních záležitostí na městském soudu. Od konce středověku knihový zápis právně zcela nahrazoval vyhotovení listinné, které již nebylo podmínkou.¹⁰⁸ V 16. století se ustálila podoba knih soukromoprávních v oboru nesporné agendy. Ve větších městech se vedly samostatně zejména knihy pro agendy prodeje a koupí nemovitostí, závazků (obligací), splacených závazků (kvitancí), svatebních smluv, pozůstalostí a jejich inventářů. Pro potřebu zpřehlednění úřadování dochází od 16. století též k zakládání registraturních pomocných knih – kopiářů, register, knih poselacích či notulářů, repertářů apod. V menších městech zůstaly i nadále knihy smíšené.¹⁰⁹

Staré typy městských knih byly vedeny kontinuálně do konce 18. století. V 18. století končí řady knih, které byly spjaté s městskou samosprávou, jako knihy obnovování městských rad, přísah zvolených městských radních apod. V 18. století tak skončila existence městských knih ve vlastním smyslu a nastoupily pozemkové knihy vedené pod autoritou státu. Správní vývoj ve druhé polovině 18. století též způsobil změny v nejnápadnějších vnějších znacích knih. Porušily se ostré hranice mezi knihami a aktovým materiálem. Písemnosti vysloveně knihové povahy pozbyly někdy i své vnější knižní podoby. Vedly se na nezávislých listech či složkách a vkládaly se do spisového manipulačního systému.¹¹⁰ O diplomatické povaze městských písemností tedy nerozhoduje jen vnější podoba, ale též vnitřní povaha a stylizace. Při prohlubování popisu městského knihovnictví je proto ve složitějších případech vhodné přihlídnout ještě zejména k aktuální literatuře a edicím pramenů.¹¹¹

se jedná o úřední knihu pro běžné příruční zapisování výsledků jednání městské rady jako městského soudního orgánu. Viz Jana Vojtíšková – Vít Šebesta, *(Králové) hradecké městské kanceláře do roku 1620*. Hradec Králové – Ústí nad Orlicí 2013, s. 207–208.

¹⁰⁸ Jindřich Šebánek – Zdeněk Fiala – Zdeňka Hledíková, *Česká diplomatika do roku 1848*, s. 164.

¹⁰⁹ Jindřich Šebánek – Zdeněk Fiala – Zdeňka Hledíková, *Česká diplomatika do roku 1848*, s. 297–298.

¹¹⁰ Jindřich Šebánek – Zdeněk Fiala – Zdeňka Hledíková, *Česká diplomatika do roku 1848*, s. 298–299.

¹¹¹ Jiří Čarek, *Městské a jiné úřední knihy hlavního města Prahy*. Praha 1956; Rostislav Nový, *Městské knihy v Čechách a na Moravě 1310–1526*. Katalog. Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 4. Praha 1963; Jiří Čarek – Bořivoj Lůžek, *Názvosloví městských knih v severozápadních Čechách*. Sborník archivních prací 18, 1968, č. 2, s. 452–477; Rostislav Nový, *Městská diplomatika a dějiny správy*. Přínos městské diplomatiky k rozvoji diplomatické metody. Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 1, Z pomocných věd historických 10. Praha 1992, s. 15–21; Lidmila Franková, *Diplomatika a správa poddanských měst v době předbělohorské*. Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 1, Z pomocných věd historických 10. Praha 1992, s. 77–80; Ludmila Sulitková, *Městské úřední knihy z Archivu města Brna 1343–1619*. Katalog. Úvodní svazek. Brno 1998; Karel Waska, *Vrchnostenská města a farní správa v Čechách vrcholného a pozdního středověku*. K možnostem využití edice Codex iuris municipalis. Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 2, 1999, Z pomocných věd historických 15. Praha 2003, s. 273–280; Ludmila Sulitková, *Vývoj městských knih v Brně ve středověku (v kontextu vývoje městských knih v českých zemích)*. Práce z Archivu Akademie věd, řada B, sv. 17, Praha 2004; *Pamětní kniha České Lípy 1461–1722*. Edd. Ivana Ebelová a kol. Ústí nad Labem 2005 (Libri civitatis 1); *Rejstřík stavby děkanského kostela Nanebevzetí Panny Marie v Mostě*. Ed. Martin Myšička. Ústí

Dělení městských knih z diplomatického hlediska je předmětem rozsáhlé odborné diskuse. K této diskusi svými názory přispěli zejména Václav Vojtíšek, Rostislav Nový a nedávno Ludmila Sulitková. Instruktivní popis vývoje systémů třídění městských knih přináší Marie Wasková ve své studii o pamětních knihách.¹¹² Pro potřeby našich pořadacích schémat jsme užili kompromisní členění, které usiluje především o jednoduchost a přehlednost, pokud jich ovšem v rámci bohatství forem diplomatického materiálu městské provenience ze středověku a raného novověku lze vůbec dosáhnout. Vzhledem ke specifčnosti městských knih uvádíme v této stati námi užitou typologii městských knih v podobě výčtu sérií s komentáři. Přehled těchto sérií se pak promítá i do pořadacích schémat v přílohách.

V pořadacích schématech pro městskou registraturu v období do regulace magistrátů tedy vymezujeme **tři velké skupiny (série) městských knih**:

II.1. knihy smíšené agendy

II.2. knihy týkající se právních a administrativních potřeb města jako celku (správní agenda)

II.3. knihy týkající se soukromých práv jednotlivých měšťanů a poddaných města (soudní agenda).

V rámci těchto skupin (sérií) městských knih rozeznáváme řadu dalších **knižních typů** v sériích nižšího stupně. Komplexní přehled uvedených knižních typů přináší základní schéma městské registratury do regulace magistrátů (*viz příloha č. 1*).

II.1. knihy smíšené agendy

nad Labem 2006 (Libri civitatis 2); Marie Wasková, *Liber memorabilium Starého Města pražského z let 1631–1648 (1656) v kontextu soudobých pražských knih pamětních*. Sborník archivních prací 57, 1995, č. 2, s. 574–706; *Městská kniha Litoměřic (1341)–1562*. Edd. Barbora Kocánová – Jindřich Tomas. Ústí nad Labem 2006 (Libri civitatis 3); *Knihy měšťanských práv na Novém Městě pražském 1518–1581*. Ed. Jaroslava Mendelová. Ústí nad Labem – Praha 2011 (Libri civitatis 5); *Knihy měšťanských práv na Novém Městě pražském 1582–1657*. Ed. Jaroslava Mendelová. Ústí nad Labem – Praha 2012 (Libri civitatis 6); *Památná kniha města Pacova*. Edd. Pavel Holub – Karel Kučera. Ústí nad Labem – Praha 2015 (Libri civitatis 7); *Liber inquilinorum Nového Města pražského 1585/1586 (2)*. Ed. Jaroslava Mendelová. Ústí nad Labem – Praha 2016 (Libri civitatis 8); *Registra památná města Sušice 1550–1628*. Ed. Jan Lhoták. Ústí nad Labem – Praha 2016 (Libri civitatis 9); *Knihy chebské zemské berně z let 1438 a 1456*. Edd. Tomáš Klír a kol. Ústí nad Labem – Praha 2017 (Libri civitatis 10); Jan Lhoták, *Šosovní nebo poddanské vesnice? K interpretaci pozemkového příslušenství zeměpanských měst ve středověku*. Český časopis historický 111, 2013, č. 3, s. 517–562; Jana Vojtíšková – Vít Šebesta, *(Králové) hradecké městské kanceláře do roku 1620*. Hradec Králové – Ústí nad Orlicí 2013; Zdeněk Puchinger – Pavla Slavičková, *Malé dějiny účetnictví v českých zemích před rokem 1989*. Olomouc 2014.

¹¹² Marie Wasková, *Liber memorabilium Starého Města pražského*, s. 576–581.

II.1.1. pamětní knihy byly knihami radními a sloužily k zapisování výjimečných záležitostí – tzv. pamětihodností (memorabilia), které by mezi běžnými vklady zapadly, a k vkládání zápisů, pro něž nebyly určeny specializované knihy.¹¹³ Obsahovaly tak zápisy všeho druhu, tj. převody nemovitostí, městské počty, opisy privilegií apod., tedy pestrou směs informací z různých agend. Tyto knihy by bylo možné zařadit pro jejich **smíšenou agendu** zároveň do knih týkajících se právních a administrativních potřeb města jako celku i do knih týkajících se soukromých práv jednotlivých měšťanů a poddaných města, což ale odporuje zásadě Základních pravidel o evidenci jednotek popisu.¹¹⁴ Kvůli zachování jednotného systému je tudíž vhodné tyto knihy zařadit jako sérii nižšího stupně do speciální série knih smíšené agendy a zároveň sérii knih smíšené agendy oběma zmíněným sériím předřadit.¹¹⁵

Pamětní knihy představují komplementární typ úředních knih ke knihám specializovaných agend a ke kronikám. Mezi těmito knihami, které tvoří série zejména od raného novověku, nalezneme však i jednotlivé exempláře patřící k nejstarším městským knihám. Ne všechny nejstarší městské knihy byly ovšem pamětními knihami se smíšenou agendou, a pamětní knihy tudíž nepředstavují univerzální výchozí typ českých městských knih jako takových, objevovaly se pouze jako **nečastější typ první radní knihy**.¹¹⁶ Některé z těchto knih mohou být nazývány též **knihami památnými**.¹¹⁷ V řadě případů, zvláště v menších městech, bývá původní nejstarší středověká pamětní kniha vedena delší dobu i v raném novověku a zpravidla trvale obsahuje smíšenou agendu.

II.1.2. kroniky popisovaly významné události z dějin města a mohly být sepsány ze soukromé iniciativy či z popudu městské rady. Do fondu typu Archiv města náleží tehdy, pokud se staly součástí městské registratury. Obsahují řadu citací, odkazů a informací převzatých z různých

¹¹³ Marie Wasková, *Liber memorabilium Starého Města pražského*, s. 694–695. Autorka zdůrazňuje kontinuitu smíšené agendy v zápisech tzv. památných knih založených ve středověkém období jako prvních v řadě úředních knih se smíšeným charakterem agendy typu pamětních knih z raného novověku.

¹¹⁴ Michal Wanner a kol., *Základní pravidla pro zpracování archiválií*, s. 40, 45. Pro každou jednotku popisu se určuje přesné místo v hierarchii popisu a přiřazuje se jí jednoznačný identifikátor. Jednotka popisu tedy nemůže být evidována v rámci archivního popisu na dvou místech zároveň.

¹¹⁵ Ludmila Sulitková, *Stav a perspektivy vydávání městských knih v českých zemích (středověk a raný novověk)*, s. 27–38. Autorka doporučuje pojednat sérii pamětních knih zvláště právě pro jejich smíšený charakter (tamtéž, s. 30).

¹¹⁶ Marie Wasková, *Liber memorabilium Starého Města pražského*, s. 580–581.

¹¹⁷ Např. SOKA Olomouc, AM Olomouc, Knihy, inv. č. 97, sign. 1540, Památná kniha Olomoucká (*Liber civitatis*, kodex Václava z Jihlavy). Viz *Památná kniha olomoucká z let 1430–1492, 1528*. Edd. Libuše Spáčilová – Vladimír Spáčil. Olomouc 2004. Název je převzat z příručky František Roubík – Antonín Haas – Josef Kollmann – Zdeněk Fiala, *Slovníček archivní terminologie*. Praha 1954, s. 22–23.

agend, a lze je tedy jako sérii nižšího stupně zařadit do série knih smíšené agendy. Kroniky nelze zaměňovat ani s knihami památnými ani s knihami pamětními, i když se někdy tato terminologie objevuje v jejich názvech.

II.2. knihy týkající se právních a administrativních potřeb města jako celku (správní agenda)

II.2.1. knihy městského zákonodárství – obsahují knihy privilegií, právní knihy a statuty, kancelářské řády, knihy nařízení městské rady, instrukce pro městské zaměstnance, cechovní artikuly, opisy půhonů k zemskému soudu aj.

II.2.2. knihy městské správy se dělí na další série nižší úrovně:

II.2.2.1. knihy městské správy v užším slova smyslu

II.2.2.1.1. knihy protokolů městské rady – knihy zápisů z jednání městské rady obsahovaly protokolární záznam zapisovaný městským písařem přímo v průběhu jednání včetně zasedání rady jako soudního orgánu. Soudní agenda však byla vedena i ve speciálních knihách (*viz II. 3.*). Na knihy protokolů městské rady navazovaly **knihy obnov městské rady** a **knihy přísah** jejích členů.

II.2.2.1.2. knihy kancelářské zahrnují zejména **formuláře, kopiáře, registra**. Formuláře sloužily jako vzory různých druhů dokumentů pro městského písaře při koncipování úředních písemností. Kopiáře obsahovaly opisy dokumentů, v nichž město figurovalo jako příjemce. Registra obsahovala opisy listů vydaných městem. Tyto knihy nezařazujeme v popisovaném období mezi registraturní pomůcky, protože obsahují opisy většinou již neexistujících dokumentů, a tak jsou primárním pramenem samy o sobě.

II.2.2.2. knihy finanční (knihy městské hospodářské správy) se opět dělí na další série nižší úrovně:

II.2.2.2.1. knihy daní a dávek zahrnovaly především berní knihy a berní rejstříky, které představují nejstarší typy finančních knih objevujících se od první poloviny 14. století. **Berní knihy** byly v rámci městské berní správy knihami hlavními obsahujícími zápisy o hodnotě nemovitého jmění jednotlivých držitelů domů ve městě pro potřeby výběru městské a královské daně. Pomocnými písemnostmi, které vznikaly přímo při výběru městské berně, byly berní rejstříky (též knihy losunků). **Berní rejstříky** mohou obsahovat na závěr každého výběřčího termínu rubriky výdajů (distributa), tj. seznamy městskou radou vydávaných peněžitých částek.

II.2.2.2.2. knihy městských počtů obsahovaly od druhé poloviny 14. století, respektive až od 15. století, příjmy a výdaje městské správy. Tyto knihy byly známé jako knihy počtů,¹¹⁸ účetní knihy, knihy počtů kammistrovských apod. Evidenci o pohybu městských financí zajišťovaly hlavní účetní knihy (též purkmistrovské počty), kam se příjmy zapisovaly ve stručné formě, výdaje purkmistra a rady značně rozsáhleji. O městském hospodaření vypovídaly i knihy **aktivních a pasivních dluhů** města. Do této série náležely též účetní knihy **městských příjmů** z různých dalších zdrojů (knihy počtů ze soli, vína, piva aj.) a **inventáře městského majetku**. Struktura všech těchto knih městských počtů je však v různých městech proměnlivá podle místních zvyklostí.

II.2.2.3. knihy městské vrchnostenské správy (pozemkové knihy, **urbáře**,¹¹⁹ **gruntovní knihy**¹²⁰ poddaných městského dominia) se vztahují ke správě městského dominia a mohou zahrnovat správu městských poddanských vsí,¹²¹ respektive správu městského velkostatku. U poddanských měst lze předpokládat dochování obdobných pramenů týkajících se měšťanů jako poddaných.

II.2.2.4. knihy specializovaných úřadů města – do této série náležely u větších měst knihy specializovaných městských úřadů (zejména jejich knihy počtů) týkající se záležitostí stavebních, zdravotních, vojenských, městské váhy, správy lesů aj. Pokud se dochovaly

¹¹⁸ Např. *Knihy počtů města Brna z let 1343–1365*. Ed. Bedřich Mendl. Brno 1935.

¹¹⁹ Urbář je zpravidla v knižní formě sestavený systematický soupis důchodů nebo platů odváděných z venkovského hospodářství vrchnosti. Václav Rameš, *Slovník pro historiky a návštěvníky archivů*. Praha 2005, s. 290.

¹²⁰ Gruntovní kniha (též purkrechtní kniha) zachycuje především nemovitý poddanský majetek. Dnes se bez ohledu na původní názvy užívá pojmenování pozemková kniha. Václav Rameš, *Slovník pro historiky a návštěvníky archivů*, s. 81–82.

¹²¹ Jan Lhoták, *Šosovní nebo poddanské vesnice?*, s. 517–562.

rozsáhlejší registry některých specializovaných úřadů města, pak mohou tvořit v rámci fondu i samostatné série.

II.2.2.5. knihy nepřímé hospodářské správy nad městskými financemi – účetní knihy hospodářských inspektorů (od r. 1706), případně v Markrabství moravském účetní knihy hospodářských ředitelství (od r. 1726).

II.2.2.6. knihy týkající se městské fary zahrnují problematiku patronátu městského farního kostela, jeho vybavení, správu kostelních záduší¹²² a nadací, případně evidenci církevního pozemkového majetku. Tyto archiválie však mohou být též součástí samostatného fondu městské fary.

II.2.2.7. špitální knihy mají charakter finančních knih zvláštního městského zařízení.

II.3. knihy týkající se soukromých práv jednotlivých měšťanů a poddaných města (soudní agenda)

II.3.1. knihy městského soudnictví: městské knihy soudního charakteru mají komplikovanou terminologii. Zahrnují agendu civilní (nespornou i spornou) i trestní v kompetenci zahájeného soudu, městské rady jako soudního orgánu i soudu rychtáře. Nejstarší zápisy v oboru civilního práva jsou obsaženy ve **smíšené agendě** nejstarších městských knih (*viz II.1.*), kam byly zapisovány na základě listinného pořízení na přímou žádost soukromé osoby. Odkazy na rozhodnutí v tomto oboru mohou být nalezeny i v protokolech ze zasedání městské rady (*viz II.2.2.1.1.*) vedle zápisů správního charakteru. Posléze se mohou nacházet i v dalších knihách, které vznikaly v důsledku specializace soudních agend, a proto se dělí na další série nižší úrovně:

II.3.1.1. knihy rozsudků zahájeného soudu se osamostatňují později. Z nich se mohou posléze vyčleňovat specializované knihy rozsudků v trestních záležitostech.

¹²² Karel Waska, *Vrchnostenská města a farní správa v Čechách vrcholného a pozdního středověku*, s. 273–280.

II.3.1.2. knihy rozsudků v trestních záležitostech (in criminalibus) tak mohou tvořit samostatnou sérii. Zápisy o těchto rozsudcích z nejstaršího období městského úředního knihovnictví mohou být též obsaženy ve **smíšené agendě** nejstarších městských knih (*viz II.1.*).

II.3.1.3. knihy svědectví tvoří v našem schématu samostatnou sérii, protože mají v trestním procesu podpůrnou roli a nevyhraněný obsah. Může se jednat o svědectví **před zahájeným soudem i před rychtářem**. Svědectví se nemusejí týkat pouze záležitostí trestních, ale i sporů civilních.

II.3.1.4. knihy rozhodnutí v civilních záležitostech sporných a nesporných vznikají v souvislosti s procesem přechodu soudní pravomoci na městskou radu. **Radní manuály** zprvu přejímají z nejstarších městských knih agendu převodů nemovitostí paralelně se staršími soudními knihami soudu zahájeného, které v novověku v tomto oboru posléze nahrazují. Radní manuály prodělaly od svých počátků ve středověku značný vývoj. Zprvu mohla být **agenda soudnictví sporného a nesporného** zapisována do různých oddílů jednoho autentického manuálu, z něhož se tento knižní typ postupně vyvinul do **řady specializovaných knih**. K nim patří zejména **knihy trhové**, do nichž se zapisovaly převody nemovitého majetku, **knihy zápisné** (obligací), do nichž se zapisovaly finanční závazky (dluhy), a **knihy splacených závazků** (kvitancí). K soudním knihám náleží i knihy, které dokumentují různé aspekty civilního soudního řízení: **knihy svatebních smluv, knihy různých potvrzení, knihy rukojemství, knihy plnomocenství**. Z důvodu věcné působnosti městské rady do této série náleží i registra obyvatel města, kteří byli přijati mezi **řádné měšťany**.

II.3.1.5. knihy sirotčí vznikaly z toho důvodu, že díky volnému dědickému právu obyvatel královských měst od 70. let 14. století, a následně i v městech poddanských, muselo město zajišťovat právní ochranu majetkové podstaty zemřelých obyvatel měst, kteří zanechali nedospělé dědice.¹²³

¹²³ Ludmila Sulitková, *Stav a perspektivy vydávání městských knih v českých zemích (středověk a raný novověk)*, s. 27–38. Autorka nepovažuje za adekvátní vytváření jedné samostatné série nižší úrovně pro knihy vzniklé takzvaně z přenesené veřejnoprávní působnosti města (tj. knihy sirotčí, ale též knihy kostelních záduší a knihy špitální), neboť nešlo o vyčleněné rozhodování specializovaných útvarů městské správy a soudnictví. Osvědčilo se zařazovat je buď do série knih městského soudnictví, nebo do série knih městské hospodářské správy (tamtéž, s. 30).

II.3.1.6. knihy právních naučení vydaných městskou radou pro města přijímající právní naučení či přijatých pro vlastní město od příslušného vyššího městského práva představují též specializovanou agendu, v níž město vystupuje buď jako regionální stolice příslušného právního okruhu, nebo jako příjemce právních naučení.

II.3.2. knihy testamentů obsahovaly úředně ověřené závěti jednotlivých měšťanů. Na ně navazovaly autoritou městského práva pojištěné inventáře pozůstalostí, které souvisely s dědickým řízením i s případnou svěrečnou správou sirotčího jmění.

D) Skupina **spisového materiálu** se v 17. století a zvláště pak od století 18. velmi rostla a rozšiřovala svůj význam na úkor listin a knih. Běžné listiny byly vzhledem ke svému množství posléze pojímány jako **akta**.¹²⁴ Ta se dochovala ve fasciklech, jež se dále člení na jednotlivé **spisy**.¹²⁵ V 18. století se začala projevovat potřeba registraturních systémů, které by umožňovaly účinnou správu spisových agend. V řadě měst došlo nejprve k jednoduchému řazení spisů do fasciklů, které pak byly označovány písmeny odvozenými z pertinenčního (věcného) způsobu řazení, tj. začátečními písmeny hesla, věci či jména strany. Vývoj v tomto směru se urychlil ve druhé polovině 18. století. Základem struktury pořádacího schématu spisového materiálu městské provenience v období před vznikem regulovaných magistrátů je členění na spisy týkající se právních a administrativních potřeb města jako celku a na spisy, které se týkají soukromých práv jednotlivých měšťanů a poddaných města. Jinou možností je seřazení jednotlivých spisů podle čistě chronologického hlediska na úrovni katalogu jednotlivých spisů. Tato možnost však připadá v úvahu pouze při omezeném množství dochovaných spisů. Strukturu spisového materiálu uspořádaného podle diplomatického členění nám přiblíží tabulkové schéma (*viz příloha č. 1*).

K fasciklům spisů se pořizovaly různé typy registraturních pomůcek v knižní podobě. **Registraturní pomůcky** jsou proto v našem schématu přiřazeny ke spisovému materiálu. Ve sledovaném období ovšem představovaly vývojový předstupeň klasických kancelářských pomocných knih, jejichž nejdokonalejším reprezentantem se stal v období regulovaných

¹²⁴ Písemnosti sloužící k přípravě a provedení určitých právních a správních pořízení. Ivan Hlaváček, *Diplomatika*. In: Ivan Hlaváček – Jaroslav Kašpar – Rostislav Nový, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 2002 (3. vydání), s. 196.

¹²⁵ Nedělitelná archivní jednotka sestávající z jednotlivých dokumentů vytvářených v každé fázi úřední činnosti. Václav Rameš, *Slovník pro historiky a návštěvníky archivů*, s. 258.

magistrátů podací protokol spolu s navazující pomůckou pro expedici písemností¹²⁶ – především repertáře a elenchy. **Repertář** je pomocná registraturní pomůcka umožňující hledání spisů nebo listin určité registratury podle abecedně nebo chronologicky seřazených identifikačních údajů osob nebo věcných hesel. O každém spisu nebo listině je v repertáři uveden jejich stručný obsah.¹²⁷ **Elench** je registraturní pomůcka obsahující signaturu, čísla jednací, stručný obsah spisů pod ní zařazených a odkaz na jejich uložení.¹²⁸ Tyto registraturní pomůcky byly doplněny rejstříky, které mohly mít i podobu samostatných knih – **indexů**.

A) Agendy týkající se právních a administrativních potřeb města jako celku (správní agenda)¹²⁹

Správa městské obce

Agenda	Postavení města, městská práva a privilegia
Obsah	Pojišťování městských práv včetně vnitřních právních norem a statutů, obrana zájmů města u zemského soudu.
Používané knihy	Knihy privilegií; knihy statutů; knihy královských patentů; knihy dekretů zeměpanských úředníků; knihy městských práv; knihy památné; knihy pamětní; kroniky; knihy opisů půhonů od a k zemskému soudu.
Jiné charakteristické písemnosti	Listiny – privilegia zajišťující práva města; typáře.
Odkazy	Např. 1223, Brno, Přemysl Otakar I., král český, potvrzuje městu Uničovu privilegia, která mu dal před deseti lety markrabě Vladislav. <i>Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae</i> . Sv. 2, č. 145, s. 147–148; <i>Codex diplomaticus et epistolaris Bohemiae</i> . Sv. 2, č. 246, s. 237–239. 1316, 11. 1., Praha, král Jan potvrzuje Městu pražskému, kteréž jest sídlem a hlavou Království českého a jímž ostatní města česká se spravují jakožto pravidlem mravův a zrcadlem poctivosti lidského života, výsady a svobody, jež mu předešli králové čeští udělili. <i>Codex iuris municipalis</i> . Sbíрка pramenů práva městského Království českého. Díl. 1. Privilegia měst pražských. Ed. Jaromír Čelakovský. Praha 1886, č. 9, s. 21–22. Zřízení a artykulové Jana Šembery Černoohorského z Boskovic měšťanům a vši obci města Litovle z roku 1593 (SOkA Olomouc, Archiv města Litovel, Knihy, inv. č. 110), edice: <i>Zřízení a artykulové Jana Šembery Černoohorského z Boskovic měšťanům a vši obci města Litovle z roku 1593</i> . Ed. Jan Škoda. In: Okresní archiv v Olomouci 1989, Olomouc 1990, s. 175–191.

Agenda	Obnovy orgánů městské správy
Obsah	Výběr a sázení konšelů (přísežných), jmenování radních.

¹²⁶ Ve druhé polovině 18. století byly ukončeny staré typy registraturních pomocných knih. Množství agendy vedlo k nutnosti zavádění podacích protokolů, které evidovaly došlou poštu, její vyřizování a ukládání. Z bývalých kopiářů či knih opisů přetrvaly většinou jen knihy opisů výnosů a nařízení nadřízených úřadů. Jindřich Šebánek – Zdeněk Fiala – Zdenka Hledíková, *Česká diplomatika do roku 1848*, s. 298.

¹²⁷ Václav Rameš, *Slovník pro historiky a návštěvníky archivů*, s. 236.

¹²⁸ Václav Rameš, *Slovník pro historiky a návštěvníky archivů*, s. 69.

¹²⁹ Agendové členění je primárně konstruováno pro královská města. V případě města poddanského zaujímá místo panovníka příslušná vrchnost jako pán města.

Používané knihy	Knihy památné; protokoly ze zasedání městské rady.
Jiné charakteristické písemnosti	Instrukce pro obnovování městské rady.
Odkazy	Např. Von dem rate und seyner rechten ordenung und schyckung (<i>Míšeňská právní kniha</i> . Historický kontext, jazykový rozbor. Edd. Vladimír Spáčil – Libuše Spáčilová. Olomouc 2010, s. 735–737); podmínky volitelnosti do městské rady (<i>Památná kniha olomoucká z let 1430–1492, 1528</i> . Edd. Libuše Spáčilová – Vladimír Spáčil. Olomouc 2004, č. 80, s. 221–222); volba rady, střídání purkmistrů (tamtéž, č. 196, s. 261–262); SOKA Olomouc, AM Olomouc, Knihy, inv. č. 97, sign. 1540, fol. 25va, 72ra–72va. Míšeňská právní kniha, rukopis P, Parlamentní knihovna Praha, V. kniha, Capitulum 1., Distinctio 1. – 13.: „Všichni ti, kteréž obyčej jest na radu saditi, ...“ (Vladimír Spáčil – Libuše Spáčilová, <i>České překlady Míšeňské právní knihy</i> . Olomouc 2018, s. 328–329). O obnovách rady viz též zápisy v knihách městských počtů.

Agenda	Zasedání orgánů městské správy
Obsah	Vedení zápisů ze zasedání městských orgánů a materiály organizační povahy.
Používané knihy	Knihy památné; knihy pamětní; kroniky; protokoly ze zasedání městské rady; knihy obnov městské rady; knihy přísah členů rady.
Jiné charakteristické písemnosti	
Odkazy	Např. Práva, vedlé kterýchž konšelé sami k sobě i k jiným mají se chovati a lidem k spravedlnosti dopomáhati (<i>Práva městská Království českého</i> . Edice s komentářem. Edd. Karel Malý a kol. Praha 2013, s. 64–77).

Agenda	Městská rychta (fojtství), úřad vrchnostenského či královského rychtáře
Obsah	Prodeje, výkupy a odkazy rychty.
Používané knihy	Rychtářské knihy.
Jiné charakteristické písemnosti	Listiny o městské rychtě; spisová agenda městských, vrchnostenských či královských rychtářů; instrukce rychtářů.
Odkazy	Např. příjmy fojta z pokut (<i>Památná kniha olomoucká z let 1430–1492, 1528</i> . Edd. Libuše Spáčilová – Vladimír Spáčil. Olomouc 2004, č. 199, s. 263); Míšeňská právní kniha, rukopis P, Parlamentní knihovna Praha, III. kniha, Capitulum 1.: „Každý rychtář má býti nenarčený muž...“ (Vladimír Spáčil – Libuše Spáčilová, <i>České překlady Míšeňské právní knihy</i> . Olomouc 2018, s. 243.). 1625, 6. 2., císař Ferdinand II. udílí instrukci rychtáři Nového Města pražského Michalu Rytršicovi (Archiv hl. m. Prahy, Sbirka listin, sign. PPL I – 1150 (7034), edice: <i>Texty k výuce diplomatiky</i> . Edd. Hana Pátková – Ondřej Bastl. Dolní Břežany 2003, s. 134–137; <i>Vollständige Deutsche Stadtrecht Im Erb Königreich Böhmeim und Marggrafithum Mähren</i> . Wien 1720, s. 609–671, o královských rychtářích zvláště na s. 660–671.

Agenda	Městští zaměstnanci
Obsah	Přijímání městských zaměstnanců, jejich platy, povinnosti; instrukce pro městské zaměstnance.
Používané knihy	Protokoly ze zasedání městské rady.
Jiné charakteristické písemnosti	Instrukce pro městské zaměstnance.
Odkazy	Např. Iuramentum notarii civitatis (Leges magdeburgensium quarum fruitur inclita civitas Julimontis. SOKA Olomouc, AM Olomouc, Knihy, inv. č. 89, sign. 1304, fol. 112), edice: Bohdan Kaňák, <i>Tajemství olomouckých městských knih</i> . Olomouc 2014, s. 55; příjmy břířců a jejich přísaha (<i>Památná kniha olomoucká z let 1430–1492, 1528</i> . Edd. Libuše Spáčilová – Vladimír Spáčil. Olomouc 2004, č. 205, s. 263).

Agenda	Městská kancelář
Obsah	Organizace, činnost a správa městské kanceláře a jejího chodu, vydávání zachovacích listů, výhostních listů, vysvědčení o řádném zrození.
Používané knihy	Kopíáře; registra; elenchy.
Jiné charakteristické písemnosti	Vnitřní normy a instrukce; listiny; listy.
Odkazy	Např. příjmy a povinnosti městského písaře (<i>Památná kniha olomoucká z let 1430–1492, 1528</i> . Edd. Libuše Spáčilová – Vladimír Spáčil. Olomouc 2004, č. 200, s. 263–264); De dispositione libri personarum (<i>Prokopa písaře Nového Města pražského Praxis cancellariae</i> . Ed. František Mareš. Historický archiv, č. 32. Praha 1908, s. 30–31).

Agenda	Měšťanské právo
Obsah	Evidence obyvatel, u poddanských měst někdy spojovaná s evidencí měšťanů jako poddaných. Udělování měšťanského práva, často spojené s udělováním mistrovského práva k řemeslu.
Používané knihy	Registra přijatých měšťanů.
Jiné charakteristické písemnosti	Seznamy měšťanů a obyvatel města.
Odkazy	Např. Von burgerrecht gewynnen (Vladimír Spáčil – Libuše Spáčilová, <i>Míšeňská právní kniha</i> . Historický kontext, jazykový rozbor, edice. Olomouc 2010, s. 737); De libro personali (<i>Prokopa písaře Nového Města pražského Praxis cancellariae</i> . Ed. František Mareš. Historický archiv, č. 32. Praha 1908, s. 30).

Agenda	Prosazování práv a zájmů města jako vrchnosti
Obsah	Vybírání vrchnostenských platů a dávek, organizace robotní práce, evidence poddaných, městský velkostatek, pomoc při správě dvorů a rybníčního hospodářství, vyšetřování škod způsobených poddanými, dohled na hospodaření poddaných na gruntech.
Používané knihy	Urbáře poddaných z městského dominia; robotní protokoly.
Jiné charakteristické písemnosti	Výpisy z urbářů a další soupisy povinností a dávek; robotní seznamy; robotní patenty nebo příkazy vrchnostenských úřadů.
Odkazy	Např. Urbář městských statků města Olomouce (Urbarium der Stadt Olmütz ... Landt Güttern) z r. 1655; robotní protokoly poddanských vsí města Olomouce (Roboth Protocoll) z let 1687, 1688, 1697, 1699, 1700 (SOkA Olomouc, AM Olomouc, Knihy, inv. č. 5084, 5087–5091, sign. 55, 249–253), viz Václav Nešpor, <i>Dějiny roboty na panství olomouckém</i> . Olomouc 1960, s. 47.

Agenda	Poddanské povinnosti měšťanů (v poddanském městě)
Obsah	Vybírání vrchnostenských platů a dávek, organizace robotní práce, evidence poddaných, vyšetřování škod způsobených poddanými, dohled na hospodaření poddaných na gruntech.
Používané knihy	Gruntovní knihy a urbáře obyvatel města jako poddaných.
Jiné charakteristické písemnosti	Další soupisy povinností a dávek; robotní seznamy; robotní patenty nebo příkazy vrchnostenských úřadů.
Odkazy	Např. Purkrechtní kniha města Šternberka z let 1556–1678 (SOkA Olomouc, AM Šternberk, Knihy, inv. č. 403), viz Karel Morav – Erich Šeřčík, <i>K dataci tří šternberských urbářů z přelomu 16. a 17. století</i> . Okresní archiv v Olomouci 1975, Olomouc 1976, s. 61–64.

Agenda	Církevní záležitosti
Obsah	Městský patronát, oltářní nadace, záduší, materiální zajištění správy městské fary.
Používané knihy	Knihy patronátní; knihy nadací (liber fundationum); inventáře kostelů.
Jiné charakteristické písemnosti	Soupisy církevních gruntů; kostelní počty; deníky zádušní pokladny.

Odkazy	Např. oltářní nadace (<i>Památná kniha olomoucká z let 1430–1492, 1528</i> . Edd. Libuše Spáčilová – Vladimír Spáčil. Olomouc 2004, č. 81, s. 222); SOkA Olomouc, AM Olomouc, Knihy, inv. č. 97, sign. 1540, fol. 33va.
---------------	--

Agenda	Městská škola
Obsah	Zřízení školy, počty příjmů a výdajů, personální záležitosti a platy učitelů.
Používané knihy	Školní řády a dekrety.
Jiné charakteristické písemnosti	Zřizovací listiny.
Odkazy	Např. 1465, 28. 2., Řím, Pavel II., papež, povoluje městu Olomouci zřídit si nižší školu při kostele sv. Mořice (SOkA Olomouc, AM Olomouc, Listiny, inv. č. 247), viz Vladimír Spáčil, <i>Sbírka listin archivu města Olomouc 1261–1793</i> . Olomouc 1998, s. 125.

Agenda	Stavební záležitosti
Obsah	Dohled na dodržování stavebních a požárních předpisů.
Používané knihy	Protokoly z jednání městské rady.
Jiné charakteristické písemnosti	Stavební a požární řády a instrukce.
Odkazy	Např. Hec sunt statuta iudicis et iuratorum pro komodo civitatis (Archiv hl. m. Prahy, Sbírka rukopisů, č. 986, fol. 5), viz <i>Liber vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis 1310–1518</i> . Edd. Hana Pátková – Věra Smolová – Aleš Pořízka. Praha 2011, s. 220–221; o nebezpečnosti ohně: <i>Zřízení a artykulové Jana Šembery Černoohorského z Boskovic měšťanům a vsí obci města Litovle z roku 1593</i> . Ed. Jan Škoda. Okresní archiv v Olomouci 1989 (vydáno 1990), s. 185.

Agenda	Cechovní záležitosti
Obsah	Schvalování cechovních artikulů.
Používané knihy	Cechovní artikuly.
Jiné charakteristické písemnosti	Řemeslnické pořádky.
Odkazy	Např. 1447, 25. 8., statuta cechu ševců v Olomouci (<i>Památná kniha olomoucká z let 1430–1492, 1528</i> . Edd. Libuše Spáčilová – Vladimír Spáčil. Olomouc 2004, č. 261, s. 289); 1456, 11. 5., list konšelů novoměstských na zřízení cechu sladovníků v Praze (Artikule cechů pražských v 15. století. Ed. Václav Vladivoj Tomek. In: <i>Archiv český</i> 14. Praha 1895, č. 28, s. 467–470).

Agenda	Chudinské záležitosti, městské špitály
Obsah	Zaopatření chudých.
Používané knihy	Registra a počty špitálů; hlavní knihy špitálů; knihy fondů chudobinců; knihy špitálních nadací.
Jiné charakteristické písemnosti	Účty ústavů chudých ve formě spisů.
Odkazy	Např. odkazy chudým (<i>Památná kniha olomoucká z let 1430–1492, 1528</i> . Edd. Libuše Spáčilová – Vladimír Spáčil. Olomouc 2004, č. 103, 104, s. 233–234).

Správa městského majetku a financí

Agenda	Městské finance všeobecně
Obsah	Vedení účetní evidence, účtování peněz z pronájmů, prodeje produktů, poplatků, náklady na městské zaměstnance, městské budovy, instituce zřizované městem, evidence majetku města, jeho nákup, prodej a pronájem.

Používané knihy	Knihy městských počtů; knihy počtů purkmistrovských; knihy městského důchodu; knihy správce staveb a materiálu; knihy lesního úřadu; hospodářské knihy; rozpočtové tabely; soupisy, popisy a inventáře majetku města.
Jiné charakteristické písemnosti	Smlouvy o pronájmech; protokoly o dražbách.
Odkazy	Např. <i>Knihy počtů města Brna z let 1343–1365</i> . Ed. Bedřich Mendl. Brno 1935; Registrum domini Iohannis Piner, magistri civium, anno 1569 (Počty purkmistrovské Jana Pinera z let 1566–1582. SOkA Olomouc, AM Olomouc, Knihy, inv. č. 581, sign. 17, fol. 10r–11r), edice: Bohdan Kaňák, <i>Tajemství olomouckých městských knih</i> . Olomouc 2014, s. 123–131.

Agenda	Výdaje města
Obsah	Výdaje městské správy.
Používané knihy	Knihy počtů; knihy záloh; počty purkmistrovské; knihy úředníků nad stavbami; knihy úředníků nad dvory a pivem; knihy hutní; knihy rybníčné.
Jiné charakteristické písemnosti	Městská registratura.
Odkazy	Např. <i>De libro rationum (Prokopa písaře Nového Města pražského Praxis cancellariae)</i> . Ed. František Mareš. Historický archiv, č. 32. Praha 1908, s. 26–27).

Agenda	Příjmy města
Obsah	Příjmy z mýta, mostného, tržních poplatků (ungelt), dávky z prodeje piva a vína (ližné), vybrané pokuty a soudní poplatky, podíl na vybraných daních, výnosy z městského majetku.
Používané knihy	Knihy počtů; knihy záloh; rejstříky příjmů a vydání úředníků; počty purkmistrovské úředníků nad stavbami, úředníků nad dvory a pivem; počty hutní; počty rybníčné.
Jiné charakteristické písemnosti	Městská registratura; cedule na příjem a vydání úředníků.
Odkazy	Např. <i>De virtute libri rationum. De custodia huius libri (Prokopa písaře Nového Města pražského Praxis cancellariae)</i> . Ed. František Mareš. Historický archiv, č. 32. Praha 1908, s. 27).

Agenda	Bernictví
Obsah	Vybírání vlastní berně, královského úroku, berní (kontribucí, taxa).
Používané knihy	Berní knihy (liber bernarum et censuum); knihy královské daně (lozunk); berniční knihy poddanských vsí (kde město vystupuje jako vrchnost).
Jiné charakteristické písemnosti	Příznávací tabely měšťanského majetku; klasifikace poddanských polí podle tříd; soupisy sedláků poddanských vsí.
Odkazy	Např. <i>Sequitur de libris sive registris, qui subordinatur bono utili (Prokopa písaře Nového Města pražského Praxis cancellariae)</i> . Ed. František Mareš. Historický archiv, č. 32. Praha 1908, s. 27–30).

Bezpečnost obyvatel města

Agenda	Tržní dohled
Obsah	Kontrola měř a vah, dohled nad dodržováním tržních práv podle privilegií města.
Používané knihy	Řád městské váhy.
Jiné charakteristické písemnosti	Agenda především výkonného charakteru bez rozsáhlejší produkce písemností.
Odkazy	Např. srovnání měř a vah brněnských a olomouckých z r. 1708 (SOkA Olomouc, AM Olomouc, Zlomky registratur, inv. č. 688), viz Miloslav Čermák, <i>Olomoucké a brněnské míry a váhy v r. 1708</i> . Okresní archiv v Olomouci 1974 (vydáno 1975), s. 60–62.

Agenda	Bezpečnostní dohled
Obsah	Dohled nad veřejným pořádkem, kontrola cestujících osob, žebráků, podomních obchodníků a hostinců, organizace pátrání po hledaných osobách, pomoc při vyšetřování krádeží či násilných trestných činů, dohled na provoz na silnicích, dohled na dodržování svátků a pořádku při veřejných událostech, kontrola zaměstnávání čeledí, vojenské záležitosti. Ve starších dobách pomoc při stíhání uprchlých poddaných, pátrání po tajných nekatolicích.
Používané knihy	Městská statuta; knihy pamětní.
Jiné charakteristické písemnosti	Předpisy a instrukce; agenda především výkonného charakteru bez rozsáhlejší produkce písemností, např. informace a příkazy nadřízených orgánů, popisy hledaných osob, protokoly a hlášení o místním šetření.
Odkazy	Např. O kvaltu, výboji a outoku (<i>Práva městská Království českého</i> . Edice s komentářem. Edd. Karel Malý a kol. Praha 2013, s. 281–283).

Agenda	Zdravotní dohled, úřad městského fyzika
Obsah	Dohled na dodržování hygienických nařízení a opatření proti epidemiím, účast při prohlídkách mrtvých.
Používané knihy	
Jiné charakteristické písemnosti	Vyhlášky proti moru, choleře aj.; agenda především výkonného charakteru bez rozsáhlejší produkce písemností.
Odkazy	Např. Zpráva o šíření nakažlivé nemoci v Olomouci z r. 1715 (SOkA Olomouc, AM Olomouc, Zlomky registratur, inv. č. 2863), viz Eduard Wondrák, <i>Poslední olomoucký mor a protimorový spis</i> . Okresní archiv v Olomouci 1983 (vydáno 1984), s. 47–61.

B) Agendy týkající se soukromých práv jednotlivých měšťanů a poddaných města

Městské soudnictví

Agenda	Sporné soudnictví civilní
Obsah	Běžná soudní agenda, majetkové soudní spory, právní naučení od vyššího práva k nižšímu právu.
Používané knihy	Knihy soudu zahájeného; soudní protokoly civilních věcí sporných a nesporných; radní manuály; knihy právních naučení.
Jiné charakteristické písemnosti	Městská registratura.
Odkazy	Např. Von dem richter und ampt und recht. Von geczeugen aller leute und wo ader wy (Vladimír Spáčil – Libuše Spáčilová, <i>Míšeňská právní kniha</i> . Historický kontext, jazykový rozbor, edice. Olomouc 2010, s. 725–734).

Agenda	Sporné soudnictví trestní
Obsah	Projednávání kriminálních případů, právní naučení od vyššího práva k nižšímu právu.
Používané knihy	Knihy soudní ve věcech trestních (libri sententiarum in criminalibus); knihy ortelní; knihy právních naučení.
Jiné charakteristické písemnosti	Zápisy ze soudních jednání v podobě spisů.
Odkazy	Např. Von ungerichte, blutrunst, raufen, slegen, backen, knotklem, mort etc. (Vladimír Spáčil – Libuše Spáčilová, <i>Míšeňská právní kniha</i> . Historický kontext, jazykový rozbor, edice. Olomouc 2010, s. 664–722).

Agenda	Nesporné soudnictví – smlouvy, koupě a prodeje
Obsah	Knihy pojišťující práva měšťanů, městských obyvatel i poddaných z městského panství.

Používané knihy	Radní manuály; knihy trhové (libri contractuum); knihy svatebních smluv; gruntovní knihy poddaných z městského dominia; soudní protokoly civilních věcí sporných a nesporných.
Jiné charakteristické písemnosti	Listinné kupní a prodejní smlouvy.
Odkazy	Např. O prodajích, kupování, o trzích rozličných. Item o správách o vkračování v trhy právem spravedlnosti, přátelství aneb příbuzenství (<i>Práva městská Království českého</i> . Edice s komentářem. Edd. Karel Malý a kol. Praha 2013, s. 211–222).

Agenda	Nesporné soudnictví – dědické řízení
Obsah	Knihy závětí, projednávání dědických nároků.
Používané knihy	Knihy kšaftů (libri testamentorum); knihy inventářů pozůstalostí (libri inventariorum).
Jiné charakteristické písemnosti	Závěti projednané před městskou radou.
Odkazy	Např. Von aller geburt. Von erbgang aber. Von erbe ud seyner zugehorung (Vladimír Spáčil – Libuše Spáčilová, <i>Míšeňská právní kniha</i> . Historický kontext, jazykový rozbor, edice. Olomouc 2010, s. 564–569); O kšaftích a o poslední vůli lidí z tohoto světa sešlých (<i>Práva městská Království českého</i> . Edice s komentářem. Edd. Karel Malý a kol. Praha 2013, s. 151–171).

Agenda	Nesporné soudnictví – sirotčí záležitosti
Obsah	Sirotčí majetek a jeho správa.
Používané knihy	Sirotčí registra; knihy soupisů pozůstalostí.
Jiné charakteristické písemnosti	Městská registratura.
Odkazy	Např. O poručnictví, poručnicích sirotkův a jich statkův (<i>Práva městská Království českého</i> . Edice s komentářem. Edd. Karel Malý a kol. Praha 2013, s. 140–149).

Agenda	Nesporné soudnictví – ostatní záležitosti
Obsah	Potvrzení různého druhu, dluhy, zplnomocnění, nájmy.
Používané knihy	Libri quietantiarum; knihy dlužních úpisů – finančních závazků (libri obligationum); knihy splacených závazků (kvitancí); knihy plnomocenství (libri plenipotentiarum); knihy nájmu (libri elocationum, libri conductionum); knihy rukojemství.
Jiné charakteristické písemnosti	Městská registratura; dlužní úpisy; listinné plné moci; nájemní smlouvy.
Odkazy	Např. Von schult mit briffen mancherley (SOkA Olomouc, AM Olomouc, Knihy, inv. č. 89, sign. 1304, fol. 36vb–37va), viz Vladimír Spáčil – Libuše Spáčilová, <i>Míšeňská právní kniha</i> . Historický kontext, jazykový rozbor, edice. Olomouc 2010, s. 648–651; Míšeňská právní kniha, rukopis P, Parlamentní knihovna Praha, Kniha III., Distinctio 1. – 11.: „Nařkne-li jeden člověk druhého pro dluh před právem...“ (Vladimír Spáčil – Libuše Spáčilová, <i>České překlady Míšeňské právní knihy</i> . Olomouc 2018, s. 250–251); O rukojemství, o rozličných rukojmích buď za summu aneb na postavení ku právu (<i>Práva městská Království českého</i> . Edice s komentářem. Edd. Karel Malý a kol. Praha 2013, s. 231–237).

2.2.3. Období regulovaných magistrátů (1784–1850)

2.2.3.1. Historický vývoj

A) Při zpracování části fondu z doby regulovaného magistrátu je třeba vzít v úvahu skutečnost, že správní reformy **nově systemizovaly strukturu městské sítě** především pro výkon soudní

agendy. V této oblasti ztratily na významu dosavadní odlišnosti právního postavení a historického statutu měst a charakter a rozsah kompetencí určoval pouze stupeň „regulace“ magistrátu a rozsah „přenesených“ funkcí regionálního charakteru. V oblasti politické agendy a správy obecního hospodářství naopak značná část stávajících rozdílů mezi jednotlivými skupinami měst přetrvávala i nadále.¹³⁰

B) Podle nově získaného statutu se města dělila na **města s regulovaným magistrátem** a na **města a městečka, kde k regulaci magistrátu nedošlo** a kde byl zřízen pouze rychtářský úřad. K provedení regulace byl rozhodující jednak rozsah a charakter soudní agendy, kterou město dosud vykonávalo, a stupeň její nezávislosti na vrchnosti, jednak majetkový stav města, výše obecních příjmů a výnos tax, z nichž bylo možné hradit náklady na městskou správu (minimem pro zřízení regulovaného magistrátu byla částka 450 zl. ročně). V soudobé hierarchii byly regulované magistráty plnohodnotnými správními úřady a rychtářské úřady pouze orgány místní správy s omezenými kompetencemi. Postavení rychtářů v poddanských městech se již velmi blížilo postavení vesnických rychtářů.¹³¹

C) **Časové vymezení** doby existence regulovaných magistrátů bylo u jednotlivých měst odlišné, neboť samotná regulace probíhala postupně, především od r. 1784 do r. 1791. V r. 1784 byly regulovány magistráty zemských hlavních měst, k 1. lednu 1788 v Čechách magistráty dalších privilegovaných královských měst, v letech 1788 až 1790 magistráty královských měst podkomořských a věnných, v letech 1789 až 1791 většina magistrátů měst ochranných, případně poddanských, a v r. 1791 magistráty měst horních, královského města Chomutova a krajského města Jičina. Podobně probíhal i vývoj na Moravě a ve Slezsku, regulace zde ale

¹³⁰ Kritéria pro provedení regulace magistrátu: dvorský dekret z 19. 12. 1785 (JGS 1785, č. 504); určení měst náležejících mezi tzv. menší města: dvorský dekret z 29. 8. 1785 (JGS 1785, č. 459); průběh regulace: dvorský dekret z 21. 8. 1788 (JGS 1788, č. 879).

¹³¹ Literatura obecně: Christian d'Elvert, *Beiträge zur Geschichte der königlichen Städte Mährens, insbesondere der k. Landeshauptstadt Brünn*. 1. Band. Brünn 1860; Christian d'Elvert, *Zur Geschichte des Gemeindewesens in Mähren und Oester.-Schlesien*. Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde. Brünn 1865, č. 6, s. 43–44; Bohuš Rieger, *Zřízení krajské v Čechách*. Část 2. Ústrojí správy krajské v l. 1740–1792. Praha 1892; Valentin Urfus, *Pobělohorská města, panovnický absolutismus a josefínská regulace magistrátů*. In: *Historický vývoj českých měst*, Jíloviště 1969, s. 65–73; Valentin Urfus, *Právní postavení českých měst a rakouský absolutismus*. Sborník archivních prací 19, 1969, č. 2, s. 386–440; Herbert Hofmeister, *Die Magistratverfassung Josefs II*. In: *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*. Praha 1982, s. 107–114; Valentin Urfus, *Josefínský osvícenský absolutismus, jeho reformy a regulace magistrátů*. Documenta Pragensia 4, 1984, s. 322–329; Pavel Bělina, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*. Praha 1985; Jiřina Štouračová, *Reformní zásahy Marie Terezie a Josefa II. do městské správy na Moravě*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, C 50, 2003, s. 169–176.

postupovala rychleji, neboť zde existoval značný počet ochranných municipálních měst a více měst zde splňovalo povinná kritéria výnosu městského hospodářství a tax.¹³²

D) **Obvody působnosti** magistrátů jako instancí politické a soudní správy nebyly zcela identické. Politickou agendu magistráty vykonávaly většinou pouze v obvodu vlastního města, případně městského panství, zatímco okruh soudní civilní působnosti mohl zahrnovat i menší města či dominia v okolí, která na ně soudní působnost delegovala. Ještě širší pak byl obvod působnosti magistrátů, které byly současně hrdebním soudem pro území celého kraje nebo jeho části.¹³³

E) Jiným příkladem **odlišnosti v rozsahu působnosti městské správy** byla skutečnost, že z pravomocí magistrátů v ochranných a poddanských městech byly zčásti vyjmuty budovy náležející vrchnosti. Jejich obyvatelé nešlechtického původu podléhali pravomoci magistrátu, vrchnost však u nich, pokud byli jejich poddanými, vykonávala některá práva související např. s projednáváním pozůstalostí nebo s péčí o sirotky a prováděla zde také vojenskou konskripci a s ní spojené kompetence. Rozsah správního okruhu magistrátů ve velkých městech se naopak rozšířil s tím, jak byla postupně rušena postranní práva a jiné podobné instituty. U zemských hlavních měst Prahy a Brna naopak převzala v době regulace značnou část policejních kompetencí někdejších městských rychtářů nově zřízená policejní ředitelství jako zeměpanské orgány.¹³⁴

F) V průběhu existence regulovaných magistrátů se dočasně měnily i jejich **kompetence**. V r. 1791 byla vybraným regulovaným magistrátům jako soudům např. přidělena i agenda týkající se katolických duchovních nešlechtického původu, která však byla v r. 1802 přikázána zemským soudům.¹³⁵

¹³² Průběh regulace: dvorské dekrety z 19. 12. 1785 (JGS 1785, č. 504), 9. 7. 1787, 17. 1. 1788 (Roth 3, č. 446), 21. 8. 1788 (JGS 1788, č. 879), 16. 4. 1789, 9. 3. 1790, 4. 6. 1791; výčet regulovaných magistrátů se soudní pravomocí ve dvorských dekretech z 24. 5. 1791 (JGS, č. 151), 7. 6. 1791 (JGS, č. 162), 14. 6. 1791 (JGS, č. 166) a 12. 7. 1791 (JGS, č. 177).

¹³³ Delegace soudní působnosti: dvorský dekret z 21. 8. 1788 (JGS 1788, č. 879).

¹³⁴ Pravomoci vrchnosti nad obyvateli domů: jurisdikční norma z 11. 2. 1784 (JGS, č. 237), dvorský dekret z 21. 8. 1788 (JGS 1788, č. 879) a z 11. 4. 1796 (PGS 1796, č. 2298); pravomoc magistrátu nad všemi osobami nešlechtického původu: dvorské rozhodnutí z 22. 7. 1784 (PGS 1784, Bd. 7, s. 844).

¹³⁵ Delegace agendy duchovních: dvorské dekrety z 29. 10. 1790 (JGS 1790, č. 71), 11. 3. 1791 (JGS 1791, č. 126), 24. 5. 1791 (JGS 1791, č. 150, 151), 7. 6. 1791 (JGS 1791, č. 162), 14. 6. 1791 (JGS 1791, č. 166), 12. 7. 1791 (JGS 1791, č. 177), 31. 8. 1792 (JGS 1792, č. 44) a 2. 4. 1802 (Roth-Goutta 1, č. 180); zákaz delegovat magistrátům municipálních měst případy týkající se jejich vrchnosti: dvorský dekret z 16. 2. 1792 (JGS 1792, č. 253).

G) **Tradiční rozdělení měst** na města královská a poddanská zůstalo s výjimkou soudní správy zachováno. Královská města se nadále dělila na města privilegovaná, města podkomořská (svobodná a věnná) a města horní, mezi poddanskými (municipálními) městy měla významné postavení města ochranná.¹³⁶

H) **Regulované magistráty ochranných měst** vykonávaly v soustavě politické správy (in politicis) stejně jako magistráty měst královských řadu agend samostatně, a to z delegace zeměpanské moci jako místní politické vrchnosti podřízené dohledu krajských úřadů a gubernia, a pouze zčásti také z dohledu vrchnosti (zejména v oblasti dozoru nad vnitřním pořádkem a bezpečností). V oblasti soudní správy (in judicialibus) byly tyto magistráty v civilní nesporné i sporné agendě podřízeny pouze vyšším zeměpanským soudům a na vrchnosti byly zcela nezávislé. Současně byl dovršen proces zahájený již dříve redukcí hrdelních soudů a hrdelní (kriminální) pravomoci byly nyní ponechány pouze úzké skupině vybraných měst. V největším rozsahu zůstal vliv vrchnosti u ochranných měst zachován při správě obecního hospodářství (in oeconomicis).¹³⁷

I) **Odlišnosti mezi městy v oblasti politické a hospodářské správy** se projevovaly v rozdílech v postavení, podřízenosti, vztahu k odvolacím a kontrolním institucím a z toho vyplývajících rozdílech v průběhu úředního řízení. Nejvíce se pozice jednotlivých typů měst sbližovaly v oblasti bernictví a v dalších agendách, u nichž byl rozhodující vliv státní moci. Největší rozdíly naopak existovaly v oblasti správy obecního hospodářství, kde se vliv státu týkal především dohledu na správu fondů určených k placení daní a omezování výdajů obecních pokladen.

J) Důsledkem odlišností v postavení jednotlivých typů měst byla skutečnost, že pro ně byly stále vydávány **odlišné normy**. Ještě ve 40. letech 19. století se u jednotlivých předpisů uváděly typy lokalit, na něž se tyto předpisy vztahují (města královská privilegovaná, svobodná, věnná

¹³⁶ Johann Luksche, *Besondere Rechte der Personen Mährens und Schlesiens, vorzüglich in politischen Hinsicht*. Zweiter Band. Brünn 1825 (zejména s. 3–21); Vincenz Falk, *Die landesverfassungsmässigen Verhältnisse der königlichen Städte als vierten Standes im Königreiche Böhmen*. Prag 1847; Kajetan Scholz, *Die Verfassung und Vermögens-Verwaltung der Municipal- oder Schutzstädte in Mähren und im k. k. Antheil Schlesiens*. Olmütz 1846.

¹³⁷ O postavení magistrátů municipálních měst dvorský dekret z 9. 9. 1785 (JGS 1785, č. 464); dohled vrchností nad veřejným pořádkem: dvorské dekrety z 9. 11. 1786 (Roth 2, č. 1150), 27. 4. 1787 (Roth 3, č. 171), 7. 5. 1787 (Roth 3, č. 179), 25. 6. 1787 (Roth 3, č. 221).

a horní, města ochranná a poddanská, vesnice). Některé předpisy sice postupně platily i pro různé typy měst, jejich platnost však musela být výslovně rozšířena (např. policejní řády nebo hospodářské instrukce).

K) Královská privilegovaná města, města Cheb, Locket a Karlovy Vary a města horní podléhala v době regulovaných magistrátů v politické správě i ve správě městského hospodářství zemskému guberniu a guberniální (zemské) účtárně.

L) Podkomořská města zůstávala nadále podřízena v politické i hospodářské oblasti podkomořským úřadům, které si velkou část svých pravomocí uchovaly i přes pokusy podřídit účetní kontrolu rovněž zeměpanským úřadům. V r. 1834 byl zrušen úřad podkomořího měst věnných a zemský podkomořský úřad poté dohlížel na města podkomořská i věnná. Specifické postavení měla nová královská pevnostní města Josefov a Terezín, kde městskou správu zpočátku vykonávaly delegované magistráty v Jaroměři a Litoměřicích.

M) Také v této době probíhaly spory o rozdělení **dohledu nad královskými městy** mezi podkomořskými úřady, krajskými úřady a guberniem. Od r. 1786 měla i královská města povinnost předkládat guberniu ke kontrole podací protokoly a krajské úřady mohly provádět i v těchto městech vizitace zaměřené především na fungování městské správy a na zjištění, zda se měšťanům nebrání v podávání stížností. Ani krajští hejtmani však nesměli zasahovat do správy obecních financí s výjimkou podávání zpráv guberniu o pronájmech městského hospodářství. Pro jeho správu nebyla vydaná samostatná instrukce, v praxi se však většinou používala také u královských měst hospodářská instrukce pro municipální města (úkoly vrchnosti zde přejímaly podkomořské úřady).¹³⁸

N) Vrchnostenská ochranná města, která získala regulovaný magistrát, byla sama regulární místní politickou vrchností, vykonávala soudní pravomoc nezávisle na vrchnosti a také v oblasti politické správy byla dohledu vrchnosti podřízena pouze částečně (samostatně např. vedla

¹³⁸ Vlastnictví zemskodeskových statků: dvorské dekrety z 29. 9. 1803 (PGS 1803, č. 43), 29. 9. 1806 a 3. 6. 1811 (Roth-Goutta 10, č. 66); zrušení vrchního hospodářského ředitelství: nařízení 31. 12. 1781, srov. dvorský dekret z 5. 4. 1782; podřízení účetní kontroly zemskému guberniu: nařízení českého gubernia z 16. 11. 1781 a 14. 1. 1782 (Roth 1, č. 322); vizitace krajských úřadů: dvorské dekrety z 20. 3. a 26. 5. 1786, instrukce pro krajské vizitace z 11. 3. 1784; převedení části agend podkomořího věnných měst na zeměpanské úřady: dvorský dekret z 19. 11. 1790; podřízenost horních měst: reskript z 27. 10. 1783, dvorské dekrety z 30. 11. 1783, 26. 1. 1784, 12. 2. 1784 a 18. 2. 1784; podřízenost komorních měst: dvorský dekret z 22. 12. 1785 (Roth 2, č. 809).

agendu berní a konskripční). Vrchnosti ale náleželo právo exkluzivity (odmítnutí nevhodného kandidáta) při volbách magistrátu a její povinností bylo také dohlížet na pořádek a bezpečnost. Měšťané ochranných měst byli obecně pokládáni za svobodné osoby, které byly své vrchnosti povinny především odváděním ochranného platu, případně jinými povinnostmi uvedenými ve smlouvě. Největší vliv si vrchnost uchovala v dohledu na městské hospodářství.

O) Obyvatelé **poddanských měst** měli nadále statut poddaných své vrchnosti v plném rozsahu a jejich postavení se lišilo jednak podle toho, jaká privilegia to které město vlastnilo, jednak podle úrovně místní správy. Poddanská města neměla vztahy s vrchností upraveny smlouvou a náležela jim proto pouze ta práva, která měla ve svých privilegiích. V politické, soudní i hospodářské oblasti podléhala z velké části pravomoci vrchnostenského úřadu, jehož prostřednictvím také většinou komunikovala se zeměpanskými úřady. Svébytnější pozici měla mezi nimi poddanská města s rychtářským úřadem pověřeným výkonem částečné soudní správy. Nejmenší poddanská města a městečka naopak podle soudobého pojetí „nemají žádná jiná práva, než každá ves, a požívají jen té přednosti, že se jmenují město“.¹³⁹

P) Specifickým typem vrchnostenských měst byla **města komorní**, která podléhala přímo svrchovanosti panovníka. V politické agendě byla podřízena krajským úřadům a zemskému guberniu, v hospodářské agendě administraci státních statků.

Q) Významným prvkem ve správě **vrchnostenských měst** byly stále více **zásahy státu**. Jednalo se nejenom o soudnictví a se státní mocí spojené politické agendy, ale také o správu obecního hospodářství, pro niž byla již v r. 1776 vydána všeobecná instrukce. Podle této instrukce měl na hospodaření vliv krajský úřad, který prováděl jeho kontrolu a který také vydával povolení některých výdajů nebo tato povolení zprostředkovával u zemského gubernia. Od r. 1781 měla municipální města povinnost zasílat ke guberniální účtárně výtahy z obecních účtů, od r. 1786 měla guberniu předkládat ke kontrole podací protokoly.¹⁴⁰

¹³⁹ Dominik Kostetzky, *System der politischen Gesetze Böhmens*. Bd. 3, Prag 1819, s. 241, § 424.

¹⁴⁰ Hospodaření měst: instrukce z 31. 10. 1776, instrukce pro reprezentanty z 10. 7. 1788 (Roth 3, č. 631); kompetence měst: dvorský dekret z 16. 9. 1794 (PGS 1794, č. 1460), nařízení ze 17. 5. 1800; kontrola krajskými úřady: instrukce z 9. 9. 1783, dvorské dekrety z 20. 3. a 26. 5. 1786, nařízení z 26. 4. 1792 (PGS 1792, č. 107), dvorský dekret z 29. 1. 1800; zasílání výtahů účtů: nařízení českého gubernia z 16. 11. 1781 (Roth 1, č. 265); dohled vrchnosti na bezpečnost: dvorský dekret z 9. 11. 1786 (Roth 2, č. 1150) a z 27. 4. 1787 (Roth 3, č. 171); podřízenost jurisdikci vrchnosti: jurisdikční norma a dvorský dekret z 26. 3. 1784.

R) **Agenda rychtářského úřadu**, který mohl samostatně vykonávat základní správní agendy, zahrnovala některé politické záležitosti, především výkon nižšího policejního dohledu, berní záležitosti a správu obecního hospodářství. Pokud tato města samostatně nevedla vojenskou konskripci, mohla však vystavovat cestovní pasy a povolení k vandrování, musela tyto doklady předkládat vrchnostenským úřadům, které příslušnou konskripci zajišťovaly. Soudní pravomoc rychtářských úřadů, pokud nebyla úřadu přímo delegována vrchností, byla ve sporných záležitostech (stricte judicialia) vykonávána justičním úřadem vrchnosti nebo delegovaným orgánem, tedy sousedním magistrátem či justiciářem sousedního panství. Tyto úřady také zpravidla vedly agendu těžkých policejních přestupků, pro kterou by samotné město muselo mít zkušeného písaře. V jiných soudních záležitostech (adeliches Richteramt) a v záležitostech pozemkových knih (Grundbuchsachen), které v patrimoniální správě nespádaly do pravomoci vrchnostenského justičního úřadu, ale hospodářského úřadu, vykonával tuto agendu rychtářský úřad, ovšem pouze za předpokladu, že k tomu měl k dispozici přísežného úředníka. Vrchnost ale vklady do pozemkových knih schvalovala. Správa majetku měst a městeček s rychtářským úřadem podléhala dohledu vrchnosti, podobně jako tomu bylo i u dalších poddanských měst včetně měst ochranných.¹⁴¹

S) Ve městech, kde **rychtářskému úřadu nepříslušela ani základní správní pravomoc**, vykonával veškerou civilní soudní agendu vrchnostenský justiciář a další právní a správní agendu vrchnostenský hospodářský úřad. Představení těchto míst byli fakticky na úrovni vesnických rychtářů, zajišťovali pouze bezprostřední policejní dohled a o všech zjištěných případech podávali zprávu vrchnosti. K jejich povinnostem náležely také pomoc při výběru daní a vrchnostenských dávek, spolupráce při stavění rekrutů nebo péče o obecní majetek. Obvykle se na ně vztahovala i další nařízení týkající se vesnických rychtářů, např. zákaz udělovat jim rychtářský úřad dědičně nebo svěřovat jim jako pomocníkům vrchnosti poručenství.¹⁴²

¹⁴¹ Zřízení rychtářského úřadu: nařízení z 31. 5. 1790; výkon soudnictví: nařízení ze 4. 6. 1791; vedení agendy těžkých policejních přestupků: nařízení z 5. 4. 1804 (Roth-Goutta 2, č. 66). Petr Cais, *Rychtářský úřad v Krásném Údolí (1793–1850) jako příklad nižšího stupně komunální správy 1. poloviny 19. století*. Funkcionáři, činnost, kompetence. *Západočeské archivy* 4, 2013, s. 85–96; Lukáš Čoupek, *Obnovování obecních představených na velehradském panství v první polovině 19. století*. *Slovácko* 55, 2013, s. 273–290; Lukáš Čoupek, *Rychtářský a pudmistrovský úřad na velehradském panství v době předbřeznové*. *Časopis Matice moravské* 133, 2014, č. 1, s. 71–89; Lukáš Čoupek, *K vývoji obecní samosprávy na panství Buchlov před rokem 1850*. *Slovácko* 58, 2016, s. 193–205.

¹⁴² Povinnosti rychtářů: nařízení z 6. 10. 1803; zákaz dědičného rychtářství: dvorský dekret z 13. 12. 1794; zákaz svěřovat rychtářům poručenství: patent z 21. 8. 1788 (JGS 1788, č. 879), nařízení ze 4. 6. a 29. 8. 1799.

T) Původně jednotně pojímaná úřední agenda městských rad se u regulovaných magistrátů v důsledku osvícenské legislativy přesněji dělila na **agendu politickou a soudní**, takže některé záležitosti projednávané dříve cestou práva byly přikázány do kompetence politické správy. Současně se v praxi magistrátní agendy začala postupně výrazněji dělit působnost na „přenesenou“ a „samosprávnou“, a to mimo jiné i v souvislosti s tím, jak se stále více odlišoval statut zkoušených a nezkoušených magistrátních radů. V r. 1850 se tato diferenciací posléze stala základem pro oddělení státní správy a moderní samosprávy, respektive pro jednoznačné vymezení samostatné a přenesené působnosti komunální samosprávy.

U) Charakter a struktura agend magistrátu či rychtářského úřadu souvisela se skutečností, jakou instancí tento úřad byl a **které vyšší instanci byl podřízen**. Regulované magistráty byly ve většině případů první instancí, v některých agendách však byly pouze pomocnými výkonnými orgány, výjimečně naopak instancemi odvolacími. Subsidiární role byla ještě výraznější u rychtářských úřadů. V příslušných předpisech bylo stanoveno, jakým způsobem a ke kterému úřadu bylo možné podat odvolání z rozhodnutí magistrátu.¹⁴³

Přehled začlenění magistrátů do správní struktury státu u některých správních agend (sled instancí a chod odvolání)

	I. instance	II. instance	III. instance
Politické záležitosti obecně	A) magistráty B) vrchnostenské úřady C) v jistých agendách krajské úřady	zemská vláda (Landesstellen)	dvorská kancelář (k. k. Hofkanzlei)
Politické záležitosti – zvláštní případy	A) magistráty B) vrchnostenské úřady	krajské úřady podkomořské úřady	zemská vláda (Landesstellen)
Cechovní záležitosti	magistrát jako odvolací instance z rozhodnutí cechu		
Zdravotnické záležitosti	vybrané záležitosti řešené ve shromážděních grémií lékařů a lékárníků se postupují krajskému úřadu jako první instanci		
Komorní agenda	různé úřady, obvykle specializované pouze na jedinou odbornou agendu	vyšší úřad (administrace, obvykle některého důchodu)	dvorská komora (k. k. Hofkammer) pro výslovně uvedené případy státního hospodářství
Policejní záležitosti	magistrát	krajský úřad	zemské gubernium
Méně závažné policejní záležitosti	výkonný orgán městské správy	magistrát (vrchnost)	krajský úřad

¹⁴³ Podávání odvolání: nařízení z 8. 12. 1787.

Cenzurní záležitosti		zemské místo nebo zemské presidium	Policejní a cenzurní úřad (k. k. Polizei- und Zensurhofstelle; zvláštní agenda)
----------------------	--	------------------------------------	---

V) Regulací vytvořily magistráty a rychtářské úřady systém **prvoinstanční justiční správy**, kde bylo vyřizování jednotlivých typů agend rozděleno podle charakteru a personálního obsazení jednotlivých úřadů. Magistráty významných měst vykonávaly soudní kompetence v plném rozsahu, rychtářské úřady musely naopak jejich značnou část delegovat na vrchnostenskou soudní správu či na magistráty sousedních měst.¹⁴⁴

X) Základem organizace **trestního (hrdelního) soudnictví** byly Zásady hrdelní pravomocnosti z r. 1784. Hrdelní soudy byly zřízeny v každém kraji zpravidla při plně organizovaném magistrátu krajského města (s výjimkou Kouřimi a Berouna), případně ještě u magistrátu dalšího královského (výjimečně ochranného) města. V souvislosti s vydáním Všeobecného zákoníku o zločinech a trestech za ně v r. 1787 zamýšlel panovník počet hrdelních soudů snížit na 15 a podřídít jim i stavovské osoby, pro odpor stavů však byl v r. 1790 potvrzen původní stav, který pak zůstal zachován až do poloviny 19. století. Kriminální soudy pracovaly jako soudy kolegiálního typu pod předsednictvím hrdelního soudce (rady magistrátu zkoušeného z trestního práva). Dalšími přísedícími měli být zkoušení magistrátní radové, z úsporných důvodů však byla kolegia podle potřeby doplňována i nezkoušenými rady. Kriminální soudy projednávaly všechny případy zahrnuté do prvního svazku trestního zákoníku s výjimkou mimořádně závažných případů, které byly vyhrazeny soudům zemských hlavních měst (např. zločiny proti státu).¹⁴⁵ Magistráty měst, u nichž nebyl kriminální soud zřízen, spolupracovaly s kriminálními soudy při vyšetřování a zajišťování důkazů, případně mohly samy vést vyšetřování v případech, u nichž možná trestní sazba nepřesahovala jeden rok.¹⁴⁶

¹⁴⁴ Organizace magistrátů jako soudů: předpisy soudního zřízení pro Čechy a pro Moravu ze 14. 4. a 28. 4. 1783 (PGS 1783, s. 423, 451) a jurisdikční norma z 11. 2. 1784 (JGS, č. 237), dvorský dekret z 10. 10. 1784 (PGS 1784, Bd. 7, s. 821); kompetence soudů: dvorský dekret z 21. 8. 1788 (JGS 1788, č. 879); předání agendy sousednímu magistrátu: dvorské dekrety z 19. 12. 1785 (JGS 1785, č. 504), 24. 8. 1786, 9. 7. 1787 a 16. 4. 1789, nařízení z 28. 7. 1787 (Roth 3, č. 257); Václav Šolle, *Civilní soudnictví předbřeznové v českých zemích*. Sborník archivních prací 10, 1960, č. 1, s. 111–145.

¹⁴⁵ Zrušení Josefovy reformy: dvorský dekret z 2. 8. 1790; přenesení kriminálních pravomocí magistrátů v Kouřimi a Berouně na pražský magistrát: dvorský dekret z 22. 6. 1792 (JGS 1792, č. 26) a z 27. 7. 1804 (JGS 1804, č. 674); přísahy soudců kriminálních soudů: dvorský dekret z 24. 7. 1786 (JGS 1786, č. 566). Václav Šolle, *Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích*, Sborník archivních prací 12, 1962, s. 87–142.

¹⁴⁶ Samostatné vyšetřování těchto případů mohly vést magistráty zeměpanských měst, pokud u nich působili radové zkoušení v občanském i trestním právu. Dvorský dekret z 27. 3. 1786 (JGS, č. 535).

Příslušnost agend soudní správy ve městech a městečkách v době regulovaných magistrátů

Město s úřadem		Zvláštní vymezené agendy	Civilní agenda		Trestní agenda
Typ úřadu	Charakter úřadu		Stricte judicialia	Ostatní agendy	
Regulované magistráty					
Magistráty zemských hlavních měst	kolegiální soud	ano	ano	ano	Ano
Plně organizované magistráty s kriminálním soudem	kolegiální soud	zemské hlavní město	ano	ano	Ano
Plně organizované magistráty	kolegiální soud	zemské hlavní město	ano	ano	magistrát s kriminálním soudem
Neúplně organizované magistráty		zemské hlavní město	ano, bez agend určených kolegiálním soudům	ano	magistrát s kriminálním soudem
Rychtářské úřady					
Rychtářské úřady se soudními pravomocemi		zemské hlavní město	vrchnostenský justiční úřad nebo delegovaný regulovaný magistrát	ano	magistrát s kriminálním soudem
Rychtářské úřady bez soudních pravomocí		zemské hlavní město	vrchnostenský justiční úřad nebo delegovaný regulovaný magistrát	vrchnostenský hospodářský úřad	magistrát s kriminálním soudem

Přehled začlenění magistrátů do správní struktury státu u některých justičních agend (sled instancí a chod odvolání)

	I. instance	II. instance	III. instance
Soudní agenda	magistráty	všeobecný apelační soud	nejvyšší soudní úřad (Oberste Justitzstelle) s výjimkou let 1797–1802, kdy to byla česko-rakouská dvorská kancelář
Kriminální agenda všeobecná	magistráty s kriminálním soudem na území kraje	všeobecný apelační soud	nejvyšší soudní úřad (Oberste Justitzstelle), s výjimkou let 1797–1802, kdy to byla česko-rakouská dvorská kancelář

Kriminální agenda, vybrané typy agendy	magistrát zemského hlavního města	všeobecný apelační soud	nejvyšší soudní úřad (Oberste Justitzstelle), s výjimkou let 1797– 1802, kdy to byla česko- rakouská dvorská kancelář
---	--------------------------------------	-------------------------	--

Y) **Správa obecního hospodářství** byla zásadně ovlivněna několika změnami, k nimž došlo ve druhé polovině 18. století:

a) Plně se uplatnil názor prosazovaný již od r. 1752, že prostředkem pro zamezení zneužívání a zlepšení výnosu městských statků je jejich pronájem. Licitační pronájmy se postupně rozšířily i do dalších oblastí, např. do financování obecních staveb nebo do zajišťování osvětlování měst.

b) U většiny královských měst byla na přelomu 80. a 90. let provedena raabizace městských statků, která změnila strukturu obecního hospodářství.

c) Výrazněji se prosadily představy posuzující hospodaření měst v duchu zásad moderních komunálních financí včetně povinnosti užívat přebytky k zakládání obecně prospěšných ústavů, nadací a fondů. Podle Všeobecného občanského zákoníku (§ 290) byl magistrát zákonným zástupcem měšťanské obce považované ve vztahu k obecnímu majetku za morální osobu. Správa obecních financí proto byla ve veřejném zájmu podřízena dozoru státu, který pro ni vydával instrukce a předpisy a kontroloval jejich dodržování. Bez souhlasu nadřízených instancí, kterými byly podle charakteru města vrchnostenské úřady, podkomořské úřady, krajské úřady či zemská gubernia, nebylo možné provádět významnější vydání, prodávat obecní nemovitosti nebo přijímat závazky v podobě dluhů či např. titulů mensae. Druhou kontrolní institucí byl měšťanský výbor prostřednictvím jím volených reprezentantů, který zastupoval měšťanskou obec. Všeobecný občanský zákoník také kodifikoval rozdíly mezi majetkem města jako korporace (obecním jměním), z jehož výnosu se měly financovat společné výdaje na správu města, obecní budovy nebo veřejná zařízení, a majetkem měšťanské obce (obecním statkem), jehož výnos se měl buď rozdělovat mezi všechny členy obce, nebo s jejich souhlasem užívat k hrazení společných výdajů, např. kontribuce. Některé části obecního statku bylo možné podle potřeby mezi příslušníky obce přímo rozdělit (např. dělení obecních pastvin). Samostatně mohl magistrát rozhodovat pouze o výdajích nutných na údržbu budov nebo jiné akce, kde hrozilo nebezpečí z prodlení, ve všech ostatních případech musel žádat o souhlas vrchnost, krajský úřad, podkomořský úřad nebo zemské gubernium. Magistrát nesměl samostatně

uzavírat dluhy, kupovat, prodávat či pronajímat nemovitosti či práva obce, nechat kácet v obecních lesích a prodávat dřevo.¹⁴⁷

Přehled začlenění magistrátů do správní struktury státu u některých správních agend (sled instancí a chod odvolání)

	I. instance	II. instance	III. instance
Správa obecního majetku	magistráty za pomoci úřadů hospodářské správy	královská města: podkomořský úřad; horní města: do r. 1783 úřad nejvyššího mincmistra, od r. 1783 gubernium a guberniální účtárna; municipální města: krajský úřad privilegovaná města: do r. 1781 vrchní ředitelství nad privilegovanými královskými městy (v pozici guberniální komise), od r. 1781 zemské gubernium; komorní města: administrace státních statků	zemské gubernium ve stanovených případech

2.2.3.2. Základní normy

Zásady regulace magistrátů

Dvorský dekret z 1. 11. 1783 o organizaci magistrátu města Vídně jako vzoru pro magistráty zemských hlavních měst (JSG 1783, č. 206)

Dvorský dekret z 12. 2. 1784 o regulaci magistrátu pražských měst po vzoru magistrátu města Vídně (viz též dv. dekret z 27. 2. 1784, JGS 1784, č. 250)

Dvorský dekret z 19. 12. 1785 o všeobecných zásadách regulace magistrátů ve městech mimo zemská hlavní města (JGS 1785, č. 504)

Dvorský dekret z 24. 8. 1786 o organizaci magistrátů bez ohledu na statut měst

Dvorský dekret ze 17. 1. 1788 o zásadách regulace a systemizace magistrátů v královských městech (Roth 3, č. 446; Blaseck, Bd. 7, s. 58-60; viz též nař. čes. gubernia z 28. 7. 1787, PGS, sv. 14, s. 729; dv. dekret z 22. 12. 1788, PGS, sv. 16, s. 875-876)

¹⁴⁷ Užití obecních důchodů: dvorský dekret z 6. 11. 1786 (Roth 2, č. 1163); předpisy o propachtování obecních realit z 11. 4., 13. 6. a 5. 7. 1752, instrukce pro municipální města z 31. 10. 1776; předkládání účtů ke kontrole: nařízení z 8. 1. 1750, reskripty z 29. 2. 1752 a 15. 3. 1753; správa hospodářství: instrukce z 31. 10. 1776, dodatek z 29. 9. 1783 (Roth 1, č. 947); uzavírání dluhů: dvorský dekret z 24. 4. 1756 (SVGT č. 443), nařízení z 9. 8. 1776, dvorský dekret z 29. 9. 1783 (Roth 1, č. 947); obecní lesy: patent z 5. 4. 1754 (lesní řád, SVGT, č. 336), dvorský dekret z 13. 6. 1789 (Roth 3, č. 1032); revize účtů: dvorský dekret z 29. 9. 1783 (Roth 1, č. 947), nařízení z 20. 12. 1787 (Roth 3, č. 414); Václav Černý, *Pozemková reforma v XVIII. století*. Časopis pro dějiny venkova 14, 1927, s. 17-48, 106-157, 197-220, 286-309; 15, 1928, s. 25-46, 287-325.

Základní instrukce pro činnost magistrátů

Instrukce z 31. 10. 1776 pro vedení hospodářství municipálních, ochranných a poddanských měst a dodatek z 29. září 1783 (používána byla také v královských městech (výtah: Dominik Kostetzky, *System der politischen Gesetze Böhmens* 1, § 254)

Patent z 11. 2. 1784, jurisdikční norma pro Čechy upravující působnost magistrátů jako soudů (JGS 1784, č. 237)

Dekret českého gubernia z 20. 10. 1784 o vedení hospodářství, účetnictví a správě pokladny města Prahy (ed.: O. Bastl, *Spojení pražských měst v roce 1784*, s. 117-131)

Patent z 9. 9. 1785, všeobecná instrukce pro vedení soudní agendy, používána také pro vedení spisové služby v politických záležitostech (JGS 1785, č. 464)

Dvorský dekret z 5. 3. 1787, instrukce pro politické úřady o vyšetřování, souzení a trestání politických trestných činů (JGS 1787, č. 640)

Instrukce z 1. 3. 1787 pro obecní reprezentanty v Praze, používána byla i v jiných městech (ed. O. Bastl, *Spojení pražských měst v roce 1784*, s. 181-183; dodatek dv. dekret z 12. 4. 1787, PGS 1787, sv. 13, s. 225-226)

Dvorský dekret ze 14. 5. 1787, instrukce pro organizaci policie v Praze (ed. O. Bastl, *Spojení pražských měst v roce 1784*, s. 146-149)

Dvorský dekret z 21. 8. 1788, vedení pozemkových knih městy bez soudních pravomocí (JGS 1788, č. 879)

Nařízení českého gubernia z 3. 9. 1789 o rozšíření platnosti všeobecné instrukce pro organizaci magistrátní kanceláře z 9. 9. 1785 k vyřizování politické agendy u magistrátů venkovských měst (Blaseck, Bd. 7, s. 61-96)

Dvorský dekret z 10. 10. 1789 o zavedení policejní instrukce ze 14. 5. 1787 také u municipálních města městeček (Dominik Kostetzky, *System der politischen Gesetze Böhmens*. Bd. 11, s. 241-253)

Dvorský dekret z 27. 4. 1792, instrukce pro vedení obecního hospodářství a pro měšťanský výbor v královských městech na Moravě (ed.: Ch. d'Elvert, *Beiträge zur Geschichte der königlichen Städte Mährens, insbesondere der k. Landeshauptstadt Brünn*. 1. Band, s. 468-480)

Dvorský dekret z 1. 4. 1808 o změnách při volbě magistrátních radů (JGS 1808, č. 838)

Instrukce pro municipální a poddanská města z 24. 4. 1824 k sestavování účtů (PGSB 1834, č. 32, s. 174-191)

Dvorský dekret z 21. 6. 1824, č. 18231, instrukce pro vedení účetní agendy královských měst na Moravě (SPGVMS 1824, č. 88)

Soubor předpisů týkajících se účetní agendy královských měst s její kontroly publikovaný v příloze panovnického rozhodnutí o sloučení podkomořských úřadů, viz nař. čes. gub. z 31. 1. 1834, č. 4415 (PGSB 1834, č. 32); též nař. čes. gub. z 5. 1. 1839, č. 65650 (PGSB 1839, č. 5)

2.2.3.3. Organizační struktura

A) Regulovaný magistrát pracoval v soudní, politické i hospodářské agendě jako **kolegiální orgán**, který rozhodoval hlasováním ve společných zasedáních. Grémium magistrátu tvořil stanovený počet magistrátních radů, zčásti zkušných a zčásti nezkušných. Zkušební radové vyřizovali odbornou, především právní agendu, kolegium magistrátu však bylo pro dosažení stanoveného počtu přisedících obvykle doplňováno i při projednávání těchto záležitostí

nezkoušenými rady, případně i reprezentanty.¹⁴⁸ Správní aparát magistrátu dále zahrnoval subalterní úředníky a zřízence zaměstnané při magistrátní kanceláři, policejní správě města a při vedení městského hospodářství.¹⁴⁹

B) **Rady magistrátu** volili původně sami měšťané, později probíhala volba nepřímo prostřednictvím delegátů tvořících volební výbor (Wahlausschuss). Volební výbor nebyl stálým orgánem, ale byl nově konstituován pro každou volbu magistrátního rady. Na jeho volbu měly od konce 90. let rozhodující vliv místní cechy, jejichž cechovní komisaři volbu řídili. K cechům se k tomuto účelu museli registrovat i měšťané, kteří jejich členy nebyli. Volby se zpočátku v některých městech konaly prostřednictvím volebních lístků, později ale prostřednictvím černých a bílých kuliček. Také u této volby měla vrchnost právo exkluzivity, předem byli z volby vyloučeni příslušníci řemesel podléhajících potravní taxy, kteří museli jinak získat volební dispens. Protokol o volbě se zasílal k potvrzení krajskému úřadu.

Kromě toho existovaly ve městech ještě měšťanské výbory, které zastupovaly obec při správě obecního majetku. K tomu volili ze svého středu tři reprezentanty.¹⁵⁰ Měšťanské výbory získaly značně na významu v roce 1848, kdy se staly svým způsobem protiváhou magistrátu a do ustavení moderní samosprávy kontrolovaly nejenom hospodaření města a nakládání s obecními

¹⁴⁸ Údaje o personálním obsazení regulovaných magistrátů byly pro Čechy zveřejňovány od roku 1803 v publikaci *Schematismus für das Königreich Böhmen auf das gemeine Jahr...* (od roku 1825 pod názvem *Schematismus des Königreiches Böhmen für das Jahr*, od roku 1844 pod názvem *Handbuch des Königreiches Böhmen für das Jahr...*). Na Moravě podobné údaje od roku 1808 obsahovala publikace *Schematismus für das Markgrathum Mähren und Herzogthum Schlesien auf das Jahr...* (od roku 1828 pod názvem *Schematismus des Markgrathums Mähren und Herzogthums Schlesien für das Jahr...*, od roku 1843 pod názvem *Provinzial-Handbuch für Mähren und Schlesien für das Jahr...*). Počet radů při zasedání magistrátu: dvorský dekret ze 14. 11. 1786 (JGS 1786, č. 594).

¹⁴⁹ Dominik Kostetzky, *System der politischen Gesetze Böhmens, zum bequemen Gebrauch für den Geschäfts- und Privatmann*. Band 1–12. Prag 1816–1828. Z toho zejména: 1. Theil, Staatsverfassung des Königreiches Böhmen. Prag 1816; 2. Theil, Die Polizey in Sicherheitssachen, Zweite Hauptabteilung, Orts-Polizey. Prag 1818; 3. Theil, Praktisches Handbuch der Gesetze in Unterthanssachen. Prag 1819; 11. Theil. Erste Abtheilung, Prag 1828, Praktisches Handbuch der Gesetze, die Geschäftsbehandlung in politischen Angelegenheiten, besonders bei den Magistraten, obrigkeitlichen Ämtern, Kreisämtern und der Landesstelle betreffend. Prag 1828; Bohuš Rieger, *Zřízení krajské v Čechách*. Část 2. Ústrojí správy krajské v l. 1740–1792. Praha 1892–1893; Sylvína Řeřichová, *Vliv vrchnosti na právní a správní poměry města Lomnice nad Lužnicí před regulací magistrátu a po ní (18. – polovina 19. století)*. Archivum Trebonense 5, 1982, s. 61–81; Jaroslav Čáp, *Vznik regulovaného magistrátu v Náchodě*. In: *Česká města v 16. – 18. století*. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990. Praha 1991 s. 83–91; Jaroslav Čáp, *Poznámky k organizaci regulovaného magistrátu v Náchodě*. In: *Poddanská města v systému patrimoniální správy*. Sborník příspěvků z konference v Ústí nad Orlicí 12. – 13. září 1995. Ústí nad Orlicí 1996, s. 133–162; Jiří Dufka, *Tišnovská radnice kolem roku 1830*. Sonda do fungování regulovaného magistrátu. Muzeum Brněnska 2008, s. 53–58.

¹⁵⁰ Ustavení měšťanského výboru: dvorské dekrety z 1. 11. 1783 (JGS, č. 209), 19. 12. 1785, 28. 7., 18., 25. a 30. 9. 1788 (Roth 3, č. 645, 701), 26. 7. a 5. 8. 1790 (JGS 1790, č. 45), 13. 12. 1794, 3. 2. 1797 (PGS 1797, č. 2740), 5. 6. 1797, 27. 10. 1797 (PGS 1797, č. 3176) a 20. 11. 1797, 5. 2. a 30. 5. 1798, 22. 8. 1806, nařízení z 31. 1. 1800 a 15. 7. 1809 (Roth-Goutta 8, č. 84).

penězi, ale zasahovaly i do jiných záležitostí, např. do propůjčování měšťanského práva, správy nadací, péče o chudinské ústavy, kostely a školy, zajištění ubytování vojska nebo některé oblasti místní policie. Samotný magistrát si pak udržel rozhodující vliv při výkonu odborných agend, především soudnictví, do něhož výbory zasahovat nesměly.¹⁵¹

C) Uchazeči o místa zkoušených radů museli předložit dekret volitelnosti, který dosvědčoval především vykonání předepsaných zkoušek z práva nebo z politických nauk. U uchazečů o místa nezkoušených radů, jimiž mohli být pouze příslušníci místní měšťanské obce, se požadovala spíše poctivost a mravní bezúhonnost. Uchazeče mohla z voleb vyloučit vrchnost, která ve vrchnostenských městech volbu organizovala a která měla právo exkluzivy (u královských měst měl obdobné právo podkomoří). Výsledek volby se oznamoval prostřednictvím krajského úřadu guberniu. Zvolení purkmistři skládali přísahu u gubernia (zemská hlavní města), u krajského úřadu (královská města) nebo do rukou zástupce vrchnosti (vrchnostenská města). Řadoví radové přísahali u magistrátu do rukou purkmistra. Od r. 1808 mohl volební výbor volit již pouze nezkoušené rady, zatímco zkoušené rady jmenovalo na uprázdněná místa na základě konkurzu zemské gubernium a apelační soud. Purkmistři byli původně ustanovováni na čtyřleté období, od r. 1806 podobně jako radové natrvalo.¹⁵²

¹⁵¹ Patent z 15. 3. 1848 (Patenty, č. 2392), povolení ministerstva vnitra z 25. 4. 1848, č. 1148, dekrety zemského prezidia na Moravě z 16. 4. 1848, č. 2065/pr. (SPGVMS 1848, č. 39) a 28. 4. 1848, č. 2308/pr. (SPGVMS 1848, č. 48).

¹⁵² Obsazování míst radů a volby magistrátu: dvorský dekret ze 4. 8. 1783 (JGS 1783, č. 206); nařízení z 8. 3. 1798 a 21. 3. 1788, dvorské dekrety z 19. 12. 1785 (JGS 1785, č. 504), 22. 12. 1788 (JGS 1788, č. 941), 17. 2. 1789 (JGS 1789, č. 976), 22. 7. 1790 (JGS 1790, č. 42), 6. 8. 1790 (PGS 1790, č. 193), 20. 5. 1791, 28. 10. 1791, 3. 2. 1797 (PGS 1797, č. 2740), 21. 3. 1807 (Roth-Goutta 6, č. 56), 1. 4. 1808 (JGS 1808, č. 838), 20. 10. 1808 (JGS 1808, č. 866), 16. 5. 1812; dvorský dekret z 31. 3. 1840, č. 8230, sdělení moravského gubernia ze 17. 4. 1840, č. 15374 (SPGVMS 1840, č. 33); potvrzování volby podkomořským úřadem: nařízení českého gubernia z 13. 3. 1838, č. 12435 (PGSB 1838, č. 60); zásahy vrchností do volby magistrátních radů: dvorský dekret ze 14. 6. 1791 (JGS 1791, č. 164); působnost zemských úřadů při regulaci služebního personálu: císařské rozhodnutí z 28. 4. 1832, nařízení moravského gubernia z 15. 6. 1832, č. 17329 (SPGVMS 1832, č. 38); zkoušky magistrátních radů: dvorské dekrety z 3. 2. 1786 (Roth 2, č. 853), 2. 10. 1786, 1. 3. 1787, 22. 12. 1788 (JGS 1788, č. 941), 9. 5. 1792, 24. 4. 1794 (JGS 1794, č. 172) a 10. 3. 1801 (JGS 1801, č. 525); dekrety volitelnosti: dvorský dekret z 28. 4. 1791 (JGS 1791, č. 142); jazykové znalosti radů: dvorský dekret z 30. 11. 1787 (JGS 1787, č. 750); pravidla pro odchod magistrátních radů z úřadu: dvorský dekret z 16. 10. 1786 (Roth 2, č. 1125); ukončení voleb zkoušených radů: dvorský dekret z 1. 4. 1808 (JGS 1808, č. 838); volba a potvrzování purkmistrů: dvorské dekrety z 21. 4. 1788 (JGS 1788 č. 813), 26. 7. 1790 (JGS 1790, č. 45), 5. 8. 1790 (PGS 1790, č. 370), 30. 8. 1793 (JGS 1793, č. 122) a 1. 2. 1798 (JGS 1798, č. 400); doživotní zastávání úřadu purkmistra: dvorský dekret ze 7. 12. 1803 (JGS 1803, č. 588) a z 22. 8. 1806 (JGS 1806, č. 779); volby nezkoušených purkmistrů a radů: sdělení moravského gubernia z 24. 5. 1833, č. 15710 (SPGVMS 1833, č. 64); kvalifikace purkmistrů v trestním právu: nařízení z 22. 5. 1805 (Roth-Goutta 1805, č. 68); skládání služebních přísah: dvorský dekret z 9. 11. a 11. 12. 1789 (JGS 1789, č. 1072, 1083) a z 22. 8. 1791 (JGS 1791, č. 196); zákaz vykonávání advokátní praxe: dvorský dekret z 28. 12. 1790 (JGS 1790, č. 100).

D) **Magistráty hlavních zemských měst** představovaly jediný úřad v čele s purkmistrem, který se vnitřně členil podle jednotlivých typů agendy na tři senáty:

- 1) senát pro politické a ekonomické záležitosti (senatus in publicis, politicis et oeconomicis)
- 2) senát pro civilní soudní pravomoc (senatus in judicialibus civilibus)
- 3) senát pro kriminální soudní pravomoc (senatus in judicialibus criminalibus).

Ke každému senátu byli přiděleni magistrátní radové, sekretáři a radní protokolisté, zatímco nižší kancelářský personál podacího protokolu, registratury a kanceláře a také soudní sluhové byli společní pro celý magistrát. U magistrátů hlavních měst fungovaly také městské účtárny (Buchhalterie), které zpracovávaly nejenom městské účty ve vlastním slova smyslu, ale např. i účty sirotčí, kuratelní a podobně.¹⁵³

E) **Regulované magistráty v ostatních městech** představovaly jediný úřad v čele s purkmistrem, který se zpravidla již vnitřně dále nečlenil. Počet magistrátních radů se v jednotlivých městech lišil podle pravidel regulace, tedy zejména podle schopnosti města financovat chod magistrátu. Obecně se magistráty dělily na plně organizované a neúplně organizované.

F) U **plně organizovaných magistrátů** byli ustanoveni zkoušený purkmistr, nejméně dva či tři zkoušení radové a další nezkoušení radové. Úřednický personál v ideálním případě tvořili sekretář, radní protokolista, protokolista podacího deníku (protokolista exhibit), registrátor, expeditor, taxátor a několik účetních, dále obvykle vedoucí pozemkových knih (ingrosista) a několik radových písařů (kancelistů). U řady magistrátů působili také justiční čekatelé (auskultanti), kteří se zde připravovali na budoucí vstup mezi zkoušené rady.¹⁵⁴ Především v kancelářích magistrátů hlavních zemských měst existovaly ještě další vysoce specializované profese, jako byli ředitelé a adjunkti podacího protokolu, akcesisté nebo pomocníci registrátorů, registranti.

Ke správě města náleželi rovněž soudní sluhové, dozorcí vězení, denní či noční hlídači a různí další zřízení. Ustanovování (volba) úředníků bylo v kompetenci magistrátu s výjimkou sekretářů či radních protokolistů, u nichž se často požadovalo střední vzdělání a vyšší znalosti

¹⁵³ Ondřej Bastl, *Sjednocení pražských měst 1784*. Několik poznámek k zahájení činnosti nového magistrátu. *Documenta Pragensia* 21, 2002, s. 121–128; Ondřej Bastl, *Spojení pražských měst v roce 1784*. Edice rukopisu č. 332. Praha 2003 (*Documenta Pragensia. Monographia. Vol. 18*).

¹⁵⁴ Předání přijímání a propouštění auskultantů do kompetence magistrátů: dvorský dekret z 1. 10. 1790 (PGS 1790, č. 232); výkazy o auskultantech: dekret moravského gubernia z 28. 12. 1844, č. 52898 (SPGVMS 1844, č. 102).

správní a právní praxe. V královských městech byli tito úředníci nejpozději od r. 1819 dosazováni zemskými gubernii nebo apelačním soudem.¹⁵⁵

G) **Neúplně organizované magistráty** byly tvořeny zpravidla nezkušeným purkmistrem, nejméně jedním zkušeným radou a dalšími nezkušenými rady. Úřednické funkce odpovídající jednotlivým fázím úředního procesu musely být i zde zachovány, pravidlem však bylo, že jeden zaměstnanec vykonával dvě i více těchto funkcí: sekretář býval současně radním protokolistou, vedoucí podacího deníku (protokolista exhibit) býval současně registrátorem, ale také expeditorem či taxátorem. V některých městech konal účetní (početvedoucí) také práci vedoucího pozemkových knih (ingrosisty), který zase mohl podle potřeby vykonávat i písařské práce. Mezi úřední zřízence náleželi jeden nebo dva soudní sluhové, jeden či dva dozorci vězení nebo denní a noční hlídači. U málo početných magistrátů býval zkušený rada současně syndikem.

H) U magistrátů, které byly **současně kriminálními soudy**, působili obvykle dva či tři bezplatní auskultanti, absolventi právnického studia, kteří zde získávali praxi pro budoucí jmenování soudcem. Obvykle byli zkušeni ale také z politických nauk, aby mohli vyřizovat i politickou agendu. Podle potřeby byli pro řízení u kriminálních soudů jmenováni z řad měšťanů také laičtí přísedící.¹⁵⁶ Vlastní kancelářskou agendu vedl zpravidla kriminální aktuár. Kriminální soudy zaměstnávaly také soudní sluhy, dozorce vězňů nebo policejní stráž ve věznicích, které byly při nich zřizovány.

I) K provádění **účetní kontroly** býval u magistrátů ustanovován pokladní kontrolor. Tuto funkci nesměl vykonávat žádný z účetních úředníků, zpravidla proto byla svěřována některému z magistrátních radů nebo úřednímu představenému magistrátní kanceláře.

J) Ve vrchnostenských městech a městečkách, kde nebyla provedena regulace magistrátu, byl zřízen **rychtářský úřad**, respektive úřad městského rychtáře (Stadtrichter, Marktrichter) jako

¹⁵⁵ Ustanovování subalterního personálu: dvorské dekrety z 19. 12. 1785 (JGS 1785, č. 504), 15. 1. 1787 (Roth 3, č. 16), 29. 1. 1800, 24. 6. 1819 (PGS 1819, č. 89), intimát moravského gubernia z 27. 5. 1836, č. 19378 (SPGVMS 1836, č. 50); kauce magistrátních úředníků: dvorský dekret z 26. 3. 1824, č. 8797, dekret moravského gubernia z 28. 5. 1824, č. 9977 (SPGVMS 1824, č. 71), nařízení moravského gubernia z 5. 3. 1838, č. 6618 (SPGVMS 1838, č. 16).

¹⁵⁶ Laičtí přísedící: dvorské dekrety z 19. 12. 1806 a 26. 7. 1819 (PGS 1819, č. 109); způsob řízení u kriminálních soudů, kde by byl pouze jediný zkušený rada: dvorský dekret ze 14. 9. 1792 (JGS 1792, č. 47).

úředního představeného (Amtsvorsteher), jemuž pomáhali dva nebo tři obecní starší (Gemeindälteste, někdy zvaní také Beisitzer, přísedící). U měst a městeček, v jejichž čele stála dříve městská rada, přežívala po jistou dobu ještě starší titulatura a představený byl označován jako purkmistr (titul rychtář náležel policejním úředníkům). Také v městech a městečkách s rychtářským úřadem existoval různě početný měšťanský výbor. I rychtáři a starší byli voleni, jejich volbu potvrzovala vrchnost. Na rychtáře v městečkách disponujících pouze minimálními správními pravomocemi se vztahovala nařízení týkající se vesnických rychtářů, např. zákaz svěřovat rychtářský úřad dědičně nebo svěřovat rychtářům jako pomocníkům vrchnosti poručenství. Pokud rychtářský úřad zaměstnával také písaře, náležel mu titul syndik (Syndikus) – pokud byl zkoušený, nebo městský písař (Stadtschreiber) – pokud byl nezkoušený. Požadované vzdělání nebylo u těchto zaměstnanců obecně stanoveno, proto zde převládali písaři nezkoušení nebo zkoušení pouze pro část agendy. K agendám, pro něž musel mít rychtářský úřad k dispozici zkoušeného úředníka, patřilo především vedení pozemkových knih a správa berní agendy (početvedoucí či důchodní se složenou kaucí). Také u městských rychtářů bylo běžné svěřovat jedné osobě více administrativních funkcí, poměry ale byly velmi různorodé. V některých městech vedl pozemkové knihy sám rychtář, jinde působili např. samostatní účetní pro obecní a sirotčí účty. Podobně variabilní byl i počet obecních zřízenců, z nichž k administrativní činnosti městské správy měli nejbližší soudní a policejní sluhové.¹⁵⁷

K) Základem pro organizaci **místní policie** byl policejní řád pro Prahu vydaný 30. dubna 1787, jehož platnost byla v r. 1789 rozšířena i na vrchnostenská, případně další královská města. Zatímco v zemských hlavních městech byla policie svěřena profesionálním policejním ředitelstvím, v dalších městech ji zajišťoval místní policejní úřad (Polizeiamt, Polizeibehörde), který tvořili purkmistr jako místní politický představený a někteří magistrátní radové jako policejní komisaři pověřeni dohledem nad policejními záležitostmi (veřejný pořádek a bezpečnost, dohled nad policejními řemesly a živnostmi, obchodníky atd.). Podle pražského vzoru se mohla i menší města rozdělit na menší okrsky (Bezirke), které spravovali měšťanští dohlížitelé (Bezirksaufseher, Viertelufseher, Viertelmeister, Marktaufseher und Bescheuer). Dohlážitelé volil magistrát z místních měšťanů. Výkon místní policie byl jednou z mála oblastí

¹⁵⁷ Zřízení rychtářského úřadu: nařízení z 31. 5. 1790; povinnosti rychtářů: nařízení z 6. 10. 1803; zákaz dědičného rychtářství: dvorský dekret z 13. 12. 1794; zákaz svěřovat rychtářům poručenství: patent z 21. 8. 1788 (Roth 3, č. 666), nařízení ze 4. 6. a 29. 8. 1799; povinnost knihvedoucích podrobit se zkoušce: dvorský dekret z 18. 10. 1822 (JGS, č. 1903); titulatura: dvorský dekret z 29. 6. 1812; Petr Cais, *Rychtářský úřad v Krásném Údolí (1793–1850) jako příklad nižšího stupně komunální správy 1. poloviny 19. století*. Funkcionáři, činnost, kompetence. Západočeské archivy 4, 2013, s. 85–96.

správy města, kde mohli ve stanovených případech vydávat rozhodnutí o potrestání přestupníků i sami policejní komisaři či dohlížitelé a magistrát jako celek zde fungoval jako instance odvolací a jako orgán, který řešil až závažnější případy. Výkonnými zřízeními města byli strážní a dohlížitelé (např. Wachenwächter, Thorwächter, Thurmwächter, Nachtwächter). Všeobecný dohled nad udržováním pořádku vykonávaly jednak místní vrchnosti, především však krajské úřady, jimž také magistráty podávaly každý měsíc zprávy o důležitějších událostech.¹⁵⁸

L) Magistrát zodpovídal rovněž za **správu obecního hospodářství**, praktickým výkonem této agendy však byl pověřen zvláštní hospodářský úřad (hospodářská konference). V Praze jej tvořili tři inspektoři podle jednotlivých čtvrtí, kteří konali společné konference s měšťanskými reprezentanty. Pro tyto reprezentanty byla v r. 1787 vydána samostatná instrukce, jíž se poté podle guberniálního nařízení z r. 1788 řídili také reprezentanti v jiných královských a municipálních městech. V těchto městech řídil hospodářskou správu hospodářský správce (Anwalt), jímž byl nejčastěji jeden z neplacených nezkoušených radů magistrátu volený nejprve všemi měšťany, později měšťanským výborem. Tento správce patřil současně mezi částečně zkoušené rady magistrátu, neboť ke své funkci potřeboval dekret volitelnosti vystavený od ekonomického úřadu, jímž byla od r. 1793 Vlastenecko-hospodářská společnost, u níž se musel nechat imatrikulovat. Kromě něho tvořili hospodářskou konferenci města tři neplacení laičtí reprezentanti volení z příslušníků obce měšťanským výborem a skládající přísahu magistrátu. Personálně byl jejich sbor průběžně obměňován, neboť každý rok mohl odstoupit pouze jediný z nich a místo pak bylo obsazeno novou volbou. Reprezentanti nahradili ve správě města někdejší obecní starší, na rozdíl od nich však byla jejich působnost užší a týkala se především vlastního hospodářství města. V této sféře byli nadále považováni za zástupce měšťanské obce jako vlastníka obecního majetku, měli povinnost účastnit se všech jednání týkajících se tohoto majetku a museli být přítomni také při uzavírání jakýchkoli smluv týkajících se obecního majetku. V případě potřeby však mohli být i povoláni jako náhradníci na zasedání magistrátu s řádným hlasem na úrovni nezkoušeného rady. Hospodářské konference rozhodovaly jako kolegiální orgán ve svých zasedáních hlasováním, pokud nemohly dospět k rozhodnutí, předaly záležitost k vyřešení magistrátu. Do jejich kompetence náleželo nejenom vlastní hospodaření města, schvalování příjmů a výdajů a správa obecního majetku, podniků a ústavů, ale také účast při kontrole obecních účtů a berní repartice. Vlastní účetní agendu vedli účetní úředníci

¹⁵⁸ Policejní řád pro Prahu z 30. 4. 1787; policejní instrukce pro vrchnostenská města: dvorský dekret z 10. 10. 1789, nařízení z 23. 11. 1789 (Roth 3, č. 1176); rozdělení na čtvrti: instrukce z 1. 1. 1790.

(početvedoucí, důchodní), jejichž počet, respektive specializace se lišily podle místních poměrů. Města, která spravovala i nyní větší pozemkový majetek, zaměstnávala obvykle ještě další hospodářské úředníky, např. purkrabího. Nad hospodařením vrchnostenských měst dohlížela vrchnost, nad hospodařením královských měst podkomořské úřady a krajské úřady. Vrchnosti a podkomoří také potvrzovali volbu hospodářských správců, rozhodovali o přijímání hospodářských úředníků (pokud toto právo „od starodávna“ nepříslušelo měšťanské obci) a povolovali menší mimořádné výdaje. Povolování vyšších částek bylo v kompetenci krajských úřadů, případně zemských gubernií. V menších městech a městečkách s rychtářským úřadem byl samostatný hospodářský správce (hospodář města) ustanovován spíše výjimečně. Rychtář, starší a někde i výbor či další kooptovaní měšťané také konali hospodářské konference a vedli o jejich průběhu samostatné protokoly.¹⁵⁹

2.2.3.4. Kanceláře

A) Organizace kanceláří a charakter písemné agendy regulovaných magistrátů odpovídaly zásadám moderního **vedení spisové služby**. Dobře vedená a dochovaná magistrátní registratura tak bývá ve většině fondů prvním celkem, při jehož zpracování je možné a nutné vycházet z dobového registraturního systému.¹⁶⁰

B) Vzhledem k **rozdílům v rozsahu kompetencí a personálního obsazení kanceláří** se poměry v jednotlivých městech zásadním způsobem lišily. Obecně se prosazovala vyšší míra byrokratizace úřadování, unifikace postupů a formální standardizace písemností, především v právní a účetní oblasti. K prosazování těchto principů napomáhal systém kontrol a komunikace s nadřízenými instancemi, které dodržování stanovených standardů vyžadovaly. V písemnostech vedených v právních záležitostech byly jednotlivé úkony a s nimi spojené

¹⁵⁹ Potvrzení nových pravidel hospodářské správy: dvorský dekret z 27. 2. 1790; instrukce pro reprezentanty: dvorský dekret z 12. 2. 1787, nařízení českého gubernia z 12. 6. a 10. 7. 1788 (Roth 3, č. 631); činnost reprezentantů: nařízení českého gubernia z 10. 7. 1788 (Roth 3, č. 631); dvorské dekrety z 5. 2. a 8. 3. 1789; obsazování míst reprezentantů: dvorský dekret z 27. 12. 1788, nařízení z 13. 2. 1802; dekrety volitelnosti hospodářů: nařízení z 9. 3. 1793; uzavírání dluhů: dvorský dekret z 24. 4. 1756 (SVGT č. 443), nařízení z 9. 8. 1776, dvorský dekret z 29. 9. 1783 (Roth 1, č. 947); revize účtů: dvorský dekret z 29. 9. 1783 (Roth 1, č. 947), nařízení z 20. 12. 1787 (Roth 3, č. 414); volba reprezentantů: nařízení z 13. 2. 1802; povolání reprezentantů do zasedání magistrátu: dvorský dekret z 9. 9. 1788 (JGS 1788, č. 891).

¹⁶⁰ Lidmila Dědková, *Organizace a písemnosti regulovaného magistrátu v Litomyšli*. Sborník archivních prací 13, 1963, č. 2, s. 205–240; Stanislav Polák, *Vyřizování spisu v městské kanceláři v Příbrami před regulací magistrátu a po ní*. Archivní časopis 16, 1966, s. 26–37; Eva Šmilauerová, *Počátky evidence podání v kancelářích venkovských měst*. Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et Historica 1/1992, Z pomocných věd historických 10, s. 141–147; Jiří Bock, *O městské správě v Chrastavě a uchovávání jejich písemností do roku 1850*. Fontes Nissae. Prameny Nisy 1, 2000, s. 57–70.

písemnosti často stanoveny procesními pravidly, v politické agendě byl postup řízení o něco různorodější a formálně volnější. Následující charakteristika postupů spisové služby se týká především plně organizovaných kanceláří regulovaných magistrátů, na jejichž příkladu lze úřední postupy a typologii písemností nejuplněji popsat.

C) Již soudobí teoretici si byli vědomi **rozdílů mezi jednotlivými městy** a v některých instrukcích a normách přímo doporučovali, aby se v nich uváděné postupy v podmínkách menších měst a městeček přiměřeným způsobem upravily a zjednodušily. Dalším faktorem, který přispíval k nižší formální vytríbenosti jejich agendy, bylo personální obsazení jejich kanceláří, které neumožňovalo větší míru specializace. Zjednodušení se týkalo především formální stránky administrace, nikoli podstatných právních souvislostí. Při vedení pozemkových knih se např. i od rychtářských úřadů požadovalo dodržovat kritéria komplexnosti (v místě měla proběhnout všechna soudní řízení vztahující se k realitám spravovaným místními knihami), odbornosti (knihy vedli úředníci pod přísahou), kontroly (vklady a záznamy se mohly dít pouze se souhlasem vrchnosti, naopak vkladům v knihách vedených vrchnostenskou kanceláří musel být přítomen rychtář), právní nezávadnosti (vrchnosti neměly povolit vklad řádně soudně neprojednaných listin), formální přehlednosti (vedení zápisů čistě bez korektur) a rovnosti podmínek (u všech úřadů vedoucích pozemkové knihy se měly vybírat shodné taxy podle akcidentálního patentu z 15. května 1779).¹⁶¹

D) **Základní normou pro vedení spisové služby** v justičních záležitostech byla všeobecná soudní instrukce z 9. září 1785. Postupy při vedení politické agendy se této instrukci do jisté míry přizpůsobovaly. Samostatná instrukce pro politickou agendu byla vydána pouze pro pražský magistrát, touto instrukcí se však měly podle guberniálního nařízení z 3. září 1789 od 1. listopadu 1789 řídit i magistráty dalších královských i municipálních měst bez ohledu na to, zda v této době u nich již byla ukončena regulace či nikoliv. Uvedené normy vnášely do úřední praxe městské správy nové prvky typické dosud spíše pro agendu centrálních zeměpanských úřadů.¹⁶²

¹⁶¹ Řízení o nemovitostech příslušných ke knihám: dvorský dekret z 6. 8. 1787 (JGS 1787, č. 704); vyváženost zájmů: patent z 9. 4. 1789 (JGS 1789, č. 1001); právní nezávadnost vkladů: dvorský dekret z 3. 8. 1786 (Roth 2, č. 1056), nařízení z 19. 10. 1796 (PGS 1796, č. 2583); vybírání tax: dvorský dekret z 28. 6. 1781.

¹⁶² Patent z 9. 9. 1785 (JGS 1785, č. 464); nařízení českého gubernia z 3. 9. 1789 (rozšíření platnosti Všeobecné úřední instrukce pro magistrátní kancelář k vyřizování politických záležitostí i na venkovská města s platností od 1. listopadu 1789; Blaseck, Bd. 7, s. 61–96).

E) **Oběh a formu dokumentů** ovlivňovalo několik faktorů, především:

a) Každý obyvatel se měl v úředních záležitostech obracet nejprve na svou místní vrchnost (pozemkovou vrchnost, magistrát) a teprve poté se mohl obrátit k vyšší instanci (krajský úřad, zemské gubernium, centrální úřady, panovník), které musel předložit rozhodnutí nižší instance.¹⁶³

b) Řízení probíhalo téměř výhradně písemnou formou, na každou písemně podanou žádost musela následovat písemná odpověď. Žádosti se podávaly na kolkovaném papíru.

c) Až do poloviny 19. století se v úřední agendě používalo několik různých vymezení roku. Jednalo se především o rok úřední (vojenský), který trval od 1. listopadu do 31. října a který se objevoval především v berní a účetní agendě pro vymezení účetního období, a rok solární trvající od 1. ledna do 31. prosince.

d) V jazykové podobě dokumentů se nyní výrazně odlišovaly dvě roviny: ve styku mezi úřady převažovala němčina, zatímco písemnosti vznikající při jednáních s obyvatelstvem respektovaly jazykové poměry v jednotlivých částech země.

F) Většina úředních dokumentů měla víceméně **standardizovanou úpravu**, na jejíž formování měla vliv jak soudobá legislativa, tak řada příruček a pokynů pro úředníky. Od r. 1782 platil také předpis ukládající advokátům, agentům, veřejným notářům, případně dalším osobám předkládat z důvodů zrychlení práce úřadům pouze podání se stanovenou formální úpravou. Důraz na vynechání nepotřebných částí textu, přehlednost a údaje nezbytné k vyřízení spisu a k vedení protokolů a registratur usnadňují orientaci i dnešnímu zpracovateli fondu.¹⁶⁴

G) **Podání** se psala obvykle na list papíru složený ve formě oktávu (osmerky), s důrazem na přehlednost formy. Na zevní straně se uváděl adresát, jméno a příjmení žadatele, jeho stav, úřad či povolání, a stručný předmět žádosti. Ve vlastním textu psaném obvykle na pravé straně listu byl po nadpisu (intitulaci obsahující pouze předepsané úřední názvy a tituly) uváděn nejprve předmět žádosti (tzv. Factum) a poté důvody jejího podání členěné do samostatných odstavců, někdy číslovaných. Podobně se strukturovala i žádost obsahující větší počet bodů. Na závěr následovaly kromě podpisu jméno a příjmení žadatele, jeho adresa včetně popisného čísla a datum. Pokud žádost obsahovala přílohy, musely se pročíslovat. Již od r. 1755 bylo zakázáno podepisovat úřední písemnosti pouze poloanonymním výrazem „purkmistr a rada“, uvádět se

¹⁶³ Předkládaná rozhodnutí nižší instance: dvorský dekret z 31. 12. 1781, nařízení z 23. 1. 1782.

¹⁶⁴ Podoba podání: nařízení z 23. 1. 1782.

musely jména a podpisy purkmistra, nejméně jednoho z radních a někdy též syndika. Úřední písemnosti, zejména právního charakteru, musely být opatřeny úřední pečeti, jejíž nápis měl od r. 1816 splňovat předepsanou normu. I novější předpisy kladly podobně jako starší nařízení důraz na identifikaci písaře textu jako opatření proti pokoutnímu písařství.¹⁶⁵

H) Magistráty byly orgány kolegiálního typu, jejich nejdůležitějšími písemnostmi byly **protokoly z jednání**. Zasedání magistrátu mělo ustálený průběh. V první části se předčítaly došlé generálie a rezoluce nadřízených orgánů (každý z radů dostal vlastní výtisk nebo opis), poté jednotliví radové přednášeli své referáty o případech, které jim byly přiděleny (stručný obsah podání a návrh na vyřízení), a ostatní radové k nim vznášeli dotazy a připomínky. Následně bylo hlasováním poměrným způsobem přijato usnesení.

I) Pouze v neodkladných záležitostech se spis vyřizoval tzv. „**per rollam**“, tj. po projednání s purkmistrem připravil referent návrh na usnesení, který potom v uzavřené obálce koloval mezi ostatními rady spolu s referátníkem (Referatsbogen), do něhož radové zapisovali své mínění. Na základě toho pak purkmistr zformuloval usnesení podle většinového názoru.¹⁶⁶

J) Soudobé normy pro spisovou službu popisovaly model, který se v plném rozsahu mohl uplatnit pouze ve velkých magistrátních kancelářích obsazených početným úřednictvem se specializovanými úkoly. **Základní principy administrace** však platily i u malých městských kanceláří. Patřilo k nim především vedení podacích protokolů a používání jednacích čísel a spisových znaků. Jednací čísla (čísla podacího protokolu) byla vedena v řadě pro jeden kalendářní rok. Měly se jimi označovat všechny písemnosti týkající se příslušné záležitosti, ať je do spisu vkládal kterýkoliv úředník, a měly tedy vymezovat spis.

K) Veškerá korespondence magistrátu procházela **podacím protokolem** (Einreichungsprotokoll), zde se přijímala, prezentovala, číslovala, označovala, foliovala a přidělovala jednotlivým referentům, případně u složitých případů s vědomím purkmistra i koreferentům. U běžných podání protokolista především označil spis datem doručení

¹⁶⁵ Podoba úředních podání: nařízení ze 14. 8. 1793 (PGS 1793, č. 902), dvorský dekret z 24. 1. 1818; podepisování dokumentů: patent z 13. 10. 1755, nařízení z 11. 1. 1811; používání úřední pečeti: patent z 13. 10. 1755, dvorský dekret ze 14. 11. 1816; identifikace písaře: dvorské dekrety z 27. 4. 1714, 15. 6. 1782 (Roth 1, č. 468) a 16. 2. 1792 (JGS 1792, č. 253).

¹⁶⁶ Dvorský dekret z 13. 2. 1795 (JGS 1795, č. 217).

(presentatem), pořadovým (jednacím) číslem a iniciálami referenta, jemuž byl spis přidělen k vyřízení (obvykle tužkou). Řada čísel protokolu počínala na počátku roku číslem 1 a vedla se po jeden rok. Podací protokol se vyhotovoval na volných listech jednotného formátu s předepsaným (předtištěným) formulářem. Každý list byl v záhlaví opatřen nadpisem Einreichungsprotokoll s vyznačením období, za něž byly vedeny zápisy zaznamenané na listu. Na konci každého měsíce se jednotlivé listy protokolu srovnaly, svázaly a uložily v úřadovně. Formulář podacího protokolu obsahoval většinu údajů, které jsou uváděny i v dnešní době: pořadové číslo doručeného spisu, předmět podání, datum vyřízení (přejímalo se z referentských tern), datum dokončení expedice (přejímalo se z denního seznamu expedic), datum doručení, případně datum, kdy si strana vyřízení vyzvedla, datum předání spisu do registratury, značku fasciklu a ukládací číslo, pod nímž byl spis uložen v registratuře. Odlišný postup evidence byl stanoven pouze pro písemnosti důvěrné a utajované, pro písemnosti adresované přímo purkmistrovi, případně pro některé další specifické případy (např. zapečetěné testamenty). Pokud purkmistr u některé písemnosti určil odlišný postup evidence, měl ji zaznamenat do zvláštního protokolu (Vormerkungsprotokoll).

L) K zaevidovanému podání byly vyhotoveny doprovodné interní písemnosti. **Elench** se mohl pořizovat na předtištěném formuláři, v jehož čtyřech rubrikách se zaznamenávaly pořadové (jednací) číslo, datum převzetí (presentatum), jméno referenta a obsah podání (tzv. argument). Do formuláře elenchu se pak postupně vepisovaly další údaje. Elench se denně předkládal purkmistrovi, aby získal přehledu o nové agendě. Podobnému účelu sloužila referentská terna (Referenten-Ternionen), do nichž se jednotlivým radům zapisovaly přidělené spisy (číslo jednací a den přednesení v zasedání). Po projednání se terna vracela k podacímu protokolu, kde se na jejich základě doplnily údaje ve třetí rubrice protokolu. Na rozdíl od elenchů, jejichž jednotlivé listy se v registratuře posléze svazovaly do knih a opatřovaly indexem pro vyhledávání, terna se v registratuře po deseti letech ničila.

Na základě elenchu se poté vyhotovovaly referentské listy (Referentenbogen), zvláštní pro každého referenta. Do listu se zaznamenávaly spisy, které byly referentovi předány k vyřízení, včetně obsahu podání převzatého z elenchu (argumentu). Každý spis byl označen samostatným tzv. referentským číslem (číslovat se začínalo vždy od 1. ledna číslem 1), které se poté zaznamenalo i do podacího protokolu (pod čarou pod pořadovým číslem spisu). Při expedici tyto listy sloužily také pro kontrolu počtu odesílaných spisů. Každé nové podání se současně

evidovalo v **rejstříku** (indexu), do něhož se zapisovalo jméno strany, od níž spis přišel, a odkaz na stranu protokolu.

M) Přidělené podání opatřil příslušný referent **referátníkem** (Referatsbogen), což byl vpůli přeložený list opatřený číslem. Na jednu polovinu se psal výtah z obsahu podání, na druhou mínění referenta, shrnutí, návrh na vyřízení (usnesení) a posléze i jeho koncept. Zaznamenávaly se sem také případné námítky vznesené při projednávání. Po skončení projednávání se protokolovi předala vedle referátníku také případná vota dalších radů a na jejich základě protokolista (sekretář) vyhotovil v co nejkratší době záznam o projednání a rozhodnutí do **protokolu o jednání** (jednací protokol, Gestionsprotokoll). Pouze spěšně projednávané politické záležitosti mimo zasedání magistrátu mohly být do protokolu zapsány až dodatečně při následujícím zasedání. Do zápisu se zaznamenávaly většinou věcné výtahy z referátů (pokud byl jejich text obsáhlejší), předmět jednání, strany, jichž se jednání týkalo, názory referenta i připomínky vznesené ostatními rady a usnesení v doslovném znění. Případné připomínky referenta k usnesení magistrátu se zapisovaly do referátníku. Poněvadž se měl protokol po skončení každého projednání uzavřít, vyhotovoval se na volných listech, které se teprve dodatečně svázaly do knihy, očíslovaly a opatřily rejstříkem. Rejstřík se mohl pořizovat průběžně se vznikem protokolu nebo dodatečně po jeho uzavření. Zápis v protokolu stvrzoval purkmistr poznámkou Gelesen. Pokud bylo potřeba v textu zápisu něco změnit, musela s tím předem souhlasit většina radů přítomných při jednání. Text rozhodnutí poté sekretář zaznamenal na dorzo podání nebo do referátníku, a pokud text vyhovoval po věcné i formální stránce, nařídil purkmistr jeho předání do expedice s poznámkou Expediatur psanou na referátník.¹⁶⁷

N) Jednoduchý základ **konceptu** (tzv. Formale) se poté předal do expedice k vyhotovení čistopisu, které spočívalo v doslovném opsání textu z referátníku. Pokud se však jednalo o text formálně náročnější, kontroloval vyhotovení konceptu obvykle i sám příslušný referent. Koncept se psával na list přeložený vpůli, označený také jednacím číslem. Sekretář v konceptu vyznačil i přílohy, písemnosti, které se žadateli měly vrátiti zpět, a písemnosti, které se měly posléze uložit do registratury. Hotový koncept (Expediendum) se poté s příslušným spisem a referátníkem předložil ke schválení příslušnému referentovi, který jej po schválení opatřil svým podpisem. Poté koncept schvaloval ještě purkmistr, který v případě, že neměl námitek, koncept

¹⁶⁷ Zásady provádění změn v protokolu o jednání: dvorský dekret z 27. 7. 1792.

podepsal a opatřil poznámkou Expediatur. Případné formální změny v textu (nikoli však v podstatě usnesení) muselo na svém zasedání opět schválit plénum (případně senát) magistrátu. V tomto případě sekretář k opravenému konceptu připojil poznámku In pleno konsilii a ještě v době zasedání také poznámku Expediatur.¹⁶⁸

O) Vyhotovení a odeslání čistopisu vyřízení bylo záležitostí oddělení expedice. Expeditoř zkontroloval úplnost podkladů předaných sekretářem, opatřil je datem předání k expedici a oddělil písemnosti potřebné ke zhotovení čistopisu od příloh, které současně očísloval. Po dohodě s taxátorem vyznačil výši taxy, kterou měl žadatel uhradit. Kancelista poté vyhotovil (mundoval) **čistopis** a připojil k němu své jméno a datum vyhotovení. Hotový čistopis se dále kontroloval (kolacionoval) porovnáním s konceptem, zpravidla formou předčítání, na němž se vedle kancelisty podílel v jednodušších případech jiný kancelista, jinak zpravidla expeditoř nebo registrátor (u zvláště složitých textů se kolace mohl zúčastnit i příslušný referent). Provedení kolace se na čistopise vyznačilo kolační značkou (Kollazionierungszeichen, nejčastěji zkratka C) a na konceptu se jmenovitě poznamenali příslušný kancelista a další úředník, který s ním kolacionování prováděl. Kolacionovaný čistopis byl spolu s podklady předán purkmistrovi nebo jinému pověřenému úředníkovi k podpisu.

P) Po předání čistopisu s konceptem zpět do oddělení expedice zaznamenal expeditoř či jeho adjunkt přijetí v **expedičním protokolu** (Expeditionsvormerksbuch) vedeném často rovněž na předtištěném formuláři. Poté se v expedici čistopis spolu s expedovanými přílohami oddělil od konceptu, zpečetil (to prováděl většinou soudní sluha) a připravil k odeslání. Dokončení expedice (nebo datum uhrazení taxy) se poznamenalo na konceptu a také ve čtvrté rubrice podacího protokolu. Při odesílání (expedici) se v kanceláři vedl seznam expedovaných písemností (expedit), buď v podobě expedičního záznamníku (Expeditionsvormerksbuch), nebo na samostatných listech (denní cedule, Tageszettel). V seznamu se vyznačovalo především datum expedice a v některých případech zde adresáti potvrzovali příjem písemnosti (především právního charakteru). Na základě tohoto seznamu se zaznamenávaly údaje o doručení jak do podacího protokolu, tak na koncepty uložené v registratuře. V registratuře se seznamy ukládaly po tři roky.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Sestavování konceptu: dvorský dekret z 13. 2. 1795 (JGS 1795, č. 217).

¹⁶⁹ Placení kancelářských tax: dvorský dekret z 16. 3. 1789 (Roth 3, č. 923) a z 1. 5. 1794 (JGS 1794, č. 174).

Q) Původní podání, revidovaný koncept (případně koncepty) a další přílohy se předávaly registrátorovi k uložení do **registratury**. Datum předání poznamenal registrátor na spis a do podacího deníku. Registratura se vedla vždy společně pro celý úřad, odděleně (v zapečetěném balíčku) měl purkmistr ukládat pouze písemnosti tajného obsahu. Spisy se ukládaly ve fasciklech dělených podle obsahu. Každý spis měl být označen číslem fasciklu a pořadovým číslem uvnitř fasciklu. Společně se ukládaly i všechny přílohy označené podacími čísly spisu, referátníky a doklady o expedici. Ke každému fasciklu se měl pořádit elench se seznamem v něm uložených spisů. K registratuře se u velkých magistrátních úřadů vedlo několik registraturních pomůcek. Ke spisům se pořizovaly abecední repertáře podle různých systémů, např. podle jmen stran a obsahu podání, podle tzv. hlavních hesel (Hauptwörter) a předmětových hesel (Materienindices). Ve zvláštních knihách se evidovaly generálie a normálie, účetní písemnosti a záznamy o výpůjčkách spisů z registratury.¹⁷⁰

R) Účetní písemnosti se před uložením do spisovny předkládaly účetnímu personálu k závěrečné revizi, neboť tato agenda byla v důsledku předpisů o vedení finančního hospodaření měst značně členitá. Vedle vlastních účtů obsahovala doklady týkající se kontroly, schvalování a podepisování účetních dokladů, písemnosti týkající se účetních revizí, které probíhaly na několika úrovních od obecních reprezentantů až po zemskou guberniální účtárnu, a také množství výtahů a bilancí, často v několika stejnopisech, které města předkládala např. při žádostech o povolení výdajů z obecní pokladny. Struktura účetních písemností proto bývá v registraturách značně členitá a jejich evidence ne vždy odpovídá zásadám ukládání běžné spisové agendy.¹⁷¹

2.2.3.5. Agendy a písemnosti

Agenda městské správy se nadále dělila na tři hlavní skupiny: záležitosti politické správy (Politicum), záležitosti soudní správy (Judiciale) a záležitosti správy obecního hospodářství (Oeconomicum). U magistrátů, které byly současně hrdelními soudy, pak další skupinu tvořila

¹⁷⁰ Ukládání referátníků a dokladů o expedici: dvorský dekret z 6. 6. 1792 (JGS 1792, č. 23); Petr Rak, *Registraturní systémy regulovaných magistrátů Žateckého kraje a spisový plán Vilémova a Maštova z let 1829–1850*. Archivní časopis 59, 2009, s. 1–26.

¹⁷¹ Uzavírání dluhů: dvorský dekret z 24. 4. 1756 (SVGT, č. 443), nařízení z 9. 8. 1776, dvorský dekret z 29. 9. 1783 (Roth 1, č. 947); obecní lesy: patent z 5. 4. 1754 (lesní řád, SVGT, č. 336), dvorský dekret z 13. 6. 1789 (Roth 3, č. 1032); revize účtů: dvorský dekret z 29. 9. 1783 (Roth 1, č. 947), nařízení z 20. 12. 1787 (Roth 3, č. 414).

kriminální agenda (Criminale). V důsledku vývoje právního systému se nyní tyto skupiny mnohem přesněji vymezovaly a současně navzájem oddělovaly.

K politické agendě náležely podle soudobých představ všechny správní záležitosti, jejichž vyřizování se neřídilo ustanoveními občanského a trestního práva:

- záležitosti správy města (někdy zvané publicum, tj. vlastně politicum nepolicejního charakteru, kde magistrát rozhodoval jako politická instance prvního stupně)
- záležitosti tzv. policie (agendy související s dodržováním předpisů a udržením klidu, pořádku a bezpečnosti včetně tzv. těžkých policejních přestupků)
- záležitosti vykonávané v zájmu panovníka a státu (panovnické příjmy a regály, zemské hospodářství, průmysl a komerční záležitosti).

K soudní agendě náležely záležitosti sporného a nesporného civilního soudnictví a u magistrátů, které byly současně kriminálním soudem, také trestní záležitosti.

1. P o l i t i c u m

1.1. Správa města

Agenda	Postavení města a jeho obyvatel, městská práva a privilegia
Obsah	Právní postavení města, městská privilegia a jejich confirmace, obvod a hranice města, smlouvy s vrchností, např. statut ochranného města, ochranný plat, rozhodnutí o zřízení magistrátu či rychtářského úřadu, instrukce pro městskou správu. Robota a jiné povinnosti obyvatel města, spory s vrchností. Vedení pamětní knihy města, významné návštěvy ve městě.
Listiny	Městská privilegia.
Používané knihy	Památná kniha; kniha privilegií; pamětní kniha (Liber memorabilium).
Jiné charakteristické písemnosti	Opisy a překlady privilegií; smlouvy s vrchností o právním postavení města; instrukce pro správu města; soupisy povinností měšťanů.
Odkazy	Antonín Haas, <i>Soupis privilegií měst a městeček v Západočeském kraji</i> . Minulost Západočeského kraje 6, 1968, s. 306–336; Antonín Haas, <i>Soupis privilegií měst a městeček ve Středočeském kraji od roku 1526</i> . Středočeský sborník historický 6, 1971, s. 125–161; Antonín Haas a kol., <i>Soupis privilegií měst a městeček Jihočeského kraje od roku 1526</i> . Archivum Trebonense 1973, s. 89–216; Tomáš Baletka, <i>Potvrzení výsad a privilegií městečka Frenštátu císařem Josefem II. v roce 1781</i> . Hlasy muzea ve Frenštátě pod Radhoštěm 24, 2007, č. 1–4, s. 1–30 (příloha).

Agenda	Pamětní záznamy
Obsah	Vedení pamětní knihy města, významné návštěvy ve městě.
Listiny	
Používané knihy	Pamětní kniha (Liber memorabilium).
Jiné charakteristické písemnosti	Historická sepsání; výpisy a dobová dokumentace k dějinám města.

Odkazy	Vedení pamětních knih: guber. nař. z 31. 8. 1835. František Roubík, <i>Ke vzniku prvního nařízení o obecních kronikách v Čechách z roku 1835</i> . Časopis pro dějiny venkova 16, 1929, s. 157–160.
---------------	---

Agenda	Orgány městské správy
Obsah	Ustanovování konšelů, volby, konkurzy a ustanovování členů magistrátu, rychtářů, obecních reprezentantů, členů měšťanských a volebních výborů a jejich personální záležitosti. Potvrzování volby nezkušených radů a měšťanských reprezentantů podkomořským úřadem a krajským úřadem. Volby měšťanského výboru v r. 1848. Úřednické taxy magistrátních radů. Organizace činnosti magistrátů.
Používané knihy	Knihy přísah městských funkcionářů.
Jiné charakteristické písemnosti	Periodické zprávy o změnách ve složení magistrátu a dalších správních orgánů.
Odkazy	Obsazování míst radů: dv. dekret ze 4. 8. 1783 (JGS 1783, č. 206); nař. z 8. 3. 1798 a 21. 3. 1788, dv. dekrety z 19. 12. 1785 (JGS 1785, č. 504), 22. 12. 1788 (JGS 1788, č. 941), 17. 2. 1789 (JGS 1789, č. 976), 22. 7. 1790 (JGS 1790, č. 42), 6. 8. 1790 (PGS 1790, č. 193), 20. 5. 1791, 28. 10. 1791, 3. 2. 1797 (PGS 1797, č. 2740), 21. 3. 1807 (Roth-Goutta 6, č. 56), 1. 4. 1808 (JGS 1808, č. 838), 20. 10. 1808 (JGS 1808, č. 866), 16. 5. 1812, dv. dekret z 31. 3. 1840, č. 8230, sdělení mor. guber. ze 17. 4. 1840, č. 15374 (SPGVMS 1840, č. 33); potvrzování volby podkomořským úřadem: nař. čes. guber. z 13. 3. 1838, č. 12435, (PGSB 1838, č. 60); zásahy vrchností do volby magistrátních radů: dv. dekret ze 14. 6. 1791 (JGS 1791, č. 164); působnost zemských úřadů při regulaci služebního personálu: cis. rozhodnutí z 28. 4. 1832, nař. mor. guber. z 15. 6. 1832, č. 17329 (SPGVMS 1832, č. 38); zkoušky magistrátních radů: dv. dekrety z 3. 2. 1786 (Roth 2, č. 853), 2. 10. 1786, 1. 3. 1787, 22. 12. 1788 (JGS 1788, č. 941), 9. 5. 1792, 24. 4. 1794 (JGS 1794, č. 172) a 10. 3. 1801 (JGS 1801, č. 525); dekrety volitelnosti: dv. dekret z 28. 4. 1791 (JGS 1791, č. 142); jazykové znalosti radů: dv. dekret z 30. 11. 1787 (JGS 1787, č. 750); ukončení voleb zkušených radů: dv. dekret z 1. 4. 1808 (JGS 1808, č. 838); volba a potvrzování purkmistrů: dv. dekrety z 21. 4. 1788 (JGS 1788 č. 813), 26. 7. 1790 (JGS 1790, č. 45), 5. 8. 1790 (PGS 1790, č. 370), 30. 8. 1793 (JGS 1793, č. 122) a 1. 2. 1798 (JGS 1798, č. 400); doživotní zastávání úřadu purkmistra: dv. dekrety ze 7. 12. 1803 (JGS 1803, č. 588) a z 22. 8. 1806 (JGS 1806, č. 779); volby nezkušených purkmistrů a radů: sdělení mor. guber. z 24. 5. 1833, č. 15710 (SPGVMS 1833, č. 64); skládání služebních přísah: dv. dekrety z 9. 11. a 11. 12. 1789 (JGS 1789, č. 1072, 1083) a z 22. 8. 1791 (JGS 1791, č. 196); podávání periodických zpráv: nař. z 1. 2. 1801 (Roth-Goutta 1, č. 9), dv. dekret ze 4. 2. 1806 (Roth-Goutta 5, č. 14), nař. z 23. 12. 1814; zákaz vykonávat advokátní praxi: dv. dekret z 28. 12. 1790 (JGS 1790, č. 100). Stanislav Polák, <i>Vývoj městské správy v Příbrami do roku 1850</i> . Vlastivědný sborník Podbrdská 1, 1966, s. 35–73; Jaroslav Čáp, <i>Poznámky k organizaci regulovaného magistrátu v Náchodě</i> . In: <i>Poddanská města v systému patrimoniální správy</i> . Ústí nad Orlicí 1996, s. 133–162; Jiří Dufka, <i>Tišnovská radnice kolem roku 1830</i> . Sonda do fungování regulovaného magistrátu. Muzeum Brněnska 2008, s. 53–58.

Agenda	Projednávání agendy magistrátu
Obsah	Zápisy ze zasedání magistrátu, jímž procházela většina úřední agendy. Zápisy ze zasedání rychtářských úřadů.
Používané knihy	Knihy zápisů z jednání (Rathsprotokoll, Rathssitzungsprotokoll, Gemeindeprotokoll, Amts-Protokoll, Sessionen-Buch), často v oddělených řadách pro politickou a právní, případně i hospodářskou agendu, nebo v řadách pro jednotlivé senáty (psány na volné listy a svazovány dodatečně); repertáře a rejstříky ke knihám zápisů z jednání (Repertorium, Index); protokoly výpovědí stran (Aufnahmsprotokoll); úřední diář (Vormerkbuch der Tagsatzungen und sonstigen Terminen).
Jiné charakteristi	Generálie a rezoluce předčítané ve schůzích; referentská terna (Referententernionen).

cké písemnosti	
Odkazy	

Agenda	Měšťanské výbory
Obsah	Písemnosti vzniklé z činnosti měšťanských výborů působících v letech 1848–1849. Zpravidla pouze zlomky spisů týkajících se především dohledu nad hospodařením města. Pokud jsou písemnosti dochovány v soustavnější podobě, je vhodné vytvořit z nich samostatné fondové oddělení zařazené za písemnostmi regulovaného magistrátu.
Používané knihy	Knihy ze zasedání měšťanského výboru z roku 1848 (Gemeind Ausschuss Protokoll).
Jiné charakteristické písemnosti	
Odkazy	Patent z 15. 3. 1848 (Patenty č. 2392), povolení ministerstva vnitra z 25. 4. 1848, č. 1148; dekrety zemského prezidia na Moravě z 16. 4. 1848, č. 2065/pr. (SPGVMS 1848, č. 39) a 28. 4. 1848, č. 2308/pr. (SPGVMS 1848, č. 48).

Agenda	Měšťtí úředníci, zaměstnanci a zřízení
Obsah	Obsazování míst městských úředníků, zaměstnanců a zřízců, přísahy, služební instrukce, kauce, hodnocení, odměňování, penzionování. Platy a deputáty. Kvalifikační tabely magistrátních úředníků. Odborné zkoušky a přísahy předepsané úředníkům (např. zkoušky a přísahy berních úředníků u krajských úřadů a hospodářských úředníků). Volby kontribučních výběřčích.
Používané knihy	Knihy přísah městských úředníků a zřízců (Vormerkbuch über abgelegte Diensteide).
Jiné charakteristické písemnosti	Služební instrukce; periodické zprávy o změnách mezi úředníky podléhajícími úřednické taxy a o ustanovování a propouštění hospodářských úředníků a zřízců; zprávy o úmrtích penzistů placených z městské pokladny; tabulky evidence docházky (Erscheinungstabellen, tištěné o pěti rubrikách, zpravidla skartovány po 3 měsících).
Odkazy	Ustanovování subalterního personálu: dv. dekrety z 19. 12. 1785 (JGS 1785, č. 504), 15. 1. 1787 (Roth 3, č. 16), 29. 1. 1800, 24. 6. 1819 (PGS 1819, č. 89), intimát mor. guber. z 27. 5. 1836, č. 19378 (SPGVMS 1836, č. 50); podávání zpráv o ustanovování úředníků a zřízců: nař. z 31. 7. 1801; kvalifikační tabely úředníků: dv. dekret z 5. 3. 1826 (PGSB 1826, s. 51); podávání zpráv o úmrtí penzistů: dv. dekrety z 13. 1. a 27. 2. 1812 (Roth-Goutta 12, č. 14); tabulky s přehledy žadatelů o úřednická místa: dv. dekret z 27. 4. 1792 (JGS 1792, č. 11); tabulky evidence docházky: dv. dekrety z 25. 11. 1785 a 23. 1. 1787; volba kontribučních výběřčích: dv. dekrety z 1. 4. 1752 (SVGT, č. 181) a 31. 8. 1753 (SVGT č. 290), nař. z 11. 7. 1776 (SVGT, č. 1806); placení taxy a podacího městskými úředníky: dv. rozhodnutí z 27. 8. 1763 (SVGT, č. 716); kauce magistrátních úředníků: dv. dekret z 26. 3. 1824, č. 8797, dekret mor. guber. z 28. 5. 1824, č. 9977 (SPGVMS 1824, č. 71), nař. mor. guber. z 5. 3. 1838, č. 6618 (SPGVMS 1838, č. 16). Michaela Chládková, Syndik a zkoušený radní regulovaného magistrátu. Příklad Johana Rambouska. In: <i>Člověk na Moravě ve druhé polovině 18. století</i> . Brno 2008 s. 48–63; Michaela Chládková, <i>Volba městského písaře v městečku Kunžak v první polovině 19. století</i> . Archivum Trebonense 12, 2011, s. 305–315; Lukáš Čoupek, <i>Nižší obecní úředníci a služebníci</i> . K vývoji obecní správy na velehradském panství před rokem 1850. Slovácko 56, 2014, s. 221–232; Tomáš Sterneček, <i>K proměnám městského úřednictva v 18. století</i> . Folia historica Bohemica 33, 2018, č. 2, s. 367–393.

Agenda	Městská kancelář
Obsah	Organizace kanceláře, kancelářské instrukce, vedení spisové služby, péče o městskou registraturu, předkládání protokolů ke kontrole krajskému úřadu. Opatřování zákoníků a právních příruček. Vedení knih normálií a rejstříků k nim.

Používané knihy	Knihy normálií, resp. generálií s rejstříky; pomocné kancelářské knihy (formuláře apod.).
Používané registraturní pomůcky	Podací protokol (Einreichungsprotokoll, Exhibitenprotokoll, Protocollum exhibitorum, Gestionsprotokoll, Geschäftsprotokoll in politicis, in judiciali) v jednotné řadě nebo odděleně pro politickou a soudní, případně ekonomickou agendu a agendu kriminálního soudu. V některých městech byly vedeny i samostatné protokoly pro některé typy agend (např. pro korespondenci s krajským či vrchnostenským úřadem, pro pozůstalostní agendu, pro knihovni agendu, pro dekrety vydávané magistrátem atd.) nebo podací protokoly jednotlivých radů magistrátu. Pomocný protokol či záznamník (Vormerkungsprotokoll) pro některé agendy vyřizované ve zvláštním režimu (např. tajné a důvěrné písemnosti adresované purkmistrovi); poštovní deník (Post-Journal) pro korespondenci neevidovanou v podacím deníku; expediční protokol (Expeditions Protokoll, Expeditions Vormerkbuch, expeditní kniha) pro evidenci expedovaných písemností; záznamní protokol pro výběr úřední taxy (Tax Vormerkbuch); doručovací knížka (Recepissebüchel); elench (pouze někdy ve formě samostatné registraturní pomůcky, většinou k jednotlivým oddělením registratury); index, rejstřík a přehled k podacím protokolu nebo k protokolu pro jednotlivé agendy (Exhibitenindex, Repertorium, Hauptrepertorium); hlavní rejstřík (Hauptindex) k registratuře (vytvářen z elenchu podacího protokolu); předmětový rejstřík (Materienindex) podle oddělení registratury; jmenný a předmětový repertář ke spisům v registratuře; přehled registratury (Registraturübersicht); kniha záznamů (Vormerkbuch) o spisech vypůjčených z registratury a o účetních spisech zkontrolovaných v účtárně.
Jiné charakteristické písemnosti	Instrukce pro městskou kancelář; referentská terna (Referententernionen, obvykle skartovaná po 10 letech); seznamy nevyřízených spisů; seznamy expedovaných písemností se záznamy o doručení (denní list, cedula, Tageszettel, skartovány po 3 letech); doklady o spisech vypůjčených a vrácených ve spisovně (Empfangscheine); doklady o spisech vrácených stranám (Erfolgscheine).
Odkazy	Všeobecná úřední instrukce pro magistrátní kancelář k vyřizování politických záležitostí a rozšíření platnosti této instrukce pro magistrátní kancelář k vyřizování politických záležitostí i na venkovská města od 1. 11. 1789: nař. čes. guber. z 3. 9. 1789 (Blaseck, Bd. 7, s. 61–96); předkládání podacích protokolů krajskému úřadu: přípis dv. kanceláře guberniu z 13. 11. 1786 (JGS 1786, č. 611) podle politické instrukce; vedení podacího protokolu: soudní instrukce z 9. 9. 1785, § 11 (JGS 1785, č. 464); vedení záznamů o úředních taxách: dv. dekret z 16. 3. 1789 (Roth 3, č. 923); stanovování tax ve městech: dekrety mor. guber. z 25. 6. 1831, č. 18374 (SPGVMS 1831, č. 53), 10. 6. 1836, č. 22029 (SPGVMS 1836, č. 53), 11. 1. 1839, č. 45688 (SPGVMS 1839, č. 4); podepisování dokumentů a používání úředních pečeti: patenty z 8. 8. 1755 pro Moravu (Patenty, č. 1534) a z 13. 10. 1755 pro Čechy (SVGT, č. 414). Lidmila Dědková, <i>Organizace a písemnosti regulovaného magistrátu v Litomyšli</i> . Sborník archivních prací 13, 1963, č. 2, s. 205–240; Stanislav Polák, <i>Vyřizování spisu v městské kanceláři v Příbrami před regulací magistrátu a po ní</i> . Archivní časopis 16, 1966, s. 26–37; Jiří Čarek – Bořivoj Lůžek, <i>Názvoslovní městských knih v severozápadních Čechách</i> . Sborník archivních prací 18, 1968, č. 2, s. 452–477; Eva Šmilauerová, <i>Počátky evidence podání v kancelářích venkovských měst</i> . Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et Historica 1/1992, Z pomocných věd historických 10, s. 141–147; Tilman Berger, <i>Užívání češtiny jako úředního jazyka v druhé polovině 18. století na příkladu města Chrudimě</i> . In: <i>Východočeská duchovní a slovesná kultura v 18. století</i> . Boskovice 1999, s. 43–78; Jiří Bock, <i>O městské správě v Chrastavě a uchování jejích písemností do roku 1850</i> . Fontes Nissae. Prameny Nisy 1, 2000, s. 57–70; Tilman Berger, <i>Zweisprachigkeit in den Ratsprotokollen von Chrudim (1750–1850)</i> . In: <i>Prozesse kultureller Integration und Desintegration</i> . Deutsche, Tschechen, Böhmen im 19. Jahrhundert. München 2005, s. 249–273; Milan Hlavačka, <i>Užívání jazyka v byrokratizované komunikaci a samospráva v Čechách (1792–1914)</i> . Český časopis historický 103, 2005, s. 800–827; Vlastimil Kolda, <i>Právní příručky ve fondech Státního okresního archivu České Budějovice</i> . Zákoníky, sbírky předpisů a jiné právní příručky používané městskou správou v Českých Budějovicích v 16. až 18. století. Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 16, Brno 2008, s. 181–186.

Agenda	Komunikace s nadřízenými instancemi
Obsah	Všeobecná korespondence s dvorskými, zemskými a krajskými úřady, s podkomořským úřadem, vrchnostenským úřadem a dalšími zeměpanskými a stavovskými úřady. Zveřejňování

	zákonů, úředních vyhlášek, ediktů a dalších všeobecně platných nařízení, zatykačů, popisů kradených věcí atd. Tyto dokumenty se doručovaly obvykle s cirkuláři prostřednictvím krajských poslů (per kurendam) a vyhlášovaly se vyvěšením na veřejných místech, veřejným předčítáním, rozdáváním do cechů, ve velkých městech i doručováním tištěných exemplářů majitelům domů, ve výjimečných případech i předčítáním knězem z kazatelny (zde kněz musel na písemnosti vyznačit její zveřejnění). Zveřejňování zpráv o úmrtí advokátů za účelem zjištění pohledávek stran. Zasílání periodických a neperiodických zpráv a statistických hlášení, např. o vybraných pokutách a použití jejich výnosu. Kontroly výkonu správy města (např. tzv. krajské objížďky).
Používané knihy	Knihy patentů, dekretů a cirkulářů (Kniha patentní, Patentenbuch, Liber patentium, Liber intimorum, Liber decretorum) s rejstříky (opisy ručně psaných patentů); knihy záznamů o zveřejnění patentů a dalších nařízení (Protokoll über die Publicierung); doručovací knihy nařízení (Poselní knížka); knihy evidence zpráv podávaných nadřízeným instancím (Berichtenbuch).
Jiné charakteristické písemnosti	Patenty, cirkuláře a další nařízení určená ke zveřejnění; periodické a neperiodické zprávy a statistická hlášení, např. údaje pro zemské schematismy; prezidiální spisy.
Odkazy	Zveřejňování nařízení: dv. dekret ze 4. 10. 1791; zveřejňování z kazatelny: dv. dekret ze 17. 5. 1782 (Roth 1, č. 444); zveřejňování zpráv o úmrtí advokátů: dv. dekret z 30. 10. 1803 (PGS 1803, č. 54); zprávy a hlášení o vybraných pokutách: dv. dekret z 18. 7. 1814; zasílání údajů pro zemské schematismy: nař. čes. guber. z 21. 9. 1812 a 15. 8. 1817; krajské objížďky: instrukce pro krajské úřady z 11. 3. 1784, § 18; zaměstnávání solicitorů u nadřízených instancí: nař. z 20. 3. 1786 (Roth 2, č. 916).

Agenda	Evidence obyvatel, měšťanské právo
Obsah	Evidence obyvatel, u poddanských měst někdy spojovaná s evidencí měšťanů jako poddaných. Udělování měšťanského práva, často spojené s udělováním mistrovského práva k řemeslu. Obyvatelé měst se nadále dělili na měšťany a obyvatele bez měšťanského práva. Měšťanské právo bylo možné získat narozením po otci, adoptací měšťanem nebo přijetím mezi měšťany. Přijímání měšťanů skládali původně měšťanskou přísahu podle Obnoveného zřízení zemského (A 8), později slib věrnosti a poslušnosti panovníkovi a představené vrchnosti do rukou purkmistra. Také synové měšťanů se plnoprávními měšťany stávali až složením přísahy (slibu), neplatili však taxu, ale pouze příspěvek na požární náradí. Měšťanské právo opravňovalo k využívání práv a plnění povinností, mj. k přístupu k městským úřadům, k využívání měšťanských ústavů a nadací, k držbě měšťanských nemovitostí v příslušném městě a k provozování cechovní, obchodní nebo svobodné živnosti i tzv. měšťanské vedlejší obživy (např. šenk piva či vína), proto bylo jeho udělení obvykle spojeno s udělováním mistrovského práva, aby se předešlo přílišnému zvyšování počtu řemeslníků. Podmínkou udělení bylo katolické nebo jiné tolerované náboženství, trvalé bydliště a vlastnictví nemovitosti ve městě. K žádosti o udělení měšťanského práva se předkládal křestní a rodný list a vysvědčení od vrchnosti, že uchazeč není poddaným, pro připuštění k živnosti dále doklad o majetnosti, schopnosti výdělků (obchodním kapitálu) a morální zachovalosti. Ztráta měšťanského práva byla možná ze svobodné vůle (zřeknutí se, nobilitace, vstup do vojenského či duchovního stavu, přesídlení do jiného města) nebo z trestu.
Používané knihy	Knihy evidence obyvatel města (u poddanských měst Mannschaftsbuch); knihy evidence přijatých a propuštěných měšťanů; knihy evidence uděleného měšťanského práva (Bürgermatrik, Bürgerrechtsbuch, Bürgerregister, Aufnahms- und Entlassungsprotokoll); knihy evidence zemřelých obyvatel města (Sterberegister).
Jiné charakteristické písemnosti	Soupisy obyvatel, soupisy měšťanů.
Odkazy	Udělování měšťanského a mistrovského práva: nařízení z 10. 7. 1786, dv. dekrety z 22. 4. a 12. 5. 1796; udělování měšťanského práva: dv. dekrety z 1. 6. 1773, 11. 3. 1805 (Roth-Goutta 4, č. 40), 4. 5. 1805 (Roth-Goutta 4, č. 60), 6. 11. 1806 (Roth-Goutta 5, č. 149), 11. 7. 1811, 20. 9. 1819, dekret mor. guber. z 5. 10. 1821, č. 26881 (SPGVMS 1821, č. 126); sjednocení formuláře

	<p>potvrzení o udělení měšťanského práva: dekret mor. gubern. z 24. 10. 1828, č. 45782 (SPGVMS 1828, č. 122).</p> <p>Petr Sedláček, <i>Tzv. kronika Antonína Johanna Pardubského a přijímání měšťanů v Boskovicích v letech 1716–1858</i>. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Řada společenských věd 29, 2015, č. 1, s. 11–25.</p>
--	--

Agenda	Vysvědčení a potvrzení pro obyvatele
Obsah	Vydávání vysvědčení a potvrzení pro obyvatele, především za účelem úředního řízení (přijetí do úřednické či jiné služby, udělení podpory, nadace či stipendia, prominutí poplatků, udělení povolení k živnosti či obchodu, povolení přijmout nalezence). Potvrzování vysvědčení pro tovaryše (Handwerkskundschaften).
Používané knihy	
Jiné charakteristické písemnosti	Vysvědčení zachovalosti a mravů (zachovalosti, dobrého chování); vysvědčení pro řemeslníky (Handwerkskundschaften); vysvědčení mravů (Moralitätszeugnis) pro důstojníky; vysvědčení zachovalosti pro vojenské invalidy; vysvědčení majetku (chudoby); potvrzení o vyrovnání finanční pohledávky; prohlášení plnoletosti.
Odkazy	Vystavování vysvědčení chudoby: dv. dekrety z 15. 10. 1784, 23. 12. 1784 (Roth 2, č. 367), 28. 10. 1791, nař. čes. guber. z 20. 3. 1786 (Roth 2, č. 917), 2. 11. 1792 (PGS 1792, č. 387), 2. 4. 1802 (Roth-Goutta 1, č. 182); vysvědčení chudoby pro židy: nař. čes. guber. z 8. 5. 1794 (PGS 1794, č. 1319) a 21. 8. 1794 (PGS 1794, č. 1433); vysvědčení zachovalosti: dv. dekret z 25. 3. 1813 (PGS 1813, č. 30), nař. čes. guber. z 9. 11. 1789; potvrzení pro žadatele o provozování podomního obchodu: dv. dekret ze 14. 5. 1792 (PGS 1792, č. 143), nař. čes. guber. z 2. 2. 1793 (PGS 1793, č. 580), 16. 12. 1808 (Roth-Goutta 7, č. 180); vysvědčení pro žadatele o přidělení nalezence: nař. čes. guber. z 6. 8. 1789 (Roth 3, č. 1083); vysvědčení mravů pro důstojníky: nař. čes. guber. z 24. 9. 1782; vysvědčení pro uchazeče o úřednickou službu: dv. dekrety ze 14. 8. 1814 a 16. 8. 1818; vysvědčení pro vojenské invalidy: nař. čes. guber. z 22. 10. 1819; vyrovnání finanční pohledávky: dv. dekret z 20. 4. 1785.

Agenda	Evidence pohybu a pobytu obyvatel
Obsah	Vydávání pasů, povolení k cestování a řemeslnickým vandrům, k učení řemeslu, k provozování podomního obchodu (hauzírování), povolení k pobytu, k sňatku či ke vstupu do služby. Od 1. května 1829 byly cestovní pasy nahrazeny vandrovními knížkami. Povolení k vydávání cestovních pasů a povolení k vandrování souviselo s právem města vést vojenskou konskripci. Pokud města konskripci sama nevedla, musela vydané pasy a povolení k vandru předkládat k potvrzení vrchnostenskému úřadu. Vydávání pasů bylo u těchto měst zpravidla omezeno pouze na tzv. konskribované země podle konskripčního patentu z r. 1804. Pasy do dalších zemí vydávala zemská gubernia. Cestovní pasy nebo povolení k podomnímu obchodu města nejenom vydávala, ale u příchozích také vidívala a evidovala. V některých městech se vedly specifické evidence návštěvníků, např. lázeňských hostů a cizinců zdržujících se ve městě nebo evidence obyvatel zdržujících se s povolením či bez povolení mimo město. Sledování pohybu obyvatel souviselo také s bojem proti lákání řemeslníků, např. sklářů, a dalších obyvatel k odchodu do ciziny. Ve městech s omezenými pravomocemi zůstávalo právem vrchnosti někdy i vydávání povolení k sňatku.
Používané knihy	Kniha evidence a vidimace cestovních pasů a vandrovních knížek (Protokoll über ausgefertigten Wanderbücher und Reisepässe, Passprotokoll, Passanten Protokoll, Handwerksgelesen Protokoll, Kundschaftsprotokoll, Protokoll über ertheilte Wanderschaftsbewilligungen); kniha záznamů o kontrole a vidimování povolení k podomnímu obchodu (Vormerkbuch, Hausierungsprotokoll, Anmeldeungsprotokoll, zaznamenávalo se jméno, bydliště a prodávané zboží); kniha evidence výhostních listů a vydaných souhlasů k sňatku či k učení (Vormerkungensprotokoll über ertheilte Entlassscheine, Protokoll über ausgefertigte Konsense); kniha evidence povolení ke vstupu do služby (Dienstkonsensprotokoll); kniha povolení ke stěhování (Übersiedlungsprotokoll); přihlašovací kniha lázeňských hostů (Anzeigsprotokoll der Kurgäste); kniha evidence cizinců zdržujících se ve městě (Fremdenprotokoll, Protokoll über die sich aufgehaltenen Fremden); kniha obyvatel zdržujících se mimo město

	(Aufenthaltsskonsense für abwesenden Jurisdizenten); rejstříky k přihlašovací knihám a knihám pocestných (Index zum Meldungs Protokoll, Register zum Passanten Protokoll).
Jiné charakteristické písemnosti	Pasy cestovní, vojenské, k podomnímu obchodu, hnanecké (Schubpässe), zdravotní (Gesundheitspässe), pasy pro židovské obyvatele; povolení k vandrování (Wanderungskonsens) a vandrovní knížky pro řemeslnické tovaryše; výhostní a propouštěcí listy, povolení ke stěhování; povolení k učení; povolení k pobytu; povolení k sňatku (Heirathskonsens); povolení k vstupu do služby. Pro pasy platila povinnost používat předepsané formuláře. Výkazy o stěhování obyvatel (Einwanderungstabelle, Auswanderungstabelle); zprávy o vystěhovalectví, lákání řemeslníků k vystěhování a dopadení cizích emisarů.
Odkazy	Povolení k sňatku: dv. dekret z 15. 5. 1785 (Roth 2, č. 554); cestovní pasy: patent z 10. 8. 1784, tzv. Auswanderungspatent (Roth 2, č. 216), dv. dekret z 30. 8. 1784 (Roth 2, č. 236), nař. čes. guber. z 1. 2. 1790 (Roth 3, č. 1242), 7. 8. 1801 (Roth-Goutta 1, č. 78), 11. 2. 1802, 26. 5. 1805 (Roth-Goutta 4, č. 70), 16. 7. 1805, 5. 12. 1809 (Roth-Goutta 8, č. 98) a 4. 9. 1816; povolení k vandrování: dv. dekrety z 23. 1. 1798 (PGS 1798, č. 4), 29. 4. 1818 a 24. 12. 1817 (PGS 1817, č. 164), nař. čes. guber. z 26. 8. 1818 (PGS 1818, č. 38); zavedení vandrovních knížek: nejv. rozhodnutí z 24. 2. 1827 s platností od 1. 5. 1829, dv. dekret z 16. 10. 1828, č. 22345, sdělení mor. guber. z 16. 1. 1829, č. 1333 (SPGVMS 1829, č. 4); podávání zpráv o vystěhovalectví: nař. čes. guber. z 16. 1. 1807 (Roth-Goutta 6, č. 11), nařízení mor. guber. z 11. 6. 1820, č. 9024 (SPGVMS 1820, č. 111), dv. dekret ze 7. 2. 1823, č. 4046, dekret mor. guber. z 28. 2. 1823, č. 5352 (SPGVMS 1823, č. 17); vyhotovování výkazů o stěhování podle předepsaných vzorů: dv. dekret z 22. 1. 1808 (Roth-Goutta 7, č. 14), nař. čes. guber. ze 17. 5. 1813, dv. dekret z 9. 10. 1817 (PGS 1817, č. 139); pasy pro židovské obyvatele: nařízení z 19. 12. 1717, nař. čes. guber. z 21. 2. 1807 (Roth-Goutta 6, č. 36); formuláře pasů: min. nařízení z 25. 3. 1801 (Roth-Goutta 1, č. 21) a 25. 6. 1805; vysvědčení k provozování obchodu: nař. čes. guber. z 8. 3. 1802; evidence podomních obchodníků: celní patent z 2. 1. 1788, § 124, nař. čes. guber. z 12. 11. 1802. Zdeňka Stoklásková, <i>Zákonné rozlišení domácích a cizích</i> . Vývoj domovského práva v Rakousku 1750–1863. Český časopis historický 102, 2004, s. 297–341.

1.2. Policejní agenda

Agenda	Všeobecné policejní záležitosti
Obsah	V Praze byla policie vykonávána podle policejního řádu z 25. června 1787. Platnost tohoto řádu byla podle nejv. naučení z 26. srpna 1790 rozšířena i na venkovská města. K výkonu policie byl ve městech obvykle ustanoven místní policejní orgán (dohlázeč, policejní komisař), který vedl především trestní (policejní) protokol. V Praze měl magistrát policejní protokoly předkládat ke schválení zemskému guberniu, které bylo také odvolací instancí, v ostatních městech se měly obdobně předkládat ke kontrole krajskému úřadu a od něho zemskému guberniu, které mohlo ve městech provádět kontrolu výkonu policejní agendy. K výkonu policie byli ve městech dále podle místních poměrů ustanovováni tržní či obvodní (čtvrtní) dohlázeči (inspektoři, Marktaufseher, Bezirksviertelaufseher). Výkonnou složku představovali především policejní hlídači (Polizeidiener, Polizeiwache), případně další zřízenci. Podle policejních předpisů se postupovalo v trestních záležitostech, na něž se nevztahovala ustanovení trestního zákoníku (tedy mimo zločiny a těžké policejní přestupky), nebo které nebyly součástí zvláštních jurisdikcí (např. provinění zdravotnického personálu). Policejní orgán města nebo sám purkmistr mohli ukládat tresty v bagatelních záležitostech, především tam, kde byla jejich výše přesně stanovena předpisem. Ve všech ostatních záležitostech o trestu jednal ve svém zasedání magistrát, případně rychtářský úřad. Magistráty rozhodovaly jako první instance např. v případech hanobení, menších násilností a zranění, pouličních incidentů, hluku, nepokojů, sběhu obyvatel či ve sporech o majetek, kde hrozilo nebezpečí násilí a porušení veřejného klidu. Mohly vynášet trestní nálezy nebo zprostředkovat smířčí řízení. V poddanských městech a městečkách, jež neměla soudní politickou pravomoc, byli policejními orgány rychtář (Stadtrichter, Marktrichter) s přísedními pomocníky, kteří ale svou působnost vykonávali z pověření místní vrchnosti.
Používané knihy	Policejní protokol (jednací protokol, Gestionsprotokoll, Polizeigestionsprotokoll), který měl být veden ve všech městech a ve kterém se zaznamenávala hlášení, tresty uložené přímo policejními

	orgány a stížnosti proti nim. Zejména ve velkých městech se pak dále vedly i další specializované protokoly, např. protokoly nařízení (Verordnungsprotokoll), okrskové protokoly (Hauptbezirksprotokoll), protokoly hlášení (Meldungsprotokoll) nebo protokoly nálezů (Erkenntnisprotokoll). Rejstříky deliktů a rozsudků (Deliktenregister).
Jiné charakteristické písemnosti	Policejní instrukce, policejní řady města; záznamy z policejních kontrol. Měsíční policejní hlášení pořizovaná na základě jednacího protokolu a zasílaná ke krajským úřadům (v případě, že za město vedla trestní agendu vrchnost, zasílala tyto tabely přímo ona). Jejich obsahem měly být především informace o závažnějších přestupcích proti bezpečnosti osoby, vlastnictví, cti, náboženství a mravnosti, nedostatky při prodeji potravin či ve zdravotních poměrech. Neperiodická hlášení krajským úřadům o významných porušeních veřejného pořádku (vzbouření vyžadující vojenskou asistenci, útok zdivočelých psů apod.).
Odkazy	Policejní řád pro Prahu z 30. 4. (25. 6.) 1787 (Roth 3, č. 221), policejní instrukce pro venkovská města z 23. 11. 1789 (Roth 3, č. 1176); předkládání periodických zpráv: nař. z 23. 11. 1789, 31. 3. 1808 a 13. 12. 1810; obsah a forma periodických zpráv: nař. z 28. 11. 1807, 11. 6. 1808, 13. 12. 1810 a 11. 11. 1838, č. 7083 (PGSB 1838, č. 339); spory o majetek, kde hrozilo násilí: dv. dekret z 31. 10. 1785 (Roth 2, č. 734). Andreas Chrysogonus Eichler, <i>Die Polizei praktisch oder Handbuch für Magistrate, Wirtschaftsämter, Aerzte, Wundärzte, Apotheker u. s. w., dann für alle, denen die Aufsicht auf die Polizeigegegenstände obliegt, oder die von ihr gründlich unterrichtet sein wollen, mit Anführung der ergangenen Gesetze, dann der neuen Strafgesetze nach dem Patente vom 3. Septembris 1803.</i> Prag 1815 (4. vydání); Johann Konrad, <i>Die Polizeiverfassung oder Theorie, Praxis und Geschichte der Polizei in ihrer allgemeinsten Bedeutung mit vorzüglicher Rücksicht auf den österreichischen Kaiserstaat.</i> Ein Handbuch für Regierungs- Polizei- und Justizbeamte. Prag 1817; Pavel Himl, <i>Pozorovat, popsat, stvořit. Osvícenská policie a moderní stát 1770–1820.</i> Praha 2019.

Agenda	Dohled nad pořádkem a bezpečností
Obsah	Výkon tzv. místní policie zahrnoval dohled nad veřejným pořádkem a bezpečností, případy rušení policejního řádu a spolupráci s dalšími instancemi při vyšetřování policejních záležitostí. K agendě zachování bezpečnosti majetku a zdraví a dodržování policejního řádu náležela např. ochrana před povodněmi a dalšími živelnými pohromami a odstranění jejich následků, před pádem neupevněných předmětů na ulici, udržování pořádku při veřejných shromážděních, dohled nad koupáním a bruslením v přírodě, nad střelbou, ohňostroji a provozováním jiných nebezpečných činností na veřejných prostranstvích, dohled nad tuláky a povaleči, stíhání podezřelých osob a osob bez pasů a průkazů, zejména cizích emisarů a verbírů, podněcovatelů stížností poddaných, padělatelů mince, uprchlých rekrutů a osob, na něž byl vydán zatykač, dozor nad hostinci, dohled nad chováním psů, vyšetřování drobných krádeží, urážek, ublížení na zdraví, smrtelných úrazů a sebevražd, výtržností, nepokojů, podvodného jednání, škod na majetku či polního a lesního pychu. S jinými úřady spolupracovaly magistráty a rychtářské úřady při organizaci hnanectví (postrku), při zemských policejních prohlídkách (vizitacích) nebo při vyšetřování zločinů (zjišťování okolností, popisy pachatelů a rozesílání zatykačů, zajištění stop a důkazů, zabránění útěku podezřelých osob a prodeji kradených věcí).
Používané knihy	Trestní protokol (Strafprotokoll über Polizei-Vorgehen); protokol o evidenci příchozích a nocležníků (Angezeigtenprotokoll); hnanecký protokol (Schubsprotokoll); kniha hlášení z policejních prohlídek a kontrol (Polizeirapportenbuch); kniha evidence hledaných osob, tuláků či zločinců (Vormerkbuch der beschriebenen Personen und Vagabunden, Protokoll über die Beschreibungen von Verbrechern).
Jiné charakteristické písemnosti	Oznámení o příchozích a nocležnících (Anzeigezettel); zprávy o místních a okrskových policejních prohlídkách (vizitacích); popisy hledaných osob; výkazy o cizincích vypovězených ze země; potvrzení o dodání a převzetí hnanců (Rezepisse).
Odkazy	Spolupráce se soudy při vyšetřování: dv. dekret z 21. 6. 1796; zprávy o podezřelých cizincích: nař. z 23. 11. 1789 (Roth 3, č. 1176); výkazy o cizincích vypovězených ze země: nař. z 15. 1. 1809 a 22. 10. 1815; povolování veřejných představení a produkcí a dohled nad veřejným pořádkem: dekrety dv. kanceláře z 6. 1. 1836 (PGS 1836, č. 5) a ze 14. 5. 1834 (PGS 1834, č. 57), nař. čes. guber. z 26. 7. 1829.

	Ondřej Hudeček, <i>Protipovodňové instrukce a jiná opatření orgánů veřejné moci proti povodním v Praze na sklonku 18. století</i> . Historická geografie 41, 2015, č. 2, s. 131–154.
--	--

Agenda	Těžké policejní přestupky
Obsah	Mezi těžké policejní přestupky náležely případy vyjmenované ve II. dílu trestního zákoníku z r. 1787, u nichž projednávání probíhalo formou politického, a nikoli soudního řízení. Města jako místní politické vrchnosti měla právo tyto přestupky vyšetřovat, rozhodovat o potrestání a provádět tresty. Ve městech bez organizovaného magistrátu náležela tato agenda často vrchnosti. Tato pravomoc se vztahovala na osoby nalézající se ve správním obvodu města, kde k přestupku došlo. V dalších zákonem vytčených případech byla městská správa povinna poskytnout součinnost jiným instancím, které vedly vyšetřování. Ve vztahu k jednotlivým případům tak byl magistrát buď orgánem projednávajícím a rozhodujícím, nebo orgánem spolupracujícím.
Používané knihy	Trestní protokol těžkých policejních přestupků (Strafprotokoll über schwere Polizei-Übertretungen und Vergehen; Strafprotokoll über die wegen schweren Polizei-Übertretungen abgeurtheilten Individuen); protokol o umístění osob do městského vězení a jejich propuštění.
Jiné charakteristické písemnosti	Výkazy osob stíhaných za těžké policejní přestupky.
Odkazy	Všeobecný zákon o zločinech a jejich trestání vydaný patentem z 13. 1. 1787 (JGS 1787, č. 611); instrukce pro politické úřady o vyšetřování, souzení a trestání politických zločinů vydaná dv. dekretem z 5. 3. 1787 (JGS 1787, č. 640); všeobecný kriminální soudní řád vydaný patentem z 17. 6. 1788 (JGS 1788, č. 848); instrukce pro politické úřady z 26. 2. 1787 (Roth 3, č. 80); trestní zákon o zločinech a těžkých policejních přestupcích publikovaný v úplnosti patentem z 3. 9. 1803 (JGS 1803, č. 626); výkon agendy těžkých policejních přestupků u měst bez organizovaného magistrátu: nař. z 5. 4. 1804; vyřizování dotazů k těžkým policejním přestupkům: nař. ze 17. 8. 1804; formulář výkazů osob stíhaných za těžké policejní přestupky: dv. dekrety z 14. 10. 1813 a 9. 3. 1837, č. 4540, a 28. 5. 1838, č. 9974, a nař. čes. guber. z 13. 1. 1814 a ze 4. 8. 1838, č. 39834 (PGSB 1838, č. 219); přenesení agendy těžkých policejních přestupků z magistrátů na policejní ředitelství: dv. dekret z 30. 9. 1806 (JGS 1806, č. 787). Johann Nepomuk Kanka, <i>Handbuch des österreichischen Gesetzes über schwere Polizeiübertretungen</i> . Mit allen auf dieses Fach Bezug nehmenden, bis zum Ende des Jahres 1822 erschienenen Verordnungen und Erläuterungen. Bd. 1–2. Prag 1823.

Agenda	Čelední policie
Obsah	Dohled nad přijímáním a zaměstnáváním čeledi a dalších námezdních zaměstnanců (stavění čeledi, Gesindelstellung) a nad dodržováním čeledních řádů. Teprve josefínský zákon z r. 1782 rozlišoval čeled' městskou a venkovskou. Evidence mužské čeledě souvisela i s vojenskou konskripcí.
Používané knihy	Knihy evidence čeledi a služebnictva (Dienstbothenbuch).
Jiné charakteristické písemnosti	
Odkazy	Čelední řady pro městskou a venkovskou čeled': patenty z 19. 12. 1752 pro Slezsko (Patenty, č. 1441), z 12. 5. 1753 pro Moravu (Patenty, č. 1458), z 25. 1. 1765 (Archiv český 24, č. 466), 30. 9. 1782 (pro venkov; Patenty, č. 2054) a 1. 12. 1782 (pro města; Patenty, č. 2060).

Agenda	Cechovní policie
Obsah	Propůjčování práva k provozování řemesla bylo výsadou královských a ochranných měst, pokud tomu nebránilo znění smlouvy s vrchností, naopak v případě měst poddanských nemuselo být toto právo přiznáno, pokud je neměla uvedena ve svých privilegiích. Podobně mohla městská správa rozhodovat také o udělení souhlasu s poskytováním služeb. K provozování cechovního

	<p>řemesla bylo třeba mistrovského i měšťanského práva, k provozování obchodu měšťanského práva a povolení, k provozování svobodných živností pouze měšťanského práva, k provozování veřejných služeb nebylo třeba ani měšťanského ani mistrovského práva. Žádný obyvatel města nesměl provozovat jedno řemeslo na dvou místech ani více oborů řemesla. Podstatnou část dohledu vykonávali měšťtí hodnostáři či úředníci ustanovení jako cechovní inspektoři podle generálních cechovních artikulů z r. 1739.</p> <p>Dohled nad cechy a dodržováním jejich řádů a artikulů, profesní spory mezi cechy a řemeslníky. Dohled nad provozováním řemesel (především policejních), povolování k provozování řemesel a udělování mistrovského práva, které bylo často spojováno s udělováním měšťanského práva a s posuzováním počtu řemeslníků vzhledem k velikosti odbytu (<i>viz část Evidence obyvatel</i>). Dohled nad řemesly zásobujícími obyvatelstvo potravinami (<i>viz také Tržní policie</i>). Revize cechovních účtů.</p>
Používané knihy	
Jiné charakteristické písemnosti	Tabely o jmění cechů ve městě zasílané krajskému úřadu.
Odkazy	<p>Patent z 16. 11. 1731 (cechovní řád; Patenty, č. 1038); generální cechovní artikule z r. 1739; obnovení cechů a zavedení masné taxy na Moravě a ve Slezsku: dv. dekrety z 10. 4. 1790 (PGS 1790, č. 61, 62); oprávnění k propůjčování řemesla: dv. dekrety z 6. 9. 1794 (PGS 1794, č. 1451), 12. 3. 1796 (PGS 1796, č. 2268) a 9. 12. 1824, nař. ze 17. 5. 1800; tabely cechovního jmění: nař. z 23. 1. 1787; sledování počtu řemeslníků ve vztahu k odbytu: nař. z 10. 7. 1786, dv. dekret z 12. 5. 1796; zákaz provozování vícera řemesel: dv. dekret z 22. 4. 1796 (PGS 1796, č. 2313).</p> <p>Jakub Huška, <i>Kompetence brněnského magistrátu ve světle cechovních řádů</i>. Srovnání brněnských cechovních privilegií s generálním cechovním patentem a artikuly. Brno v minulosti a dnes 27, 2014, s. 49–62.</p>

Agenda	Tržní policie
Obsah	Dohled nad dodržováním tržních práv a privilegií města (od r. 1849 již ke konání trhů stačilo pouze povolení od zemské vlády, ke konání týdenních trhů povolení příslušného politického úřadu), ustanoveními tržních řádů a pořádkem na tržištích. Pořádání výročních, týdenních, dobytčích a dalších trhů. Kontrola měr a vah, kontrola pravosti a kvality zboží. Kontrola cen potravin, piva a vína, dodržování viktuační taxy, zamezení předkupování obilí a dalších potravin a dohodám o jejich cenách, prodej obilí pouze na vyhrazeném místě, zamezení podomního prodeje potravin. Sledování vývoje cen a denních mezd pro stanovení úředních cen a sledování sociálních poměrů. Revize zásob u mistrů potravinářských řemesel (především mlynářů, pekařů, řezníků) a obchodníků, potlačování nedovolených porážek dobytka. Kontrola obchodování s dalšími základními potřebami (např. lůj a lojová světla, sůl, dřevo).
Používané knihy	Protokoly o kontrolách cen na trhu (Marktpreisprotokoll); protokoly o viktuační taxy (Viktualtaxprotokoll).
Jiné charakteristické písemnosti	Tržní řády; týdenní a měsíční zprávy pro krajské úřady o cenách na trhu s obilím a denních mzdách; neperiodické zprávy o významnějším růstu cen na obilním trhu; tabulky schválených cen vyvěšované veřejně na trhu.
Odkazy	Všeobecný tržní řád ze 14. 5. 1770 (SVGT, č. 1202); vetešnický a překupnický řád (Trödler- und Höcklerordnung); řád viktuační taxy a pro přestupky při obchodu s životními potřebami ze 4. 3. 1805 pro Prahu (Roth-Goutta 4, č. 35) a dv. dekret z 1. 12. 1808 pro venkovská města (Roth-Goutta 7, č. 168; k tomu dále dv. dekret z 6. 11. 1810); zaslání zpráv o cenách obilí a dalších produktů: nař. z 27. 12. 1783 (Roth 1, č. 1015), 21. 2. 1786, 10. 5. 1790 (PGS 1790, č. 97) a 3. 2. 1803 (Roth-Goutta 1, č. 310), dv. dekret z 1. 9. 1803 (PGS 1803, č. 32), nař. z 12. 1. 1804 (Roth-Goutta 2, č. 8), nař. z 2. 6. 1810, dv. dekrety z 19. 6. 1810 (Roth-Goutta 9, č. 76) a 11. 2. 1822, č. 3386, dekret mor. guber. z 29. 3. 1822, č. 5867 (SPGVMS 1822, č. 48); nařízení o zasílání měsíčních zpráv o váze a ceně prodaného dobytka: nař. z 2. 6. a 28. 12. 1810 a 10. 2. 1811 (Roth-Goutta 10, s. 20); nařízení o mírách a váhách; mlynářský řád z 1. 12. 1814 (PGS 1814, č. 95); změna povolování trhů: výn. min. obchodu z 9. 5. 1849, č. 238/1849 ř. z.

Agenda	Mravnostní (morální) policie
Obsah	Dohled nad svěcením nedělí a svátků, nad rušením bohoslužeb, nad zákazem nepovolených bohoslužeb na ulicích a v soukromých domech, nad konáním procesí v převlecích, nad potlačováním pověr a nad dodržováním předpisů o zrušených církevních slavnostech a organizacích. Stíhání projevů proti náboženství a morálce, dohled nad morální výchovou mládeže. Dodržování uzavírací hodiny hostinců a kaváren a zákazu nepovolených domácích komedií a bálů v soukromých domech. Povolování tanečních zábav. Dohled nad kluby a tajnými spolky. Potlačování zakázaných her, nezřízeného veselí, nemravných obrazů a pohoršlivých či zakázaných písní, knih, letáků a novin a dalších nepravostí. Stíhání povalečů, marnotratníků a opilců. Potírání prostitute. Dohled nad obchodem s knihami, tiskárnami a čítárnami, dodržováním cenzurních předpisů. Stíhání hanopisů. Stíhání neoprávněné výuky tance a šermu. Dodržování zákazů některých prací o nedělích a svátcích, regulace otevírací doby obchodů a některých živností o nedělích a svátcích. Dohled nad peněžními operacemi sloužícími k zisku, nad lichváři a zastavárnami.
Používané knihy	Protokol evidence povolených plesů a zábav (Protokoll über Ball- und Tanzmusiklicenzen).
Jiné charakteristické písemnosti	
Odkazy	Potlačování věšteg: nař. z 26. 5. 1775 (SVGT, č. 1695); zavírací doba hostinců a kaváren a zákaz některých zábav: dv. dekret z 3. 1. 1772 (SVGT, č. 1364); konání tanečních zábav a použití výnosu poplatků pro chudinský fond: nař. z 13. 2. 1794 (PGS 1794, č. 1200); zákaz prací a regulace prodeje o svátcích: dv. dekret z 3. 3. 1775.

Agenda	Stavební policie.
Obsah	Povolování staveb, dodržování stavebních předpisů. Prohlídky a kontroly budov. V některých případech prvoinstanční posuzování žádostí o stavební povolení, které byly postupovány k vyřízení krajskému úřadu. Budování vřeužitečných zařízení (vodovody, kanalizace).
Používané knihy	
Jiné charakteristické písemnosti	Protokoly o řízeních ve stavebních záležitostech.
Odkazy	Stavební řád ze 7. 9. 1815; stavební řád pro města a venkov ze 17. 5. 1833 (PGSB 1833, č. 149); stavební řád pro města a vsi na Moravě a ve Slezsku: cirkulář mor. guber. z 12. 9. 1835, č. 26959 (SPGVMS 1835, č. 97); tabelární přehledy staveb: nař. pro Čechy ze 4. 7. 1790 (PGS 1790, č. 153); stavební materiály: nař. z 22. 3. 1802 (Roth-Goutta 1, č. 177), dv. dekret z 25. 6. 1807 (Roth-Goutta 6, č. 131); ukládání stavebních plánů v Brně: dekrety mor. guber. z 21. 6. a 20. 8. 1824, č. 17514 a 23171 (SPGVMS 1824, č. 94 a 115).

Agenda	Požární policie
Obsah	Požární kontroly konané policejními komisaři, rychtáři či obecními staršími. Dohled nad dodržováním požárních řádů a předpisů, požární kontroly. Vyšetřování příčin požárů a výše škod. Pořizování hasebního náčiní. Pojištění proti požárům.
Používané knihy	Kniha záznamů o požárních prohlídkách a závadách.
Jiné charakteristické písemnosti	Požární řády; zprávy o požárech a jejich následcích.
Odkazy	Požární řády ze dne 3. 2. 1755 pro Prahu (SVGT, č. 381), pro Čechy z 22. 9. 1755 (SVGT, č. 409), 7. 9. 1782 (PGS 1782, s. 302) a 25. 7. 1785 (Roth 2, č. 645) a pro Moravu z 21. 8. 1751 (Patenty, č. 1406) a 24. 1. 1787; podávání zpráv o požárech: nař. z 30. 10. 1788 (Roth 3, č. 750)

	a 3. 4. 1802 (Roth-Goutta 1, č. 183); zavedení hlavních knih o stavu hasicího nářadí: dekret mor. guber. z 27. 2. 1843, č. 1558 (SPGVMS 1843, č. 12).
--	---

Agenda	Silniční a dopravní policie, pošta
Obsah	Stavba a údržba silnic, spolupráce při údržbě státních silnic. Přestupky zjištěné u státních silnic se oznamovaly krajskému úřadu. Dohled nad stavem komunikací, mostů a veřejných prostranství, odstraňování překážek provozu a nečistot. Dláždění ulic a veřejných prostranství. Dohled nad bezpečností provozu, kontrola přetěžování povozů, trestání rychlé a neopatrné jízdy a poškození silnice. Péče o silniční stromořadí. Pořizování místních tabulek. Zřizování a údržba veřejného osvětlení. Dohled nad lodní plavbou a vorařstvím. Součinnost při provozování poštovního spojení.
Používané knihy	
Jiné charakteristické písemnosti	
Odkazy	Udržování prostranství před domy: nař. z 16. 3. 1789 (Roth 3, č. 923) a 12. 5. 1796; podíl obcí na údržbě erárních silnic: dv. rozhodnutí z 2. 7. 1835 a nař. čes. guber. z 8. 4. 1841 (PGSB 1841, č. 88), cirkuláře mor. guber. z 29. 5. 1829, č. 22560 (SPGVMS 1829, č. 53) a 17. 12. 1836, č. 48324 (SPGVMS 1836, č. 97); pokuty za poškozování státních silnic: nař. ze 7. 2. 1798 a dv. dekret z 9. 5. 1811 (Roth-Goutta 10, č. 56); ochrana silničních stromořadí: dv. dekret z 28. 12. 1793 (PGS 1793, č. 1105), nař. z 2. 6. 1796 (PGS 1786, č. 2362), 12. 7. 1804, 21. 2. 1805 (Roth-Goutta 4, č. 25), dv. dekret z 28. 10. 1806 (Roth-Goutta 5, č. 141); místní tabulky: nař. čes. guber. z 25. 2. 1841, č. 8889 (PGSB 1841, č. 44).

Agenda	Zdravotní policie
Obsah	Lékaři, ranhojiči, porodní báby. Potlačování lidového léčitelství. Lékárny, prodej jedů. Péče o čistotu pramenů a studní, zřizování a provoz lázní a využívání léčivých pramenů. Ochrana proti epidemiím, očkování. Dohled nad dodržováním hygienických předpisů, stíhání prodeje zkaženého a závadného zboží. Pohřebnictví, prohlídky mrtvých, dodržování norem pro zřizování hrobů, hřbitovy, stavba mární. Zvěrolékaři, pohodní, ochrana před dobytčími a zvířecími nemocemi, zákaz prodeje masa z nemocných zvířat. Některé záležitosti týkající se lékařů, ranhojičů a lékárníků řešila jejich odborná grémia nebo také v první instanci krajské úřady.
Používané knihy	Protokol o ohledání mrtvých (Todtenbeschauprotokoll); protokol o porážkách dobytka; kniha evidence očkovaných.
Jiné charakteristické písemnosti	Periodické zprávy o stavu zdravotní péče, např. o zřizování mární; neperiodická hlášení o vypuknutí epidemií, dobytčích nemocí nebo o poškození a znečištění studní a lázeňských pramenů; instrukce pro zdravotnický personál; naučení o lidských a dobytčích nemocech.
Odkazy	Generální zdravotní normativ z 2. 1. 1770 (SVGT 1770, č. 1152); lékaři, ranhojiči a porodní báby, především u kriminálních soudů: dv. dekrety z 4. 6. 1835, č. 13686, a 30. 11. 1835, č. 32154, dekret čes. guber. z 3. 7. 1835, č. 29183 (PGSB 1835, č. 217), nař. mor. guber. z 11. 10. 1832, č. 30820 (SPGVMS 1832, č. 83) a 13. 12. 1835, č. 51639 (SPGVMS 1835, č. 128); hřbitovy: dv. dekrety z 23. 8. a 13. 9. 1784 (Roth 2, č. 231) a 24. 1. 1785 (sv. 10); nařízení o stavbě mární: nař. z 10. 1. 1802 a dv. dekret ze 17. 6. 1813; hlášení o vypuknutí epidemií: dv. dekret ze 14. 12. 1809; hlášení o vypuknutí dobytčích nemocí: nař. z 6. 10. 1803; znečištění studní a lázeňských pramenů: nař. z 12. 6. 1790 (PGS 1790, č. 130); ohledání jatečního dobytka: patent ze 14. 5. 1770 (SVGT č. 1202), nař. čes. guber. z 27. 12. 1810 (Roth-Goutta 9, č. 168) a 21. 5. 1830 (PGSB 1830, č. 23). Lenka Vargová – Ladislava Horáčková – Miroslava Menšíková, <i>Brněnská zdravotní zařízení a péče o nemocné na přelomu 18. a 19. století</i> . Brno v minulosti a dnes 19, 2006, s. 165–187.

Agenda	Chudinská policie (chudinské záležitosti)
---------------	--

Obsah	Péče o nemocné, postižené a chudé osoby. Dohled nad chudinskými ústavami a chudinskými nadacemi, propůjčování porcí z chudinských ústavů a z chudinských nadací. Chudobince a špitály. Evidence majetku a vedení účetní agendy chudinských ústavů a špitálů.
Používané knihy	Kniha evidence špitálních kapitolů (Spital Kapitalienbuch); kniha evidence příspěvků odvedených do chudinského fondu; účetní kniha chudinských fondů a špitálů (Rechnungsbuch).
Jiné charakteristické písemnosti	Roční účetní výkazy o příjmech a výdáních chudinského fondu; roční výkazy o stavu majetku a hospodaření špitálů a o odívání špitálních; čtvrtletní zprávy královských měst o obsazování špitálních nadačních míst (ostatní města tato hlášení podávala pouze v případě změny). Účty chudinských fondů a špitálů: hlavní kniha chudinského fondu (Armen Instituts Hauptbuch), pokladní deník chudinského fondu (Hauptkassa Journal für den Armenfond, Armeninstituts Kassa Journal), hlavní pokladní deník špitálu (Spital Hauptkassa Journal, Spitalkassajournal), pokladní kniha špitálu (Spitalrechnungsmuale).
Odkazy	Struktura účtů: nař. čes. guber. z 6. 5. 1837, č. 22117 (PGSB 1837, č. 123); zaslání ročních účetních výkazů chudinských fondů: nař. z 6. 6. 1807; zaslání ročních výkazů o špitálech: nař. z 19. 2. 1813 a 7. 10. 1816; hlášení o obsazování nadačních míst: nař. z 8. 7. 1801 (Roth-Goutta 1, č. 67); nahrazování nadačních obročních porcí: dv. dekret z 24. 1. 1800.

Agenda	Národní garda
Obsah	Písemnosti vzniklé z činnosti národních (měšťanských) gard v letech 1848–1849. Pokud písemnosti tvoří ucelenější soubor, evidují se zpravidla jako samostatný fond.
Používané knihy	
Jiné charakteristické písemnosti	
Odkazy	Patent z 15. 3. 1848 (Patenty, č. 2392). H. Bartošová – R. Horký – J. Koláčný – M. Vojáček, <i>Národní gardy 1848–1851</i> . Inventář. Národní archiv Praha 2005; František Roubík, <i>Národní gardy v Čechách v letech 1848–1851 a jejich registratury</i> . Sborník Archivu ministerstva vnitra Republiky československé 1929, s. 161–254.

1.3. Politická agenda vykonávaná v zájmu panovníka a státu

Agenda	Volby do sněmů
Obsah	Volby poslanců do říšského a zemského sněmu.
Používané knihy	
Jiné charakteristické písemnosti	Seznamy voličů, protokoly o volbě.
Odkazy	Volby poslanců do zemského sněmu: nař. prezidia čes. guber. z 18. 5. 1848, č. pres. 4173 (PGSB 1848, č. 102); volby do říšského sněmu: vyhl. prezidia čes. guber. z 9. 6. 1848, č. 5331 (PGSB 1848, č. 135).

Agenda	Daňové záležitosti
---------------	---------------------------

<p>Obsah</p>	<p>Měštům náležela povinnost provádět daňovou agendu především jako výkonným orgánům podřízeným první instancí daňové správy, jíž byly u přímých daní krajské úřady. Pokud města vykonávala daňovou agendu samostatně a nezávisle na vrchnosti (patřila mezi tzv. města separovaná), mohla provádět se souhlasem krajského úřadu rozdělení daně mezi poplatníky (subrepartici) a měšťanská obec mohla volit kontribučního výběrčího, současně však za výběr kontribuce město ručilo. Obecně se ve fondech měst objevují písemnosti týkající se evidence poplatníků a provádění místní subrepartice, výběru daní, vymáhání nedoplatků, spolupráce při berních exekucích, likvidace škod vzniklých živelními pohromami a rozdělování bonifikací.</p> <p>Přímé daně byly v působnosti politických úřadů. První instancí byly krajské úřady, magistráty a vrchnostenské úřady byly výkonnými orgány, které spolupracovaly při přípravě katastrálních a dalších elaborátů, prováděly berní subrepartici a jednotlivé daně vybíraly. Pozemková daň: Ve fondech se v této době objevují písemnosti týkající se několika modelů výběru pozemkové daně. Až do druhé poloviny 18. století se pozemková daň vybírala v Čechách a na Moravě podle tereziánského katastru zavedeného v r. 1756 (ve Slezsku podle karolinského katastru), v letech 1789–1790 podle nového systému na základě josefinského katastru, který se připravoval od r. 1785. V letech 1790–1793 platil opět předchozí tereziánský model, od r. 1793 (resp. 1820) pak provizorní modely kombinující prvky tereziánského a josefinského systému. V letech 1810–1817 začaly práce na přípravě stabilního katastru, z něhož bývají ve fondech měst dochovány především parcelní protokoly z doby kolem r. 1830, v platnost však vstoupil až po r. 1850. Od r. 1820 se v rámci pozemkové daně přestaly zdaňovat budovy, podle patentu z 20. 10. 1848 zaniklo tzv. fiktivium z měšťanských živností a na Moravě a ve Slezsku urbaniální a desátková daň. Specifickými agendami souvisejícími s pozemkovou daní byly písemnosti týkající se placení daně za měšťany z obecní pokladny, dohledu nad kontribučenskými fondy a obilními pokladnami a zdanění obecního majetku. U dalších přímých daní bylo úkolem městské správy především shromažďovat příznání k dani, případně spolupůsobit při vybírání daní. Domovní daň: dočasně zavedena v r. 1788, trvale od r. 1820. Dětila se na daň činžovní vybíranou zpočátku pouze ve velkých a lázeňských městech, od r. 1849 ale již ve všech městech, a na daň třídní vyměřovanou podle velikosti a statutu domu. Pro činžovní daň předkládali majitelé domů roční příznání výnosu nájemného. Daň třídní a osobní: vybírána v letech 1799–1829 pouze od některých skupin obyvatel, např. rustikalistů nebo židů. Výdělková daň: zavedena v r. 1812. Úkolem magistrátů a vrchností původně bylo zjišťování poplatníků, kteří museli odevzdávat hlášení o svých činnostech, z nichž magistráty a vrchnostenské úřady vyhotovovaly seznamy a navrhovaly zařazení poplatníků do čtyř tříd podle oboru podnikání. Následně ukládaly potvrzené exempláře příznání. Tzv. listy o dani výdělkové se původně obnovily po třech letech, od r. 1832 platily do doby, než došlo ke změně okolností. Změny se evidovaly v tabulkách přírůstků a úbytků. Daň z příjmu: zavedena v r. 1849, ale vybírána až od r. 1850 z příjmů ze závislé činnosti a z výnosu kapitálů. Židovská daň: placena do r. 1849 židovskými obyvateli. Jednorázově stát vypisoval i jiné daně, např. válečné.</p> <p>Nepřímé daně podléhaly panovníckým finančním úřadům (kamerálním správám) a městská správa při jejich vybírání plnila nejvýše pomocné úkoly. V některých případech však města mohla vypisovat přírázky k všeobecné spotřební dani, z jejichž výnosu jim měl být nahrazen úbytek příjmů z cel vybíraných v městských branách. Všeobecná spotřební daň nahradila od r. 1829 starší nápojové a potravní daně. V hlavních zemských městech se platila z dovozu potravin, nápojů a některých dalších základních potřeb (tzv. daň na čáře, akcíz), v ostatních místech se platila pouze z dovozu lihovin a masa. Daň z lihu a lihovin se vybírala jako samostatná daň od r. 1835, daň z cukru od r. 1847.</p>
<p>Používané knihy</p>	<p>Seznamy poplatníků a majitelů nemovitostí (ve formě knihy); knihy odhadů nemovitostí a předpisů (vyměření) pozemkové daně (Grundsteuer-Elaboratenbuch; Gründenbeschreibungs Kataster, Schätzungsbuch); katastrální elaboráty pro celé město ve formě knihy (Fassion, Fassionsbuch); parcelní protokoly stabilního katastru (Grundparzellenbuch, Grundparzellenprotokoll, Bauparzellenprotokoll). Účetní knihy berní a hanecké agendy: hlavní berní deník (Haupt Kassabuch), pokladní deník domovní daně (Gebäudesteuermanual samt Kassajournal), pokladní deník pozemkové daně (Grundsteuermanual samt Kassajournal), pokladní deník daně (Steurmanual), pokladní deník obilní kontribuce (Contributions-Getreid Kassa Register), berní manuál (Steuer Manual), kniha vyúčtování příprěží.</p>
<p>Jiné charakteristi</p>	<p>Berní příznání (fase); soupisy poplatníků a majitelů nemovitostí; subrepartiční seznamy poplatníků; berní a kontribuční účty s přílohami vedené podle stanovených formulářů; potvrzení o odevzdání vybraných daní u krajské pokladny; potvrzené doklady o zápůjčkách peněz z berní</p>

cké písemnosti	pokladny; likvidace berních nedoplatků; zprávy o kontrolách účtů a revizích daňové agendy; příznávací tabely pro vyměření výdělkové daně (u magistrátů se uchovávaly potvrzené duplikáty); periodické zprávy zasílané většinou krajskému úřadu: seznamy osob podléhajících personální dani, sumáře personální daně, soupisy fasí třídní daně; přiznání výnosu nájemného pro domovní daň, přiznání výdělečné činnosti, seznamy poplatníků, tabulky přírůstků a úbytků, příp. listy o dani o dani výdělkové.
Odkazy	<p>Vybírání a vymáhání berní: systemální patent z 6. 9. 1748 (SVGT, č. 54), dv. dekret ze 14. 10. 1752 (SVGT, č. 223), fiskální instrukce § 28, dv. dekret z 2. 5. 1783; volba kontribučního a revize jeho účtů: dv. dekrety z 1. 4. 1752 (SVGT, č. 181) a 31. 8. 1753 (SVGT, č. 290), nař. z 11. 7. 1776 (SVGT, č. 1806); zasilání periodických zpráv: nař. z 30. 7. 1813; příznávací tabely výdělkové daně: instrukce z 12. 3. 1813; revize berních účtů: instrukce ze 17. 9. 1807 (Roth-Goutta 6, č. 175); potvrzování subrepartičních seznamů: dv. dekret z 27. 6. 1754, instrukce ze 17. 9. 1807 (Roth-Goutta 6, č. 175); provádění berní subrepartice: dv. dekret z 5. 10. 1826, č. 18754, dekret mor. guber. z 20. 10. 1826, č. 31233 (SPGVMS 1826, č. 128); spolupráce při provádění berní exekuce: dv. dekret z 19. 1. 1784 (Roth 2, č. 11); zavedení josefinského systému: berní a urbaniální patent z 10. 2. 1789; zrušení okresních výběřčích a zásady nového výběru daní: nař. pro Čechy z 6. 4. 1790 (PGS 1790, č. 52) a patent z 9. 5. 1790 (PGS 1790, č. 94), pro Moravu z 19. 4. 1790 (PGS 1790, č. 71); zavedení smíšeného systému od r. 1793: patent z 30. 6. 1792, na Moravě a ve Slezsku patent z 1. 5. 1819; úpravy systému: patenty ze 7. 9. a 20. 10. 1848; příprava a zavedení josefinského katastru: patenty z 20. 4. 1785 (Roth 2, č. 495) a 10. 2. 1789 (Roth 3, č. 883); příprava stabilního katastru: patent z 20. 8. 1810, dv. dekret z 23. 12. 1817 (PGS 1817, č. 162); domovní daň: patenty z 1. 9. 1788, 23. 1. 1820 (PGS 1820, č. 204) a 1. 11. 1849 (PGS 1849, č. 412), dekret mor. guber. z 29. 2. 1828, č. 7165 (SPGVMS 1828, č. 18); daň třídní a osobní: patent z 3. 12. 1799; daň výdělková: patent z 31. 12. 1812, cis. nař. z 5. 9. 1822 a z 4. 2. 1832; daň z příjmu: patent z 29. 10. 1849, č. 439/1849 ř. z.; nepřímé daně: všeobecná spotřební daň: patent z 25. 6. 1829 (PGS 1829, č. 74); daň z lihu a lihovin: dekret všeobecné dvor. komory z 24. 8. 1835 (PGS 1835, č. 145); potravní daň: vyhl. mor. guber. z 21. 8. 1829, č. 33450 (SPGVMS 1829, č. 89); struktura účtů: nař. čes. guber. z 6. 5. 1837, č. 22117 (PGSB 1837, č. 123); termíny skládání berních účtů a účtů obilních pokladen podle velikosti měst: nař. čes. guber. ze 17. 1. 1839, č. 69149 (PGSB 1839, č. 17); formulář pro vedení kontribučních účtů: patent ze 4. 6. 1749 (Patenty, č. 1305), dv. dekret z 14. 1. 1823, č. 2126, cirkulář mor. guber. z 21. 2. 1823, č. 2603 (SPGVMS 1823, č. 13); provádění likvidace následků živelních pohrom: nař. pro Čechy z 1. 7. 1790 (PGS 1790, č. 151).</p> <p>Jan Brzobohatý, <i>Finanční správa v českých zemích v období let 1850–1918 s přihlédnutím k vývoji v první polovině 19. století</i>. Sborník archivních prací 26, 1976, s. 3–137.</p>

Agenda	Ochrana panovnických a státních regálů a monopolů a příjmů veřejných institucí (Cammerale, Diaetale)
Obsah	<p>Výnosy panovnických a státních regálů a monopolů byly plně příjmem panovnické (státní) pokladny a města se pouze v některých případech podílela na jejich výběru, případně na dohledu, aby byly dodržovány. Pro finanční zajištění městské správy měly význam především některé taxy a poplatky. Magistráty pomáhaly vyšetřovat, dokumentovat a v některých případech i stíhat případy porušení předpisů o vybírání mýta nebo o nedovoleném vývozu zboží, případy podloudného obchodu s tabákem, střelným prachem nebo s neprocleným zbožím, spolupracovaly při exekčním vymáhání nedoplatků státních příjmů, oznamovaly a vyšetřovaly závady při placení kolků a přestupky patentu o loteriích, poskytovaly podporu schváleným sběračům ledku (sanytru) a řešily jejich spory s majiteli pozemků.</p> <p>Starší státní monopoly – solní monopol, tabákový monopol, ledkový monopol a monopol na výrobu střelného prachu a trhavin – byly v r. 1835 nově upraveny celním a státně monopolním řádem. Samostatnou úpravu měl od r. 1813 loterní regál. Podle celního a státně monopolního řádu bylo sjednoceno také vybírání cla, které na rozdíl od předchozí doby bylo nyní jednotně chápáno pouze jako dávka vybíraná při přechodu hranice celního území (státu či celního spolku). Od r. 1838 platil nový celní tarif. Postupně byly měněny i některé tradiční monopoly, např. od r. 1828 byl za svobodný prohlášen obchod se solí.</p> <p>Mezi poplatky měla v kancelářské praxi význam dávka z papíru, která byla vybírána prostřednictvím kolků a kolkovaného papíru používaného povinně pro podání v úředních záležitostech. Podléhaly jí rovněž kalendáře, časopisy a hrací karty. Upravena byla kolkovním</p>

	<p>patentem v r. 1802 a podle kolkovního a taxovního patentu z r. 1840 se stala součástí tzv. jednotné mnohotvárné kolkovní dávky. K ní náležely také taxy placené při správních a právních úkonech (např. soudních rozsudcích). Jiné taxy, tzv. politické či kamerální, které se platily při udělení některých oprávnění, byly patentem z r. 1840 upraveny jako samostatná skupina. K taxám se počítala i tzv. laudemia, placená např. při úředním předávání držby poddanských nemovitostí. Taxy, které byly dříve příjmem úředníků za provedení některých úředních úkonů, byly nyní většinou příjmem taxovních fondů, které mj. spravovala i města. K taxám se do jisté míry počítala i dědická daň původně zavedená v r. 1759, obnovena v r. 1810 a zrušená také kolkovním a taxovním patentem v r. 1840. Vyměřovala se částkou stanovenou na základě inventáře pozůstalosti nebo přísežného přiznání majetku, podle nichž se vyhotovoval výkaz o dědické dani (Erbsteuerausweis), který se spolu s dalšími přílohami předkládal soudu projednávajícímu pozůstalost. Soudy vyhotovovaly čtvrtletní seznamy projednaných pozůstalostí.</p> <p>Do této agendy patřilo také sledování osob pobírajících penze od státu nebo veřejných fondů, především hlášení o jejich úmrtí a pomoc městské správy při provozování státního poštovního monopolu.</p>
Používané knihy	Knihy evidence vybraných tax (podle povahy zařazeny do této, nebo do účetní agendy).
Jiné charakteristické písemnosti	Výkazy o dědické dani s přílohami, čtvrtletní seznamy dědické daně; protokoly z výslechů osob porušujících monopoly apod.; zprávy o poměrech a úmrtích osob pobírajících penze a jiné veřejné dávky.
Odkazy	Fiskální instrukce: dv. dekret z 2. 5. 1783; celní a státně monopolní řád: patent z 11. 7. 1835 (PGS 1835, č. 113); loterní regál: patent z 13. 3. 1813 (PGS 1813, č. 27); dávka z papíru: kolkovní patent z 5. 10. 1802 (PGS 1802, č. 29); kolkovní a taxovní patent z 27. 1. 1840; daň dědická: patenty z 6. 6. 1759 (SVGT, č. 526), 15. 10. 1810 (Roth-Goutta 9, č. 128) a 27. 1. 1840; vybírání mýta: dv. dekret ze 14. 6. 1804 (Roth-Goutta 2, č. 104); obchod s tabákem: nař. z 30. 3. 1816; obchod s neprocleným zbožím: nař. ze 17. 1. 1793 (PGS 1793, č. 550) a z 12. 6. 1807 (Roth-Goutta 6, č. 125); podlouný obchod se solí: patent z 15. 10. 1706 (Patenty, č. 758); trestání pašeráků: nař. z 12. 6. 1807 (Roth-Goutta 6, č. 125); postup při exekuci nedoplatků panovnických příjmů: dv. dekret z 19. 1. 1784 (Roth 2, č. 11); postup při vyšetřování neplacení kolků: dv. dekret z 1. 3. 1803 (Roth-Goutta 1, č. 330); vývoz nedovoleného zboží: nař. z 8. 3. 1802; oznamování o úmrtí osob pobírajících penzi: nař. z 21. 10. 1805 (Roth-Goutta 4, č. 126), dv. dekrety z 23. 6. 1810, 13. 1. a 27. 2. 1812 (Roth-Goutta 12, č. 14).

Agenda	Vojenské záležitosti, konskripce (Militare)
Obsah	<p>Některá města vedla jako místní vrchnosti samostatně vojenskou konskripci, s níž souviselo právo vydávat pasy, souhlasy s vandrováním řemeslníků, se sňatky apod. Města, která toto oprávnění neměla, musela tyto doklady předkládat k vidimaci vrchnostenské kanceláři, která konskripci vedla.</p> <p>Konskripce zahrnovala číslování domů a míst, popis obyvatelstva, především mužů kvalifikovaných k vojenské službě, ale i žen, sirotek, cizinců a dobytka. Pro potřeby konskripce byla země rozdělena na konskripční okresy (podle čísel pluků), které se dělily na číslované sekce a v jejich rámci na jednotlivé číslované lokality, z nichž každá musela být u vstupu opatřena místní tabulkou s názvem místa, kraje, sekce okresu a číslem místa.</p> <p>Konskripci prováděly místní konskripční komise složené z purkmistra a radního (resp. rychtáře a přísežného), faráře (příp. učitele) vedoucího matryky, vrchnostenského úředníka vedoucího konskripční knihy, vojenského konskripčního důstojníka od příslušného pluku a jeho písaře. Každý rok se konskripční dokumenty měly rektifikovat. Města a dominia dále spolupracovaly při stavění (Stellung) rekrutů, lidí bez pasu, naverbovaných dobrovolníků a koní k prohlídkám, podílely se na potlačování dezerte, vedly evidenci domobranců (neodvedení přebyteční muži, vysloužilci atd.), rezervistů a dovolenců. Pro ubytování vojska se již využívaly kasárna a nájemní vojenské byty, u obyvatel bylo vojsko ubytováno výjimečně při pochodech, transportech či ordonancích. Organizace ubytování byla zcela záležitostí měst, z nichž některá jmenovala v případě potřeby i svého kvartýrmistra. Dále města spolupracovala při organizaci přípřeží a vojenských transportů. Dohled nad záležitostmi vojáků, dovolenců, vysloužilců, invalidů a vojenských vdov a sirotek žijících ve městech, vojenskými sňatky. Jednání o propuštění z vojenské služby a o náhradách škod způsobených vojskem.</p>

Používané knihy	Konskripční knihy (Konskriptionsbücher) – vedly se ve dvou nezávislých řadách, jedna u města (dominia), druhá u vojenské kanceláře příslušného pluku; protokoly o rezervistech (Reserve-Protokolle); knihy evidence mužstva (Mannschaftsbuch) vedené magistráty a vrchnostmi pro zeměbrance náležející k městu (dominiu); knihy cizích zeměbranců přítomných ve městě (na dominiu); protokoly dovolenců (Vormerkungsprotokoll); knihy evidence invalidů; knihy evidence přípřeží (přípřežní protokol).
Jiné charakteristické písemnosti	Konskripční příznávací archy (Konskriptionsaufnahms-Bögen) – vyplňovala je přímo konskripční komise na venkově; konskripční příznávací lístky (Konskriptionsaufnahms-Zettel) – ve velkých městech je vyplňovaly bytové strany a komise je poté prepisovala do konskripčních příznávacích archů; popisné archy (Aufnahmsbogen); tabulky cizinců (Fremden-Tabellen); místní sumární archy (Ortssummarien-Bögen); místní tabulky o stavu dobytka (Ortsviehstandtabelle). Podle potřeby se pořizovaly i zvláštní seznamy vysloužilců, invalidů, dovolenců, pekařských tovaryšů atd., zčásti rovněž na předtisknutých formulářích nebo i ve formě knihy; výkazy o uprchlých rekrutech. Farní úřady předkládaly magistrátům a vrchnostenským úřadům tabulky o narozených, oddaných a zemřelých a zemědělských revizi konskripčních knih. Četná periodická hlášení o sňatcích, úmrtích a přesídlení důstojníků, vojenských úředníků, dovolenců a penzistů, hlášení o ubytování pro vojsko (Ubikazionstabelle), hlášení o ustanovení vysloužilých vojáků do civilní úřední služby, hlášení o službením personálu, pekařích a řemeslnících na dovolené, výkazy o rekrutech a dobrovolnících, zprávy o vdovách a sirotcích po dovolencích a invalidech.
Odkazy	Vedení konskripce: konskripční patenty z 10. 3. 1770 (SVGT, č. 1178) a 25. 10. 1804 (Roth-Goutta 2, č. 177), cirkulář mor. guber. z 12. 12. 1823, č. 35953 (SPGVMS 1823, č. 146); sestavování popisů pro vojenské účely: dv. dekrety z 12. 5. 1790 (PGS 1790, č. 360) a z 12. 3. 1829, č. 5198 (PGS 1829, č. 32), sdělení mor. guber. z 10. 4. 1829, č. 14431 (SPGVMS 1828, č. 30); evidence zeměbranců: patent z r. 1808, cirkulář z 21. 6. 1811 (Roth-Goutta 10, č. 72); místní tabulky a číslování domů: dekret prezidia mor. guber. z 1. 3. 1829, č. 731 (SPGVMS 1829, č. 18); vojenské dodávky: cís. reskripty z 31. 7. 1750 a 12. 5. 1770; ubytování vojska a poskytování přípřeží: patenty z 13. 7. 1748 (SVGT, č. 51) a 21. 8. 1782 (Roth 1, č. 543), zákon č. 88/1849 ř. z., vojenská ubytovací norma z 5. 1. 1776, nařízení z 27. 11. 1788 (Roth 3, č. 785) a 7. 11. 1802 (Roth-Goutta 1, č. 261); hlášení o ubytování vojska: dv. dekret z 9. 10. 1817 (PGS 1817, č. 138); hlášení o ustanovení vysloužilců do úřední služby: nař. z 20. 12. 1816 a 20. 12. 1819; hlášení o řemeslnících na dovolené: nař. ze 7. 2. 1819; výkazy o rekrutech a dobrovolnících: nař. z 18. 8. 1819; zprávy o vdovách a sirotcích: dv. dekret z 9. 10. 1817 (PGS 1817, č. 138); hlášení farních úřadů: nař. z 16. 10. 1786.

Agenda	Záležitosti řemesel, živností, průmyslu a obchodu (Commerciale)
Obsah	Záležitosti průmyslu a komerčních řemesel byly z velké části agendou krajských a dalších zeměpanských úřadů. Povolení živností, řemesel a obchodu bylo agendou magistrátů s výjimkou továren, velkoobchodů, podomních obchodníků, knihtiskáren a obchodů s knihami, lékáren, heren biliáru a kaváren. Městská správa také podávala nadřízeným instancím zprávy o vývoji řemesel a obchodu včetně využívání místních přírodních zdrojů a dolování nebo o produkci a cenách stavebních materiálů.
Používané knihy	Knihy evidence prodejných živností (Vormerkungsbuch für die verkäuflichen Gewerbe); kniha evidence udělených legitimací k obchodu (Handlugs-Legitimazionsscheine).
Jiné charakteristické písemnosti	Seznamy živnostníků a obchodníků; periodické zprávy podávané magistrátem: výkazy o růstu či úbytku velkoobchodu, výkazy o udělených legitimacích k obchodu a typech nových obchodníků (obchodníci, kupci, kramáři); zprávy o změnách přírodních poměrů a vývoji dolování; výkazy o potřebě, dovozu, vývozu a ceně potaše, o produkci a cenách stavebních materiálů.
Odkazy	Podávání periodických zpráv: o obchodnících a velkoobchodu: nař. z 10. 3. 1808 (Roth-Goutta 7, č. 41), 14. 8. 1815 a 31. 12. 1816; o personálu skelných hutí: nař. pro Čechy ze 4. 11. 1790 (PGS 1790, č. 401); o změnách přírodních poměrů a dolování: nař. z 21. 1. 1798, 2. 2. 1811, 31. 7. 1810 a 7. 3. 1817; o nálezích hlíny a kamenného uhlí: dv. dekret z 9. 6. 1806; o obchodu s potaší: dv. dekret ze 17. 7. 1810 (Roth-Goutta 9, č. 85); o stavebních materiálech: nař. z 22. 3. 1802 (Roth-Goutta 1, č. 177), dv. dekret z 25. 6. 1807 (Roth-Goutta 6, č. 131).

Agenda	Vaření piva
Obsah	Právovárečné měšťanstvo a podíl města na organizaci várečnictví (pořadí várek, obsazování úřednických a zřízeneckých míst u pivovaru, nákup surovin a prodej piva). Obecní pivovary a hospody. Příspěvky ze společných várek na placení kontribuce a obecních výdajů.
Používané knihy	
Jiné charakteristické písemnosti	
Odkazy	Společné várky na placení kontribuce: systemální patent z 6. 9. 1748 (SVGT, č. 54), nař. z 18. 9. 1751 (SVGT, č. 148), dv. dekrety z 3. 2. 1786 (Roth 2, č. 850) a 23. 7. 1789, nař. z 8. 8. 1789.

Agenda	Zemědělství
Obsah	Statistika zemědělství a obdělávání půdy. Postupně byla zavedena povinnost magistrátů a vrchností podávat zprávy o stavu různých oborů zemědělství, část těchto zpráv však byla po čase opět zrušena. Hospodářské společnosti, propagace nových plodin a způsobů hospodaření, podpora ovocnářství, stromových kultur, luk a pěstování pícnin. Lesnictví, myslivost, rybolov. Boj proti polním škodám. Potírání dobytčích nemocí.
Používané knihy	
Jiné charakteristické písemnosti	Tabule o stavu dobytka a zemědělství; periodické zprávy o dělení a směnách selských gruntů a o zakoupených a nezakoupených rustikálních gruntech; periodické zprávy o ozimech, jařích a sklizni obilí, ovoce a dalších plodin; zprávy o stavu dobytka, pěstování pícnin, stavu pastvin a výrobě indiga, včelstvech a zlepšeních zemědělské výroby, o pěstování lnu, o pěstování moruší, o výrobě cukru a syru z tuzemských surovin.
Odkazy	Zprávy o dělení gruntů a zakoupených gruntech: nař. ze 14. 9. 1785 (Roth 2, č. 692), 21. 6. 1797 a 10. 5. 1810; zprávy o zemědělství, stavu dobytka a ovocném stromoví: dv. dekret z 24. 12. 1782 (Roth 1, č. 680); statistiky sklizně: dv. dekret ze 17. 6. a 14. 12. 1807, 5. 10. 1808 (Roth-Goutta 7, č. 143); zprávy o dobytku a pícninách: nař. z 23. 8. 1787 (Roth 3, č. 289) a 24. 12. 1814, dv. dekret z 5. 12. 1818; pěstování lnu: nař. z 18. 12. 1808; pěstování moruší: nař. z 3. 12. 1812; výroba cukru: dv. dekret z 24. 5. 1816 (PGS 1816, č. 64).

Agenda	Nadační záležitosti
Obsah	Magistráty dohlížely na fungování nadací a nadačních fondů, některé nadace mohly také spravovat. Samostatně rozhodovaly rovněž o nahrazování nadačních obročních porcí.
Používané knihy	
Jiné charakteristické písemnosti	Nadační listiny; přehledy a soupisy nadací; periodické zprávy o nadacích; účty hospodaření nadací a jejich úřední kontrola.
Odkazy	Instrukce pro pořizení seznamů nadací pod správou měst: nař. čes. guber. z 31. 1. 1844, č. 56901 (PGSB 1844, č. 31) podle dv. dekretu z 13. 12. 1841, č. č. 34598, dv. dekret z 22. 2. 1842, č. 4598, dv. dekret z 3. 6. 1845, č. 17058, dekret mor. guber. z 12. 7. 1841, č. 22820 (SPGVMS 1841, č. 80); struktura účtů: nař. čes. guber. z 6. 5. 1837, č. 22117 (PGSB 1837, č. 123); nahrazování nadačních porcí: dv. dekret z 24. 1. 1800; účetní kontrola hospodaření nadací: nař. z 19. 2. 1813.

Agenda	Školní a studijní záležitosti
Obsah	Dohled nad školami náležel obecně především duchovenstvu, u každé školy měl být ale ustanoven také dohlízející zástupce místního úřadu (světský školdozorce, Ortsschulaufseher). Pokud byly magistráty současně vrchnostmi a patrony, přecházely na ně také v oblasti hmotného zabezpečení škol a ustanovování učitelů obdobné úkoly jako na vrchnosti. Magistráty a

	vrchnostenské úřady měly stíhat rodiče, kteří neposílali děti do školy, pomáhat s vymáháním školních platů, dohlížet na správu a využívání školních fondů. Jako první instance rozhodovaly magistráty v politickém řízení žaloby a stížnosti týkající se příjmů učitelů.
Používané knihy	
Jiné charakteristické písemnosti	Zprávy podávané nadřízeným úřadům o obsazení míst učitelů, o provedení kázání o pilné docházce na počátku školního roku, o vyúčtování a využití trestních peněz pro učitele a fond normální školy; seznamy příspěvků do školních fondů; potvrzování místních světských školdozorců.
Odkazy	Školské řády: patent z 6. 12. 1774 (školní řád; SVGT, č. 1629), dv. dekrety z 10. 2. 1804 a 25. 8. 1804 (Roth-Goutta 1804, č. 25, 151); zprávy o obsazení míst učitelů: dv. dekret z 22. 11. 1807; stížnosti na příjmy učitelů: dv. dekret z 13. 6. 1785 (Roth 2, č. 605); trestní peníze: nař. z 9. 2. 1793, 7. 10. 1816 a 25. 5. 1819; kázání na počátku školního roku: dv. dekrety z 21. 12. 1782 a 10. 3. 1809.

Agenda	Náboženské a církevní záležitosti
Obsah	Působnost městské správy se týkala obecně dohledu nad plněním náboženských a tolerančních předpisů (viz morální policie) či pomoci s vymáháním desátků, církevních platů a dávek. Další povinnosti vznikaly v situaci, kdy bylo město samo patronem církevních institucí. Jednalo se o patronátní záležitosti městských far, kostelů a dalších církevních budov, mj. prezentace duchovních, dohled nad správou kostelního a nadačního majetku, provádění údržby patronátních budov.
Používané knihy	Knihy nadací patronátních kostelů; zádušní účetní knihy patronátních kostelů (vzhledem k tomu, že se v praxi pořizovaly účty často dvojmo, je třeba rozlišovat patronátní exempláře a exempláře, které byly uchovávány přímo na farách a dnes patří do farních fondů); hlavní kniha zádušních účtů (Kirchenrechnungsbuch); pokladní deník kostelní (Kirchenkassa-Journal).
Jiné charakteristické písemnosti	Soupisy kostelního majetku a kostelních nadací; nadační listiny; zprávy z úředních revizí zádušních účtů.
Odkazy	Patronátní práva a povinnosti: dv. dekrety z 24. 12. 1782, 29. 1. 1783 a 3. 10. 1788; struktura účtů: nař. čes. guber. z 6. 5. 1837, č. 22117 (PGSB 1837, č. 123); skládání zádušních účtů: nař. pro Čechy z 26. 3. 1790 (PGS 1790, č. 42); předkládání kostelních účtů ke kontrole: nař. z 5. 8. 1795 (PGS 1795, č. 1974); kontrola zádušních účtů kostelů pod patronátem královských měst provinciální státní účtárnou: dv. dekret z 25. 8. 1825, č. 25605, dekret mor. guber. z 16. 9. 1825, č. 27505 (SPGVMS 1825, č. 106).

Agenda	Židovské záležitosti
Obsah	Dohled nad židy a placením židovské daně.
Používané knihy	
Jiné charakteristické písemnosti	Zprávy o židovském obyvatelstvu, např. o sňatcích židů, o úmrtí židovských familiantů.
Odkazy	Zprávy o sňatcích židů: nař. z 30. 9. 1799; zprávy o židovských familiantech: nař. z 8. 11. 1793 (PGS 1793, č. 1028), 31. 7. 1794 (PGS 1794, č. 1411) a 30. 8. 1795. Martin Štindl, Josefínské „proměny“ v samosprávě židovské obce (Velké Meziříčí v druhé polovině 18. století). In: <i>Moravští Židé v rakousko-uherské monarchii (1780–1918)</i> . 26. Mikulovské sympozium 24. – 25. října 2000. Brno 2003, s. 269–278.

2. Judiciale

2.1. Všeobecné záležitosti

Agenda	Všeobecné záležitosti justiční správy
Obsah	Organizace soudnictví. Rozsah soudní agendy městské správy, stanovení kompetencí rychtářského úřadu při vedení pozemkových knih a dalších civilních nesporných řízeních (adeliches Richteramt, officium nobilis iudicis), přenesení soudních pravomocí (především tzv. agendy stricte judicialia) spolu s výnosem soudních tax na vrchnost nebo na delegované regulované magistráty ve městech, která v době regulace magistrátů ztratila soudní pravomoc. Předání protokolů, knih a spisů týkajících se agendy stricte judicialia úředníkům vrchnosti nebo delegovanému magistrátu.
Používané knihy	
Jiné charakteristické písemnosti	Justiční tabely o stavu zpracování soudní agendy.
Odkazy	Přenos kompetencí na vrchnost: dv. dekret z 21. 8. 1788 (JGS 1788, č. 879); odměňování magistrátních úředníků a rychtářů: dv. dekret z 19. 12. 1785 (JGS 1785, č. 504), nař. ze 4. 6. 1791; podávání zpráv apelačnímu soudu: dv. dekret z 3. 6. 1784 (PGS 1784, Bd. 7, s. 856); justiční tabely: nař. z 19. 4. 1785 (Roth 2, č. 494), soudní instrukce z 9. 9. 1785 a dv. dekrety z 12. 1. 1810 (Roth-Goutta 9, č. 14), 28. 12. 1811 a 18. 4. 1812; zasilání kriminálních tabel: dv. dekret ze 14. 12. 1810 (JGS 1810, č. 919); organizace místních soudů a zřízení justiciářů: patent z 10. 5. 1786; formální stránka rozsudků: cirkulář mor. guber. z 11. 8. 1835, č. 32112 (SPGVMS 1835, č. 83). Václav Šolle, <i>Civilní soudnictví předbřeznové v českých zemích</i> . Sborník archivních prací 10, 1960, č. 1, s. 111–145.

2.2. Civilní nesporné soudnictví

Agenda	Pozemkové knihy vedené v záležitostech evidence nemovitostí a na nich váznoucích břemen
Obsah	Knihy pojišťující práva měšťanů a městských obyvatel. Obecně městské správě náležela nesporná i sporná agenda týkající se nemovitostí spadajících do jejich správního obvodu: vedení pozemkových knih, provádění soudních opatření (i na základě rozhodnutí jiných soudů), jako byly soudní uzávěry, inventury, odhady, dražby, odevzdání, soudní ohledání apod. V poddanských městech se za vklady a další operace vybíraly stejné poplatky jako v královských městech a města byla povinna řídit se i stejnými postupy při vedení zápisů o vkladech. Nebylo možné vložit žádnou listinu, která by předtím nebyla právně posouzena. Rozsah a charakter knihovní agendy závisely na právech měšťanů a na charakteru městské správy. Měšťané privilegovaných měst, pokud ve městě bydleli, vlastnili zde dům a plnili měšťanské povinnosti, mohli s panovnickou licencí vlastnit zemskodeskové statky, měšťané neprivegovaných měst je mohli vlastnit s panovnickou koncesí, např. z dědictví, nebo v případě nobilitace. Poddaní mohli vlastnit měšťanské nemovitosti pouze tehdy, pokud získali měšťanské právo a ve městě skutečně bydleli. U menších měst a městeček s rychtářským úřadem byl pro vedení knihovní agendy rozhodující vliv vrchnostenské kanceláře. Již normy z let 1788–1789 stanovily, že se vklady v poddanských městech nesmí dít bez souhlasu vrchnosti, ale tato nařízení se na různých panstvích prosazovala postupně, zpravidla s reformami vedení pozemkových knih. Současně bylo dvorským dekretem z 6. 8. 1787 rozhodnuto o ponechání těchto knih u rychtářských úřadů. Města je mohla nadále vést a provádět v nich příslušná usnesení soudních instancí a některé další úkony (např. udělování záruk, vyhotovování zástavních listů, provádění záznamů a výmazů břemen na realitách atd.), ale za předpokladu, že k vedení knih ustanovila přísežného knihvedoucího. K zápisům a poznámkám bylo také třeba předchozího souhlasu vrchnosti, která jej neměla bez vážných důvodů odmítat. Pokud pozemkové knihy pro město vedla vrchnostenská kancelář, měly se zápisy dít v přítomnosti městského rychtáře. Dvorský dekret z 10. 1. 1833 o jednotné manipulaci v pozemkových záležitostech dále posílil pravomoci vrchnostenských úřadů při

	<p>povolování vkladů, takže agenda místních knihvedoucích spočívala především v přepisování listin a rozhodnutí vrchnostenských úřadů o vkladu (výjimkou byly některé záležitosti související s činností rychtářů jako poručníků).</p> <p>Praxe vedení knihovní agendy byla od konce 18. století ovlivněna zemskodeskovým patentem z r. 1794, doplněným podrobnou instrukcí, a také ustanoveními občanského zákoníku z r. 1811. Systém knih však nebyl jednotně upraven, takže se v praxi objevovala celá řada modelů ovlivněných na jedné straně dobovou legislativou, na straně druhé typy knih vedených v předchozí době. Základem zpracování souboru pozemkových knih je proto především rekonstrukce používaného modelu a řazení knih tak, aby byly zřejmé jejich vzájemné vazby. Především je třeba typologicky rozlišit knihy hlavní, které obvykle ve zkrácené formě evidovaly celkový stav držebnosti, a knihy pomocné, jejichž smyslem bylo především uchovávat v plném znění texty dokumentů, na nichž se právo držebnosti zakládalo. Vedle toho byly pozemkové knihy ve větších městech členěny také horizontálně, podle jednotlivých částí města nebo podle typů nemovitostí (např. knihy pro svobodné domy, knihy pro zákupní nemovitosti, knihy pro masné krámy, knihy pro jednotlivé druhy pozemků atd.). Naopak v malých městech se i v této době objevovaly pozemkové knihy smíšeného charakteru, které v sobě spojovaly několik typů zápisů, pro něž se ve větších městech vedly zpravidla knihy samostatné.</p> <p>Nejčastější typy modelů byly čtyři, uvnitř nich i vedle nich však existovala celá řada dalších variant. Nejobvyklejší model byl založen na vedení knihy smluv (Kontraktenbuch), později nazývané hlavní kniha, jejíž zápisy zaznamenávaly stav držebnosti (zápisy o právních jednáních zakládajících právní držbu). Vedle ní se vedly pomocné knihy, do nichž se přepisovaly v plném znění příslušné listiny dokládající rozsah a právní obsah držby. Tyto knihy se často vedly podle charakteru vkládaných listin jako knihy závazků, kvitancí, dluhů, svatebních smluv apod. Podobný model inspirovaný tzv. hornorakouským modelem zahrnoval jedinou knihu hlavní (Hauptbuch), do níž se prováděly zápisy ve zkrácené formě a pro zápisy týkající se každého knihovního tělesa byl vyhrazen jistý počet folií, a dále knihy listin (Instrumentenbuch), do nichž se in extenso opisovaly listiny, na nichž se zakládaly záznamy hlavní knihy. Jiný model byl založen na vedení tří typů knih: knihy držebnostních zápisů (Gewähr- oder Grundverschreibungsbuch) odpovídající knize kontraktů, knihy listin (Urkundenbuch) odpovídající knize obligací a knihy hlavní či gruntovní obsahující celkový přehled držebnosti a na ní váznoucích břemen. V dalším modelu tvořily trojici typů knih kniha služební (Dienstbuch, Urbarium) obsahující pouze označení statku a jeho držitele, kniha držebnosti (Gewährbuch) obsahující in extenso opisy listin dokládajících právní základ držby a kniha zástav (Satzbuch) evidující in extenso doklady o břemenech na nemovitosti váznoucích.</p> <p>Při popisu knih se postupuje podle Základních pravidel s tím, že se jako název knihy udává dovový či uměle vytvořený název, který nejlépe vystihuje charakter knihy, ostatní názvy se uvádějí v popisné části.</p>
<p>Používané knihy</p>	<p>Knihy smluv (hlavní kniha, kniha trhová, Kontraktenbuch, Kaufkontraktenbuch, Kaufbuch, Grundbuch, Liber contractuum, Liber contractuum emptionum et venditionum); kniha smluv týkajících se dominikálního majetku (Dominicalkontractenbuch); kniha změn držby dominikálních pozemků (Veränderungsbuch); kniha zápisů držebnosti (Gewährbuch, Grundverschreibungsbuch); kniha služební (Dienstbuch, Urbarium).</p> <p>Knihy listin (Instrumentenbuch, Urkundenbuch); kniha hlavní či gruntovní; kniha dělení dědictví (kniha majetkových cesí, Liber cessionum); kniha obligací (kniha dlužní, Obligationsbuch, Schuldenbuch, Liber obligationum); kniha kvitancí (Quittungsbuch, Liber quietantiarum); kniha prenotací (kniha záznamů zástavního práva na nemovitostech, kniha zástav, Prenotationsbuch, Vormerkungsbuch, Buch zur Einverleibung der Pfandrechtsbewilligungen, Satzbuch, Liber hipotecarius); kniha vyrovnání (Vergleichsbuch); kniha výmazů (Grundbuchs-Löschung-Protokoll); kniha rukojemství a kaucí (Cautions- und Fidejussionsbuch, Liber cautionum); kniha zástav (Pfandrechtsbuch, Liber condictionum); kniha obstavení majetku a protokolů z jednání ve věci vymáhání dluhů (Kummerbuch; Kummer- und Verbothenbuch).</p> <p>Pozemkové knihy související s raabizací: familiantské knihy; změnové protokoly (Veränderungsbuch).</p> <p>Zvláštním typem pozemkových knih byly knihy sedadel v synagogách, vedené od r. 1827.</p> <p>Různé typy smíšených knih v menších městech: kniha kupních smluv a ostatních převodů nemovitostí (Raumbuch); kniha obligací, kaucí, svatebních smluv a jiných záznamů (Liber obligationum, cessionum, cautionum); kniha protokolů, inventur a kšaftů; kniha smluvná a zápisná apod.</p>

Jiné charakteristické písemnosti	Periodické zprávy o prodejkách, dědictvích a cesích nemovitostí, na nichž jsou vázány erární či nadační kapitály; výtahy z pozemkových knih (Grundbuchsextrakte); originály či opisy intabulovaných smluv a dalších dokumentů.
Odkazy	Vlastnictví deskových statků: dv. dekret z 29. 9. 1803 (PGS 1803, č. 43), dv. dekret z 3. 6. 1811 (Roth-Goutta 10, č. 66); vlastnictví měšťanských nemovitostí poddanými: dv. dekrety ze 4. 5. 1805 (Roth-Goutta 4, č. 60), 6. 11. 1806 (Roth-Goutta 5, č. 149) a 3. 6. 1811 (Roth-Goutta 10, č. 66); organizace místních soudů a zřízení justiciářů: patent z 10. 5. 1786; vedení pozemkových knih: dv. dekrety z 6. 8. 1787 (JGS 1787, č. 704) a 21. 8. 1788 (JGS 1788, č. 879), patent z 22. 4. 1794 (JGS 1794, č. 171); vklady v přítomnosti rychtáře a s vědomím vrchnosti: dv. dekret z 21. 8. 1788 (JGS 1788, č. 879), patent z 9. 4. 1789 (JGS 1789, č. 1001), nař. čes. guber. z 19. 10. 1796 (PGS 1796, č. 2583); ponechání pozemkových knih u rychtářských úřadů: dv. dekret z 6. 8. 1787 (JGS 1787, č. 704); jednotná manipulace při vedení pozemkových knih: dv. dekret z 10. 1. 1833 (PGSB 1834, č. 39); poplatky a postup vkladů: akcidenční patent z 15. 5. 1779 (SVGT, č. 2069), dv. dekrety z 28. 6. 1781 a 3. 8. 1786 (Roth 2, č. 1056), nař. z 19. 10. 1796 (PGS 1796, č. 2583); knihy prenotací: dv. dekret z 15. 3. 1785; hlášení o pozemcích s kapitály: nař. z 30. 12. 1792 (PGS 1792, č. 462), 7. 2. 1796 (PGS 1796, č. 2233), dv. dekret z 19. 12. 1805; vedení knih o sedadlech v synagogách: nařízení apelačního soudu ze 17. 9. 1827, č. 4637; veřejnost hlavní pozemkové knihy: dv. dekret ze 4. 6. 1819 (JGS 1819, č. 1567); povinnost knihvedoucích podrobit se zkoušce: dv. dekret z 18. 10. 1822 (JGS 1822, č. 1903). Miloslav Volf, <i>Pozemková kniha na sklonku doby patrimoniální</i> . Časopis pro dějiny venkova 26, 1939, s. 113–127; Miloslav Volf, <i>Vývoj gruntovní knihy ve světle zákonů a hospodářských instrukcí</i> . Zprávy Českého zemského archivu 8, 1939, s. 41–108; Miroslav Trantírek, <i>Význam knihovních zákonů pro vývoj a archivní zpracování městských a gruntovních knih před r. 1850 se zvláštním zřetelem na Moravu a Slezsko</i> . Brněnský archivní věstník 1958, č. 4, s. 17–28; Miroslav Trantírek, <i>Vliv státu na vývoj městských a gruntovních knih na Moravě a ve Slezsku do r. 1849</i> . Sborník archivních prací 10, 1960, s. 105–181; Václav Šolle, <i>Civilní soudnictví předbřeznové v českých zemích</i> . Sborník archivních prací 10, 1960, s. 111–145.

Agenda	Pozůstalostní záležitosti
Obsah	Pozůstalostní záležitosti náležely k nejvýznamnějším nesporným agendám místních soudů. Zahrnovaly evidenci pozůstalostí a projednání a vypořádání dědických nároků. U měst, která neměla regulovaný magistrát, byla v r. 1788 vrchnostenským úřadům vyhrazena agenda týkající se projednání pozůstalostí s výhradou potvrzení projednávaných smluv místním soudem, dále odevzdání pozůstalostí, dohled nad sirotčím jměním a potvrzování smluv týkajících se nezletilých osob.
Používané knihy	Kniha testamentů (kniha kšaftů, Testamentenbuch, Liber testamentorum); kniha inventářů pozůstalostí (Inventarienbuch, Liber inventariorum); kniha pozůstalostních řízení (Verlassenschaftsabhandlungsbuch, Stadtbuch der Verlassenschaftsabhandlungen, Verlassenschafts-Abhandlungen); kniha dědických přihlášek a dělení pozůstalostí (kniha dědických přípovědí, kniha dělených pozůstalostí, Vertheilungsbuch, Erbserklärungen, Erbserklärungsbuch, Einantwortungs-Urkunden Buch, Erbsabteilungsbuch, Erbantretungsbuch, Erbsabsonderungsbuch, Additionsbuch, Konditionsbuch, Teilbuch, Liber additionum, Liber divisionum haereditatis, Liber transactionum et dividionum); kniha postoupení vlastnictví (kniha postoupení pohledávek, Cessionen Buch, Liber cessionum); kniha postupních a darovacích listin (Übergabs- und Schenkungsurkundenbuch); Protocollum condictionum.
Jiné charakteristické písemnosti	Závěti potvrzené městskou radou; protokoly o projednání dědictví; inventáře a odhady majetku.
Odkazy	Předání části pozůstalostní agendy vrchnostenským úřadům: dv. dekret z 21. 8. 1788 (JGS 1788, č. 879); delegování magistrátů k uzavírání a sepisování pozůstalostí: dv. dekret z 13. 4. 1790 (PGS 1790, č. 56); uzavírání pozůstalostí duchovních: dv. dekret z 2. 7. 1802 (Roth-Goutta 1, č. 214), nařízení z 31. 12. 1802 (Roth-Goutta 1, č. 288).

Agenda	Sirotčí záležitosti
Obsah	Významnou část nesporné agendy tvořily záležitosti sirotků (Pupillenangelegenheiten), poručenství (Vormundschaftsangelegenheiten) a opatrovnictví (Curatelangelegenheiten). Podle dvorského dekretu z 21. 8. 1788 spočívala tato agenda v ustanovování poručníků, dohledu na správu sirotčího majetku, potvrzování smluv týkajících se poručenství v sirotčích záležitostech, udělování konsensů pro sirotky, přijímání a kontrole sirotčích účtů, v projednávání pozůstalostí souvisejících se sirotky včetně návrhů smluv a zkoumání pozůstalostí. Smluvní dokumenty se u městských úřadů, které nebyly místními soudy, předkládaly ke schválení vrchnostenskému úřadu.
Používané knihy	Kniha sirotčí, kniha sirotků, registra sirotčí (Waisen Buch, Waisen Register, Waisenprotokoll, Waisenprotokollum, Prothokoll signum crucis uiber Waisen, Liber orphanorum); sirotčí kniha dluhů (Waisen-Schuldenbuch, Waisen-Haupt-Schulden-Buch); sirotčí kniha pohledávek a vyrovnání (Waisenforderungs- und Befriedigungsbuch, Waisen-Haupt-Forderungs-Buch); kniha sirotčích účtů (Waisenrechnungsbuch); kontrolní kniha sirotčí pokladny (Waisenkontrollbuch); pokladní deník sirotčí pokladny (Weisenkassa Journal); kontrolní deník sirotčí pokladny (Waisenkassa Controljournal).
Jiné charakteristické písemnosti	Sirotčí tabely (Pupillartabellen) a periodické zprávy zasílané na konci roku krajským úřadům, které je postupovaly apelačnímu soudu; obligace a kvitance týkající se půjček ze sirotčích fondů.
Odkazy	O sirotčích záležitostech v rámci nesporné agendy: dv. dekret z 21. 8. 1788 (JGS 1788, č. 879); o sirotčích a depozitních záležitostech: dv. dekret z 11. 7. 1785 (Roth 2, č. 632); o sirotčích tabelách všeobecná soudní instrukce zveřejněná patentem z 9. 9. 1785, § 52 (JGS 1785, č. 464) a nař. apelačního soudu z 9. 11. 1786 (Roth 2, č. 1153), dv. dekret ze 14. 8. 1787 (Roth 3, č. 277); formulář pupilárních tabel: nař. apelačního soudu z 8. 12. 1801 a nař. z 25. 7. 1793 (PGS 1793, č. 880) a 8. 12. 1804 (soudní instrukce; Roth-Goutta 2, č. 191); formuláře pro vedení sirotčí agendy: dv. dekret z 23. 7. 1840, č. 20244 (PGSB 1840, č. 247); ukládání výtahů z matrik a vedení sirotčích knih: sdělení mor. guber. z 23. 5. 1828, č. 17586 (SPGVMS 1828, č. 51); struktura účtů: nař. čes. guber. z 6. 5. 1837, č. 22117 (PGSB 1837, č. 123); kontrola sirotčích účtů: dv. dekret z 9. 10. 1824, sdělení mor. guber. z 24. 10. 1824, č. 45490 (SPGVMS 1828, č. 120).

Agenda	Manželské záležitosti
Obsah	Regulované magistráty jako soudy rozhodovaly v záležitostech vyměření věna, rozluky manželství, ve sporech o majetek mezi manželi, kdy se měl úřad pokusit o smírné řešení a v případě potřeby vyměřit manželce a dětem prostředky k obživě. S institucí manželství souviselo i tradiční vedení knih svatebních smluv, které jinak svým charakterem patřily do širší skupiny pozemkových knih.
Používané knihy	Kniha svatebních smluv (Heirathskontraktenbuch, Heirathskontrakten Protokoll, Ehekontraktenbuch, Liber contractuum sponsalitionum, Liber donationum), případně jako součást knihy smíšeného charakteru (Prothocoll über hierinnen Befindende unterschiedliche Verträge und Heirathscontracten).
Jiné charakteristické písemnosti	Svatební smlouvy.
Odkazy	

Agenda	Ostatní nesporné záležitosti
Obsah	V běžné nesporné agendě magistrátů jako soudů se objevovala i řada dalších agend, mezi něž patřily záležitosti adopce a legitimací dětí, prohlášení za mrtva (nikoli ale za účelem šátku), agenda soudních depozit, amortizačního řízení ohledně soukromých listin, legalizace a vidimace listin, veřejné soudní dražby, případně další úkony nesporného soudnictví menšího významu.
Používané knihy	Kniha depozit (Depositien Protokoll); hlavní kniha depozitní pokladny (Depositien-Kassa-Hauptbuch); deník přijatých a vydaných depozit v hotovosti (Journal über alle hiergerichts)

	eingelegeten ind verabfolgten Depositen), případně knihy evidence depozit v kombinaci s jinými agendami (Rechnungs-, Tax- und Depositenprotokoll).
Jiné charakteristické písemnosti	
Odkazy	Veřejné dražby: řád o veřejných dražbách z 15. 7. 1786 (JGS, č. 565), dekret dv. kanceláře z 14. 9. 1815 (PGS 1815, č. 101), dv. reskript z 6. 6. 1761 (SVGT, č. 586) doplněný pro Čechy nařízením z 11. 4. 1781 (Roth 1, č. 89), nař. čes. guber. z 30. 6. 1821 (PGSB 1821, č. 189), dv. dekret z 8. 6. 1839 (PGSB 1839, č. 188).

2.3. Civilní sporné soudnictví

Agenda	Sporné záležitosti
Obsah	Agenda magistrátů v civilních sporných záležitostech spočívala především ve sporech týkajících se nemovitostí (např. spory o rušení pozemkové držby, spory o věcná práva, dědické spory, spory o neplatnost zaknihovaných listin, spory stavebního charakteru) a závazků (spory o dluhy, spory o náhradu škody). Část této agendy mohla vykonávat i města, ve kterých nebyl zřízen regulovaný magistrát (např. spory o zaručené dluhy, účast při vedení exekucí). Civilní sporná agenda se někde prolínala s agendou těžkých policejních přestupků (např. spory o čest, drobné případy násilí).
Používané knihy	Knihy rozsudků (Urtheilsbuch, Liber sententiarum); kniha rozsudků a převodů (Liber sententiarum et transactionum); kniha rozsudků a exekucí (Liber sententiarum et executionum).
Jiné charakteristické písemnosti	
Odkazy	Pravomoci měst v oblasti civilního sporného soudnictví: dv. dekret z 21. 8. 1788 (JGS 1788, č. 879); spolupůsobení magistrátů v záležitostech týkajících se směnečného řádu: nař. pro Čechy z 27. 2. 1769 (SVGT, č. 1092).

2.4. Trestní agenda kriminálního soudu (Criminale)

Agenda	Trestní (kriminální) záležitosti
Obsah	V případě magistrátů, které byly současně kriminálním soudem, písemnosti trestního procesu podle soudobých právních norem. U ostatních měst a městeček spolupráce s kriminálními soudy v oblasti zákonem delegované (subsidiární) soudní moci spočívající především v provádění předběžných šetření a poskytování pomoci kriminálním soudům, např. sledování skutečností vedoucích k odhalení pachatele, zajišťování důkazů a předběžné výslechy svědků. Agenda kriminálních soudů zahrnovala zločiny v duchu trestního zákona z r. 1787, a to jak zločiny veřejné, tak zločiny soukromé. Mezi zločiny veřejné náležely zločiny proti státu (velezrada, rušení vnitřního klidu, zneužití úřední moci, padělání bankovek či obligací), pozdvížení, vzburčení, veřejné násilí, padělání mincí, nadržování zločincům, rušení náboženství, vraždy, zabití, souboje, zhárství, loupeže a návraty osob vypovězených pro zločiny. Rozsudky v těchto záležitostech potvrzovaly většinou vyšší soudní instance – Nejvyšší justiční úřad nebo vrchní kriminální soud. Nejvyššímu justičnímu úřadu, případně panovníkovi, se předkládaly i veškeré rozsudky smrti. Mezi soukromé zločiny náležely krádeže, zpronevěry, podvody, poranění nebo jiná tělesná poškození, odložení dítěte, vyhnání plodu, násilné smilstvo, dvojnásobné manželství nebo utrhaní na cti. Méně závažné případy projednávaly politické úřady jako těžké policejní přestupky. Územní příslušnost soudu se řídila místem dopadení pachatele, vyšetřování skutkové podstaty náleželo soudu, v jehož obvodu ke zločinu došlo. Dle moravsko-slezského zemského práva z 20. 1. 1789 náležela kriminálním soudům i působnost nad šlechtou a duchovenstvem. Trestním zákonem z r. 1803 byli ale v všeobecné působnosti kriminálních soudů vyjmuti zeměpanští úředníci, příslušníci zemských stavů, šlechtické osoby vůbec, duchovní křesťanských vyznání a

	<p>imatruikulovaní příslušníci tuzemských univerzit a lyceí, pro něž byl nadále příslušným soudem pouze kriminální soud zemského hlavního města. Tyto soudy rozhodovaly výhradně také v případech velezrady a padělání peněz. Z působnosti kriminálních soudů byly vyňaty také vojenské osoby a diplomaté při vyslanectvích.</p> <p>Kriminální agenda byla obvykle vedena odděleně od další agendy magistrátu pod značkou Crim. Pokud jsou písemnosti kriminálního soudu součástí archivního fondu příslušného města, tvoří vždy samostatné fondové oddělení.</p>
Používané knihy	Podací protokol (Einreichungsprotokoll); repertář (Repertorium, Nachschlagungsprotokoll); abecední rejstřík; rejstřík v trestní věci; vězeňský protokol (Gefangen-Protokoll).
Jiné charakteristické písemnosti	Čtvrtletní přehledy (Quartalstabellen) zasílané vrchním kriminálním soudům; od r. 1822 úhrnné výkazy agendy (Summarisches Ausweis); přehledy o vězněných osobách (Übersichtstabellen), od r. 1820 přehledné tabely o vězněných osobách (Auskunfttabellen). Trestní spisy byly někdy členěny na spisy předběžného vyšetřování (Voruntersuchung) a na spisy ukončené nalézacím řízením (Ordentliche Untersuchung). Každá z těchto skupin pak tvořila samostatně uspořádanou řadu. Spisy byly původně členěny do fasciklů a označovány různými kombinacemi znaků, např. číslem fasciklu nebo písmeny vztahujícími se někdy přímo k příjmení obžalovaných. Rejstříky v trestní věci (Tagebuch).
Odkazy	<p>Všeobecná soudní instrukce z 9. 9. 1785 (JGS 1785, č. 464); všeobecný zákon o zločinech a jejich trestání vydaný patentem z 13. 1. 1787 (JGS 1787, č. 611); všeobecný kriminální soudní řád vydaný patentem ze 17. 6. 1788 (JGS 1788, č. 848); trestní zákon o zločinech a těžkých policejních přestupcích publikovaný v úplnosti patentem z 3. 9. 1803 (JGS 1803, č. 626); uspořádání trestního soudnictví: patent z 20. 8. 1787 (JGS 1787, č. 712); zavedení sumárních výkazů: dv. dekret z 1. 2. 1822 (JGS 1822, č. 1835); přehledy o vězněných osobách: dv. dekret z 8. 2. 1813 a nař. apelačního soudu z 29. 11. 1813; přehledné výkazy o vězněných osobách: dv. dekrety z 31. 3. 1820 a 30. 11. 1821 (JGS 1821, č. 1818); zasílání kriminálních tabel: dv. dekret ze 14. 12. 1810 (JGS 1810, č. 919); poskytování pomoci kriminálním soudům: nař. pro Čechy ze 17. 2. 1769 (SVGT, č. 1086), nař. z 12. 3. 1792 (PGS 1792, č. 29), 28. 4. 1803 (Roth-Goutta 1, č. 351) a 21. 5. 1803 (Roth-Goutta 1, č. 359); trestní zákoník a další související nařízení, především dv. dekret z 13. 11. 1788 (Roth 3, č. 767) a nařízení z 13. 2. 1818.</p> <p>Antonín Ševčík – Ivan Štarha, <i>Kriminální soudy</i>. Folia diplomatica 14, 1965/66, s. 19–22; Václav Šolle, <i>Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích</i>. Sborník archivních prací 12, 1962, č. 1, s. 87–142.</p>

3. Správa městského hospodářství (O e c o n o m i c u m)

3.1. Městské hospodářství

Agenda	Organizace hospodářské správy
Obsah	<p>Správa městského hospodářství, tj. nemovitého a movitého majetku, práv a příjmů určených k pokrytí obecních výdajů. Odbornou správu hospodářství řídil ve městech s regulovaným magistrátem hospodářský správce (Wirtschaftsanwalt), jímž byl obvykle rada magistrátu, společně s obecními reprezentanty (obvykle 3) a hospodářskými úředníky. Společně tvořili hospodářskou konferenci (Wirtschaftskonferenz). Její návrhy a rozhodnutí schvaloval magistrát. Bez projednání v konferenci a vystavení aprobační podepsané odpovědnými funkcionáři nesměli úředníci provádět žádné výdaje z obecní pokladny. Ve městech bez regulovaného magistrátu spravoval hospodářství rychtářský úřad pod dohledem vrchnosti, případně i zde byl časem ustaven hospodářský správce (Wirtschaftsanwalt). Protokoly hospodářských konferencí privilegovaných měst se předkládaly ke kontrole účtárně privilegovaných měst českého gubernia.</p>
Používané knihy	<p>Protokoly ze zasedání hospodářské konference, případně samostatně vedené protokoly magistrátu v hospodářských záležitostech: hospodářský protokol (Oeconomisches Zusammentretungsprotocoll), konferenční kniha městské reprezentace, konferenční protokol hospodářského správce a reprezentantů (Conferenz-Protocoll über Gemeindegegenstände); protokol hospodářského direktoria; protokol hospodářské administrace; protokol hospodářské správy; protokol z úředních jednání hospodářského správce (Amtstag); repertář ke konferenčnímu protokolu (Alphabetisches Repertorium über die Wirtschaftskonferenzprotocolle); knihy aprobační.</p>

Jiné charakteristické písemnosti	Hospodářské instrukce; relace o hospodaření.
Odkazy	Zasílání týdenních zpráv o hospodářských dispozicích a stavbách a ekonomických radních protokolech královských měst: dekret mor. guber. ze 7. 5. 1841, č. 16919 (SPGVMS 1841, č. 53); dohled krajských úřadů nad hospodařením královských měst a povolování výdajů: instrukce z 26. 5. 1786, nař. dv. kanceláře z 27. 4. 1792, č. 87, instrukce z 24. 1. 1800, nař. dv. kanceláře z 27. 7. 1827, č. 20245, dekret mor. guber. ze 14. 9. 1827, č. 29768 (SPGVMS 1827, č. 127), dekret mor. guber. z 30. 3. 1838, č. 8810 (SPGVMS 20, 1838, č. 27). Dominik Kostetzky, <i>System der politischen Gesetze Böhmens</i> . Bd. 3, s. 243–244, § 427; Bd. 11, s. 351, § 552; Kajetan Scholz: <i>Die Verfassung und Vermögens-Verwaltung der Munizipal- oder Schutzstädte in Mähren und im k. k. Antheil Schlesiens</i> . Olmütz 1846; Christian d'Elvert, <i>Die Gemeindevermögens-Gebahrung in Mähren und oesterr. Schlesien vor dem Erscheinen der neuen Gemeindeordnung (1849)</i> . Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde 1860, Nr. 10, s. 73–75; Jindřich Chylík, <i>Obecní hospodářství moravského městečka před r. 1848</i> . Obzor národohospodářský 20, 1915, s. 179–183, 228–232; Kamil Linhart, <i>Obecní hospodářství města Loun za válek napoleonských</i> . Louny 1933; Jana Konvičná, Několik poznámek k pražskému městskému hospodářství na přelomu 18. a 19. století. In: <i>Osm set let pražské samosprávy</i> . Praha 2002, s. 129–140; Lukáš Čoupek, <i>Hospodaření obecních samospráv na Velehradském panství v první polovině 19. století</i> . Slovácko 57, 2015, s. 201–214; Lukáš Čoupek, <i>Hospodaření s obecním jměním v městečku Polešovice v 1. polovině 19. století</i> . In: Datum per manus. Přátelé, kolegové a žáci Zbyňku Svitákovi k 60. narozeninám. Brno 2015, s. 417–429.

Agenda	Evidence majetku a hospodářských práv města
Obsah	Evidence, nákup, prodej a pronájem majetku města. Z právního hlediska se majetek dělil na obecní statek (Gemeind Gut), který sloužil potřebě každého příslušníka obce (obecní pozemky, obecní pivovary, některá práva), a na obecní jmění (Gemeind Vermögen), které náleželo městu jako obci (např. městské statky). K evidenci majetku sloužily inventáře a další typy evidenčních knih a spisy, např. výpisy z pozemkových knih.
Používané knihy	Inventář nemovitého i movitého majetku (v podobě knihy, Inventarium, Inventar); parcelní protokol obecního majetku; kopiář listin týkajících se městského majetku; pomocné evidenční knihy správy městského majetku (Mobilienbuch); kniha protokolů o komisionálních šetřeních stran městského majetku; kniha evidence hranic městského panství (hraniční protokol, kniha výchozí, manuál výchozí, Grenzbeschreibung); výtah z katastru a katastrálních vyměřovacích elaborátů týkajících se obecního majetku; kniha evidence výstavby obecních budov (Baubuch).
Jiné charakteristické písemnosti	Soupisy a popisy obecního majetku; výpisy z desk zemských, pozemkových knih a urbářů; kupní, prodejní a nájemní smlouvy; katastrální fase vrchnostenského majetku; podklady pro placení pozemkové daně.
Odkazy	Nař. čes. guber. o vedení evidence majetku z 18. 11. 1827, č. 36407 (PGSB 1827, č. 306) a k němu vzory podle nař. čes. guber. z 6. 5. 1829, č. 18327 (PGSB 1829, č. 78); nař. čes. guber. o evidenci majetku měst z 20. 3. 1828, č. 6519 (PSGB 1828, č. 48); dv. dekrety z 21. 10. 1824 a 22. 11. 1841, nař. čes. guber. z 11. 1. 1842, č. 71642/1841 (PGSB 1842, č. 10) včetně formulářů účetní závěrky a inventáře majetku; kontrola náležitostí vedených v inventářích: dekret mor. guber. z 27. 7. 1838, č. 23576 (SPGVMS 1838, č. 48); prodej obecního majetku, uzavírání dluhů a udělování titulu mensae: dv. reskript z 31. 3. 1746; podmínky prodeje obecních nemovitostí: dekret mor. guber. z 13. 8. 1847, č. 31630 (SPGVMS 1847, č. 79). Dominik Kostetzky, <i>System der politischen Gesetze Böhmens</i> . Bd. 11, Erste Abtheilung, s. 309–315, § 409–439; s. 359–361, § 566–569.

Agenda	Pronájem a emfyteutizace majetku města
Obsah	S evidencí majetku souvisely také některé další agendy, především agenda pronájmů obecního majetku královských a zčásti i municipálních měst, které se prováděly formou veřejné dražby,

	agenda dělení obecních pastvin, případně dalších pozemků, agenda emphyteutických pronájmů a prodejů obecních nemovitostí včetně tzv. raabizace na statcích královských měst. Emphyteutické prodeje a pronájmy obecních pozemků podléhaly schválení nadřízených instancí – podkomořských úřadů, zemských gubernií, případně i panovníka.
Používané knihy	Kniha emphyteutických prodejů; kniha dědičných pronájmů; kniha nájemních smluv; Liber contractuum emphyteuticorum; Emphyteutisches Verkauf- und Kaufkontraktenprotokoll; Pacht-Contracten Buch; Pacht- und emphyteutisches Kaufcontractenbuch; Protokoll über Bestandkontrakte; Raumbuch; Stadtbuch der Emphyteuten; Gemeinde-Verpachtungen.
Jiné charakteristické písemnosti	Protokoly o pronájmech a dražbách majetku (licitační protokoly); emphyteutické prodeje obecních podniků; zprávy o pronájmech obecních, církevních, špitálních a dalších nemovitostí veřejného charakteru zasílané nadřízeným instancím.
Odkazy	Emphyteutické zcizování obecních realit: nař. čes. guber. z 22. 5. 1840, č. 19235 (PGSB 1840, č. 150 včetně vzorů smluv a dalších dokumentů); pronájem majetku: dv. dekrety z 26. 5. 1786, 28. 7. 1801, 29. 9. 1803 (Roth-Goutta 1, č. 421); nař. z 23. 4. 1790 (PGS 1790, č. 77), 12. 12. 1807, dv. dekrety z 24. 9. 1812, 19. 10. 1815 (PGS 1810, č. 116); veřejné dražby: dv. dekret z 24. 9. 1812; ručení nájemců u královských měst: nejjv. nařízení z 5. 7. 1769; placení berní a státních platů nájemci: nař. z 8. 3. 1810; schvalování nájemních smluv: nař. z 2. 11. 1803 (Roth-Goutta 1, č. 422); zasilání smluv z horních měst ke kontrole: nař. z 28. 1. 1785 (Roth 2, č. 407); pronájmy majetku u municipálních měst: generálie z 11. 4., 13. 6. a 5. 7. 1752, instrukce z 31. 10. 1776; zprávy o pronájmech pro nadřízené instance: nař. z 20. 10. 1788; předkládání protokolů o pronájmu: nař. čes. guber. z 20. 3. 1843, č. 14597 (PGSB 1843, č. 73); schvalování pronájmů zemskými guberniemi: dv. dekret z 11. 5. 1832 (PGS 1832, č. 49) a nař. čes. guber. z 8. 7. 1832, č. 24578; přenesení schvalování na krajské úřady: dv. dekret ze 14. 5. 1848, č. 14056; postup proti nájemcům neplnícím povinnosti: patent z 31. 12. 1800 (JGS 1800, č. 514); aplikace ustanovení patentu z 31. 12. 1800 o pronájmu státního majetku na majetek měst a obcí: dv. dekret z 29. 8. 1835 (PGS 1835, č. 146). Správa nepronajatého majetku: Dominik Kostetzky, <i>System der politischen Gesetze Böhmens</i> . Band 3, Prag 1819, s. 246, § 432.

Agenda	Obecní budovy a veřejná zařízení.
Obsah	Stavební dokumentace obecních budov, organizace staveb. Plány zástavby. Budování a úprava komunikací a veřejných sítí (vodovody, kanalizace, osvětlení města).
Používané knihy	
Jiné charakteristické písemnosti	Žádosti o povolení staveb, prelimináře plánovaných nákladů na stavby (Baupreliminarsysteme) a plány a další stavební dokumentace podle předepsaného vzoru, zadávání a licitace staveb. Účetní dokumentace samostatně hospodařících obecních podniků.
Odkazy	Žádosti o povolení staveb: nař. z 26. 6. 1783 (Roth 1, č. 176), 1. 5. 1795 (PGS 1795, č. 1823) a 25. 9. 1798; stavební prelimináře: dv. dekret z 15. 6. 1790, nař. z 28. 3. 1808; předkládání stavebních plánů: nař. z 25. 12. 1804 (Roth-Goutta 2, č. 198); kontrola budov náležejících královským městům: dekret mor. guber. z 20. 1. 1838, č. 41805 (SPGVMS 20, 1838, č. 6). Dominik Kostetzky, <i>System der politischen Gesetze Böhmens</i> . Bd. 11, s. 361–377, § 570–584.

Agenda	Finanční příjmy města
Obsah	Výběr poplatků, obecních dávek, taxy vedené jako příjem města, příjmy z vrchnostenských monopolů, naturální dávky a peněžní platy od poddaných, příjmy z reluce roboty a dalších povinností. Při nedostatku příjmů mohla města vypsat s povolením nadřízené instance mimořádnou sbírku podle pravidel berní subrepartice. Kontrolu vyúčtování sbírky prováděly vrchnosti, krajské úřady a zemská gubernia.
Používané knihy	
Jiné charakteristické písemnosti	Protokoly z jednání o jednotlivých příjmech města. Zprávy o pořádání sbírek spolu se sběrnými listinami. Viz také evidence majetku a hospodářských práv města, účetní agenda městského hospodářství.

cké písemnosti	
Odkazy	Zasílání zpráv o sbírkách: nař. z 3. 12. 1817; kontrola účtů: instrukce z 31. 10. 1776, dv. dekret z 29. 5. 1786. Dominik Kostetzky, <i>System der politischen Gesetze Böhmens</i> . Bd. 11/2, s. 69–79, § 702–713.

Agenda	Dluhy a zápůjčky
Obsah	Dluhy, zápůjčky a kapitály spravované magistrátem.
Používané knihy	
Jiné charakteristické písemnosti	Obligace a kvitance, korespondence s věřiteli a s nadřízenými instancemi v záležitostech uzavírání a vypořádání dlužních závazků.
Odkazy	Ukládání městských kapitálů na reality ve vlastnictví měšťanů: dv. dekret ze 4. 1. 1847, č. 41435, dekret mor. guber. z 12. 1. 1847, č. 1300 (SPGVMS 1847, č. 4).

Agenda	Režijní hospodaření města, obecní podniky
Obsah	Cihelny, draslárny, koželužny, valchy, bělidla, lihovary, vinopalny, mlýny obecní váha apod.
Používané knihy	
Jiné charakteristické písemnosti	Nájemní smlouvy. Provozní účty.
Odkazy	

Agenda	Obecní velkostatek
Obsah	Hospodářská agenda městského velkostatku. Obecní dvory a pozemky, ovčiny. Správa obecních lesů, prodej dřeva. Hospodaření v lesích podléhalo doзору nadřízených instancí včetně vrchností, těžbu vyznačovali lesní úředníci vrchností. Obecní lesy nebylo možné na rozdíl od pastvin dělit. Obecní řeky a rybníky.
Používané knihy	Inventář zařízení velkostatku a hospodářských podniků; urbář; záznamní kniha; kontrolní kniha.
Jiné charakteristické písemnosti	Hospodářské instrukce; hospodářské lesní plány a projekty; popisy lesních revírů a porostů (Forstbeschreibung, Taxation, Laage-Buch, Reinigungs-Buch); návrhy těžby (Vorschlags-Consignation). Provozní záležitosti obecních podniků provozovaných v režii města.
Odkazy	Patent z 5. 4. 1754 (lesní řád; SVGT, č. 336)); dělení pastvin: dv. dekret ze 14. 10. 1808; nedělitelnost lesů: nař. z 12. 12. 1807 (Roth-Goutta 6, č. 211); konání lovu měšťany věnných měst: dv. dekret ze 4. 6. 1768 (SVGT, č. 1003); postup při prodeji produktů u statků královských měst: dekret mor. guber. z 24. 6. 1836, č. 20161 (SPGVMS 1836, č. 57). Dominik Kostetzky, <i>System der politischen Gesetze Böhmens</i> . Bd. 3, s. 247–248, § 434–435; Bd. 11, s. 366–368, § 576.

Agenda	Účetní agenda městského hospodářství
Obsah	Předpisy pro účetní praxi jednotlivých typů měst měly zčásti obecnou platnost, zčásti platily pouze pro jednotlivé typy měst, především pro zeměpanská města na jedné a municipální a poddanská města na druhé straně. Postupně se účetní postupy unifikovaly. Podobně se sjednocovala i formální podoba účetních písemností, pro některé z nich se daly zakoupit i předtiskované formuláře. Díky tomu mají dochované účetní písemnosti zpravidla zřetelnou vnitřní strukturu, kterou je třeba při archivním zpracování respektovat. Týká se to především souboru

	<p>číslovaných účetních příloh, doplňovaných v některých případech i soupisy (inventáři), mezi nimiž ponecháváme např. i dílčí účty, které by jinak mohly být zařazeny i mezi účetní knihy.</p> <p>Účty vedli úředně schválení počtetvedoucí, pouze účty malých měst se měly vést podle guberniálního nařízení z r. 1828 ve vrchnostenské kanceláři. Účtovací období bylo v praxi nejednotné, městům bylo opakovaně nařizováno účtovat podle správního (vojenského) roku (např. v letech 1831, 1841, 1847), stále se však používalo i účtování podle roku solárního (např. u některých samostatně účtujících fondů).</p> <p>Kromě běžných příjmů, především z poplatků a městského hospodářství, mohla města od r. 1786 výjimečně vybírat mimořádné sbírky pro posílení obecního rozpočtu. Od r. 1838 měly tyto sbírky podobu přírážky ke všeobecné potravní dani. Tyto příjmy podléhaly schválení vrchností, případně dalších nadřízených instancí.</p> <p>Schvalování účetních operací: Vydání byla schvalována kolektivně a podepisována purkmistrem (primasem), radním syndikem a obecním starším, později vedle zástupců magistrátu také hospodářským správcem a reprezentanty. V samostatné pravomoci magistrátu a hospodářské konference (rychtářského úřadu) byla pouze drobná vydání (např. do 50 zl. u větších a do 25 zl. u menších měst), vyšší částky předpokládaly schválení nadřízenou instancí podle postavení města a výše částky (vrchnostenský úřad, podkomořský úřad, krajský úřad, zemské gubernium, případně dvorské úřady). Výše limitů se čas od času měnila. Bez vyššího souhlasu nesměly magistráty a rychtářské úřady realizovat mimořádné výdaje či obecní stavby s náklady přesahujícími stanovenou částku, uzavírat nové dluhy, prodávat, kupovat a zastavovat obecní nemovitosti nebo uzavírat jiné smlouvy vztahující se k obecnímu majetku a příjmům.</p> <p>Revize účtů. První fáze účetní revize probíhala přímo ve městě, kde účty předložené účtujícími úředníky kontrolovala původně městská rada v přítomnosti obce nebo jejích zástupců, později magistrát (rychtářský úřad) a měšťanský výbor, resp. hospodářský správce s reprezentanty. Součástí dohledu měly být také občasně kontroly pokladen spojené s účetní likvidací a skontrem pokladní hotovosti. Druhou fází kontroly prováděly bezprostředně nadřízené instance, jimiž byly u královských měst podkomořské úřady, u horních měst do r. 1784 úřad nejvyššího mincmistra, u privilegovaných a komorních měst přímo zemská gubernia (guberniální účtárny), k nimž přehlédnuté účty posléze postupovaly jako další instancí také podkomořské úřady a vrchnosti. Krajské úřady plnily při kontrole účtů pouze funkci prostředníka. Gubernia potom v různé formě zprostředkovala dohled nad městskými účty také centrálním úřadům, především dvorské kanceláři a vídeňskému účetnímu ředitelství. U municipálních a poddanských měst se od r. 1750 předkládaly účty povinně k další revizi vrchnostenskému úřadu, jehož revident vydával o výsledku kontroly rozhodnutí (Dominikalsentenz). Po odstranění nedostatků se podle nařízení z r. 1753 pořídily z účtů výtahy (extrakty), které se spolu s výkazem aktiv a pasiv a s námitkami vznesenými vrchností předávaly prostřednictvím krajského úřadu ke kontrole účtárně gubernia. Účty se kvůli několikanásobné kontrole vyhotovovaly v několika exemplářích (zpravidla dvou nebo třech), z nichž některé měly někdy podobu opisu, jiné výpisu (extraktu). U poddanských měst si jeden stejnopis účtů včetně originálů účetních příloh ponechávala ve své registratuře příslušná vrchnost. Od r. 1792 se místo výtahů z účtů měly ke kontrole předkládat opisy účtů upravené podle pravidel účetní praxe (k. Buchhalterei förmliche Rechnungsabschriften), k nimž byly připojeny extrakty z účetních příloh a přehledy stavu obecního majetku (Status activi et passivi) s bilancí.</p> <p>Účetní přílohy se u municipálních a poddanských měst předávaly v originále vrchnostenskému úřadu (v jehož registratuře někdy zůstávaly uloženy). Podoba účtů předkládaných k revizi se časem měnila. Zpočátku se používaly především výtahy z účtů, od r. 1792 se však účty municipálních a poddanských měst předávaly ke kontrole guberniu v rozšířené podobě rovnající se téměř opisu upravenému podle účetních pravidel (k. Buchhalterei förmliche Rechnungsabschriften), k nimž se připojovaly výtahy z účetních příloh, přehledy o stavu aktiv a pasiv a účetní bilance. V letech 1831–1841 se do guberniální účtárny zaslaly přímo opisy účtů těchto měst, od r. 1841 opět pouze výtahy z účtů.</p>
Používané knihy	<p>Podle nařízení z let 1835–1837 se měly vést při obecním hospodářství ke každému druhu příjmů (poplatky, účty obroční, rybní, skleповé, lesní, taxovní, robotní atd.) a ke každému samostatně účtujícímu fondu (kostelní, berní, chudinské, nadační, sirotčí, špitální) základní typy knih – konferenční kniha, aprobační kniha, hlavní kniha, deník (Journal), případně u měst věnných tzv. zúčtovací kniha (Abrechnungsbuch). Tyto knihy musely být u zeměpanských a municipálních měst parafovány magistráty, u poddanských měst vrchnostmi a opatřeny názvem či vyznačením účelu knihy, foliací, údajem o počtu folií a zajištěny proti manipulaci provlečenou nití upevněnou pečeti.</p>

	<p>Struktura účetních knih se v jednotlivých městech dělila podle struktury a rozsahu hospodářství. Častěji zastoupené typy: konferenční kniha důchodenského úřadu (Rentamts Konferenzbuch); aprobační kniha (Approbationsbuch) – obě bývaly často řazeny pouze mezi účetní přílohy; <u>účetní knihy obecního důchodu</u>: hlavní účetní kniha (Gemeind Rentamts-Hauptbuch; Rentrechnung, Haupt Aktiv- und Passivstandsbuch); pokladní deník; deník důchodní pokladny (Rentkasse Journal, Kassa Register); obecní důchodenský deník; roční peněžní účet (Gantzzährige Geldrechnung, Gantzzährige Gemeinrechnung); hlavní kniha příjmů; hlavní kniha výdajů; kniha purkmistrovských počtů (Bürgermeister Ambtes Protocoll); důchodní manuál (Gemeind Rentrechnungs Manual); účetní manuál obce (Gemeinde Rechnungs Manual); roční účet obecního důchodního úřadu (Gemeinde Rentamtsrechnung); <u>účetní knihy jednotlivých částí hospodářství</u>: např. hlavní kniha skladištního úřadu (Gewölbamts-Hauptbuch); deník skladištního úřadu (Gewelbamts Journal); obilní účet (Getreiderechnung); účetní kniha obročenského úřadu (Kastenamts Manual); dobytčí účet (Viehrechnung); rybní účet (Fischrechnung); pivní účet (Bierrechnung); hlavní kniha lesního úřadu (Waldamts-Hauptbuch); pokladní deník lesního úřadu (Waldamts-Journal); účet zásob dřeva (Holzmaterialrechnung); účetní kniha dávek a poplatků (Rent Geld Abrechnungs Buch, Zinsbuch, Zinsung Konsignation); účetní kniha vyúčtování roboty (Robotsabrechnungs Register); <u>účetní knihy pro specifické příjmy a výdaje</u>: např. hlavní kniha výběru úředních poplatků/tax (Taxrechnung, Taxprotokol); taxovní rejstřík; rejstřík taxovních poplatků; účetní kniha kapitálů (Kapitalienrechnung); účetní kniha fondu pro osvětlení města (Stadtbeleuchtungsfondsrechnung).</p>
<p>Jiné charakteristické písemnosti</p>	<p>Rozpočty (prelimináře, Preliminär-System) včetně soupisů majetku a z něho plynoucích příjmů, návrhy na krytí finančních potřeb města a zdůvodnění růstu či poklesu příjmů; účetní sumáře (závěrky); účetní extrakty. Stejnopisy účtů nebo podklady pro soubory účtů zasílaných k revizi včetně účetních extraktů (ročních, někdy i tříletých), účetních závěrek (Rechnungsabschluss) a inventářů majetku; periodické zprávy o hospodaření podávané obvykle krajským úřadům; výkazy o vyrovnání (rubrikenweiser Vergleichungsausweis); výkazy aktivních a pasivních kapitálů; výkazy o stavu aktivních kapitálů zeměpanských měst (od r. 1836); týdenní výkazy o stavu pokladen (od r. 1843); bilance výnosu hospodaření zeměpanských měst; měsíční či čtvrtletní soupisy (konsignace) plánovaných vydání s výtahy z účtů; stavební prelimináře s přílohami; soupis obecních potřeb a jejich pokrytí; doklady o kontrolách a skontru pokladny; revizní zprávy; potvrzení o provedené revizi (tzv. dominikální konsensy); výkazy nedoplatků a dlužníků. Přílohy účtů: do této skupiny se řadí všechny účetní písemnosti, které byly v rámci používaného účetního systému považovány za přílohy jednotlivých účtů, bez ohledu na jejich formální podobu. Tyto přílohy bývaly často číslovány.</p>
<p>Odkazy</p>	<p>Hospodaření obecně: instrukce pro municipální města z 31. 10. 1776, dodatek z 29. 9. 1783 (Roth 1, č. 947); instrukce pro municipální a poddanská města k sestavování účtů z 24. 4. 1824 (PGSB 1834, č. 32, s. 174–191), soubor předpisů týkajících se účetní agendy královských měst a její kontroly publikovaný v příloze panovnického rozhodnutí o sloučení podkomořských úřadů, viz nař. čes. guber. z 31. 1. 1834, č. 4415 (PGSB 1834, č. 32); též nař. čes. guber. z 5. 1. 1839, č. 65650 (PGSB 1839, č. 5); instrukce pro královská města na Moravě: dv. dekret z 21. 6. 1824, č. 18231, dekret mor. guber. z 9. 7. 1824, č. 18761 (SPGVMS 1824, č. 88); pořádání vedlejších sbírek pro mimořádná městská vydání: dv. dekret z 29. 5. 1786; přírážky k daním: dv. dekret z 29. 12. 1830, č. 4556, nař. čes. guber. ze 17. 1. 1831, č. 1221; dv. dekret z 22. 6. 1838, č. 11606 (PGSB 1838, č. 197); dv. dekret z 22. 2. 1843, č. 6048; nař. čes. guber. z 18. 5. 1843, č. 27810 (PGSB 1843, č. 27810); dv. dekret z 3. 6. 1845, č. 17058; vedení účetní evidence zeměpanských měst: dv. dekret z 11. 10. 1824, č. 30414; nař. čes. guber. z 11. 1. 1842, č. 71642/1841 (PGSB 1842, č. 10); účty zeměpanských měst: nař. čes. guber. z 11. 1. 1842, č. 71642/1841 (PGSB 1842, č. 10); dv. dekret z 18. 1. 1846, č. 125, nař. čes. guber. z 8. 2. 1846, č. 5399 (PGSB 1846, č. 40); účty municipálních a poddanských měst: oběžník čes. guber. z 10. 3. 1832, č. 9235 (PGSB 1832, č. 56); vedení účtů malých měst ve vrchnostenské kanceláři: nař. čes. guber. z 20. 3. 1828, č. 6519 (PGSB 1828, č. 48); vzory formulářů: účetních písemnosti: nař. čes. guber. z 31. 1. 1834, č. 4415 (PGSB 1834, č. 32, s odkazem na možnost nákupu předtištěných formulářů v Haasově knihkupectví); formulář pro sestavení účetního rozvrhu, závěrky a dalších účtů královských měst: dv. dekrety z 21. 6. 1824, č. 12231, z 22. 11. 1841, č. 34358, z 3. 5. 1844, č. 10870, sdělení mor. guber. z 9. 7. 1824, č. 18761 (SPGVMS 1824, č. 88) a 18. 1. 1842, dekret mor. guber. z 26. 7. 1844, č. 30464 (SPGVMS 1844, č. 55); formulář pro</p>

	<p>stavební účty královských měst na Moravě: dekret mor. guber. z 9. 4. 1841, č. 13481 (SPGVMS 1841, č. 44); sjednocení termínů: nař. čes. guber. z 1. 12. 1831, č. 46821 (PGSB 1831, s. 723), z 8. 2. 1841, č. 3590, z 13. 10. 1841, č. 52136, z 10. 5. 1843, č. 25295 (PGSB 1843, č. 131); struktura a zajištění účetních knih: nař. čes. guber. z 6. 5. 1837, č. 22117 (PGSB 1837, č. 123); pro věnná města také nař. podkomořského úřadu ze 14. 9. 1835, č. 8059; vedení účetních knih a provádění účetní kontroly: nař. čes. guber. z 6. 5. 1837, č. 22117 (PGSB 1837, č. 123); opisy účtů a výtahy z účtů: nař. čes. guber. z 16. 11. 1781 (Roth 1, č. 265) a z 14. 1. 1782 (Roth 1, č. 322), nař. z 26. 4. 1792 (PGS 1792, č. 107), nař. čes. guber. z 1. 12. 1831, č. 46821 (PGSB 1831, s. 723), z 10. 3. 1832, č. 9235 (PGSB 1832, č. 56), z 23. 5. 1839, č. 200083 (PGSB 1839, č. 162); dv. dekret z 5. 8. 1841, č. 20380 (PGS 1841, č. 302); soupisy výdajů: nař. z 20. 12. 1787 (Roth 3, č. 414); vyhotovování účetních závěrek: dv. dekret z 24. 12. 1840, č. 38870 (PSGB 1841, č. 22); účetní prelimináře a sumáře: dv. dekret z 15. 6. 1790, nař. z 28. 3. 1808; zavedení samostatných preliminářů příjmů a výdajů pro statky královských měst: dekret mor. guber. z 10. 8. 1838, č. 28816 (SPGVMS 1838, č. 55); výkazy o stavu aktivních kapitálů zeměpanských měst: nař. čes. guber. z 8. dubna 1836, č. 2154 (PGSB 1836, č. 112); pořizování týdenních výkazů o stavu pokladen: nař. čes. guber. z 10. 5. 1843, č. 25295 (PGSB 1843, č. 131); bilance výnosu hospodaření zeměpanských měst: dv. dekret ze 14. 10. 1838, č. 26241, nař. čes. guber. z 11. 11. 1838, č. 55329 (PGSB 1838, č. 340), dekret mor. guber. z 18. 11. 1838, č. 42842 (SPGVMS 1838, č. 80); účetní výtah (Rechnungsextrakt): nař. čes. guber. z 1. 7. 1843, č. 35999 (PGSB 1843, č. 179); účetní závěrky a inventáře zeměpanských měst: instrukce z 24. 4. 1824 (PGSB 1834, s. 174–191), dv. dekrety z 11. 10. 1824, č. 30414, z 22. 11. 1841, č. 34528 (viz nař. čes. guber. z 11. 1. 1842, č. 71642; PGSB 1842, č. 10); přehled termínů pro skládání účtů: dv. dekret z 13. 8. 1838, č. 19961, nař. čes. guber. z 6. 9. 1838, č. 43639 (PGSB 1838, č. 251); skládání účtů horních měst: nař. čes. guber. z 8. 7. 1837 (PGSB 1837, č. 178); skládání účetních závěrek: instrukce z 24. 4. 1824 (PGSB 1834, s. 174–191), nař. čes. guber. z 1. 12. 1831, č. 46821, z 31. 1. 1836, č. 1697 (PGSB 1836, č. 25), dekret mor. guber. z 14. 8. 1838, č. 29470 (SPGVMS 1838, č. 58); skontra pokladen: sdělení mor. guber. z 9. 9. 1825, č. 26501 (SPGVMS 1825, č. 105); měsíční výkazy o stavu pokladen: výnos mor. guber. z 23. 6. 1837, č. 22985, dekret mor. guber. z 11. 1. 1839, č. 42235 (SPGVMS 1839, č. 3); kontrola účtů: dv. dekrety z 29. 9. 1783 (Roth 1, č. 947) a 12. 2. 1787, nař. z 13. 1. 1782, 10. 7. 1788 (Roth 3, č. 631), 4. 2. 1804, dv. dekret z 21. 5. 1816 (PGS 1816, č. 58), nař. z 28. 6. 1816; kontrola účtů horních měst: dv. dekret z 18. 2. 1784 (20. 12. 1787); předávání účtů účtárně privilegovaných měst: nař. čes. guber. z 11. 3. a 28. 6. 1842, č. 11569 a 30164 (PGSB 1842, č. 61 a 185); předkládání účtů provinciální účtárně: instrukce z 27. 4. 1792, dv. dekret z 24. 9. 1798 (PGS 1798, Bd. 2, č. 20), dv. dekret z 13. 12. 1838, č. 31068, dekret mor. guber. z 11. 1. 1839, č. 48367 (SPGVMS 1839, č. 5); zasílání účtů královských měst: dv. dekret z 11. 9. 1823, č. 28529, dekret mor. guber. z 9. 4. 1824, č. 8216 (SPGVMS 1824, č. 48); kontrola účtů špitálních, chudinských a lokálních školních fondů: nař. čes. guber. z 8. 2. 1842, č. 3590 (PGSB 1841, č. 33); kontrola účtů kvartýrních fondů: dv. dekret z 30. 10. 1841, č. 33781, dekret mor. guber. z 18. 11. 1841, č. 47474 (SPGVMS 1841, č. 117); poplatky za kontrolu účtů vrchností: dv. dekret ze 14. 9. 1776, dekret mor. guber. z 29. 5. 1829, č. 21583 (SPGVMS 1829, č. 55).</p> <p>Dominik Kostetzky, <i>System der politischen Gesetze Böhmens</i>. Bd. 3, s. 243–246, § 427–431, s. 249–250, § 438–441, s. 252, § 448; Bd. 11, s. 315–328, § 440–499, s. 357–359, § 561–565, s. 363–365, § 574–575; Bd. 11/2, s. 69–79, § 702–713.</p>
--	---

3.3. Správa poddaných města

Agenda	Vrchnostenská správa poddaných města
Obsah	Vrchnostenská správa poddaných – přijímání a propouštění poddaných, vyvázání z poddanství, prohlásování za zletilé, povolování sňatků, péče o sirotky. Agedna sporného a nesporného soudnictví nad poddanými. Vrchnostenská trestní pravomoc (s výjimkou případů, kdy městská rada konala trestní soudnictví společně pro měšťany i poddané). Řízení roboty, vybírání vrchnostenských poplatků. Robotní abolice, familianti. Na statcích královských měst byla abolice roboty všeobecně nařízena v r. 1778.

Používané knihy	Kniha patentů; protokol projednávaných policejních přestupků poddaných; postrkový rejstřík; parcelní protokoly poddanského majetku; kniha evidence poddaných (Mannschaftsbuch); čelední kniha (Dienstbothenbuch); urbář; robotní manuál (Natural-Robot-Verwendungsmanuale, Robot-Manuale); rejstřík reluce roboty (Robotgelderregister). Pozemkové knihy pro poddané: pozemková (gruntovní) kniha (Grundbuch, Grundverschreibungsbuch); horenská kniha; kniha listin (Urkundenbuch); kniha smluv (Kontraktenbuch); kniha svatebních smluv (Heiratskontraktenbuch); kniha obligací a kvitancí (kniha pasiv, kniha dluhů, Schuldenbuch, Obligationsbuch, Quitantionenbuch); sirotčí registra; depozitní kniha; záznamní kniha; kniha kostelních účtů patronátních kostelů (Kirchenrechnungsbuch).
Jiné charakteristické písemnosti	Tištěné cirkuláře krajského úřadu a gubernia určené pro vyhlášení poddaným; soupisy poddanských povinností a dávek; aboliční elaboráty a pomocné písemnosti (originály aboličních smluv se pro privilegovaná města ukládaly u krajských úřadů, u podkomořských měst u podkomořských úřadů).
Odkazy	Potvrzování aboličních smluv: dv. dekrety z 24. 12. 1779, 30. 8. 1782 a 10. 7. 1783. Eva Barborová, <i>Výnos pelhřimovského panství v 60. letech 18. století</i> . Jihočeský sborník historický 38, 1969, s. 80–91; Lukáš Čoupek, <i>Správa obcí velkostatku Uherské Hradiště v době předbřeznové</i> . Slovácko 43, 2001, s. 139–160; Jan Lhoták, <i>Město Sušice a jeho poddaní</i> . K úloze a významu vrchnostenského hospodaření královských měst v raném novověku. Praha 2018.

2.3. Období moderní samosprávy (1850–1945)

2.3.1. Městské úřady 1850–1945

2.3.1.1. Historický vývoj

A) Společenské změny z poloviny 19. století, především zrušení poddanství a zavedení ústavnosti v roce 1848, ve svém důsledku znamenaly **kompletní reorganizaci politické a soudní správy**, v jejímž rámci měly být některé úkoly politické správy přeneseny na samotné občany organizované do veřejných korporací, spravovaných prostřednictvím volených orgánů. Vedle zemí, krajů a okresů byly jako korporace ustaveny i obce coby představitelé komunální samosprávy s přesně vymezenými kompetencemi. Tyto obce vykonávaly vlastní samosprávnou agendu v rámci samostatné působnosti a kromě toho zajišťovaly také agendu svěřenou jim státem v rámci tzv. přenesené působnosti.¹⁷²

B) První **definice obce** jako nejnižší instance územní samosprávy byla publikována v tzv. Stadionově prozatímním obecním zřízení ze 17. března 1849. Zákon rozlišoval obce místní, okresní a krajské, v platnost ale vstoupily jen předpisy o obcích místních, neboť realizace kompletního zákona byla záhy odložena na dobu po dokončení reformy státní správy. Každé dosavadní sídliště se muselo stát buď obcí, nebo součástí obce jako tzv. osada. Někdejší rozdíly

¹⁷² Josef Uhlíř, *Přenesená působnost obcí*. Praha 1900; Fidelis Schlée, *Samostatná působnost obce*. Praha 1931; Jan Janák – Zdeňka Hledíková – Jan Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích*, s. 297nn.

mezi sídlišti různých kategorií vesměs zanikly a zůstaly naznačeny pouze různým názvoslovím, tj. města, městyse a vesnice. Samotný titul města tak měl nadále především čestný charakter, neboť jeho někdejší stavovské souvislosti se vznikem moderní občanské společnosti zmizely. Termín „město“ tak byl totožný s obcí jako samosprávnou entitou, tedy s tzv. obcí místní (politickou), jak byla definována v letech 1850–1945. V písemnostech archivních fondů typu „Archiv města“ se tato pojmová dichotomie projevuje tím, že označení „obecní“ je synonymem pro označení „městský“, což platí také pro tento metodický pokyn. Pro města i obce (s výjimkou měst statutárních) platilo jednotné obecní zřízení a od vesnic se města nelišila svým postavením, ale především charakterem organizace správy a formální úrovní úřadování.¹⁷³

C) Se vznikem moderní státní politické a soudní správy přišla řada měst o významnou **část svých úředních kompetencí**, které dříve vykonávala i za hranicemi svého vlastního území na základě starobylých privilegií a výsad nebo z pověření panovníka či vrchnosti. V oblasti politické správy se činnost městské samosprávy nyní omezila především na vlastní samosprávnou agendu a další kompetence byly městům přiznány v omezené míře pouze v podobě přenesené agendy. Někdejší rozsáhlé pravomoci při výkonu soudnictví pak zanikly úplně. Města, která vlastnila rozsáhlejší pozemkový majetek, přišla také o postavení pozemkové vrchnosti spojené se správou poddaných a své hospodářské aktivity musela definitivně přizpůsobit principům moderního režijního hospodaření.

¹⁷³ Jiří Pražák, *Rakouské právo ústavní*. Díl 1., Ústava obecní. Praha 1895; Jan Dostálek, *Samospráva obce a její úkoly*. Praha 1919; *Šedesát let československé samosprávy*. Praha 1925; Josef Kliment, *Vývoj obecních zřízení v zemích českých*. Praha 1936; Hugo Diwald – Jaroslav Flögel – Jiří Hoetzel – Václav Joachim – Karel Laštovka – Josef Uhlíř, *Samospráva*. In: *Slovník veřejného práva československého*. Svazek IV, S–T. Brno 1938, s. 1–162; Jaroslav Dřimal, *Samospráva na Moravě a ve Slezsku*. Brno 1957 (rotaprint); Jiří Klabouch, *Die Gemeindefürsorgeverwaltung in Österreich 1848–1918*. Wien – München 1968; Jiří Klabouch, *Die Lokalverwaltung in Cisleithanien*. In: *Die Habsburger Monarchie 1848–1918. 2. Verwaltung und Rechtswesen*. Wien 1975, s. 270–305; Karel Malý, *Zur Entwicklung der Selbstverwaltung in den Böhmischen Ländern in der Jahren 1848 bis 1915*. In: *Die Verwaltung. Zeitschrift für Verwaltungswissenschaft* (Berlin) 19, 1986, s. 373–391; Jan Janák, *Moravská a slezská správa a samospráva v letech 1740 až 1948*. Vlastivědný věstník moravský 42, 1990, č. 3, s. 338–356; Jan Janák, *Státní správa a územní samospráva 1740–1945*. In: *Ústřední moc a regionální samospráva*. 23. Mikulovské sympozium 5. – 7. října 1993. Břeclav 1993, s. 53–83; Pavel Kladiwa, *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914*. 1. díl. Vývoj legislativy. Ostrava 2007; Pavel Kladiwa, *Město a městská samospráva éry Františka Josefa I. v procesu modernizace*. Česko-slovenská historická ročenka 2007, s. 23–49; Zdeňka Hledíková – Jan Janák – Jan Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha 2005; Karel Schelle, *Samospráva obecní (1848–1939)*. In: *Encyklopedie českých právních dějin*. Red. Karel Schelle – Jaromír Tauchen. Svazek 12, Sa – Smlouva ná. Plzeň 2018, s. 37–55; Renata Kafková, *Proměny obecní samosprávy v Novém Jičíně 1850–1914*. In: *Občanské elity a obecní samospráva 1848–1948*. Brno 2006, s. 338–355; Michaela Zemánková, *Obecní správa města Slavkova v letech 1849–1918*. Vyškovský sborník 6, 2008, s. 107–135; Jan Růžička, *Obecní samospráva Bučovic a její proměna v letech 1886–1914*. Časopis Matice moravské 129, 2010, č. 2, s. 192–313; Petr Karliček – Věra Hladíková, *Samospráva Střekova a přidružených obcí v úřadu městského obvodu Střekov (1850–2018)*. Ústí nad Labem 2018.

D) **Volba prvních zastupitelských sborů** měst proběhla až po vydání volební instrukce z 8. dubna 1850. Další vývoj obecní samosprávy byl poznamenán nastupujícím neoabsolutismem, jehož principy přejala i zásady tzv. organických zřízení v korunních zemích rakouských, publikovaných na konci roku 1851. V jejich duchu byla postupně zrušena veřejnost schůzí obecních výborů, zavedeno bylo potvrzování voleb představených obcí okresními úřady a bylo odloženo konání nových obecních voleb. Obecní výbory zvolené v roce 1850 tak fungovaly až do počátku 60. let s výjimkou doplňování o jmenované jedince.¹⁷⁴

E) **Nová verze obecního zřízení** byla zpracována v roce 1859, až na ustanovení o domovském právu ale nevešla v platnost. Obecní zřízení a volební řády pro jednotlivé země Českého království tak byly vydány až na základě říšského obecního zákona z 5. března 1862: 15. listopadu 1863 pro Slezsko, 15. března 1864 pro Moravu a 16. dubna 1864 pro Čechy. Vydání samostatných obecních zřízení na zemském principu pro Čechy, pro Moravu a pro Slezsko mělo za následek existenci dílčích odlišností ve správě měst jednotlivých zemí. Rozdíly se týkaly i vyšších instancí samosprávy s odvolacími a zčásti i kontrolními funkcemi, jimiž byly od roku 1864 v Čechách zemský sněm, zemský výbor a okresní zastupitelstva, na Moravě zemský sněm, zemský výbor a okresní silniční výbory, ve Slezsku zemský sněm a zemský výbor.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Ferdinand Stamm, *Nejdůležitější záležitosti obce*. Věrný vůdce při novém zřizování obcí, věnován jejich představeným a oudům. Praha 1850 (též německá verze *Die wichtigsten Angelegenheiten der Gemeinde*); Ferdinand Stamm, *Das Gemeindegesetz vom 17. März*. Praha 1850; Josef Mezirka, *Porádce pro obecní představené a písaři v záležitostech obecních...* Brno 1854; Maxmilian Obentraut, *Abecedně spořádaná příruční kniha pro představené obcí*. Navedení k seznání důležitosti ouředního postavení jejich a k náležitému poučení o povinnostech jim příslušejících obzvláště o příručí policejní správy, s ohledem na zvelebování země. Praha 1860 (3. vydání); Rudolf Dvořák, *Změny ve zřízení městském na Moravě r. 1848*. Časopis Matice moravské 34, 1910, s. 14–33; 35, 1911, s. 273–289, 430–442; Karel Laštovka, *Počátky samosprávy v českých zemích*. Miscellanea historico-iuridica, Praha 1940, s. 155–166; Jiří Klabouch, *Ke vzniku novodobých jednotek místní správy v Čechách v letech 1849–1863*. Acta regionalia. Sborník vlastivědných prací. Praha 1965, s. 164–172; Lubomír Vaněk, *Praxe obecní samosprávy v letech 1849–1861 (1864) se zřetelem ke kutnohorskému regionu*. Práce z Okresního archivu v Kutné Hoře. Kutná Hora 1984; Karel Schelle, *Počátky územní samosprávy*. In: *František Palacký. Dějiny a dnešek 1798–1998*. Praha 1999, s. 283–288.

¹⁷⁵ **Čechy:** Maxmilian Obentraut, *Samospráva obce v království Českém*. Praktické navedení pro pány představené, radní a výbory obecní... Sv. 1–3. Praha 1863 (také německá verze); Jan Kratochvíl, *Výklad zřízení obecního, řádu volení a práva domovského*. Praha 1864; *Nové obecní zákony pro království České*. Praha 1864; Josef Bartošek, *Rukověť k obecnímu zákonu danému dne 16. dubna 1864 pro království České*. Tábor 1866; Karel Veselý, *Kapesní knížka pro zastupitele okresní a obecní...* Plzeň 1867; Filip Knopf, *Obce právo a moc: k potřebě starostů obecních...* Praha 1894; Josef Uhlíř, *Obecní zřízení a řád volení v obcích pro království České – komentář*. Písek 1897; František Schwarz, *Výklad zákona obecního a zákona o zastupitelstvu okresním pro království České*. Díl I. Zřízení obecní a řád volení v obcích. Praha 1898 (3. vydání); Josef Podolák, *Zřízení obecní a řád volební v obcích*. Pardubice 1900; Josef Uhlíř, *Zákony týkající se obecní a okresní samosprávy*. Díl I. Zákony týkající se ústrojí obce a okresu. Zřízení obecní a řád volení v obcích. Zákon o zastupitelstvech okresních. Písek 1905; Josef Žalud, *Obecní zřízení a řád volení v obcích království Českého s doplňujícími zákony, nařízeními a instrukcemi*. Praha 1907; Josef Uhlíř, *Obecní zřízení a řád volení v obcích pro Království české*, Praha 1915. **Morava:** Anton Wintersperger, *Rukověť pro představené obcí*. Brno 1865; Josef Macenauer – Josef Roháček, *Samospráva obecní*. Příruční kniha pro starosty a zastupitele obecní na Moravě. Brno 1899 (3. vydání); Jindřich Petzl, *Příruční kniha pro obce na*

F) Ustanovení prozatímního obecního zřízení a obecních zřízení neplatila pro tzv. **statutární města**. Jejich působnost byla upravena zvláštním statutem, který vycházel ze zásad obecního zřízení. Zvoleného starostu (purkmistra) ve funkci potvrzoval panovník, po roce 1918 vláda. Každé statutární město bylo současně politickým úřadem první stolice a konalo správní řízení obdobně jako okresní úřad. Tuto přenesenou působnost vykonávalo představenstvo (městská rada), které užívalo označení magistrát. Na rozdíl od monokraticky organizovaných okresních hejtmanství rozhodoval magistrát kolegiálně a purkmistr (starosta, primátor) mohl pouze pozastavit usnesení, která by nebyla v souladu se zákonem. V r. 1850 byly zvláštní statuty uděleny Praze, Liberci, Brnu, Olomouci a Opavě, v r. 1864 Jihlavě, v r. 1867 Uherskému Hradišti a Znojmu, v r. 1869 Frýdku a Bílsku a v roce 1870 Kroměříži. Specifická pravidla platila podle zákona z roku 1868 i pro česká lázeňská města, a to při správě lázeňských záležitostí prováděné v rámci přenesené působnosti.¹⁷⁶

G) Obvod působnosti správy města zahrnoval v některých případech také **osady**, jimiž mohly být nejenom připojené obce, ale podle českého obecního zřízení i některé části vlastního města (např. tzv. vnitřní město v hradbách).¹⁷⁷ Osady, které měly vlastní jmění nespojené se správou jmění celého města, byly považovány v právu soukromém i veřejném za územní korporace s vlastní subjektivitou, byly způsobilé k právním činům, mohly zřizovat práva i

Moravě. Sv. 1–3. Brno 1902 (2. vydání); **Slezsko**: Josef Široký, *Řád obecní a řád volení pro vévodství horní a dolní Slezsko, se zákony pozdějšími, jimiž jednotlivá ustanovení byla buď změněna neb doplněna*. Moravská Ostrava 1910; Jindřich Růžička, *Úloha městské samosprávy v politickém vývoji Litomyšle 60. až 80. let minulého století*. Sborník archivních prací 16, 1966, č. 1, s. 128–156; Aleš Vyskočil, *Státní správa a samospráva na přelomu 19. a 20. století a v prvních desetiletích 20. století na příkladu města Prostějova*. In: *Občanské elity a obecní samospráva 1848–1948*. Brno 2006, s. 212–218.

¹⁷⁶ Karl Brockhausen – Richard Weiskirchner, *Österreichische Städteordnungen*. Die Gemeindeordnungen und Gemeindevahlordnungen der mit eigenen Statuten versehenen Städte der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder. Wien 1895; Bohumír Valenta, *Obecní statut královského města Uherské Hradiště a obecní zřízení Moravské: paralela*. Uherské Hradiště 1902; *Dějiny obecní správy královského hlavního města Prahy za léta 1860–1880*. Sv. 1. Red. Vojtěch Kraus. Praha 1903; Bohumír Valenta, *Obecní statuty moravské*. Brno 1903; *Nový obecní řád a obecní řád volení pro Brno*. Brno 1905; Richard Šňupárek, *Obecní řád zemského hlavního města Brna*. Brno 1927; Franz Heiter, *Handbuch zur mährischen Gemeindeordnung zusammengestellt unter Berücksichtigung der derzeit geltenden Gesetze*. Brünn 1928; Gregor Grüner, *Die Gemeindeverwaltung der Landeshauptstadt Troppau in den Jahren 1911 bis einschliesslich 1921*. Troppau 1928; Miloš V. Kratochvíl, *O vývoji městské správy pražské od roku 1848*. Praha 1936; Andělín Merta, *Vývoj pražské městské správy od roku 1922 do roku 1945*. Právněhistorické studie 9, 1975, s. 147–195; *Osm set let pražské samosprávy*. Praha 2002; Lukáš Fasora, *Správa brněnských předměstí*. Brno v minulosti a dnes 17, 2003, s. 143–163; Petra Slámová – Hana Svatošová, *Pražská městská správa v období tzv. druhé republiky*. In: *Evropská velkoměsta za druhé světové války* (= Documenta Pragensia 26). Praha 2007, s. 23–40; Pavel Kladiwa, *Statutární města Moravy a Slezska 1850–1914*. Slezský sborník, Acta Silesiaca 105, 2007, č. 3, s. 178–199; Karel Schelle, *Města statutární (1848–1945)*. In: *Encyklopedie českých právních dějin*. Red. Karel Schelle – Jaromír Tauchen. Svazek 3, K–M. Plzeň 2016, s. 643–658.

¹⁷⁷ Josef Žalud, *Místní obec a její úkoly, osada a obecní statek*. Samosprávný obzor 25, 1906, s. 257–275; Jaromír Knedlhans, *Osady a jejich poměr k obci*. Roudnice nad Labem 1914; Josef Uhlíř, *Osada*. In: *Slovník veřejného práva československého*. Sv. 4, S–T. Brno 1938, s. 48–53; Jaroslav Flögel a kol., *Praktická příručka pro obecní a okresní funkcionáře*. Praha 1933, s. 343–346.

závazky. Obyvatelé těchto osad volili vlastní osadní výbor (zastupitelstvo), jehož členové volili osadní představenstvo (radu), osadního starostu, jeho náměstký a osadní komise.¹⁷⁸ Osady mohly mít svůj úřední název, znak a pečeť, měly právo zřizovat vlastní ústavy a přijímat vlastní úředníky a zřízení. V ostatních oblastech správy města však byly jejich pravomoci velmi omezené (mohly např. určovat jednací jazyk). Správa majetku osad se řídila stejnými předpisy jako správa majetku města. Osady připravovaly vlastní rozpočty a vedly samostatné účty, které projednával osadní výbor (zastupitelstvo), osadní představenstvo (rada) a osadní finanční komise. Orgány osady nemohly samostatně rozhodovat o vybírání osadních přírážek, poplatků a dávek, město však mohlo odstupňovat obecní přírážky podle výše majetku jednotlivých osad, nebo mohlo osadě uložit příspěvky na vydání, která se činila pouze v zájmu osady.

H) **Rozdíly mezi obecními zřízeními** v Čechách, na Moravě a ve Slezsku začaly být postupně odstraňovány po roce 1918, kdy se již vydávaly jednotné předpisy pro samosprávy všech uvedených zemí. Původní obecní zřízení však s výjimkou novelizovaných částí nadále platila, a některé rozdíly proto fakticky přetrvávaly až do roku 1945. V roce 1919 se zásadní novelizace dotkla způsobu volby obecních (městských) zastupitelstev a některých oblastí organizace jejich činnosti, další normy pak upravovaly způsoby hospodaření měst (tzv. finanční novely z let 1921, 1927, 1930 a 1935). Rozsah dílčích kompetencí městské správy pak postupně měnily četné zákony a nařízení týkající se jednotlivých agend, z nichž zvláštní význam měly především změny týkající převzetí některých činností spojených s výkonem bezpečnostní policie a zdravotní služby státem.¹⁷⁹

¹⁷⁸ Správní orgány osad se původně označovaly jako orgány místní, díky čemuž docházelo k jejich záměně s orgány místní (politické) obce. Po roce 1918 se proto pro ně ustálilo označení osadní.

¹⁷⁹ Jan Říha, *Novela k obecnímu zřízení*. Praha 1919; Jan Říha, *Obecní zřízení a novely k němu vydané po roce 1918*. Praha 1921; František Výbora, *Obecní zřízení moravské*. Brno 1922; Otakar Klapka, *Obecní zřízení 1864 dle pozdějších zákonů, zvláště zákona ze dne 12. srpna 1921 č. 329 Sb. z. a nař. o přechodné úpravě finančního hospodářství obcí a měst s právem municipálním*. Praha 1924; Otakar Klapka – Jaroslav Flögel, *Obecní zřízení*. Praha 1927; *O obci*. Praktická příručka na základě nejnovějších zákonů pro starosty obcí, členy obecních zastupitelstev, místních školních rad a obecních spořitelů, okresních správních komisí, pro voliče a poplatníky, jakož i úřednictvo samosprávné, politické a školské. Praha 1927; Josef Kaňka, *Základy správy obecní*. Kutná Hora 1927; Antonín Syrový, *Reforma obecní správy v zemi České a Moravskoslezské*. Brno 1928; Josef Štefan, *Obecní samospráva, její úkoly a hospodářství*. Brno 1928; Antonín Vlček, *Obecní samospráva*. Několik pokynů pro obecní funkcionáře a členy obecních zastupitelstev. Olomouc 1928; Josef Kliment, *Základy obecního zřízení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Systematický výklad zákonů a způsobu jednání obecních orgánů a návrh jednacích řádů. Brno 1930; Jaroslav Flögel, *Obecní zřízení (řád) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (se všemi doplňky a změnami)*. Vysoké Mýto 1932; Jaroslav Flögel a kol., *Praktická příručka pro obecní a okresní funkcionáře*. Praha 1933; Josef Kliment, *Obecní zřízení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Obec a její organizace, hospodářství, finance, policie, úřednictvo, knihovny, obecní volby, domovské věci, chudinství, zdravotnictví, katastr, lesy, spořitelny, zemská a okresní správa: autentické texty předpisů, výklad, judikatura nejvyšších soudů a nejdůležitější formuláře. Praha 1936; František Kouba, *Slovník obecní samosprávy*. Písek 1938; Hugo Diwald – Jaroslav Flögel – Jiří Hoetzel – Václav Joachim – Karel Laštovka – Josef Uhlíř,

I) Po roce 1918 došlo ke **změnám i vyšších instancí samosprávy**. Po zániku zemských sněmů přešly jejich kompetence zčásti na Národní shromáždění, zčásti na vládu. Zemskou samosprávu reprezentovaly nyní v Čechách a ve Slezsku zemské správní výbory, na Moravě zemský výbor. Po vydání zákona o organizaci politické správy z roku 1927 byla v zemi České a nově vytvořené zemi Moravskoslezské ustavena zemská zastupitelstva, která byla spojena se zemskými úřady politické správy. Podobně tomu bylo i na úrovni okresů, kde byla okresní zastupitelstva (okresní silniční výbory) spojena s okresními úřady. Tyto spojené úřady se nyní staly jednotnou odvolací instancí v oblasti samostatné i přenesené působnosti městských samospráv.

J) Posílení kontroly činnosti zemských a okresních samospráv státem po jejich spojení s politickou správou mělo svou paralelu i ve vývoji obecní samosprávy. V roce 1922 byla **statutárnímú městu** Opavě odňata působnost úřadu politické správy a v roce 1923 postihla stejná změna i statutární město Liberec.¹⁸⁰ Po zavedení nové organizace veřejné správy na základě zákona z roku 1927 byl pak zvláštní statut zcela odňat městům Frýdku, Jihlavě, Kroměříži, Uherskému Hradišti a Znojmu (Bílsko se po roce 1918 stalo součástí polského státu). V roce 1933 následovalo nařízení o potvrzování volby starostů ministerstvem vnitra (u měst, která byla sídlem okresních úřadů politické správy) či zemskými úřady (u ostatních měst), v roce 1939 pak nařízení týkající se zřízení funkcí **obecních a obvodních tajemníků**. V období protektorátu byly tyto tendence završeny jmenováním úředníků do dříve volených funkcí a v některých městech i rozpuštěním zastupitelstev a jejich nahrazením jmenovanými správními komisemi. V letech 1941–1942 se městy se zvláštním statutem naopak staly Moravská Ostrava a Plzeň.

2.3.1.2 Základní normy

Císařský patent č. 170/1849 ř. z. (vyhlášení tzv. prozatímního obecního zřízení ze 17. března 1849).¹⁸¹

Samospráva. In: *Slovník veřejného práva československého*. Svazek 4, S–T. Brno 1938, s. 1–162; Schelle Karel, *Obecní samospráva v českých zemích v období buržoazní republiky*. In: *Právněhistorické studie* 29, 1989, s. 137–156; Milan Hlavačka, *Zlatý věk české samosprávy*. Praha 2006.

¹⁸⁰ Dan Gawrecki, *Jak Opava ztratila v roce 1924 pravomoc politického úřadu 1. instance*. Opava. Sborník k dějinám města 3, 2003, s. 85–89.

¹⁸¹ K tomu prováděcí a doplňující předpisy: výnos min. vnitra č. 2335 z 2. 4. 1849 (prováděcí předpis, mj. se vzorovými formuláři některých obecních písemností; v Čechách publikován dekretem čes. guber. č. 86/1849 z. z. č.), výnos min. vnitra č. 440/1849 ř. z. (odložení realizace prozatímního obecního zřízení), výnos min. vnitra z 12. 2. 1850 (prováděcí předpis; v Čechách publikován vyhl. čes. místodrž. č. 51/1850 z. z. č.), nař. min. vnitra č. 116/1850 ř. z. (výklad obecního zřízení), instrukce z 8. 4. 1850 (volba obecních zastupitelských sborů), nař. min.

Císařský patent č. 58/1859 ř. z. (obecní zřízení, v platnost vstoupila pouze ustanovení o domovském právu).

Zákon č. 18/1862 ř. z. (obecný zákon o obecním zřízení).

Zákon č. 17/1863 z. z. s. (obecní zřízení pro Slezsko).¹⁸²

Zákon č. 4/1864 z. z. m. (obecní zřízení pro Moravu).¹⁸³

Zákon č. 7/1864 z. z. č. (obecní zřízení pro Čechy).¹⁸⁴

Zákon č. 75/1919 Sb. (změna volebního řádu pro obecní samosprávu).

Zákon č. 76/1919 Sb. (změna organizace orgánů obecní samosprávy).

Zákon č. 329/1921 Sb. (změna pravidel pro hospodaření obcí, tzv. první finanční novela).

Zákon č. 77/1927 Sb. (změna pravidel pro hospodaření obcí, tzv. druhá finanční novela).

Zákon č. 169/1930 Sb. (změna pravidel pro hospodaření obcí, tzv. třetí finanční novela).

Zákon č. 69/1935 Sb. (změna pravidel pro hospodaření obcí, tzv. čtvrtá finanční novela).

Statutární města

Vyhláška č. 85/1850 z. z. č. (statut pro město Prahu).¹⁸⁵

Vyhláška č. 202/1850 z. z. č. (statut pro město Liberec).¹⁸⁶

Prozatímní obecní řád č. 126/1850 z. z. m. (statut pro město Brno).¹⁸⁷

Prozatímní obecní řád č. 145/1850 z. z. m. (statut pro město Olomouc).¹⁸⁸

Zákon č. 52/1864 z. z. m. (statut pro město Jihlavu).

spravedlnosti č. 256/1850 ř. z. (instrukce o úkolech samosprávy vůči soudní správě), nař. min. vnitra z 24. 4. 1850, č. 2 132 (dohled okresních úřadů nad obcemi v Čechách; publikováno vyhl. místodrž. č. 92/1850 z. z. č.), nař. min. vnitra č. 496/1850 ř. z. (dohled politických úřadů nad obcemi), cis. patent č. 4/1852 ř. z. (vyhlášení zásad tzv. organického zřízení v korunních zemích rakouských), nař. min. vnitra č. 17/1852 ř. z. (zrušení veřejnosti schůzí obecních výborů), nař. min. vnitra č. 67/1852 ř. z. (potvrzování voleb představených obcí okresními hejtmanstvími), nař. min. vnitra č. 46/1854 ř. z. (nahrazení voleb do obecních výborů jmenováním náhradníků na uvolněná místa ministrem vnitra), nař. státního ministerstva č. 261/1860 ř. z. (vyhlášení voleb do obecních výborů), nař. státního ministerstva č. 38/1861 ř. z. (obnovení veřejnosti zasedání obecních výborů). Pro města v oblasti Hlučínska mělo podobný význam vydání obecního řádu pro území Pruska z 11. března 1850 (Gemeinde-Ordnung für den Preussischen Staat. Gesetz-Sammlung für die königlichen preussischen Staaten, No. 18).

¹⁸² Novelizace obecního zřízení pro Slezsko zemskými zákony č. 15/1868, 16/1868, 19/1868, 27/1868, 35/1868, 36/1868, 29/1888, 11/1890, 35/1898, 52/1908, 1/1909.

¹⁸³ Novelizace obecního zřízení pro Moravu zemskými zákony č. 19/1868, 1/1882, 23/1883, 2/1890, 26/1890, 11/1891, 48/1895, 49/1895, 45/1898, 54/1898, 24/1912, 43/1912.

¹⁸⁴ Novelizace obecního zřízení pro Čechy zemskými zákony č. 21/1864, 16/1866, 31/1868, 44/1869, 45/1869, 87/1874, 74/1880, 28/1889, 59/1893, 40/1897, 97/1899, 12/1901.

¹⁸⁵ Novelizace zákony č. 49/1883 z. z. č., 53/1886 z. z. č., 3/1887 z. z. č., 20/1889 z. z. č., č. 114–116/1920 Sb.

¹⁸⁶ Nahrazen zákonem č. 43/1889 z. z. č.

¹⁸⁷ Pouze prozatímní statut, novelizace zákonem č. 20/1868 z. z. m., definitivní obecní statut zákonem č. 56/1905 z. z. m., novelizace zákony č. 213/1919 Sb., 278/1920 Sb.

¹⁸⁸ Nový statut č. 6/1866 z. z. m., novelizace zákony č. 21/1868 z. z. m., 214/1919 Sb., 423/1919 Sb., 193/1920 Sb.

Zákon č. 5/1867 z. z. m. (statut pro město Znojmo).

Zákon č. 18/1867 z. z. m. (statut pro město Uherské Hradiště).

Zákon č. 25/1870 z. z. m. (statut pro město Kroměříž).

Obecní řád č. 24/1850 z. z. s. (statut pro město Opavu).¹⁸⁹

Zákon č. 3/1870 z. z. s. (statut pro město Bílsko).¹⁹⁰

Zákon č. 4/1870 z. z. s. (statut pro město Frýdek).¹⁹¹

Nařízení vlády č. 68/1923 Sb. (odebrání působnosti politického úřadu městu Liberci).

Nařízení vlády č. 184/1924 Sb. (odnětí působnosti politického úřadu městu Opavě).

Nařízení vlády č. 174/1928 Sb. (odebrání zvláštního statutu městům Frýdku, Jihlavě, Kroměříži, Uherskému Hradišti a Znojmu).

Nařízení vlády č. 236/1941 Sb. (statut pro město Moravskou Ostravu).

Nařízení vlády č. 142/1942 Sb. (statut pro město Plzeň).

Nařízení vlády č. 275/1942 Sb. (přenesení dalších agend z působnosti zemských úřadů na statutární města).

2.3.1.3. Organizační struktura

A) Městská samospráva byla organizována jako **instituce kolegiálního typu** s rozhodující mocí vykonávanou volenými orgány – městským/obecním výborem (zastupitelstvem) a městským/obecním představenstvem (radou). Zápisy ze zasedání těchto orgánů měly ústřední postavení v rámci celé městské agendy. Část agendy, především z oblasti přenesené působnosti, vyřizoval sám starosta (s výjimkou statutárních měst) nebo z jeho pověření některý z radních.

B) **Městský výbor** (od roku 1919 městské **zastupitelstvo**¹⁹²) byl orgánem s pravomocí usnášející a dozorčí, nikoli výkonnou. Hlavní oblastí jeho rozhodování byla samostatná působnost města, v oblasti působnosti přenesené dohlížel především na to, aby z jejího výkonu nevzešla městu újma. Ze svého středu volil představenstvo (radu) a starostu (purkmistra), jmenoval (volil) členy komisí, později kronikáře a knihovníka. Výbor vydával vlastní jednací řád a také jednací řády pro městské komise. Ustanovoval městské zaměstnance, určoval jejich počet, strukturu a požitky a vydával pro ně služební řády a instrukce. Výboru (zastupitelstvu)

¹⁸⁹ Nový statut č. 10/1866 z. z. s.

¹⁹⁰ Statut vydán v roce 1869, platnost viz nař. č. 32/1870 z. z. s.

¹⁹¹ Statut vydán v roce 1869, platnost viz nař. č. 30/1870 z. z. s.

¹⁹² V pramenech se s označením městské zastupitelstvo setkáváme již od 60. let 19. století.

příslušelo rozhodovat ve všech věcech zásadního významu, především o sloučení města s dalšími obcemi a o změnách hranic, o nakládání s obecním majetkem, o obecním rozpočtu a finančním hospodaření, o zřizování a správě obecních ústavů, o udělování domovského práva a čestného měšťanství a občanství či o vypovídání osob z města. Výbor (zastupitelstvo) také určoval jednací jazyk v rámci platných zákonů, rozhodoval o pojmenování ulic a veřejných prostranství a o vedení pamětních knih, vydával nařízení v oboru místní policie a pravidla pro zaopatřování chudých, rozhodoval v záležitostech patronátního práva a o propůjčování nadací. Výbor (zastupitelstvo) také ustanovoval zástupce města v právních záležitostech, volil důvěrníky pro řízení v záležitostech narovnání mezi stranami a rozhodoval o stížnostech proti rozhodnutí představenstva (rady).

Obecní výbor (zastupitelstvo) byl volen nejprve podle kuriového volebního systému, od r. 1919 na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva. Počet jeho členů se odvíjel od počtu obyvatel města. Funkční období výboru (zastupitelstva) bylo původně tříleté, od r. 1922 čtyřleté, od r. 1933 mělo být šestileté. Výbor (zastupitelstvo) zasedal původně nejméně čtyřikrát, později nejméně šestkrát ročně. Zasedání byla veřejná a o jejich průběhu se ze zákona sepisoval písemný protokol.

C) **Městské představenstvo** (zpočátku někdy také nazývané obecní starší, od roku 1919 městská **rada**¹⁹³) bylo orgánem usnášecím a výkonným. Jeho členy byli starosta (purkmistr), nejméně dva radní (později náměstci starosty) a další zastupitelé. Celkový počet členů představenstva (rady) nesměl přesáhnout jednu třetinu členů výboru (zastupitelstva). Představenstvo původně netvořilo kolegium, radní plnili pouze funkci pomocnou a zástupní vůči starostovi, který měl významné postavení jako výkonný orgán. Podle zákona č. 76/1919 Sb. byla rada chápána jako sbor a rozšířily se i její kompetence. Tím vzrostl význam jejího rozhodování. Pro organizaci činnosti představenstva (rady) mohlo zastupitelstvo vydat vlastní jednací řád. Ve větších městech si členové představenstva (rady) mezi sebou rozdělovali jednotlivé obory působnosti (tzv. referáty), za jejichž agendu zodpovídali.

Agenda představenstva (rady) se původně týkala především obecních financí (zmocňovala např. starostu k vydáním, schvalovala dodatečné výdaje), stavební agendy (působila jako stavební úřad, přidělovala domovní čísla) a chudinské péče. Od r. 1919 pak do její kompetence spadalo

¹⁹³ V pramenech se s označením městská rada setkáváme již od 60. let 19. století, v případě statutárních měst od roku 1850.

vše, co nebylo výslovně vyhrazeno rozhodování zastupitelstva. Výbor (rada) zasedal obvykle jednou týdně a jeho jednání bylo neveřejné.

D) **Starosta** (původně také purkmistr, obecní představený, primátor) byl orgánem výkonným. Jeho postavení ve správě města bylo původně velmi silné a teprve novelou z r. 1919 bylo zčásti omezeno ve prospěch městské rady. Od r. 1933 potvrzoval volbu starosty zemský úřad. U statutárních měst, která současně vykonávala politickou agendu okresních úřadů, potvrzoval volbu primátora již dříve panovník, po r. 1918 pak vláda.

Starosta své kompetence vykonával jak v oblasti samostatné působnosti města, tak v oboru působnosti přenesené. Podle charakteru agendy za své jednání odpovídal buď obecnímu výboru (zastupitelstvu), nebo nadřízeným úřadům politické správy. V oboru samostatné působnosti starosta zastupoval město navenek, připravoval, svolával a řídil jednání výboru (zastupitelstva) a představenstva (rady) a vykonával jejich usnesení, konal disciplinární pravomoc nad městskými úředníky a zřízení, dohlížel na výkon místní policie a organizoval neodkladné práce, např. při živelních pohromách, zodpovídal za správu městského majetku, ústavů a financí v rámci schváleného rozpočtu, dohlížel na výkon chudinské péče či povoloval dobrovolné licitace movitých věcí a kontroloval jejich průběh. V oblasti přenesené působnosti odpovídal za výkon řady agend v záležitostech politické správy, vojenských, berních, soudních či trestních. V případě naléhavé potřeby si mohl vyžádat asistenci státních politických úřadů, kterým také předkládal k rozhodnutí usnesení výboru (zastupitelstva), pokud se rozhodl pozastavit jeho výkon z důvodů kompetenční nepříslušnosti.¹⁹⁴

E) Městské **komise** zpravidla samostatně nerozhodovaly, ale projednávaly příkázanou agendu a připravovaly podklady pro jednání městských orgánů. Plnily tedy funkci poradní a dozorčí, nikoli výkonnou. Specifické postavení měla v Čechách pouze chudinská komise, na niž mohl městský výbor přenést část svých rozhodovacích pravomocí v oblasti úhrady chudinských výloh. O počtu komisí rozhodoval zpočátku výbor (zastupitelstvo). Členové komisí byli voleni buď výhradně z členů městského výboru (zastupitelstva), nebo kombinovaně z řad zastupitelů a odborné veřejnosti. Počet členů komise nesměl být větší než polovina počtu všech členů městského výboru (zastupitelstva). Po r. 1918 bylo zřízení některých komisí uloženo městům

¹⁹⁴ Kamil Harmach, *Povinnosti obecního starosty: pokyny uvádějící nastupujícího starostu do obecní správy*. Praha 1913.

ze zákona (např. v r. 1920 letopisecká komise, v r. 1921 finanční komise).¹⁹⁵ K povinným komisím náležely též komise disciplinární, odděleně pro městské úředníky (od r. 1908) a pro městské zřízení, které projednávaly provinění zaměstnanců městských úřadů a navrhovaly zastupitelstvu uložení trestů. V období protektorátu se např. ustavovaly také komise pro zkoumání půdy (1940) nebo komise zemědělské (1943). Kromě toho mohlo město zřídit další komise podle vlastního uvážení, např. dozorčí komisi nad prací rady, dozorčí komisi nad správou městských podniků a ústavů, komisi pro hospodaření s obecním jměním, komisi pro revizi městské pokladny, komise poradního charakteru atd. Jednání komisí byla neveřejná, jejich četnost předpisy neurčovaly.

F) Trestní pravomoc města vykonával **trestní senát**, který se skládal ze starosty a dvou členů městského představenstva (rady).

G) Městské **správní komise** a **vládní komisaři** byli orgány jmenovanými na přechodnou dobu státními úřady, např. v případě předčasného rozpuštění zastupitelstva, nebo pokud se zastupitelstvo po volbách nepodařilo ustavit. Jako mimořádné správní orgány měly tyto komise obvykle právo provádět pouze neodkladné úkony nezbytné pro chod města. V první polovině 40. let 20. století se však staly v souladu se správními opatření okupačních a protektorátních úřadů běžnou formou úředně jmenované správy měst, která měla nahradit tradiční samosprávu.

H) Okresní výbor mohl jmenovat **zástupce města pro řešení sporu města s občany**, okresní úřady **sekvestrátora pro správu lesů** v majetku města nebo jinou osobu k dočasnému výkonu přenesené působnosti.

I) Na území tzv. **protektorátu v letech 1939–1945** k podstatným změnám v organizaci městských samospráv nedošlo. Jejich fungování však postupně omezovala řada dílčích předpisů a tento vývoj vyvrcholil v mnoha městech rozpuštěním volených samosprávných orgánů a jejich nahrazením uvedenými správními komisemi.

2.3.1.4. Kanceláře

¹⁹⁵ Zák. č. 80/1920 Sb., o pamětních knihách obecních, zák. č. 329/1921 Sb., o přechodné úpravě finančního hospodářství obcí a měst, zák. č. 59/1868 z. z. č., v příčině opatrování chudých. Josef Musil, *O finančních komisích obecních*. Čáslav 1924.

A) **Organizace administrativy** města závisela na rozhodnutí samosprávných orgánů, které určovaly počet a strukturu zaměstnaneckých míst a vydávaly pro ně řády a instrukce. Struktura městského úřadu se odvíjela od velikosti a počtu obyvatel města. Běžnou agendu malých měst mohl vykonávat sám starosta, případně další členové městského výboru (zastupitelstva). V řadě menších měst však bývala zaměstnána i nejméně jedna kancelářská síla, která se zabývala administrativními činnostmi nebo vedením účetnictví. Městské úřady větších měst tvořili vedle starosty a jeho zpravidla dvou náměstků zaměstnanci městského úřadu (úředníci, pomocný kancelářský personál, zřízenci). V čele kanceláří větších měst stával v této době již obvykle městský tajemník, od něhož se vedle administrativních dovedností zpravidla požadovalo alespoň částečné právníkové vzdělání. Právě tyto tajemníci bývali osobnostmi, které po odborné stránce nejvíce ovlivňovaly chod městské kanceláře a úroveň administrativy.

B) **Zaměstnanci města** se dělili na městské úředníky a městské zřízence. Pro tyto zaměstnanecké kategorie platily odlišné způsoby přijímání do pracovního poměru a od počátku 20. století také specifické právní normy určující jejich postavení či postupy při disciplinárním řízení.¹⁹⁶ Systemizovaná místa se obsazovala volbou nebo jmenováním. Městští úředníci, kteří se specializovali na vedení jednotlivých agend, byli většinou ustanovováni až u městských úřadů větších měst. Obecní zřízence (sluhové, strážníci, hlídači, ponocní atp.) zaměstnávaly téměř všechny městské úřady. Služby odborných profesí jako např. lesní hospodáře, lékaře (fyziky) nebo zvěrolékaře si města v řadě případů zajišťovala převážně na základě smlouvy. Ve smluvním poměru zaměstnávala města i námezdní pracovníky (dělníky, nádeníky, čeledí). Specifické postavení mezi zaměstnanci města měla městská policie. Pokud k městu náležely osady se samostatnou osadní samosprávou, zaměstnávaly i ony své vlastní zaměstnance a především zřízence zabezpečující správu a provoz obecních nemovitostí, zařízení a podniků.

C) Ve městech s početnějším **úřednickým aparátem** podléhalo postavení jednotlivých zaměstnanců přísné hierarchizaci, která napodobovala strukturu kanceláří úřadů politické správy. Kromě úředníků zajišťujících běžné administrativní činnosti (sekretáři, diurnisté, registrátoři, kancelisté apod.) působili v městských službách úředníci zajišťující účetní službu

¹⁹⁶ Městští úředníci: zák. č. 35/1908 z. z. č., 443/1919 Sb., 312/1920 Sb., 495/1921 Sb., 394/1922 Sb., 286/1924 Sb.; městští zřízenci: zák. č. 16/1920 Sb., nař. vlády č. 483/1920 Sb., zák. č. 478/1921 Sb.; zaměstnávání legionářů: zák. č. 462/1919 Sb., nař. vlády č. 151/1920 Sb.; strážní orgány: zák. č. 84/1872 ř. z., nař. vlády č. 51/1936 Sb.; lesní hospodáři: cis. patent č. 250/1852 ř. z., zák. č. 11/1893 z. z. č., nař. místodrž. č. 69/1873 z. z. m., nař. vlády č. 8/1907 z. z. s.

Rudolf Kobosil, *Obecní zaměstnanci (Gemeindeangestellte)*. Praha 1943.

(původně nazývaní např. městskými důchodními), případně specialisté kvalifikovaní pro specifické agendy (technické, stavební, lesní apod.). Běžnou součástí kanceláří byli i kancelářští zřízenci (např. úřední sluhové). Správní organizace větších měst bývala členěna na referáty, odbory či samostatné úřady, v jejichž čele stáli vedoucí úředníci (např. policejní revizoři, nadlesní). Činnost úřednického aparátu byla přesně kompetenčně rozdělena a upravena kancelářskými řády a instrukcemi. Tyto normy se často zpracovávaly podle vzoru jiných měst nebo podle dobových správních příruček.

D) V průběhu druhé poloviny 19. století se ve většině měst po obecních volbách rozdělovaly práce mezi členy představenstva (rady) přidělováním tzv. **referátů** odpovídajících jednotlivým agendám správy města. Ve větších městech tyto referáty zpravidla odpovídaly i vnitřní organizaci městského úřadu, zatímco v menších městech se jednalo spíše o dohled nad výkonem příslušné agendy, přičemž v některých případech vykonávali jednotliví úředníci administraci i pro několik těchto referátů současně.

2.3.1.5. Agendy a písemnosti

A) Agenda městských úřadů se dělila na agendu vykonávanou v rámci **samostatné působnosti** (v prozatímním obecním zřízení označované jako přirozená) a na agendu vykonávanou v rámci **působnosti přenesené**, přidělené jim zákonem.¹⁹⁷ K omezení samostatné působnosti měst mohlo dojít jen v případech předpokládaných zákonem. O míře přenesené působnosti, kterou města z velké části konala na vlastní náklady, probíhaly naopak mezi samosprávou a státem stále diskuse. Některé agendy bylo vzhledem ke změnám jejich rozsahu a významu časem třeba regulovat centrálně a stát je postupně znovu přejímal do své kompetence. V některých oblastech se oba okruhy agend natolik prolínaly, že je nelze vždy jednoznačně oddělit.

B) **Rozdílný charakter obou typů agendy** se odrážel i v charakteru dochovaných písemností. V případě agendy vykonávané v samostatné působnosti jsou součástí fondu dokumenty základní povahy, zatímco v dalších fondech se nacházejí spíše písemnosti komplementárního charakteru, především souhrnné výkazy, revizní zprávy či spisy týkající se odvolacích řízení. V případě agendy vykonávané v rámci působnosti přenesené, kde města pouze spolupůsobila,

¹⁹⁷ Josef Uhlíř, *Přenesená působnost obcí*. Praha 1900; Fidelis Schlée, *Samostatná působnost obce*. Praha 1931.

obsahují městské fondy především písemnosti pomocného charakteru a koncepty zpráv odesílaných státním úřadům.

C) **Spisová služba** u samosprávných korporací nebyla v letech 1850 až 1945 nikdy jednotně upravena a mezi jednotlivými městy proto existovaly zřetelné rozdíly související především s charakterem a strukturou městské kanceláře. Produkce velkých kancelářů byla ovlivněna nejenom specializací a profesionalizací úřednictva, ale také potřebou využívat ke zvládnutí rozsáhlé agendy standardizované postupy a formuláře úředních dokumentů. V administrativě menších měst byla věnována pozornost především vedení důležitých písemností, zápisům z jednání, matrikám obecních příslušníků a dalším evidenčním či účetním knihám. Za obvyklý standard kancelářské služby se považovalo přijímání podání, jejich zápis do podacího deníku a opatření otiskem podacího razítka. Vyřízení mohlo mít podobu samostatného dokumentu, nebo jej mohla nahradit pouhá poznámka na vlastním podání. Podací deníky vedla i malá města a v některých případech k nim vytvářela i pomocné rejstříky (indexy) pro usnadnění vyhledávání v písemnostech. Běžná agenda bývala v malých městech vyřizována co nejjednodušším způsobem, musíme tedy počítat vzhledem k nižší úrovni byrokratizace administrativy se značnou variabilitou a formální nevyhraněností písemností. Vytříbenější formu získávaly především ty písemnosti, jejichž formální podoba vyplývala ze zákonných norem a předpisů nebo z požadavků nadřízených instancí (např. domovské listy, formuláře některých evidenčních knih, účetní písemnosti). Pro některé typy písemností byly proto tiskem hromadně vydávány předtištěné vzorové formuláře. Vliv na formální podobu měly i dobové příručky obsahující vzory nejrůznějších typů písemností a také skutečnost, že menší města přejímala některé kancelářské řady a instrukce jiných měst.¹⁹⁸ V menší míře reflektovalo městské

¹⁹⁸ Vým. min. vnitra z 2. 4. 1849 (v Čechách publikován guber. dekretem č. 86/1849 z. z. č., vzorové formuláře některých obecních písemností v příloze).

Ferdinand Stamm, *Ouřadování obecní správy, na základě vydaných zákonů a nařízení sepsal a mnoha příklady a formuláři objasnil...* Praha 1851; *Návod k úřadování pro obecní starosty čili představené se stručným přehledem přestupků.* Praha 1851; František Špatný, *Příruční knížka k úřadování představených obecních.* První svazek. Praha 1852; Maxmilian Obentraut, *Samospráva obce v království Českém.* Praktické navedení pro pány představené, radní a výbory obecní... Sv. 3. Praha 1863, s. 212–213; Jan Březnovský, *Instrukce k úřadování pro obce městské, vesnické, kontribučenské fondy, záložny a spolky vůbec.* Praha 1868; Rudolf Wunš, *Obecní sekretář.* Rukojeť ku potřebě našich starostů a výborů obecních... Praha 1870; Rudolf Wunš, *Obecní písař.* Pomocná knížka pro obecní starosty, opatřená hojnými příklady a formuláři z úřadování obecního. Slaný – Louny 1872; František Ladislav Popelka: *Úřadování samosprávy obecní.* Polička 1887 (také Praha 1888); František Ladislav Popelka, *Sbírka vzorců pro úřadování samosprávné.* Polička 1887; František Ladislav Popelka, *Vzorové úřadování.* Praha 1890; František Schwarz, *Výklad zákona obecního a zákona o zastupitelstvu okresním pro Království české.* Díl I. Zřízení obecní a řád volení v obcích. Praha 1898; Jaroslav Flögel a kol., *Praktická příručka pro obecní a okresní funkcionáře.* Praha 1933; Miroslav Vrána, *Obecní spisovna.* Praha 1935;

prostředí modernizační tendence ve vývoji úřední praxe státních úřadů, jaké na přelomu 19. a 20. století představovalo např. zavádění tzv. oberhollabrunského systému spisové služby.¹⁹⁹ Písemnosti vydané městem podepisoval starosta, ve vybraných případech spolu s ním také jeden nebo dva členové představenstva (rady).

D) Rozdíly mezi jednotlivými městskými kanceláři byly patrné také ve způsobu **tvorby spisů**. Zatímco velké kanceláře přejímaly z větší či menší části postupy obvyklé u státních úřadů, u malých měst byly koncepty či kopie vyhotovovány nepravidelně a jedinou stopou po způsobu vyřízení zůstává poznámka učiněná starostou nebo jeho zástupcem na podání nebo zápis v evidenčních knihách (např. vystavení domovských listů, čeledních a pracovních knížek atd.). Vyřízení mohlo být také zapsáno přímo na přijaté podání a poté vráceno odesílateli, v jehož archívním fondu se nyní nachází. Jednací jazyk určoval obecní výbor (zastupitelstvo) v rámci platných zákonů a předpisů. V jednacím jazyce probíhala především jednání městských orgánů, vydávaly se vyhlášky a označovaly městské úřadovny.

Poznámka: Následující přehled nezahrnuje agendy vykonávané pouze statutárními městy v rozsahu působnosti okresních úřadů politické správy.

1. Samostatná působnost městské samosprávy

1.1. Město a jeho správa

Agenda	Statutární záležitosti města
Obsah	Povýšení obce na město. Právní statut a působnost města. Symboly města (znak, prapor). Správní obvod města jako politické obce. Sloučení a rozloučení s dalšími obcemi. Katastrální území města. O povýšení na město a o udělení znaku rozhodoval panovník, po r. 1918 vláda. V této době byl rozlišován statut města a městyse. Zvláštní statut byl městům udělován rozhodnutím zemských sněmů. Sloučení a rozloučení obcí bylo až do r. 1897 podmíněno souhlasem kvalifikované většiny voličů. Později byl vedle usnesení samospráv slučovaných lokalit potřebný pouze souhlas okresního samosprávného výboru a souhlasné stanovisko okresního úřadu. Po r. 1918 došlo k připojování okolních obcí k Praze, Brnu a Olomouci na základě zákona. Podstatnou součástí sloučení či rozluky bylo majetkové vypořádání obcí. Dobrovolnou změnu hranic měst povoloval okresní samosprávný výbor, nucenou změnu zemský úřad. Spory o obecní hranice řešily úřady státní politické správy.
Listiny	Privilegia o povýšení na město a udělení znaku.
Používané knihy	

Fidelis Schlée, *Sbírka vzorců pro správu obce a obecní úřadování*. Praha 1937; Karel Dvořák, *Návrh, jak třídit spisy pro vyřizování i ukládání a jak vykonávat všechny kancelářské práce*. Hořovice 1939.

¹⁹⁹ Jindřich Tomas, *Oberhollabrunský systém spisové manipulace u městského úřadu v Žatci*. Archivní časopis 7, 1957, č. 2, s. 76–83.

Jiné charakteristické písemnosti	Opisy a překlady privilegií; rozhodnutí a protokoly o sloučení či rozloučení měst a obcí s přílohami; popisy hranic.
Odkazy	Hranice obcí: nař. ministrů vnitřní, spravedlnosti a financí č. 10/1853 ř. z., zák. č. 44/1868 ř. z., 59/1893 z. z. č.; slučování obcí: zák. č. 87/1874 z. z. č., nař. mor. místodrž. č. 7/1869 z. z. m., zák. č. 59/1893 z. z. č., 40/1897 z. z. č., 6/1867 z. z. m., 295/1919 Sb., 280/1920 Sb., 285/1920 Sb., 117/1921 Sb., 406/1922 Sb., 257/1923 Sb.; slučování vybraných měst s okolními obcemi: Praha – zák. č. 114/1920 Sb., změna zák. č. 445/1920 Sb., Brno – zák. č. 213/1919 Sb. a 278/1920 Sb., Olomouc – zák. č. 214/1919 Sb., 423/1919 Sb. a 190/1920 Sb.; správa statutárních měst po sloučení s okolními obcemi: Praha – zák. č. 115/1920 Sb., 116/1920 Sb., 692/1920 Sb., 457/1921 Sb., nař. vlády č. 458/1921 Sb., zák. č. 475/1921 Sb., 7/1923 Sb., 242/1923 Sb., 222/1926 Sb., Brno – zák. č. 278/1920 Sb., Olomouc – zák. č. 190/1920 Sb.; o předávání obecního jmění viz nař. mor. místodrž. č. 21/1867 z. z. m.

Agenda	Označení města
Obsah	Stanovení a změny názvu města a jeho částí. Rozdělení města na čtvrti. Označení měst místními tabulkami. Číslování domů. Názvy ulic a veřejných prostranství. Úřední názvy míst evidovalo ministerstvo vnitřní (místodržitelství), které vedlo matriku názvů míst a vydávalo úřední seznamy míst. O názvech ulic a veřejných prostranství se usnášela městská zastupitelstva v rámci platných předpisů (např. o odstranění nevhodných názvů po r. 1918). O přidělení domovního čísla rozhodovala městská rada, výmaz čísla schvaloval okresní úřad. Na začátku a konci města musely být umístěny místní tabulky odpovídající předpisům (např. o dvojjazyčném znění).
Používané knihy	Ukazatele domů a ulic.
Jiné charakteristické písemnosti	Korespondence ve věci změny názvu města; seznamy domů a domovních čísel; soupisy přečíslování domů; zápisy z jednání místopisné komise.
Odkazy	Cís. nař. č. 67/1857 ř. z., zák. č. 67/1869, 266/1920 Sb., 267/1920 Sb., nař. vlády č. 324/1921 Sb., 124/1940 Sb., 145/1942 Sb. Přehledy o změnách názvů měst, obcí a osad se periodicky publikovaly ve sbírkách zákonů, sumárně pak v periodicky vydávaných úředních lexikonech obcí.

Agenda	Volby do městského výboru (zastupitelstva)
Obsah	Organizace voleb městského výboru (zastupitelstva). Sestavování voličských seznamů. Předkládání kandidátních listin a delegování zástupců politických stran do volebních komisí. Pořizování protokolů o průběhu volby a sčítání hlasů včetně volby představenstva (městské rady) a purkmistra (starosty). Voličské seznamy byly původně sestavovány na základě majetkového cenzu a osobního statutu podle tří voličských sborů. Od r. 1919 po zavedení všeobecného hlasovacího práva (bez ohledu na domovskou příslušnost) vedla města stále voličské seznamy pořizované pro každý volební obvod na předtisknutých formulářích. Seznamy sestavovaly místní volební komise zřizované pro každý volební obvod na tříleté období. V jejich čele stál starosta či jeho zástupce. Seznamy se periodicky předkládaly k veřejnému nahlížení. Protokoly o průběhu volby byly předkládány okresním úřadům, v jejichž fondech se dnes rovněž mohou nacházet. Volbu starosty potvrzoval od r. 1933 zemský úřad, primátory statutárních měst potvrzoval ve funkci již dříve panovník, po r. 1918 vláda.
Používané knihy	
Jiné charakteristické písemnosti	Kandidátní listiny; seznamy voličů; stálé seznamy voličů; zápisy o volbě a sčítání hlasů; hlasovací lístky.
Odkazy	Organizace voleb: obecní zřízení, zák. č. 18/1862 ř. z., 17/1863 z. z. s., 7/1864 z. z. č., 4/1864 z. z. m., zák. č. 75/1919 Sb. (řád volení v obcích), 261/1919 Sb., 163/1920 Sb., 253/1922 Sb., 122/1933

	<p>Sb., 123/1933 Sb., 58/1935 Sb., 111/1937 Sb. Pro Prahu platily zvláštní předpisy o volbách do ústředního zastupitelstva města (zák. č. 115/1920 Sb.) a o ustavení ústředního zastupitelstva a místních výborů (zák. č. 116/1920 Sb.). Stálé voličské seznamy: oběžník min. vnitř. č. 260/1919 Sb., zák. č. 663/1919 Sb., nař. vlády č. 664/1919 Sb., zák. č. 44/1920 Sb., 56/1927, nař. vlády č. 67/1927 Sb., 286/1938 Sb.</p> <p>Josef Uhlíř, <i>Obecní zřízení a řád volení v obcích pro království České – komentář</i>. Písek 1897; Josef Podolák, <i>Zřízení obecní a řád volební v obcích</i>. Pardubice 1900; Josef Uhlíř, <i>Poradce při volbách obecních výborů v zemích koruny České</i>. Praha 1900; Josef Uhlíř, <i>Složení a působnost obecních zastupitelstev</i>. Praha 1905; Josef Žalud, <i>Obecní zřízení a řád volení v obcích království Českého s doplňujícími zákony, nařízeními a instrukcemi</i>. Praha 1907; Josef Prošek, <i>Řád volení v obcích království Českého</i>. Kostelec nad Orlicí 1908; Josef Uhlíř, <i>Obecní zřízení a řád volení v obcích pro Království české</i>. Písek 1915; Jaroslav Brabec, <i>Nový volební řád do obcí</i>. Praha 1919; Václav Joachim, <i>Řád volení v obcích s prováděcími nařízeními a novela k obecním zřízením</i>. Praha 1919; František Weyr, <i>Řád volení do obcí</i>. Brno 1920; Vilém Kloubek, <i>Obecní zřízení všech zemí republiky Československé a volební řád se všemi zákony k tomu se vztahujícími a příslušnou judikaturou až do doby novější</i>. Praha 1929; Otakar Klapka, <i>Obecní zastupitelstva a výbory</i>. Praha 1930; Rudolf Kobosil, <i>Volební řád obecní</i>. Praha 1931; Jaroslav Flögel, <i>Volební řád v obcích Československé republiky</i>. Praha 1931; Vladimír Verner, <i>Řád volení v obcích ČSR</i>. Praha 1933; Rudolf Kobosil, <i>Volba starosty obce, náměstků a obecní rady, jakož i obecních komisí</i>. Praha 1937; Josef Pliml, <i>Stálé voličské seznamy</i>. Praha 1937; Karel Schelle, <i>Vývoj volebního práva do obecních orgánů</i>. Brno 1994; Antonín Mařík, <i>Komunální volby v Karlových Varech v letech 1850–1939</i>. Západočeský historický sborník 4, 1998, s. 187–210; Andrea Pokludová, <i>Vývoj obecní samosprávy a obecní volby v Opavě v druhé polovině 19. a na počátku 20. století</i>. Část 1 a 2. Slezský sborník. Acta Silesiaca 101, 2003, č. 1, s. 17–52; č. 4, s. 437–455; Pavel Kladiwa – Andrea Pokludová – Renata Kafková, <i>Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914</i>. Díl 2., svazek 1. Muži z radnice. Ostrava 2008; Michal Švec, <i>Komunální politika ve Velké Praze</i>. Praha 2012; Pavel Kladiwa, <i>Specifika systému obecních voleb v předlitavském období a jeho vliv na volební kulturu</i>. Historie – Otázky – Problémy 6, 2014, č. 1, s. 64–81; Luboš Velek, <i>Organizace komunálních voleb v Praze v šedesátých a sedmdesátých letech 19. století</i>. Historie – Otázky – Problémy 6, 2014, s. 32–52.</p>
--	---

Agenda	Osobní záležitosti purkmistrů (starostů) a zastupitelů
Obsah	Předávání úřadu. Rezignace zastupitelů. Náhradníci. Rozdělení funkcí. Osobní záležitosti zastupitelů. Osobní korespondence purkmistra (starosty) a dalších funkcionářů města.
Používané knihy	
Jiné charakteristické písemnosti	Protokol o předání úřadu; seznamy členů výboru (zastupitelstva) a představenstva (rady).
Odkazy	Ferdinand Stamm, <i>Nejdůležitější záležitosti obce</i> . Praha 1850; František Špatný, <i>Příruční knížka k úřadování představených obecních</i> . První svazček. Praha 1852; Josef Mezírka, <i>Poradce pro obecní představené a písaři...</i> Brno 1854; Maxmilian Obentraut, <i>Abecedně spořádaná příruční kniha pro představené obcí</i> . Praha 1860; Maxmilián Obentraut, <i>Samospráva obce v království Českém</i> . Sv. 1–3. Praha 1863; Anton Wintersperger, <i>Rukověť pro představené obcí</i> . Brno 1865; Karel Veselý, <i>Kapesní knížka pro zastupitele okresní a obecní</i> . Plzeň 1867; Filip Knopf, <i>Obce právo a moc</i> . Praha 1894; Josef Macenauer – Josef Roháček, <i>Samospráva obecní</i> . Brno 1899; Jindřich Petzl, <i>Příruční kniha pro obce na Moravě</i> . Sv. 1–3. Brno 1902; Kamil Harmach, <i>Povinnosti obecního starosty: pokyny uvádějící nastupujícího starostu do obecní správy</i> . Praha 1913; Hans Senn, <i>Hilfsbuch für den Gemeindebeamten</i> . Reichenberg 1923; <i>O obci</i> . Praktická příručka na základě nejnovějších zákonů pro starosty obcí, členy obecních zastupitelstev, místních školních rad a obecních spořitelů, okresních správních komisí, pro voliče a poplatníky, jakož i úřednictvo samosprávné, politické a školské. Praha 1927; Antonín Vlček, <i>Obecní samospráva</i> . Olomouc 1928; Hans Senn, <i>Das Handbuch der Gemeinden enthaltend alle Gesetze und Verordnungen über die Verwaltungsaufgaben vom Jahre 1923 bis 1930</i> . Nachtrag. Reichenberg 1931; Jaroslav Flögel a kol., <i>Praktická příručka pro obecní a okresní funkcionáře</i> . Praha 1933.

Agenda	Jednání výboru (zastupitelstva) a představenstva (rady) města
Obsah	Příprava a organizace jednání výboru (zastupitelstva) a představenstva (rady) města. Jednací řády. Pořizování, kontrola a ověřování zápisů z jednání. Schůze výboru (zastupitelstva) svolával starosta, v době jeho nepřítomnosti náměstek. Písemné pozvánky k jednání byly povinné pouze podle obecního zřízení pro Čechy.
Používané knihy	Knihy zápisů ze zasedání městského výboru (zastupitelstva); knihy zápisů ze zasedání městského představenstva (rady).
Používané registraturní pomůcky	Indexy k protokolům městského výboru (zastupitelstva) a městského představenstva (rady).
Jiné charakteristické písemnosti	Pozvánky na zasedání orgánů městské správy s programem jednání; písemnosti sloužící jako podklady k projednávaným záležitostem; pomocné zápisky starostů a tajemníků; koncepty záznamů z jednání; jednací řády městského výboru (zastupitelstva) a představenstva (rady).
Odkazy	Obecní zřízení: zák. č. 76/1919 Sb. Josef Uhlíř, <i>Složení a působnost obecních zastupitelstev</i> . Praha 1905; Otakar Klapka, <i>Obecní zastupitelstva a výbory</i> . Praha 1930; Josef Pliml, <i>Jak obecní zastupitelstvo, rada a komise se scházejí, jednají a usnesení činí</i> . Praha 1932; Josef Uhlíř, <i>Formy jednání obecních orgánů</i> . In: <i>Slovník veřejného práva československého</i> . Sv. 4, S–T. Brno 1938, s. 37–48.

Agenda	Jednání komisí
Obsah	Ustavování komisí. Členové a náhradníci. Zápisy z jednání komisí. Od r. 1908 byla ze zákona ustavována komise disciplinární pro obecní úředníky, po r. 1918 byly povinně zřizovány komise finanční (1919), letopisecká (1920), v období protektorátu např. komise pro zkoumání půdy (1940) nebo komise zemědělská (1943). Kromě toho mohlo město zřídit další komise podle vlastního uvážení, např. chudinskou komisi, na niž mohla být přenesena část výkonu agendy chudinských podpor, dozorčí komisi nad prací rady, dozorčí komisi nad správou městských podniků a ústavů, komisi pro hospodaření s obecním jměním, komisi pro revizi městské pokladny, komise poradního charakteru atd. Jednání komisí byla neveřejná, jejich četnost předpisy neurčovaly.
Používané knihy	Knihy zápisů z jednání komisí.
Jiné charakteristické písemnosti	
Odkazy	Finanční komise: zák. č. 76/1919 Sb., 329/1921 Sb.; letopisecká komise: zák. č. 80/1920 Sb.; disciplinární komise pro obecní úředníky: zák. č. 35/1908 z. z. č., nař. č. 54/1920 z. z. č.; komise plánovací pro hlavní město Prahu: nař. vlády č. 48/1940 Sb., 217/1940 Sb.; zemědělská komise: vyhl. č. 156/1943 Sb. Josef Musil, <i>O finančních komisích obecních</i> . Čáslav 1924; Josef Pliml, <i>Jak obecní zastupitelstvo, rada a komise se scházejí, jednají a usnesení činí</i> . Praha 1932.

Agenda	Mimořádné orgány správy města.
Obsah	Dohled nad činností městské samosprávy. Jmenování orgánů vnučené správy města. Správní komise. Vládní komisař. Úřednická správa měst. V případě rozpuštění zastupitelstva mohl okresní úřad pověřit na dobu do nových voleb správní komisi nebo vládního komisaře vyřizováním nezbytných správních záležitostí města. V případě potřeby mohl okresní úřad také jmenovat zvláštního komisaře pro vyřizování některé části přenesené agendy nebo sekvestrátora pro nápravu lesního hospodářství. Okresní výbor pak mohl ustanovit zástupce města ve sporu městské správy s obyvateli města. Zásahy státu do městské samosprávy zesílily v době protektorátu. Ve vybraných městech byli od r. 1939 ustavováni pro výkon přenesené působnosti obecní (obvodní) tajemníci. Podle nařízení vlády z r. 1944 mohl být do čela vybraných měst jmenován úřednický vedoucí obce (ve statutárních městech nazývaný starosta), který spolu se svými náměstky zcela převzal vedení správy města.
Používané knihy	Knihy zápisů z jednání správní komise.

Jiné charakteristické písemnosti	
Odkazy	Obecní tajemníci: nař. vlády č. 17/1939 Sb.; úřednická správa města: nař. vlády č. 51/1944 Sb. Václav Urbánek – Jaroslav Fusek, <i>Obecní (obvodní) tajemníci</i> . Vládní nařízení č. 17/1939 Sb. z. a n. (II) a sbírka souvislých předpisů. Praha 1939.

Agenda	Samospráva osad
Obsah	Název, statut, znak a pečeť osady. Osadní výbor (zastupitelstvo), osadní představenstvo (rada), osadní komise (finanční, případně další). Zaměstnanci osadní samosprávy. Správa osadního majetku, financí a ústavů zřízených osadou. Finanční povinnosti osady (příspěvky na vydání prováděná pouze v zájmu osady, stanovení výše obecních přírůžek podle majetnosti jednotlivých osad atd.). Statut osady mohly mít obce sloučené s městem nebo části vlastního města (např. tzv. vnitřní město v hradbách). Samostatná agenda osady vznikala tehdy, pokud osada nesvěřila správu svého majetku politické obci. V tom případě měla svou vlastní samosprávu, která rozhodovala v záležitostech správy majetku, financí či osadních ústavů a pouze ve velmi omezené míře také v jiných správních záležitostech (např. při určení jednacího jazyka). Orgány osadní samosprávy byly původně označovány jako orgány místní, postupně se však ustálilo označení orgány osadní. Písemnosti osady s vlastní samosprávou tvoří v rámci fondu vyhraněnou skupinu, která bývá ve struktuře fondu obvykle zařazena jako samostatné fondové oddělení. V některých případech se jednalo o dosti rozsáhlé registry, které časově sahají do r. 1941, kdy byla samospráva osad zrušena.
Používané knihy	Knihy zápisů z jednání osadního výboru (zastupitelstva), osadního představenstva (rady) a komisi; inventáře majetku; hlavní účetní knihy; pokladní deníky.
Jiné charakteristické písemnosti	Rozpočty, účetní závěrky a další stanovené dokumenty finančního hospodaření.
Odkazy	Existence a činnost osad vycházela z legislativy platné pro obecní samosprávu jako celek. Zrušení osad: nař. vlády č. 265/1941 Sb. Josef Žalud, <i>Místní obec a její úkoly, osada a obecní statek</i> . Samosprávný obzor 25, 1906, s. 257–275; Jaromír Knedlhans, <i>Osady a jejich poměr k obci</i> . Roudnice nad Labem 1914; Josef Uhlíř, <i>Osada</i> . In: <i>Slovník veřejného práva československého</i> . Sv. 4, S–T. Brno 1938, s. 48–53; Jaroslav Flögel a kol., <i>Praktická příručka pro obecní a okresní funkcionáře</i> . Praha 1933, s. 343–346.

Agenda	Organizace úřadu a městská kancelář
Obsah	Organizace kanceláře. Úřední hodiny. Kancelářské řády a instrukce. Vedení spisové služby. Městská spisovna (registratura). Výběr archiválií, skartace. Městský archiv. Rozsah agendy vyplýval z obsahu obecních zřízení a ze zákonů zakládajících přenesenou působnost měst (u statutárních měst v rozsahu agendy okresních úřadů). Instrukce pro chod kanceláře a vedení spisové služby nebyly podřízeny jednotným pravidlům, ale vycházely z místních zvyklostí, z tištěných příruček a vzorů pro obecní samosprávu, nebo se inspirovaly způsobem úřadování velkých měst, jejichž kancelářská služba byla obvykle srovnatelná s organizací kancelářské služby u státních (zeměpanských) úřadů. Městské archivy nebyly před r. 1945 v řadě měst součástí správy města, ale spravovaly je muzejní spolky či jiné instituce.
Používané registraturní pomůcky	Knihy pomocné spisové evidence (index, ukazatel); podací protokol; index; rejstřík; elench.
Jiné charakteristické písemnosti	Instrukce a organizační řády upravující chod městského úřadu, v případě velkých měst i jednotlivých organizačních složek úřadu; instrukce pro spisovnu a archiv města; spisový řád; registraturní plán; seznam archivovaných a skartovaných písemností; přehled zápůčků a ztrát.
Odkazy	Správa městských registratur a archivů: viz kapitola 4 tohoto pokynu; způsob úřadování a vedení správního řízení u obcí: kromě obecních zřízení a jejich novel viz také nař. vlády č. 150/1944 Sb. (rozšíření zásad správního řízení podle nař. vlády č. 8/1928 Sb. i na obce), 160/1943 Sb., 276/1943 Sb., 314/1943 Sb.; používání úředního jazyka: zák. č. 122/1920 Sb., nař. vlády č. 17/1926 Sb.

	<p>Ferdinand Stamm, <i>Ouřadování obecní správy</i>. Praha 1851; <i>Návod k úřadování pro obecní starosty čili představené se stručným přehledem přestupků</i>. Praha 1851; František Špatný, <i>Naučení o vydávání listů domovských, listků legitimačních, knížek plaveckých, listů dovolovacích pro hadráře, průvodních listů (pasů) k cestování do cizozemsko a uvnitř země, certifikátů k cestování, listků prozatímních, listků pasovních, knížek čeledních a pracovních</i>. Praha 1861; Jan Březnovský, <i>Instrukce k úřadování pro obce městské, vesnické, kontribučenské fondy, záložny a spolky vůbec</i>. Praha 1868; Rudolf Wunš, <i>Obecní sekretář</i>. Praha 1870; Rudolf Wunš, <i>Obecní písař</i>. Slaný – Louny 1872; František Ladislav Popelka, <i>Sbírka vzorců pro úřadování samosprávné</i>. Polička 1887; František Ladislav Popelka, <i>Úřadování samosprávy obecní</i>. Polička 1887; František Ladislav Popelka, <i>Vzorce úřadování</i>. Praha 1890; <i>Theoretischer und praktischer Archivschulungskurs für Verwalter von Gemeindearchiven in Eger 1928</i>. Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 65, 1927, s. 143–144; Jaroslav Flögel a kol., <i>Praktická příručka pro obecní a okresní funkcionáře</i>. Praha 1933 (hesla Jazykové právo, s. 240–252, Úřadování obecní, s. 695–706); <i>Die moderne Gemeinde-Registrierung</i>. Teplitz – Schönau s. d.; Miroslav Vrána, <i>Obecní spisovna</i>. Praha 1935; Fidelis Schlée a kol., <i>Sbírka vzorců pro správu obce a obecní úřadování</i>. Praha 1937; Karel Dvořák, <i>Návrh, jak tříditi spisy pro vyřizování i ukládání a jak vykonávati všechny kancelářské práce</i>. Hořovice 1939; Hubert Weiss – Rudolf Kobosil, <i>Německo-český kapesní slovník pro samosprávné činovníky a zaměstnance, pro potřebu samosprávy</i>. Praha 1941; <i>Obecní musea a archivy</i>. Věstník Českého zemského ústředí obcí, měst a okresů v Čechách 31, 1942, s. 342; <i>Obecní archiv</i>. Věstník územní samosprávy v Čechách a na Moravě 32, 1943, s. 78; Jindřich Tomas, <i>Oberhollabrunský systém spisové manipulace u městského úřadu v Žatci</i>. Archivní časopis 7, 1957, č. 2, s. 76–83; Jaroslav Čáp, <i>Terminologie místní samosprávy po vydání obecního zřízení 16. dubna 1864 na příkladu měst současného Královéhradeckého kraje</i>. Východočeské listy historické 23–24, 2005, s. 31–40; Vlastimil Svěrák, <i>Písemnosti města Polné do roku 1945</i>. Jihlavský archivní občasník 1, 2003–2004, s. 211–216; Milan Hlavačka, <i>Užívání jazyka v byrokratizované komunikaci a samospráva v Čechách (1792–1914)</i>. Český časopis historický 103, 2005, s. 800–827; Vlasta Zatloukalová, <i>Brněnská městská kancelář a její úředníci v letech 1850–1860</i>. Brno v minulosti a dnes 20, 2007, s. 145–156; Petr Cais, <i>Jazyková otázka v úředním styku německých obecních samospráv meziválečného Československa na příkladu města Horní Blatná</i>. Západočeské archivy 5, 2014, s. 138–147; Jan Škoda, <i>Městská statistická komise a kancelář</i>. Pražský sborník historický 45, 2017, s. 323–335; Josef Šerka, <i>Germanizace městského úřadu v Moravské Ostravě v období nacistické okupace</i>. Ostrava 32, 2018, s. 199–232.</p>
--	---

Agenda	Městští úředníci, zaměstnanci a zřízení
Obsah	Systemizace míst. Služební instrukce. Služební poměr. Obsazování míst. Služební přísahy. Odborné zkoušky. Kauce. Hodnocení a odměňování. Vyznamenání. Platy a deputáty. Stejnokroje. Disciplinární řízení. Rezignace a výpovědi. Penze. Osobní záležitosti jednotlivých zaměstnanců města.
Používané knihy	Knihy přísah městských úředníků a zřízenců.
Jiné charakteristické písemnosti	Přehledy systemizovaných míst; služební instrukce a pragmatiky; kvalifikační tabulky; pracovní smlouvy; personální spisy.
Odkazy	Městští úředníci: zák. č. 35/1908 z. z. č., 443/1919 Sb., 312/1920 Sb., 495/1921 Sb., 394/1922 Sb., 286/1924 Sb.; městští zřízenci: zák. č. 16/1920 Sb., nař. vlády č. 483/1920 Sb., zák. č. 478/1921 Sb.; zaměstnávání legionářů: zák. č. 462/1919 Sb., nař. vlády č. 151/1920 Sb.; strážní orgány: zák. č. 84/1872 ř. z., nař. vlády č. 51/1936 Sb.; lesní hospodáři: cis. patent č. 250/1852 ř. z., zák. č. 11/1893 z. z. č., nař. místodrž. č. 69/1873 z. z. m., nař. vlády č. 8/1907 z. z. s. Jan Slováček, <i>Disciplinární právo obecních úředníků a zřízenců</i> . Praha 1936; Rudolf Kobosil, <i>Obecní zaměstnanci (Gemeindeangestellte)</i> . Praha 1943; Miroslav Kružík, <i>Instrukce pro obecní zaměstnance města Svratky</i> . Příspěvek k dějinám obecní samosprávy na přelomu 19. a 20. století. Západní Morava 3, 1999, s. 197–211; Hana Jordánková, <i>Zemské hlavní město Brno a jeho vrchní magistrátní ředitelé</i> . Brno v minulosti a dnes 14, 2000, s. 171–194; Miloslava Melanová, <i>Vzdělávání úředníků a politiků samosprávy na sklonku habsburské monarchie</i> . In: <i>Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století</i> . Praha 2004, s. 139–144; Vlasta Zatloukalová, <i>Brněnská městská kancelář a její úředníci v letech 1850–1860</i> . Brno v minulosti a dnes 20, 2007, s. 145–156; Veronika Knotková, „Slavná rado městská, ráčíž mi povolití příspěvek“. Penzijní zabezpečení pražských obecních úředníků, jejich vdov a sirotek. In:

	<i>Věchové stáří, nebo zralý věk moudrosti?</i> Praha 2009, s. 161–169; Antonín Mařík, <i>Postavení městských zaměstnanců na přelomu 19. a 20. století na příkladu Karlových Varů</i> . <i>Západočeské archivy</i> 4, 2013, s. 117–128.
--	---

Agenda	Věřejná činnost městské samosprávy
Obsah	Politické projevy městské reprezentace. Podpora národních akcí. Členství města v samosprávných a národních organizacích. Významné návštěvy ve městě. Státní a veřejné oslavy organizované městskou samosprávou. Pocty a vyznamenání udělené městu. Propagace města. Styky s okresní a zemskou samosprávou. Styky se státními úřady. Doručování úředních spisů. Opatřování prostor pro okresní politickou správu a státní policejní úřady.
Používané knihy	
Jiné charakteristické písemnosti	Memoranda; pamětní spisy; rezoluce. Korespondence dotčených úřadů v daných záležitostech včetně dokladů o jejich zajištění (např. programy oslav, pozvánky, přehledy vynaložených nákladů atp.).
Odkazy	Jan Slováček, <i>Dozor a rekursní právo ve věcech obecních</i> . Praha 1936.

Agenda	Vyhlásování zákonů a nařízení
Obsah	Informování obyvatel o rozhodnutích samosprávných a státních orgánů. Publikování zákonů, vyhlášek a dalších úředních dokumentů.
Používané knihy	Knihy evidence a opisů vyhlášek, instrukcí a řádů.
Jiné charakteristické písemnosti	Vyhlášky a další úřední tisky (pokud se ponechají jako součást fondu).
Odkazy	Cís. nařízení č. 473/1850 ř. z., cís. patent č. 260/1852 ř. z., zák. č. 2/1873 z. z. s., zák. č. 139/1919 Sb., nař. vlády č. 36/1940 Sb., 276/1943 Sb.

Agenda	Smírčí a dražební působnost města
Obsah	Provádění dobrovolných dražeb movitých věcí. Provádění narovnání mezi stranami vedoucími spor prostřednictvím důvěrníků volených výborem (zastupitelstvem). Volba důvěrníků byla pokládána za ustavení narovnávacího úřadu, který mohl být ve velkých městech ustavován i pro jednotlivé části města. Z výnosu prodeje se odváděla dávka ve prospěch chudinských účelů (tzv. chudinské procento).
Používané knihy	
Jiné charakteristické písemnosti	Žádost o provedení dražby; dražební protokol.
Odkazy	Pravomoc městské samosprávy při vedení smírčího a dražebního řízení byla stanovena v obecních zřízeních. Pro dražební řízení zůstal v platnosti řád o veřejných dražbách z 15. 7. 1786 (PGS 1786, č. 565) a s ním související řada dalších předpisů.

Agenda	Pamětní knihy, dokumentace života města
Obsah	Vedení pamětní knihy. Jmenování kronikáře. Publikace vydané městem. Shromažďování dokumentace o stavu a dějinách města. Povinnost vést pamětní knihu byla městům uložena v r. 1835 a znovu v r. 1920.
Používané knihy	Pamětní kniha (kronika).

Jiné charakteristické písemnosti	Přílohy a podklady ke kronice; rukopisy týkající se popisu a historie města; tisky (pokud jsou součástí fondu).
Doklady nepřímé povahy	Kresby; fotografie; filmové a zvukové záznamy.
Odkazy	Nař. čes. guber. č. 5 952 z 31. 8. 1835 (PGKB 1835, č. 297), zák. č. 80/1920 Sb., nař. vlády č. 211/1921 Sb., výn. min. školství z 27. 6. 1923, č. 22740/23 a z 9. 12. 1926, č. 123855, nař. vlády č. 169/1932 Sb. Josef Blau, <i>Unsere Gemeinde-Gedenkbücher</i> . Prag 1922; Josef Kazimour, <i>Návod k vedení pamětních knih</i> . Praha 1933.

Agenda	Domovské právo
Obsah	Evidence obecních příslušníků, společníků a přespolních (cizinců). Udělování domovského práva. Osvědčování domovského práva, vystavování domovských listů. Vylučování z obecního svazku, vypovídání z obce. Podle obecního zřízení náleželo městským obcím právo spravovat v rámci samostatné působnosti záležitosti vztahující se k obecnímu svazku. Za občany neboli údy obce se pokládali obecní příslušníci (měli ve městě domovské právo) a obecní společníci (neměli ve městě domovské právo, nemuseli zde bydlet, ale vlastnili ve městě nemovitosti, nebo ve městě bydleli a platili zde daně za samostatně provozované živnosti, případně daň z příjmu). Občané mohli užívat práv a užitků obce a museli se podílet na jejích povinnostech a břemenech. Podle moravského zemského zřízení náleželi k úřadům obce také sousedé, kteří měli v obci sousedské občanské právo. Tato výjimka byla zrušena v r. 1920. Ostatní osoby zdržující se legálně na území města byly pokládány za tzv. přespolní. Každý občan příslušel na základě narození, rodinného původu či přijetí do některé domovské obce a toto domovské právo mu nebylo možno odejmout. Z obce mohli být vypovězeni usnesením zastupitelstva podle platných zákonů pouze obecní společníci a přespolní. V některých městech byla tato agenda vykonávána společně s agendou evidence obyvatel, která ovšem byla přenesena agendou (<i>viz 2.1</i>). Tak to bylo např. ve městech, kde existovala samostatná popisná oddělení. V tomto případě je možné spojené agendy domovského práva a evidence obyvatel ponechat i při pořádání archivního fondu.
Používané knihy	Matrika obecních příslušníků; kniha evidence obecních společníků a přespolních (cizinců); kniha evidence vydaných domovských listů.
Jiné charakteristické písemnosti	Domovské listy a s nimi spojené protokoly a další korespondence; kartotéky a soupisy obecních příslušníků.
Odkazy	Domovské právo: zák. č. 170/1849 ř. z., výn. min. vnitra z 23. 4. 1850, č. 8143, nař. čes. místodrž. č. 84/1850 z. z. č., nař. mor. místodrž. č. 120/1850 z. z. m., zák. č. 58/1859 ř. z., 18/1862 ř. z., 7/1864 z. z. č., 4/1864 z. z. m., 17/1863 z. z. s., 105/1863 ř. z., 222/1896 ř. z., 236/1920 Sb. František Špatný, <i>Naučení o vydávání listů domovských, ... s připojenými zákony a formuláři...</i> Praha 1861; Josef Musil, <i>O právu domovském</i> . Domažlice s. d.; Kamil Harmach, <i>Právo domovské a ostatní svazky obecní v ohledu osobním</i> . Litomyšl 1900; Josef Prošek, <i>Nové právo domovské</i> . Roudnice nad Labem 1906; Antonín Břeský, <i>O obecních příslušnících</i> . Praha 1923; Josef Žlábek – Vladimír Verner, <i>Státní občanství a domovské právo v republice Československé</i> . Praha 1923; Josef Krejčí, <i>O pobytu v obci</i> . Praha 1934; Antonín Voštera, <i>Právo domovské</i> . Praha 1934; Alois Brynda, <i>Protektorátní příslušnost a domovské právo podle vládního nařízení ze dne 11. ledna 1940, č. 19 Sb., a norem recipovaných</i> . Praha 1940; Jan Janák, <i>Domovské právo ve starém Rakousku a v ČSR</i> . In: <i>Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám</i> . Praha 1975, s. 147–167; Jan Janák, <i>Morava v národním a politickém ruchu 19. století</i> . In: <i>Sborník studií k 75. narozeninám profesora Jana Janáka</i> . K vydání připravil Bronislav Chocholáč a kol. Brno 2007, s. 431–448; Zdeňka Stoklásková, <i>Zákonné rozlišení „domácích“ a „cizích“</i> . Český časopis historický 102, 2004, s. 298–340; Zdeňka Stoklásková, <i>Domovské právo a obecní samospráva</i> . In: <i>Občanské elity a obecní samospráva 1848–1948</i> . Brno 2006, s. 138–145.

Agenda	Měšťanské právo, čestné měšťanství (občanství).
Obsah	Udělování měšťanského práva. Udělování čestného měšťanství a občanství. Měšťanské právo bylo udělováno usnesením obecního zastupitelstva, zpravidla za poplatek. Od r. 1864 je mohli získat pouze obecní příslušníci. S měšťanským právem bývaly spojeny některé výsady, např. při obecních volbách nebo při užívání některých nadací nebo ústavů. Institut měšťanství byl zrušen v r. 1920. Nadále bylo možné usnesením zastupitelstva udělovat pouze čestné měšťanství (občanství) jako osobní poctu.
Používané knihy	Knihna evidence obyvatel přijatých za měšťany; Pamětní knihy čestných měšťanů (občanů).
Jiné charakteristické písemnosti	Diplom o udělení čestného měšťanství (občanství).
Odkazy	Zrušení měšťanského práva: zák. č. 304/1920 Sb.

1.2. Správa obecního majetku

Agenda	Evidence a ochrana obecního majetku
Obsah	<p>Evidence obecního majetku. Nabývání, pozbývání, pronájem, evidence a údržba movitého i nemovitého majetku. Identifikace majetku, hranice pozemků. Zápisy do pozemkové knihy. Pojištění obecních nemovitostí. Pronájem obecního majetku.</p> <p>Majetek města evidovaný v inventáři tvořily movité věci, nemovitosti, tzv. spravedlnosti, práva a závazky (dluhy). Po právní stránce se majetek členil na: 1) obecní jmění, 2) obecní statek. Do obecního jmění byly zahrnovány movité věci, nemovitosti a práva. Jeho podstatnou součástí tvořilo tzv. kmenové jmění obce, tedy majetek a práva, jejichž výnos sloužil především k úhradě potřeb města. S kmenovým jměním směl nakládat pouze obecní výbor (zastupitelstvo) pod dohledem okresní a zemské samosprávy. Kmenové jmění se dále členilo na majetek volný, s nímž mohla městská samospráva nakládat samostatně, a na majetek určený k jednoznačně vymezenému účelu, jímž bylo rozhodování městské správy vázáno – např. majetek obecních ústavů (chudobince, sirotčince, nemocnice, školy atd.), nadací, fondů a výdělečných či nevýdělečných obecních podniků. Druhou část obecního jmění tvořilo jmění běžné, tedy většinou movitostí určené k běžné dispozici. Obecní statek byl původně podřízen odlišnému právnímu režimu (např. nezapisoval se do pozemkových knih a spory s ním spojené byly považovány za spory veřejnoprávní). Členil se na veřejný statek určený k obecnému užívání (např. silnice, ulice, náměstí sady atd.), jenž mohl být ve vlastnictví nejenom obce, ale i jiné právnické či fyzické osoby, a po r. 1919 zůstal zachován, a na obecní statek v užším slova smyslu, k němuž měli na základě historické tradice užívací právo pouze někteří příslušníci obce (např. starousedlí měšťané). Tato skupina majetku byla v r. 1919 zrušena a prohlášena za kmenové jmění obce. Na správu některých částí obecního majetku se vztahovaly specifické předpisy (např. na městské lesy).</p> <p>Povinnost zaznamenávat movitý i nemovitý majetek města vyplývala z obecních zřízení, jednotnou formální podobu inventářů mohla zemská samospráva zpočátku pouze doporučovat, nikoli nařizovat. Obecně se samostatně evidovala aktiva města (movité a nemovité jmění) a pasiva města (dlouhodobé zápůjčky). V případě aktiv se samostatně vykazovalo kmenové jmění, práva a spravedlnosti, jmění věnované k určitým účelům, tzv. jmění nezachovatelné jako příslušenství kmenového jmění, výdělečné podniky, veřejně prospěšné ústavy, běžné jmění a veřejný statek. Formuláře inventářů se v čase proměňovaly, teprve po r. 1923 se vnitřní členění ustálilo v podobě: výkaz A (nemovitý majetek – pozemky a budovy), výkaz B (movitý majetek – vklady a členské podíly, cenné papíry, pohledávky, nářadí, materiál), výkaz C (obecní oprávněnosti a práva), výkaz D (dluhy a závazky), výkaz E. V Čechách vedly malé obce samostatně inventáře pozemků a veřejného statku a inventáře obecního jmění, velké obce pak jeden inventář veškerého obecního jmění. Na Moravě se inventáře skládaly z výkazu nemovitého majetku (pozemky a budovy) a z výkazu movitého majetku (vklady, cenné papíry, pohledávky, nářadí, vnitřní zařízení).</p>
Používané knihy	Inventář majetku včetně dílčích inventářů města a městských ústavů; zásobník hmot (pokud se ponechá k archivaci).
Jiné charakteristické písemnosti	Dílčí soupis majetku; výkaz obecního majetku; výpisy z pozemkových knih; pozemnostní archy; kupní, prodejní a směnné smlouvy, nájemní smlouvy. Pojistné smlouvy a písemnosti s nimi související.

cké písemnosti	
Odkazy	<p>Správa obecního majetku: výn. min. vnitřní z 12. 2. 1850, č. 25 712, 5. 9. 1850, č. 17 304, 18. 11. 1850, č. 21 781, vyhl. čes. místodrž. č. 51/1850 z. z. č., 199/1850 z. z. č.; prodej obecních nemovitostí: nař. min. vnitřní č. 214/1852 ř. z.; přeměna obecního statku v kmenové jmění: zák. č. 421/1919 Sb.; založení inventáře majetku a vzory k jeho vedení: instrukce čes. zemského výboru č. 6 685 z 16. 10. 1867, vyhl. č. 22/1922 a č. 36/1924 zemského věstníku pro Čechy, vyhl. č. 60/1922, č. 25/1932 a č. 1/1936 zemského věstníku pro Moravu a Slezsko.</p> <p>František Fiedler, <i>O obecním statku</i>. Praha 1889; Eduard Srb, <i>Obecní statek a jeho užívání</i>. Praha 1904; Otakar Klapka, <i>Obecní pozemky</i>. Praha 1922; Miroslav Kružík, <i>Obecní lesy městečka Jimramova. Západní Morava 1</i>, 1997, s. 50–58; Jiří Šouša jr., <i>Ke snahám o proměnu právní úpravy obecního statku v Čechách (ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století)</i>. Právněhistorické studie 39, 2007, s. 125–141; Jiří Šouša jr., <i>Obecní majetek v Čechách 1848–1918</i>. Právněhistorické studie 38, 2007, s. 89–134; Jiří Šouša jr., <i>Obecní majetek v Čechách 1848–1938. Základy právní úpravy a vývoj komunálního majetku v Čechách v letech 1848–1938</i>. Praha 2009.</p>

Agenda	Nemovitý majetek města
Obsah	<p>Budovy ve vlastnictví obce. Stavba, opravy objektů. Vybavení prostor užívaných městskou správou. Pronájem obecních budov. Pronájem obecních bytů.</p> <p>Pronájem obecního majetku, jeho prodloužení na dobu delší než 6 let veřejnou dražbou a všechny pronájmy z volné ruky podléhaly schválení okresního výboru.</p>
Používané knihy	
Jiné charakteristické písemnosti	<p>Soupisy obecních budov i dalšího nemovitého majetku. Stavební dokumentace obecních budov; smlouvy a dražební protokoly o pronájmu obecních budov, případně bytů. Písemnosti související s vybavením obecních nemovitostí. (např. oferty na dodání vybavení).</p>
Odkazy	

Agenda	Městské ústavy, fondy a nadace
Obsah	<p>Zřizování a správa obecních ústavů a fondů. Zaměstnanci městských ústavů. Chovanci městských ústavů.</p> <p>Za obecní ústavy se považovala všechna zařízení, která města zřizovala nikoli k docílení zisku, ale k naplnění veřejného účelu. Tato zařízení mohli využívat i jednotlivci, v některých případech za stanovený poplatek. Některé obecní ústavy museli občané naopak využívat povinně (např. vodovod, kanalizace). Mezi obecní ústavy náležela především zařízení vytvářející základní technickou vybavenost města (kanalizace, vodovody, veřejné osvětlení, hřbitovy), zařízení sociálního a humanitního charakteru (chudobince, sirotčince, chorobince, nemocnice, jesle, mateřské školy), zařízení poskytující obyvatelům specifické služby (obecní jatka, krematoria, veřejné váhy, lázně, plovárny) nebo zařízení podporující vzdělanost a kulturní život města (hudební školy, některé odborné školy, muzea, divadla). V případě, že vedle městských ústavů existovaly ve městě ještě ústavy jiného zřizovatele (např. městský a církevní hřbitov), spravovala obec v plném rozsahu městský ústav a nad druhým ústavem vykonávala příslušné pravomoci místní policie (např. zdravotní, bezpečnostní).</p> <p>Obecní fondy představovaly jmění věnované určitému veřejnému účelu, které však nebylo nadací. Náležely sem např. penzijní fondy pro obecní zaměstnance, podpůrné fondy pro hasiče. Specifickou povahu měly chudinské fondy (<i>viz 1.4., agenda Chudinství a sociální péče</i>). Odlišnou právní formu měly nadace spravované městem, s výjimkou nadací, jejichž zřizovatelem bylo samotné město. Pro jejich správu a využívání měla zásadní význam vůle fundátora vyjádřená v nadační listině.</p> <p>Podle charakteru majetkové podstaty se ústavy a fondy dělily na dvě skupiny: 1) Nesamostatné ústavy, fondy, případně nadace, jejichž zakladatelem i vlastníkem bylo město, které je spravovalo prostřednictvím starosty, rady nebo speciálně ustanoveného orgánu, jednalo výhradně jejich jménem a k jejich majetku mělo výsadní právo omezené pouze stanoveným účelem. Evidenčně byl tento majetek oddělen od obecního majetku, samostatně se účtoval i vykazoval (rozpočet byl součástí rozpočtu města nebo tvořil jeho přílohu); 2) Samostatné subjekty, které město pouze spravovalo nebo dotovalo, ale o jejich fungování rozhodoval vlastní statutární orgán. Do této skupiny náležely</p>

	především veřejnoprávní nadační fondy, nadace, chudinské fondy atd., jejichž majetek se mezi vlastnictví města obvykle nepočítal. Pro odlišení obou forem jsou podstatné např. zápisy v pozemkových knihách, zakládací listiny, statuty a další majetkoprávní doklady.
Používané knihy	Inventáře majetku nadací a fondů. Evidenční knihy chovanců.
Jiné charakteristické písemnosti	Zakládací listiny; statuty; provozní záležitosti ústavů a fondů, pokud netvoří samostatné archivní fondy.
Odkazy	Otakar Klapka, <i>Obecní ústavy a podniky</i> . Kamenice nad Lipou 1924.

Agenda	Městské podniky a živnosti
Obsah	Zakládání, správa a rušení městských výdělečných podniků. Provozní a účetní dokumentace, pokud obsahuje archiválie a pokud tyto podniky nejsou původci samostatných fondů. Za výdělečné obecní podniky pokládala dobová praxe podnikatelská zařízení, která měla přinášet příjem do obecního rozpočtu. Jejich správa se proto řídila zásadami soukromého podnikání za účelem produkování zisku. Pouze v některých oblastech platily pro tyto podniky odlišné předpisy, které zohledňovaly jejich komunální podstatu. Podle situace v jednotlivých městech sem náležely např. elektrárny, plynárny, vodárny, kovárny, lomy, šterkovny, pískovny, cihelny, pivovary, místní dráhy, tiskárny, hostince, palírny, případně tzv. ústavy poskytující zpoplatněné služby (pohřební ústavy, plakátovací ústavy). Za jistých podmínek mohly mezi výdělečné podniky náležet i divadla nebo biografy. Město mohlo také provozovat živnostenskou činnost, např. stavitelskou, elektrotechnickou, instalatérskou, hostinskou, pohřební atd.
Používané knihy	Inventář majetku městských podniků; kniha zápisů správní rady; účetní kniha.
Jiné charakteristické písemnosti	Zakládací listina; výroční zpráva; přehled produkce. Písemnosti organizačního a provozního charakteru.
Odkazy	Jatky: výn. min. vnitra č. 23646 z 26. 7. 1905, zák. č. 177/1909 ř. z., 329/1921 Sb.; obecní váha: zák. č. 85/1866 ř. z. Otakar Klapka, <i>Obecní ústavy a podniky</i> . Kamenice nad Lipou 1924; Otakar Klapka, <i>Elektrizace venkovských obcí</i> . Praha 1927; Jana Konvičná, <i>Městské podniky do roku 1945</i> . In: <i>Osm století pražské samosprávy</i> . Katalog výstavy. Red. Václav Ledvinka. Praha 2000, s. 93–98; Hana Jordánková, <i>Brněnské prvorepublikové obecní podniky a městská správa</i> . In: <i>Sborník k počtě Evy a Karla Waskových, západočeských archivářů</i> . Plzeň 2011, s. 231–237.

Agenda	Správa zemědělského (pozemkového) majetku města
Obsah	Zemědělská půda, louky, pastviny, rybníky, vodní toky, lesy. Městský velkostatek. Hospodaření. Prodej zemědělských produktů. Pronájem zemědělského majetku. Rybniční hospodářství. Vodní právo. Regulace vodních toků. Právo rybolovu. Práva spojená s vlastnictvím půdy. Honitba. Lesní hospodářství. Prodej dřeva. Město, které bylo vlastníkem pozemků, bylo také členem příslušného honebního společenstva a účastnilo se volby honebních výborů. Pokud výměra půdy přesahovala 115 ha, vlastnilo samostatnou honitbu. Pro správu městských lesů se pořizovaly hospodářské lesní plány schvalované okresním úřadem. Pro lesy s výměrou přesahující 700 ha muselo město zaměstnávat odborného lesního hospodáře a k němu příslušný personál. Hospodaření v městských lesích podléhalo v některých případech zvláštním regulačním opatřením, vytěžené dřevo se prodávalo zpravidla formou veřejné dražby. V případě, pokud registratura velkostatku tvoří uvnitř fondu uzavřený celek, považuje se za fondové oddělení.
Používané knihy	Účetní kniha velkostatku; inventář velkostatku. Hospodářský lesní plán.
Jiné charakteristické písemnosti	Písemnosti organizačního a provozního charakteru. Protokol o pronájmu honitby.

cké písemnosti	
Odkazy	Honitby: zák. č. 154/1849 ř. z., cís. patent č. 250/1852 ř. z., zák. č. 49/1866 z. z. č., 15/1870 z. z. č., 4/1914 z. z. m., nař. č. 5/1914 z. z. m., zák. č. 1/1901 z. z. s., 42/1903 z. z. s., nař. vlády č. 560/1920 Sb., nař. vlády č. 338/1942 Sb.; lesy: cís. patent č. 250/1852 ř. z., min. nařízení č. 66/1873 z. z. č., zák. č. 11/1893 z. z. č., zák. č. 422/1919 Sb., 37/1928 Sb., nař. vlády č. 291/1943 Sb., 35/1944 Sb. Fidelis Schlée, <i>Působnost obecního starosty v záležitostech konaných dle českého honebního zákona</i> . Tábor 1927; Eduard Srb, <i>Honitby. O nájmu a pronájmu společenských honiteb</i> . Praha 1932; Josef Musil, <i>Honební zákon pro Čechy</i> . Praha 1933.

Agenda	Městské kapitály
Obsah	Kmenové a běžné jistiny města. Cenné papíry. Nákupy a prodeje cenných papírů. Upisování státních a válečných půjček.
Používané knihy	Knihy evidence cenných papírů a listin.
Jiné charakteristické písemnosti	Akcie; státní a jiné dluhopisy; obligace.
Odkazy	

Agenda	Obecní dávky a poplatky
Obsah	Pravidla pro vybírání poplatků a dávek. Předepisování, výběr a vymáhání poplatků a dávek. Obecní poplatky byly městem ukládány obyvatelům za užívání obecních zařízení a ústavů zřízených a udržovaných městem ve veřejném zájmu (např. vodné, stočné, hřbitovní poplatky, poplatky z místa, poplatky za odvoz odpadu), nebo se vybíraly za provedení jednotlivých úkonů městskými orgány (především dávky za úřední úkony, např. za přislíbení či udělení domovského práva). Město je předepisovalo, vybíralo a vymáhalo na základě usnesení zastupitelstva a podle stanovených pravidel. Na odlišném právním základě (podle zákona či zvláštního oprávnění) města vybírala také další poplatky, např. mýto, tržní poplatky, poplatky za zvěrolékařské prohlídky dobytka na jatkách, zpočátku také poplatky za prohlídky mrtvol. Od obecních poplatků se odlišovaly obecní příspěvky, které byly vybírány např. od majitelů nemovitostí za účelem údržby ulic, chodníků, kanalizace apod. Struktura poplatků se časem měnila, po r. 1918 nebyla např. udělována nová práva k vybírání mýta a starší práva postupně zanikala. Obecní dávky města ukládala k úhradě všeobecných výdajů, případně pro jiné speciální účely. Počet a struktura dávek se v čase proměňovaly. Po r. 1918 je tvořily: a) přírážky k přímým daním, o jejichž sazbě rozhodovalo zastupitelstvo a jeho rozhodnutí podléhalo schválení nadřízených orgánů b) samostatné dávky, z nichž některé města vybírala obligatorně (dávka ze zábav, dávka z přírůstku hodnoty nemovitostí), některé podle rozhodnutí zastupitelstva se souhlasem zemského výboru (dávky spotřební z masa nebo z nápojů) a některé pouze podle rozhodnutí zastupitelstva (např. dávka z nájemného nebo z používání místností, dávky z přechodného ubytování, dávka z návštěví, dávka z nezastavěných pozemků, dávka z držení motorových vozidel, dávka ze spotřeby elektrické energie a plynu k osvětlovacím účelům, dávka ze psů, dávka z přepychu, dávka z her). Kromě poplatků a dávek tvořily část finančních příjmů měst také zákonem stanovené přídělky ze státních daní a poplatků.
Používané knihy	Knihy pravidel pro vybírání obecních dávek a poplatků; kniha předpisů obecních přírážek; knihy evidence obecních poplatků.
Jiné charakteristické písemnosti	Pravidla pro vybírání poplatků a dávek; vyhlášky o vybírání poplatků a dávek; rozhodnutí nadřízených instancí o výběru poplatků a dávek; protokol o dražbě výběru obecních dávek; tarif obecních dávek.
Odkazy	Dávky a přírážky: kromě obecních zřízení nař. min. vnitra č. 3154 z 18. 4. 1869, zák. č. 1/1872 z. z. s., nař. min. vnitra č. 10297 ze 17. 8. 1878, zák. č. 51/1883 z. z. č., nař. min. financí č. 8164 z 26. 6. 1885, nař. slez. zemského výboru č. 35/1899 z. z. s., zák. č. 97/1899 z. z. č., 40/1897 z. z. č., 45/1898

	<p>z. z. m., 54/1898 z. z. m., 35/1898 z. z. s., nař. min. vnitra č. 982 z 12. 3. 1906, nař. mor. zemského výboru č. 82/1906 z. z. m., zák. č. 280/1920 Sb., 329/1921 Sb., nař. vlády č. 143/1922 Sb., 283/1922 Sb., 121/1926 Sb., zák. č. 77/1927 Sb., nař. vlády č. 15/1928 Sb., zák. č. 169/1930 Sb., 178/1937 Sb., nař. vlády č. 159/1941 Sb., 421/1941 Sb.; přiděly ze státních daní: zák. č. 334/1921 Sb., nař. vlády č. 94/1922 Sb.; pro vybírání některých typů dávek a přírážek byly publikovány i samostatné normy, např. tržní poplatky (nař. vlády č. 316/1943 Sb.), dávka ze psů (nař. vlády č. 421/1941 Sb., 398/1942 Sb.), dávka ze zábav (nař. vlády č. 212/1931 Sb., 128/1943 Sb.), dávka z přírůstku hodnoty nemovitostí (nař. vlády č. 545/1920 Sb., 621/1920 Sb., 28/1921 Sb.), přírážky k daním (zák. č. 281/1937 Sb., nař. vlády č. 126/1942 Sb., 106/1944 Sb.); mýta: zák. č. 32/1867 z. z. č., zák. č. 38/1877 z. z. m., zák. č. 20/1883 z. z. m., zák. č. 33/1898 z. z. s.</p> <p>Josef Málek, <i>Dávky a poplatky obecní</i>. Praha 1934; Jindřich Köcher, <i>Dávky a poplatky obecní</i>. Náchod 1936; Jan Slováček, <i>Obecní dávky, poplatky, přírážky, příspěvky a naturální plnění</i>. Praha 1939; Jiří Setinský, <i>Zavedení činžovního haláře v Bučovicích</i>. Vyškovský sborník 6, 2008, s. 191–207; Jiří Setinský, <i>Prováděcí předpisy k výběru obecní dávky z alkoholických nápojů v Bučovicích před 1. světovou válkou</i>. In: <i>Němci v českých zemích</i>. Zprávy Společnosti pro dějiny Němců v Čechách 7, 2013, s. 35–46.</p>
--	--

Agenda	Práva a spravedlnost města
Obsah	Práva a spravedlnost města. Pronájem práv a spravedlnost města. Pronájem výběru poplatků plynoucích z práv a spravedlnost města. Mezi spravedlností se počítaly např. tržní výsady, mýto, pивní krejcar apod.
Používané knihy	
Jiné charakteristické písemnosti	Právní doklady o právech a spravedlnostech města; protokol o pronájmu; nájemní smlouva.
Odkazy	

Agenda	Rozpočtové hospodaření města
Obsah	<p>Sestavování a schvalování rozpočtu. Hospodaření podle rozpočtových pravidel. Sledování výsledků rozpočtového hospodaření.</p> <p>Rozpočtové písemnosti tvoří celek v rámci jednotlivých rozpočtových období. Po r. 1850 se po jistou dobu stanovila účetní období ještě podle tzv. správního roku trvajícího od 1. listopadu do 31. října. Později se účetní období obvykle shodovalo s kalendářním rokem. Hospodaření ústavů a fondů spravovaných městem bylo zahrnuto v celkovém rozpočtu města, nebo jejich rozpočet tvořil jeho přílohu. V návaznosti na rozpočty byly po skončení účetního období sestavovány účetní závěrky. Pro formální podobu rozpočtů a zejména účetních závěrek byla v novější době vydávána závazná pravidla a v některých případech se pro ně používaly i předtištěné formuláře. V archivech měst se mohou objevit i rozpočty a účetní závěrky institucí, jejichž hospodaření městská správa schvalovala (např. místních školních rad). Pokud se pro tyto instituce vytvářejí samostatné archivní fondy, v nichž jsou uložena další vyhotovení těchto písemností, exempláře zasílané ke kontrole městskému úřadu je možné skartovat. Rozpočty a účetní závěrky těchto součástí městské správy, které v rámci fondu tvoří samostatná fondová oddělení, se zařazují k ostatním písemnostem v rámci těchto oddělení.</p> <p>Struktura rozpočtu zahrnovala nejčastěji tyto příjmové položky: a) výnos obecního majetku, ústavů a fondů, b) zisk z obecních podniků, c) výnos příspěvků a poplatků, d) výnos obecních přírážek, e) výnos obecních dávek, f) přikázaný podíl na státních daních, g) zemské příspěvky, subvence a náhrady, h) úvěrové hospodářství, zápůjčky. Rozpočtované výdaje tvořily nejčastěji položky: A) povinné, tj.: a) správa a hranice obce, b) správa majetku a zdrojů příjmů, c) náklady na místní policii, d) péče o chudé a dobročinné ústavy, e) péče o obecní silnice, cesty a mosty, f) péče o školství, g) náklady na zajištění přenesené působnosti, h) daně, poplatky a dávky placené městem jako korporací; B) dobrovolné, tj.: a) výdaje pro uspokojování zájmů občanů nad rámec zákonných povinností, b) podpora soukromých veřejně prospěšných zařízení.</p> <p>Účetní závěrky se v novější době obvykle skládaly z několika částí: účet peněžního hospodaření řádného a mimořádného, účet inventárního jmění obecního, rozvázný účet hospodaření, rozvázný účet jmění. Na Moravě se závěrky nazývaly výroční účty obecní a měly předepsanou zčásti odlišnou</p>

	strukturu. Pokud se se stavovaly samostatné rozpočty např. pro ústav chudých nebo pro některé veřejně prospěšné ústavy a výdělečné podniky, sestavovaly se odpovídajícím způsobem i jednotlivé účetní závěrky.
Používané knihy	Knihla městského rozpočtu. Sumář městských účtů.
Jiné charakteristické písemnosti	Rozpočet příjmů a vydání; rozpočtový výtah; rozpočtový kontrolní seznam; účetní závěrka; protokol o účetní kontrole hospodaření.
Odkazy	Pravidla pro rozpočtové hospodaření města: zák. č. 76/1919 Sb., zák. č. 329/1921 Sb., nař. vlády č. 94/1922 Sb., 143/1922 Sb., zák. č. 229/1922 Sb., nař. vlády č. 283/1922 Sb., 121/1926 Sb., zák. č. 77/1927 Sb., nař. vlády č. 157/1927 Sb., 15/1928 Sb., zák. č. 169/1930 Sb., vyhl. č. 170/1930 Sb., zák. č. 69/1935 Sb., vyhl. č. 122/1935 Sb., nař. vlády č. 69/1936 Sb., 19/1937 Sb., 371/1938 Sb., 161/1943 Sb., 202/1943 Sb., 203/1943 Sb. Alois Hrubý, <i>Finanční hospodářství obcí</i> . Brno s. d. [1922]; Václav Joachim, <i>Jak hospodaří obec</i> . Praha 1922; Antonín Remeš, <i>Obecní rozpočet</i> . Praha 1923; Rudolf Zenkl, <i>Hospodářství obce a jeho kontrola</i> . Praha 1924; Otakar Klapka, <i>Obecní zřízení 1864 dle pozdějších zákonů, zvláště zákona ze dne 12. srpna 1921 č. 329 Sb. z. a nař. o přechodné úpravě finančního hospodářství obcí a měst s právem municipálním</i> . Praha 1924; Antonín Kebrdle, <i>Obecní rozpočet</i> . Praha 1925; Jaroslav Flögel, <i>Zákony o nové úpravě finančního hospodářství svazků územní samosprávy (2. a 3. finanční novela)</i> . Praha 1930; Boleslav Fux – Eduard Wichta, <i>Samosprávné finance</i> . Praha 1932; Ondřej Kypr, <i>Nové finanční hospodářství samosprávy</i> . Praha 1935; Antonín Netolický, <i>Samosprávné finance (IV. finanční novela z r. 1935)</i> . Praha 1935; Jaroslav Šafář – Egon Zeis, <i>Finanční hospodaření obcí</i> . Praha 1936; Rudolf Kobosil, <i>Doplněk k obecnímu zřízení pro Čechy, Moravu a Slezsko obsahující finanční novelu II., III. a IV. v úplném znění nyní platném a zákon o úpravě dluhů samosprávy</i> . Praha 1936; Karel Drdacký, <i>Finanční hospodaření svazků územní samosprávy, zejména obcí</i> . Praha 1941; Karel Štrobl, <i>Prvorepublikové úpravy hospodaření místních samospráv</i> . Archivní prameny Kolínska 2000, s. 33–55; Jiří Setinský, <i>Z hospodaření obecních samospráv na Bučovicku na konci 19. a začátku 20. století</i> . In: <i>110 let muzejní práce na Vyškovsku 1893–2003</i> . Vyškov 2004, s. 33–46; Pavel Kladiwa – Andrea Pokludová – Renata Kafková, <i>Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914</i> . Díl 2., svazek 2. Finance a infrastruktura. Ostrava 2009; Jan Zapletal, <i>Obecní finance a hospodářské poměry v Uherském Brodě, Uherském Ostrohu a Veselí nad Moravou v procesu modernizace na přelomu 19. a 20. století</i> . Slovácko 53, 2011, s. 255–268; Josef Šerka, <i>Hospodaření města Moravské Ostravy v letech nacistické okupace</i> . Ostrava 28, 2014, s. 100–131.

Agenda	Vedení účetní agendy města
Obsah	Vedení účetní agendy města. Účetní a pokladní služba. Až do r. 1921 neexistovaly pro účetní evidenci měst jednotné předpisy, jednotlivá města používala různé účetní systémy. Zpravidla se jednalo o systémy založené na zásadách jednoduchého (kamerálního) nebo výjimečně podvojného (dopického) účetnictví. To používaly k účtování spíše městské výdělečné podniky. Za vedení účetnictví odpovídal podle obecních zřízení purkmistr (starosta), který účty příjmů a vydání předkládal ke kontrole obecnímu výboru (zastupitelstvu). Zemské samosprávné instance vydávaly pro vedení účetnictví instrukce, které však mohly sloužit pouze jako doporučené vzory. Větší vliv na zdokonalování systémů účtování měla početná odborná literatura a zejména hospodářská praxe, kdy např. v případě větších komunálních zápůjček požadovaly finanční ústavy od měst modernější a prokazatelnější způsoby vedení účetní evidence. Zásadní změnu znamenalo vydání tzv. první finanční novely v r. 1921 (zák. č. 329/1921 Sb.), která městům předepsala povinné vedení účtů v systému jednoduchého (kamerálního) účetnictví přičemž se jednotlivé účetní položky musely jednoznačně definovat jako příjmy nebo vydání. Peněžní účetnictví se oddělovalo od účtování věcného a v systematickém účtování se předpis náležitostí odděloval od kontování plateb. Podrobnosti včetně vzorových formulářů obsahovaly dodatečně vydané prováděcí předpisy. Obecní výdělečné podniky nadále účtovaly především v systému podvojného účetnictví, případně ve zjednodušeném systému tzv. amerického účetnictví. Celé účetnictví představovalo vždy ucelený, vzájemně propojený celek vázaný ke stanovenému účetnímu období, který také představuje nejlogičtější rámec pro pořádání těchto dokumentů. V praxi tomu však často brání vedení účtů pro několik účetních období v jedné knize. Hlavní knihy, pomocné hlavní knihy a pokladní deníky se obvykle vedly samostatně pro každý fond, ústav, případně obecní podnik.

Používané knihy	<p>Typy vedených účetních knih odpovídaly po r. 1921 jednotlivým okruhům účtování. V důsledku předchozího vývoje však nadále existovaly jisté odlišnosti vedení účetní evidence v Čechách a na Moravě, neboť ne všechny typy účetních písemností byly v obou zemích povinné. Při časovém účtování (příjmy a výdaje v chronologickém pořadí) se používaly pokladní deníky (hlavní deníky), vedlejší a pomocné deníky (průpisové subžurnály) a likvidační či pokladní strazzy (na Moravě likvidační záznam a denní likvidační závěrka). Samostatný deník se vedl pro kauce a depozita a podle potřeby i pro jiné příjmy, hotovost uložená v trezoru se evidovala pomocí evidenční knihy cenných hodnot. Pokud se na závěr každého dne účtování prováděla závěrka (skontro) pokladny, vedly se k tomu deníky pokladních skonter. Při soustavné (systematické) části účtování, kdy se porovnával stav účetní bilance a rozpočtu, se vedly hlavní peněžní knihy a sborníky účtů. V některých případech se mohly vést i pomocné hlavní knihy, v nichž se účtovaly často se opakující příjmy a výdaje a do vlastní hlavní knihy se pak přenášely pouze sumární hodnoty. Samostatná hlavní kniha se vedla pro kauce a depozita. Hlavní knihy vedené na Moravě se zčásti lišily podobou formuláře a prováděním měsíčního sběrné skontra. Hmoty a předměty se účtovaly odděleně pomocí zásobníků, případně inventářů. Kromě toho se vedly také pomocné evidenční knihy, např. podací protokoly došlých účtů, evidenční knihy účtů, doručovací knihy účtů či knihy peněžních zápisů došlých poštou.</p> <p>Městské podniky, které používaly podvojný (dopícký) účetnictví, vedly deník chronologických účtů a deník úvěrních účtů, dále knihy saldokont věřitelů a dlužníků, případně další pomocné knihy a záznamy podle potřeby hospodářské evidence. Při použití tzv. zjednodušeného amerického účetnictví se vedla hlavní kniha, knihy saldokont a jiné pomocné knihy podle potřeby.</p>
Jiné charakteristické písemnosti	Účetní doklady, pokud se ponechají k archivaci; dokumenty vztahující se k městským dávkám, poplatkům a přírůzkám; doklady o městských půjčkách; revizní zprávy o kontrole účetnictví. (Pro některé typy dokladů se postupně v praxi prosadily závazné formuláře, např. platební výměr, poukaz účtárně, poukaz k výdeji, složenky, stvrzenky atd.)
Odkazy	<p>Do r. 1921 se účetní agenda měst závazně řídila pouze některými ustanoveními obecních zřízení předepisujícími obecnou povinnost vést účty a evidenci majetku. Po r. 1921: zák. č. 329/1921 Sb. (první finanční novela), prováděcí předpisy pro Čechy vyhl. č. 22/1922 a 36/1924 zemského věstníku pro Čechy, pro Moravu a Slezsko vyhl. č. 60/1922, 25/1932 a 1/1936 zemského věstníku pro Moravu a Slezsko; nař. vlády č. 143/1922 Sb., 283/1922 Sb., zák. č. 77/1927 Sb. (druhá finanční novela), nař. vlády č. 157/1927 Sb., 15/1928 Sb., zák. č. 169/1930 Sb. (třetí finanční novela), zák. č. 69/1935 Sb. (čtvrtá finanční novela), nař. vlády č. 69/1936 Sb., vyhl. min. vnitra č. 122/1935 Sb.</p> <p>František Ladislav Popelka, <i>Účetnictví samosprávy obecní</i>. Praha 1891; Bohumil Krutský, <i>O jednotné úpravě účetní a pokladní služby v obcích</i>. Praha 1924; Jaroslav Flögel, <i>Pravidla pro úpravu služby účetní a pokladní a předpisy pro obecní účtování v obcích v Čechách</i>. Praha 1926; Petr Cais, <i>Účetní materiály kamerálního účetnictví obecní samosprávy v Čechách v letech 1850–1945 (se zřetelem k situaci v českém pohraničí)</i>. Archivní časopis 56, 2006, s. 249–285.</p>

Agenda	Úvěrové hospodaření města
Obsah	Dlužní závazky města. Jednání o poskytování úvěru. Kauce a depozita.
Používané knihy	
Jiné charakteristické písemnosti	Obecní dluhopis.
Odkazy	Jiří Novotný – Jiří Šouša, <i>K finančnímu zabezpečení správy českých měst koncem 19. a v první polovině 20. století</i> . Acta Universitatis Carolinae Pragensis, Philosophica et Historica, Z pomocných věd historických 10. Praha 1992, s. 117–122; Jiří Novotný – Jiří Šouša, <i>Samospráva a české banky druhé poloviny 19. a první poloviny 20. století</i> . In: <i>Vývoj české ústavnosti v letech 1618–1918</i> . Praha 2006, s. 664–683.

Agenda	Daně placené městem
Obsah	Daňová povinnost města. Poplatkový ekvivalent. Výše a struktura daňového zatížení města souvisela se strukturou příjmů a majetku města podléhajících zdanění právnických osob. Jako jiné právnické osoby musela města odvádět i tzv.

	poplatkový ekvivalent, tedy zvláštní státní daň vyměřovanou jako ekvivalent k povinnostem fyzických osob z hrubé hodnoty nemovitého majetku a čisté hodnoty movitého majetku.
Používané knihy	
Jiné charakteristické písemnosti	
Odkazy	Poplatkový ekvivalent: zák. č. 50/1850 ř. z., č. 89/1862 ř. z., nař. panovníka č. 281/1916 ř. z., nař. vlády č. 587/1920 Sb., zák. č. 337/1921 Sb., nař. vlády č. 184/1930 Sb. František Říha, <i>Poplatkový ekvivalent</i> . Praha 1941.

1.3. Vnitřní bezpečnost a veřejný pořádek (místní policie)

Pod pojem místní policie se zahrnovalo množství činností týkajících se vnitřního života města. V době vydání obecních řádů se policií stále ještě rozuměla: a) péče o zachování veřejného pořádku, pokoje a bezpečnosti, b) péče o blahobyt obyvatelstva (tzv. policie správní péče). Městské řády později obvykle rozlišovaly bezpečnostní policii ve vlastním slova smyslu (péče o bezpečnost osob a majetku) a další obory místní policie (např. policii stavební, požární, silniční atd.).

Vymezení obsahu oblasti městské policie vyplývalo původně z ministerského nařízení z 12. února 1850, č. 51/1850 z. z. č., později z ustanovení obecních zřízení, respektive zákona č. 125/1927 Sb., o organizaci politické správy.

Agenda	Bezpečnost osob a majetku (bezpečnostní policie). Obecní policie
Obsah	Záležitosti městské policie. Dohled nad vnitřním pořádkem a bezpečností. Dodržování policejní hodiny. Spolupráce při konání policejních prohlídek. Spolupráce s četnictvem a kriminální policií. Dohled nad pobytem cizích osob, potulnými osobami, osobami žijícími mimo obecně uznávaná pravidla chování. Vydávání zákazu vstupu na nebezpečná místa. Zákazy zacházení s nebezpečnými látkami a nebezpečných veřejných produkcí. Opatření k zabránění živelním pohromám, péče o oběti živelních pohrom. Dohled nad politickými akcemi a demonstracemi. Vyjádření ve věci násilných trestných činů. Udělování zbrojních pasů. Opatření proti rušení držby majetku. Polní a lesní policie. Ochrana zvířat proti týrání. Bezpečnostní policie (zajištění bezpečnosti osob a majetku) patřila k základním úkolům městské samosprávy a zahrnovala vše, co nebylo součástí speciální policejní agendy (policie stavební, zdravotní apod.). Těchto povinností byla zčásti zbavena pouze města, u nichž podle zákona z r. 1920 převzal některé části výkonu policie stát. Pro výkon bezpečnostní policie ustanovovala města podle místních podmínek samostatné úředníky (policie inspektory) nebo zřízence (strážníky, revizory, ale také polní či lesní hlídače). Někteří hlídači skládali přísahu u okresního úřadu. Zjištěné přestupky, pokud nespádaly do oboru trestního práva, projednával obecní trestní senát.
Používané knihy	Knihla hlášení o průběhu služby městské policie; policejní protokol; kniha dohlídek četnické služby.
Jiné charakteristické písemnosti	Policejní řád a nařízení v záležitostech všeobecné bezpečnosti; řád a instrukce pro místní policii; hlášení městské policie; seznamy tuláků a simulantů.
Odkazy	Konání všeobecných policejních prohlídek: nař. č. 1243 z 5. 3. 1853; převzetí všeobecné policie v některých městech státem: zák. č. 165/1920 Sb., 208/1931 Sb.; organizace obecní výkonné policie: nař. vlády č. 250/1942 Sb., 34/1943 Sb.; dohled nad osobami, které nevedou řádný život: zák. č. 108/1873 ř. z., 89/1885 ř. z.; přenesení dohledu nad cikány z obcí na stát: zák. č. 117/1927 Sb., nař. vlády č. 68/1928 Sb.; policejní hodina: nař. min. vnitra č. 62/1855 ř. z. a navazující říšské a zemské předpisy; povolování zábav: nař. min. vnitra č. 53325/1923; opatření proti polnímu a lesnímu pychu: zák. č. 76/1875 z. z. č., 12/1875 z. z. m. a 21/1875 z. z. s. a další obdobné zákony týkající se honebního práva a práva rybolovu; ochrana zvířat proti týrání: nař. vlády č. 106/1939 Sb. Karel Hošek, <i>Místní policie čili proučování poučení obcím, jak by měly konati policii místní, kterouž jim u jejich samostatné působnosti odkázal nový obecní zákon</i> . Kroměříž 1865; Bohumil Štědrý, <i>Zákony, nařízení a jiné místní předpisy mimo řád stavební platné pro král. hlav. město Prahu</i> ,

	<i>jakož i některé předpisy týkající se obcí okolních a různých ústavů pražských.</i> Díl 2. C. k. policie, policie místní, řády uliční, čelední, policie říční, zádušní a hřbitovní, policie živnostenská, tržnictví, všeobecná nemocnice, c. k. úřady, školství, různé. Praha 1911; Otakar Klapka, <i>Zákon na ochranu polního majetku.</i> Praha 1926; Pavel Macek – Lubomír Uhlíř, <i>Dějiny obecních policií I (jejich obraz v heraldice).</i> Praha 2004; David Hubený, <i>Obecní výkonná policie ve Slaném za druhé světové války.</i> In: <i>Město a region v dramatickém století.</i> Slaný 2014, s. 94–105.
--	---

Agenda	Silnice, doprava a spoje (silniční policie)
Obsah	Stavba a údržba obecních komunikací, veřejných prostranství a dopravních staveb. Dohled nad sjízdností komunikací. Vysazování silničních stromořadí. Spolupráce při údržbě erárních, zemských a okresních silnic. Spolupráce při splavnění vodních toků. Dohled nad silničním provozem, dopravní policie. Organizace veřejné dopravy, zejména pokud se na jejím provozu město přímo podílelo. Budování a spoluúčast při zřizování staveb dopravní obslužnosti (železniční a autobusové stanice, přístaviště, letiště, garáže apod.). Jednání o zřizování poštovních úřadů, telegrafu, telefonní sítě. Opatřování prostor pro poštovní úřady. Místní rozhlas. Doručování úředních zásilek a vyhlášek. Od 30. let 20. století postupně přejímaly agendu silniční policie okresní úřady.
Používané knihy	
Jiné charakteristické písemnosti	Řády a nařízení silniční policie vydané městem.
Odkazy	Obecní komunikace: zák. č. 33/1877 ř. z., nař. vlády č. 242/1939 Sb., zák. č. 46/1864 z. z. č., 41/1866 z. z. č., 47/1866 z. z. č., 38/1886 z. z. č., 41/1892 z. z. č., 5/1875 z. z. m., 38/1877 z. z. m., 5/1878 z. z. m., 20/1886 z. z. m., 54/1887 z. z. m., vyhl. mor. místodrž. č. 63/1907 z. z. m., zák. č. 33/1898 z. z. s. Odlišné zemské předpisy platily z velké části i po roce 1918. Silniční policie: vyhl. čes. místodrž. č. 54/1886 z. z. č., zák. č. 47/1866 z. z. č., vyhl. mor. místodrž. č. 29/1892 z. z. m., zák. č. 5/1874 z. z. m., zák. č. 5/1878 z. z. s., zák. č. 124/1931 Sb. Eduard Srb, <i>Cesty a silnice neerární, jejich stavba, správa a vydržování.</i> Roudnice nad Labem 1907; Jaroslav Flögel – Fidelis Schlée, <i>Zákony a předpisy o nestátních silnicích a cestách v zemi České.</i> Praha 1933.

Agenda	Dohled nad trhy (tržní policie)
Obsah	Pořádání trhů. Zařízení a vybavení tržišť (<i>viz také 1.2. vybírání tržních poplatků</i>). Dohled nad užíváním platných měr a vah (<i>viz také 1.1. městské podniky</i> – vážní ústavy). [Cejchování měr a vah bylo přenesenou státní agendou.] Zásobování potravinami, dodržování tax a cen. Právo konat trhy bylo z velké části stále založeno na starších privilegiiích každého města. Tržní řády vydávané městy podle živnostenského řádu pro výroční a týdenní trhy schvalovaly zemské úřady, řády pro denní trhy na potraviny tomuto schvalování nepodléhaly. Dohled nad prodejem potravin, zejména ze zdravotně policejního hlediska, přecházel od konce 19. století postupně do kompetence státních úřadů a města jej konala pouze v rámci přenesené působnosti.
Používané knihy	Knihy přestupků proti tržním řádům; protokoly tržních cen.
Jiné charakteristické písemnosti	Tržní řád; tržní sazebník a ceník; hlášení o přestupcích proti tržnímu řádu a proti používání schválených měr a vah; výkaz pokut; dražební protokol zboží.
Odkazy	Tržní policii a dohled nad užíváním měr a vah konala města podle ustanovení obecních řádů. Dohled nad provozováním trhů: zákon č. 199/1907 ř. z., nař. vlády č. 498/1920 Sb., 273/1943 Sb.; dozor nad prodejem potravin: zák. č. 89/1897 ř. z., 332/1920 Sb.; míry a váhy: zák. č. 16/1871 ř. z.; obecní váhy: zák. č. 85/1866 ř. z.; cejchování měr a vah: vyhl. min. vnitř. č. 10/1853 ř. z., zák. č. 16/1872 ř. z.

Agenda	Agenda zásobovací a cenová (tržní policie)
---------------	---

Obsah	Dohled nad zásobováním. Úřední stanovení cen. Dohled nad dodržováním předpisů o cenách a taxách. Spolupůsobení při organizaci přidělového hospodářství a nucených dodávek. Evidence konzumentů a samozásobitelů. Lístkové hospodářství. Dohled nad dodržováním cen a tax souvisel jednak s nařízeními o regulaci jejich výše, jednak s živnostenskými předpisy o kontrole cen výrobků u živnostníků. Zásobovací agenda (aprovizace) zahrnovala řadu činností spojených s kontrolou cen a provozu tržnic, jatek a dalších zařízení a se zásobováním nejenom základními potravinami, ale např. i vodou nebo elektrickou energií. Značný rozsah a specifický charakter získávala zásobovací agenda v dobách sociálních krizí a válečných událostí, kdy byla spojena se zaváděním nuceného zásobovacího režimu a přidělového hospodářství, zahrnujícího např. dohled nad evidencí zásob a zveřejňováním ceníků, vedením evidence konzumentů, samozásobitelů a potřebných osob, distribucí potravin sociálně ohroženým vrstvám, distribucí přidělových lístků, dozorem nad lichvou a černým obchodem, povolováním a evidencí domácích porážek, svépomocnými zásobovacími akcemi, organizací mimořádných dodávek a výkupem zemědělských produktů.
Používané knihy	Knihy (výkaz) evidence cen prodáváných produktů; zásobovací katastr; kniha evidence povolených porážek zvířat.
Jiné charakteristické písemnosti	Seznam podporovaných osob; seznam samozásobitelů; seznam vydaných potravinových lístků; výkaz odvedených a vykázaných zemědělských produktů.
Odkazy	Dohled nad zásobováním a cenami: cís. patent č. 227/1859 ř. z., zák. č. 43/1870 ř. z., vyhl. předsedy vlády č. 215/1939 Sb., vyhl. min. zemědělství č. 298/1940 Sb., 156/1943 Sb., nař. vlády č. 376/1940 Sb.; převod zdravotně policejního dohledu nad prodejem potravin na stát: zák. č. 89/1897 ř. z. Řada předpisů o stanovení cen jednotlivých druhů zboží.

Agenda	Zdravotní a veterinární záležitosti (zdravotní policie).
Obsah	Organizace zdravotní služby. Léčebné a ošetrovací ústavy. Městské nemocnice, chorobince. Lékaři, porodní asistentky, lékárny, zubní technici. Péče o úpravu hygienických poměrů. Dohled nad čistotou veřejných prostranství, likvidací odpadů, provozem veřejné kanalizace. Zdravotní dozor nad prodejem potravin. Boj proti epidemiím, hlášení výskytu nakažlivých nemocí, realizace protiepidemických opatření. Spolupráce při organizaci očkování. Péče o hřbitovy. Péče o nemocné a zdravotně postižené osoby. Péče o zdraví mládeže. Veterinární péče. Pohodní. Jako povinnou zdravotní agendu města vykonávala péči o čistotu městských ulic a veřejných prostranství, zásobování zdravotně nezávadnou vodou, provoz kanalizace a městského hřbitova a zajištění dohledu nad dobyt看em a masem na městských jatkách. Za dobrovolnou působnost obce se považovalo zřizování nemocnic a chorobinců. Do r. 1923 bylo úkolem měst podílet se rovněž na zajištění zdravotní péče poskytované lékaři a porodními asistentkami, tuto agendu však poté zčásti převzal stát (ustanovení státních obvodních lékařů apod.). Měštům náležela také povinnost zřizování izolačních místností, opatřování dezinfekčních prostředků a zajištění místností pro umístění a ošetření chudých rodiček. V rámci přenesené působnosti města dále spolupůsobila při kontrole dodržování všeobecných zdravotních a hygienických předpisů u veřejných komunikací, staveb, bytů, vodovodů, kanalizací, škol, průmyslových a živnostenských podniků, pohřebnictví, zdravotních a sociálních ústavů a při potírání nakažlivých nemocí a zvířecích nákaz. Pokud bylo město zřizovatelem veřejné nemocnice, muselo pro ni vydat organizační normy (stanovy, domácí řád, instrukce pro personál), ustavit správní orgány (správní výbor a tzv. vrchní správu) a najmout personál (lékaře, ošetrovatelky, správce, úředníky). Písemnosti těchto nemocnic tvoří obvykle samostatné fondy.
Používané knihy	Hřbitovní knihy; knihy evidence vydaných dobytčích pasů; jateční protokoly.
Jiné charakteristické písemnosti	Zdravotní a hygienický řád a další předpisy; hřbitovní řád; hlášení o výskytu nakažlivých nemocí; seznam postižených a choromyslných osob; jateční řád.
Odkazy	Zdravotní péče: zák. č. 68/1870 ř. z., 9/1888 z. z. č., 58/1882 z. z. m., 27/1881 z. z. s., 39/1889 z. z. s.; převzetí části zdravotní péče státem: zák. č. 332/1920 Sb., nař. vlády č. 340/1920 Sb., zák. č. 236/1922 Sb., 405/1922 Sb., nař. vlády č. 24/1923 Sb., 279/1942 Sb., 188/1944 Sb.; zřizování nemocnic: nař. min. č. 26 641 ze 4. 12. 1856, zák. č. 19/1888 z. z. č.; porodní asistentky: nař. min. č. 216/1897 ř. z., zák. č. 200/1928 Sb., nař. vlády č. 154/1929 Sb.; lékárny: zák. č. 5/1907 ř. z.; boj proti

	<p>nakažlivým nemocem, obecní dezinfektoři: zák. č. 67/1913 ř. z., nař. vlády č. 254/1941 Sb., 367/1942 Sb.; zdravotní dohled nad prodejem potravin: zák. č. 89/1897 ř. z.; dohled nad prodejem masa: zák. č. 177/1909 ř. z.; boj proti nákazám zvířat a dohled nad prodejem masa: zák. č. 35/1880 ř. z., 37/1880 ř. z., 177/1909 ř. z., nař. min. č. 178/1909 ř. z., nař. vlády č. 74/1927 Sb., 152/1939 Sb., 370/1941 Sb., 40/1942 Sb., 43/1942 Sb.; pohodnictví: instrukce č. 11/1860 z. z. č.; veřejná veterinární péče: nař. vlády č. 328/1942 Sb., 194/1943 Sb., 254/1944 Sb., 255/1944 Sb.</p> <p>Ludmila Hlaváčková, <i>Snahy o vytvoření sítě obecních (obvodních) a okresních lékařů v Čechách v letech 1856–1859</i>. Příspěvek k dějinám zdravotní správy v Čechách. Archivní časopis 21, 1971, s. 198–213; Lukáš Fasora: <i>Zdravotnická politika brněnského magistrátu 1851–1914</i>. Vlastivědný věstník moravský 58, 2006, č. 3, s. 262–270; Jan Zapletal, <i>Základní komunální a zdravotní infrastruktura ve východomoravských městech na přelomu 19. a 20. století</i>. Východní Morava 3, 2013, s. 37–51; Antonín Mařík, <i>Počátky zdravotní záchranné služby města Karlovy Vary</i>. Západočeské archivy 9, 2018, s. 108–119.</p>
--	---

Agenda	Čelední a pracovní záležitosti (pracovní policie)
Obsah	Dohled nad dodržováním čeledního řádu. Spolupůsobení při dohledu nad zaměstnaneckými poměry dělníků a živnostenských zaměstnanců. Evidence námezdních pracovních sil. Regulace a ochrana trhu práce. Vystavování povolení k zaměstnávání dětí. Vystavování dočasných povolení k prodloužení osmihodinové pracovní doby v zemědělských a lesnických podnicích. Od r. 1885 měla města právo vydávat vedle čeledních knížek také pracovní knížky. Tyto doklady byly zrušeny v r. 1919 a ve stejném roce skončilo také ustanovení o trestnosti bezdůvodného zrušení pracovního poměru. Pracovní knížky byly znovu zavedeny v r. 1941.
Používané knihy	Knihy evidence pracovních knížek; kniha evidence čeledních knížek; kniha evidence pracovních a čeledních knížek převzatých do úschovy.
Jiné charakteristika písemnosti	Seznamy dělníků v podnicích.
/Odkazy	Čelední řády: vyhl. čes. místodrž. č. 42/1857 z. z. č. (pro Prahu a okolí), zák. č. 11/1866 z. z. č. (pro Čechy), zák. č. 53/1886 z. z. m., 36/1893 z. z. m., 12/1867 z. z. s., 14/1874 z. z. s., 36/1882 z. z. s., 59/1899 z. z. s., 43/1908 z. z. s.; čelední a pracovní knížky: vyhl. čes. místodrž. č. 10/1857 zemského věstníku pro Čechy, nař. min. vnitra č. 33/1857 ř. z., zák. č. 227/1859 ř. z., 22/1885 ř. z.; zrušení čeledních a pracovních knížek: zák. č. 571/1919 Sb.; obnovení pracovních knížek: nař. vlády č. 241/1941 Sb., 291/1941 Sb.; ochrana trhu práce: zák. č. 39/1928 Sb., nař. vlády č. 257/1938 Sb., 135/1941 Sb.; zaměstnávání dětí: zák. č. 420/1919 Sb.; pracovní poměry domácích pracovníků: zák. č. 29/1920 Sb., nař. vlády č. 628/1920 Sb. František Špatný, <i>Naučení o vydávání listů domovských, ... knížek čeledních a pracovních ... s připojenými zákony a formuláři...</i> Praha 1861; František Ladislav Popelka, <i>Výklad čeledního řádu</i> . Polička 1887; Josef Hruška, <i>Výklad k čelednímu řádu pro starosty obecní a hospodáře</i> . Louny 1900.

Agenda	Záležitosti dohledu nad veřejnou mravností (mravnostní policie)
Obsah	Ochrana všeobecné mravopolečnosti. Dohled nad veřejnými produkcemi, dodržováním nedělního a svátečního klidu, zákazem hazardních her, prodejem lihovin. Kontrola dodržování zákazu podávání alkoholických nápojů mládeži. Dohled nad tiskem a vylepováním plakátů. Osvědčování mravů a zachovalosti. Evidence osob potrestaných soudy. Opatření proti týráním zvířat. Kompetence při povolování veřejných akcí byly rozděleny mezi samosprávu a státní politické úřady. Státní úřady např. povolovaly divadelní představení, udělovaly licence k provozování kinematografických podniků nebo dohlížely na dodržování mravopolečnosti při živnostech. Městská správa se vyjadřovala k udělování licencí k provozování kinematografických a jiných podniků a k povolením k prodeji lihovin, schvalovala dočasná stanoviště pro produkce kočovných kinematografů, mohla přijímat opatření při pořádání veřejných akcí z ohledu místní policie, povolovala pořádání plesů a tanečních zábav, obecně dohlížela na dodržování zákazu hazardních her, pořádku při divadelních představeních a jiných veřejných akcích, omezováním žebroty, zákazu provozování smilstva a kuplířství apod. Osvědčování mravů a zachovalosti náleželo po r. 1850 okresním úřadům a teprve později se stalo agendou městské správy. Jako pomůcky při vydávání těchto osvědčení sloužily trestní rejstříky, odlišné od rejstříků osob potrestaných obecním trestním senátem, do nichž se zaznamenávaly tresty udělené soudy. Tyto rejstříky se vedly na základě trestních listů zasilaných

	správě města soudními orgány, a to původně pro osoby příslušné do města domovským právem, později pro osoby ve městě narozené.
Používané knihy	Knihy evidence vydaných povolení k veřejným produkcím; kniha evidence vydaných vysvědčení mravů a zachovalosti; trestní rejstříky osob potrestaných soudy.
Jiné charakteristické písemnosti	Povolení k pořádání veřejných produkcí; vysvědčení mravů a zachovalosti; trestní listy zasílané soudy.
Odkazy	Dohled nad divadelními představeními a veřejnými akcemi: nař. min. vnitra č. 454/1850 ř. z. (divadelní řád), vyhl. čes. místodrž. č. 103/1850 z. z. č., cis. nař. č. 96/1854 ř. z., výn. min. vnitra č. 53 325/15 z 24. 11. 1923; vyjádření ke koncesím k prodeji lihovin: zák. č. 62/1881 ř. z.; dodržování nedělního a svátečního klidu: zák. č. 49/1868 ř. z., 21/1895 ř. z.; opatření proti týrání zvířat: nař. min. vnitra č. 31/1855 ř. z., nař. č. 2272 z 21. 3. 1865; osvědčování mravů a majetku a vedení rejstříku trestů: nař. čes. místodrž. č. 69/1850 z. z. č., zák. č. 198/1922 Sb.; zákaz podávání alkoholických nápojů mládeži: zák. č. 86/1922 Sb. a nař. vlády č. 174/1922 Sb. Po r. 1850 platila nadále i řada předpisů o zachování veřejné mravnosti vydaných v době regulovaných magistrátů. <i>Josef Krejčí, Veřejné radovánky. Policejně-právní předpisy o tanečních zábavách, divadlech a policejní hodině uzavírací. Praha 1935.</i>

Agenda	Stavební záležitosti (stavební policie)
Obsah	Povolování staveb. Dohled nad bezpečností staveb a dodržováním stavebních předpisů. Vydávání místních stavebních předpisů. Zadávání a schvalování regulačních a polohopisných plánů. Dohled nad parcelací stavebních pozemků. Budování veřejných vodovodů, kanalizace, elektrických sítí, plynofikace. Města zpočátku vykonávala především agendu stavebního dohledu, zatímco technické záležitosti vyřizovali odborní stavební úředníci a okresní hejtmanskví. Většina stavební agendy I. stupně zahrnující povolení ke konání staveb, dohlížení na jejich provádění, sledování bezpečnosti budov k obývání a trestání přestupků proti stavebnímu řádu přešla na města v 60. letech 19. století. V Čechách platily odlišné stavební řády pro některá velká města (tzv. pražský stavební řád pro Prahu, Plzeň, České Budějovice) a pro ostatní města (tzv. venkovský stavební řád). Na Moravě platily zvláštní stavební řády pro Brno a Olomouc. Města měla mít polohopisné plány obsahující část evidenční (skutečný stav) a část regulační (plán příští výstavby). Polohopisné plány zpracovávali odborní zeměměřiči a schvaloval je obecní výbor (zastupitelstvo), který také rozhodoval o parcelaci pozemků, vzniku stavebních parcel, stanovoval stavební čáry a rovinné výšky. Vlastním stavebním úřadem I. instance bylo v Čechách představenstvo (rada), které rozhodovalo o stavebních povoleních s výjimkou staveb obecních, staveb dotýkajících se zájmů města a staveb v oboru obchodu a zdravotnictví, o nichž rozhodoval výbor (zastupitelstvo), a staveb státních, zemských a okresních, které povoloval okresní úřad. Ten byl také při stavebním řízení všeobecnou II. instancí, III. instancí pak bylo místodržitelství, později zemský úřad. Stavební řízení na Moravě a ve Slezsku se odlišovalo tím, že stavebním úřadem I. stolice byl starosta města nebo jeho náměstek. Stavební povolení mívalo někdy pouze podobu schvalovací doložky na předložených stavebních plánech. Působnost měst při povolování staveb byla omezena v r. 1942, kdy se stavebními úřady I. instance staly z velké části znovu okresní úřady a městům nadále zůstala pouze péče o polohopisné plány a schvalování drobnějších stavebních prací. Ve velkých městech býval pro vyřizování stavební agendy často zřizován samostatný stavební referát, jehož součástí býval i stavební archiv. Tento referát tak rozsahem a vyhraněností agendy může být posuzován jako samostatné fondové oddělení.
Používané knihy	Knihy stavebních protokolů; evidenční kniha staveb.
Jiné charakteristické písemnosti	Stavební řád; stavební spisy včetně projektové dokumentace.
Odkazy	Stavební řád: zák. č. 20/1864 z. z. č., 40/1886 z. z. č., 5/1889 z. z. č., 26/1897 z. z. č., 58/1907 z. z. č., 1/1870 z. z. m., 63/1894 z. z. m., 64/1894 z. z. m., 44/1914 z. z. m., 26/1883 z. z. s., 20/1919 Sb., 116/1920 Sb., 45/1930 Sb., nař. vlády 185/1939 Sb., 305/1940 Sb., 5/1941 Sb., 109/1942 Sb., 110/1942 Sb.; řada zákonů a vyhlášek upravujících výstavbu dělnických a dalších typů bytů a způsob zastavování území města nebo omezujících výstavbu ve válečných letech; elektrárny: zák. č.

	438/1919 Sb., nař. vlády č. 617/1920 Sb., 438/1929 Sb., zák. č. 139/1926 Sb., nař. vlády č. 319/1941 Sb. Josef Žalud, <i>Stavební řád pro Království české</i> . Praha 1902; Josef Žalud, <i>Bau-Ordnung für das Königreich Böhmen</i> . Prag 1910; <i>Stavební řád pro Markrabství moravské vyjma zemské hlavní město Brno, král. hlavní město Olomouc, král. hlavní město Jihlavu a Znojmo, pak jejich místa předměstská</i> . Brno 1914; <i>Stavební zákon pro zemské hlavní město Brno, král. hlavní město Olomouc, pro král. města Jihlavu a Znojmo, pak jejich místa předměstská</i> . Brno 1914; Fidelis Schlée, <i>Stavební řád pro Moravu a Slezsko</i> . Praha 1932; Antonín Fišera, <i>Jak obec vykonává právo stavební (stavební řád)</i> . Praha 1933; Fidelis Schlée, <i>Stavební řád pro Čechy</i> . Praha 1934; Adolf Štafl, <i>Stavební řád pro Prahu, Plzeň, České Budějovice</i> . Praha 1934; Adolf Štafl, <i>Stavební řád pro Čechy</i> . Praha 1935; Martin Ebel, <i>Dějiny českého stavebního práva</i> . Praha 2007.
--	---

Agenda	Ochrana proti požárům (požární policie), civilní protiletectká ochrana
Obsah	Vydávání požárních řádů. Preventivní opatření proti vzniku požárů, kontroly komínů a topenišť. Zajištění vodních zdrojů, hasičského náradí, stavba zbrojnic. Zajištění vymetání komínů podle kominických obvodů. Organizace požárních hlídek. Organizace pomoci při likvidaci požárů a jejich následků. Spolupráce při zřizování hasičských sborů. Příprava protiletectké ochrany obyvatelstva. Pro kontrolu komínů mohlo zastupitelstvo zřídit pro jednotlivé části města komisaře, kteří tuto agendu prováděli místo starosty. V osadách s vyšším počtem domů se zřizovali ponocní konající také službu stráže proti ohni. Příslušníci hasičských sborů zřizovaných městem byli obecními zaměstnanci ve smyslu zákonů č. 16/1920 Sb. a 478/1921 Sb. Dobrovolné hasičské sbory zřízené podle spolkového zákona č. 134/1867 Sb. byly samostatnými spolky s vlastními statutárními orgány a majetkem a jejich poměr ke správě města byl smluvní. Písemnosti těchto hasičských sborů proto tvoří samostatné archivní fondy. Od druhé poloviny 30. let 20. století plnila města stanovené povinnosti při organizaci civilní protiletectké ochrany.
Používané knihy	Knihy protokolů o požárních prohlídkách.
Jiné charakteristické písemnosti	Požární řád; řád hašení ohně; protokol o výsledku požárních prohlídek; instrukce k organizaci civilní protiletectké obrany; seznamy protiletectkých civilních krytů.
Odkazy	Povinnost konání požární policie byla dána obecními zřízeními a zemskými zákony č. 45/1876 z. z. č., 35/1873 z. z. m., 20/1873 z. z. s., 21/1898 z. z. s., 50/1916 z. z. s. Povinnosti obcí při zřizování hasičských sborů: nař. vlády č. 30/1942 Sb., 352/1942 Sb.; civilní protiletectká ochrana: zák. č. 82/1935 Sb., 75/1938 Sb., nař. vlády č. 199/1935 Sb., 127/1938 Sb. Fidelis Schlée, <i>Požární řády pro Čechy, Moravu a Slezsko</i> . Praha 1933.

1.4. Působení města ve veřejném zájmu

Agenda	Chudinství a sociální péče (chudinská policie)
Obsah	Organizace chudinské a sociální péče. Péče o chudé a o oběti živelních pohrom a válek. Udělování chudinských podpor. Vystavování vysvědčení chudoby (majetnosti). Sbírkové a pomocné akce pro chudé a postižené. Potlačování žebroty. Chudinské fondy (ústavy). Výstavba a přidělování sociálních bytů. K výkonu chudinské agendy vydávala města vlastní statuty. Nárok na poskytnutí chudinské péče úzce souvisel s institutem domovského práva. Podle zákona z r. 1863 přešla na města povinnost zřizovat chudinské ústavy. V Čechách si však v této oblasti i nadále udrželi jistý vliv místní duchovní, kteří měli být zváni k jednáním obecního výboru (zastupitelstva) týkajících se chudinského zaopatření. Rozsah chudinské agendy měst byl upraven v r. 1896. V r. 1919 se předpokládalo, že část nákladů na sociální péči převezme přímo stát, k tomu však v úplnosti nikdy nedošlo. Cizím domovským příslušníkům bydlícím ve městě musela správa města poskytnout pouze naléhavou dočasnou (přechodnou) sociální podporu a její náhradu mohla požadovat od jejich domovské obce. O formě podpory (peněžité nebo naturální) rozhodovalo město. O udělování podpor rozhodoval buď přímo obecní výbor (zastupitelstvo) nebo delegovaná chudinská komise. Výbor či komise mohly také

	určovat tzv. otce chudých, kteří měli o sociálně slabé pečovat a zastupovat jejich zájmy. Městská správa také vydávala tzv. vysvědčení chudoby (majetnosti), která sloužila k dosažení různých úlev, mj. i při sporech vedených podle civilního práva. Tato vysvědčení mohla být vydávána pouze ke konkrétnímu účelu, aby se nemohla používat jako doklad za účelem žebření. V rámci podpory stavebního ruchu se města mohla účastnit místních šetření prováděných okresním úřadem při vyvlastňování staveníšť a žádat o státní podporu na výstavbu sociálních bytů.
Používané knihy	
Jiné charakteristické písemnosti	Řád chudinské péče; vysvědčení nemajetnosti a chudoby; žádost o přiznání chudinské podpory; výkaz almužen a almužníků.
Odkazy	Zák. č. 105/1863 ř. z., 59/1868 z. z. č., 222/1896 ř. z., 5/1870 z. z. s., 27/1896 z. z. s., 76/1919 Sb., nař. vlády č. 22/1941 Sb.; o vzorech formulářů: výnos čes. místodrž. č. 29 990 z 14. 12. 1853. Karel Svoboda, <i>Sociální péče obecní</i> . Praha 1923; Alois Žipek, <i>Sociální politika obcí</i> . Praha 1924; Antonín Břeský, <i>Obecní péče chudinská</i> . Praha 1925; Petr Zenkl, <i>O úkolech samosprávy v sociální péči</i> . Praha 1926; Josef Krejčí, <i>Veřejné sbírky a působnost obce</i> . Praha 1936; Olga Fejtová, <i>Od milosrdenství a dobročinnosti k systému státní a komunální chudinské péče v městech pražských v dlouhém 19. století</i> . In: „ <i>Chudé budete mít mezi sebou stále...</i> “. Praha 2015, s. 213–237; Hana Pišalová, <i>Chudinská péče v Opavě v letech 1860–1914 z pohledu obecní samosprávy</i> . In: <i>Chudinství a chudoba jako sociálně historický fenomén</i> . Praha 2013, s. 277–292; Karel Řeháček, <i>Chudí nemocní</i> . In: „ <i>Chudé budete mít mezi sebou stále...</i> “. Praha 2015, s. 499–524; Jaroslava Smetanová, <i>Chudinství v maloměstských poměrech v druhé polovině 19. a na začátku 20. století</i> . In: <i>Chudinství a chudoba jako sociálně historický fenomén</i> . Praha 2013, s. 402–420.

Agenda	Městské chudinské ústavy a sociální zařízení
Obsah	Chudinské fondy. Obecní sociální a humanitní ústavy (chudobince, zaopatřovací ústavy, sirotčince, poradny). Podpory v nemoci. Péče o děti a mládež. Podle ustanovení obecních zřízení převzaly v 60. letech 19. století města a obce správu dřívějších konkrétních farních chudinských ústavů (fondů). Chudinské fondy byly samostatnou právnickou osobou ve správě města. Majetek těchto fondů představoval ve správě měst zvláštní jmění a musel se spravovat odděleně od jejich ostatního majetku. Fondy měly proto ze zákona samostatný rozpočet považovaný za vedlejší rozpočet hlavního městského rozpočtu. Příjmy fondů tvořil výnos z jejich majetku, zákonem určené poplatky (dědické podíly z pozůstalostí duchovních, tzv. chudinské procento, tj. 1 % z výnosu prodeje vykonaných veřejnou dobrovolnou dražbou atd.) a dobrovolné příspěvky od soukromých osob. Přebytky hospodaření fondu zůstávaly ve vlastnictví fondu. Teprve v případě, že tyto příjmy nepostačovaly na pokrytí výdajů fondu, doplnilo zbývající částku město ze své obecní pokladny.
Používané knihy	Inventář majetku ústavu; účetní kniha; evidenční kniha sirotků.
Jiné charakteristické písemnosti	Zakládací listina; statutární dokumenty; významné dokumenty provozního charakteru.
Odkazy	

Agenda	Byty a nájmy, sociální bydlení
Obsah	Regulace bytových poměrů. Regulace nájmu. Výstavba obecních sociálních bytů. Bytová družstva. Nouzové chudinské ubytování. V některých obdobích měla velká města právo zabírat byty z důvodů řešení bytové nouze, nebo regulovat poměry ohledně pronajímání bytů, např. v letech 1918–1922 prostřednictvím zřízení tzv. nájemních úřadů, které posuzovaly oprávněnost zvyšování nájmu. Většinou však měla městská správa možnost zasahovat do nájemních poměrů pouze výjimečně v rámci zákonů upravujících ochranu nájemníků. Malá města mohla sama rozhodnout o omezení platnosti těchto zákonů ve svém obvodu. Podle zákona z r. 1921 vystavovaly městské úřady povolení ke stěhování, která měla omezit

	přistěhovalectví do velkých měst postižených bytovou nouzí. Od r. 1943 mohla města zasahovat do dělení a úprav bytů. Podle zákonů o podpoře stavebního ruchu mohla města žádat stát o podporu na stavby domů se sociálními byty.
Používané knihy	
Jiné charakteristické písemnosti	
Odkazy	Zabírání bytů obcemi: nař. vlády č. 38/1919 Sb., zák. č. 592/1919 Sb., 225/1922 Sb., 118/1928 Sb., nař. vlády č. 177/1941 Sb., 413/1941 Sb. a řada dalších zákonů, jimiž se prodlužuje platnost a novelizuje obsah těchto zákonů; zabírání budov pro veřejné účely: zák. č. 322/1919 Sb., 180/1920 Sb.; kontrola a regulace nájemného: zák. č. 83/1918 Sb., 275/1920 Sb., 130/1922 Sb.; ochrana nájemníků: nař. vlády č. 83/1918 Sb., zák. č. 275/1920 Sb., 130/1922 Sb., 85/1924 Sb., 44/1928 Sb., nař. vlády č. 177/1940 Sb., 248/1941 Sb.; omezení stěhování: zák. č. 181/1919 Sb., 118/1921 Sb., nař. vlády č. 235/1921 Sb.; vyjádření městské správy k dělení a úpravám bytů: nař. vlády č. 220/1943 Sb., 14/1944 Sb.; výstavba obecních sociálních bytů: nař. vlády č. 160/1934 Sb. a řada předpisů upravujících podporu stavebního ruchu, např. nař. vlády č. 66/1930 Sb., zák. č. 45/1930 Sb., 166/1930 Sb., 164/1932 Sb.

Agenda	Správa škol
Obsah	Zřizování škol ve správě města. Péče o školy zřizované městem. Výstavba, opravy a vybavení školních budov. Ustanovování učitelů na školách zřizovaných městem. Personální záležitosti učitelů. Instrukce pro školní personál. Zastoupení města ve školních radách. Výběr školního. Podpory pro nemajetné žáky. Studentské nadace a stipendia. Příspěvky do rozpočtů školních rad a schvalování jejich rozpočtů. Spolupráce s jinými školami (vysoké školy, učitelské ústavy). Povinnou samostatnou působností měst bylo zřizování obecných a měšťanských škol. Péče o zajištění škol náležela od r. 1869 místním školním radám a od r. 1935 také újezdním školním radám při měšťanských školách. Členy místních a újezdních školních rad delegovaly především všechny přiškolené obce, od r. 1940 přešlo jmenování na přednosta okresních úřadů. V r. 1943 byly místní školní rady rozpuštěny a jejich pravomoci převzali přímo starostové. K dobrovolné samostatné působnosti měst náleželo zřizování opatroven, jeslí, mateřských škol, gymnázií, odborných škol průmyslových a rolnických, lidových škol hospodářských, městských hudebních škol, pořádání odborných kurzů a podpora zřizování živnostenských škol pokračovacích. Samotné písemnosti jednotlivých škol a školních rad tvoří samostatné fondy.
Používané knihy	Účetní knihy studentských nadací.
Jiné charakteristické písemnosti	Zřizovací listina školy; instrukce pro školní personál; seznam plátců školního; volba členů školní rady.
Odkazy	Organizace školství: do r. 1869 výn. min. vyučování č. 261/1850 ř. z., vyhl. zem. škol. výboru č. 2/1853 z. v. č.; po r. 1869 zák. č. 62/1869 ř. z., 53/1883 ř. z., 17/1870 z. z. č., 22/1870 z. z. č., 46/1890 z. z. č., 3/1870 z. z. m., 17/1870 z. z. m., 77/1873 z. z. m., 4/1905 z. z. m., 53/1914 z. z. m., 18/1870 z. z. s., 3/1891 z. z. s., 41/1901 z. z. s., 15/1906 z. z. s., 29/1912 z. z. s., 189/1919 Sb., 205/1919 Sb., 295/1920 Sb., 226/1922 Sb., nař. vlády č. 64/1925 Sb., zák. č. 233/1935 Sb., 176/1937 Sb., nař. vlády č. 300/1941 Sb., 308/1942 Sb.; školní rady: zák. č. 62/1869 ř. z., 22/1870 z. z. č., 16/1873 z. z. č., 45/1873 z. z. č., 3/1870 z. z. m., 39/1873 z. z. m., 85/1880 z. z. č., 41/1901 z. z. s., 4/1906 z. z. m., 18/1870 z. z. s., 41/1901 z. z. s., 292/1920 Sb., 233/1935 Sb., 153/1937 Sb., nař. vlády č. 605/1920 Sb., 115/1941 Sb., nař. min. školství č. 302/1943 Sb.; školné: cis. nař. č. 96/1854 ř. z., zák. č. 62/1869 ř. z., 53/1883 ř. z., 292/1920 Sb., nař. vlády č. 605/1920 Sb. a řada zákonů zemských; stavba školních budov: min. nařízení č. 382/1849 ř. z.; úhrada nákladů na školy: zák. č. 16/1873 z. z. č., 38/1880 z. z. č., 85/1880 z. z. č., 76/1882 z. z. č., 47/1886 z. z. č., 23/1888 z. z. č., 46/1900 z. z. č., 120/1905 z. z. č., nař. vlády č. 242/1940 Sb.; průmyslové a hospodářské školy: nař. min. kultu a vyučování č. 3674 z 24. 2. 1883, viz Věstník vládní pro školy obecné v Čechách č. 16/1883, zák. č. 75/1920 Sb.; lidové školy hospodářské: zák. č. 75/1920 Sb., 281/1920 Sb.

	Adolf Obentraut, <i>Místní školní rada a její působení</i> . Poučná kniha příruční pro místní rady školní. Vídeň 1874; Cyril Merhout, <i>Samospráva a národní školství</i> . Praha 1913; Václav Stanislav Svoboda, <i>Obec a škola</i> . Praha 1925; Antonín Netolický, <i>Újezdni měšťanské školy</i> . Praha 1936; Tomáš Jelínek, Magistrát hlavního města Prahy a národní školství. In: <i>Mezi liberalismem a totalitou</i> . Praha 1997, s. 103–109 (= Documenta Pragensia 14); Milan Hlavačka, Školství pod egidou samosprávy. In: <i>Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století</i> . Edd. Kateřina Piorecká – Václav Petrbok. Praha 2004, s. 85–91; Jitka Padrnosová, Samospráva a školství. In: <i>Občanské elity a obecní samospráva 1848–1948</i> . Edd. Lukáš Fasora – Jiří Hanuš – Jiří Malíř. Brno 2006, s. 356–361; Pavel Krákora, <i>Vývoj samosprávy v Přerově v letech 1861–1914 a fenomén školství</i> . Praha 2016.
--	--

Agenda	Spolupráce s církvemi, patronátní záležitosti
Obsah	Patronátní právo města. Péče o církevní objekty zřízené městem. Církevní (konfesijní) hřbitovy. Spolupráce s církvemi při organizaci církevních slavností a dalších akcí. Účast při řešení interkonfesijních záležitostí. Město jako samosprávná korporace nemuselo přispívat na církevní účely, neboť to byla především povinnost farních obcí. Muselo však uplatňovat práva a plnit povinnosti patrona ve vztahu k farnostem a kostelům stojícím pod patronátem města. V jistých záležitostech správa města také zastupovala římskokatolické farní obce při úředních jednáních. Podílela se rovněž na vybírání příspěvků pro církevní účely (tzv. konkurenci) – na Moravě byly pro tuto agendu zřizovány konkurenční výbory jako instituce samosprávného charakteru.
Používané knihy	Účetní kniha kostelních přírážek.
Jiné charakteristické písemnosti	Písemnosti účetní a provozní povahy vzniklé v souvislosti s opravami církevních objektů (pokud budou vybrány za archiválie).
Odkazy	Postavení církevních institucí: zák. č. 50/1874 ř. z.; vybírání církevních příspěvků: cis. nař. č. 96/1854 ř. z., zák. č. 50/1874 ř. z., min. nař. č. 5/1877; viz též nař. min. vnitřní o povinnostech při stavbě školních a církevních budov č. 382/1849 ř. z. a další zemské zákony a předpisy, např. č. 94/1849 z. z. č., 11/1864 z. z. m., 2/1864 z. z. s., 5/1867 z. z. s., 19/1868 z. z. s.; výkon prezentačního práva při kostelích obcemi: min. nař. č. 77/1850 z. z. č., 172/1850 z. z. m.; zastupování korporací katolické církve obcemi: nař. min. vyučování a min. vnitřní č. 5/1878 ř. z. Ludvík Svatoš, <i>Příručka církevní agendy</i> . Praha 1928; Ludvík Svatoš – Alfred Hübner, <i>Správa patronátů v republice Československé</i> . Praha 1935; Josef Krejčí, <i>Veřejné sbírky a působnost obce</i> . Praha 1936.

Agenda	Spolky a stavovské organizace
Obsah	Spolupráce se spolky, stavovskými komorami a svazy. Propůjčování prostor, účast na spolkových akcích. Podpora činnosti všeobecně prospěšných spolků. Vůči spolkům a stavovským organizacím měla správa města ve své působnosti pouze pravomoci vztahující se k případům porušení klidu a pořádku při spolkových akcích. Největší praktický význam měla spolupráce se spolky, jejichž činnost významně ovlivňovala život města – s hasičskými spolky, okrašlovacími spolky a se spolky, které organizovaly charitativní péči. V případě hasičských spolků mohlo zastupitelstvo na velitele sboru přenést působnost starosty v případě požáru.
Používané knihy	
Jiné charakteristické písemnosti	Žádosti spolku o podporu a záštitu spolkových akcí a související písemnosti.
Odkazy	

Agenda	Podpora kulturního života města a osvětová činnost
Obsah	Kulturní instituce zřízené městem (knihovny, čítárny, muzea). Podpora kulturních akcí. Organizace osvětové činnosti. Péče o místní památky. Budování pomníků a památníků.

	<p>Povinnosti samosprávy v oblasti kultury a osvěty vznikly především v období po r. 1918. Podle zákona z r. 1919 měla města povinnost zřídit nejpozději do počátku r. 1930 na svůj náklad městskou knihovnu. Knihovnu řídila knihovnická rada, která nebyla městskou komisí, ale institucí stojící mimo správu města. Zastupitelstvo nominovalo polovinu jejích členů. V r. 1919 byla městské samosprávě uložena rovněž povinnost podílet se na organizaci osvětové činnosti, jejímž cílem bylo v prvé řadě poučovat o významu republikánského zřízení cestou pořádání přednášek a kurzů. V menších městech vznikaly místní osvětové komise, do nichž zastupitelstva nominovala polovinu členů. Města s počtem obyvatel přesahujícím 10 000 osob mohla zřizovat vlastní městský osvětový sbor, jehož funkční období bylo shodné s funkčním obdobím zastupitelstva. Sbor se skládal z pléna (sboru delegátů), předsednictva a poradatelského výboru. Většinu členů pléna nominovaly vedle zastupitelstva politické strany a významnější spolky. Rozsáhlá byla dobrovolná činnost městské samosprávy, která podle poměrů v jednotlivých městech zahrnovala pořádání přednášek, kurzů, výstav, zřizování divadel, biografů, před r. 1919 i veřejných knihoven a čítáren. Podpora spolků na ochranu památek a muzejních spolků či přímo zakládání městských muzeí bylo nejčastějším způsobem zasahování měst do oblasti památkové péče, která byla regulována pouze dílčími předpisy a městům neposkytovala žádné přímé úřední pravomoci.</p>
Používané knihy	
Jiné charakteristické písemnosti	Zakládací listina kulturní instituce zřizované městem.
Odkazy	<p>Knihovny: zák. č. 430/1919 Sb., nař. vlády č. 607/1919 Sb., 212/1921 Sb., 187/1929 Sb.; místní osvětové rady: zák. č. 67/1919 Sb., instrukce min. školství a národní osvěty č. 13 878 z 22. 4. 1919, nař. vlády č. 126/1943 Sb.; ochrana památek: zákon č. 255/1938 Sb., nař. vlády č. 274/1941 Sb.</p> <p>O. Janota, <i>Kulturní povinnosti obce</i>. Praha 1935; Václav Peták, <i>Nový řád městské obecní knihovny v Plzni</i>. Plzeň 1910; Jiří Čoupek, <i>Správa kulturních zařízení v okrese Uherské Hradiště orgány samosprávy a okresními národními výbory</i>. Slovák 49, 2007, s. 265–274; Petr Rak, Archiv, knihovna a muzeum. In: <i>Comotovia 2002</i>. Sborník z konference věnované 750 let první písemné zmínky o Chomutově. Chomutov 2003, s. 139–148; Jan Škoda, Městské kulturní instituce v Praze v meziválečném období. In: <i>Mezi liberalismem a totalitou</i>. Praha 1997, s. 153–162 (= Documenta Pragensia 14); Tomáš Jelínek, <i>Politika pražské radnice v oblasti tělovýchovy a sportu do roku 1938</i>. Pražský sborník historický 36, 2008, s. 201–230.</p>

2. Přenesená působnost městské samosprávy

2.1. Spolupůsobení ve státních, všeobecně správních a bezpečnostních záležitostech

Agenda	Spolupráce se státními orgány v záležitostech všeobecně správních a bezpečnostních
Obsah	<p>Spolupůsobení při organizaci místních šetření sčítání lidu. Spolupůsobení při statistických šetřeních. Sestavování voličských seznamů pro volby do vyšších orgánů samosprávy, říšské rady a později parlamentu republiky (stále voličské seznamy <i>viz též 1.1. Volby do městského výboru</i>). Organizace a hmotné zajištění voleb. Spolupůsobení při matriční evidenci osob bez vyznání, opatrování podkladů v dalších matričních záležitostech. Publikace prohlásek civilních sňatků. Spolupůsobení v záležitostech státního občanství (např. prokazování domovského práva). Spolupráce v záležitostech všeobecné bezpečnosti (sledování cizinců, pasová agenda, policejní dozor, dozor nad držením zbraní atd.). Evidence obyvatel zdržujících se ve městě (bez ohledu na domovskou příslušnost). Hlášení k pobytu. Evidence pohybu obyvatel (vystěhovalectví, osoby bez trvalého pobytu, váleční uprchlíci). Evidence příchozích a cizinců v hotelech a hostincích. Spolupůsobení při realizaci opatření proti židovským obyvatelům v době protektorátu. Spolupůsobení v agendě hnanectví. Spolupráce při provádění měnové reformy a kolkování bankovek.</p> <p>Spolupráce se státními úřady v matričních záležitostech se týkala především osob bez vyznání, jejichž matriky vedly okresní úřady. Evidenci obyvatel (přihlašování k pobytu) vykonávaly ve městech, kde</p>

	byly zřízeny státní policejní úřady. V ostatních městech tuto agendu vedli purkmistři (starostové) jako agendu přenesené působnosti pod dohledem okresních úřadů. V některých městech byla tato agenda vykonávána společně s agendou domovského práva (<i>viz 1.1. Domovské právo</i>). Všeobecný systém hlášení obyvatel k pobytu byl zaveden v r. 1941. Vypovídání osob formou postrku (hnanectví) prováděly okresní úřady na základě vypovídacích nálezů prostřednictvím hnaneckých stanic zřízených ve větších městech a obcích. Každé město, v němž byla hnanecká stanice zřízena, bylo povinno přijmout všechny hnance, kteří tam byli odesláni, vydat jim nucený pas (tzv. maršrůtu) nebo hnanecký pas k přesunu za doprovodu stráže a dopravit je k nejbližší další hnanecké stanici, nebo do domovské obce hnance.
Používané knihy	Protokol ohlášek civilních sňatků; kniha hlášení pobytu osob; kniha evidence příchozích; kniha cizinců; kniha evidence obyvatel podle čísel popisných (podle městských čtvrtí); hnanecký protokol.
Jiné charakteristické písemnosti	Elaborát sčítání obyvatel; statistický přehled (kopie, opis, druhopis); seznam voličů pro volby do vyšších orgánů samosprávy a zákonodárných sborů; seznam cizích obyvatel zdržujících se ve městě; přihláška k pobytu; pomocné písemnosti hnanecké agendy; podklady k matriční agendě osob bez vyznání.
Odkazy	Statistická šetření: zák. č. 49/1919 Sb., nař. vlády č. 186/1940 Sb., 187/1940 Sb., 235/1941 Sb. a další předpisy o jednotlivých oborech sčítání; sčítání lidu: výn. min. vnitra č. 19 777 ze dne 17. 9. 1850, vyhl. čes. místodrž. č. 164/1850 z. z. č., cís. nař. č. 67/1857 ř. z., zák. č. 67/1869 ř. z., 256/1920 Sb., nař. vlády č. 592/1920 Sb., zák. č. 47/1927 Sb., nař. vlády č. 86/1930 Sb.; volby: příloha cís. patentu č. 20/1861 ř. z., zák. č. 27/1864 z. z. č., 141/1867 ř. z., 41/1873 ř. z., 169/1896 ř. z.; policejní prohlídky: nař. č. 1 243 z 5. 3. 1853; hlášení obyvatel: cís. nař. č. 31/1851 ř. z., min. nař. č. 33/1857 ř. z., 20/1860 ř. z.; hlášení pobytu: nař. vlády č. 220/1938 Sb., 243/1938 Sb., 14/1939 Sb., 233/1941 Sb. (řád hlášení); vedení knih cizinců: vyhl. čes. místodrž. č. 9/1854 zemského věstníku II; hlášení osob: zák. č. 51/1935 Sb., nař. vlády č. 233/1941 Sb.; hnanci: zák. č. 88/1871 ř. z., 3/1873 z. z. č., č. 1/1873 z. z. m., č. 3/1873 z. z. s. a četné další vyhlášky. Restrikce vůči židovskému obyvatelstvu: nař. vlády č. 136/1940 Sb. a na ně navazující podrobnější předpisy.

Agenda	Spolupůsobení ve vojenských záležitostech
Obsah	<p>Vojenská konskripce a evidence. Spoluúčast při organizaci vojenských odvodů a povolávání branců a záložníků k vojenské službě. Spoluúčast při výběru vojenské taxy. Spolupůsobení při ubytování vojska, organizaci vojenských příprzeží a likvidaci škod způsobených vojskem. Válečné rekvizice. Předepsané úkony v případě války a mobilizace. Spoluúčast při péči o vojenské invalidy, propagace fondů a nadací pro vojenské invalidy a pozůstalé po padlých vojinech. Spolupráce s vojenskými a vysloužilými spolky. Propagace vojenských škol a kurzů. Podpora vojenského výcviku mládeže. Spolupráce při přípravě obyvatelstva k civilní obraně. Převzetí výzbroje a výstroje měšťanských gard z r. 1848. Vyhledávání prostor pro ubytování vojska. Evidence tažných zvířat a povozů. Poskytování vojenských příprzeží.</p> <p>Na základě výtahů z křestních a úmrtních matrik, které každoročně zasílaly matriční úřady, prováděla města šetření o domovské příslušnosti a bydlišti zaznamenaných mužů a podle jejich výsledků sestavovala seznamy osob povinných odvodem příslušných do města a seznamy osob odvodem povinných ve městě narozených, které tam však domovským právem nepříslušely (cizí příslušníci). Veřejnou vyhláškou pak evidované muže vyzvala, aby se přihlásili k odvodu, shromažďovala jejich přihlášky a na jejich základě sestavovala seznamy odvodem povinných obecních příslušníků a obdobné seznamy cizích obecních příslušníků, kteří se ve městě zdržovali. Dále měla města povinnost vést evidenci všech vojínů mimo činnou službu bydlících ve městě bez ohledu na jejich domovskou příslušnost, pokud podléhali ohlašovací vojenské povinnosti. V případě povolání k činné službě pak města vojínům doručovala povolávací lístky. Do r. 1924 se města podílela také na vybírání a vymáhání vojenské taxy. Pro potřebu ubytování vojska měla města povinnost vyhledávat vhodné místnosti a prostory. Na základě přihlášek majitelů sestavovala města klasifikační výkazy koní a podobně vedla také evidenci dalších potahů a dopravních prostředků s výjimkou motorových vozidel, která evidovaly okresní úřady. V případě potřeby městská správa rozvrhovala mezi majitele potahů povinnost poskytnout vojsku příprzeže až do nejbližší příprzežní stanice.</p>
Používané knihy	Seznam odvodem povinných obecních příslušníků; seznam odvodem povinných cizích příslušníků; ohlašovací kniha evidence mužstva (zeměbrany, domobrany) v záloze; kniha evidence nezařazených nováčků a jejich odchodu do prezenční služby; kniha evidence koní, potahů a povozů; kniha evidence povinných a poskytnutých příprzeží; kniha evidence ubytování vojska; kniha evidence osob povinných vojenskou taxou.

Jiné charakteristické písemnosti	Pomocné písemnosti vojenské evidence osob, potahů a ubytovacích prostor; přihlašovací a svolávací (povolávací) lístky; vyhláška o konání vojenských odvodů a o vyhlášení mobilizace.
Odkazy	Vojenská konskripce: výn. min. vnitra č. 28 616 ze dne 18. 12. 1851 (viz vyhl. čes. místodrž. č. 348/1851 z. z. č.), cíl. patent č. 153/1852 ř. z., 167/1858 ř. z., nař. min. války č. 77/1867 ř. z., zák. č. 151/1868 ř. z., 41/1889 ř. z., nař. min. zemské obrany č. 193/1889 ř. z., zák. č. 83/1894 ř. z., nař. min. zemské obrany č. 182/1894 ř. z., 127/1902 ř. z., zák. č. 193/1920 Sb., 51/1927 Sb., 53/1927 Sb., nař. vlády č. 141/1927 Sb., zák. č. 66/1932 Sb., nař. vlády č. 95/1932 Sb., zák. č. 131/1936 Sb., nař. vlády č. 154/1938 Sb.; vojenská taxa: zák. č. 70/1880 ř. z., nař. min. zemské obrany a min. financí č. 26/1881 ř. z., 211/1907 ř. z., nař. vlády č. 506/1920 Sb., zák. č. 231/1924 Sb.; soupisy koní: nař. min. zemské obrany, min. zemědělství a min. vnitra č. 35/1891 ř. z., zák. č. 117/1924 Sb.; ubytování vojska a poskytování přípreží: zák. č. 88/1849 ř. z., cíl. nař. č. 361/1850 ř. z., zák. č. 38/1873 ř. z., 93/1879 ř. z., 100/1895 ř. z., min. nařízení č. 119/1895 ř. z., nař. vlády č. 159/1920 Sb., zák. č. 248/1920 Sb., nař. vlády č. 523/1920 Sb., zák. č. 164/1922 Sb., nař. vlády č. 251/1923 Sb., zák. č. 117/1924 Sb., 118/1924 Sb., nař. vlády č. 119/1924 Sb., 220/1924 Sb., 256/1924 Sb., 68/1932 Sb., zák. č. 25/1936 Sb., vyhl. č. 26/1936 Sb., nař. vlády č. 214/1938 Sb., 295/1938 Sb., 296/1938 Sb.; branná výchova: zák. č. 184/1937 Sb., nař. vlády č. 109/1938 Sb., 105/1939 Sb. Jan Schneider, <i>Spolupůsobení obecního starosty v záležitostech vojenských</i> . Rokycany 1903.

Agenda	Spolupůsobení v záležitostech daní a vedení pozemkového katastru
Obsah	Spolupůsobení při sestavování předpisných seznamů daňových poplatníků. Spolupráce s berními úřady při místních šetřeních. Podávání zpráv berním a dalším úřadům finanční správy v záležitostech přímých i nepřímých daní. Výběr přímých a nepřímých daní a poplatků podle platných zákonů. Spoluúčast při vymáhání daňových nedoplatků a exekucním řízení. Spolupůsobení při shromažďování údajů pro pozemkový katastr a vypořádání reklamací. Šetření o důsledcích živelních pohrom z hlediska poskytování úlev poplatníkům. Spolupůsobení při ochraně a správě státních monopolů a regalů. Působnost měst ve správě přímých a nepřímých daní byla po r. 1850 převážně subsidiární povahy v podobě poskytování součinnosti a podávání informací pro státní úřady finanční správy. Pouze na základě dobrovolnosti se města mohla v jisté míře podílet na vybírání daně pozemkové, domovní, živnostenské i daně z příjmu, přírážek na tyto daně vázané a některých nepřímých daní (např. daně z masa, hudebného).
Používané knihy	Kniha evidence nemovitostí; parcelní protokol; hlavní kniha a účetní deník vybraných daní.
Jiné charakteristické písemnosti	Pomocný předpisný (subrepartiční) seznam poplatníků; výkaz odváděných daní; výkaz daňových nedoplatků; pomocné písemnosti evidence pozemkového katastru; katastrální mapa.
Odkazy	Správa a vybírání daní: cíl. rozhodnutí z 19. 6. 1849 a 9. 1. 1850, přípis min. financí č. 11 373 z 29. 12. 1849, nař. čes. místodrž. č. 4/1850 z. z. č., 24/1850 z. z. č., instrukce čes. zemského finančního ředitelství č. 33 550 z 10. 8. 1855, nař. min. vnitra a min. spravedlnosti č. 52/1855 ř. z., exekucní řád č. 79/1896 ř. z. a jeho novely, zák. č. 658/1919 Sb., 76/1927 Sb., 167/1930 Sb.; pozemkový katastr: zák. č. 83/1883 ř. z., 177/1927 Sb., nař. vlády č. 205/1928 Sb.; zrušení hudebného: nař. vlády č. 647/1920 Sb.

Agenda	Spolupůsobení v soudních záležitostech
Obsah	Oznamování úmrtí a sepisování úmrtních protokolů pro projednání pozůstalostí a poručenství. Doručování poručnických a opatrovnických dekretů. Dohled nad péčí o sirotky. Oznamování narození nemanželských dětí. Oznamování mladistvých provinilců. Spoluúčast při provádění soudních odhadů, dražeb a ustanovení vnučených správců. Spolupůsobení při zakládání a doplňování pozemkových a železničních knih. Přijímání slibů a doručování soudních zásilek. Sestavování seznamů pro volby soudních porotců a kmetů. Činnost městské samosprávy v soudních záležitostech spočívala ve sdělování informací podstatných pro zahájení soudního jednání (např. projednání pozůstalostí), v provádění pomocných úkonů (např. doručování), v opatrování informací pro potřeby soudu (např. při soudním vyšetřování) a ve výkonu

	dohledu nad plněním soudních rozhodnutí (např. v péči o sirotky). Pro sestavení seznamu soudních porotců a kmetů volilo zastupitelstvo jednu nebo několik komisí, které sestavily prvotní seznamy obsahující jména všech občanů způsobilých funkcí porotce či kmeta vykonávat. Tyto sestavy se vyložily k veřejnému nahlédnutí a podání námitek. Výběr vhodných občanů a sestavení konečných seznamů porotců a kmetů potom na základě prvotních seznamů provedla komise zvolená zastupitelstvem města, v němž sídlil krajský soud.
Používané knihy	Zápis z jednání komise pro sestavení seznamů porotců a kmetů.
Jiné charakteristické písemnosti	Pozůstalostní protokol; prvotní seznamy soudních porotců a kmetů; písemnosti vzniklé v souvislosti se soudním projednáváním, např. v záležitostech smluv, legitimizace dětí, poručenství, prohlášení zletilosti, prohlášení za mrtva, zbavení svéprávnosti atd.
Odkazy	Povinnosti obcí vůči soudům: zák. č. 256/1850 ř. z., cís. patent č. 208/1854 ř. z., nař. min. vnitra a min. spravedlnosti č. 34/1858 ř. z., zák. č. 121/1873 ř. z., 278/1919 Sb., 124/1924 Sb., 265/1921 Sb., 48/1931 Sb., nař. vlády č. 29/1930 Sb., 195/1931 Sb.; sestavování seznamů porotců a kmetů: zák. č. 278/1919 Sb., 124/1924 Sb. Karel Velkoborský, <i>Poslední porřízení a projednání pozůstalosti prováděné starosty obcí nebo obecními orgány</i> . Praha 1937; Josef Pražák, <i>O úkonech, které vykonávají obce v přenesené působnosti z oboru řádného soudnictví</i> . Praha 1940.

Agenda	Trestní pravomoc městské správy
Obsah	Vedení trestního řízení a vydávání rozhodnutí v záležitostech, které náležely do kompetence správy města a nespadaly do rozhodování soudů podle trestního zákona. Trestní pravomoc považovanou za součást přenesené agendy vykonával obecní trestní senát. Řízení se vedlo ústně a pouze hlavní body jednání se zaznamenávaly do trestního protokolu, jehož formulář byl v pozdějších letech přesně stanoven. Odvolání z rozhodnutí obecního trestního senátu bylo možné podat k okresnímu úřadu. V některých vymezených případech mohl pokuty udělovat přímo sám purkmistr (starosta).
Používané knihy	Trestní rejstřík (odlišný od trestního rejstříku, do něhož se zaznamenávaly údaje o obecních příslušnících potrestaných soudy); protokol o uložených pokutách.
Jiné charakteristické písemnosti	
Odkazy	Obecní zřízení; nař. min. vnitra a min. spravedlnosti č. 34/1858 ř. z. Adolf Obentraut, <i>Trestní právo obce</i> . Příruční kniha pro trestní odbor obecní. Praha 1866, 1869 (též německá verze); Filip Šedivý, <i>Příruční knížka o konání práva trestního v obcích: v abecedním seřazení k potřebě představených obcí</i> . Praha 1866; František Vaniš, <i>Řízení před obecním senátem trestním</i> , Praha 1903; Josef Uhlíř, <i>Trestní pravomoc obce</i> . In: <i>Slovník veřejného práva československého</i> . Sv. 4, S–T. Brno 1938, s. 27–37; Adolf Štafl, <i>Trestní pravomoc obce</i> . In: Rudolf Kobosil, <i>Samospráva územních svazků</i> . Část všeobecná. Praha 1944.

Agenda	Spolupůsobení v živnostenských záležitostech
Obsah	Spolupůsobení při povolování živností (podávání informací o žadatelích, vyvěšování ediktů). Vyjádření k žádostem o udělení koncesí z hlediska místních poměrů. Spoluúčast při kolaudaci živnostenských provozoven. Podávání návrhů na regulaci obchodu a živností, např. podomního obchodu. Dohled nad živnostenskými provozovny, poměry jejich zaměstnanců, dodržováním nedělního klidu a uzavírací doby (<i>viz 1.3. Místní policie</i>). Podpora akcí pro zvelebování a propagaci živností a průmyslu. Spolupráce s živnostenskými organizacemi (obchodní a živnostenské komory, živnostenská společenstva, obchodní grémia). Městské záložny a spořitelny. Specifické postavení měly městské finanční ústavy, především spořitelny, případně pojišťovny nebo zastavárny. Města mohla spořitelny zakládat, ty však byly zcela samostatnými ústavami a města v nich mohla uplatňovat svůj vliv pouze prostřednictvím svých zástupců ve spořitelním výboru.
Používané knihy	Knihy evidence živnostníků.

Jiné charakteristické písemnosti	Seznam živností.
Odkazy	Cís. patent č. 22/1859 ř. z. a jeho novelizace, zák. č. 62/1881 ř. z., 26/1907 ř. z., 87/1926 Sb.; spořitelny: tzv. spořitelní regulativ z r. 1844, zák. č. 302/1920 Sb., nař. vlády č. 11/1939 Sb., 157/1944 Sb.; sběr surovin: nař. vlády o hospodaření s odpady č. 29/1940 Sb. a na ně navazující nařízení o odevzdání zvonů a dalších materiálů. Jiří Setinský, Hospodaření městské samosprávy v Bučovicích a Městská spořitelna. In: <i>Ad musealem laborem</i> . PhDr. Slavomíru Brodessorovi k šedesátým pátým narozeninám. Brno 2005, s. 81–87.; Lukáš Fasora, Městské spořitelny v teorii a praxi obecní samosprávy ve druhé polovině 19. století. In: <i>Finanční elity v českých zemích (Československu) 19. a 20. století</i> . Edd. Eduard Kůbů – Jiří Šouša, Praha 2008, s. 268–285; Renata Kafková – Pavel Kladiwa, Pět moravských obecních spořitelem před první světovou válkou. In: <i>Finanční elity v českých zemích (Československu) 19. a 20. století</i> , s. 286–306; Jan Zapletal, <i>Obecní spořitelny a záložny v Uherském Hradišti, Uherském Ostrohu a Veselí nad Moravou v procesu modernizace na přelomu 19. a 20. století</i> . Slovácko 52, 2010, s. 261–268.

Agenda	Spolupůsobení v záležitostech zemědělství, lesnictví, myslivosti, vodního hospodářství a rybolovu
Obsah	Podpora zemědělské výroby, zemědělského průmyslu, odborného vzdělávání zemědělců, zemědělských výstav. Účast při jednání v pozemkových záležitostech, např. určování mezí, cest a příjezdů na pozemky. Spoluúčast při provádění pozemkové reformy a parcelace pozemků. Dohled nad zaměstnaneckými poměry v zemědělství (<i>viz 1.3. Místní policie</i>). Účast na akcích k ochraně rostlin proti škůdcům, chorobám a plevelům. Provádění soupisů hospodářských zvířat pro účely organizace plemenitby. Chov obecních plemenů. Vyhlášení předpisů o ochraně užitečných zvířat a ptactva a stíhání jejich porušování (na Moravě tato agenda zčásti příslušela okresním úřadům). Podpora ovocnářství. Podpora včelařství. Vyšetřování a osvědčování důsledků živelních pohrom pro berní a pojišťovací účely. Účast při vodoprávních jednáních z hlediska veřejného zájmu. Ochrana lesů před lesním pychem. Boj proti pytláctví. Spolupůsobení při organizaci honebních společenstev. Dohled nad dodržováním pravidel rybolovu. Vydávání rybářských lístků pro vody veřejně využívané. Řada těchto agend náležela původně do samostatné působnosti měst, postupně se ale přesunula do přenesené působnosti (např. ochrana proti škůdcům od r. 1924). Města k 1. lednu pořizovala soupisy hospodářských zvířat a na jejich základě stanovovala okresní komise pro chov hospodářských zvířat počet plemenů, kteří museli být ve městě k dispozici. Komise také hodnotila výběr plemenů. O veřejných plemeních měla města vést plemenné knihy, náklad na jejich pořízení a chov se rozvrhoval mezi majitele hospodářských zvířat využívajících jejich služeb. S ústupem zemědělské výroby ve městech význam této agendy postupně klesal.
Používané knihy	Knihna evidence vydaných rybářských lístků.
Jiné charakteristické písemnosti	Soupis zvířat pro účely zemědělské plemenitby; výkaz dobytka v obci; přehled ploch zemědělské půdy a zemědělských podniků; soupis škod způsobených živelními pohromami.
Odkazy	Chov hospodářských zvířat, obecní plemenitby: zák. č. 32/1887 z. z. č., 61/1909 z. z. m., 47/1901 z. z. s., 169/1924 Sb., 211/1925 Sb., nař. vlády č. 83/1928 Sb., 204/1928 Sb., 361/1941 Sb.; ochrana rostlinné výroby: zák. č. 165/1924 Sb. a řada dalších předpisů o boji se škůdci a chorobami rostlin; ochrana užitečných zvířat: zák. č. 39/1880 z. z. č., 41/1909 z. z. m. (dále např. zákony o ochraně ptactva atd.); živelní pohromy: zák. č. 76/1927 Sb., 118/1927 Sb., nař. vlády č. 74/1928 Sb.; rybolov: zák. č. 58/1885 ř. z., 22/1883 z. z. č., 79/1881 z. z. m., 62/1895 z. z. m., 28/1882 z. z. s.; rámcový zákon o úpravě rybářství č. 58/1885 ř. z. nabyl účinnosti pouze na Moravě prostřednictvím zákona č. 62/1895 z. z. m., v ostatních zemích platily pouze tzv. policejní rybářské zákony č. 22/1883 z. z. č., 58/1885 z. z. č., 30/1891 z. z. č., 79/1882 z. z. m., 28/1883 z. z. s. Emil Metyš, <i>Působnost obecního starosty při ochraně zemědělství proti škůdcům přírodním</i> . Roudnice nad Labem 1913; Fidelis Schlée, <i>Působnost obecního starosty v záležitostech konaných dle českého honebního zákona</i> . Tábor 1927; Josef Musil, <i>Honební zákon pro Čechy</i> . Praha 1933.

Agenda	Spolupůsobení v oblasti státní sociální péče
Obsah	<p>Sledování sociálních poměrů dětí v pěstounské péči, nemocných a invalidních osob a válečných poškozců. Vedení evidence nezaměstnaných a válečných poškozců. Spoluúčast při organizaci produktivní péče o nezaměstnané a provádění veřejných prací. Spoluúčast v péči o nezaměstnaný dorost a zřizování poraden pro volbu povolání Zřizování stravoven, ohříváren či útulen. Spolupůsobení při státní stravovací akci pro nezaměstnané a mléčné akci pro děti nezaměstnaných. Spoluúčast při zprostředkovatelské práci. Vyplácení státních podpor. Spolupůsobení v záležitostech státních starobních podpor, nemocenského, úrazového a penzijního pojištění. Spolupráce při budování systému péče o ochraně matek a kojenců. Spolupráce při organizaci péče o mládež a ochraně mládeže.</p> <p>Kromě tradiční chudinské agendy vykonávané v rámci samostatné působnosti se města podílela i na organizaci sociální péče v širším slova smyslu prováděné státem a tato agenda se zejména po r. 1918 stále rozšiřovala. Státní sociální péče byla poskytována všem osobám zdržujícím se ve městě bez ohledu na jejich domovskou příslušnost, jak tomu bylo u péče chudinské. Samostatné zprostředkovatelské práce zřizovala pouze některá velká města (např. Praha, Liberec), v jiných městech shromažďovaly samy městské úřady údaje o uprázdněných pracovních místech. Zřizování obecních stravoven, ohříváren, útulků pro přechodný pobyt nezaměstnaných doplňovalo státní péči o nezaměstnané, záviselo však na rozhodnutích samotné městské správy. K městským úřadům v místě bydliště se podávaly žádosti o udělení státní starobní podpory. Městský úřad vyhotovil popisný arch a na jeho základě poté vedl evidenci osob, jimž byly podpory přiznány. O přiznání podpory rozhodoval okresní úřad. K podpoře přispívalo město, kde žadatel pobýval, příplatkem v stanovené výši. Města byla také povinna sledovat sociální poměry žadatelů a oznamovat změny, které by mohly ovlivnit přiznání podpory. Kromě podpory státních akcí v oblasti péče o mládež mohla větší města zřizovat v rámci samostatné působnosti (<i>viz 1.2. Městské ústavy</i>) vlastní sociální ústavy (sirotčince, útulky, výchovny, dětské domovy), menší města pak zpravidla pouze útulky dočasněho charakteru (jesle, opatrovny, mateřské školy, denní útulky, dětské čítárny atd.). Řadu těchto ústavů však zřizovaly také vyšší samosprávné celky.</p>
Používané knihy	Kniha evidence nezaměstnaných a žadatelů o státní podpory; evidenční kniha starobních podpor; evidenční kniha invalidů.
Jiné charakteristické písemnosti	Žádost o státní podporu; popisný arch žadatelů o státní starobní podporu; potvrzení pro nezaměstnané, např. v rámci gentského systému.
Odkazy	Ochrana dětí: zák. č. 420/1919 Sb., 256/1921 Sb., 322/1921 Sb., 267/1921 Sb., 86/1922 Sb., nař. vlády č. 174/1922 Sb., 186/1924 Sb., 29/1930 Sb., zák. č. 74/1930 Sb., nař. vlády č. 79/1930 Sb.; váleční poškozců: zák. č. 199/1919 Sb., 142/1920 Sb., 39/1922 Sb., nař. vlády č. 198/1942 Sb.; podpora v nezaměstnanosti: zák. č. 63/1918 Sb., 267/1921 Sb., 74/1930 Sb., vl. nař. č. 79/1930 Sb.; zprostředkování práce: nař. vlády č. 217/1936 Sb., 84/1939 Sb., 237/1941 Sb., 433/1941 Sb., 58/1942 Sb., 250/1943 Sb.; pojištění zaměstnanců: nař. vlády č. 112/1934 Sb., 216/1940 Sb., 98/1942 Sb., 154/1944 Sb., 195/1944 Sb. a četné další dílčí předpisy; vyživovací příspěvky: zák. č. 530/1919 Sb., nař. vlády č. 582/1919 Sb., 227/1938 Sb.; státní starobní podpory: zák. č. 43/1929 Sb., instrukce min. sociální péče č. 2 434/I ze dne 4. 4. 1929, nař. vlády č. 266/1940 Sb., 164/1944 Sb.

2.3.2. Správa měst na územích připojených k Německé říši (1938–1945)

2.3.2.1. Historický vývoj

A) Po rozbití Československa na podzim 1938 a po vzniku Protektorátu Čechy a Morava v březnu 1939 došlo k rozdílnému způsobu ve vedení státní správy i samosprávy na nově vzniklých územích. Na území Sudetské župy bylo od konce r. 1938 zaváděno říšskoněmecké právo a nový správní celek byl budován od základů bez ohledu na předchozí československý

system. Tento základní rozdíl od pozdějšího území Protektorátu Čechy a Morava je třeba respektovat i při zpracování úřední dokumentace vzešlé z činnosti měst a obcí.

B) Základy správy v **Sudetské župě** vycházely z pruské tradice a z pruského státního práva.²⁰⁰

Sudetská župa vznikla na základě zákona o členění sudetoněmeckých území, jenž byl vydán 25. března 1939. Tento správní celek byl současně samosprávnou korporací. To znamenalo, že župa spravovala vlastní majetek a vykonávala některé úkoly státní správy. Z hlediska komunikačního a ekonomického nebylo území župy konstituováno šťastně, protože bylo rozděleno a netvořilo souvislý celek. Přes tyto výrazné nedostatky byla župa od začátku budována jako vzorové správní území, na němž lze bez ohledu na dosavadní systém úspěšně zavést nacistický způsob úřadování. Byla zde zavedena některá nová opatření směřující k posílení centrální moci.²⁰¹

C) Kromě nových úřadů, jež zde byly zřízeny, došlo zejména k důležité změně v pojetí státní správy i samosprávy, a to v duchu **tzv. vůdcovského principu**, jenž byl naprosto odlišný od dosavadního demokratického systému československé státní správy. Dalším výrazným rysem této správy bylo úzké propojení se stranickými strukturami NSDAP, která tak mohla důsledně projevovat svůj vliv ve všech významných oblastech věcí veřejných.

D) Na základě Mnichovské dohody bylo odtržené československé pohraničí obsazeno mezi 1. a 10. říjnem 1938 německou armádou, a to podle Hitlerova výnosu z 1. října 1938 o převzetí sudetoněmeckého území. Až do 20. října 1938 byl výkon státní moci svěřen armádě. Cílem **vojenské správy** byl bezproblémový přechod na nový správní systém, proto byly v této době vydány také některé důležité právní normy, na jejichž základě byly později budovány úřady politické správy.²⁰²

E) Po skončení vojenské správy se 20. října 1938 ujal vedení sudetoněmeckého území Konrad Henlein s titulem „**říšský komisař pro sudetoněmecká území**“. Podléhal přímo A. Hitlerovi. Říšský komisař disponoval mimořádnými pravomocemi, měl nařizovací právo vůči státním, obecním a jiným veřejnoprávním korporacím. Mohl měnit platnost československých právních

²⁰⁰ Zdeňka Hledíková – Jan Janák – Jan Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu do současnosti*. Praha 2005, kapitola 23, Období nacistické okupace, s. 402–417; Karel Malý a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha 1999 (2. upravené vydání), část Protektorát Čechy a Morava, s. 374–394; Jan Brzobohatý, *Okupační finanční správa v odtržených českých oblastech v letech 1938–1945*. Sborník archivních prací 12, 1962, č. 2, s. 68–86; Jaroslav Macek, *Okupační justice v českém pohraničí a její vývoj (1938–1945)*. Sborník archivních prací 13, 1963, č. 1, s. 63–118.

²⁰¹ Jaroslav Vrbata, *Přehled vývoje veřejné správy v odtržených českých oblastech v letech 1938–1945*. Sborník archivních prací 12, 1962, č. 2, s. 45–53.

²⁰² Stanislav Biman, *Vojenské obsazení území připojeného k Německu podle mnichovské dohody a období jeho vojenské správy (1. – 20. října 1938)*. Historie okupovaného pohraničí 1938–1945, svazek 1, Ústí nad Labem 1998, s. 72–153.

norem a vydávat zákonná nařízení o zavádění říšskoněmeckého práva. V součinnosti s ministerstvem vnitra tak mohly být položeny jednotné základy pro správu Sudetské župy.²⁰³

F) Zpočátku byla na nižších úrovních rovněž zaváděna komisařská správa, kterou postupně nahrazovali řádně jmenovaní úředníci a ustanovené orgány. Sídlem Sudetské župy se stal Liberec. Sudetské území bylo rozděleno na **tři vládní obvody**, jejichž centry byla města Karlovy Vary (vládní obvod Cheb), Ústí nad Labem a Opava. Opavský vládní obvod byl od zbývajících dvou obvodů oddělen, býval označován termínem „Východní Sudety“ (Ostsudeten). V čele vládního obvodu stál vládní prezident.²⁰⁴

G) Zatímco úřad říšského komisaře, později místodržícího, stejně jako úřady vládních prezidentů neměly na sudetském území svého právního předchůdce, u nižší instance, kterou tvořily úřady **landrátů**, tomu bylo jinak. Jejich předchůdci v československém správním systému byly okresní úřady. Ty zde úřadovaly až do zrušení vojenské správy, tedy do 20. října 1938.²⁰⁵ Na základě nařízení z 18. listopadu 1938 o organizaci politické správy bylo zavedeno označení venkovský okres (Landkreis), jehož kompetentním úřadem byl úřad landráta. Vedoucím úřadu byl landrát, někdy do češtiny překládaný jako zemský rada. Na úrovni obcí se nový systém výrazně neodlišoval od předchozího stavu, přinejmenším co se týče rozsahu územní působnosti obcí.

H) Území tzv. **Hlučínska** bylo na základě Mnichovské dohody připojeno přímo k Německu. Došlo k obnovení stavu před r. 1920. Hlučínsko se stalo opět součástí okresu Ratiboř (Ratibor), který spadal do Vládního obvodu (Regierungsbezirk) se sídlem v Opolí (Oppeln). Od října 1938 bylo na Hlučínsku zavedeno německé obecní zřízení, které bylo v platnosti do osvobození v dubnu 1945.²⁰⁶ Týkalo se to rovněž okresu Kašperské Hory a území na Domažlicku a na Šumavě.²⁰⁷

²⁰³ Václav Kural – Zdeněk Radvanovský a kol., *Sudety pod hákovým křížem*. Ústí nad Labem 2002; *Das Sudetenbuch 1941*. Handbuch für den Reichsgau Sudetenland. 2. Jahrgang, mit ausführlichem Ortsverzeichnis. Bad Teplitz-Schönau 1941.

²⁰⁴ Josef Bartoš, *Základní charakteristika východních Sudet (vládního obvodu Opava)*. Historie okupovaného pohraničí 1938–1945, svazek 1, Ústí nad Labem 1998, s. 1–24; Ludomír Kocourek, *Vládní obvod Ústí nad Labem 1938–1945*. Základní charakteristika. Historie okupovaného pohraničí 1938–1945, svazek 1, Ústí nad Labem 1998, s. 25–41; František Švábenický – Zdeněk Kravar, *Opava v rámci říšské župy Sudety*. In: František Švábenický a kol., *Troppau 1945. Opava v roce nula*. Opava 2016, s. 7–27; Josef Bartoš – Václav Kural, *Ustavení Říšské župy Sudety*. In: Václav Kural – Zdeněk Radvanovský a kol., *Sudety pod hákovým křížem*, s. 70–100.

²⁰⁵ Jaroslav Vrbata, *Přehled vývoje veřejné správy v odtržených českých oblastech v letech 1938–1945*, s. 55–58.

²⁰⁶ Marta Medková, *K historicko-správnímu vývoji a obecní samosprávě hlučínských obcí opavského okresu*. Archivní časopis 49, 1999, s. 225–234.

²⁰⁷ Jan Edl, *Přehled změn v územní organizaci politické správy v letech 1928–1948*. *Paginae Historiae* 14, 2006, s. 493–494, 497–498.

Na územích mimo Sudetskou župu, tzn. oblast Hlučínska a oblasti na jižní Moravě a v jižních Čechách, bylo ponecháno dosavadní československé právo s patřičnými úpravami a postupně zaváděno **říšskoněmecké právo**. Přejícné období skončilo 1. června 1939, kdy také zde vstoupily v platnost říšské právní normy, které platily na územích, k nimž byly tyto oblasti připojeny, v případě Hlučínska to byl vládní obvod Opolí.

I) Následkem Mnichovské dohody bylo také území **Těšínska** odstoupeno Polsku. Obsazeny byly politické okresy Fryštát, Český Těšín a část okresu Frýdek. Hned 8. října 1938 vstoupilo v platnost nařízení o polštině jako úředním jazyce ve všech orgánech veřejné správy. V obecní samosprávě trvalo přechodné období od 2. do 24. října 1938. Na základě nařízení z 10. října 1938 byly rozpuštěny všechny obecní i městské úřady. Do čela obecní správy byli dosazeni vládní komisaři. Dne 19. října 1938 jmenoval vicevojvoda Leon Malhomme jako nejvyšší reprezentant polské státní správy 55 přednostů obcí ve funkci komisařů. Ti pak sestavovali komisařské rady. Předpokládalo se, že tento stav bude pouze přechodný, neboť na podzim 1939 měly na tomto území proběhnout komunální volby.²⁰⁸

Nové administrativní členění této oblasti bylo provedeno na základě zákona Slezského sněmu ze dne 27. října 1938. Vznikl jeden okres Těšín, k němuž přibýlo 54 obcí z bývalé československé části Těšínska. Město Těšín, dříve rozdělené mezi Československo a Polsko, se stalo opět jednou městskou obcí. Okres Fryštát zůstal v původní podobě, tvořen 31 obcemi. Další administrativní úpravy přinášel zákon z 31. ledna 1939. Poslední úpravou měl být návrh zákona o uspořádání služebních vztahů funkcionářů svazu oblastní samosprávy, jenž byl sice schválen 10. července 1939, ale nebyl již vydán písemně.

Na rozdíl od ostatního území bývalého Československa bylo Těšínsko dobyté německými vojsky v rámci tažení proti Polsku, které zahájilo druhou světovou válku. Těšín byl obsazen hned 1. září 1939. V prvních dnech zde byla zavedena vojenská správa. Vznikl jediný okres se sídlem v Těšíně, kde byl 15. září 1939 jmenován landrát. Začlenění veškerého nově získaného území, tedy i Těšínska, do Německé říše vymezoval Hitlerův výnos z 8. října 1939.²⁰⁹

J) Nejnižším stupněm říšskoněmecké veřejné správy byla **obec**. Německé obecní zřízení vnímalo obce jako veřejné územní korporace, které se samy spravují a mají vlastní zodpovědnost, avšak v souladu se zákony státu a v jeho zájmu. Obce byly pověřovány výkonem správy některých státních záležitostí.

²⁰⁸ Mečislav Borák, Těšín za války a německé okupace. In: *Český Těšín 1920–1989. Válečné a poválečné osudy města*. Opava 2011, s. 21–41.

²⁰⁹ Danuta Sieradska, *Právní základy pro působení obecní samosprávy v tzv. Zaolží v období 1938–1939*. Slezský sborník 91, 1993, s. 63–68.

Nacistické obecní zřízení se výrazně odlišovalo od předchozího československého systému v několika ohledech. Vůdcovský princip se zde projevoval nahrazením dosavadního systému volitelnosti obecních samosprávných orgánů pouze jmenováním. Veškerá výkonná moc byla přenesena na obecního představeného – ve městech i v obcích nesl jednotný titul starosta (Bürgermeister). Významnou úlohu hráli tzv. přidělenci (Beigeordnete) s vazbami na NSDAP, kteří garantovali soulad obecní správy s politickou linií strany.

K) Města Opava a Liberec ztratila zavedením nového obecního zřízení svůj zvláštní statut a po připojení okolních obcí z nich byly vytvořeny **městské okresy** (Stadtkreis). Od 1. května 1939 se stala městskými okresy v Sudetské župě ještě města Ústí nad Labem, Cheb a Karlovy Vary. Představený městského okresu byl označován termínem vrchní starosta (Oberbürgermeister). Z důvodu plynulého přechodu na německé obecní zřízení byli pro období od 20. listopadu 1938 do 31. března 1939 ponecháni ve funkcích stávající **starostové a obecní funkcionáři**, pokud to bylo schváleno složkami NSDAP. Jejich funkce byly přizpůsobeny nově zavedenému obecnímu zřízení. Rozpočty obcí byly vypracovány pouze provizorně.

L) **Přechod na německé obecní zřízení** byl na sudetském území proveden bez místních úprav. V tzv. sudetském zákoně proto nebyla pasáž o správě obcí, ale pouze články o správě župy jako celku, vládních obvodů a okresů (venkovských a městských). Obce a města byly závislé na státních úřadech a především na NSDAP, což se týkalo nejen personální politiky a obsazování funkcí, ale rovněž rozhodování o všech důležitějších záležitostech. Určitá samostatnost jim byla ponechána pouze v oblasti hospodaření s vlastním majetkem.

M) Sudetský zákon dělil župu na **okresy**, a to venkovské a městské. Venkovské okresy byly současně obvody státní správy i samosprávnými korporacemi. Městské okresy byly jen samosprávnými korporacemi. V čele městského okresu stál vrchní starosta. Na rozdíl od starosty nepodléhal doзору landráta, ale přímo vládního prezidenta. Městský okres byl chápán jako obec, avšak současně vykonával některé přikázané záležitosti státní správy, jako např. vedení místní policie do zřízení policejních správy, vedení matriční agendy a zřizování hospodářských a vyživovacích úřadů. Městský okres byl na úrovni úřadu politické správy první instance.

N) V době existence Československé republiky existovala zájmová organizace s názvem Svaz německých samosprávných korporací v Československé republice a k němu připojených organizací se sídlem v Teplicích. Tento svaz byl rozpuštěn 13. prosince 1938. Nástupnickou zájmovou organizací se stal **Svaz německých obcí** (Der Deutsche Gemeindetag). Pro sudetskou

župu existovala zemská úřadovna se sídlem v Liberci.²¹⁰ Na rozdíl od předchozího období bylo členství ve svazu povinné pro všechny obce. Úkoly svazu lze shrnout do dvou oblastí: 1) radit a pomáhat členským institucím v jejich práci, 2) na vyžádání poskytovat říšským a zemským (župním) úřadům dobrozdání k určitým otázkám.

Svaz zajišťoval jednotnou úpravu kancelářských řádů a spisových plánů, zařizoval poradenskou službu v organizačních a právních záležitostech. Členové svazu byli vzájemně pojištěni formou všeobecného komunálního vyrovnání škod spadajících pod povinné ručení. Svaz rovněž přispíval ke zlepšení kvalifikace úředníků samosprávy, a to formou školení ve zvlášť zřízené Škole obecní a spořitelní správy (Gemeindeverwaltungs- und Sparkassenschule).

O) **Základní rozdíl mezi správou v době okupace na území Sudetské župy a Protektorátu Čechy a Morava** spočíval ve skutečnosti, že na rozdíl od jediné správy v Sudetské župě vykazovalo protektorátní území správu německou (okupační) a vedle ní i správu českou. Nebyly však na stejné úrovni, protože okupační správa byla české v mnohém nadřazena a vykonávala nad ní dozor na všech stupních.

P) Vojenská správa v protektorátu trvala od 15. března do 15. dubna 1939. Nejvyšším orgánem okupační správy byl **úřad říšského protektora**. Nižším článkem okupační správy byly **úřady oberlandrátů**.²¹¹ Na území Německa podobný druh úřadu neexistoval. S výjimkou branné moci vykonávaly tyto úřady všechny úkoly v oblastech, které spadaly pod říšskou správu. Z jejich kompetence bylo od počátku vyňato soudnictví a finance. Byly to nejnižší úřady pro záležitosti říšskoněmeckých státních příslušníků, pokud nebyly v kompetenci jiných okupačních úřadů, nebo nezůstaly vyhrazeny české správě. Významnou úlohu plnily oberlandráty jako dozorcí úřady nad českými úřady ve svém obvodu. Týkalo se to zejména okresních a obecních úřadů. Na protektorátním území plnily oberlandráty i některé úkoly, které pro říšskoněmecké občany vykonávaly na území Říše nižší úřady. Částečně byly úřady oberlandrátů kompetentní i pro české obyvatelstvo.

Správní obvod oberlandrátů tvořilo několik okresních úřadů. Tyto obvody se ale v rámci reformy několikrát měnily, protože původně poměrně vysoký počet oberlandrátů se ukázal jako

²¹⁰ Marie Macková, *K úřadování a spisovněm obcí a měst, které od 1. října 1938 náležely pod říšskoněmeckou správu*. Archivní časopis 49, 1999, s. 235–240; Jaroslav Vrbata, *Přehled vývoje veřejné správy v odtržených českých oblastech v letech 1938–1945*, s. 58; Petr Cais, *Město Krásné Údolí v letech 1938–1945*. Správa malého sudetského města v prostředí Třetí říše. Západočeské archivy 10, 2019, s. 124–136.

²¹¹ Stanislav Šisler, *Příspěvek k vývoji a organizaci okupační správy v českých zemích v letech 1939–1945*. Sborník archivních prací 13, 1963, č. 2, s. 46–95; Stanislav Šisler, *Studie o organizaci a působnosti nacistické okupační správy v českých zemích v letech 1939–1945*. Sborník archivních prací 22, 1972, č. 1, s. 183–219.

zbytečný a postupně byly jejich obvody spojovány do větších celků. S každou další správní reformou se jejich počet snižoval.

2.3.2.2. Základní normy

A) Dne 21. listopadu 1938 byl vydán zákon o sjednocení sudetoněmeckých území s německou říší (tzv. **Sudetengaugesetz**), který vymezoval jejich právní postavení. Během prvních dvaceti dnů (1. – 20. října 1938) byly vydány zákony a nařízení o platnosti říšskoněmeckých zákonů na sudetském území.

B) V Německu bylo základní právní normou **německé obecní zřízení** (Deutsche Gemeindeordnung – zkratka DGO), jež vstoupilo v platnost zákonem z 30. ledna 1935. Na území Sudet bylo zavedeno nařízením ze dne 10. listopadu 1938 a vydáním prováděcího nařízení 19. listopadu 1938, které vstoupilo v platnost od 20. listopadu stejného roku.²¹² Obecní představení byli do funkcí uvedeni pouze komisařsky, k jejich jmenování došlo až na základě zákona ze 14. dubna 1939 o organizaci sudetského území.

C) Na území, které bylo okupováno 15. března 1939, byli **starostové měst** ponecháni ve funkci, pokud vyhovovali novým poměrům, často ale byli z funkce odvoláni a nahrazeni novými lidmi. Městská rada byla rozpuštěna na základě rozhodnutí říšského protektora. Správou města byl pověřen vládní komisař, jemuž podléhali vedoucí jednotlivých referátů městské správy. Na úrovni měst docházelo k dílčím úpravám, ovšem v zásadě byl zachován stav z doby před okupací. K zavádění německého obecního zřízení docházelo postupně, v některých městech až v průběhu roku 1941 nebo dokonce až v roce 1942.

D) Významnou měrou zasáhlo do organizace státní správy a samosprávy v nacistickém Německu vydání **zákona o sjednocení výstavby úřadů** z 15. července 1939. Na jeho základě se staly zemské úřady současně říšskými úřady, stejně jako dosud zemští úředníci se stali úředníky říšskými. Až do vypuknutí války byla vydávána opatření k organizaci celého správního systému. V průběhu války docházelo většinou k opatřením úsporného rázu.

E) Dne 25. ledna 1942 byl vydán druhý výnos vůdce a říšského kancléře o **zjednodušení státní správy**. Klad důraz na pružné řízení ze strany úředníků, omezoval dovolené a prodlužoval

²¹² *Verordnungsblatt für die sudetendeutschen Gebiete*, Nr. 18, s. 176–192, Bekanntmachung der Verordnung über die Einführung der Deutschen Gemeindeordnung in den sudetendeutschen Gebieten. Blíže Jaroslav Vrbata, *Přehled vývoje veřejné správy v odtržených českých oblastech v letech 1938–1945*, s. 53.

pracovní dobu. Současně docházelo ke snižování personálního stavu úřednictva a zaměstnanců.²¹³

F) V r. 1944 došlo k další vlně **omezování agendy a zastavení činností některých úřadů**. Další zjednodušení správy přinášel výnos generálního zmocněnce pro říšskou správu z 18. září 1944, jenž přinášel kromě dalších úsporných opatření i možnost přezkoušení opodstatněnosti některých úřadů a jejich agendy. V souvislosti se zaváděním úsporných opatření se snížila i úroveň vyřizování agendy. V době těsně před koncem války činnost některých správních úřadů zcela ustala. Na základě nařízení vyšších instancí úředníci prováděli likvidaci vybraných dokumentů a agendy.

G) **Dvoukolejnost české a okupační správy v protektorátu** byla stvrzena nařízením z 1. září 1939. Upravovala jejich vzájemný poměr a postavení protektora, jemuž podléhaly všechny úřady s výjimkou vojenských. Protektor stál v čele okupační správy a jeho dozoru podléhala česká správa.

V Protektorátu Čechy a Morava vypracoval návrh reformy veřejné správy v říjnu 1941 brněnský nacist H. Naudé, jehož plán byl v mnoha ohledech skutečně realizován. Formálním východiskem reformy okupační správy byl Hitlerův výnos ze 7. května 1942, jímž doplnil svůj výnos ze 16. března 1939. Podle nařízení R. Heydricha měly být nejprve provedeny změny v české správě, které měly nabýt účinnost nejpozději 1. června 1942. Na ně měla navázat reforma okupační správy, s účinností od 15. června 1942.²¹⁴

Dne 15. června 1942 vstoupilo v platnost nařízení říšského protektora o správě z říšského příkazu. Na jeho základě mohly být určeny úřady k vykonávání **správy z příkazu říše**. Tento fakt musel být uváděn rovněž ve vyřizované agendě.

2.3.2.3. Organizační struktura

A) V čele městských okresů stál **vrchní starosta** (Oberbürgermeister), jeho zástupcem (místostarostou) byl první přisedící s titulem starosta (Bürgermeister). Zastupitelstvo tvořil kromě starosty a místostarosty (první přisedící) určený počet přisedících (5 v Opavě) a určený počet radních (24 v Opavě, 15 v Šumperku).

B) V německém obecním zřízení měla rozhodující úlohu NSDAP, která mohla na činnost správy uplatňovat svůj vliv prostřednictvím **pověřence NSDAP** (Beauftragte der NSDAP).

²¹³ Jaroslav Vrbata, *Přehled vývoje veřejné správy v odtržených českých oblastech v letech 1938–1945*, s. 64–65.

²¹⁴ Stanislav Šisler, *Příspěvek k vývoji a organizaci okupační správy v českých zemích v letech 1939–1945*, s. 61–71.

Většinou to býval okresní vedoucí NSDAP. Navrhoval představeným úřadů (vládní prezident, landrát) vhodné kandidáty na místa starostů a přidělců (Beigeordnete). Pověřenec jmenoval na dobu šesti let obecní rady. Činil tak po dohodě se starostou, ale rozhodovací kompetence byla plně v jeho moci.

C) Nejbližšími spolupracovníky starosty byli **přidělcí**. První přidělenec byl stálým starostovým zástupcem. Pravomoci obecních radních ani přidělců nebyly srovnatelné s předchozím demokratickým systémem, protože jejich funkce byla pouze poradní. Fungovali jako pomocný sbor starosty a neměli rozhodovací ani usnášecí pravomoc.

D) V obcích s počtem obyvatel nižším než 10 000 vykonávali starostové a přisedící své funkce neuvolněně a bezplatně. V hlavním ustanovení (Hauptsatzung) mohlo být odsouhlaseno, aby starosta a první přisedící vykonávali své funkce uvolněně. V obcích nad 10 000 obyvatel bylo místo starosty a jednoho přisedícího uvolněné, v hlavním ustanovení mohly být schváleny ještě další uvolněné funkce. Ve městech byl starosta a jeho zástupce vždy uvolněný.

E) Počet přisedících určovala **hlavní ustanovení** (Hauptsatzung) každé obce. První přisedící ve městě jako zástupce starosty nesl označení Bürgermeister. Přisedící, který měl ve městě na starosti finance, nesl označení Stadtkämmerer. Ostatní přisedící byli podle výkonu své funkce označováni jako Stadtrat s patřičným upřesněním (Stadtrechtsrat, Stadtschulrat, Stadtbaurat). První přisedící zastupoval starostu. Ostatní přisedící byli oprávněni zastupovat starostu v případě zaneprázdněnosti prvního přisedícího.

F) **Obecní radní** byli ve městech označováni termínem Ratsherr. Počet radních určovala hlavní ustanovení (Hauptsatzung). V obcích do 10 000 obyvatel byl maximální počet radních 12, v ostatních obcích 24 a ve městech činil maximální počet radních 36. Pověřenec NSDAP nebyl obecním radním, ale mohl se účastnit jednání starosty a radních, pokud se týkala oblastí, v nichž měl právo spolurozhodování. Obecní radní byli povoláváni pověřencem NSDAP na dobu šesti let. Svou funkci vykonávali bezúplatně.

Porada starosty s obecními radními mohla být na základě rozhodnutí starosty veřejná i neveřejná. Porady starosty s přisedícími byly vždy neveřejné.²¹⁵

G) Zavedením nového obecního zřízení došlo k **odstranění volitelnosti obecních orgánů**. Podle nové praxe byli úředníci do funkcí jmenováni.

Typickým rysem úsporných opatření v závěrečných letech války bylo **přenášení úkolů státní správy na samosprávu**. Ačkoli již v posledních letech války nedocházelo ke strukturálním

²¹⁵ Podrobněji viz *Verordnungsblatt für die sudetendeutschen Gebiete*, Nr. 18, s. 176–192, Bekanntmachung der Verordnung über die Einführung der Deutschen Gemeindeordnung in den sudetendeutschen Gebieten.

změnám na úrovni úřadů, byl upravován výkon a rozsah jejich úřední činnosti. Správa byla neustále omezována a nakonec byla ponechána pouze tzv. nouzová správa. Před postupující frontou byly úřady evakuovány v březnu a dubnu 1945 na západ.

H) V souvislosti s evakuací úřadů bylo na uvážení starosty obce, které **písemnosti** nechá zničit a které zvolí pro evakuaci, případně které zanechá na místě. Starosta rozhodl také o tom, které spisy mají být jako politicky důležité zničeny. Tajné spisy byly v Sudetské župě ošetřeny podle výnosu Vládního prezidenta v Ústí nad Labem z 22. února 1945. Termín zničení spisů měl obdržet starosta od nadřízeného úřadu, případně o tom mohl rozhodnout sám. Zničeny měly být také úřední razítka a tiskopisy.

2.3.2.4. Kanceláře

A) Základem spisové manipulace obecní správy v Sudetské župě se stala příručka nazvaná **Spisový plán pro obecní správu v Sudetské župě** (Akten-Plan für die Gemeindeverwaltung des Sudetengauges), která byla vydána v červenci 1939 z podnětu Svazu německých obcí.²¹⁶

Hlavním zpracovatelem příručky byl úřadující předseda Svazu německých obcí v Sudetské župě Dr. Theodor Portele. Spisový plán vycházel z Německého obecního řádu a byl pro města a obce župy závazný, avšak ne všechna města jej dodržovala, nebo na něj přešla až s časovým odstupem v průběhu války.²¹⁷ Jen v případě malých obcí nebylo nutné použít všechny určené spisové znaky.

Nový registraturní systém měl reflektovat změny v obecním zákonodárství po připojení sudetského území k Německu a po zavedení německého obecního zřízení. Při zpracování plánu byly zohledněny některé zvláštnosti sudetských území. Autoři předpokládali, že jednotný systém by mohl sjednotit veškeru obecní agendu v župě a také agendu úřadů landrátů.

B) Registraturní systém byl vypracován velmi podrobně. Na celkem 192 stranách se pokouší postihnout veškeré oblasti agendy obecní správy. Orientaci v schématu usnadňuje věcný rejstřík.

²¹⁶ Theodor Portele, *Akten-Plan für die Gemeindeverwaltungen des Sudetengauges*. Stuttgart 1939; Johann Bickel, *Die Praxis der Gemeindeverwaltung. Ratgeber für das Haushalts-, Kassen-, Rechnungs-, Prüfungs- und Schuldwesen der Gemeinden*. Berlin 1936; Josef Görner, *Německá terminologie z doby nacistické okupace*. Sborník archivních prací 15, 1965, č. 1, s. 173–228; Josef Bartoš, *Historická terminologie z doby nacistické okupace a odboje*. Historie okupovaného pohraničí 1938–1945, svazek 8, Ústí nad Labem 2004, s. 133–154.

²¹⁷ Jan Edl, *Spisová manipulace z let 1933–1945 dochovaná ve fondech měst SOkA Tachov*. In: *Úvahy (nejen) o archivnictví*. Sborník studií a dalších textů Tomáše Kaliny připravený při příležitosti jeho životního jubilea. Edd. Michal Kalina – Jan Kahuda. Praha 2013, s. 59–66.

Tzv. Porteleho systém vycházel z desetinného třídění. Další alfabtické rozlišování nebylo zavedeno. Systém nepředpokládal existenci podacích protokolů či jiných registraturních pomůcek. Deset základních skupin se dále členilo na podskupiny:

0 Všeobecná správa (Allgemeine Verwaltung)

1 Policejní správa (Polizeiverwaltung)

2 Školství (Schulwesen)

3 Kulturní péče a péče o pospolitost (Kultur- und Gemeinschaftspflege)

4 Věci veřejné péče a péče o mládež (Fürsorgewesen- und Jugendhilfe)

5 Zdravotnictví a posilování lidu (Gesundheitswesen und Volkserziehung)

6 Stavebnictví a osídlování (Bau- und Siedlungswesen)

7 Podpora hospodářství a zařízení na podporu hospodářství (Wirtschaftsförderung und wirtschaftsfördernde Einrichtungen)

8 Hospodářská činnost – podniky a účast (Wirtschaftliche Betätigung-Unternehmen und Beteiligungen)

9 Finační a daňová správa (Finanz- und Steuerverwaltung).

C) V sudetské oblasti byla spisová služba organizována podle tzv. Porteleho systému bezprostředně po zavedení německé správy. Úřady landrátů doporučovaly obcím termín přechodu na nový systém, většinou od r. 1940. Nový způsob se v úplnosti nepodařilo uvést v činnost, v některých městech se zcela prosadil s časovým zpožděním několika let (např. město Odry k němu přešlo definitivně až v r. 1942). Systému odpovídala i struktura úřadů.²¹⁸

0 – všeobecná (hlavní) správa (Hauptverwaltung-Hauptgruppe 0)

1 – městská policejní správa (Polizeiverwaltung-Hauptgruppe 1)

2 – školská správa (Schulwesen, Hauptgruppe 2)

3 – správa pro kulturu, vědu, umění, osvětu, vlastivědu, církev (Kulturwesen-Hauptgruppe 3)

4 – správa pro sociální péči a péči o mládež (Fürsorge-Hauptgruppe 4)

5 – správa pro zdravotní a tělesnou péči (Gesundheitswesen, Hauptgruppe 5)

6 – stavební, bytová a osídlovací správa (Bau- und Siedlungswesen- Hauptgruppe 6)

7 – hospodářská správa (Wirtschaftsförderung-Hauptgruppe 7)

8 – správa městských podniků (Städtische Unternehmen-Hauptgruppe 8)

9 – finanční a daňová správa (Finanzverwaltung-Hauptgruppe 9)

²¹⁸ Marie Macková, *K úřadování a spisovným obcí a měst, které od 1. října 1938 náležely pod říšskoněmeckou správu*. Archivní časopis 49, 1999, s. 237–238; Rudolf Zuber, *Spisová manipulace u městských a obecních úřadů na Jesenicku v letech 1930–1945*. Archivní časopis 13, 1963, s. 15–23.

D) Po zavedení německého obecního zřízení přecházela na nový systém s časovým odstupem i města na území protektorátu. Reorganizace byla prováděna podle nařízení říšského protektora z 31. prosince 1940 (č. I 2a 1470). V některých případech došlo ke spojení věcných skupin výše uvedeného systému do jedné. Např. v Olomouci, kde byl přechod na německé obecní zřízení realizován teprve v r. 1941, byly skupiny 2–5 z Porteleho systému spojeny do jedné hlavní skupiny:

Hlavní správa (Hauptverwaltung-Hauptdruppe 0)

Policejní správa (Polizeiverwaltung-Hauptgruppe 1)

Školství, kultura, zdravotnictví, sociální péče (Schul-, Kultur-, Gesundheitswesen, Fürsorge-Hauptgruppe 2-5)

Stavebnictví a bytové hospodářství (Bau- und Wohnungswesen- Hauptgruppe 6)

Městská hospodářství (Wirtschaftsförderung-Hauptgruppe 7)

Městské podniky (Städtische Unernehmungen-Hauptgruppe 8)

Finanční správa (Finanzverwaltung-Hauptgruppe 9)

E) Vedením hlavních skupin (Hauptgruppe) byli pověřeni vedoucí s titulem decernenta. Dále se hlavní skupiny dělily na skupiny (Gruppe), které vedl vedoucí skupiny. Tomu podléhali nižší úředníci a zřizenci vždy podle rozsahu vymezené agendy.

2.3.2.5. Agendy

A) **Hlavní skupiny** (Hauptgruppe) byly označeny číslicemi od 0 do 9. Další členění na podskupiny (Untergruppe) zahrnovalo dvojčiferná označení a trojčiferně byly označeny věcné skupiny (Sachgruppen). Spisová jednotka jako nejmenší kategorie nesla číselné označení za lomítkem (např. 036/12).

B) Podle zásad německého obecního zřízení byly **spisy označovány** arabskými číslicemi podle desetinného systému. Značky sestávaly ze tří číslic, kde první číslice označovala hlavní skupinu, druhá oddělení a třetí věcnou kategorii agendy. Za trojčíslí mohly být za pomlčku doplněna ještě další čísla.

Porteleho systém nezahrnoval **účetní materiál**. Vedení pokladny a účetnictví regulovalo nařízení z 2. listopadu 1938, které bylo shodné s říšskými předpisy. Německý obecní řád

předpokládal, že bude v obecní sféře použito kamerální účetnictví, ačkoli je přímo nepředpisoval.

C) Pro spisovou manipulaci byl rozpracován **spisový plán**, který ovšem nebyl pro svou komplikovanost striktně dodržován. Spisový plán byl rozmnožen tiskem a vyšel ve dvou vydáních v letech 1942 a 1943 pod názvem Geschäftsordnung für den inneren Dienst. Snaha o důsledné uplatnění desetinného systému nebyla vždy úspěšná a mnoho úřadů ukládalo spisy bez označení, neboť přesné dodržování spisového systému bylo časově náročné.²¹⁹

D) Každá obec musela vést určitý druh **knih** (tzn. Muss-Bücher). Patřily sem: pokladní deník, denní uzávěrka, hlavní kniha, kniha záloh, kniha obecního majetku, kniha depozit a směnek. Ostatní knihy (tzv. Kann-Bücher) byly dobrovolné.

Účetní rok začínal 1. dubna a končil 31. března. Roční účet předkládal starosta zvláštní revizní komisi při úřadu landráta.

Ty obce, které používaly již dříve spisový plán Svazu německých samosprávných korporací, často nový Porteleho systém odmítaly přijmout, a to především z důvodu jeho nákladnosti. V optimální podobě totiž předpokládal investice do spisových obalů z tužšího kartonu a s předtištěnými skupinami.

E) Pro praktické použití systému byly vyhotoveny papírové **desky na spisy s předtištěnými kategoriemi** podle spisového plánu. Pokud desky s předtištěnými údaji nebyly k dispozici, používaly úřady běžné desky, na které byly rukou napsány příslušné kategorie podle spisového plánu.

F) **Znaky v rámci jednotlivých skupin** se dále dělily přidáním dvou čísel na podskupiny. Dílčí dělení pak bylo provedeno lomenou čarou a přidáním dalšího čísla. Dvojčíslí označovalo podskupinu (Untergruppe), zvětšením na trojčíslí byla vytvořena věcná skupina (Sachgruppe). V rámci věcné skupiny se měly spisy řadit chronologicky za sebou. Z archivního hlediska je zajímavé, že tento systém nepočítal se skartací, a to ani v případě účetních materiálů.

G) **Pomocné knihy** (kancelářské pomůcky, podací protokoly) v rámci nového systému přestaly existovat. Úřední a účetní knihy často kontinuálně navazují na období československé správy, avšak mění se jejich věcná náplň.

²¹⁹ Jaroslav Macek – Jan Brzobohatý, *Spisová manipulace nacistické okupační správy – zásady a vývoj*. Sborník archivních prací 15, 1965, č. 1, s. 229–276.

Vzhledem ke skutečnosti, že právě registratury z doby druhé světové války a okupace utrpěly největší ztráty (válečné události, svévolné zničení pověřenými úředníky), nelze v této vrstvě i mezi méně významným a účetním materiálem doporučit vnitřní skartaci.

3. DOSAVADNÍ METODIKY A ZPRACOVÁNÍ FONDŮ TYPU „ARCHIV MĚSTA“

A) Vývoj názorů na způsob zpracování písemností městské správy jako celků archivní povahy prošel v minulosti několika fázemi. Nejstarší z nich spadá do 19. století, kdy bylo nutné začít evidovat a popisovat archiválie, které byly ve větší míře vydělovány a přejímány ze spisoven. Používané postupy navazovaly spíše na dříve pořizované soupisy obsahu registratur a jen v omezené míře reflektovaly jejich původní vnitřní strukturu. V Čechách tento přístup oficiálně propagovala mj. **směrnice zemského výboru** z roku 1900²²⁰ a jeho aplikacemi byly i postupy používané Augustem Sedláčkem. Úřední knihy a rukopisy se zpravidla členily do chronologicky uspořádaných řad podle názvů, pro třídění spisů se na základě pertinenčního principu uměle vytvářely věcné skupiny, jejichž názvy nepodléhaly přesněji stanoveným pravidlům. Směrnice z roku 1900 doporučovala např. oddělení privilegia, trhy, obecní jmění, hospodářství, lesy, rybníky, cesty, měšťanstvo, městský řád, policie, záduší, náboženské poměry, škola atd. Tato oddělení se měla označovat uměle vytvořenými signaturami složenými z římské číslice označující oddělení, arabské číslice označující pořadí dokumentu a roku jeho vzniku. K takto roztríděným písemnostem se poté pořizovaly registrové záznamy, z nichž se sestavovaly abecední a chronologické katalogy či repertáře v podobě knih či kartoték, případně registáře k úředním knihám (tyto pomůcky se někdy označovaly jako inventáře archivu). Ve výjimečných případech byly spisy i dodatečně svazovány do konvolutů tvořených např. podle příjemců či odesílatelů. Nevyjasněný zůstával obsah fondu, do něhož byly podle okolností začleňovány i písemnosti cechů, školních rad, záložen, spolků atd.

B) Metoda použitá Augustem Sedláčkem při pořádání archivu města Písku byla v roce 1930 uváděna **Václavem Hrubým** jako příklad mylného přístupu k pořádání městského fondu. Hrubý patřil ke generaci, která již vycházela ze zásad holandské archivní teorie a požadovala proto respektování původního registraturního pořádku. Současně také Václav Hrubý poukázal na skutečnost, že objem archiválií spravovaný městským archivem jako institucí není totožný s obsahem historické městské registratury jako archivním fondem typu Archiv města.

²²⁰ Směrnice čes. zemského výboru č. 23 665 z 24. 3. 1900. Miloslav Volf, *Popis městských archivů v Čechách*. Praha 1947, s. 211.

Požadoval proto, aby se písemnosti města oddělily od písemností cechů, spolků, škol a dalších institucí a každý z těchto fondů aby se pořádal samostatně. Vlastnímu postupu při pořádání fondů však Hrubý věnoval pouze povšechnou pozornost. Při výkladu struktury městských knih vycházel z Praxis cancellariae písaře Prokopa, za klíč k poznání původní struktury spisů pokládal radní protokoly a jako příklad možného členění registratury uváděl skupiny používané regulovanými magistráty (Politicum, Judiciale, Oeconomicum) doplněné o některé skupiny převzaté z tzv. krajské normy (Contributionale, Militare) nebo o skupiny, které bývaly v původních registraturách ukládány samostatně (záležitosti patronátní a školní).²²¹

C) Podrobnější návody ke zpracování archivů měst podali ve stejné době **Václav Vojtíšek, František Roubík a Miloslav Volf** – v ucelené podobě nejprve v r. 1934 ve sborníku *O našich městech a patrimoních a o správě obecních archivů* a poté v r. 1948 v *Archivní příručce*.²²² Svě názory publikovali v době, kdy se i v menších městech začaly postupně konstituovat komunální archivy, někdy spojené se správou muzea, v řadě případů obsazené absolventy odborné historického studia z řad středoškolských profesorů. Vycházeli přitom z předpokladu, že archiv shromažďovaný městskou správou (městský archiv) tvoří několik celků, k nimž počítali vedle vlastní registratury městské rady archiv rychtářského úřadu, archiv hospodářského úřadu, archiv patronátního úřadu, archiv berního úřadu a archivy cechů. Vlastní registraturu doporučovali rozčlenit na listiny, úřední knihy a spisy ze staršího (do poloviny 18. století) a novějšího období. Výslovně bylo zakázáno uměle vytvářet nová registraturní oddělení či používat moderní, subjektivně formulovaná věcná hesla. Základem pořádání registratur se naopak měly stát původní registraturní pořádky nebo jednotné obecné schéma navržené Františkem Roubíkem. Vedle vlastní registratury správy města se měly samostatnými inventáři opatřit i další součásti městského archivu včetně map a plánů.

D) Po vydání *Základních pravidel pro zpracování archiválií* (1958) byl publikován podrobný návod k pořádání archivů měst v rámci souboru navazujících **metodických návodů (1960)**.²²³ Archiv města autoři návodu definovali jako „historicky vzniklý soubor písemností vzešlých

²²¹ Václav Hrubý, *Úvod do archivní teorie a praxe*. Praha 1910.

²²² *O našich městech a patrimoních a o správě obecních archivů*. Red. Václav Vojtíšek. Praha 1934; *Archivní příručka*. Red. Miloslav Volf – Antonín Haas. Praha 1948.

²²³ *Základní pravidla pro zpracování archivního materiálu*. Praha 1958; Gabriela Čechová, *Poznámky k „Základním pravidlům pro zpracování archivního materiálu“*. Sborník archivních prací 8, 1958, s. 131–150; *Metodické návody a instrukce pro zpracování archivního materiálu*. Zvláštní příloha Sborníku archivních prací 10, 1960, č. 2, s. 215–309.

z organické úřední činnosti zastupitelských a výkonných orgánů města“. Zvláštní úřady vytvářené městskou správou pro některé agendy (stavební úřad, důchodní úřad apod.), pokud vytvářely vlastní spisovnu, byly nyní jednoznačně považovány za součást fondu jako samostatná oddělení městské registratury. Na druhé straně návod přesněji vymezil i hranici fondu vůči jiným původcům, za něž se nyní považovaly samostatné ústavy, zařízení a podniky, které město financovalo a získávalo z nich užitek, ale které městské úřady bezprostředně nespravovaly. Základní členění fondu na listiny, městské knihy a spisový materiál zůstalo zachováno, jako zvláštní skupina se přidaly typáře a mapy a plány. Významnou změnou byla i skutečnost, že po formální stránce měly být archivy měst zpřístupňovány prostřednictvím inventářů založených na moderním způsobu popisu archiválií, který měl nahradit dosud preferované registrování (katalogizaci) a pořizování repertářů či kartoték.

E) O problémech s praktickou aplikací metodického návodu z r. 1960 jednal na podzim 1961 **seminář v Litomyšli**. Diskuse se týkala řady otázek, např. stanovení horní časové hranice fondu (vznik národního výboru v r. 1945 nebo ukončení užívání starších registraturních systémů v r. 1948), kdy účastníci odmítli násilné dělení registratur. Otevřen byl také problém zařazování novodobých právních dokumentů mezi listiny (rozhodovat měl obsah a nikoli forma) a otázka univerzální platnosti Vojtiškova schématu pro pořádání městských knih i v novějším období. Zde se účastníci shodli na doplnění schématu zejména o knihy typické pro období po r. 1850. V otázce vymezení samotného fondu pak byla formulována zásada, že písemnosti úřadů, které sloužily výkonu vlastních agend městské správy, jsou součástí fondu, písemnosti samostatných právnických osob či samostatně fungujících institucí naopak tvoří samostatné fondy.²²⁴

F) Na podněty vzešlé z diskuse v Litomyšli navázali v r. 1968 **Jiří Čarek a Bořivoj Lůžek** průkopnickou studií o vývoji názvů úředních knih v severozápadních Čechách a posléze v r. 1973 i **František Hoffmann** v metodicky široce pojaté studii věnované problematice tzv. složitých archivních fondů. Diferencovanou vnitřní strukturu archivů měst v dobovém pojetí reflektovali již autoři Archivní příručky z r. 1948, Hoffmann však navrhl přesnější typologickou charakteristiku těchto fondů jako „jednotlivých složitých fondů s členitou vnitřní strukturou“ a odmítl princip základního členění fondu podle tzv. diplomatických kategorií, který podle jeho

²²⁴ Gabriela Čechová, *Metodický seminář o pořádání a inventarizaci městských archivů (27. – 28. 9. 1961 v Litomyšli)*. Archivní časopis 11, 1961, s. 237–239; Václav Filip, *K zpracování archivů měst*. Archivum Trebonense '71, 1971, s. 101–114.

názoru porušoval původní strukturu registratur a prakticky vyhovoval pouze pro zpracování fondů malých či středně velkých měst. Cílem naopak mělo být respektování existence těch složek fondu, jejichž relativní samostatnost byla zdůvodněna z hlediska organizace nebo původní archivní struktury. Po zkušenostech se zpracováním členité struktury archivu města Jihlavy pak navrhl členit archivy měst tohoto typu podle čtyř principů: chronologického (období do roku 1850, 1850–1945 a po roce 1945, respektive s vydělením doby regulovaného magistrátu), organizačního (respektování původních celků registratur), registraturního (pořádání jednotlivých složek fondu podle struktury či organizace, tedy v podstatě podle agend) a diplomatického (členění podle tzv. diplomatických kategorií, které by se mělo použít až nakonec při popisu jednotlivých archiválií či jejich složek).²²⁵

G) V následujících desetiletích byly publikovány dílčí studie věnované poznatkům z pořádání jednotlivých archivů měst, jejichž autoři po metodické stránce víceméně respektovali zásady obsažené v metodice z r. 1960. Archivům měst se však nedostalo nového uceleného metodického návodu, jaké byly postupně, zejména po r. 1989, publikovány pro jiné typy fondů. Jejich úlohu do jisté míry plnily pouze interní normy zpracovávané pro potřebu některých státních archivů.²²⁶ Před výraznější změny tak postavilo archiváře zpracovávající tento typ fondů až vydání nových **Základních pravidel pro zpracování archiválií** v roce 2013.

H) Pro archivní zpracování **listin** v archivech měst platily v minulosti víceméně obdobné zásady. Listiny se pořádaly v jedné chronologické řadě, v případě většího počtu pak v samostatné řadě pro privilegia a další listiny vydané ve prospěch města (řazena chronologicky) a v samostatné řadě pro listiny pojišťující soukromá práva obyvatel (členěna chronologicky nebo abecedně podle jmen příjemců). K jednotlivým listinám se pak pořizovaly podrobné registry.

Vymezení obsahu skupiny listin původně navazovalo především na jejich soubory vzniklé přímo v registratuře původce. Výčtově bylo upraveno až v metodickém návodu z r. 1960, podle něhož se do této skupiny měly zařazovat nejenom privilegia, zakládací listiny, listiny o povýšení na město či o rozšíření práv města, ale také významné tržové smlouvy a listiny pojišťující

²²⁵ Jiří Čarek – Bořivoj Lůžek, *Názvosloví městských knih v severozápadních Čechách*. Sborník archivních prací 18, 1968, s. 452–477; František Hoffmann, *Složitý archivní fond*. Archivní časopis 24, 1974, s. 6–25, 71–91.

²²⁶ Např. umělé schéma pro pořádání fondů obecních úřadů, městských úřadů a národních výborů vydané v r. 1962 Krajskou správou ministerstva vnitra v Ostravě nebo Pravidla pro pořádání měst zpracovaná v roce 2008 Vojtěchem Vaňkem pro vnitřní potřebu Státního oblastního archivu v Praze.

soukromá práva obyvatel (trhové smlouvy, závěti, erbovní listiny atd.). Toto vymezení bylo Základními pravidly z roku 2013 výrazně změněno.

I) Metodický návod z r. 1960 také rámcově naznačil vymezení skupiny městských **úředních knih**, které zde byly charakterizovány jako „knihy vedené městskými úřady k pojištění práv města jako celku a práv jednotlivých měšťanů“. Podrobnější výčet jejich charakteristických znaků obsahovala také Základní pravidla z r. 2013.

Za významnější problém se však pokládalo stanovení vnitřní struktury souboru městských knih a způsob jejich třídění. Autoritativní postavení si zde získalo členění Václava Vojtíška publikované poprvé v r. 1916 a později dále prohlubované. Vojtíšek v návaznosti na výzkumy Jaromíra Čelakovského o rozlišení knih městského soudu a městské rady a s přihlédnutím k praxi středověkých kancelářů rozdělil městské knihy na knihy pojišťující práva města jako celku a na knihy sloužící k pojištění práv soukromých. Do první skupiny zahrnoval knihy městského zákonodárství, knihy městských financí a knihy městské správy v užším slova smyslu (např. knihy obnov a zápisů ze zasedání městské rady či různé kancelářské knihy), do druhé pak knihy související se soudní agendou městské správy.

Vojtíškovo schéma zčásti pozměnil až v přehledu publikovaném v r. 1954 ve Slovníčku archivní terminologie Antonín Haas, který jednak nahradil ne zcela výstižné označení obou hlavních skupin městských knih jednoznačnějšími termíny knihy městské správy a knihy městského soudnictví, jednak schéma doplnil o samostatnou skupinu pro pamětní knihy a o další skupinu pro knihy vzniklé z přenesené působnosti města, kam zařazoval např. knihy sirotčí nebo knihy zádušní. Toto schéma posléze použil v soupisu městských knih do r. 1526 i Rostislav Nový, čímž získalo jisté normativní postavení, zatímco jiné způsoby členění městských knih, které se čas od času objevovaly v některých archivních inventářích, zpravidla nedosáhly jeho relativní ucelenosti a vyváženosti. Haasovo schéma v novější době z velké části převzala i Ludmila Sulítková, která však oprávněně neakceptovala zvláštní skupinu pro knihy vzniklé z přenesené působnosti města a sem řazené knihy navrhla začlenit mezi knihy soudní a knihy hospodářsko-správní. Obdobný způsobem odmítla i zařazení pamětních knih mezi knihy městské správy v užším slova smyslu, což navrhovali Jiří Čarek a Bořivoj Lůžek. Pro praxi pořádání souborů městských knih však měly význam především její úvahy o proměnách charakteru některých typů městských knih, zejména v případech, kdy ke správnému začlenění v kontextu knihovní agendy města je třeba vycházet z reálného obsahu svazku a nikoli primárně z jeho dobového označení. Jednalo se především o obsahově nediferencované knihy smíšeného

charakteru (např. některé knihy pamětní nebo starší soudní, respektive rychtářské knihy), které je proto obtížné včlenit do některé z řad novějších soudních knih se specializovaným obsahem. Členění městských knih podle Vojtíškova a Haasova schématu mělo platit pro všechny fondy typu Archiv města s výjimkou těch, u nichž byl dochován tak malý soubor knih, že postačovalo jejich uspořádání do jediné chronologické řady. V případě potřeby se odděleně od knih vlastní městské správy měly pořádat správní a účetní knihy městských dvorů a jiných hospodářských podniků. Podobné principy doporučoval i metodický návod z r. 1960, který jinak na uvedení vlastního třídícího schématu rezignoval a odkázal na Vojtíškovo a Haasovo schéma a na přehled knih uložených v Archivu hlavního města Prahy. K nim doplnil pouze obecný pokyn k třídění knih podle obsahu a nikoli podle názvů a zásadu řazení knih stejného druhu do sérií, jejichž pořadí se mělo řídit rozdělením kompetencí a organizací správy města.

Problémem tohoto směřování metodického zájmu o zpracování městských knih byla skutečnost, že se týkalo především knih z období středověku a zčásti z doby raného novověku, zatímco mnohem rozsáhlejší a členitější skupiny knih z novější doby se zpracovávaly především na základě praktických zkušeností archivářů. Z metodického hlediska upozornili Jiří Čarek a Bořivoj Lůžek na problematiku rozmanitosti dobových názvů městských knih, jejichž znalost je nezbytná k tomu, aby se série knih sestavovaly podle skutečné povahy jednotlivých typů knih a nikoli pouze na základě shody jejich dobových označení. Na podobný problém poukázal již v r. 1956 Gustav Hofmann v recenzi soupisu knih města Plzně, když upozornil na skutečnost, že při pořádání novějších knih hospodářského a účetního charakteru, jejichž třídění nebyla do té doby věnována větší pozornost, je třeba vycházet ze znalosti hospodářské praxe a dobových způsobů vedení účetní agendy, rozlišit jednotlivé účetní systémy a správně analyzovat jejich vnitřní hierarchii a vzájemnou provázanost (obdobnými otázkami se pro starší období později zabývala také Ludmila Sulitková). V souvislosti s předáním části pozemkových knih do okresních archivů v 60. letech pak byly obdobné zásady třídění popsány i pro novější soubory tohoto typu městských knih.²²⁷

²²⁷ Václav Vojtíšek, *O studiu městských knih českých*. Věstník České akademie pro vědy, slovesnost a umění 24, 1915; totéž také in: Výbor rozprav a studií, Praha 1953, s. 52–85; Rudolf Wenisch, *Gliederung der Stadtbücher Nord- und Westböhmens*. Ein Behelf zur Erfassung der Stadtbücher im übrigen sudetendeutschen Gebiete. Komotau 1931; *Archivní příručka*. Red. Miloslav Volf – Antonín Haas. Praha 1948; František Roubík – Antonín Haas – Josef Kollman – Zdeněk Fiala, *Slovníček archivní terminologie*. Praha 1954; Jiří Čarek, *Poznámky ke katalogizaci našich městských knih*. Archivní časopis 4, 1955, s. 195–202; Gustav Hofmann, *Pořádání a inventarizace městských knih*. Několik poznámek ke knize M. Bělohávkova, Městský archiv v Plzni. Archivní časopis 5, 1956, s. 19–24; Miroslav Trantírek, *Význam knihovnických zákonů pro vývoj a archivní zpracování městských a gruntovních knih před r. 1850 se zvláštním zřetelem na Moravu a Slezsko*. Brněnský archivní věstník 1958, č. 4, s. 17–28; Gabriela Čechová – Čestmír Hladík – Ivo Holl – Jiří Radimský – Miloslav Volf, *Soupis starých pozemkových knih*. Archivní časopis 11, 1961, s. 6–16; Rostislav Nový, *Městské knihy v Čechách*

J) Metodické návody pro zpracování archivů měst jednoznačně odmítly princip umělého třídění spisů podle věcných hesel. Archivní příručka z r. 1948 rozlišovala dvě časová období. V prvním, které zahrnovalo dobu od počátku do poloviny 18. století, se předpokládalo dochování tak malého počtu kusů, že měly být uspořádány v jediné chronologické řadě a popsány obdobně jako listiny, tedy v podstatě katalogizovány. Ve druhém období, začínajícím v podstatě až regulací magistrátů, byla základním postupem rekonstrukce původního registraturního pořádku. Pokud to nebylo možné, předkládala příručka jako vzor umělé schéma zpracované Františkem Roubíkem, které dělilo registraturu do tří hlavních skupin: I. Práva a majetek obce (získávání privilegií, obecní majetek a práva, patronát), II. Obecní správa (členěná na pododdělení politická správa a soudní správa), III. Soukromá práva obyvatel (členěná na agendu šlechty, měšťanů, obyvatel, židů a vesnických poddaných). K takto uspořádanému fondu se pak měla pořídít osobní a věcná repertoria nebo přímo systematický katalog.

Metodický návod z r. 1960 členil městskou registraturu organičtěji na tři časová období. Pro první, předmagistrátní dobu se předpokládalo opět pouhé chronologické řazení spisů. Registratura regulovaného magistrátu se měla uspořádat podle původního registraturního plánu. Pokud nebyl k dispozici, navrhovalo se využít tzv. krajskou normu dělicí agendu na sedm věcných skupin (Publicum, Contributionale, Diaetale, Commerciale, Camerale, Militare, Judiciale). Také v případě samosprávné registratury z doby po r. 1850 mělo přednost použití původní spisové manipulace, pokud měla vyhovující parametry. V opačném případě se jako umělé schéma doporučovalo použít Čížkův systém z r. 1888, který již ve třicátých letech doporučoval i František Roubík. Tento systém agendu členil do 15 věcných skupin oddělujících agendy samosprávné od agend z přenesené působnosti. Účetní písemnosti se měly zachovat v původním organickém složení, pouze v případě jeho porušení nebo torzovitosti dochování se doporučovalo vytvořit umělé věcné série.²²⁸

a na Moravě 1310–1526. Katalog. Praha 1963 (Acta Universitatis Carolinae Pragensis, Philosophica et Historica 4); Ivan Štarha, *Městské a vesnické knihovny úřady na Břeclavsku*. Jižní Morava 4, 1968, s. 109–114; Ludmila Sulitková, *Městské úřední knihy z Archivu města Brna 1343–1619*. Katalog. Úvodní svazek. Brno 1998; Ludmila Sulitková, *Vývoj městských knih v Brně ve středověku*. Praha 2004.

²²⁸ *Archivní příručka*. Red. Miloslav Volf – Antonín Haas. Praha 1948; *Metodické návody a instrukce pro zpracování archivního materiálu*. Zvláštní příloha Sborníku archivních prací 10, 1960, č. 2, s. 215–309.

4. SITUACE PŘED PŘEVZETÍM DO ARCHIVU A VÝBĚR ARCHIVÁLIÍ

4.1. Praxe při nakládání s dokumenty před převzetím do archivu

A) Uchovávání písemností se dlouho řídilo **praktickým zřetelem** a trvale se uchovávaly především dokumenty zajišťující práva města nebo dokumenty nezbytné pro každodenní chod městské správy. Zvláštní pozornost bývala věnována souborům městských privilegií, která bývala uchovávána odděleně na zvláště bezpečných místech a opatřována stručnými registry či hesly, a městským knihám. Spisy byly ukládány do fascikulů v časových řadách, např. podle úřadující osoby (akta purkmistrovská), podle odesilatele (listy podkomořích) nebo podle typu dokumentu (listy poselací). K takto uspořádaným registraturám byly pořizovány i jejich soupisy, které jsou známy již od 16. století (např. Louny, Soběslav). Tyto soupisy dnes slouží jako důležitý pramen pro rekonstrukci vývoje registratur a identifikaci deperdit. Na přelomu středověku a raného novověku pak nacházíme ve větších městských kancelářích stopy vyšší organizace kancelářské práce v podobě evidence obsahu došlých a odeslaných písemností (kopiáře a registra v knižní podobě). U úředních knih se objevují rejstříky. Pro orientaci v rostoucím počtu písemností vznikají nové kancelářské pomůcky, evidující nejenom jejich obsah, ale i jejich fyzické uložení (repertáře a elenchy aj.).

B) Od 18. století se na městské písemnosti začalo postupně nahlížet jako na **organické celky úředních registratur**, které měly být budovány a uchovávány podle soudobých představ o fungování administrativy. V první polovině tohoto století se objevily obecněji platné předpisy především v prostředí českých královských měst věnných a horních a později i jinde. V registraturách se měly uchovávat v první řadě písemnosti týkající se samotné městské obce a písemnosti městskou kanceláří expedované a pro orientaci k nim měli syndikové pořizovat inventáře a repertáře.²²⁹

C) V 80. 18. století letech se v některých městech začal prosazovat **ucelený systém tvorby a správy městských registratur**, který byl posléze spojen především s činnostmi regulovaných

²²⁹ Obecněji platnou normou byl cíś. reskript z 31. 8. 1753, publikovaný v Čechách 8. 10. 1753 (SVGT, č. 290); Karol Bílek, *Sobotecká samospráva do zřízení regulovaného magistrátu a počátky městského archivu*. In: Sobotka 1968. Vlastivědný sborník, Sobotka 1968, s. 23–30.

magistrátů. Jeho principy vycházely z praxe zeměpanských úřadů, jak se vytvářela v průběhu 17. a 18. století. Podoba spisových plánů nebyla zcela jednotná, postupně se však prosazovaly moderní postupy při vyřizování, evidenci a ukládání městských písemností, které umožňovaly budovat registratury jako přesně organizovaný systém založený na vedení podacích deníků, elenchů a repertářů a na používání jednacích čísel či spisových znaků (ukládacích signatur). Tyto zásady, víceméně identické s principy moderní administrativy vůbec, se postupně stávaly všeobecnou normou, která se do jisté míry prosazovala i v činnosti kanceláří měst, kde magistráty zřízeny nebyly.

D) Po r. 1850 se uvedené zásady administrativy nadále udržely především v praxi nově konstituovaných státních institucí politické a soudní správy, zatímco v prostřední samosprávných institucí byla jejich recepce mnohem variabilnější. Samospráva představovala **velké množství víceméně svébytných entit**, vedení spisové služby tu proto před r. 1945 nebylo nikdy zcela závazně a jednotně upraveno. V jednotlivých kancelářích se tak obvykle postupně vystřídalo několik odlišných registraturních systémů, jejichž používání se u městských úřadů považovalo za nezbytnost. Úspěšný pokus o sjednocení spisovenské praxe, který ale zůstal omezen především na některé obce a města na jazykově německých územích, podnikl na počátku 30. let Svaz německých samosprávných korporací v Československé republice, který propagoval zavedení jednotného registraturního plánu založeného na systému desetinného třídění. Tento systém se v praxi osvědčil a podle jeho zásad byly někdy roztrženy i starší části registratur.²³⁰

E) Početné **příručky pro obecní funkcionáře** se vlastní spisové službě věnovaly spíše rámcově. Jedna z prvních, jejímž autorem byl Maxmilián von Obentraut, navrhovala v r. 1863 dělit agendu na čtyři skupiny: 1. Sbírká zákonů, 2. Obecní listovna pro ukládání listin, výsad, inventářů majetku, popisních knih, berních knih atd. (tj. vlastní archiv), 3. Účetní spisy, 4. Úřední spisy. Novější příručka z r. 1933 redigovaná Jaroslavem Flöglem obecně doporučovala ukládat spisy podle jednotlivých oborů městské správy a podle určitého rozvrhu. Největší pozornost se přitom měla věnovat zápisům z jednání městských úřadů a spisům právního

²³⁰ *Die moderne Gemeinde-Registatur. Einheits-Registatur und Aktenplan für die Gemeindeverwaltungen. Sachregister zur Einheits-Registatur und Aktenplan.* Teplitz-Schönau s. d.; Rudolf Zuber, *Spisová manipulace u městských a obecních úřadů na Jesenicku v letech 1930–1945.* Archivní časopis 13, 1963, s. 15–23.

významu pro město.²³¹ Variabilita administrativní praxe v městském prostředí byla způsobena rozdíly mezi vytríbeným stylem úřadování kanceláří velkých měst a jednoduchou administrativou malých městeček, připomínající spíše kanceláře vesnických obecních úřadů. Jistou formou sjednocování úředních postupů byly četné příručky se vzory úředních dokumentů nebo tiskem vydávané vzorové formuláře (blankety). Obdobný význam mělo i přejímání registraturních systémů z vyspělejších městských kanceláří dalšími městy. Mezi úspěšné normy patřil např. Čížkův spisový plán z r. 1888 doporučovaný jako základ pro archivní zpracování F. Roubíkem i metodickým návodem z r. 1960, spisový plán L. Blažka z Pardubic založený na principu desetinného třídění nebo na Moravě používaný systém odvozený ze spisového plánu pro okresní úřady. Pro prosazování moderních administrativních postupů byli rozhodujícími postavami často spíše než volení funkcionáři profesionální zaměstnanci měst, především městští tajemníci.

4.2. Akvizice archiválií a jejich uložení

A) Ochrana a akvizice archiválií městské správy, způsob jejich výběru a ukládání souvisely se způsobem řešení **tří problémů**:

- s prosazováním názoru, že cenné písemnosti je třeba vyčlenit z městské registratury, uložit je odděleně a podřídit jejich využívání v zájmu jejich ochrany specifickému režimu
- s přechodem od vybírání cenných jednotlivin a jejich začleňování do souborů sbírkové povahy k posuzování městských registratur jako organických celků podle moderních zásad skartačního řízení
- s formováním sítě institucí, do kterých bylo možné vybrané archiválie uložit.

B) První obecněji platné **nařízení k provádění skartačního řízení** obsahoval kabinetní list z 8. března 1832, podle něhož se při vyřazování spisů ze spisoven měly vedle písemností trvalého právního významu zachovat i dokumenty, které sice již ztratily bezprostřední význam pro úřední praxi, nadále si však uchovávaly historickou hodnotu. V r. 1843 na toto nařízení navázal

²³¹ Maxmilián Obentraut, *Samospráva obce v království Českém. Praktické navedení pro pány představené, radní a výbory obecní...* Svazek 3. Praha 1863, s. 212–213; Karel Čížek, *Návod k soustavnému zřizování obecních spisoven*. Praha 1888; Václav Vojtíšek, *O spisovnách obecních*. Věstník Svazu českých měst 11, 1923, s. 6–8, 53–57, 95–98; Jaroslav Flögel a kol., *Praktická příručka pro obecní a okresní funkcionáře*, Praha 1933, s. 695–706; Miroslav Vrána, *Obecní spisovna*. Praha 1935.

podobný předpis nejvyššího soudu pro justiční správu. Oběma normami se ve své činnosti měly řídit i regulované magistráty.²³²

C) Druhou linií přístupu k historickým registraturám měst představovaly **akce motivované odbornými zájmy o historické bádání** a o péči o písemné památky. Z iniciativy českého gubernia tak byl již v r. 1805 ve městech prováděn soupis listin vzniklých do r. 1700. Na Moravě se zájem o městské archiválie zintenzivnil po vzniku Zemského archivu v Brně. Řadu moravských měst navštívil v letech 1841 až 1846 zemský archivář Antonín Boček, který shromažďoval prameny pro sepsání dějin Moravy. Další průzkum městských registratur iniciovala r. 1848 vídeňská akademie nauk, jež shromažďovala prameny pro edici dokumentů k rakouským vlasteneckým dějinám. V letech 1854 až 1859 byly průzkumy městských registratur pověřeny nově vzniklé okresní úřady, k nimž se na Moravě připojili i dobrovolní archivní korespondenti. Z těchto akcí se dochovala řada soupisů městských archiválií, které jsou dnes důležitým pramenem k dějinám jednotlivých archivních fondů. Zájem vyvolávaly především listiny a některé typy městských knih, z nichž řada byla následně předána do zemských muzejních a archivních institucí. Tam se jim dostalo náležité ochrany, ovšem za cenu vytržení z kontextu původní registratury.²³³

D) Iniciativy českého a moravského místodržitelství z 50. let 19. století byly motivovány skutečností, že po zániku regulovaných magistrátů převzaly část jejich písemností, především některé soudní spisy a pozemkové knihy, úřady státní politické a soudní správy, podstatná část historických registratur však přešla do péče nově konstituovaných obecních samospráv. Důsledkem byly v některých městech razantní skartace motivované nejenom neznalostí spisovenské praxe, ale i snahou zúčtovat s předchozím systémem městské správy. **Fundovanější názory na způsob správy těchto registratur** se v této době objevovaly nejspíše v prostředí velkých měst. V návrhu zpracovaném v r. 1857 oficiálem magistrátu města Prahy

²³² Dekret dvorské kanceláře z 24. 3. 1832, č. 5623. *Franz des Ersten politische Gesetze und Verordnungen für sämmtlichen Provinzen*. Sechzigster Band, Wien 1834, č. 28. V Čechách publikováno dekretem českého gubernia z 10. 4. 1832, č. 13967 (PGSB 1832, č. 75).

²³³ František Roubík, *K počátkům státní péče o městské archivy v Čechách*. Časopis Archivní školy 2, 1924, s. 28–43 (v příloze soupis inventářů z r. 1805 a 1856–1859); František Roubík, *Pokus o soupis archivů v Čechách r. 1848*. Časopis archivní školy 12, 1936, s. 90–98 (v příloze soupis z roku 1848); Antonín Macák, *Průzkum městských a obecních archivů Plzeňského kraje v letech 1856–1859*. Příspěvek k dějinám západočeského archivnictví. *Minulostí Západočeského kraje* 9, 1972, s. 229–237; Ivan Štarha, *Počátky okresních archivů na Moravě*. Archivní časopis 19, 1969, s. 15–27; Ivan Štarha, *Nejstarší soupisy obecních archivů okresu Blansko*. *Vlastivědná ročenka Okresního archivu v Blansku* 7, 1971/72, s. 36–41; Ivan Štarha, *Obecní archivy na Břeclavsku v polovině 19. století*. *Jižní Morava* 10, 1974, č. 2, s. 153–157.

Josefem Neimlem se např. doporučovalo vyloučit ze skartace v případě regulovaných magistrátů protokoly městské rady, podací protokoly, elenchy, indexy, spisy oddělení Publicum z let 1784 až 1789, spisy hospodářské, školní, kostelní a nadační. Pouze výjimečně se měly skartovat spisy živnostenské, popisní, vojenské a spisy skupiny Publicum z let 1789 až 1802, za málo významné naopak Neiml považoval spisy berní a kamerální. Tištěné příručky pro vedení městské administrativy se otázce skartací nevěnovaly buď vůbec, nebo pouze v obecné rovině.²³⁴ Příručka Maxmiliána von Obentrauta např. doporučovala vyřazovat nepotřebné spisy již po pěti letech, aniž ovšem blíže charakterizovala jejich obsah. Také novější příručka z r. 1933 redigovaná Jaroslavem Flöglem doporučovala věnovat pozornost především uchování spisů právního významu. Miroslav Vrána v r. 1935 naopak nedoporučoval provádět skartaci v obecních spisovnách vůbec.²³⁵

E) K prosazení **komplexního nahlížení na historické registratury** měst, při němž bylo třeba věnovat pozornost nejenom listinám a městským knihám, ale také registraturním pomůckám, běžným spisům či účetnímu materiálu, přispívalo konstituování městských archivů a dohled archivů zemské samosprávy. Městské archivy jako instituce začleněné do správy města však vznikly pouze v některých větších městech (ještě v době meziválečné republiky se za plně konstituované městské archivy považovaly v Čechách archivy v Praze, Plzni, Českých Budějovicích, Písku, Chebu, Mostu, Chomutově, Karlových Varech, Ústí nad Labem a Žatci, na Moravě pak archivy v Olomouci, Jihlavě, Ostravě a Brně), zatímco jinde byly tyto archivy často součástí muzeí zřizovaných muzejními spolky a kuratorii. Městské samosprávy se tak zbavovaly své odpovědnosti předáváním archiválií do péče soukromoprávních subjektů, které navíc měly ve svých programech sice shromažďování a ochranu památek všeho druhu, nikoli však výkon archivní praxe v plném slova smyslu.²³⁶

²³⁴ Jana Konvičná, Z historie pražské magistrátní spisovny do roku 1945. In: *Městské archivy & Městští archiváři*. Red. Jana Čermáková – Radana Červená – Hana Jordánková – Ludmila Sulítková. Brno 2010, s. 105–129.

²³⁵ Maxmilián Obentraut, *Samospráva obce v království Českém. Praktické navedení pro pány představené, radní a výbory obecní...* Svazek 3. Praha 1863, s. 212–213; Jaroslav Flögel a kol., *Praktická příručka pro obecní a okresní funkcionáře*. Praha 1933, s. 695–700; Miroslav Vrána, *Obecní spisovna*. Praha 1935.

²³⁶ Ivan Štarha, *Obecní archivy na Břeclavsku v polovině 19. století*. Jižní Morava 10, 1974, II, s. 153–157; Jiří Čoupek, *Tradice městských a obecních archivů na okrese Uherské Hradiště*. In: *155 let archivnictví v českých zemích*. Sborník příspěvků z konference uspořádané u příležitosti 155. výročí založení Moravského zemského archivu v Brně ve dnech 31. května – 1. června 1994. Brno 1995, s. 137–142. O jednotlivých městských archivech podrobněji viz Otokar Bauer – Ludmila Mrázková – Rostislav Nový, *Soupis archivní literatury v českých zemích 1895–1956*. Praha 1959.

F) Městským archivům a spisovněm jako souvisejícím celkům tak věnovali pozornost především pracovníci **zemských archivů**, kteří města navštěvovali na základě skutečnosti, že archivy byly považovány za součást obecního jmění a jako takové podléhaly ze zákona dohledu okresních a zemských výborů. Zprávy o těchto cestách, které byly v Čechách publikovány ve Zprávách Českého zemského archivu a později i v Časopise archivní školy, slouží dnes rovněž jako důležitý zdroj informací o vývoji fondů městské samosprávy.²³⁷ Na základě jejich zjištění vydal český **zemský výbor** v r. 1897 pro okresní zastupitelstva směrnice k ochraně městských archivů a k provádění skartací registratur.²³⁸ Za zvláště hodné zachování se zde považovaly např. „záznamy o událostech a nehodách v místě, o počtu obyvatel a domů, o poměrech majetkových, o daních, mzdě, cenách, o záležitostech náboženských a kostelních, o poměrech k vrchnosti, o škole a učitelstvu, o národnosti obyvatel, o řemeslech či o válečných příbězích“. Také další oběžník českého zemského výboru z r. 1900 vyzýval městské samosprávy, aby kromě privilegií a jiných významných písemností uchovávaly také historicky či prakticky cenné dokumenty vybrané ze starých registratur a důležité právní či jiné listiny z novější doby, „pokud jejich účel již byl splněn“. Provedení skartace měla městská správa svěřit kvalifikovaným osobám schopným posoudit cenu jednotlivých spisů a o jejím průběhu měl být informován přímo zemský archiv.²³⁹ Na Moravě se s podobnými výzvami obrátil k obecním a okresním samosprávám zemský výbor v letech 1897 a 1906 z iniciativy zemského archiváře Bertholda Bretholze. Také on provedl v následujících letech řadu průzkumů moravských městských archivů a v r. 1912 organizoval i dotazníkovou akci o stavu archivů ve městech, které byly sídlem okresních soudů. Zemští archiváři v Čechách i na Moravě spolupracovali rovněž při tvorbě instrukcí pro vedení městských archivů, které dnes představují další důležitý pramen pro dějiny jednotlivých fondů. Vzhledem k malému počtu plně organizovaných městských archivů se však jako plnohodnotný způsob archivace stále doporučovalo předávání archiválií přímo městským archivům. Některé městské registratury se v této době dostaly také do archivu

²³⁷ Podobné činnosti se věnovala také c. k. archivní rada ve Vídni zřízená v r. 1894 jako poradní orgán ministra vnitra pro Předlitavsko. V prvních dvou svazcích jejího periodika Mitteilungen des k. k. Archivrates, vydaných ve Vídni v letech 1914 a 1916, bylo vedle Vojtíškova článku o archivu města Prahy publikováno několik dalších popisů městských a jiných archivů na jižní Moravě a v západních Čechách.

²³⁸ Směrnice z let 1897 až 1900 byly prvními normami svého druhu, které se věnovaly městským archivům jako celkům. Předchozí výnosy zahrnovaly mezi památky hodné ochrany nejprve pouze pergamenové a papírové listiny (oběžník českého zemského výboru z 12. 6. 1868, č. 10 640), později také některé druhy úředních knih, mapy a plány (oběžník českého zemského výboru z 23. 12. 1893, č. 36 141).

²³⁹ Směrnice českého zemského výboru č. 18 209 z 13. 7. 1897, č. 67 512, z 31. 10. 1897, č. 23 665, a z 24. 3. 1900.

místodržitelského (později archivu ministerstva vnitra), když byly jeho archiváři nalezeny v dezolátním stavu během prohlídek spisoven okresních úřadů a soudů.²⁴⁰

G) V době meziválečné republiky náležel dohled nad nestátními, tedy i samosprávnými archivy do kompetence ministerstva školství, věd a umění, které r. 1924 jmenovalo pro metodické řízení samosprávných archivů **státní archivní inspektory** – pro Čechy Václava Vojtíška, pro Moravu a Slezsko Františka Hrubého. Nadále pokračovaly i návštěvy pracovníků zemských archivů, jejichž výsledky posléze shrnul v samostatné publikaci Miloslav Volf.²⁴¹ Od r. 1941 tyto návštěvy souvisely také s hromadnými skartačními akcemi na získání surovin pro papírenský průmysl.²⁴² Tyto akce se sice týkaly především státních úřadů a výslovně zakazovaly provádět skartace v městských registraturách bez účasti městských či zemských archivářů, v některých městech však přesto i v této době došlo k likvidaci dalších částí budoucího archivního fondu.

H) Postupně konstituované prostředí městských archivů a archivářů rozšiřovalo také možnosti pronikání postupů ovlivněných **moderní archivní teorií**, jejíž zásady se šířily prostřednictvím odborné literatury, kurzů a později i výukou na Státní archivní škole. Tyto principy byly posléze shrnuty v Archivní příručce vydané v r. 1948. V jejím rámci podal Miloslav Volf i první systematický výklad o skartaci městských registratur.²⁴³

PŘEHLED AGEND MĚSTSKÝCH SAMOSPRAV PRO SKARTAČNÍ ŘÍZENÍ (Miloslav Volf 1948)	
Písemnosti, které se nesmějí skartovat	spisy z doby před rokem 1850; písemnost mladší 30 let s výjimkou účetních dokladů a jiných pomocných písemností; písemnosti již dříve v archivu inventarizované;

²⁴⁰ Berthold Bretholz, *Stadt- und Gemeindearchive in Mähren*. Mitteilungen der III. (Archiv) Sektion der k. k. Zentralkommission zur Erforschung der Baudenkmale... 8, Wien 1911, s. 95–100; Josef Borovička, *Královský český zemský archiv (1862–1912)*. Zprávy Zemského archivu Království českého 4, 1915, s. 87–88; Josef Borovička, *Samospráva a archivnictví v Čechách*. Zvláštní otisk z Věstníku České akademie věd a umění 23, 1914; Josef Borovička, *Obecní archivy*. Hospodářský a samosprávný věstník 4, 1916, č. 10; 5, 1917, č. 1; Miloslav Volf, *Český zemský výbor a samosprávné archivy*. Zprávy Českého zemského archivu 9, 1946, s. 135–194.

²⁴¹ Václav Vojtíšek, *O archivech městských a obecních a jejich správě*. Praha 1924; Václav Vojtíšek, *O státním archivním inspektorátu pro Čechy a jeho činnosti*. Časopis Archivní školy 9–10, 1933, s. 1–23 (též zvláštní otisk); *Theoretischer und praktischer Archivschulungskurs für Verwalter von Gemeindearchiven in Eger 1928*. Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 65, 1927, s. 143–144; *O našich městech a patrimoniích a o správě obecních archivů. S poučením o hlavních archivech pražských*. Red. Václav Vojtíšek. Praha 1934 (o obecních archivech zde zvl. stať Františka Roubíka); Jaroslav Prokeš, *Návrh zákona o organizaci obecních archivů*. Časopis archivní školy 13–14, 1938, s. 385–388; K. Slavík, *Obecní musea a archivy*. Věstník Českého zemského ústředí obcí, měst a okresů v Čechách 31, 1942, s. 342; *Obecní archiv*. Věstník územní samosprávy v Čechách a na Moravě 32, 1943, s. 78; Miloslav Volf, *Český zemský výbor a samosprávné archivy*. Zprávy Českého zemského archivu 9, 1946, s. 135–194; Miloslav Volf, *Popis městských archivů v Čechách*. Praha 1947. Podobný přehled stavu městských archivů byl zpracován i pro Moravu, nebyl však publikován.

²⁴² Oběžník ministerstva vnitra z 24. 10. 1941, č. B-1054-15/10-1941-2.

²⁴³ Miloslav Volf, Skartace městských registratur. In: *Archivní příručka*. Red. Miloslav Volf – Antonín Haas. Praha 1948, s. 189–195.

	<p>všechny rukopisy (pomocné knihy – protokoly, elenchy, indexy atd., hlavní účetní knihy, deníky, inventární knihy apod.); jedenácti protokoly obecního zastupitelstva, rady, komisí, představenstev a správních rad městských statků a podniků, patronátního úřadu, místní školní rady, pokud tyto komise nemají vlastní registraturu; rukopisy a spisy odevzdané obci do úschovy; písemnosti zvláštní důležitosti o povýšení na město, povolování trhů, zřizování úřadů, udělování titulů, změnách obecního katastru, slučování a vylučování obcí, připojování cizích katastrů, o obecním zřízení a správě (zákony, nařízení, předpisy, normy, rozhodnutí, nálezy, obecně normálie); hlavní knihy a deníky výběru daní, dávek a poplatků; spisy týkající se domovského a měšťanského práva a čestného občanství; protokoly o obecních volbách, volbách do správních rad obecních podniků, řády obce a podniků, osobní spisy zvolených osob, volby do jiných orgánů pod záštitou obce; spisy o užívání městského znaku a pečeti; spisy o užívání patronátního a presentačního práva; listiny a spisy týkající se městského majetku, práv, důchodů, výpůjček, inventářů, rozpočtů, závěrečných účtů, výročních správ městských podniků, smluv obce, smlouvy trhové, nájemní, objednávací, prohlášení o právech a závazcích, nadační listiny a pojistky; spisy o sporech o obecní práva; spisy stavební a o veřejných obecních pracích, spisy o soukromých domech; spisy o změnách čísel popisných a orientačních, pojmenování ulic a budov; zařizování a udržování škol a osvětových zařízení; občanské matriky s příslušejícími spisy, protokoly a archy o sčítání obyvatel, spisy o změně rodových jmen; osobní spisy městského personálu; spisy, v nichž konečné rozhodnutí vynesl zemský výbor, vrchní zemský soud, nejvyšší správní soud apod.; zvlášť pečlivě vybrané spisy z dob mimořádných (1848, 1866, 1914–1918, 1938–1945); zprávy o manifestacích, významných slavnostech, výstavách, kulturních podnicích, počtách, návštěvách, živelných pohromách</p>
Písemnosti, které lze skartovat na základě prohlídky a výběru	<p>spisy, které jsou pouhým výsledkem právních norem a zásad; spisy o pomíjejících dočasných opatřeních (s výjimkou svérázně stylizovaných a psaných podání, nápadně užitých slovních obrátů, výroků nevšedního rázu, nadávek, žargonu, dokladů mravní úrovně lidu, povah, právních zvyklostí, pestrosti života atd.); v živnostenských odděleních doklady o vzniku a rozvoji živností, koncesích, existenci staveb a zařízení, způsobu hospodaření atd., zprávy o společenstvech a ceších; v oddělení věcí kulturních doklady o činnosti spolků, divadelních představeních, koncertech, výstavách (pozvánky, plakáty apod. mohou být ale i v odděleních obecních dávek); vojenská agenda – ubytování a příprave v době válek a manévrů, stavba kasáren, gážistických domů, cvičišť a střelnic, odvody branců (jejich soupisy), válečné úkony, protiletcecká obrana atd.; u písemností zdravotního referátu spisy o městské kanalizaci, vodovodech, hřištích, nemocnicích, opatřeních proti infekčním chorobám, obecních hřbitovech atd.</p>
Písemnosti, které lze skartovat jako celek	<p>doručovací a poštovní knížky, diáře, přínosové knížky; rejstříky léčebného, nemocenských pojišťoven a spisy s tím související o placení léčebného; pomocné knihy účetní a pokladní (strazzy, skontra, subžurnály); účetní doklady, které nerozmnoží ve srovnání s deníky známé informace; žádanky, objednávací listy; spisy o výběru daní, poplatků a dávek (zachovávají se hlavní knihy a deníky dávek a poplatků); vojenská taxa, ubytování gážistů; vyhlášky a oběžníky; kvitance ve formě průpisných sešitů a bloků, vážní listky, předpisy platů za konzum plynu, elektřiny a vody; předpisy o placení obecních dávek; mzdové listky obecních dělníků;</p>

I) Do působnosti ministerstva školství, věd a umění náležely městské archivy i v prvních letech **po roce 1945**, kdy vlastní dohled vykonávali inspektoři zemských archivů podléhajících zemským národním výborům.²⁴⁴ Zemským archivům se ke kontrole nadále zasílalo i jedno vyhotovení protokolů o skartacích (další vyhotovení se ukládala ve spisovně a v archivu přejímajícím vybrané archiválie).²⁴⁵ Po vzniku národních výborů se i novější části městských registratur začaly rychle měnit v celky historické povahy, o něž často neměli místní funkcionáři příliš velký zájem (specifická situace byla v oblasti tzv. Sudet, kde proběhl odsun německých starousedlíků). V instrukci ministerstva školství, věd a umění z r. 1949²⁴⁶ se proto zřízení městského archivu deklarovalo nikoli jako právo, ale jako povinnost příslušného národního výboru. Tímto způsobem se měla dobudovat a sjednotit síť městských archivů, s nimiž se ještě v 50. letech 20. století stále počítalo jako s nejnižším článkem jednotně organizovaného archivnictví. Současně byla publikována také instrukce pro městské, obecní a okresní archiváře, kteří nyní měli organizovat výběr archiválií z registratur nejen jako odborníci, ale přímo z titulu své funkce. Tím měla skončit i praxe ukládání vybraných jednotlivin do muzeí a dalších kulturních institucí, a naopak se měla respektovat jednota a ucelenost městských archivních fondů.

J) Od r. 1949, kdy **ministerstvo vnitra** začalo zřizovat krajské archivy, se dohled nad městskými archivy začal dělit mezi ně a dosavadní Archiv země české. Od r. 1951 byla pak správa státních i nestátních archivů převedena zcela do působnosti ministerstva vnitra, které od té doby městské archivy řídilo prostřednictvím krajských archivů a od r. 1954 také prostřednictvím úředníků archivních oddělení zřizovaných při krajských správách ministerstva vnitra. Tento krok byl formálně zdůvodněn skutečností, že vznikem národních výborů se na městské archivy přestalo pohlížet jako na majetek měst, ale začaly být považovány za majetek národních výborů jako orgánů státní moci a státní správy. Současně zanikla i funkce zemských archivních inspektorů a městské archivy začaly přejímat postupy a metody používané do té doby státními archivy. K tomu v krajských archivech postupně vznikaly směrnice a metodické

²⁴⁴ Dekret Zemského národního výboru v Praze z 27. 6. 1945 o výkonu funkce inspektora nestátních archivů v Čechách.

²⁴⁵ *Archivní příručka*. Red. Miloslav Volf – Antonín Haas. Praha 1948, s. 195.

²⁴⁶ Instrukce Ministerstva školství, věd a umění č. 171.997/49-IV/3, otištěná ve Věstníku MŠVU 5, 1949, s. 423–424.

pomůcky pro zpracování fondů obecní samosprávy, koncipované obvykle jako interní materiály určené pro vzdělávání pracovníků městských a okresních archivů. Sjednocení postupů se týkalo i skartačního řízení. V souvislosti s dalšími hromadnými kampaněmi k získávání průmyslových surovin vydalo v r. 1953 ministerstvo vnitra novou směrnici pro skartaci písemností obecní samosprávy vzniklých před 1. květnem 1945, která měla nejenom zabránit jejich ničení, ale která také určovala jako místo ukládání výhradně archivy národních výborů.²⁴⁷

K) V průběhu 50. let se část městských archivů přeměnila v **archivy okresní** a fondy ostatních byly do těchto archivů postupně začleněny. Tento postup byl usnadněn i skutečností, že funkcionáři národních výborů neměli často o historické fondy zájem a v řadě malých měst skutečné městské archivy nikdy nevznikly. V r. 1960 pak byla struktura okresních archivů přizpůsobena novému správnímu uspořádání státu. Již v tomto novém organizačním kontextu bylo v průběhu 60. let dokončeno scelování městských fondů připojením těch pozemkových knih a soudních spisů, které byly z původních registratur vyčleněny v r. 1850 a později byly jako uměle vytvořené sbírky uchovávány v zemských a nakonec v krajských archivech. I poté však zůstávaly u některých národních výborů uloženy písemnosti, které si dlouhodobě uchovávaly význam pro vedení úřední agendy národních výborů, nebo které tyto národní výbory ochraňovaly jako symboly tradice a suverenity příslušného města. Ukončit přejímání archiválií se tak v řadě případů podařilo až v průběhu následujících desetiletí.

4.3. Výběr z rozsáhlých agend a vnitřní skartace

A) Dokumenty sériového charakteru

- **potvrzení a vysvědčení** vydávaná pro obyvatele, např. vysvědčení majetnosti a mravů (kritériem pro vyřazení je množství uvedených informací, případně statut příslušné osoby),
- **potvrzení o domovském právu a domovské listy** (mohou se vyřadit pouze v případě, kdy je možné domovskou příslušnost zjistit v jiných archiváliích fondu, např. v kompletně dochovaných matrikách obecních příslušníků nebo v knihách evidence vydaných domovských listů),

²⁴⁷ Instrukce z 27. 12. 1951, zn. I/1055-21/12-1951 (Archivní časopis 2, 1952, s. 31–32); vyhláška ministerstva vnitra ze 3. 2. 1953, č. 62/1953 Ú.l., o zásadách pro vyřazování (skartaci) písemností (Archivní časopis 3, 1953, s. 7–10); směrnice ministerstva vnitra z 5. 8. 1953, zn. SAK-055.6-4/8-53 (Archivní časopis 3, 1953, s. 143–144); *Návod k vyřídění (skartaci) obecních spisoven*. Opava 1952.

- žádosti o poskytnutí **chudinských dávek**, podpor či úhrady nákladů za léčení domovských příslušníků (ponechají se pouze v případě, pokud obsahují informace významné pro studium sociálních poměrů obyvatelstva, např. relace o přešetření pravdivosti údajů),
- doklady o placení **vojenské taxy**.

B) **Trestní agenda** města: v záležitostech projednávaných v rámci trestní pravomoci města se ponechávají zvláště významné či obsahově závažné dokumenty. V případech, kde samospráva pouze spolupracovala se soudy, jsou podstatné dokumenty uloženy přímo v soudních spisech.

C) **Účetní písemnosti**: k archivaci se ponechávají v první řadě hlavní knihy a s nimi související deníky. Výběr je možné provést u pomocných knih, např. u tzv. likvidačních strazz nebo u knih pokladního skontra. Účetní doklady se skartují s výjimkou dokladů, které dosvědčují obecně důležité skutečnosti, např. pořízení nemovitostí, nákladných předmětů či uměleckých děl, doklady k významné či právně sporné stavbě apod.²⁴⁸ Podrobněji viz Metodický pokyn č. 4/2019 k archivnímu zpracování účetních materiálů, čj. MV-172323-1/AS-2019).

D) Rozsáhlejší soubory **podkladových písemností** k dochovaným souhrnným zprávám: ponechávají se v případě, kdy obsahují další informace trvalého významu, které nebyly v souhrnné zprávě zahrnuty.

4.4. Nahrazení originálu kopií

A) Originál se kopií nahrazuje především v případě, kdy lze na základě provedeného šetření tento originál důvodně **pokládat za ztracený**. V tomto případě se postupuje podle platné legislativy (Základní pravidla, kap. 2.9.2, 4.5.1). V archivní pomůcce se uvede identifikace předlohy, především zjištěné skutečnosti o době a okolnostech jejího zániku, a dostupné údaje o okolnostech vzniku kopie.

²⁴⁸ Vedle písemností povahy účetních dokladů, které se ve fondu Archiv města ponechají ve výše uvedených případech jako součást účetních souborů, existují účetní doklady, jejichž trvalá hodnota nespočívá v účetním obsahu, ale ve formálním vyhotovení (např. veduty průmyslových podniků). Tyto písemnosti je vhodnější vyčlenit mimo fond, např. do sbírky dokumentace.

B) Kopie k **existujícímu originálu** (např. kopie kroniky uložené doposud u právního nástupce původce) se do fondu nezařazuje, ale ukládá se do jiného vhodného archivního souboru (např. do sbírky opisů a kopií archiválií), do spisu o fondu nebo do archivní knihovny.

4.5. Ponechání duplicit a multiplicit

A) **Tištěné normálie** a další písemnosti hromadně zasílané pro informaci městským úřadům se ve fondu ponechají, pokud má jejich obsah přímý vztah k městu nebo k záležitostem, které správa města projednávala, a také ty, které původce opatřil vlastními obsahově hodnotnými poznámkami či vpisky. Jinak se z fondu vyřadí a podle potřeby se mohou zařadit do sbírky normálií či odborné knihovny archivu.

B) Z fondu se vyřadí **prosté opisy, výpisy a kopie dokumentů** dochovaných ve fondu v originále, pokud neobsahují na rozdíl od předlohy specifické informace (např. údaje o doručení, rozdílná data), nebo nejsou samy o sobě důležitým dokladem o okolnostech existence a významu předlohy (např. u evidenční jednotky Fotografické archiválie). Pokud jsou ponechány, popisují se v rámci jedné série nebo složky.

4.6. Uložení archiválií téhož původce ve více institucích

A) Ve výjimečných případech, kdy se ucelená část fondu Archiv města stále ještě nachází v jiném akreditovaném archivu, bude zpracovatel iniciovat **scelení fondu** podle ustanovení Základních pravidel. Zpracování fondu lze zahájit poté, co o delimitaci rozhodne Ministerstvo vnitra.

B) V případě archiválií uložených v muzeích a jiných kulturních institucích záleží možnost scelení fondu na vzájemné dohodě. Pokud k předání archiválií nedojde, provede zpracovatel fondu **prohlídku těchto archiválií**, pořídí jejich popis a zjištěné skutečnosti zaznamená v archivní pomůcce.

C) Podobně se postupuje i v případech, kdy se některé městské archiválie vyjmuté z původních registratur staly v minulosti součástí jiných archivních souborů **sbírkového charakteru** (např. soubory uložené v Archivu Národního muzea v Praze, Bočkova sbírka v Moravském zemském archivu v Brně), u nichž nelze v současné době dosáhnout scelení se zpracovávaným fondem.

Archiv, který spravuje soubory obsahující tyto archiválie, vyznačí jako původce též příslušný městský úřad.

D) **Kroniky** oficiálně vedené z pověření správy města a uložené dosud u nástupnických organizací původců mají charakter povinné agendy orgánů samosprávy a vztahují se na ně stejná ustanovení jako na další archiválie náležející do fondu.

4.7. Vymezení archivního souboru

A) Jako Archiv města označujeme soubor dokumentů vzniklý z úřední činnosti zastupitelských a výkonných orgánů původce, kterému byl kdykoli do r. 1945 **městský statut** udělen nebo oficiálně přiznáván a který tento statut na počátku r. 1945 požíval. Na rozdíl od fondu Archiv obce je geneze fondu Archiv města založena ve většině případů na nepřetržité kontinuitě samosprávného zřízení od středověku až do 20. století, byť v jednotlivých obdobích mělo toto zřízení rozličný charakter.

B) V případě, kdy byl lokalitě přiznán statut města v pozdější době a jsou dochovány i písemnosti **z doby před získáním tohoto statutu**, tvoří písemnosti obecní (vesnické) správy i městské správy daného místa jediný fond Archiv města. Naopak dokumenty obcí, které byly s městem sloučeny, tvoří až do data sloučení samostatné fondy. Obdobně se postupuje i v případě, kdy došlo ke sloučení dvou měst, nebo v případech, kdy došlo sloučením města a vsi ke vzniku nového sídelního útvaru s novým názvem odlišným od názvů sloučených lokalit.

C) Pod označením město rozumíme v kontextu tohoto metodického návodu pro období do poloviny 19. století entitu tvořenou **měšťanskou obcí** s vlastní správou reprezentovanou městskou radou a s obvodem působnosti, na který se vztahovala její bezprostřední správní pravomoc. Obvod této působnosti zahrnoval vlastní vnitřní město, předměstí a případně samoty spadající pod přímou pravomoc městské správy.

D) V letech 1850 až 1945 bylo město ve smyslu zákona obcí, tedy **územní samosprávnou korporací** charakterizovanou především přesně vymezeným územím, tvořeným obvodem jedné nebo několika katastrálních obcí (od r. 1928 katastrálních území), vlastním obyvatelstvem a svébytnou veřejnou obecní mocí. Vymezení územního rozsahu fondu je v této době dáno

obvodem působnosti obecního (městského) zastupitelstva, který byl současně označován jako místní obec, politická obec, po r. 1919 pak zpravidla v témže smyslu slova pouze jako obec. Počet a hranice místních obcí byly přesně stanoveny v r. 1854.

E) Součástí fondu Archiv města jsou i písemnosti vzniklé do r. 1850 z úřední činnosti městské správy, která se v některých agendách vztahovala k **území přesahujícímu vlastní obvod města** (např. výkon soudnictví), nebo o písemnosti vzešlé z výkonu vrchnostenské správy nad poddanými na statcích náležejících městu. Písemnosti vzniklé z činnosti místní správy na městských statcích (rychtářských úřadů) náleží do fondů příslušných obcí.

F) Registratury **kriminálních soudů** z doby existence regulovaných magistrátů byly v minulosti v některých případech neadekvátně pokládány za součásti (priora) fondů krajských soudů z doby po r. 1850, které je v rámci správní reformy převzaly do správy. Rozsah a obvody působnosti kriminálních soudů přímo navazovaly na agendu předchozích soudů hrdelních, jak se jejich síť nově formovala od první poloviny 18. století v návaznosti na postupnou redukci. Celý magistrát konající kriminální agendu byl současnými teoretiky pokládán za celek v čele s jediným představeným, purkmistrem, tvořený jediným sborem různě kvalifikovaných magistrátních úředníků a disponující společným administrativním aparátem, v jehož rámci byly pro kriminální agendu předepsány pouze některé specifické postupy. V současné době jsou písemnosti kriminálních soudů v některých archivech evidovány jako samostatné fondy uložené v centrálních státních oblastních (zemských) archivech či ve státních okresních archivech, v jiných archivech tvoří součást archivů příslušných měst. Pokud tyto registratury zůstanou při archivním zpracování součástí fondu archiv města, tvoří vzhledem ke specifickému charakteru agendy a způsobu původní spisové manipulace (samostatně vedené registraturní pomůcky) v rámci fondu zvláštní fondové oddělení. Pokud jsou ponechány jako samostatný fond, náleží mezi jeho původce rovněž magistrát města.

G) Součástí fondu Archiv města jsou písemnosti korporací (tzv. **osad**), které po r. 1850 náležely pod správu města jako místní obce (sloučené obce, obyvatelé některých částí, např. vnitřního města), nepřenesly však na městskou samosprávu vlastnictví svého jmění či ústavů a mohly si k jejich správě nadále volit vlastní místní (osadní) výbory (zastupitelstva) a další samosprávné

orgány.²⁴⁹ Jako útvary územní samosprávy byly osady zrušeny v r. 1941 a jejich jmění splýnulo s majetkem příslušných obcí.²⁵⁰

H) Součástí fondu Archiv města jsou písemnosti správních orgánů a grémií, které vykonávaly **přidělené části úřední agendy** (např. městští rychtáři, hospodářská direktoria, samostatná oddělení stavební, popisná, daňová atd.), orgánů, které měly ve správě města specifické postavení (např. královští rychtáři), registratury městských panství a velkostatků,²⁵¹ archiválie obecních podniků, jejichž činnost bezprostředně souvisela s hospodařením obce, které však neměly samostatnou právní subjektivitu a vlastní statutární orgány, archiválie chudinských ústavů zřízených po r. 1863 podle jejich statutu, případně archiválie obecních ústavů, fondů a nadací, jejichž hospodaření bylo účetně považováno za součást rozpočtového hospodaření obce.

I) Součástí fondu Archiv města **nejsou** písemnosti korporací, které se považují za samostatné původce, zejména písemnosti cechů, škol, školních rad a výborů, církevních institucí, německých Standesamtů,²⁵² soukromých firem, místních osvětových komisí, obecních knihoven atd. Do fondu nenáleží také archiválie ústavů, zařízení a podniků, jež město financovalo a získávalo z nich užitek, které ale městské úřady bezprostředně nespravovaly, neboť měly postavení samostatné právnické osoby s vlastními statutárními orgány, samostatným účetnictvím a spisovou službou (např. městem zřizované průmyslové podniky, městské záložny a spořitelny, muzea, divadla a další instituce, pokud měly vlastní statutární orgány). Při posuzování těchto písemností je třeba rozlišit písemnosti, které se těchto korporací obsahově dotýkají, byly však vyřizovány správou města a náležely do jeho registratury, od písemností, které náležely do registratur jiných původců. Ve výjimečných případech lze ve fondu Archiv města ponechat pouze nepatrné zlomky těchto registratur, které se ve smyslu

²⁴⁹ Zastupitelské orgány osad byly původně označovány termínem místní, protože však docházelo k záměně s místními obcemi, jak byly označovány politické obce, bylo po r. 1918 upřednostňováno jednoznačnější označení osadní.

²⁵⁰ Postavení místních obcí (osad) bylo určeno již v samosprávných zřízeních. O zrušení osad viz vládní nařízení č. 265/1941 Sb. Josef Žalud, *Místní obec a její úkoly, osada a obecní statek*. Samosprávný obzor 25, 1906, s. 257–275; Jaromír Knedlhans, *Osady a jejich poměr k obci*. Roudnice nad Labem 1914; Josef Uhlíř, *Osada*. In: *Slovník veřejného práva československého*. Svazek 4. Brno 1938, s. 48–53.

²⁵¹ Součástí fondu jsou do r. 1850 písemnosti městských úřadů vznikající v rámci výkonu vrchnostenských pravomocí. Pokud jsou z této doby dochovány písemnosti místní správy, zejména rychtářských úřadů, náleží do fondů příslušných obcí.

²⁵² Jan Edl, *Standesamt: stručný průvodce dějinami úřadu a jeho činností*. Západočeské archivy 6, 2015, s. 102–123.

ustanovení Základních pravidel nemohou samy o sobě stát základem vzniku samostatného fondu. Tyto zlomky se ve struktuře fondu evidují vždy jako samostatné série či jednotky popisu.

J) Samostatné fondy tvoří také písemnosti **židovských politických obcí**, které byly v některých případech vytvořeny na Moravě po r. 1850 jako plnohodnotné samosprávné korporace a které zanikly v letech 1919 až 1920 sloučením s mateřskými obcemi v jeden celek.²⁵³

K) Do fondu Archiv města rovněž nepatří archiválie, které sice více či méně dokumentují vývoj města, **nemají však bezprostřední vztah k původci**, který jejich vznik neinicioval, neobdržel je standardní cestou, nebo nebyl příslušný k jejich správě a vyřizování. Jedná se např. o fotografie a mapy města, tisky o městě vydané jinými původci, dokumenty cizích korporací zasílané na vědomí nebo rodinné a osobní kroniky. Výjimkou mohou být případy, kdy ucelený soubor podobných dokumentů vznikl přímo činností obecních orgánů za účelem dokumentace vývoje města, byl městu darován nebo získán jiným způsobem a původně tvořil součást městského archivu. Na podobný soubor se pak pohlíží jako na svého druhu historickou archivní manipulaci.

L) Dokumenty **soukromoprávní povahy** či dokumenty fyzických osob (zachovací listy, osobní doklady, cestovní pasy, berniční knížky, diplomy, smlouvy netýkající se obce atd.), které nejsou přímou součástí spisů, se ve fondu ponechají v případě, kdy lze prokázat jejich příslušnost k registratuře města (např. analýzou kancelářských poznámek). V opačném případě se uloží jiným přiměřeným způsobem (např. do sbírky dokumentace, do fondu vydavatele, do osobního fondu příslušné osoby atd.).

M) Do fondu se nezařazují také dokumenty, které s jeho původcem obsahově souvisejí, jejich shromažďovatelem či autorem je však **archivář** (např. články o historii obce).

N) **Důvodem pro vyčlenění z fondu** (narušení jednoznačné vazby archiválie na archivní soubor) nemohou být naopak skutečnosti související s formou archiválie, se specializací archivu nebo archiváře, s původním držitelem či s původním problematickým vlastníkem.

²⁵³ Antonín Ševčík, *Židovské obce na Moravě*. Brněnský archivní věstník 1958, č. 2, s. 22–23; Miroslav Marada, *Ke vzniku židovských politických obcí v Přerově, Lipníku a Hranicích*. Sborník Státního okresního archivu Přerov 24, 2016, s. 30–36.

Jedná se např. o kroniky, typáře, fotografické archiválie, tisky původce nebo o úřední dokumenty (v širším slova smyslu dokumenty korporace), které se nacházejí v osobním fondu zůstavitele, jenž nebyl oprávněn k jejich získání do vlastnictví (výjimky viz Základní pravidla 2.6). Pokud jsou tyto archiválie začleněné v souborech uložených v rámci téhož archivu, provede se vždy jejich přesun do příslušného fondu Archiv města, tato skutečnost se vyznačí jako vnitřní změna v evidenci NAD a pro zachování vazby na původní archivní pomůcku či místo uložení z důvodů předchozích citací se rovněž provede záznam v prvku Jiné označení, případně v prvku Přímý zdroj akvizice. Pokud jsou oddělené archiválie uloženy v jiném archivu než fond Archiv města a scelení není možné, uvede se charakteristika těchto archiválií v příslušné části úvodu k archivní pomůcce, úrovně popisu pro tyto archiválie se však nevytvářejí (viz též Základní pravidla, kapitoly 2.7.1, 2.8).

4.8. Časové vymezení fondu, nástupci a předchůdci, zařazování prior a posterior

A) **Dolní hranice** časového rozsahu fondu Archiv města není stanovena, obvykle je shodná s datací nejstarší písemnosti, která do fondu podle věcné působnosti přísluší a je v něm také uložena.

B) **Horní hranici** tvoří obvykle rok 1945, respektive datum, kdy správu obce převzal místní národní výbor. Nelze tu vycházet z data vzniku národního výboru, protože ten mohl v ilegality působit již o několik týdnů či měsíců dříve. V případě měst, kde nebyl v květnu roku 1945 národní výbor ustaven a správu převzala jmenovaná správní komise (zejména na území tzv. Sudet, která v letech 1938 až 1945 náležela k Německu), je analogicky mezníkem datum převzetí správy města touto komisí.²⁵⁴ Přechod ke správnímu modelu národních výborů je natolik významným předělem, že rozdělení fondu podle tohoto časového mezníku má přednost před zachováním původního registraturního pořádku, který u některých měst přetrval v původní podobě až do konce 40. let 20. století.

C) **Priora** se ve fondech Archiv města objevují vzhledem k vymezení fondu spíše výjimečně. Mnohem častěji se lze setkat s **posteriory**. Tvoří je nejčastěji úřední knihy a registraturní pomůcky, jejichž vedení převzal po r. 1945 od městského úřadu místní národní výbor (např.

²⁵⁴ Nař. vlády č. 4/1945 Sb.

knihy zápisů ze schůzí, matriky domovských příslušníků, další knihy evidenčního charakteru, podací deníky atd.). Tyto archiválie se mezi oba fondy rozdělí podle převažujícího časového rozsahu, přičemž se dbá na to, aby soubor soustředěný v každém z fondů byl pokud možno kompaktní povahy (např. podací deníky vedené podle jednotlivých oddělení registratury pro určité časové období se vždy ponechají jako celek bez ohledu na to, zda má některý ze svazků odlišný časový rozsah). Spisy, jejichž vyřizování bylo zahájeno městským úřadem a dokončeno místním národním výborem, se začlení do fondu té správní instituce, která vydala v dané záležitosti konečné rozhodnutí.

D) **Slučování** obcí s městy nebylo před r. 1945 příliš časté. Sloučení se dělo na základě usnesení příslušných místních samospráv, se souhlasem orgánů okresní a zemské samosprávy a místodržitelství (zemského úřadu) a po sjednání úmluvy o obecním vlastnictví a správě obecních fondů. Až do r. 1897 byl ke sloučení nutný souhlas kvalifikované většiny voličů. Výjimkou byly případy slučování obcí jejich připojováním ke správním obvodům velkých měst v první polovině 20. století (např. budování tzv. Velké Prahy), k němuž mohlo dojít i nuceně ze zákona.²⁵⁵ V případě sloučení obce s městem tvoří dokumenty vzniklé z činnosti samosprávy slučovaného místa samostatný fond až do data sloučení. Obdobně se postupuje také v případě sloučení dvou měst, kdy se písemnosti vzniklé z činnosti městské správy po sloučení stanou součástí fondu města, které bylo nadále sídlem správy, zatímco archivní fond druhého sloučeného města se ukončí k datu sloučení.

E) **Rozloučení**, tedy oddělení obce od města, se dělo zákonem nebo jiným úředním aktem na podnět příslušných obcí, nebo z moci úřední. Důležitou součástí rozluky bylo oddělení majetku a závazků nově vznikající obce. Hranice obcí mohly být změněny pouze se souhlasem místních samospráv, okresního výboru a místodržitelství (zemského úřadu), výjimečně též z moci úřední. V tomto případě náleží archiválie týkající se nově oddělené obce do fondu Archiv města až do data oddělení.²⁵⁶

²⁵⁵ Zák. č. 87/1874 z. z. č., 59/1893 z. z. č., 40/1897 z. z. č., 6/1867 z. z. m., nař. místodrž. č. 7/1869 z. z. m.; instrukce pro předávání obecního jmění: nař. místodrž. č. 21/1867 z. z. m. O správě obcí, o jejichž sloučení nebo rozloučení se jednalo, viz zák. č. 295/1919 Sb., který předpokládal v těchto obcích jmenování správní komise ministrem vnitra, a zák. č. 117/1921 Sb., který vládu zmocňoval k provádění slučování a rozlučování obcí a k dalším úkonům.

²⁵⁶ O podmínkách rozdělení obce vedle obecních zřízení viz zák. č. 59/1893 z. z. č. a č. 125/1927 Sb.

4.9. Vnitřní organizační jednotky, podřízené a volně přidružené složky

A) V případě měst s výrazně členitou strukturou komunální správy se fond Archiv města ještě dále člení ve smyslu struktury **složitých archivních fondů**. Při stanovení fondových oddělení se vychází ze struktury spisové služby původce. Samostatná fondová oddělení tak mohou tvořit pouze archiválie vzniklé z činnosti organizační součásti původce, která používala svébytný způsob vedení spisové služby, vedla specifické knihy a registraturní pomůcky a spisy byly ukládány v podobě samostatné registratury podle vlastního spisového plánu. Typologicky mohou fondová oddělení tvořit písemnosti správy městských panství a velkostatků (včetně hospodářských direktorií), obecních podniků a institucí se samostatně spravovaným majetkem, pokud zůstanou součástí Archivu města (např. některé chudinské, špitální, nemocniční či nadační fondy), písemnosti samosprávných výborů (zastupitelstev) volených ke správě majetku osad, písemnosti měšťanských výborů působících ve městech vedle magistrátů v letech 1848 až 1850, nebo písemnosti těch částí městské kanceláře, které se z důvodů rozsahu a specifčnosti agendy v některých městech vyhranily jako víceméně samostatné úřady a jako takové byly i začleněny do struktury městského úřadu (např. rychtářský úřad, policejní úřad, evidenční a popisný úřad, berní úřad, městská účtárna, stavební úřad, lesní úřad, patronátní a fondovní úřad). Fondové oddělení mohou tvořit i písemnosti vzniklé z činnosti královských rychtářů, např. v záležitostech panovnických monopolů včetně výběru posudného.

B) Specifický charakter měla trestní agenda regulovaných magistrátů pověřených funkcí **kriminálního soudu**, která v rámci fondu tvoří rovněž ucelené fondové oddělení. V praxi jsou však někdy magistráty jako kriminální soudy považovány za původce samostatného fondu (*viz zde 4.7, odst. F*).

C) **Fondová oddělení netvoří** archiválie součástí správy města, které své písemnosti ukládaly do jednotné spisovny podle společného spisového plánu, např. referátů, správních komisí nebo úředních (vládních) komisařů, nebo soubory písemností ukládaných ve spisovně městského úřadu odděleně bez opory v organizační struktuře městské správy a spisové služby. Za fondová oddělení se nepovažují ani soubory nemanipulovaných spisů.

D) Každé samostatně vymezené fondové oddělení zahrnuje všechny archiválie **vzniklé z činnosti příslušné institucionální součásti správy města**, tedy úřední knihy, registraturní

pomůcky, spisy, účetní písemnosti, soubory map a stavebních plánů, případně další typy archiválií.

4.10. Řešení případů, kdy nelze původce určit, nebo se na vzniku archiválie podílelo více původců

A) Pokud nelze určit původce a vazbu na něj, zařadí se archiválie do příslušné **sbírky**, případně k původci jiné hierarchické úrovně vykonávajícímu obdobnou věcnou agendu apod.

B) Pokud se na vzniku archiválie podílelo **více původců**, rozhoduje se v souladu se Základním materiálem k tvorbě metodik zpracování archivních souborů. Město má z hlediska organizačního, rozpočtového, náplně své činnosti a kompetencí obvykle přednost před ostatními původci.

4.11. Řešení torzovitě dochovaných archivních souborů

V případě torzovitě dochovaných archiválií z doby před r. 1850 je možné použít k pořádání fondu **jednotnou manipulaci**.

4.12. Rozhodný okamžik pro uzavření archivního souboru

Doba uzavření archivního souboru je totožná s dobou **ukončení činnosti městského úřadu** a jeho nahrazení místním národním výborem (správní komisí).

4.13. Rozhodný okamžik pro zahájení zpracování

Vzhledem k historickému charakteru fondu Archiv města je ke zpracování fondu možné přistoupit v okamžiku, kdy jsou vyřešeny případné problémy se **scelením fondu a s uložením archiválií**, které u sebe dlouhodobě uchovává úřední nástupce původce.

4.14. Název archivního souboru

Název archivního souboru je vytvářen podle hlavy XII Metodického návodu č. 1/2012 odboru archivní správy a spisové služby MV v podobě **Archiv města + název místa v 1. pádu** (viz Metodický návod OASSS MV č. 1/2012, čl. 18, odst. 4).²⁵⁷

²⁵⁷ O úředních názvech měst a obcí viz vyhl. místodrž. z 23. 7. 1884, č. 52 302 z. z. č., nař. min. vnitra z 13. 5. 1885, č. 21 078, a č. 2/1901 úředního listu ministerstva vnitra, zák. č. 266/1920 Sb., nař. vlády č. 324/1921 Sb.

5. ZPRACOVÁNÍ ARCHIVNÍHO SOUBORU

5.1. Postup před zahájením zpracování

- A) Zjištění údajů z aktuální **evidence NAD**, z lokačních seznamů a ze spisu o fondu.
- B) Seznámení se s **vývojem správy města** a jejích kompetencí, shromáždění údajů z literatury, v případě potřeby i z komplementárních archivních fondů.
- C) **Soustředění dokumentů** fondu, vymezení jeho rozsahu a částí (u složitého archivního fondu), oddělení dokumentů, které do fondu nepatří.
- D) Posouzení **kompletnosti** shromážděných archiválií, zjištění, zda se další archiválie nenacházejí v jiných dosud nezpracovaných fondech archivu (především ve fondu navazujícího národního výboru) nebo v jiných archivech, zahájení případného jednání o scelení fondu.
- E) Ověření, zda je fond dochován v **původním spisovenském uspořádání**, zda byl v minulosti přemanimulován podle umělého schématu, nebo zda byl archivně pořádan. Soustředění všech dostupných archivních pomůcek bez ohledu na jejich současnou platnost, předávacích seznamů, používaných spisových plánů a další dokumentace.
- F) Provedení předběžného průzkumu archivního fondu stran dochování **registraturních pomůcek** a zjištění jejich vztahu ke spisovým manipulacím.
- G) Kontrola **fyzického stavu** fondu, zjištění případné potřeby dodatečné očisty, dezinfekce, konzervátorských zásahů či nutnosti odděleného uložení některých typů archiválií.
- H) Zvážení **časové a prostorové náročnosti** zpracování fondu a případné nutnosti spolupráce dalších pracovníků (Základní pravidla, kapitola 2.7, s. 21–22).

5.2. Archivní pomůcky

Vzhledem ke skutečnosti, že se jedná o fond historického charakteru, u něhož již obvykle nelze počítat s výraznými přírůstky, bude standardním typem archivní pomůcky **inventář**, případně dílčí inventář.

5.3. Ochrana osobních údajů a citlivých osobních údajů, autorská práva

A) V novější části fondu Archiv města se dosud mohou nacházet **osobní či citlivé osobní údaje** žijících osob, s nimiž je nutné zacházet v souladu s ustanoveními předpisů o ochraně osobních údajů.²⁵⁸

B) Text městské kroniky nepodléhá ustanovením autorského zákona č. 121/2000 Sb., podle tohoto zákona se však řídí nakládání s autorskými díly použitými k ilustraci kroniky nebo uloženými u kroniky jako příloha. **Autorský zákon** se stejným způsobem vztahuje i na další obrazové či fotografické archiválie uložené ve fondu a také na případné rukopisy neúředního charakteru. Archiválie spojené s autorskými právy se v archivní pomůcce označí jako částečně přístupné a současně se u nich uvedou identifikační údaje držitele autorských práv, pokud je možné je zjistit.

5.4. Vnitřní skartace

A) Možnosti vnitřní skartace vyplývají z **definice archiválie** s přihlédnutím ke stavu dochování fondu a jednotlivých typů agend.

B) Při výběru je třeba přihlídnout k:

- 1) celkovému **kontextu v rámci fondu**, např. k dochování odpovídajících rejstříků
- 2) **úplnosti dochování** agendy
- 3) množství a významu dalších **souvisejících informací**, které dokumenty mohou poskytnout
- 4) situaci, zda jsou jednotlivé písemnosti výsledkem **řízení, jehož podstatná část probíhala přímo u městského úřadu**, nebo zda se jednalo pouze o podklady shromažďované pro řízení, které probíhalo u jiné instance, v jejímž archivním fondu proto lze podstatné dokumenty dohledat.

²⁵⁸ Zák. č. 499/2004 Sb., 110/2019 Sb., nařízení EU č. 2016/679.

C) Při posuzování hodnoty písemností je vedle obecné definice archiválií třeba zohlednit také skutečnost, že archivy měst jsou důležitými a charakteristickými **fondy místní provenience**, a při hodnocení informační hodnoty jednotlivých dokumentů je třeba uplatnit hledisko ilustrativnosti a respektování zájmů místních badatelů.

D) Při výběru dokumentů, zejména u menších měst, je třeba přihlídnout rovněž ke **specifickým rysům vedení spisové agendy** u těchto úřadů a k tomu, jaké komplementární archiválie jsou uloženy ve fondech jiných původců, např. okresních úřadů či okresních zastupitelstev, a také ke skutečnosti, zda tyto archiválie neposkytují k některým agendám bohatší a úplnější zdroje informací.

E) **Ze skartace jsou vyloučeny** dokumenty vzniklé do r. 1850 a další dokumenty určené archivními normami (dokumenty z oboru průmyslové a zemědělské výroby, úvěrové soustavy a pojišťovnictví, finančního a důlního podnikání vzniklé do r. 1900, fotografické záznamy vzniklé do r. 1900, filmové záznamy vzniklé do r. 1930). Dále je třeba respektovat případná ustanovení darovacích smluv.

F) Z archivního souboru se s výjimkou normálií **nevyřadí dokumenty původce**, které jsou v dalším vyhotovení uloženy v jiném archivním souboru (např. zápisy z jednání, rozpočty, závěrky, výkazy a další dokumentace zasílaná nadřízeným či dozorujícím orgánům, fotografie autora s osobním fondem tvořící přílohu kroniky apod.). Posouzení těchto případů bude vycházet z pozice původce v institucionální hierarchii, která je uvedena v popisu původce. Vzájemný odkaz se uvede v prvku popisu Odkazy na příbuzné dokumenty, archiválie a pomůcky pro vyhledávání. Pokud není reálné ověření provést, na možnost existence dalšího vyhotovení v jiném archivním souboru se upozorní v prvku popisu Odkazy na příbuzné dokumenty, archiválie a pomůcky pro vyhledávání. Pokud bylo v dřívější době provedeno přeřazení do jiného fondu, posoudí se účelnost zpětného zařazení nebo zachování současného stavu.

G) V případě **podkladů a konceptů** ke zprávám odesílaným jiným původcům a v konečném vyhotovení uloženým v jejich archivních souborech se při výběru za archiválie vedle

hierarchické pozici původce přihlédne také ke skutečnosti, zda tyto koncepty a podklady neobsahují další informace, které nebyly do konečného vyhotovení zahrnuty.

H) **Tištěné dokumenty** vydávané či spoluvydávané správou města se ve fondu ponechají, pokud bylo město nejenom jejich vydavatelem, ale pokud také bezprostředně souvisely s agendou vyřizovanou městským úřadem (tištěné rozpočty, obecní almanachy, propagační letáky). Publikace obecnějšího charakteru, na jejichž vydání se správa města podílela, je lépe zařadit do archivní knihovny (např. dějiny města).

I) O vnitřní skartaci se pořizuje **záznam** podle interních předpisů archivu.

O skartaci sériově vydávaných dokumentů viz článek 4.3. Výběr z rozsáhlých agend a vnitřní skartace. O skartaci duplicitních a multiplicitních dokumentů viz článek 4.5. Ponechání duplicit a multiplicit.

5.5. Vlastní zpracování fondu

5.5.1. Obecné zásady

A) Při pořádání a inventarizaci fondu a sestavení archivní pomůcky se postupuje podle aktuální verze **Základních pravidel pro zpracování archiválií**.

B) Vzhledem k mimořádné **variabilitě místních poměrů** lze pro postup pořádání archivů měst stanovit pouze obecné zásady, které je vhodné při zpracování archiválií přiměřeně aplikovat s ohledem na úroveň správy každého města, charakter a rozsah činnosti jeho městské kanceláře a strukturu její písemné produkce.

C) Při pořádání se vychází z **jednoznačných významových a logických vazeb** mezi archiváliemi, bez ohledu na jejich vzhled, formu nebo uložení. Pokud je nutné některé archiválie ze specifických důvodů fyzicky uložit odděleně od fondu, zaznamená se tato skutečnost prostřednictvím prvku popisu Ukládací číslo.

D) Pořádání fondu **podle původního registraturního pořádku** (spisového plánu) má přednost před aplikací umělého pořádacího schématu, a to i v případě, pokud bylo při vytváření registratury postupně aplikováno několik registraturních systémů odlišného charakteru.

E) **Původní spisový plán se nepoužije** v případě, kdy:

- jeho charakter neumožňuje realizovat současné požadavky na zřetelné vymezení jednotlivých agend, přehlednost uspořádání archiválií a jejich popis
- registraturní systém byl ve spisovně aplikován pouze na malou část archiválií,
- registratura není dochována ve stavu odpovídajícím původnímu registraturnímu systému a jeho rekonstrukce by byla natolik náročná, že by výsledek nebyl adekvátní vynaložené práci.

F) Jako samostatné série vyšší úrovně se pořádají i dokumenty z **torzovitě dochovaných manipulačních období**, pokud lze u nich identifikovat systém spisový znaků či signatur nebo pokud jsou k nim dochovány původní registraturní pomůcky. Podobně se postupuje i v případě nemanipulovaných dokumentů vzniklých v době, kdy původce nepoužíval k ukládání písemností žádný spisový plán a tyto písemnosti nebyly manipulovány ani dodatečně.

G) **Nemanipulované** archiválie z období, kdy původce spisový plán používal, se začlení do struktury archiválií uspořádaných podle tohoto plánu. Ve struktuře fondu se umístí na pozici odpovídající jejich obsahu a s výjimkou jednotlivin, které lze připojit přímo k manipulovaným písemnostem, se zaznamenají jako samostatná jednotka popisu.

H) Pokud nelze archiválie uspořádat podle původního registraturního pořádku, lze použít **umělé pořádací schéma** uvedené v přílohách tohoto pokynu.

I) V případě, kdy je pro stejné časové období registratura paralelně členěna podle **dvou rozdílných spisových plánů** (např. část registratury podle původního spisového plánu, část podle dodatečné pozdější manipulace), respektuje se toto pořádání pouze v případě, kdy oba aplikované systémy vyhovují požadavkům moderního popisu archiválií a kdy je na tomto způsobu uložení založena dlouhodobá citační praxe. V opačném případě se registratura scelí a uspořádá:

1) podle systému, který odpovídá původnímu spisovému plánu a respektuje vazbu k registraturním pomůckám

2) podle systému, který lépe odpovídá požadavkům moderního popisu archiválií (např. původní uspořádání v podobě chronologicko-numerické řady a dodatečná manipulace podle věcných agend),

3) podle umělého pořádacího schématu.

J) Při **řazení archiválií** podle názvů entit se dává přednost aktuálně platnému názvu před názvem historickým či cizojazyčným (zejména u geografických jednotek). Pokud se řazení podle historických nebo cizojazyčných názvů použije pro jeho zásadní, specifickou informační hodnotu, začlení se podle potřeby do archivní pomůcky převodní tabulka historických či cizojazyčných a současných názvů.

K) V případě malých měst nelze vyloučit způsoby vedení spisové služby obdobné poměrům u obecních úřadů, tedy **nestandardní postupy** při genezi některých písemností (např. spojení několika typů úředních knih v jediném svazku). Tyto okolnosti vyžadují při zpracování fondu nejenom pečlivé třídění archiválií, ale i důsledný analytický popis všech inventarizovaných jednotek. Pokud není v pořádacím schématu uvedeno jinak, archiválie smíšeného charakteru se přiřazuje do příslušné skupiny podle primárního účelu vzniku, nejdůležitějšího nebo převažujícího obsahu.

5.5.2. Volba struktury fondu

A) Zpracování výrazně strukturovaného fondu typu Archiv města je třeba zahájit stanovením struktury sérií archivního popisu vyšších úrovní podle následujících kritérií:

1) podle charakteru fondu stanovit strukturu **chronologicky** definovaných sérií, tedy to, zda se fond bude členit na období předmagistrátní, dobu regulovaného magistrátu (rychtářského úřadu) a dobu moderní samosprávy, nebo zda počet sérií bude z důvodu torzovitého dochování archiválií menší

2) stanovit, zda v souvislosti s organizační strukturou městské správy vzniknou na podřízené úrovni samostatné série pro archiválie, které je možné považovat za svébytná **fondová oddělení**,

3) analyzovat vývoj spisové služby a stanovit počet sérií odpovídajících jednotlivým **manipulačním obdobím**

4) identifikovat **diplomatické typy** dochovaných archiválií podle kritérií stanovených Základními pravidly pro zpracování archiválií a stanovit počet a umístění sérií definovaných podle diplomatických kategorií (listiny, úřední knihy, registraturní pomůcky, spisy a další) ve struktuře archivního popisu fondu.

B) Fond Archiv města se **obligatorně člení** na část před r. 1850 (období tradiční městské správy) a na část po r. 1850 (období moderní samosprávy).

C) **Archiválie vzniklé do r. 1850** se v případě měst, u nichž byl na konci 18. století zřízen regulovaný magistrát, dále člení na písemnosti předmagistrátního období a na písemnosti regulovaného magistrátu.

D) U měst, kde k regulaci magistrátu nedošlo, se archiválie obdobným způsobem člení na písemnosti z doby před zřízením **rychtářského úřadu** a na písemnosti z doby rychtářského úřadu. Pokud je z doby před r. 1850 dochováno pouze malé množství archiválií nebo pokud nelze registry z obou období jednoznačně oddělit, lze tyto archiválie uspořádat jako jeden celek.

E) Vnitřním periodizačním mezníkem fondu Archiv města je **volba prvního obecního zastupitelstva**, k níž došlo podle zákona o obecním zřízení v r. 1850. Období před r. 1850 se u měst, kde došlo k regulaci magistrátu, člení na období městského zřízení a období existence regulovaného magistrátu. Časovým mezníkem je zde datum **provedení regulace**, která nejčastěji proběhla v letech 1784 až 1794. Zřízení regulovaného magistrátu bylo spojeno nejenom se změnou charakteru správy města, ale obvykle také se změnou ve způsobu vedení spisové služby podle nově stanovených standardů. Pokud k této změně došlo až s jistým časovým odstupem od data regulace, je možné obě části registry organicky oddělit podle takto vzniklých registraturních celků. Pokud bylo v době existence regulovaného magistrátu v jeho kanceláři používáno několik registraturních systémů, člení se archiválie na nižší úrovni rovněž v souladu s nimi.

F) V případě měst, u nichž regulace provedena nebyla, je obdobným vnitřním periodizačním mezníkem ukončení činnosti městské rady a **volba městského rychtáře** (Stadtrichter, Marktrichter) jako úředního představeného (Amtsvorsteher). Vzhledem k výrazným rozdílům

v pozici jednotlivých měst tohoto typu a ke stavu dochovanosti jejich písemností je toto časové rozdělení fondu vhodné především tam, kde je registratura z doby rychtářského úřadu významněji dochována, případně kde byla vedena způsobem napodobujícím registratury regulovaných magistrátů. Naproti tomu u měst, kde je z doby před r. 1850 dochováno pouze torzo registratury, je možné archiválie do poloviny 19. století uspořádat jako jeden celek.

G) V období let **1850 až 1945** jsou jádrem fondu písemnosti obecní samosprávy, které se vnitřně člení podle jednotlivých registraturních období, případně se pořádají podle umělého pořádacího schématu.

H) V případech velkých měst, kde není fond tvořen jedinou společnou registraturou, ale několika původními registraturami organizačně samostatných vnitřních součástí správy města, které lze jednoznačně identifikovat a oddělit, člení se fond podle těchto registratur v duchu zásad pro zpracování **složitého archivního fondu**.

I) Uvnitř takto vymezených částí se fond člení podle jednotlivých **registraturních systémů (manipulačních období)**. Za registraturní systém se zde považuje ucelený způsob třídění a ukládání písemností na základě předem stanoveného spisového plánu (podle věcných signatur, podle desetinného třídění, podle chronologicko-numerických řad apod.), který se ve spisovenské praxi reálně používal.

J) Za původní registraturní systémy lze považovat také systémy, které byly **vytvořeny a aplikovány v kanceláři příslušného původce dodatečně** za účelem lepší orientace v převzatých dokumentech (např. některé registratury regulovaných magistrátů nově manipulované městskými úředníky po jejich převzetí v r. 1850). Takto vytvořené registraturní systémy lze učinit základem archivního pořádání v případech, kdy jsou jednotlivé skupiny dokumentů jednoznačně identifikovatelné (např. podle uměle vytvořených signatur), struktura souboru vyhovuje zásadám moderního popisu a zpřístupnění archiválií a odkazy na toto uspořádání jsou dlouhodobě používanou citační praxí.

K) **Systémy uspořádání registratur vytvořené po předání archiválií** do péče městských, respektive okresních archivů (např. některé městské registratury uměle manipulované na přelomu 19. a 20. století podle pertinenčního principu a vybavené podrobnými indexy) se za

původní registraturní systémy nepovažují. Při novém pořádání fondu k nim lze přihlídnout pouze tehdy, pokud původní registraturní systém nelze rekonstruovat nebo pokud by jeho rekonstrukce byla neúměrně pracná, pokud jejich struktura vyhovuje zásadám moderního popisu a zpřístupnění archiválií a pokud jsou odkazy na takto uspořádané věcné skupiny dlouhodobě používanou citační praxí.

L) Za součást manipulačního období se považují archiválie uspořádané podle daného registraturního systému i archiválie z téže doby, které podle tohoto systému uspořádané nebyly (tzv. **nemanipulované spisy**).

M) Za samostatné manipulační období lze považovat také časově ucelený soubor archiválií z doby, kdy v městské kanceláři nebyl používán **žádný identifikovatelný způsob třídění** a ukládání písemností. Pro zpracování těchto archiválií se použije zpravidla umělé pořádací schéma (viz níže).

N) Členění archiválií **podle diplomatických kategorií** lze použít na úrovních podřízených sériím nejvyšší úrovně (chronologicky vytvořené série pro archiválie z doby před r. 1850 a po r. 1850, případně série vytvořené podle jednotlivých manipulačních období uvnitř těchto časových období) v případě, kdy v důsledku vývoje a struktury diplomatické produkce a spisovenské praxe městské kanceláře nelze úřední knihy jednoznačně přiřadit k odpovídající skupině spisů, nebo kdy neexistuje časová konvergence mezi dobou používání jednotlivých registraturních systémů a dobou vedení jednotlivých svazků městských knih.

O) U archivů měst, jejichž vnitřní struktura odpovídá charakteru **složitého archivního fondu**, lze členění archiválií podle diplomatických kategorií použít pouze v rámci jednotlivých registratur vymezených uvnitř fondu.

P) Soubor **listin** vymezený v duchu Základních pravidel pro zpracování archiválií lze vzhledem k jejich specifické povaze popisovat jako samostatnou sérii rozdělenou na listiny vydané do r. 1850 a listiny vydané po r. 1850. Podle jejich počtu a charakteru lze listiny vydané do r. 1850 případně dále rozdělit na listiny z doby předmagistrátní a na listiny z doby regulovaného magistrátu.

Q) Na soubory listin, které původce ukládal v registratuře jako samostatně vymezený celek a evidoval je podle dnes identifikovatelného systému (např. pořadová čísla, signatury), lze při zpracování pohlížet jako na **původní (historické) manipulace**.

R) Ve fondech, kde je struktura úředních knih a spisového materiálu formálně a obsahově plně vyhraněná, se knihy a spisy vztahující se k obdobné agendě řadí do **společných sérií**.

S) Ve fondech, kde tento postup nelze z technických důvodů aplikovat (např. úřední knihy byly vedeny pro větší množství agend v jednom svazku, jednotlivé svazky knih byly vedeny pro dobu platnosti dvou či více původních registraturních plánů, členění spisů podle původního registraturního plánu není kompatibilní s obsahovým členěním městských knih), se **knihy a spisy rozčlení do samostatných sérií**. Tyto série se vytvářejí ve struktuře fondu vždy na nejnižší technicky možné úrovni (fondové oddělení, část fondu podle chronologického členění, manipulační období atd.), pouze výjimečně pak na úrovni celého fondu.

T) **Úřední knihy smíšeného charakteru** vzniklé v době postupného konstituování knihovničky agendy příslušného města ve středověku, případně v raném novověku, tvoří s výjimkou několika největších měst početně omezený soubor knih nevyhraněného obsahu, k němuž není většinou dochován komplementární spisový materiál. Lze je proto ve struktuře fondu popsat jako samostatnou sérii a řadit chronologicky.

U) Správa města náležela k **původcům kolegiálního typu**, kde byla rozhodovací pravomoc v záležitostech samotného města a s ním spojených organizací a institucí soustředěna v rukách samosprávných orgánů, především městské rady či městského zastupitelstva. Důsledkem byla skutečnost, že v některých případech není do regulace magistrátů např. možné zcela důsledně oddělit dokumenty správní a soudní povahy (např. jednotné radní protokoly pro správní i soudní agendu). Specifickou podobu mají v některých městech také registry obecních velkostatků, u nichž městská rada často přímo vykonávala správní i soudní vrchnostenské kompetence a vlastní správa velkostatku tak byla omezena především na záležitosti samotného hospodaření a vedení účetnictví.

5.5.3. Specifické postupy při zpracování některých částí fondu

A) Mezi **listiny** zařazujeme archiválie, které odpovídají zásadám uvedeným v Základních pravidlech pro zpracování archiválií. Pro období do r. 1850 se jedná o privilegia vydaná pro město, o některé typy listin vydávané pro jednotlivé obyvatele města (diplomy, ochranné a lenní listy, inkolátní listiny, indigenáty, erbovní a nobilitační listiny) a o notářské instrumenty. Pro období let 1850 až 1945 se jako listiny evidují pouze dokumenty, jimiž bylo nadále formou individuálního právního aktu zásadním způsobem určeno postavení nebo práva původce fondu (včetně erbovních, nobilitačních a inkolátních listin) a zakládací či zřizovací listiny.

B) Jiné typy dokumentů obdobného charakteru lze evidovat jako listiny pouze výjimečně v případě, kdy byly součástí historicky vzniklého souboru listin. Za celek tohoto typu lze považovat soubor, který byl v registratuře města v minulosti přesně vymezen, jeho rozsah je dodnes jednoznačně identifikovatelný (dochované dobové soupisy, inventáře, vnitřní provázanost formou kontinuální číselné řady nebo specifických signatur apod.) a identifikace jednotlivých dokumentů podle původního zařazení v rámci fondu je v dosavadním historickém bádání standardně používána. Za historicky vzniklé celky se nepokládají soubory listin vymezené po uzavření registratury při následném archivním zpracování.

C) Z hlediska typu a formy se za listiny považují nejenom originály, ale také ověřené opisy listin (vidimáty, jiné úředně ověřené opisy, stejnopisy či druhopisy).

D) Listiny se při pořádání člení do dvou řad, na listiny vydané v zájmu města jako celku a na listiny vydané pro jednotlivé obyvatele. U méně početných souborů se listiny v každé řadě řadí chronologicky podle data vydání. U početných souborů listin lze tyto řady ještě dále podrobněji obsahově členit.

E) **Úřední knihy** měst se řadí do sérií podle jednotlivých typů knih, přičemž pro zařazení do série je rozhodující charakter a obsah knihy, její vztah k dalším typům knih vedených správou města a její geneze v kontextu struktury městské správy. Tato hlediska jsou nadřazena dobovým názvům knih. Samostatné série se v období do r. 1850 vytvářejí pro knihy správní a pro knihy soudní, které se podle struktury agendy města dále dělí na nižší série.

F) Knihy smíšeného charakteru se zařadí do schématu podle nejdůležitějšího či převládajícího obsahu nebo podle původního určení. Zároveň se jejich vnitřní struktura popíše, i s ohledem na technické možnosti a zvyklosti daného archivu, buď v prvku popisu Obsah, regest, nebo popisem všech obsažených součástí na nižší úrovni (část jednotlivosti) podrízené jednotce popisu dané archiválie. Postupovat lze také cestou ideálního archivního popisu těchto obsažených součástí jako samostatných jednotek popisu na místě, které by jim v schématu archivního souboru patřilo, pokud by se jednotlivé části takového nejednotného dokumentu vyskytovaly ve fyzicky oddělených entitách. V tomto případě se pak pomocí vhodných prvků popisu (stejný obsah prvku Ukládací číslo, zaznamenání v prvku popisu Obsah, regest, zaznamenání v prvku popisu Způsob a forma dochování apod.) ideální archivní popis jednotlivých částí propojí s jednotkou popisu té části, která vyjadřuje nejdůležitější či převládající obsah nebo byla jako nejdůležitější určena od původce.

G) Mezi úřední knihy se nezařazují archiválie, které neodpovídají ustanovením Základních pravidel pro zpracování archiválií, např. konvoluty (soubory dodatečně svázaných čistopisů, z nichž každý má diplomatický charakter samostatného dokumentu), jednotlivé spisy opatřené vazbou (např. samostatné instrukce, na rozdíl od knih opisů instrukcí) nebo záznamy na volných listech, které nemají formální rysy úředních knih a souvislost mezi úředními knihami a spisy lze vyjádřit řazením archiválií podle agend, a nikoli podle diplomatických kategorií.

H) Dokumenty vložené do úředních knih se v případě, pokud je fyzické a logické oddělení možné, vyjmou a zařadí na příslušné místo v hierarchii archivní pomůcky.

I) Před zahájením archivního zpracování **spisů** je třeba zjistit:

- zda je registratura dochovaná v původním stavu či dodatečně uspořádaná
- zda je registratura vnitřně členěná na několik manipulačních období
- zda jsou dochované původní registrатурní pomůcky a zda existuje vazba mezi těmito pomůckami a označením jednotlivých spisů.

J) U registratury jako celku i každé spisové manipulace je třeba dále určit, zda je:

- uspořádaná podle původního registraturního plánu
- neuspořádaná, ale s obnovitelným původním registraturním pořádkem
- neuspořádaná bez původního registraturního pořádku

- dodatečně uspořádaná podle umělého spisového plánu.

K) **Spisy z doby před regulací magistrátu** bude jen v některých případech možné zpracovat podle původního uceleného registraturního systému. Při dochování pozůstatků specifických dobových způsobů ukládání je třeba zvážit jejich vhodnost pro moderní pořádání fondu. Jedná se zejména o řazení písemností do fasciklů podle adresátů či diplomatických typů písemností, nebo o označování spisů značkami tvořenými číslem (značkou) fasciklu, rokem a pořadovým číslem spisu. K takto uspořádaným písemnostem je třeba přistupovat obdobně jako k chronologicko-numerickým řadám (viz dále). K uměle vytvořeným moderním věcným skupinám (např. listy, tj. dobová korespondence vyčleněná jako samostatná skupina vedle listin) se přihlíží pouze v případě, kdy je toto členění součástí dlouhodobé citační praxe.

L) V případě **registratury z doby regulovaného magistrátu** bude v řadě případů možné použít soudobý registraturní systém. Dobová administrativní praxe nevyužívala jednotně stanovený registraturní plán, ale několik variant, které byly založeny na dvou odlišných systémech třídění a řazení dokumentů:

1) Třídění podle věcných skupin (agend). Nejjednodušší varianta členila písemnosti do hlavních skupin Publicum (Publico-politicum), Judiciale, Oeconomicum, případně Criminale. V některých případech bylo toto schéma rozšířeno o další věcné skupiny převzaté z tzv. krajské normy (Commerciale, Contributionale, Dietale, Militare). Tyto hlavní skupiny byly poté na nižších úrovních dále podrobněji členěny. Vedle tohoto systému existovaly v praxi i další systémy založené na odlišně vytvořených věcných (agendových) skupinách. Tyto skupiny bývaly obvykle označovány názvy, písmeny nebo římskými číslicemi a v některých případech byly rovněž dále podrobněji členěny. Takto strukturované registratury lze obvykle při moderním pořádání fondu respektovat.

2) Ukládání spisů do ročních fasciklů uspořádaných do chronologické (chronologicko-numerické) řady, v jejímž rámci byly jednotlivé dokumenty nebo spisy opatřeny pořadovými čísly. Samostatné řady se obvykle vytvářely pro Publicum (Publico-politicum) a pro Judiciale, případně také pro Oeconomicum a Criminale. Při archivním zpracování takto strukturované registratury je třeba vycházet z možností vyhledávat archiválie. Pokud jsou dochovány soudobé registraturní pomůcky, na jejichž základě lze jednotlivé spisy spolehlivě identifikovat, ponechá se registratura v původním stavu. Jednotkou popisu je pak zpravidla ročník spisů, v případě většího množství spisů příslušná část ročního fasciklu popsaná prostřednictvím číselného

rozmezí. Podobně lze postupovat i v případě, kdy byly k jednotlivým fascikulům vyhotovovány podrobné přehledy obsahu (elenchy). V opačném případě se pak zpravidla použije umělé pořádací schéma podle návrhu uvedeného v příloze tohoto metodického pokynu. Nevýhodou tohoto postupu je skutečnost, že zaniknou původní evidenční vazby, a to nejenom mezi jednotlivými spisy, ale v některých případech i mezi jednotlivými dokumenty, které jsou do spisů evidenčně začleněny pouze pomocí odkazů. Velkou pozornost je v tomto případě proto třeba věnovat správnému začlenění jednotlivých písemností do odpovídajících agend. V případě, že číselnou řadu tvoří ucelené spisy a nikoli pouze jednotlivé dokumenty, je možné ponechat registraturu v původním uspořádání a jednotkou popisu na úrovni složka učinit přímo jednotlivý spis (s rozsahem popisu na úrovni inventář). Tato metoda je pouze zdánlivě pracnější než třídění podle umělého schématu, neboť i při něm je třeba zjišťovat obsah jednotlivých spisů. Nedochozí však k narušení původních evidenčních vazeb a snižuje se riziko mylného agendového zařazení spisu. Nevýhodou je velký rozsah výsledné archivní pomůcky.

3) Pokud bylo v době působení regulovaného magistrátu v registratuře následně použito několik odlišných registraturních systémů, uspořádá se každá část registratury samostatně podle příslušného systému.

M) Archiválie měst **z doby rychtářského úřadu**, u nichž lze rekonstruovat původní registraturní pořádek, se pořádají obdobným způsobem jako písemnosti regulovaných magistrátů. V opačném případě se i zde může použít umělé pořádací schéma. V případě malého množství dochovaných archiválií lze podle tohoto schématu společně uspořádat všechny spisy z doby do r. 1850.

N) **Vedení spisové služby v letech 1850 až 1945** nebylo u samosprávných institucí nikdy jednotně upraveno a v praxi se používalo mnoho registraturních systémů velmi odlišného charakteru. Typologicky se jednalo o systémy obdobné principům popsaným u regulovaných magistrátů včetně používání dále nečleněných chronologicko-numerických řad. V případě, že tyto systémy vyhovují požadavkům na pořádání a popis archiválií, uspořádá se tato část registratury podle původního pořádku. Pokud se v letech 1850 až 1945 ve spisovně následně použilo několik systémů, rozčlenění se archiválie do příslušného počtu manipulačních období. Umělé slučování archiválií různých registraturních systémů se nepoužívá.

O) Pokud samospráva po r. 1850 převzala registraturní systém regulovaného magistrátu, je možné tuto část registratury ponechat jako celek bez ohledu na časový mezník roku 1850. Obdobně lze postupovat i v případě, kdy regulovaný magistrát převzal registraturní systém zavedený v 80. letech ještě před regulací magistrátu. V případě, že spisy z období regulovaného magistrátu a moderní samosprávy byly do společného celku uměle manipulovány dodatečně, spisy z doby před r. 1850 a po r. 1850 se oddělí.

P) Při zpracování spisů uspořádaných podle původního spisového plánu je třeba **analyzovat možnost popisu na úrovních skupina, podskupina, spis** podle spisového plánu a zvážit, na které z těchto úrovní je vhodné stanovit jednotky popisu. Pro sjednocení struktury popisu je při využití původního spisového plánu možné provádět jeho dílčí úpravy v duchu zásad volného provenienčního principu, např. dodatečně aplikovat umělé podrobnější členění příliš rozsáhlých či obsahově různorodých podskupin nebo zařazovat spisy s neúplnými signaturami či nemanipulované spisy bez signatur do struktury podle spisového plánu. Respektovány by však měly být vazby mezi spisy a původními registraturními pomůckami (např. v případě, kdy shodná signatura byla původcem přiřazena dvěma obsahově odlišným skupinám spisů).

Q) V případě **účetních písemností** je třeba oddělit vlastní účty města a účty jiných samostatně účtujících entit, pokud náleží do fondu Archiv města. Jako samostatné účetní soustavy se řadí účetnictví samostatných součástí správy města, ústavů a fondů, pokud tvoří uzavřený účetní systém soustředěný kolem samostatné hlavní knihy, respektive s vlastním rozpočtem, účetní závěrkou a s dalšími typy účetních písemností. Odděleně se pořádají také účty evidující peněžní a hmotné prostředky, jejichž výnos nebyl součástí příjmů městské pokladny, ale byl odváděn jinému příjemci, pokud jejich účtování neprocházelo příjmovými a výdajovými položkami hlavního účtu městského důchodu (např. účty vybírání kontribuce). Účetní písemnosti organizací, které pouze vyúčtovaly do hlavního městského účtu přidělenou dotaci z centrálního rozpočtu, se řadí jako součást účetnictví města.

R) Účetní písemnosti se člení podle jednotlivých účetních soustav a v jejich rámci pak podle jednotlivých účetních období, v jejichž kontextu na sebe vzájemně navazují. Pro správné rozčlenění účtů je třeba určit pozici a charakter každého účtu, tedy ke které účetní soustavě náleží a zda se jedná o konečný souhrnný účet nebo o dílčí účet, jehož účetní výsledek se pouze zaúčtovává do účtu nadřazené úrovně. K tomu lze využít např. inventáře účtů, které se

pořizovaly pro jednotlivá účetní období a v nichž se zaznamenávaly všechny účty tvořící celek. V rámci každého účetního období tak za sebou následují v hierarchickém pořadí příslušné typy účetních dokumentů (např. hlavní kniha příjmů, hlavní kniha vydání, deník, jednotlivé dílčí účty atd.). Ve starších obdobích je třeba respektovat odlišné způsoby účtování peněžního a hmotného a také nejednotnost účetních období (např. kalendářní a tzv. vojenský rok). Podle účetních období lze také pořádat ostatní písemnosti související s vedením hospodářské evidence: rozpočty, závěrky, případně další dílčí účetní písemnosti vztahující se k příslušnému období. Tyto písemnosti nejsou sice účetními dokumenty ve vlastním slova smyslu, ale správnými písemnostmi, jejich zařazení k účtům je však z hlediska uživatelů archivní pomůcky logické, neboť umožňuje sledovat postup financování města od schváleného předpisu (rozpočtu) přes jednotlivé účetní operace až po konečný výsledek hospodaření (účetní závěrka).

S) V případě, kdy účetní knihy nebyly vedeny v řadách podle jednotlivých účetních období (např. hlavní knihy pro každé účetní období, ale deníky společně pro několik účetních období), lze archiválii uspořádat podle jednotlivých typů (chronologicky uspořádaná řada hlavních knih, chronologicky uspořádaná řada deníků atd.).

T) Podrobnosti o způsobu zpracování účetních písemnosti obsahuje samostatně publikovaná metodika č. 4/2019 k archivnímu zpracování účetních materiálů čj. MV-172323-1/AS-2019.

6. POPIS ARCHIVÁLIÍ

6.1. Zásady popisu archiválií

A) Popis archiválií se řídí zásadami uvedenými v Základních pravidlech (kapitoly 3.1 a 3.2, s. 39–40).

B) Popis směřuje od obecného ke specifickému, tedy od archivního souboru přes série a složky až k jednotlivým archiváliím.

C) Informace a hloubka popisu odpovídají úrovni popisu a druhu archivní pomůcky.

D) Popisy jsou vzájemně propojené, pro každou jednotku popisu se určuje přesné místo v celé hierarchii popisu.

E) Informace uvedené u vyšších jednotek popisu není třeba explicitně opakovat u jednotek nižších.

6.2. Úrovně popisu

A) Při popisu se vždy používají úrovně popisu uvedené v Základních pravidlech (kapitola 3.3). V případě inventáře (díličního inventáře) je závazná hloubka popisu na úrovni složka či jednotlivost, která nesmí být sloučena do složky (viz Základní pravidla 3.4.2). Podle potřeby je možné pro část fondu zvolit popis podrobnější.

B) Archivní soubor. Nejvyšší úroveň popisu, která se používá pro vymezený archivní soubor (fond) pouze jednou, bez ohledu na počet původců či manipulací.

C) Série. Jednotka popisu, kterou musí obsahovat každý archivní fond. Členění sérií vychází ze struktury fondu a zvoleného pořádacího schématu. Úrovně archivní soubor jsou v případě archivů měst podřízeny série nejvyšší úrovně odpovídající základnímu časovému rozčlenění fondu (např. období do regulace magistrátu, období regulovaného magistrátu, období moderní samosprávy), případně jednotlivým součástí složitějšího archivního fondu. Těmito úrovním

popisu jsou podřízeny série odpovídající jednotlivým manipulačním obdobím, jim série odpovídající jednotlivým signaturám, popřípadě dalším logickým celkům.

D) Složka. Jednotka popisu podřízená vždy úrovni série. Popisuje archiválie evidované prostřednictvím evidenčních jednotek karton a fascikl, nebo prostřednictvím evidenčních souborů jednotlivostí (např. soubor fotografií). Pokud jsou věcně související archiválie uloženy ve více evidenčních jednotkách, nebo pokud je potřeba vyjádřit provázanosti mezi částmi jedné složky, vytvářejí se podsložky.

E) Jednotlivost. Úroveň popisu podřízená vždy úrovni série nebo složka. Popisuje buď archiválie evidované prostřednictvím evidenčních (respektive dílčích evidenčních) jednotek (např. úřední knihy, rukopisy, podací protokoly, indexy, razítka, mapy, technické výkresy apod.), nebo archiválie či jejich části na nejnižší úrovni v rámci složek a podsložek (např. fotografie nebo tisky, které jsou součástí spisu). Do složek nesmí být dle ustanovení Základních pravidel (kapitola 3.4.2) sloučeny tyto jednotlivosti: listiny (do r. 1850 i po r. 1850), úřední knihy, podací protokoly/deníky, indexy, elenchy a repertáře, kartotéky, pečetidla, mapová díla, atlasy, fotoalba, tisky do r. 1800.

6.3. Prvky popisu

6.3.1. Používání prvků popisu

A) Při popisu se podle druhu archivní pomůcky, úrovně a hloubky popisu používají prvky popisu uvedené v Základních pravidlech (kapitoly 4 a 5). Prvky popisu používané při vytváření archivní pomůcky typu inventář jsou detailně popsány v příloze č. 13 Základních pravidel. V následujícím textu jsou uváděny prvky a zásady aplikované častěji při zpracování fondů typu Archiv města. Použití dalších prvků popisu či podrobnějšího popisu, než je pro daný typ archivní pomůcky vyžadován Základními pravidly (např. uvádění počtu listů u úředních knih do r. 1850 u inventáře apod.), je možné podle specifických potřeb archivu, jejich náplň se však nesmí ani částečně překrývat s jinými prvky.

B) V informačním systému (elektronické podobě archivní pomůcky) se prvky vždy nacházejí na odpovídajícím místě struktury archivního souboru. V tištěné podobě archivní pomůcky se údaje zapsané do těchto prvků na úrovni popisu archivní soubor, respektive nejvyšší série

slučují do příslušných kapitol úvodu, na nižších úrovních se zvolí vhodnější z obou uvedených variant (např. s ohledem na přehlednost tištěného výstupu).

6.3.2. Prvek Jiné označení – umělá signatura (ZP 4.2.2)

V prvku popisu se uvádějí především původní signatury spisového plánu. Umělé signatury zavedené v minulosti se respektují pouze v případě, že jsou již zavedenou součástí citační praxe. Nové umělé signatury se nevytvářejí.

6.3.3. Prvek Formální název jednotky popisu (ZP 4.2.4)

Prvek se používá pro:

- a) název archivního souboru na úrovni archivní soubor podle platné metodiky evidence NAD a Základních pravidel
- b) původní názvy dokumentů, pokud mají odpovídající informační hodnotu (např. původní názvy úředních knih). Výjimkou jsou archiválie považované za autorská díla, pro něž se obdobně používá prvek 5.2.2 Název autorského díla (viz dále).

6.3.4. Prvek Přímý zdroj akvizice (ZP 4.3.5)

V prvku se uvádějí údaje o výběru a předání archiválií včetně odkazů na příslušné dokumenty (protokoly o výběru, protokoly o předání apod.).

6.3.5. Prvek Název autorského díla

Prvek se používá pro autorská díla evidovaná prostřednictvím evidenčních jednotek Mapy, plány, technické výkresy, grafické listy, kresby, Tisky do roku 1800, Tisky po roce 1800, Fotografické archiválie, Kinematografické filmy, Zvukové archiválie, Tisky, Předměty numizmatické povahy, Předměty faleristické povahy. Městské kroniky nejsou považovány za autorská díla, k nim náleží soukromé měšťanské kroniky, pokud jsou součástí fondu.

6.4. Výběr pořádacího schématu

Výběr pořádacího schématu se řídí zásadami uvedenými v části 5. 5. tohoto metodického pokynu a v části 2.7.3 Základních pravidel pro zpracování archiválií. Umělá schémata pro

zpracování částí fondu bez identifikovatelného původního registraturního systému jsou uvedena v příloze.

6.5. Evidenční jednotky

A) Při určování a popisu evidenčních jednotek se vychází z platné metodiky evidence NAD a ze Základních pravidel pro zpracování archiválií (kapitola 2.9).

B) Specifické postupy pro určování a popis některých evidenčních jednotek ve fondech typu Archiv města jsou uvedeny v části 5.5.3. tohoto pokynu.

C) Základní typy dokumentů, které jsou ve fondech typu Archiv města zastoupeny, jsou uvedeny v rámci přehledů agend v části 2. tohoto pokynu.

D) Mezi rukopisy se ve fondech typu Archiv města zařazují především pamětní knihy, které nevznikly v rámci úřední činnosti městské správy (např. měšťanské kroniky).

E) Mezi registraturní pomůcky se ve fondech typu Archiv města řadí podací protokoly, indexy, elenchy a repertáře.

F) Karton je pro zpracované archiválie evidenční jednotkou k evidenci spisů (aktového materiálu), korespondence, účtů, technické dokumentace (s výjimkou samostatných plánů a technických výkresů, které se vykazují jako jednotliviny) a drobných tisků. Ve fasciklech se evidují obdobné zpracované archiválie, u nichž není účelné nebo technicky proveditelné uložení v kartonech.

G) Fascikl je evidenční jednotka pouze pro zpracované archiválie, jejichž uložení v kartonech by bylo neúčelné, případně z jiných důvodů neproveditelné.

H) Jako tisky se ve fondech typu Archiv města evidují tištěné knihy, pokud tvoří součást fondu (viz kapitola 4.7.).

7. ARCHIVNÍ AUTORITNÍ ZÁZNAMY A POPIS PŮVODCŮ

7.1. Zásady popisu původce

A) Popis původce se řídí zásadami uvedenými v Základních pravidlech pro zpracování archiválií (kapitola 6.2.1).

B) Popis původce je nezávislý na popisu archivního souboru a představuje samostatnou informační strukturu. Jejimi klíčovými pojmy jsou entita a archivní autoritní záznam.

C) Primárním zdrojem archivních autoritních záznamů je informační systém Centrální archivní modul (IS CAM).

D) Archivní autoritní záznamy mohou být použity v různých rolích, z nichž jsou v kontextu zpracování fondů typu Archiv města podstatné především role původce a role přístupového bodu. Tyto role se navzájem liší hloubkou popisu, tedy počtem a strukturou prvků popisu, které jsou Základními pravidly definovány jako povinné, doporučené či nepovinné.

E) V informačním systému (elektronické podobě archivní pomůcky) se prvky popisu původce vždy nacházejí na odpovídajícím místě struktury archivního souboru.

F) V tištěné archivní pomůcce se uvádí popis jednotlivých původců samostatně, za sebou. Hlavní původci fondu se v případě fondů typu Archiv města uvádějí v chronologickém pořadí (Město; Regulovaný magistrát města; Městský úřad). Pokud je ve fondu uloženo i malé množství archiválií jiných původců, zařadí se popisy těchto původců podle množství dochovaných archiválií za hlavní původce fondu.

7.2. Typy původců

A) Původci fondu Archiv města náleží do třídy Korporace a zčásti do podtřídy Administrativně vymezená území s vlastní správou a zčásti do podtřídy Orgány, organizační složky a příspěvkové organizace veřejné správy.

B) Původci hlavní části fondu²⁵⁹:

a) Období od první písemné zmínky do regulace magistrátu, u měst, kde nebyl regulovaný magistrát zřízen, až do roku 1850:

Podtřída korporace: administrativně vymezená území s vlastní správou.

Preferované označení: XY (název města).

Obecný doplněk: obec.

Variantní označení: Stadt XY.

Stručná charakteristika: úřad městské správy s nevyhraněným názvem.

b) Období regulovaného magistrátu

Podtřída korporace: orgány, organizační složky a příspěvkové organizace veřejné správy
(magistrát i kriminální soud).

ba) Preferované označení: Magistrát XY (cizojazyčná forma²⁶⁰: Magistrat der Stadt XY).

Variantní označení: Magistrat der Stadt XY; Regulovaný magistrát XY (cizojazyčná forma:
Regulovaný magistrát XY).

Stručná charakteristika: úřad městské a přenesené státní správy.

bb) Preferované označení: Kriminální soud XY (cizojazyčná forma: Kriminalgericht XY) –
další původce u měst, kde byl magistrát současně kriminálním
soudem.

Variantní označení: Kriminalgericht XY (cizojazyčná forma: Kriminální soud XY).

Stručná charakteristika: justiční orgán; soud první instance v oblasti trestního soudnictví.

²⁵⁹ V některých případech lze jednotlivé prvky zakládající možnost definovat dalšího původce archiválií identifikovat také u orgánů správy městského hospodářství, především v královských městech na Moravě a v privilegovaných a některých královských městech v Čechách, kde byla od r. 1726 postupně zřizována tzv. hospodářská direktoria. Tato direktoria představovala organizačně dosti vyhraněný celek, užívala samostatnou kancelář a disponovala i vlastním pečetním typářem. Pausálně však nelze u všech měst a městeček a ve všech fázích historického vývoje orgány správy obecního hospodářství pokládat za samostatného původce, neboť zde existovalo několik modelů různého charakteru zahrnujících např. správu hospodářství samotnými konšely a obecními staršími nebo správu prostřednictvím hospodářských úředníků podřízených přímo městské radě.

²⁶⁰ Cizojazyčná forma používaná podle zásad stanovených v Základních pravidlech, kap 9.3.1.

c) Období moderní samosprávy 1850–1945

Podtřída korporace: orgány, organizační složky a příspěvkové organizace veřejné správy
(městský úřad i osadní zastupitelstvo).

ca) Preferované označení: Městský úřad XY (cizojazyčná forma: Bürgermeisteramt XY).

Variantní označení: Bürgermeisteramt XY (cizojazyčná forma: Městský úřad XY).

Stručná charakteristika: úřad městské a přenesené státní správy.

cb) Preferované označení: Osadní zastupitelstvo XY (cizojazyčná forma: Ortsvorstehung XY)

– další původce u měst, kde byl ustaven také nižší stupeň
samosprávy.

Variantní označení: Ortsvorstehung XY (cizojazyčná forma: Osadní zastupitelstvo XY).

Stručná charakteristika: sbor pro správu osadního majetku.

C) Původci posterior a dalších archiválií náležejících do fondu, jejichž původcem nebyla
městská správa:

- 1) národní výbor příslušného typu, respektive místní správní komise od r. 1945,
- 2) obecní podnik, který je samostatným původcem archiválií,
- 3) torzovitě dochované písemnosti spolků, škol a dalších místních korporací, pokud jejich rozsah nedává povinnost založit samostatný archivní fond.

7.3. Povinné a doporučené prvky popisu původce

a) Preferované označení

aa) hlavní část: povinný prvek, zde vždy označení uvedené v příloze č. 14 Základních pravidel
(viz přehled výše),

ab) obecný doplněk: obec, povinný prvek pro původce z období od první písemné zmínky do
regulace magistrátu, u měst, kde nebyl regulovaný magistrát zřízen, až do roku 1850,

ac) geografický doplněk: povinný prvek, uvádí se na úrovni stát a níže,

ad) chronologický doplněk: povinný prvek pouze v případě, pokud je třeba od sebe odlišit dvě
různé korporace se stejným jménem, které existovaly v různém období, uvádí se datum vzniku,
datum zániku, případně datace působnosti,

ae) typ formy jména: uměle vytvořené, povinný prvek pouze pro původce z období od první písemné zmínky do regulace magistrátu, u měst, kde nebyl regulovaný magistrát zřízen, až do roku 1850.

b) Variantní označení

obecně nepovinné, u archivů měst se většinou použije pro zaznamenání historických či cizojazyčných názvů města,

ba) hlavní část: povinný prvek,

bb) chronologický doplněk: doporučený prvek v případě názvů užívaných pouze v určitém časovém období, především v době do roku 1850,

bc) typ formy jména, nepovinný prvek, možno jej využít k charakteristice specifických pojmenování města.

c) Vznik

ca) Vznik

datace: povinný prvek, uvede se podle kontextu datum založení města, pokud je známé, datum regulace magistrátu, datum ustavení prvního samosprávného zastupitelstva v roce 1850, datum zahájení činnosti osadní samosprávy,

vztah, předchůdce: povinný prvek, pokud existuje záznam předchůdce, jinak prvek doporučený,

typ vzniku: povinný prvek, z předdefinovaných možností se zvolí zřízením/založením.

cb) Působnost od

datace: povinný prvek, použije se zejména v případě, kde je známa pouze první písemná zmínka o městě nebo kdy není znám začátek fungování osady jako samosprávné korporace.

d) Zánik

da) Zánik

datace: povinný prvek, uvede se podle kontextu datum regulace magistrátu, datum

ustavení prvního samosprávného zastupitelstva v roce 1850, datum ustavení
místního národního výboru, případně zřízení správní komise v roce 1945, datum
zrušení osady jako samostatné korporace (nejpozději v roce 1941),

vztah nástupce: povinný prvek, pokud existuje záznam nástupce, jinak prvek
doporučený,

typ zániku: povinný prvek, z předdefinovaných možností se zvolí zrušením/změnou.

db) Působnost do

datace: povinný prvek, použije se pouze v případě, kdy by nebylo známo datum zániku.

TĚLO

e) Stručná charakteristika: povinný prvek, použije se charakteristika uvedená v příloze č. 14
Základních pravidel (viz výše).

f) Dějiny: povinný prvek, volnou narativní formou nejdůležitější informace z dějin města.

g) Funkce korporace: povinný prvek, popis hlavní náplně činnosti původce stručně
v bodech.

h) Normy – konstitutivní: povinný prvek, citace právních předpisů týkajících se vzniku a
zániku korporace a vymezení jejích kompetencí.

i) Normy – působnost korporace: nepovinný prvek, lze využít k záznamu vnitřních norem
upravujících život města a činnost městské správy.

j) Vnitřní struktury korporace: povinný prvek, popis struktury městské správy, součástí
mohou být seznamy purkmistrů, starostů a podobně.

k) Zdroje informací: povinný prvek, citace nejdůležitějších zdrojů použitých při tvorbě
archivního autoritního záznamu původce.

l) Vztah

nadřazená korporace: nepovinný prvek, vazba na záznam bezprostředně nadřazené
korporace (např. podkomořský úřad, velkostatek),

sídlo: povinný prvek, vazba na příslušný geografický objekt na úrovni stát a níže,

geografická působnost: nepovinný prvek, územní vymezení působnosti (jurisdikce)

správy města vazbou na záznamy příslušných geografických entit (např.

rozsah panství města, obvod působnosti kriminálního soudu).

VÝBĚROVÁ BIBLIOGRAFIE

8.1. Právní normy

- Jan z Gelnhausenu: Příručka práva městského (Manipulus vel directorium iuris civilis)*. Ed. Miroslav FLODR. Brno 2008.
- M. Brikiho z Licka práva městská, dle tisku z roku 1536*. Edd. Josef JIREČEK – Hermenegild JIREČEK. Praha 1880.
- Práva městská Království českého*. Edice s komentářem. Edd. Karel MALÝ – Pavla SLAVÍČKOVÁ – Ladislav SOUKUP – Petra SKŘEJPKOVÁ – Jiří ŠOUŠA – Jiří ŠOUŠA ml. – Jana VOJTÍŠKOVÁ – Klára WOITSCHOVÁ. Praha 2013.
- Vollständige Teutsche Stadtrecht im Erb Königreich Böhmeim und Marggraffthum Mähren*. Wien 1720.
- KULÍŘOVÁ, Květa – SANDER, Rudolf: *Patenty*. Katalog sbírky patentů Státního ústředního archivu v Praze. Praha 1956.
- Sammlung aller k. k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740 bis 1780, die unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. theils noch ganz bestehen, theils zum Theile abgeändert sind, als eine Hilfs- und Ergänzungsbuch zu dem Handbuche aller unter der Regierung des Kaisers Josephs des II. für die k. k. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer chronologischen Ordnung*. Hg. von Joseph Kropatschek. 8 Bände. Wien 1786–1787.
- Hauptelenchus und Repertorium über alle acht Bände der Sammlung aller k. k. Gesetze vom Jahre 1740 bis 1780 in einer chronologischen Ordnung und systematischen Verbindung*. Hg. von Joseph Kropatschek. Wien 1787.
- Joseph des Zwayten Römischen Kaisers Gesetze und Verfassungen im Justitz-Fache. Für Böhmen, Mähren, Schlesien...* 7 Bände. Wien 1817.
- Leopolds des Zwayten Römischen Kaisers Gesetze und Verfassungen im Justitz-Fache. Für Böhmen, Mähren, Schlesien...* 2 Bände. Wien 1817.
- Seiner Majestät des Kaisers Franz Gesetze und Verfassungen im Justitz-Fache. Für die Deutschen Staaten der Oesterrreichischen Monarchie*. 2 Bände. Wien 1816–1817 (pro období do r. 1803).
- Gesetze und Verfassungen (Verordnungen) im Justitz-Fache*. 20 Bände. Wien s. d. (pro období od r. 1804).
- Repertorium über sämmtliche unter den Regierungen Ihrer Majestäten Josephs II., Leopolds II. und Seiner jetzt regierenden Majestät Franz I. erlassenen und in dieser Gesetzsammlung enthaltenen Gesetze und Verfassungen im Justitz-Fache vom Jahre 1780 bis Ende des Jahres 1820*. Wien 1823.
- Repertorium über die unter den Regierungen Ihrer Majestäten Franz I. und Ferdinand I. erlassenen Gesetze und Verordnungen im Justitz-Fache vom Jahre 1821 bis 2. December 1848*. Wien 1854.
- Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. für die k.k. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer systematischen Verbindung*. Hg. von Joseph Kropatschek. 18 Bände. Wien 1785–1790.
- Sammlung der Gesetze, welche unter der glorreichsten Regierung des (König) Kaisers Leopold des II. in den sämmtlichen (k.) k. k. Erblanden erschienen sind*. Hg. von Joseph Kropatschek. 5 Bände. Wien 1791–1792.
- K. k. Majestät Franz des Zwayten politische Gesetze und Verordnungen für die oesterrreichischen, böhmischen und galizischen Erbländer (dále s částečně obměněnými názvy)*. 76 Bände. Wien 1817–1851 (pro období 1792–1848).
- ROTH, Johann Wenzl: *Vollständiger Auszug aller für das Königreiche Böhmeim unter der glorreichsten Regierung Joseph des Zwayten ergangenen Gesetzen*. Bd. 1-3. Prag 1784-1790.
- ROTH, Johann Wenzl: *Vollständiger Auszug aller im Königreiche Böhmeim kundgemachten Verordnungen und Gesetze*. Bd. 1–2. Prag 1801–1804.
- GOUTTA, Wilhelm Gerhard: *Fortsetzung der von Johann Roth verfassten Sammlung aller im Königreiche Böhmeim kundgemachten Verordnungen und Gesetze*. Bd. 3–16. Prag 1807–1817.
- BLASECK, Johann: *Auszug aller im Königreiche Böhmen bestehenden Verordnungen und Gesetze*. Bd. 1–12. Prag 1817–1819.
- KANKA, Johann Nepomuk: *Chronologisches Register über die in den zwölf Stammbänden der verbesserten Rothischen Gesetzsammlung enthaltenen Gesetze*. Prag 1819.
- KANKA, Johann Nepomuk: *Fortsetzung der von Johann Roth verfassten Sammlung aller in dem Königreiche Böhmen kundgemachten Gesetze und Verordnungen in alphabetischer Ordnung gereiht*. Die Gesetze und Verordnungen vom Jahre 1802 bis Ende des Jahres 1818 in sich fasend. 20 Bände. Prag 1819–1826.
- Říšský zákoník: *Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich*. 4 Bände. Wien 1850–1852 (pro období 1848–1852; také česká verze); *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich*. 17 Bände. Wien 1853–1869 (pro období 1853–1869); *Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder*. 49 Bände. Wien 1870–1918 (pro období 1870–1918; také česká verze).
- Provinzial-Gesetzsammlung des Königreichs Böhmen*. 30 Bände. Prag 1820–1849 (pro období 1819–1848).

Zemský zákoník pro Čechy: *Zákoník zemský a Věstník vládní korunní země České* (Landes-Gesetz- und Regierungs-Blatt für das Kronland Böhmen). Praha s. d. (pro období 2. 12. 1848 – 31. 12. 1849); *Zákoník zemský a věstník vládní korunní země české* (Landes-Gesetz- und Regierungs-Blatt für das Kronland Böhmen). 4 svazky. Praha 1849–1852; *Zemský věstník vládní pro království České* (Landes-Regierungs-Blatt für das Königreich Böhmen). 3 svazky. Praha 1853–1855; *Věstník vlády zemské pro království české* (Landes-Regierungs-Blatt für das Königreich Böhmen). 6 svazků. Praha 1855–1860; *Zákoník zemský království Českého* (Landes Gesetz-Blatt für das Königreich Böhmen). 53 svazků. Praha 1867–1920; *Zákoník zemský pro Čechy*. 9 svazků. Praha 1920–1928. *Zemský věstník pro Čechy* (Landes-Verordnungsblatt für Böhmen; od r. 1939 pouze německý název). 18 svazků. Praha 1928–1945.

Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für Mähren und Schlesien. 30 Bände. Brünn 1829–1849 (pro období 1819–1848).

Zemský zákoník pro Moravu: *Zákoník zemský a Věstník vládní pro Markrabství moravské* (Landes-Gesetz- und Regierungsblatt für das Markgrathum Mähren). Ročník 1849 (pro období prosinec 1848 – prosinec 1849). Brno s. d.; *Zákoník zemský a Věstník vládní pro korunní zem moravskou* (Landesgesetz- und Regierungsblatt für das Kronland Mähren). Brno s. d. (pro období 1850–1851); *Zákoník zemský a Věstník vládní pro Markrabství moravské* (Landesgesetz- und Regierungsblatt für das Markgrathum Mähren). Ročník 1852. Brno s. d.; *Věstník vlády zemské v Markrabství Moravském* (Landes-Regierungsblatt für das Markgrathum Mähren). Ročník 1853–1859. Brno s. d.; *Nářízení zemských úřadův na Moravě a ve Slezsku* (Verordnungen der Landes-Behörden in Mähren und Schlesien). Ročník 1860–1861. Brno s. d.; *Nářízení zemských úřadův na Moravě* (Verordnungen der Landes-Behörden in Mähren). Ročník 1862. Brno s. d.; *Zákony a nařízení zemská pro Markrabství moravské* (Landes-Gesetz- und Verordnungsblatt für die Markgrafschaft Mähren). Ročník 1863–1919. Brno 1864–1919; *Zákony a nařízení zemská pro Moravu* (Landesgesetz- und Verordnungsblatt für Mähren). 10 svazků. Brno 1919–1928; *Zemský věstník pro Moravu a Slezsko* (Landesverordnungsblatt für Mähren und Schlesien). 23 svazků. Brno 1928–1945.

Zemský zákoník pro Slezsko: *Zemský zákoník a vládní věstník pro korunní zem Horní a Dolní Slezsko* (Landesgesetz- und Regierungsblatt für das Kronland Ober- und Nieder Schlesien). Ročník 1850–1851. Opava s. d.; *Landes-Regierungsblatt für das Herzogthum Ober- und Nieder- Schlesien*. Jahrgang 1852–1859. Troppau 1852–1859; *Nářízení zemských úřadův na Moravě a ve Slezsku* (Verordnungen der Landes-Behörden in Mähren und Schlesien). Ročník 1860–1861. Brno s. d.; *Zákony a nařízení pro korunní zemi vojvodství Horní a Dolní Slezsko* (Gesetz und Verordnungsblatt für Kronland Herzogthum Ober- und Nieder Schlesien). Ročník 1863–1885. Opava 1863–1885; *Zákony a nařízení pro vojvodství Horní a Dolní Slezsko* (Gesetz- und Verordnungsblatt für das Herzogthum Ober- und Nieder- Schlesien). Ročník 1886–1920. Opava 1886–1920; *Zákony a nařízení pro Horní a Dolní Slezsko*. Ročník 1922–1927. Opava 1922–1927; *Zemský věstník pro Moravu a Slezsko* (Landesverordnungsblatt für Mähren und Schlesien). 23 svazků, Brno 1928–1945.

Sbírka zákonů a nařízení státu československého. 21 svazků. Praha 1918–1939 (také německá verze).

Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. Sammlung der Gesetze und Verordnungen des Protektorates Böhmen und Mähren. 7 svazků. Praha 1939–1945.

Věstník Českého zemského ústředí obcí, měst a okresů. 31 svazků. Praha 1930–1942.

Věstník územní samosprávy v Čechách a na Moravě. Die Kommunalverwaltung in Böhmen und Mähren. 3 svazky. Praha 1943–1945.

Reichsgesetzblatt. Teil I (Inneres). 24 Bände. Berlin 1922–1945.

Verordnungsblatt für der Reichsgau Sudetenland. 7 Bände. Reichenberg 1939–1945.

8.2. Edice a soupisy městských písemností

Artikule cechů pražských v 15. století. Ed. Václav Vladivoj TOMEK. In: *Archiv český*. Svazek 14. Praha 1895, s. 437–492.

Berní knihy Starého Města pražského 1427–1434. Die Steuerbücher der Prager Altstadt 1427–1434. Libri collectarum Antiquae Civitatis Pragensis 1427–1434 Ed. Hana PÁTKOVÁ. Praha 1996 (Documenta Pragensia Monographia, sv. 2).

Berní reforma roku 1567 a město Tábor. Edice berního rejstříku z roku 1579. Ed. Zdeněk VYBÍRAL. Táborský archiv 8, 1997–1998, s. 63–70.

Boskovické listiny a listy. Ed. Jan SKUTIL. Boskovice 1972.

Brněnské berní rejstříky z přelomu 14. a 15. století. Edd. Kateřina URBÁNKOVÁ – Veronika WIHODOVÁ. Brno 2008 (Prameny dějin moravských, sv. 15).

Brušperk. Městská privilegia. Havířov 1993.

Codex diplomaticus civitatis Ostraviae. Sbírka listin k dějinám města Moravské Ostravy. Ed. Alois ADAMUS. Svazek 1. Ostrava 1929.

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomus II. Ed. Gustav FRIEDRICH. Praha 1912.

- Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. Tomus II. Ed. Antonín BOČEK. Olomouc 1839.
- Codex iuris municipalis regni Bohemiae*. Sbírká pramenů práva městského Království českého. Díl 1. Privilegia města pražských. Ed. Jaromír ČELAKOVSKÝ. Praha 1886; Díl 2. Privilegia královských venkovských měst. Ed. Jaromír ČELAKOVSKÝ. Praha 1895; Díl 3. Privilegia královských venkovských měst 1420–1526. Edd. Jaromír ČELAKOVSKÝ – Gustav FRIEDRICH. Praha 1948; Díl 4, svazek 1–3. Privilegia nekrálovských měst českých 1232–1526. Ed. Antonín HAAS. Praha 1954–1961.
- Černá kniha města Velké Bíteše*. Edd. Antonín VERBÍK – Ivan ŠTARHA – Edmund KNEŠL. Brno 1979.
- České překlady Mišeňské právní knihy*. Edd. Vladimír SPÁČIL – Libuše SPÁČILOVÁ. Olomouc 2018.
- Českobudějovické vojenské rejstříky z doby husitské*. Ed. František ŠMAHEL. *Historie a vojenství* 7, 1958, s. 321–367.
- Česky psané listiny města Fulneka*. Ed. Adolf TUREK. Vítkovsko 1959, č. 5, s. 8; č. 7, s. 11–12; 1960, č. 9–10, s. 22–24; 1961, č. 11–12, s. 11–12.
- Dačický listinář*. Sborník pramenů a příspěvků k dějinám města Dačic. Ed. František KRÍŽEK. Dačice 1941.
- Das Achtbuch des Egerer Schöffengerichtes aus der Zeit vom 1310 bis 1390*. Ed. Karl SIEGL. Prag 1901.
- Das Achtbuch II des Egerer Schöffengerichtes*. Vom Jahre 1391 bis 1668. Ed. Karl SIEGL. *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 41, 1903, s. 345–386, 524–579.
- Das älteste Reichenberger Stadtbuch*. Edd. Walter KÖNIG-BEYER – Viktor LUG. Reichenberg 1943.
- Das älteste Stadtbuch von Mährisch Trübau 1373–1554*. Ed. Gustav KORKISCH. *Zeitschrift des Deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens* 41, 1939, s. 19–40, 55–72, 77–107, 121–157.
- Das Stadtbuch von Dux 1389*. Ed. Karl KOCHMANN. Prag 1941 (*Stadtbücher und Urkundenbücher aus Böhmen*, Bd. 8).
- Das Stadtbuch von Falkenau*. Ed. Karl Friedrich RIETSCHKE. Prag 1895.
- Das Urkundenbuch der Stadt Aussig in geschichtlicher und kulturgeschichtlicher Hinsicht*. Ed. Johann SCHINDLER. Aussig 1908.
- Dědické knihy (Registra hereditarum) města Znojma z r. 1363 a z r. 1397*. Ed. Karel POLESNÝ. Znojmo 1928.
- Die älteste Böhmisches-Kamnitzer Stadtbuch*. Edd. Adalbert HORCICKA – Alois BERNT – Otto Wilhelm PETERKA. Prag 1915.
- Die Komotauer Chronik des Bürgers Johann Joseph Urtika (1710–1784)*. Ein Beitrag zur frühneuzeitlichen deutschsprachigen Geschichtsschreibung in den böhmischen Ländern. Ed. Jakub ZOUHAR. Červený Kostelec 2016.
- Die Müglitzer Stadtprivilegien*. Ed. Eduard TEICHMANN. *Zeitschrift des Deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens* 38, 1936, s. 17–35, 68–77, 93–106.
- Dopisy domažlické od roku 1450 do 1509. Ed. František PALACKÝ. In: *Archiv český*. Svazek 4. Praha 1848, s. 230–245.
- EBELOVÁ, Ivana: *Edice raně novověkých a novověkých písemných pramenů vydaných v letech 2000–2008*. Sborník archivních prací 59, 2009, s. 584–618.
- EBELOVÁ, Ivana: Revize soupisu městských knih českých do roku 1526 a jeho rozšíření. Limity vydávání městských knih a pravidla jejich editace. In: *Stav a perspektivy zpřístupňování středověkých a raně novověkých městských knih*. Ústecký sborník historický, Supplementum 1, 2010, s. 397–407.
- Ein Neutitscheiner Stadtbuch mit der Chronik des Syndikus Neysser*. Ed. Rudolf LIEBISCH. *Zeitschrift des Deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens* 14, 1910, s. 234–263 (regesta).
- HAAS, Antonín a kol.: *Soupis privilegií měst a městeček Jihočeského kraje od roku 1526*. *Archivum Trebonense* 2, 1973, s. 89–216.
- HAAS, Antonín: *Soupis privilegií měst a městeček ve Středočeském kraji od roku 1526*. *Středočeský sborník historický* 6, 1971, s. 125–161.
- HAAS, Antonín: *Soupis privilegií měst a městeček v Západočeském kraji*. *Minulostí Západočeského kraje* 6, 1968, s. 306–336.
- HAUBERTOVÁ, Květoslava – HOFMANN, Gustav – LEŠICKÝ, Ladislav: *Soupis západočeských urbářů. 2. pol. 13. století – 1773*. Plzeň 1993.
- CHLÁDKOVÁ, Michaela: *Regesta listin z fondu Archiv města Moravský Krumlov*. Část 1–3. *Ročenka Státního okresního archivu ve Znojmě* 13, 1998, s. 98–102; 14, 1999, s. 126–131; 15, 2000, s. 141–145.
- Jich Milostí královen českých páni podkomoří a hofrychtěři*. Ed. Antonín SCHULZ. Dvůr Králové 1910.
- Jimramovská smolná kniha*. Edd. Prokop ZAORAL – Marie ZAORALOVÁ. *Vlastivědný věstník moravský* 17, 1965, s. 141–157.
- KALNÝ, Adolf a kol.: *Soupis urbářů jihočeských archivů 1378–1772*. Svazek 1 a 2. České Budějovice 1976.
- Katalog listin a listů města Ústí nad Labem*. Ed. Ladislav Dušek. Praha 1971.
- Knihá bílá úzká. Městská registra vysokomýtská 1423–1450*. Edd. Radovan DVOŘÁK – František HYKSA. Choceň 1969.
- Knihá černá jinak smolná města Smidar 1631–1769*. Ed. Emil Pavel LÁNY. Liberec 1948.

- Knihy černá nebo smolná královského svobodného města Rokycan z let 1573–1630 s přílohou pozdějších čarodějnických procesů.* Ed. Petros CIRONIS. Rokycany 1995.
- Knihy o koupi pelhřimovského statku.* Edice pamětního spisu o sporu pelhřimovských měšťanů s vrchností z druhé poloviny 16. století. Edd. Karel KRATOCHVÍL – Pavel HOLUB a kol. Pelhřimov 2017.
- Knihy stálých důchodů města Těšína z r. 1531.* Ed. Andělín GROBELNÝ. Těšínsko 1958, č. 2, s. 3–6.
- Knihy svědomí města Nového Bydžova z l. 1311–1470.* S výsadami a akty o výkupu svobody. Ed. Jan KAPRAS. Nový Bydžov 1907.
- Knihy černé jinak smolné při hrdelním soudu v městě Bystrém od r. 1625.* Ed. Emil Pavel LÁNY. Liberec 1946.
- Knihy černé královského města Rakovníka.* Ed. Jan RENNER. Rakovník 1927.
- Knihy chebské zemské berně z let 1438 a 1456.* Ed. Tomáš KLÍR. Praha – Ústí nad Labem 2017 (Libri civitatis, sv. 10).
- Knihy měšťanských práv na Novém Městě pražském 1518–1581.* Ed. Jaroslava MENDELOVÁ. Praha – Ústí nad Labem 2011 (Libri civitatis, sv. 5).
- Knihy měšťanských práv na Novém Městě pražském 1582–1657.* Ed. Jaroslava MENDELOVÁ. Praha – Ústí nad Labem 2012 (Libri civitatis, sv. 6).
- Knihy počtů města Brna z let 1343–1365.* Ed. Bedřich MENDL. Brno 1935.
- Knihy smolné.* Ed. Zdeněk BIČÍK. Hradec Králové 1969.
- Knihy smolné založené léta 1588.* Ed. Emil Pavel LÁNY. Liberec 1947 (Dobruška).
- Konfliktní soužití. Královské město – šlechta – duchovenstvo v raném novověku.* Edice *Knihy půhonné a nálezové královského města Olomouce (1516–1616)*. Edd. Jaroslav MILLER a kol. Olomouc 1998.
- Kopiář korespondence obecní rady. Pamětní kniha městečka Tišnova.* Ed. Michal KONEČNÝ. Tišnov 2007.
- Korespondence mezi purkmistrem a radou města Českých Budějovic a purkmistrem a radou města Soběslavi.* Ed. Miroslava CTIBOROVÁ. Táborský archiv 11, 2002, s. 147–153.
- Korespondence mezi Tábořem a Jihlavou v předbělohorské době. České listy dochované v jihlavské městské registratuře.* Ed. Vlastimil SVĚRÁK. Táborský archiv 9, 1999, s. 131–150.
- Korespondence Petra Voka z Rožmberka s městem České Budějovice v letech 1592–1611 v písemnostech českobudějovického městského archivu (registář).* Ed. Vlastimil KOLDA. Archivum Trebonense 12, 2001, s. 91–126.
- Krevní kniha městečka Bojkovic.* Ed. Antonín VERBÍK. Uherské Hradiště 1971.
- Kronika holešovská 1615–1645.* Ed. Vlasta FIALOVÁ. Holešov 1967 (2. doplněné vydání).
- Kronika města České Lípy mistra Hanse Kriescheho.* Ed. Jaroslav PANÁČEK. Litoměřice – Praha 2016.
- Kroniky novoměstské. Část 2.* Ed. František TRNKA. Nové Město na Moravě 1912.
- KUBA, Jiří – ŠIMEK, Tomáš – ZAHŘÁDKA, František: *Soupis východočeských urbářů. 2. polovina 13. století – 1776.* Zámorsk 1997 (dodatky Sborník prací východočeských archivů 2000, s. 224–235; 2005, s. 317–323; 2009, s. 221–226; 2011, s. 127–129).
- Kutnohorský manuál práva útrpného (smolná kniha) 1521–1571.* Edd. Marie BISINGEROVÁ – Zdeněk BISINGER. Kutná Hora 1987.
- Landskroner Urkundenbuch.* Ed. Emil LEHMANN. Landskron 1920.
- Letopisy města Luna, v nichž dobrá i zlá správa městská vypsána jest k naučení a ku příkladu potomkům téhož města, aby vlast svou pobožně, pokojně, užitečně a spravedlivě řídili a zlých věcí se vystříhali.* Sepsáno ode mě Jana Mojžíše Anno 1784. Ed. Bořivoj LŮŽEK. Praha 1970.
- Letovická kniha naučení.* Edd. Ivan ŠTARHA – Jan SKUTIL. Vlastivědná ročenka Okresního archivu Blansko 1973, s. 81–120.
- Liber inquilinorum Nového Města pražského 1585/1586.* Ed. Jaroslava MENDELOVÁ. Praha – Ústí nad Labem 2016 (Libri civitatis, sv. 8).
- Liber rationum regalis civitatis Lunae ad annos 1450–1472 et 1490–1491 pertinens.* *Knihy počtů královského města Loun z let 1450–1472 a 1490–1491.* Ed. Jaroslav VANIŠ. Praha 1979.
- Liber summarius bernarum Nove Civitatis Pragensis.* Příjmy a výdaje Nového Města pražského v letech 1411–1418. Úvod a edice. Ed. Jan HRDINA. Pražský sborník historický 43, 2015, s. 203–307.
- Liber vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis 1310–1518.* Edd. Hana PÁTKOVÁ – Věra SMOLOVÁ – Aleš POŘÍZKA. Praha 2011 (Documenta Pragensia Monographia, sv. 25).
- Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad.* Ed. Josef STRNAD. 2 svazky. Plzeň 1901–1905.
- Listář královského věnného města Chrudimi.* 1. Privilegia městská a listy králů českých. Ed. Karel LÁBLER. Chrudim 1900.
- Listář města Polné.* Sbírká privilegií městských, cechovních, zemědělských, veřejných smluv, listin nadačních a darovacích panství a města Polné. Ed. Karel TURECKÝ. Polná 1940.
- Listinné památky z archivu města Žďáru na Moravě.* Ed. Bedřich DROŽ. Německý Brod 1907.
- Listiny a zápisy bělské o věcech městských a sedlských z let 1343–1708.* Ed. Josef KALOUSEK. Praha 1889 (Rozpravy Královské české společnosti nauk, řada VII, svazek 3, třída filosoficko-historická, č. 1).

- Listiny týkající se dávnověkosti města Meziříčí n. Bečvou a okolí jeho.* Ed. Eduard DOMLUVIL. IX. zpráva císař. král. vyššího státního gymnasia ve Valašském Meziříčí za rok 1888/1889, s. 3–33; XI. zpráva císař. král. vyššího státního gymnasia ve Valašském Meziříčí za rok 1890/1891, s. 3–30.
- Listy do Budějovic zaslané z let 1405–1526. Ed. Václav SCHULZ. In: *Archiv český* 21. Praha 1903, s. 186–274.
- Listy do Kouríma zaslané z let 1422–1525. Ed. Václav SCHULZ. In: *Archiv český* 18. Praha 1900, s. 401–560; 21, Praha 1903, s. 1–185.
- Listy purkmistra a rady města Hradiště hory Tábor do Českých Budějovic.* Ed. Vlastimil KOLDA. Tábořský archiv 8, 1997–1998, s. 37–46; 9, 1999, s. 121–129; 10, 2000–2001, s. 291–319.
- Listy, úřední korespondence města Boleslava Mladého z let 1588, 1589, 1599.* Ed. František BAREŠ. Mladá Boleslav 1916.
- Listy zaslané jihlavskou městskou radou do Tábora v letech 1574–1576.* Ed. Vlastimil SVĚRÁK. Tábořský archiv 10, 2000–2001, s. 321–326.
- Listy zaslané jihlavskou městskou radou do Tábora v letech 1579–1584.* Ed. Vlastimil SVĚRÁK. Tábořský archiv 11, 2002, s. 155–186.
- Listy zaslané jihlavskou městskou radou do Tábora v letech 1584–1588.* Ed. Vlastimil SVĚRÁK. Tábořský archiv 12, 2003–2004, s. 197–212.
- Listy zaslané jihlavskou městskou radou do Tábora v letech 1588–1591.* Ed. Vlastimil SVĚRÁK. Tábořský archiv 13, 2007, s. 125–141.
- Městská kniha České Třebové (1375–1488).* Ed. Štěpán GILAR. Ústí nad Orlicí 2000 (Vlastivědný sborník Ústí nad Orlicí. Supplementum 3).
- Městská kniha Litoměřic (1341)–1562 v kontextu písemnosti městské kanceláře.* Edd. Barbora KOCÁNOVÁ – Jindřich TOMAS a kol. Ústí nad Labem 2006 (Libri citatis, sv. 3).
- Míšeňská právní kniha. Historický kontext, jazykový rozbor, edice.* Edd. Vladimír SPÁČIL – Libuše SPÁČILOVÁ. Olomouc 2010.
- MUŽÍK, Petr: *Soupis listin v Archivu města Domažlic 1291–1845.* Okresní archiv Domažlice. Výroční zpráva 1981, s. 117–156.
- Nájemníci na Starém Městě pražském roku 1608.* Rekonstruovaná edice shořelého rkp. 324 z Archivu hl. m. Prahy podle opisu uloženého v Archivu Národního muzea. Edd. Jaroslav ČECHURA – Zdeněk HOJDA – Martina NOVOZÁMSKÁ. Praha 1997 (Documenta Pragensia Monographia, sv. 3).
- Nejstarší kronika města Frenštátu pod Radhoštěm.* Ed. Bohumír STRNADEL. Ostrava 1950.
- Nejstarší městská kniha olomoucká z let 1343–1420. (Liber actuum notabilium).* Ed. Vladimír SPÁČIL. Olomouc 1982.
- Nejstarší městská kniha tábořská z let 1432–1452.* Edd. Alena M. ČERNÁ – František ŠMAHEL. Praha 2017 (Archiv český, sv. 42).
- Nejstarší uherskohradištská městská kniha. Liber negotiorum civitatis Hradisch.* Ed. Magdalena ČOUPKOVÁ. Uherské Hradiště 2001.
- Novoměstský listinář.* Sv. 1 a 2. Edd. Josef FIALA – Josef František SVOBODA. Nové Město na Moravě 1937, 1939.
- Novostrážská kronika Václava Preinheltra z let 1801–1834 a další písmácké texty z přelomu 18. a 19. století v regionu.* Edice vyprávěcích pramenů. Ed. Jan ČERNÝ. Nové Strašecí 2008.
- NOVÝ, Rostislav: *Městské knihy v Čechách a na Moravě 1310–1526.* Katalog. Acta Universitatis Carolinae Pragensis, Philosophica et Historica 4. Praha 1963.
- Opavský listinář. Litterae foundationum, dotationum, erectionum, confirmationum, praesentationum, collationum, resignationum altarium Oppaviae.* Ed. František ŠIGUT. Díl 1–5. Opava 1961–1969, 1996.
- Památná kniha města Pacova 1473–1712.* Edd. Pavel HOLUB – Karel KUČERA. Praha – Ústí nad Labem 2015 (Libri civitatis, sv. 8).
- Památná kniha olomoucká (kodex Václava z Jihlavy) z let 1430–1492, 1528.* Edd. Libuše SPÁČILOVÁ – Vladimír SPÁČIL. Olomouc 2004.
- Paměti krupského měšťana Michela Stüelera (1629–1649).* Ed. Jan KILIÁN. Teplice – Dolní Břežany 2013.
- Pamětní kniha města Brna z let 1343–1376 (1379).* Ed. Miroslav FLODR. Brno 2005.
- Pamětní kniha města České Lípy 1461–1722.* Edd. Ivana EBELOVÁ a kol. Ústí nad Labem 2005 (Libri civitatis, sv. 1).
- Pamětní knihy města Chotěboře.* Edd. Petr ADAM – Stanislav PAVLÍČEK. Díl 1. Chotěbořské kroniky z let 1868–1939. Chotěboř 2008; Díl 2. Chotěbořské kroniky z let 1939–1979. Chotěboř 2010.
- Pamětní kniha města Uherského Brodu od Martina Josefa Ležáka.* Edd. Karel KOMÁREK – Karla STRNADOVÁ – Petr ZEMEK. Boskovice – Uherský Brod 2012.
- Pardubické smolné knihy 1538–1626.* Ed. Jindřich FRANCEK. Svazek 1 a 2. Pardubice 2016.
- Popravčí a psanecké zápisy jihlavské.* Ed. František HOFFMANN. Praha 2000 (Archiv český, sv. 38).

- Práva a privilegia města Kamenice nad Lipou 1462–1798.* Edice. Edd. Irena KRČILOVÁ – Zdeněk MARTÍNEK – Lenka MARTÍNKOVÁ. Pelhřimov 2004.
- Právní kniha města Brna z poloviny 14. století.* Ed. Miroslav FLODR. Svazek 1. Úvod a edice. Brno 1990. Svazek 2. Komentář. Brno 1992.
- Privilegia civitatis Przbamiensis: Privilegia města Příbramě.* Edd. Božena KOPIČKOVÁ – Stanislav POLÁK. Příbram 1981 (Vlastivědný sborník Podbrdská, sv. 11, 12).
- Privilegia královského města Pelhřimova. Privilegia civitatis regalis Pilgramiensis.* Edd. Lenka MARTÍNKOVÁ – Zdeněk MARTÍNEK. Pelhřimov 1996.
- Privilegia měst, městeček a vsí z území okresu Nový Jičín z let 1293–1775.* Edd. Karel CHOBOT – Tomáš BALETKA. Nový Jičín 1999.
- Privilegia města Hradce Králové.* Ed. František BENEŠ. Acta musei Reginahradecensis 1960, série B – vědy společenské, s. 3–71.
- Privilegia města Boru.* Ed. Karel MÁCA. Sborník Okresního muzea v Tachově 22, 1987, s. 8–33.
- Privilegia města Nového Strašecí.* Ed. Antonín CIKÁNEK. Nové Strašecí 1966.
- Privilegia městečka Jablunkova.* Ed. Ervín TENGLER. Český Těšín 1938.
- Privilegia městečka Koryčany.* Ed. Karel MÜLLER. Archivní ročenka Státního okresního archivu Kroměříž 4, 1998, s. 33–37 (regesta).
- Privilegien der Stadt Eger.* Ed. Heinrich GRADL. Eger 1879.
- Privilegien und Urkunden der Stadt Mies in Regestenform.* Ed. Georg SCHMIDT. In: *Festschrift des Staatsgymnasiums in Mies.* Mies 1920, s. 81–103.
- Prokopa písaře Nového Města pražského Praxis cancellariae.* Ed. František MAREŠ. Praha 1908.
- Přibyslavská městská kniha z let 1479–1503.* Ed. Alice KUBÍČKOVÁ. Sborník archivních prací 69, 2019, č. 2, s. 344–411.
- Přísahy představitelů kožlanské městské správy z druhé poloviny 17. století – komentovaná edice.* Ed. Eva NĚMEČKOVÁ. Bohemiae Occidentalis historica 3, 2017, č. 2, s. 31–40.
- Purkrechtní registra městečka Černé Hory.* Edd. Ivan ŠTARHA – Jan SKUTIL. Černá Hora 1970.
- Purkmistrovské počty 1392–1393 v Českých Budějovicích.* Ed. Bohumír JANOUŠEK. Jihočeský sborník historický 35, 1966, s. 187–192.
- Quellen- und Urkundenbuch des Bezirkes Teplitz-Schönau bis zum Jahre 1500.* Ed. August MÜLLER. Prag 1929.
- Radní manuál Pavla Ježdíka 1639–1654.* Edd. Marek ĎURČANSKÝ – Roman KOLEK. Praha 2016.
- Regesta Lippensia.* Anotovaná edice pramenů k dějinám České Lípy do roku 1437. Ed. Jaroslav PANÁČEK. Česká Lípa 2000.
- Regesty listin městského archivu v Jevíčku.* Ed. Emil TUTSCH. Jevíčko 1940 (příloha k účetní zprávě městské spořitelny za rok 1939).
- Registra městská městečka Jablunkova z roku 1592.* Ed. Emerich NĚMEC. Český Těšín 1959 (regesta).
- Registra památná města Sušice 1550–1628.* Ed. Jan LHOTÁK. Praha – Ústí nad Labem 2016 (Libri civitatis, sv. 9).
- Rejstřík stavby děkanského kostela Nanebevzetí Panny Marie v Mostě.* Ed. Martin MYŠIČKA. Ústí nad Labem 2006 (Libri civitatis, sv. 2).
- Rejstříky městské sbírky jihlavské z let 1425–1442.* Díl 1 a 2. Edd. František HOFFMANN – Petr DVOŘÁK. Jihlava – Praha 2004 (Archiv český, sv. 40/1, 2).
- Rýmařov. Městská privilegia.* Uspoř. Karel MÜLLER – Rudolf ŽÁČEK. Havířov 1994.
- ŘEZNÍČEK, Jan: *Moravské a slezské urbáře po 1372/před 1407–1771 (1849).* Katalog. Praha 2002.
- Sbírka právních naučení kmetců stolice v Litoměřicích.* Ed. Karel BERÁNEK. Strahovská knihovna 5–6, 1970/1971, s. 291–303.
- Smolná jinak černá kniha města Solnice 1569–1721.* Ed. Emil Pavel LÁNY. Liberec 1948.
- Smolná kniha města Chlumce nad Cidlinou (1562–1671) a jeho hrdelní soudnictví v letech 1542–1671.* Ed. Jindřich FRANCEK. Pardubice 2014 (Východočeský sborník historický. Supplementum 8).
- Smolná kniha města Lipníka.* Ed. Miroslav MARADA. Přerov 1994.
- Smolná kniha města Milevska.* Ed. Josef KYTKA. Milevsko 1939 (reedice Vladimír Šindelář, Milevsko 1993).
- Smolná kniha městečka Divišova z let 1617–1751.* Ed. Jaroslav PÁNEK. Praha 1977.
- Smolná kniha velkobítešská 1556–1636.* Edd. Antonín VERBÍK – Ivan ŠTARHA. Brno 1973.
- Smolné knihy města Loun.* Ed. Bohumír ROEDL. Sborník Okresního archivu v Lounech 6, 1993, s. 3–108.
- Soudní kniha města Jičina od roku 1362 do roku 1407. Liber iudicii civitatis Jičimensis ab anno 1362 usque ad annum 1407.* Ed. Ferdinand MENČÍK. Jičín 1898.
- Spojení pražských měst v roce 1784.* Edice rukopisu č. 332. Ed. Ondřej BASTL. Praha 2003 (Documenta Pragensia Monographia, sv. 18).
- Stadt Kladrauer Urkunden.* Ed. Wenzel MAYER. Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 34, 1896, s. 248–268.
- Stadtbuch von Brüx bis zum Jahre 1526.* Ed. Ludwig SCHLESINGER. Prag 1876.

Statuta horního města Jáchymova z roku 1526: Statuten der Bergstadt sankt Joachimsthal aus dem Jahre 1526. Edd. Ludmila KUBÁTOVÁ – Václav Vok FILIP – Václav BOK. Praha 2012.

Svědectví z morového času. Kniha svědeckých výpovědí u městského soudu v Žatci z let 1580–1587. Ed. Bohumír ROEDL. Praha 2003 (Clavis monumentorum litterarum Regni Bohemiae. Memorabilia, sv. 2).

Tovačovská kniha Ortelů olomouckých. Ed. Vincenc PRASEK. Olomouc 1896.

Trhová registra města Opavy. Regestář. Příspěvek ke studiu kulturních dějin a privátních a veřejných strategií měšťanské společnosti. Edd. Mikuláš HEINRICH – Irena KORBELÁŘOVÁ. Svazek 1, 1640–1647. Opava 2013; Svazek 2, 1647–1652. Opava 2016; Svazek 3, 1654–1658. Opava 2017.

TUREK, Adolf: *Soupis urbářů ostravského kraje 15.–18. stol.* Opava 1954.

Tzv. Liber Sententiarum ab anno 1555. Edice pramene. Ed. Renáta RŮŽIČKOVÁ. Chrudim 1996.

Urkundenbuch der Stadt Aussig bis zum Jahre 1526. Edd. Wenzel HIEKE – Adalbert HORSICKA. Prag 1896.

Urkundenbuch der Stadt Budweis. Bd. 1, 1. Hälfte. Ed. Karl KÖPL. Prag 1901.

Urkundenbuch der Stadt Krummau in Böhmen. Bd. 1, 2. Edd. Valentin SCHMIDT – Alois PICHA. Prag 1908–1910.

Urkundenbuch der Stadt Saaz bis zum Jahre 1526. Ed. Ludwig SCHLESINGER. Prag 1892.

VOREL, Petr: *Knihy rudé města Pardubic.* Regesta z let 1515–1585. Pardubice 1987 (Informační zpravodaj Klubu přátel pardubického muzea 1987, příloha).

Zwei Formelbücher des XIV. Jahrhunderts aus Böhmen. Ed. Ludwig SCHLESINGER. Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 29, 1889, s. 1–30.

8.3. Dobové správní příručky

BARTOŠEK, Josef: *Rukověť k obecnímu zákonu danému dne 16. dubna 1864 pro království České.* Tábor 1866.

BICKEL, Johann: *Die Praxis der Gemeindeverwaltung.* Ratgeber für das Haushalts-, Kassen-, Rechnungs-, Prüfungs- und Schuldwesen der Gemeinden. Berlin 1936.

BLAU, Josef: *Unsere Gemeinde-Gedenkbücher.* Eine Anleitung zu ihrer Anlegung und Führung. Prag 1922.

BRABEC, Jaroslav: *Nový volební řád do obcí.* Praha 1919.

BRYNDA, Alois: *Protektorátní příslušnost a domovské právo podle vládního nařízení ze dne 11. ledna 1940, č. 19 Sb., a norem recipovaných.* Praha 1940.

BŘESKÝ, Antonín: *O obecních příslušnících.* Praha 1923.

BŘESKÝ, Antonín: *Obecní péče chudinská.* Praha 1925.

BŘEZNOVSKÝ, Jan: *Instrukce k úřadování pro obce městské, vesnické, kontribučenské fondy, záložny a spolky vůbec.* Praha 1868.

Das Sudetenbuch 1941. Handbuch für den Reichsgau Sudetenland, 2. Jahrgang, mit ausführlichem Ortsverzeichnis. Bad Teplitz-Schönau s. d.

Die moderne Gemeinde-Registatur. Einheits-Registatur und Aktenplan für die Gemeindeverwaltungen. Sachregister zum Einheits-Registatur und Aktenplan. Teplitz – Schönau s. d.

DOSTALEK, Jan: *Samospráva obce a její úkoly.* Praha 1919.

DIWALD, Hugo – FLÖGEL, Jaroslav – HOETZEL, Jiří – JOACHIM, Václav – LAŠTOVKA, Karel – UHLÍŘ, Josef: *Samospráva.* In: *Slovník veřejného práva československého.* Svazek 4, S–T. Brno 1938, s. 1–162.

DRDACKÝ, Karel: *Finanční hospodaření svazků územní samosprávy, zejména obcí.* Praha 1941.

DVOŘÁK, Karel: *Návrh, jak třídit spisy pro vyřizování i ukládání a jak vykonávat všechny kancelářské práce.* Hořovice 1939.

EICHLER, Andreas Chrysogonus: *Die Polizei praktisch oder Handbuch für Magistrate, Wirtschaftsämter, Aerzte, Wundärzte, Apotheker u. s. w., dann für alle, denen die Aufsicht auf die Polizeigegegenstände obliegt, oder die von ihr gründlich unterrichtet sein wollen, mit Anführung der ergangenen Gesetze, dann der neuen Strafgesetze nach dem Patente vom 3. Septembris 1803.* Prag 1815 (4. vydání).

FALK, Vincenz: *Die landesverfassungsmässigen Verhältnisse der königlichen Städte als vierten Standes im Königreiche Böhmen.* Prag 1847.

FIEDLER, František: *O obecním statku.* Praha 1889.

FIŠERA, Antonín: *Jak obec vykonává právo stavební (stavební řád).* Výklad a text příslušných zákonných nařízení, opatřených vzorců, nálezy nejvyššího správního soudu a poznámkami. Praha 1933.

FLÖGEL, Jaroslav: *Obecní zřízení (řád) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (se všemi doplňky a změnami).* Vysoké Mýto 1932.

FLÖGEL, Jaroslav, *Obecní zřízení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku a místní národní výbory.* Praha 1948 (zahrnutý částečně i předpisy vydané v letech 1933–1945).

FLÖGEL, Jaroslav: *Pravidla pro úpravu služby účetní a pokladní a předpisy pro obecní účtování v obcích v Čechách.* Praha 1926.

FLÖGEL, Jaroslav: *Volební řád v obcích Československé republiky.* Praha 1931.

FLÖGEL, Jaroslav: *Zákony o nové úpravě finančního hospodářství svazků územní samosprávy (2. a 3. finanční novela)*. Praha 1930.

FLÖGEL, Jaroslav a kol., *Praktická příručka pro obecní a okresní funkcionáře*. Praha 1933.

FLÖGEL, Jaroslav – SCHLÉE, Fidelis: *Zákony a předpisy o nestátních silnicích a cestách v zemi České*. Praha 1933.

FUX, Boleslav – WICHTA, Eduard: *Samosprávné finance*. Praha 1932.

Handbuch des Königreiches Böhmen für das Jahr... [vydáván v Praze v letech 1844–1851].

HARMACH, Kamil: *Povinnosti obecního starosty*. Pokyny uvádějící nastupujícího starostu do obecní správy. Praha 1913.

HARMACH, Kamil: *Právo domovské a ostatní svazky obecní v ohledu osobním*. Litomyšl 1900.

HEITER, Franz: *Handbuch zur mährischen Gemeindeordnung zusammengestellt unter Berücksichtigung der derzeit geltenden Gesetze*. Brünn 1928.

HILDT, Wenceslaus: *Thesis historico-politico-juridica de jure civitatum in genere, de Tri-Urbis Pragenae jure, de praerogativis, ac privilegiis, aliarumque tabularium in specie, uti etiam regiarum civitatum non tabularium, dotalium, item liberarum sub protectione diversorum inclytorum statuum Regni Bohemiae constitutarum...* Pragae 1746.

HOŠEK, Karel: *Místní policie čili proučování poučení obcí, jak by měly konati policii místní, kterouž jim u jejich samostatné působnosti odkázal nový obecní zákon*. Kroměříž 1865.

HRUBÝ, Alois, *Finanční hospodářství obcí*. Návod, jak dlužno uhrazovati všeob. obec. potřeby při řádném hospodaření. Brno s. d. [1922].

HRUŠKA, Josef, *Výklad k čelednímu řádu pro starosty obecní a hospodáře*. Louny 1900.

JANOTA, O.: *Kulturní povinnosti obce*. Praha 1935.

JOACHIM, Václav: *Jak hospodaří obec*. Praha 1922.

JOACHIM, Václav: *Řád volení v obcích s prováděcími nařízeními a novela k obecním zřízením*. Praha 1919.

KANKA, Johann Nepomuk: *Handbuch des österreichischen Gesetzes über schwere Polizeiübertretungen*. Mit allen auf dieses Fach Bezug nehmenden, bis zum Ende des Jahres 1822 erschienenen Verordnungen und Erläuterungen. Bd. 1–2. Prag 1823.

KAŇKA, Josef, *Základy správy obecní*. Správní příručka českých obcí (se zvl. zřetelem na reformu veř. správy a na reformu hospodářství svazků územní samosprávy. Kutná Hora 1927 (2. vydání).

KAZIMOUR, Josef: *Návod k vedení pamětních knih*. Praha 1933 (4. vydání).

KEBRDLE, Antonín: *Obecní rozpočet*. Jak jej sestavím a vyřídím. Praha 1925.

KLAPKA, Otakar: *Elektrizace venkovských obcí*. Praha 1927.

KLAPKA, Otakar: *Chudí v obci*. Stručný výklad předpisů o chudinství. Praha 1924.

KLAPKA, Otakar: *Obecní pozemky*. Praha 1922.

KLAPKA, Otakar: *Obecní ústavy a podniky*. Kamenice nad Lipou 1924.

KLAPKA, Otakar: *Obecní zastupitelstva a výbory*. Praha 1930.

KLAPKA, Otakar: *Obecní zřízení 1864 dle pozdějších zákonů, zvláště zákona ze dne 12. srpna 1921 š. 329 Sb. z. a nař. o přechodné úpravě finančního hospodářství obcí a měst s právem municipálním*. Praha 1924.

KLAPKA, Otakar: *Zákon na ochranu polního majetku*. Text zákona s úvodním pojednáním o trestní pravomoci obce. Praha 1926.

KLAPKA, Otakar – FLÖGEL, Jaroslav: *Obecní zřízení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha 1927.

KLIMENT, Josef: *Obecní zřízení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Obec a její organizace, hospodářství, finance, policie, úřednictvo, knihovny, obecní volby, domovské věci, chudinství, zdravotnictví, katastr, lesy, spořitelny, zemská a okresní správ. Autentické texty předpisů, výklad, judikatura nejvyšších soudů a nejdůležitější formuláře. Praha 1936.

KLIMENT, Josef: *Vývoj obecních zřízení v zemích českých*. S. I. 1936.

KLIMENT, Josef: *Základy obecního zřízení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Systematický výklad zákonů o způsobu jednání obecních orgánů a návrh jednacích řádů. Brno 1930.

KLOUBEK, Vilém: *Obecní zřízení a volební řád*. Praha 1922.

KLOUBEK, Vilém: *Obecní zřízení všech zemí republiky Československé a volební řád se všemi zákony k tomu se vztahujícími a příslušnou judikaturou až do doby novější*. Praha 1929.

KNOPF, Filip: *Obce právo a moc*. K potřebě starostů obecních, členů úřadů samosprávných, hospodářských, lesnických a jiných v Království českém. Praha 1894.

KNEDLHANS, Jaromír: *Osady a jejich poměr k obcím*. Roudnice nad Labem 1913.

KOBOSIL, Rudolf: *Doplňk k obecnímu zřízení pro Čechy, Moravu a Slezsko obsahující finanční novelu II., III. a IV. v úplném znění nyní platném a zákon o úpravě dluhů samosprávy*. Praha 1936.

KOBOSIL, Rudolf: *Obecní zaměstnanci (Gemeindeangestellte)*. Praha 1943.

KOBOSIL, Rudolf: *Volba starosty obce, náměstků a obecní rady, jakož i obecních komisí*. Praha 1937.

KOBOSIL, Rudolf: *Volební řád obecní*. Praha 1931.

KÖCHER, Jindřich: *Dávky a poplatky obecní*. Náchod 1936.

KONRAD, Johann: *Die Polizeyverfassung oder Theorie, Praxis und Geschichte der Polizey in ihrer allgemeinsten Bedeutung mit vorzüglicher Rücksicht auf den österreichischen Kaiserstaat. Ein Handbuch für Regierungs- Polizey- und Justitzbeamte.* Prag 1817.

KOSTETZKY, Dominik: *System der politischen Gesetze Böhmens, zum bequemen Gebrauch für den Geschäfts- und Privatmann.* Band 1–12. Prag 1816–1828. Z toho zejména: 1. Theil, Staatsverfassung des Königreichs Böhmen. Prag 1816; 2. Theil, Die Polizey in Sicherheitssachen, Zweite Hauptabteilung, Orts-Polizey. Prag 1818; 3. Theil, Praktisches Handbuch der Gesetze in Unterthanssachen. Prag 1819; 11. Theil. Erste Abtheilung, Praktisches Handbuch der Gesetze, die Geschäftsbehandlung in politischen Angelegenheiten, besonders bei den Magistraten, obrigkeitlichen Ämtern, Kreisämtern und der Landesstelle betreffend. Prag 1828.

KOUBA, František: *Slovník obecní samosprávy.* Písek 1938.

KRATOCHVÍL, Jan: *Výklad zřízení obecního, řádu volení a práva domovského.* Praha 1864.

KREJČÍ, Josef: *O pobytu v obci.* Praha 1934.

KREJČÍ, Josef: *Veřejné radovánky.* Policejně-právní předpisy o tanečních zábavách, divadlech a policejní hodině uzavírací. Praha 1935.

KREJČÍ, Josef: *Veřejné sbírky a působnost obce.* Soustavný výklad platných policejně-právních předpisů a úředních výnosů v oboru občanském a církevním. Praha 1936.

KRUTSKÝ, Bohumil: *O jednotné úpravě účetní a pokladní služby v obcích.* Praha 1924.

KYPR, Ondřej: *Nové finanční hospodářství samosprávy.* Praha 1935.

LUKSCHE, Johann: *Besondere Rechte der Personen Mährens und Schlesiens vorzüglich in politischen Hinsicht.* Zweiter Band. Brünn 1825 (zejména s. 3–21).

MACENAUER, Josef – ROHÁČEK, Josef: *Samospráva obecní.* Příruční kniha pro starosty a zastupitele obecní na Moravě. Brno 1899 (3. vydání).

MÁLEK, Josef: *Dávky a poplatky obecní.* Praha 1934.

MAYERN, Johann von: *Einleitung zur kreisämtlichen Wissenschaft im Königreiche Böhme zum Nutzen und Gebrauche derer, die sich von solchen einen Begriff beilegen wollen.* Prag 1776.

MERHOUT, Cyril: *Samospráva a národní školství.* Informační kapitoly. Praha 1913.

METYŠ, Emil: *Působnost obecního starosty při ochraně zemědělství proti škůdcům přírodním.* Roudnice nad Labem 1913.

MEZÍRKA, Josef: *Porádce pro obecní představené a písaři v záležitostech obecních, policejních, vojenských, berničních, živnostnických, soudu trestního a civilního, v záležitostech pozůstalosti, poručnictví, gruntovní knihy a jiných občanských záležitostech.* Brno 1854.

MUSIL, Josef: *Honební zákon pro Čechy.* Praha 1933.

MUSIL, Josef: *O finančních komisích obecních.* Čáslav 1924.

MUSIL, Josef: *O právu domovském. O osobách v obci a vyhošťovacím právu obce.* Domažlice s. d. [1899–1901]. *Návod k úřadování pro obecní starosty čili představené se stručným přehledem přestupků.* Praha 1851.

NETOLICKÝ, Antonín: *Samosprávné finance (IV. finanční novela z r. 1935).* Praha 1935.

NETOLICKÝ, Antonín: *Újezdní měšťanské školy.* Praha 1936.

Nové obecní zákony pro království České. Praha 1864.

Nový obecní řád a obecní řád volení pro zemské hlavní město Brno. Brno 1905.

O obci. Praktická příručka na základě nejnovějších zákonů pro starosty obcí, členy obecních zastupitelstev, místních školních rad a obecních spořitelů, okresních správních komisí, pro voliče a poplatníky, jakož i úřednictvo samosprávné, politické a školské. Praha 1927.

Obecní archiv. Věstník územní samosprávy v Čechách a na Moravě 32, 1943, s. 78.

Obecní musea a archivy. Věstník Českého zemského ústředí obcí, měst a okresů v Čechách 31, 1942, s. 342.

OBENTRAUT, Adolf: *Místní školní rada a její působení.* Poučná kniha příruční pro místní rady školní. Vídeň 1874.

OBENTRAUT, Adolf: *Trestní právo obce.* Příruční kniha pro trestní odbor obecní. Praha 1866, 1869 (také německá verze).

OBENTRAUT, Maxmilian: *Abecedně spořádaná příruční kniha pro představené obcí.* Navedení k seznání důležitosti úředního postavení jejich a k náležitému poučení o povinnostech jim příslušejících obzvláště o příručí policejní správy, s ohledem na zvelebování země. Praha 1860 (3. vydání).

OBENTRAUT, Maxmilián: *Samospráva obce v království Českém.* Praktické navedení pro pány představené, radní a výbory obecní, jakož i pro každého, jemuž vůbec nějaký úřad v obci svěřen jest, o tom, jak se záležitosti, novým obecním zákonem v obor činnosti obce odevzdané, v souhlasu se zákonem a blahobytem obce spravovati mají. Svazek 1–3. Praha 1863 (také německá verze).

PETÁK, Václav.: *Nový řád městské obecní knihovny v Plzni.* Plzeň 1910.

PETZL, Jindřich: *Příruční kniha pro obce na Moravě.* Svazek 1–3. Brno 1902 (2. vydání).

PLIML, Josef: *Jak obecní zastupitelstvo, rada a komise se scházejí, jednají a usnesení činí.* Výklad všech příslušných zákonných ustanovení doplněný úplnými vzornými jednacími řády pro obecní zastupitelstvo, radu a finanční komise, jakož i text zákonů opatřený nálezy správního soudu a poznámkami a potřebnými vzorci. Praha 1932.

PLIML, Josef: *Stálé voličské seznamy*. Výklad zákona o stálých seznamech voličských, doplněný jeho textem a opatřený lhůtami, všemi potřebnými vzorci a úplnou judikaturou volebního soudu. Praha 1937.

PODOLÁK, Josef: *Zřízení obecní a řád volební v obcích*. Pardubice 1900.

POPELKA, František Ladislav: *Sbírka vzorců pro úřadování samosprávné*. Polička 1887.

POPELKA, František Ladislav: *Účetnictví samosprávy obecní*. Praha 1891.

POPELKA, František Ladislav: *Úřadování samosprávy obecní*. Polička 1887 (také Praha 1888).

POPELKA, František Ladislav: *Výklad čeledního řádu*. Polička 1887.

POPELKA, František Ladislav: *Vzorce úřadování*. Praha 1890.

PORTELE, Theodor: *Akten-Plan für die Gemeindeverwaltungen des Sudetengauges*. Stuttgart 1939.

PRAŽÁK, Josef: *O úkonech, které vykonávají obce v přenesené působnosti z oboru řádného soudnictví*. Praha 1940.

PROŠEK, Josef: *Nové právo domovské*. Roudnice nad Labem 1906.

PROŠEK, Josef: *Řád volení v obcích království Českého*. Kostelec nad Orlicí 1908 (2. vydání).

Provinzial-Handbuch für Mähren und Schlesien für das Jahr... (vydáván v Brně v letech 1843–1847).

REMEŠ, Antonín: *Obecní rozpočet*. Praha 1923.

ROHÁČEK, František: *Příruční kniha pro starosty a zastupitele obecní na Moravě*. Brno 1899 (3. vydání).

ŘÍHA, František: *Poplatkový ekvivalent*. Soustavný výklad nového zákona 76/1938 se zřetelem k územní samosprávě. Praha 1941.

ŘÍHA, Jan: *Novela k obecnímu zřízení*. Výklad novely a text českého obecního zřízení z roku 1864 upravený a doplněný podle novely. Praha 1919.

ŘÍHA, Jan: *Obecní zřízení a novely k němu vydané po roce 1918*. Praha 1921.

SENN, Hans: *Das Handbuch der Gemeinden enthaltend alle Gesetze und Verordnungen über die Verwaltungsaufgaben vom Jahre 1923 bis 1930*. Nachtrag. Reichenberg 1931.

SENN, Hans: *Hilfsbuch für den Gemeindebeamten*. Reichenberg 1923.

Schematismus des Königreiches Böhmen für das Jahr... (vydáván v Praze v letech 1825–1843).

Schematismus des Markgrafthums Mähren und Herzogthums Schlesien für das Jahr... (vydáván v Brně v letech 1828–1842).

Schematismus für das Königreich Böhmen auf das gemeine Jahr... (vydáván v Praze v letech 1802–1824).

Schematismus für das Markgrafthum Mähren und Herzogthum Schlesien auf das Jahr... (vydáván v Brně v letech 1807–1827).

SCHLÉE, Fidelis: *Požární řády pro Čechy, Moravu a Slezsko*. Praha 1933.

SCHLÉE, Fidelis: *Působnost obecního starosty v záležitostech konaných dle českého honebního zákona*. Tábor 1927.

SCHLÉE, Fidelis: *Samostatná působnost obce*. Praha 1931.

SCHLÉE, Fidelis: *Stavební řád pro Čechy*. Praha 1934.

SCHLÉE, Fidelis: *Stavební řád pro Moravu a Slezsko*. Praha 1932.

SCHLÉE, Fidelis a kol.: *Sbírka vzorců pro správu obce a obecní úřadování*. Praha 1937.

SCHLÉE, Fidelis: *Základy českého venkovského stavebního řádu*. Praha 1930.

SCHNEIDER, Jan: *Spolupůsobení obecního starosty v záležitostech vojenských*. Rokycany 1903.

SCHOLZ, Kajetan: *Die Verfassung und Vermögens-Verwaltung der Municipal- oder Schutzstädte in Mähren und im k. k. Antheil Schlesiens*. Olmütz 1846.

SCHWARZ, František: *Výklad zákona obecního a zákona o zastupitelstvu okresním pro království České*. Díl I. Zřízení obecní a řád volení v obcích. Praha 1898 (3. vydání).

SLOVÁČEK, Jan: *Disciplinární právo obecních úředníků a zřízenců*. Praha 1936.

SLOVÁČEK, Jan: *Dozor a rekursní právo ve věcech obecních*. Systematický výklad dle zákonných předpisů nyní platných a nálezů Nejvyššího správního soudu. Praha 1936.

SLOVÁČEK, Jan: *Obecní dávky, poplatky, přírážky, příspěvky a naturální plnění*. Soustavné pojednání o veřejných dávkách obcemi vybíraných dle zákonných předpisů nyní platných a nálezů Nejvyššího správního soudu. Praha 1939.

SRB, Eduard: *Cesty a silnice neerární, jejich stavba, správa a udržování*. Roudnice nad Labem 1907.

SRB, Eduard: *Honitby*. O nájmu a pronájmu společenských honiteb. Praha 1932.

SRB, Eduard: *Obecní statek a jeho užívání*. Praha 1904.

STAMM, Ferdinand: *Das Gemeindegesetz vom 17. März*. Prag 1850.

STAMM, Ferdinand: *Nejdůležitější záležitosti obce*. Věrný vůdce při novém zřizování obcí, věnován jejich představeným a oudům. Praha 1850 (také německá verze *Die wichtigsten Angelegenheiten der Gemeinde*).

STAMM, Ferdinand: *Ouřadování obecní správy*. Na základě vydaných zákonů a nařízení sepsal a mnoha příklady a formuláři objasnil... Praha 1851.

Stavební řád pro Markrabství moravské vyjma zemské hlavní město Brno, král. hlavní město Olomouc, král. hlavní město Jihlavu a Znojmo, pak jejich místa předměstská. Brno 1914.

Stavební zákon pro zemské hlavní město Brno, král. hlavní město Olomouc, pro král. města Jihlavu a Znojmo, pak jejich místa předměstská. Brno 1914.

SVATOŠ, Ludvík: *Příručka církevní agendy.* Praha 1928.

SVATOŠ, Ludvík – HÜBNER, Alfred: *Správa patronátů v republice Československé.* Praha 1935.

SVOBODA, Karel: *Sociální péče obecní.* Praha 1923.

SVOBODA, Václav Stanislav: *Obec a škola.* Praha 1925.

SYROVÝ, Antonín: *Reforma obecní správy v zemi České a Moravskoslezské.* Brno 1928.

ŠAFÁŘ, Jaroslav – ZEIS, Egon: *Finanční hospodaření obcí.* Soubor platných předpisů doplněný zákony, vládními nařízeními, judikaturou Nejvyššího správního soudu a Nejvyššího soudu. Praha 1936.

Šedesát let československé samosprávy. Praha 1925.

ŠEDIVÝ, Filip: *Příruční knížka o konání práva trestního v obcích.* V abecedním seřazení k potřebě představených obcí. Praha 1866.

ŠIROKÝ, Josef: *Řád obecní a řád volení pro vévodství Horní a Dolní Slezsko, se zákony pozdějšími, jimiž jednotlivá ustanovení byla změněna neb doplněna.* Moravská Ostrava 1910 (2. vydání).

ŠŤUPÁREK, Richard: *Obecní řád zemského hlavního města Brna.* Brno 1927.

ŠPATNÝ, František: *Naučení o vydávání listů domovských, listků legitimačních, knížek plaveckých, listů dovolovacích pro hadráře, průvodních listů (pasů) k cestování do cizozemské a uvnitř země, certifikátů k cestování, listků prozatímních, listků pasovních, knížek čeledních a pracovních, s připojenými zákony a formuláři, jež se těchto průkazů dotýčou, pro úředníky, advokáty, notáře, starosty (purkmistry), představené obecní, písaře obecní, živnostníky, jich pomocníky atd.* Praha 1861.

ŠPATNÝ, František: *Příruční knížka k úřadování představených obecních.* Svazek 1. Praha 1852.

ŠTAFL, Adolf: *Stavební řád pro Čechy.* Praha 1935.

ŠTAFL, Adolf: *Stavební řád pro Prahu, Plzeň, České Budějovice.* Praha 1934.

ŠTAFL, Adolf: *Trestní pravomoc obce.* In: KOBOSIL, Rudolf: *Samospráva územních svazků.* Část všeobecná. Praha 1944.

ŠTEFAN, Josef: *Obecní samospráva, její úkoly a hospodářství.* Brno 1928.

ŠTĚDRÝ, Bohumil: *Zákony, nařízení a jiné místní předpisy mimo řád stavební platné pro král. hlav. město Prahu, jakož i některé předpisy týkající se obcí okolních a různých ústavů pražských.* Díl 2. C. k. policie, policie místní, řády uliční, čelední, policie říční, zádušní a hřbitovní, policie živnostenská, tržnictví, všeobecná nemocnice, c. k. úřady, školství, různé. Praha 1911.

Theoretischer und praktischer Archivschulungskurs für Verwalter von Gemeindefarchiven in Eger 1928. Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 65, 1927, s. 143–144.

UHLÍŘ, Josef: *Formy jednání obecních orgánů.* In: *Slovník veřejného práva československého.* Svazek 4, S–T. Brno 1938, s. 37–48.

UHLÍŘ, Josef: *Obecní zřízení a řád volení v obcích pro království České – komentář.* Písek 1897.

UHLÍŘ, Josef: *Obecní zřízení a řád volení v obcích pro Království české.* Písek 1915.

UHLÍŘ, Josef: *Osada.* In: *Slovník veřejného práva československého.* Sv. 4, S–T. Brno 1938, s. 48–53.

UHLÍŘ, Josef: *Poradce při volbách obecních výborů v zemích koruny České.* Praha 1900.

UHLÍŘ, Josef: *Přenesená působnost obcí.* Praha 1900.

UHLÍŘ, Josef: *Složení a působnost obecních zastupitelstev,* Praha 1905.

UHLÍŘ, Josef: *Trestní pravomoc obce.* In: *Slovník veřejného práva československého.* Svazek 4, S–T. Brno 1938, s. 27–37.

UHLÍŘ, Josef: *Zákony týkající se obecní a okresní samosprávy.* I. Zákony týkající se ústrojí obce a okresu. Zřízení obecní a řád volení v obcích. Zákon o zastupitelstvech okresních. Písek 1905.

URBÁNEK, Václav – FUSEK, Jaroslav: *Obecní (obvodní) tajemníci.* Vládní nařízení č. 17/1939 Sb. z. a n. (II) a sbírka souvisejících předpisů. Praha 1939.

VALENTA, Bohumír: *Obecní statut královského města Uherské Hradiště a obecní zřízení Moravské: paralela.* Uherské Hradiště 1902.

VALENTA, Bohumír: *Obecní statuty moravské.* Nástin dějin a systému obecního práva statutárního na Moravě, jakož i sbírka veškerých samostatných pramenů práva obecního statutárního na Moravě od roku 1849 až do r. 1902 včetně; systematicky a chronologicky uspořádaná. Brno 1903.

VANIŠ, František: *Řízení před obecním senátem trestním.* Praha 1903.

VELKOBORSKÝ, Karel: *Poslední pořizení a projednání pozůstalosti prováděné starosty obcí nebo obecními orgány.* Praha 1937.

VERNER, Vladimír: *Řád volení v obcích ČSR (se zákonem o stálých seznamech voličských, zákonem o volebním právu příslušníků branné moci a četnictva a zákony na ochranu svobody voleb).* Praha 1933 (2. vydání).

VESELÝ, Karel: *Kapesní knížka pro zastupitele okresní a obecní, a vůbec pro všechny občany, jimž zdar samosprávy na srdci leží.* Plzeň 1867.

- VLČEK, Antonín: *Obecní samospráva*. Několik pokynů pro obecní funkcionáře a členy obecních zastupitelstev. Olomouc 1928.
- VOŠTERA, Antonín: *Právo domovské*. Praha 1934.
- VRÁNA, Miroslav: *Obecní spisovna*. Praha 1935.
- VÝBORA, František: *Obecní zřízení moravské*. Zákon ze dne 15. března 1864 zemského zákona číslo 4 se změnami provedenými pozdějšími novelami k obecnímu zřízení, zvláště zákony ze dne 7. února 1919 č. 76 Sb. z. a n. a ze dne 12. srpna 1921 č. 236 Sb. z. a n. Brno 1922.
- WEISS, Hubert – KOBOSIL, Rudolf: *Německo-český kapesní slovník pro samosprávné činovníky a zaměstnance, pro potřebu samosprávy*. Praha 1941.
- WEYR, František: *Řád volení do obcí*. Brno 1920.
- WINTERSPERGER, Anton: *Rukověť pro představené obcí*. Brno 1865.
- WUNŠ, Rudolf: *Obecní písař*. Pomocná knížka pro obecní starosty, opatřená hojnými příklady a formuláři z úřadování obecního. Slaný – Louny 1872.
- WUNŠ, Rudolf: *Obecní sekretář*. Rukojeť ku potřebě našich starostů a výborů obecních, vůbec pak každého občana, jemuž na seznání působnosti obecní ve všech odvětvích samosprávy záleží. Praha 1870.
- ZENKL, Petr: *O úkolech samosprávy v sociální péči*. Praha 1926.
- ZENKL, Rudolf: *Hospodářství obce a jeho kontrola*. Praha 1924.
- ŽALUD, Josef: *Místní obec a její úkoly, osada a obecní statek*. Samosprávný obzor 25, 1906, s. 257–275.
- ŽALUD, Josef: *Obecní zřízení a řád volení v obcích království Českého s doplňujícími zákony, nařízeními a instrukcemi*. Praha 1907.
- ŽALUD, Josef: *Stavební řád pro Království české*. Praha 1902 (také německá verze *Bau-Ordnung für das Königreich Böhmen*. Prag 1910).
- ŽIPEK, Alois: *Sociální politika obcí*. Praha 1923.
- ŽLÁBEK, Josef – VERNER, Vladimír: *Státní občanství a domovské právo v republice Československé*. Praha 1923.

8.4. Literatura

8.4.1. Dějiny městské správy, kanceláří a jejich písemné produkce

- ADÁMEK, Karel: *Z dějin hospodářství královského věnného města Poličky*. Praha 1906.
- ADAMÍROVÁ, Ilona – PETRUSOVÁ, Štěpánka: Nejstarší dochovaná tržová kniha města Českého Dubu a její paleograficko-diplomatický rozbor. In: *Ad honorem VN*. K 65. narozeninám Věry Němečkové připravili vděční přátelé, kolegové a studenti. Hradec Králové 2015, s. 283–291.
- ADAMOVÁ, Karolina: „Kladení“ svobodných nemovitostí měšťany a městy do zemských desek. Právněhistorické studie 22, 1979, s. 205–211.
- ADAMOVÁ, Karolina: Stavební předpisy v Koldínově městském zákoníku. In: *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*. Praha 1982, s. 327–330.
- AUER, Josef: *Knihy archivu města Znojma až do roku 1850*. Znojmo 1930 (publikace Městského archivu ve Znojmě, č. 1).
- BALETKA, Ladislav: *O hrdelním právu ve Valašském Meziříčí*. Valašské Meziříčí od minulosti k dnešku 4, 1972, s. 29–56.
- BALETKA, Tomáš: *Potvrzení výsad a privilegií městečka Frenštátu císařem Josefem II. v roce 1781*. Hlasy muzea ve Frenštátě pod Radhoštěm 24, 2007, č. 1–4, s. 1–30 (příloha).
- BARBOROVÁ, Eva: *Výnos pelhřimovského panství v 60. letech 18. století*. Jihočeský sborník historický 38, 1969, s. 80–91.
- BARTÁK, Jan: *Cenný přírůstek archivního fondu AM Police nad Metují*. Městská pamětní kniha z let 1859–1880. Stopami dějin Náchodska 15, 2014, s. 9–70.
- BARTOŠ, Josef: *Historická terminologie z doby nacistické okupace a odboje*. Historie okupovaného pohraničí 1938–1945 8, Ústí nad Labem 2003, s. 133–154.
- BARTOŠ, Josef: *Základní charakteristika východních Sudet (vládního obvodu Opava)*. Historie okupovaného pohraničí 1938–1945 1, Ústí nad Labem 1998, s. 1–24.
- BARTOŠ, Josef – KURAL, Václav: Ustavení Říšské župy Sudety. In: KURAL, Václav – RADVANOVSKÝ, Zdeněk a kol.: *Sudety pod hákovým křížem*. Ústí nad Labem 2002, s. 70–100.
- BARTOŠÍKOVÁ, Jarmila: *Krevní kniha městečka Morkovic*. Studie Muzea Kroměřížska 91, 1991, s. 115–148.
- BASTL, Ondřej: Několik poznámek ke vzniku jednotného pražského magistrátu v roce 1784. In: *Osm set let pražské samosprávy*. Praha 2002, s. 121–128 (= Documenta Pragensia 21).

- BAŠTECKÁ, Lydia: Vývoj městské samosprávy v Náchodě (13. století – 2002). In: BAŠTECKÁ, Lydia – ČÁP, Jaroslav – ČÍŽEK, Jan: *Náchod*. Náchod 2007.
- BEDNAŘÍK, Karel: *Listiny českobrodského archivu do r. 1630*. Pojednání se stručným historickým úvodem. Část 1. Český Brod 1948.
- BEER, Karl: *Über Losungsbücher und Losungswesen böhmischer Städte*. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 36, 1915, č. 1, s. 31–95.
- BĚLINA, Pavel: *Česká města v 18. století a osvěcenská reformy*. Praha 1985.
- BĚLINA, Pavel: *Ze správní a hospodářské agendy města Hradce Králové ve 14. a na počátku 15. století*. Sborník archivních prací 23, 1973, č. 1, s. 156–191.
- BĚLOHLÁVEK, Miloslav: *Berní knihy plzeňské z let 1418 a 1471*. Příspěvek k městské diplomatice a bernictví. *Minulost Plzně a Plzeňska* 3, 1960, s. 81–91.
- BĚLOHLÁVEK, Miloslav: *Hospodářství města Domažlic v první polovině 16. století*. Časopis Společnosti přátel starožitností 64, 1956, s. 46–56.
- BĚLOHLÁVEK, Miloslav: *Knih počtů města Plzně z let 1524–1525*. Příspěvek k hospodářství českých měst. Plzeň 1957.
- BĚLOHLÁVEK, Miloslav: *Mělnické městské hospodářství před Bílou horou*. Časopis Společnosti přátel starožitností 63, 1955, s. 147–168.
- BĚLOHLÁVKOVÁ, Jana: *Městská správa v Plzni na prahu husitství*. Acta Universitatis Carolinae Pragensis, Philosophica et Historica, Z pomocných věd historických 10, 1992, s. 43–46.
- BĚLOHLÁVKOVÁ, Jana: *Nejstarší dochovaná plzeňská městská kniha soudní z let 1407–1411*. Rozbor pramene a jeho využití pro dějiny města. Sborník archivních prací 39, 1989, s. 121–195.
- BĚLOHLÁVKOVÁ, Jana: *Příspěvek ke vzniku městských knih v Plzni*. Archivní časopis 35, 1985, s. 210–215.
- BERÁNEK, Karel – DVOŘÁK, Miloš: *Nejstarší privilegia města Českého Brodu*. *Vetustissima civitatis Bohemobrodensis privilegia*. Středočeský sborník historický 25, 1999, s. 3–48.
- BERÁNEK, Karel – DVOŘÁK, Miloš: *Rentovní rejstřík města Českého Brodu z r. 1449*. Archivní prameny Kolínska 1997, s. 3–92.
- BERÁNEK, Vladimír: *Knih pamětní Kostelce nad Labem*. Středočeský sborník historický 21, 1995, s. 67–77.
- BERÁNEK, Vladimír: *Sladový urbář města Liberce*. Příspěvek k hospodářským dějinám města Liberce v předbělohorském období. *Fontes Nissae*. Prameny Nisy 5, 2004, s. 35–60.
- BERÁNKOVÁ, Marie: *Městská správa v Rejšejně*. Vlastivědný sborník Muzea Šumavy 5, 2001, s. 37–44.
- BERGER, Tilman: *Užívání češtiny jako úředního jazyka v druhé polovině 18. století na příkladu města Chrudimě*. In: *Východočeská duchovní a slovesná kultura v 18. století*. Sborník příspěvků ze symposia konaného 27. – 29. 5. 1999 v Rychnově nad Kněžnou. Boskovice 1999, s. 43–78.
- BERGER, Tilman: *Zweisprachigkeit in den Ratsprotokollen von Chrudim (1750–1850)*. In: *Prozesse kultureller Integration und Desintegration*. Deutsche, Tschechen, Böhmen im 19. Jahrhundert. München 2005, s. 249–273.
- Bibliografie k moravským královským městům ve středověku a raném novověku (1990–2010)*. Red. Hana JORDÁNKOVÁ – Ludmila SULITKOVÁ. Brno 2014.
- BIERMANN, Gottlieb: *Verfassungsgeschichte der Stadt Troppau bis 1614*. In: Programm des k. k. zweiten (evangelischen) Staats-Gymnasiums in Teschen 1871–72, s. 3–34.
- BÍLEK, Karol: *Správa města Sobotky v 16. a 17. století a poměr ke kostecké vrchnosti*. In: *Poddanská města v systému patrimoniální správy*. Ústí nad Orlicí 1995, s. 78–84.
- BIMAN, Stanislav: *Vojenské obsazení území připojeného k Německu podle mnichovské dohody a období jeho vojenské správy (1. – 20. října 1938)*. Historie okupovaného pohraničí 1938–1945 1, Ústí nad Labem 1998, s. 72–153.
- BISINGER, Zdeněk: *Privilegia městečka Kostelce nad Černými lesy po roce 1526*. Středočeský sborník historický 16, 1981, s. 193–197.
- BISINGEROVÁ, Marie: *Agenda kutnohorské městské správy v 16. století ve světle radních manuálů*. Práce z Okresního archivu v Kutné Hoře. Kutná Hora 1984, s. 1–28.
- BISINGEROVÁ, Marie: *Osmisoudcovský úřad v Kutné Hoře*. Středočeský sborník historický 34, 2008, s. 37–46.
- BISINGEROVÁ, Marie: *Správa města Kutné Hory v 15. a 16. století a instituce městských písařů*. Shrnutí dosavadních poznatků. Acta Universitatis Carolinae Pragensis, Philosophica et Historica, Z pomocných věd historických 10, 1992, s. 47–52.
- BISINGEROVÁ, Marie: *Úřad královského rychtáře v Kutné Hoře a jeho písemnosti*. Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie 61, 2007, č. 1–2, s. 81–86.
- BLÁHOVÁ, Marie: *Die städtische Gerichtsbarkeit und ihr Schriftgut im böhmischen Spätmittelalter*. In: *La diplomatica dei documenti giudiziari (dai placiti agli acta – secc. XII–XV)*. Bologna, 12. – 15. settembre 2001. X congresso internazionale. Roma 2004, s. 463–477.
- BLÁHOVÁ, Marie: *Nejstarší městská kniha města Kolína*. In: *Z pomocných věd historických*. In memoriam Zdeňka Fialy. Praha 1978, s. 117–139.

- BOBKOVÁ, Lenka – SVOBODOVÁ, Iveta: *Struktura městské sítě v severních Čechách v druhé polovině 15. a na počátku 16. století*. Sborník Severočeského muzea – Historie 10, 1991, s. 5–25.
- BOCK, Jiří: *Historický a hospodářsko-správní vývoj Trutnova do roku 1620*. Sborník archivních prací 55, 2005, s. 314–378.
- BOCK, Jiří: *O komorním platu Trutnova v dochovaných právních rukopisech z 15. a 16. století*. Příspěvek k dějinám věnných měst a české královské komory. Ročenka Státního okresního archivu v Trutnově 1999, s. 159–169.
- BÖNSCHOVÁ, Barbora: *Tzv. pergamenová a papírová kniha (diplomatický rozbor nejstarších dochovaných královédvorských knih)*. Sborník archivních prací 69, 2019, č. 2, s. 309–343.
- BORÁK, Mečislav: Těšín za války a německé okupace. In: *Český Těšín 1920–1989*. Válečné a poválečné osudy města. Opava 2011, s. 21–41.
- BORKOVCOVÁ, Marie: *Samospráva města Lanškrouna od roku 1791*. Lanškrounsko. Vlastivědný sborník Městského muzea Lanškroun 15, 2017, s. 2–5.
- BREITENBACHER, Anton: *Die Müglitzer Stadtchronik aus dem Jahre 1727*. Zeitschrift des Deutschen Vereins für die Geschichte Mährens und Schlesiens 29, 1927, s. 1–39.
- BRICHOVÁ, Jaroslava: *Kancelář Starého Města pražského v době lucemburské do roku 1367*. Acta Universitatis Carolinae Pragensis, Philosophica et Historica, Z pomocných věd historických 10, 1992, s. 59–65.
- BROCKHAUSEN, Karl – WEISKIRCHNER, Richard: *Österreichische Städteordnungen*. Die Gemeindeordnungen und Gemeindevahlordnungen der mit eigenen Statuten versehenen Städte der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder. Wien 1895.
- BRZOBOHATÝ, Jan: *Okupační finanční správa v odtržených českých oblastech v letech 1938–1945*. Sborník archivních prací 12, 1962, č. 2, s. 68–86.
- BUKAČOVÁ, Irena: *Městská privilegia kralovická*. Kralovice 1982.
- BURGEROVÁ, Marcela: Inventáře pozůstalostí města Litoměřic 17. století. In: *Města severozápadních Čech v raném novověku*. Ústí nad Labem 2000, s. 77–85.
- BYSTRICKÝ, Vladimír: *Dvě stříbrské městské knihy*. Archivní časopis 40, 1990, s. 207–211.
- BYSTRICKÝ, Vladimír: *Jan Telítka, první královský rychtář ve Stříbře po roce 1547*. Sborník Okresního muzea v Tachově 7, 1972, s. 15–33.
- BYSTRICKÝ, Vladimír: Testamenty ve Stříbře v letech 1495–1572. In: *Pozdně středověké testamenty v českých městech*. Praha 2006, s. 265–270.
- CAFURKOVÁ, Marie: *Konfirmace privilegií města Ivančic v 17. a 18. století*. Novověké revize středověkých a raně novověkých listin. Sborník archivních prací 40, 1990, s. 397–430.
- CAIS, Petr: *Jazyková otázka v úředním styku německých obecních samospráv meziválečného Československa na příkladu města Horní Blatná*. Západočeské archivy 5, 2014, s. 138–147.
- CAIS, Petr: *Město Krásné Údolí v letech 1938–1945*. Správa malého sudetského města v prostředí Třetí říše. Západočeské archivy 10, 2019, s. 124–136.
- CAIS, Petr: *Odeslaná korespondence města Jáchymova*. Sonda do písemných kontaktů krušnohorského horního města v polovině 16. století. Západočeské archivy 1, 2010, s. 81–90.
- CAIS, Petr: *Rychtářský úřad v Krásném Údolí (1793–1850) jako příklad nižšího stupně komunální správy 1. poloviny 19. století*. Funkcionáři, činnost, kompetence. Západočeské archivy 4, 2013, s. 85–96.
- CAIS, Petr: *Účetní materiály kamerálního účetnictví obecní samosprávy v Čechách v letech 1850–1945 (se zřetelem k situaci v českém pohraničí)*. Archivní časopis 56, 2006, s. 249–285.
- CEKOTA, Vojtěch: Organizace městské samosprávy v Přerově v 17. a 18. století. In: *Sborník prací k sedmdesátinám univ. prof. PhDr. Ladislava Hosáka*. Ostrava 1968, s. 83–90.
- CIRONIS, Petros: *Účty města Rokycan v letech 1599–1600*. Minulost Rokycanska 7, 1997, s. 3–21.
- COGANOVÁ, Daniela: *Působnost peckovského purkmistrovského úřadu a jeho kanceláře za kartuziánů v letech 1627–1782*. Z Českého ráje a Podkrkonoší 23, 2010, s. 11–30.
- ČÁDA, František: *Rukopisy města Znojma*. Studie o rukopisech 5, 1966, s. 97–144.
- ČÁP, Jaroslav: *Listiny a listy fondu Archiv města Náchod*. Stopami dějin Náchodska 13, 2009, s. 227–380.
- ČÁP, Jaroslav: *Nejstarší náchodský radní manuál z let 1709–1716*. Správní poměry města Náchoda na počátku 18. století. Stopami dějin Náchodska 9, 2003, s. 49–60.
- ČÁP, Jaroslav: Poznámky k organizaci regulovaného magistrátu v Náchodě. In: *Poddanská města v systému patrimoniální správy*. Ústí nad Orlicí 1996, s. 133–162.
- ČÁP, Jaroslav: *Terminologie místní samosprávy po vydání obecního zřízení 16. dubna 1864 na příkladu měst současného Královéhradeckého kraje*. Východočeské listy historické 23–24, 2005, s. 31–40.
- ČÁP, Jaroslav: Vznik regulovaného magistrátu v Náchodě. In: *Česká města v 16. – 18. století*. Praha 1991, s. 83–91.
- ČAREK, Jiří – LŮŽEK, Bořivoj: *Názvosloví městských knih v severozápadních Čechách*. Sborník archivních prací 18, 1968, č. 2, s. 452–477.
- ČAREK, Jiří: *Městské a jiné úřední knihy hlavního města Prahy*. Praha 1956.

- ČECHURA, Jaroslav: *Finanční hospodaření Českých Budějovic v letech 1396–1416*. Numismatický sborník 19, 1993, s. 33–66.
- ČECHURA, Jaroslav: *Úřad rychtáře v Litoměřicích v předhusitském období*. Vlastivědný sborník Litoměřicko 21–22, 1985–1986, s. 51–76.
- ČELAKOVSKÝ, Jaromír: *O právech městských M. Brikciho z Licska a o poměru jich k starším sbírkám právním*. Právník 19, 1880, s. 721–736, 757–774, 793–808, 829–837.
- ČELAKOVSKÝ, Jaromír: *O středověkém zřízení radním a královských městech moravských*. Časopis Matice moravské 29, 1905, s. 97–133.
- ČELAKOVSKÝ, Jaromír: *O vývoji středověkého zřízení radního v městech pražských*. Sborník příspěvků k dějinám hl. města Prahy 1, 1920, č. 2, s. 124–389.
- ČELAKOVSKÝ, Jaromír: *Obnovování rad v královských městech v Čechách*. Časopis Musea království Českého 53, 1879, s. 88–112, 258–266.
- ČELAKOVSKÝ, Jaromír: *Úřad podkomořský v Čechách*. Časopis Musea království Českého 51, 1877, s. 3–31, 239–271, 437–458, 557–580; 52, 1878, s. 14–43.
- ČERMÁK, Miloslav: *Olomoucké a brněnské míry a váhy v r. 1708*. Okresní archiv v Olomouci 1974, s. 60–62.
- ČERNIKOVSKÝ, Petr: *Po stopách nejstarších náchodských privilegií*. Stopami dějin Náchodska 11, 2007, s. 209–226.
- ČERNÝ, Jan: *Knihy trhových smluv města Nového Strašecí z let 1610–1669*. Rakovnický historický sborník 4, 2003, s. 39–102.
- ČERNÝ, Jan: *Korespondence města Rakovníka s Kadani v 16. a 17. století*. Comotovia 2009, s. 117–125.
- ČERNÝ, Jan: *Registra městských hospodářů v Rakovníku*. Rakovnický historický sborník 6, 2005, s. 47–61.
- ČERNÝ, Jan: *Službu svú vzkazujem, slovně opatrnosti páni sousedé a přátelé naši milí*. Registra odeslaných listů města Rakovníka z let 1534–1544 (1545). Rakovnický historický sborník 7, 2006, s. 163–228.
- ČERNÝ, Václav: *Hospodářské instrukce*. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v XV. – XVIII. století. Praha 1930.
- ČERNÝ, Zbyněk: *Gesetze und Verordnungen im mittelalterlichen Eger*. Zákony a nařízení středověkého Chebu. In: *Po stopách šlechtického rodu Notthaffů – Notthaffti v Čechách a v Bavorsku. Auf den Spuren eines Adelsgeschlechts – Die Notthaffe in Böhmen und Bayern*. Cheb 2006, s. 430–443.
- ČESÁKOVÁ, Markéta: *Rychtářské manuály města Náchoda*. Prameny k dějinám náchodské městské správy 1. poloviny 17. století. Praha 2013.
- Česká města v 16. – 18. století*. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990. Red. Jaroslav PÁNEK. Praha 1991.
- ČÍŽEK, Jan: *Hrdelní soudnictví města Náchoda v 16. století*. Stopami dějin Náchodska 4, 1998, s. 9–52.
- ČOUPEK, Jiří: *Městská správa v Uherském Brodě a jiných poddanských městech a městečkách v 16. – 18. století*. Studia comeniana et historica 8, 1978, č. 18, s. 78–87.
- ČOUPEK, Jiří: *Správa kulturních zařízení v okrese Uherské Hradiště orgány samosprávy a okresními národními výbory*. Slovácko 49, 2007, s. 265–274.
- ČOUPEK, Lukáš: *Hospodaření obecních samospráv na Velehradském panství v první polovině 19. století*. Slovácko 57, 2015, s. 201–214.
- ČOUPEK, Lukáš: *Hospodaření s obecním jménem v městečku Polešovice v 1. polovině 19. století*. In: *Datum per manus*. Přátelé, kolegové a žáci Zbyňku Svitákovi k 60. narozeninám. Brno 2015, s. 417–429.
- ČOUPEK, Lukáš: *K vývoji obecní samosprávy na panství Buchlov před rokem 1850*. Slovácko 58, 2016, s. 193–205.
- ČOUPEK, Lukáš: *Nižší obecní úředníci a služebníci*. K vývoji obecní správy na velehradském panství před rokem 1850. Slovácko 56, 2014, s. 221–232.
- ČOUPEK, Lukáš: *Novověká kancelář města Uherského Hradiště do roku 1786*. Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, C 50, 2003, s. 149–159.
- ČOUPEK, Lukáš: *Obnovování obecních představených na velehradském panství v první polovině 19. století*. Slovácko 55, 2013, s. 273–290.
- ČOUPEK, Lukáš: *Rychtářský a pudmistrovský úřad na velehradském panství v době předbřeznové*. Časopis Matice moravské 133, 2014, č. 1, s. 71–89.
- ČOUPEK, Lukáš: *Správa obcí velkostatku Uherské Hradiště v době předbřeznové*. Slovácko 43, 2001, s. 139–160.
- ČOUPEKOVÁ, Magdalena: *Nejstarší uherskohradištská městská kniha Liber negotiorum civitatis Hradisch*. In: *Středověká města na Moravě a v sousedních zemích*. Red. Peter FUTÁK. Hodonín 2009, s. 11.
- DEBNAR, Alexandr: *Mirovická privilegia*. Podbrdsko 11, 2004, s. 14–23.
- DĚDKOVÁ, Lidmila, *Ochranná municipální města v Čechách*. Studie o vývoji a postavení poddanských měst a jejich správy po Bílé hoře. Sborník archivních prací 28, 1978, s. 292–355.
- DĚDKOVÁ, Lidmila: *Organizace a písemnosti regulovaného magistrátu v Litomyšli*. Sborník archivních prací 13, 1963, č. 2, s. 205–240.

- DĚDKOVÁ, Lidmila: Problematika právního základu tzv. municipálních měst v Čechách. In: *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*. Praha 1982, s. 35–40.
- DĚDKOVÁ, Lidmila: *Úloha vrchnostenského rychtáře v městské správě litomyšlské*. Zprávy z muzeí od Trstenické stezky 7, 1969, s. 25–34.
- Dějiny obecní správy královského hlavního města Prahy za léta 1860–1880*. Svazek 1. Red. Vojtěch KRAUS. Praha 1903.
- DOČEKAL, Bohumil: *Povinnosti obecního sluhy ve Stříbrných Horách*. Havlíčkobrodsko 4, 1991, s. 29–30.
- DOLEŽAL, Daniel: *Trutnovská manská soustava a její kniha z let 1480–1539*. Sborník archivních prací 42, 1992, č. 2, s. 207–259.
- DOLISTA, Karel: *Předhusitský Nymburk a jeho nejstarší kniha městského soudu*. Sborník archivních prací 26, 1976, s. 139–202.
- DŘÍMAL, Jaroslav: *Brněnské městské knihy, právo a listiny za písaře Jana z Gelnhausen*. Sborník archivních prací 8, 1958, č. 1, s. 109–129.
- DŘÍMAL, Jaroslav: *Kroniky a pamětní knihy městských písařů brněnských v době předbělohorské*. Brno v minulosti a dnes 2, 1960, s. 82–124; 3, 1961, s. 93–108.
- DŘÍMAL, Jaroslav: *Městské berně královských měst moravských od poloviny 15. století do roku 1526*. Brno v minulosti a dnes 4, 1962, s. 85–124.
- DŘÍMAL, Jaroslav: *Samospráva na Moravě a ve Slezsku*. Brno 1957.
- DUFKA, Jiří: *Tišnovská radnice kolem roku 1830*. Sonda do fungování regulovaného magistrátu. Muzeum Brněnska 2008, s. 53–58.
- ĎURČANSKÝ, Marek: Agenda podkomořího věnných měst a podkomořího královských měst ve vzájemném porovnání. Několik poznámek k praxi za třicetileté války. In: *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*. Mělník 2004, s. 32–36.
- ĎURČANSKÝ, Marek: Česká královská města v letech 1640–1648 ve světle register podkomořího královských měst. In: *Konec švédské okupace a poválečná obnova ve 2. polovině 17. století*. Red. Martin ELBEL – Milan TOGNER. Olomouc 2002, s. 351–358 (Historická Olomouc, sv. 13).
- ĎURČANSKÝ, Marek: *Česká města a jejich správa za třicetileté války*. Zemský a lokální kontext. Praha 2013.
- ĎURČANSKÝ, Marek: Kolektivní paměť měst? Narativní prameny městské provenience, jejich autoři a vztah k pramenům diplomatické povahy na příkladu středních Čech v první polovině 17. století. In: *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740)*. České Budějovice 2006, s. 375–388.
- ĎURČANSKÝ, Marek: Komparativní přístup ve výzkumu dějin správy českých měst v raném novověku. Dosavadní výzkum a výhledy do nejbližší budoucnosti. In: *Města ve středověku a raném novověku jako badatelské téma posledních dvou desetiletí*. Praha 2013, s. 43–54.
- ĎURČANSKÝ, Marek: *Nymburk a jeho správa za třicetileté války*. Nymburk 2012.
- ĎURČANSKÝ, Marek: *Nymburk v letech 1629–1634 ve světle městských register a jiných pramenů 2*. Městská kancelář a obsahový rozbor register. Středočeský sborník historický 26–27, 2000–2001, s. 15–43.
- ĎURČANSKÝ, Marek: Nymburský radní protokol z let 1635–1636. Předběžná zpráva o jednom dlouhodobém badatelském zájmu. In: *Archivum amicus historici est*. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Hany Jordánkové. Brno 2015, s. 294–308.
- ĎURČANSKÝ, Marek: Obnovování městských rad v českých královských městech v letech 1624–1636. In: *Osm set let pražské samosprávy*. Praha 2002, s. 93–101 (= Documenta Pragensia 21).
- ĎURČANSKÝ, Marek: Písaři městských kancelářů a předbělohorská univerzita: na cestě k širšímu pohledu. In: *Úřední písemná kultura v českých a moravských městech ve středověku a raném novověku*. Praha – Dolní Břežany 2018, s. 219–236.
- DUŠKOVÁ, Sáša: *Účast měst a jejich obyvatel na diplomatické činnosti*. Acta Universitatis Carolinae Pragensis, Philosophica et Historica 1, Z pomocných věd historických 10, 1992, s. 67–70.
- DVOŘÁK, Miloš: *Českokobrodská privilegia císaře Zikmunda z r. 1437*. Archivní prameny Kolínska 6, 1996, s. 3–10.
- DVOŘÁK, Miloš: *Městská správa v Českém Brodě a její písemnosti do roku 1623*. Sborník archivních prací 32, 1982, s. 170–224.
- DVOŘÁK, Rudolf: *Změny ve zřízení městském na Moravě r. 1848*. Časopis Matice moravské 34, 1910, s. 14–33; 35, 1911, s. 273–289, 430–442; 37, 1913, s. 126–148.
- DVOŘÁKOVÁ, Květoslava – KOVÁŘ, Daniel: *Nejstarší urbář královského města Českých Budějovic z roku 1513*. Staré Budějovice. Sborník prací k dějinám královského města Českých Budějovic 1, 2005, s. 171–186.
- EBEL, Martin: *Dějiny českého stavebního práva*. Praha 2007.
- EDL, Jan: *Přehled změn v organizaci politické správy v letech 1928–1948*. Paginae Historiae 14, 2006, s. 483–546.
- d'ELVERT, Christian: *Beiträge zur Geschichte der königlichen Städte Mährens, insbesondere der k. Landeshauptstadt Brünn*. 1. Band. Brünn 1860.

- d'ELVERT, Christian: *Die Gemeindevermögens-Gebahrung in Mähren und oesterr. Schlesien vor dem Erscheinen der neuen Gemeindeordnung (1849)*. Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. konigl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde 1860, Nr. 10, s. 73–75.
- d'ELVERT, Christian: *Zur Geschichte des Gemeindewesens in Mähren und Oester.-Schlesien*. II. Die Municipal-Städte in Mähren und Oester. Schlesien und deren Verhältnisse zu ihren Schutzobrigkeiten. Die unterthänigen Städte und Marktflecken in beiden Ländern. Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. konigl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde 1865, Nr. 6, s. 41–46, 85–88, 94–98.
- d'ELVERT, Christian: *Zur Geschichte des Gemeindewesens, insbesondere der Gemeinde-Gebarung in Mähren und Schlesien*. Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. konigl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde 1876, Nr. 6, s. 43–46.
- FASORA, Lukáš: Městské spořitelny v teorii a praxi obecní samosprávy ve druhé polovině 19. století. In: *Finanční elity v českých zemích (Československu) 19. a 20. století*. Praha 2008, s. 268–285.
- FASORA, Lukáš: *Správa brněnských předměstí*. Brno v minulosti a dnes 17, 2003, s. 143–163.
- FASORA, Lukáš: *Zdravotnická politika brněnského magistrátu 1851–1914*. Vlastivědný věstník moravský 58, 2006, č. 3, s. 262–270.
- FEIGE, Jakub: *Tři příběhy obecní samosprávy na česko-německém národnostním rozhraní: Šumburk nad Desnou – Tanvald – Velké Hamry (1850–1945)*. Fontes Nissae. Prameny Nisy 12, 2011, s. 75–130.
- FEJTOVÁ, Olga: Od milosrdenství a dobročinnosti k systému státní a komunální chudinské péče v městech pražských v dlouhém 19. století. In: „*Chudé budete mít mezi sebou stále...*“ Od charity k sociální politice ve městech 18. – 20. století. Praha 2015, s. 213–237.
- FIALOVÁ, Eva: *Formulářová sbírka s písemnostmi pražských měst v třeboňském rukopise sign. C 5*. Příspěvek k diplomatice Nového Města pražského na počátku 15. století. Sborník archivních prací 36, 1986, č. 2, s. 475–545.
- FILIP, Václav: K vývoji správy města Třeboně. In: *Šest set let města Třeboně*. Třeboň 1976, s. 7–28.
- FLODR, Miroslav: *Brněnské městské právo. Zakladatelské období (–1359)*. Brno 2001.
- FLODR, Miroslav: *Brněnské městské právo po smrti notáře Jana (1359–1389)*. Brno 2006.
- FLODR, Miroslav: *Jura originalia civitatis brunensis*. Privilegium českého krále Václava I. z ledna 1243 pro město Brno. Brno 1993.
- FLODR, Miroslav: *Nálezy brněnského městského práva*. Sv. 1, (–1389). Brno 2007 (Brno v minulosti a dnes, Supplementum).
- FLODR, Miroslav: *Úsilí městské rady o jurisdikci nad brněnskými předměstími ve 13. a 14. století*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada historická (C) 44, 1995, č. 42, s. 25–38.
- FRANCEK, Jindřich: *Soudní kniha města Jičína z let 1457–1547*. Východočeský sborník historický 2, 1992, s. 57–82.
- FRANCEK, Jindřich: *Úřad kostelníků v Jičíně a jejich kniha záduší z let 1431–1508*. Sborník archivních prací 31, 1981, č. 1, s. 75–104.
- FRANCEK, Jindřich: *Zločinnost a bezpráví*. Praha – Litomyšl 2011 (Velké dějiny zemí Koruny české, tematická řada).
- FRANKOVÁ, Lidmila: *Diplomatika a správa poddanských měst v době předbělohorské*. Acta Universitatis Carolinae Pragensis, Philosophica et Historica, Z pomocných věd historických 10, 1992, s. 77–80.
- FRANKOVÁ, Lidmila: *Pacovské listiny z 15. a 16. století*. Vlastivědný sborník Pelhřimovska 8, 1997, s. 4–10.
- FRANKOVÁ, Lidmila: Poddanství a jeden ze způsobů jeho likvidace (municipální ochranná města). In: *Poddanská města v systému patrimoniální správy*. Ústí nad Orlicí 1996, s. 11–18.
- GAJDOŠÍK, Petr: *Českolipské purkmistrovské rejstříky 1576–1617*. Sborník archivních prací 54, 2004, s. 459–565.
- GAJDOŠÍK, Petr: *Diplomatický rozbor knihy počtů úřadu purkmistra ve Šternberku z let 1604–1635 a možnosti badatelského využití*. Olomoucký archivní sborník 16, 2018, s. 128–132.
- GAWRECKI, Dan: *Jak Opava ztratila v roce 1924 pravomoc politického úřadu 1. instance*. Opava. Sborník k dějinám města 3, 2003, s. 85–89.
- GÖRNER, Josef: *Německá terminologie z doby nacistické okupace*. Sborník archivních prací 15, 1965, č. 1, s. 173–228.
- GRÜNER, Gregor: *Die Gemeindeverwaltung der Landeshauptstadt Troppau in den Jahren 1911 bis einschliesslich 1921*. Troppau 1928.
- HAAS, Antonín: *Městské zřízení ve Velvarech před třicetiletou válkou*. Středočeský sborník historický 3, 1959, s. 5–41; 4, 1960, s. 1–49.
- HAAS, Antonín: *O tak řečeném právu královském rožmberských měst a městeček*. Jihočeský sborník historický 26, 1957, č. 3–4, s. 69–74.
- HAAS, Antonín: *Právní oblasti českých měst*. Časopis Společnosti přátel starožitností 60, 1952, s. 15–24.
- HAAS, Antonín: *Pravomoc českého krále nad poddanskými městy a městečky*. Právněhistorické studie 4, 1958, s. 153–184.

- HAUBERTOVÁ, Květoslava: *Hospodaření města Žlutice na počátku 17. století ve světle knihy obecních počtů*. Západočeský historický sborník 7, 2001, s. 179–216.
- HAUBERTOVÁ, Květoslava: *Loketsko v ortelních manuálech apelačního soudu v letech 1548–1740*. K zániku chebské oblasti městského práva v roce 1548. Sborník Chebského muzea 2005, s. 8–22.
- HAVELKA, Eduard: *Die Gerichtsbarkeit der Stadt Sternberg (1381–1754) mit besonderer Berücksichtigung des Verhältnisses zum Olmützer Oberhofe und zur Prager Apellationskammer*. Zeitschrift des Deutschen Vereins für die Geschichte Mährens und Schlesiens 3, 1899, s. 171–194, 275–279.
- HEINZEL, Erwin: *Zwei trautenauer Urbare aus den Jahren 1544 und 1545*. Jahrbuch des deutschen Riesengebirgs-Vereines 23, 1934, s. 29–74.
- HEROLD, Vilém: *O nejstarší městské knize lounské*. Sborník archivních prací 21, 1971, s. 32–92.
- HIML, Pavel: *Pozorovat, popsat, stvořit*. Osvícenská policie a moderní stát 1770–1820. Praha 2019.
- Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*. Svazek 1. Ostrava 1966.
- HLADKÝ, Ladislav: *Police nad Metují - středověké a novověké město či městečko?* Královéhradecko 1, 2004, s. 71–79.
- HLAVÁČEK, Ivan – KAŠPAR, Jaroslav – NOVÝ, Rostislav: *Vademecum pomocných věd historických*. Praha 2002 (3. vydání).
- HLAVÁČEK, Ivan: *Dva příspěvky k diplomacie pražských měst za husitství*. Zápisky katedry československých dějin a archivního studia 7, 1963, s. 71–87.
- HLAVÁČEK, Ivan: *Jazyk v česko-moravských městských kancelářích v době předhusitské*. Vybrané příklady. Sborník archivních prací 63, 2013, č. 2, s. 235–302.
- HLAVÁČEK, Ivan: *Kanceláře českých měst jako střediska kulturního života své doby, zejména v pozdním středověku*. Acta Universitatis Carolinae Pragensis, Philosophica et Historica, Z pomocných věd historických 10, 1992, s. 22–30.
- HLAVÁČEK, Ivan: *Městské kopiáře v Čechách ve středověku, několik všeobecných úvah*. In: *Stav a perspektivy zpřístupňování středověkých a raně novověkých městských knih*. Ústí nad Labem 2001, s. 309–326.
- HLAVÁČEK, Ivan: *Pražské městské kanceláře a kancelář dvorská v pozdním středověku. Několik marginalií*. In: *Osm set let pražské samosprávy*. Praha 2002, s. 29–38 (= Documenta Pragensia 21).
- HLAVÁČEK, Ivan: *Zákonodárné dílo Pavla Kristiána Koldína z Koldína a městská diplomatika*. In: *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*. Praha 1982, s. 279–288.
- HLAVÁČEK, Ivan: *Znojemští a král Zikmund v počátcích husitské revoluce. Skromný příspěvek k typologii městských písemností pozdního středověku*. In: *Per saecula ad tempora nostra*. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka. Svazek 1. Praha 2007, s. 94–99.
- HLAVAČKA, Milan: *Školství pod egidou samosprávy*. In: *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století*. Sborník příspěvků z 24. ročníku sympozia k problematice 19. století, Plzeň 4. – 6. března 2004. Praha 2004, s. 85–91.
- HLAVAČKA, Milan: *Užívání jazyka v byrokratizované komunikaci a samospráva v Čechách (1792–1914)*. Český časopis historický 103, 2005, s. 800–827.
- HLAVAČKA, Milan: *Zlatý věk české samosprávy*. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862–1913. Praha 2006.
- HLAVÁČKOVÁ, Ludmila: *Snahy o vytvoření sítě obecních (obvodních) a okresních lékařů v Čechách v letech 1856–1859*. Příspěvek k dějinám zdravotní správy v Čechách. Archivní časopis 21, 1971, s. 198–213.
- HLAVINKA, Karel: *Po stopách starých pamětních knih města Kyjova*. Časopis Matice moravské 67, 1947, s. 117–129.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu do současnosti*. Praha 2005 (2. vydání).
- HLOCH, Jiří: *Postranní právo Panny Marie pod řetězem – konec mosta (1547–1659)*. Pražský sborník vlastivědný 1962, s. 97–114, 124–126.
- HOFFMANN, František: *K dílu Jana z Gelnhausenu a jeho pokračovatelů v Jihlavě*. Praha 1972.
- HOFFMANN, František: *K oblastem českých práv městských*. Studie o rukopisech 14, 1975, s. 27–68.
- HOFFMANN, František: *Městská diplomatika a správa z hlediska současné městské historiografie*. Acta Universitatis Carolinae Pragensis, Philosophica et Historica, Z pomocných věd historických 10, 1992, s. 81–84.
- HOFFMANN, František: *Správa a městské knihy litomyšlské od 14. do 16. století*. Sborník archivních prací 57, 2007, č. 2, s. 451–573.
- HOFMANN, Gustav: *Vrchnostenská správa poddanských měst a městeček v jihozápadních Čechách v letech 1750–1850*. In: *Poddanská města v systému patrimoniální správy*. Ústí nad Orlicí 1996, s. 45–52.
- HOFMEISTER, Herbert: *Die Magistratverfassung Josefs II.* In: *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*. Praha 1982, s. 107–114.
- HOLEC, František: *Poříční právo na Novém Městě pražském*. Příspěvek k dějinám městské správy v 16. – 18. století. Právněhistorické studie 14, 1969, s. 181–199.

- HONCOVÁ, Jaroslava: *Daň z hlavy a nejstarší soupis obyvatel Říčan*. Heraldika a genealogie 16, 1983, č. 2, s. 109–115.
- HOŠEK, Petr: Nejstarší libochovická městská kniha z let 1544–1602. In: *Města severozápadních Čech v raném novověku*. Ústí nad Labem 2000, s. 211–222.
- HRADILOVÁ, Marta: *Narativní prameny k dějinám města Soběslavi*. Táborský archiv 11, 2002, s. 191–205.
- HRADILOVÁ, Marta: Nejstarší městská kniha v Lipníku nad Bečvou a její první dva písaři. In: *Pocita Evě Šmilauerové*. Sborník k 60. narozeninám PhDr. Evy Šmilauerové, CSc. Praha 1995, s. 49–59.
- HRADILOVÁ, Marta: Soběslavské kšafty 1455–1526. In: *Pozdně středověké testamenty v českých městech*. Praha 2006, s. 221–230.
- HRACHOVÁ, Hana: *Městská správa v Rokycanech v letech 1573–1699*. Sborník archivních prací 63, 2013, č. 2, s. 334–382.
- Hrdelní soudnictví v českých zemích 16. – 18. století*. Sborník příspěvků z konference konané v Pardubicích 21. – 22. 9. 1995. Red. Jindřich FRANCEK. Pardubice 1996.
- Hrdelní soudnictví českých zemí. Soupis pramenů a literatury*. Red. Jindřich FRANCEK – Tomáš ŠIMEK. Praha – Pardubice 1995.
- HRDINA, Jan – JÍŠOVÁ, Kateřina: Významní protonotáři pražských měst 15. století jako měšťané, úředníci a literáti. In: *Úřední písemná kultura v českých a moravských městech ve středověku a raném novověku*. Praha – Dolní Břežany 2018, s. 189–218.
- HRUBÁ, Michaela: „*Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle*“. Pozůstalostní praxe a agenda královských měst v severozápadních Čechách v předbělohorské době. Ústí nad Labem 2003.
- HRUBÁ, Michaela: Kniha soudní a pamětní města Ústí nad Labem (1438–1514) v kontextu studia městských knih v severozápadních Čechách. In: *Ve znamení země Koruny české*. Sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové, CSc. Red. Luděk BŘEZINA – Jana KONVIČNÁ – Jan ZDYCHINEC. Praha 2006, s. 305–313.
- HRUBÁ, Michaela: *Zahájené soudy v Lounech, Žatci a Litoměřicích v předbělohorské době*. Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 1–2, Z pomocných věd historických 16, 2007, s. 745–752.
- HUBÁČKOVÁ, Ivana: *Městská kancelář ve Znojmě v první třetině 15. století*. Ročenka Státního okresního archivu ve Znojmě 2002, s. 10–23.
- HUBÁČKOVÁ, Ivana: *Úředníci a služebníci města Znojma v první třetině 15. století*. Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis. Řada C, svazek 6, 2003, s. 171–183.
- HUBENÝ, David: Obecní výkonná policie ve Slaném za druhé světové války. In: *Město a region v dramatickém století*. Slaný a Slánsko ve XX. století. Sborník z historické konference 9. listopadu 2013 v Městském centru Grand. Slaný 2014, s. 94–105.
- HUDEČEK, Ondřej: *Protipovodňové instrukce a jiná opatření orgánů veřejné moci proti povodním v Praze na sklonku 18. století*. Historická geografie 41, 2015, č. 2, s. 131–154.
- HUŠKA, Jakub: *Kompetence brněnského magistrátu ve světle cechovních řádů*. Srovnání brněnských cechovních privilegií s generálním cechovním patentem a artikuly. Brno v minulosti a dnes 27, 2014, s. 49–62.
- CHALOUPKA, Gracián: *Dva seznamy městské dávky Uherského Hradiště z druhé poloviny 14. století*. Časopis Matice moravské 78, 1959, s. 139–160.
- CHARVÁT, Jiří: *Požární řády staré Chrudimě*. Chrudimské vlastivědné listy 3, 1994, č. 1, s. 1–3.
- CHLÁDKOVÁ, Michaela: Syndik a zkoušený radní regulovaného magistrátu. Příklad Johana Rambouska. In: *Člověk na Moravě ve druhé polovině 18. století*. Brno 2008, s. 48–63.
- CHLÁDKOVÁ, Michaela: *Volba městského písaře v městečku Kunžak v první polovině 19. století*. Archivum Trebonense 12, 2011, s. 305–315.
- CHOCHOLÁČ, Bronislav: *Stalo se Léta Páně za rychtářství...* Příspěvek k dějinám správy městečka Dolní Bobrová a k majetkovým poměrům jeho představitelů v 2. polovině 16. století a v 17. století. Časopis Matice moravské 116, 1997, č. 1, s. 119–136.
- „*Chudé budete mít mezi sebou stále...*“ Od charity k sociální politice ve městech 18. – 20. století. Stati a rozšířené příspěvky z 32. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy... ve dnech 8. a 9. října 2013. Praha 2015 (= Documenta Pragensia 34).
- CHYLÍK, Jindřich: *Obecní hospodářství moravského městečka před r. 1848*. Obzor národohospodářský 20, 1915, s. 179–183, 228–232.
- IŠA, František: *Poselská služba ve Dvoře Králové nad Labem – registra poselství branných z r. 1740*. Krkonoše – Podkrkonoší 9, 2009, s. 61–73.
- Jakž lidé hodnověrní zprávu činí*. Formy písemné komunikace v raném novověku. Red. Marta HRADILOVÁ – Marie TOŠNEROVÁ. Praha 2018.
- JANÁK, Jan: Domovské právo ve starém Rakousku a v ČSR. In: *Pocita akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám*. Praha 1975, s. 147–167; nově také in: *Morava v národním a politickém ruchu 19. Století*. Sborník studií k 75. narozeninám profesora Jana Janáka. Brno 2007, s. 431–448.

- JANÁK Jan: *Moravská a slezská správa a samospráva v letech 1740 až 1948*. Vlastivědný věstník moravský 42, 1990, č. 3, s. 338–356.
- JANÁK, Jan: Státní správa a územní samospráva 1740–1945. In: *Ústřední moc a regionální samospráva*. Mikulovské sympozium 23, 1993. Břeclav – Brno 1993, s. 53–83.
- JANIŠ, Dalibor: *Úřad rychtáře a městská jurisdikce v Brně ve 13. a 14. století*. 1. část. Zakladatelské období. 2. část. Období rozvoje města. Brno v minulosti a dnes 25, 2012, s. 33–49; 26, 2013, s. 11–25.
- JANIŠOVÁ, Jana: *Královské město v moravských předbělohorských zemských zřízeních*. Kapitola „O stavu městským“ v právním spisu Karla staršího ze Žerotína. Brno v minulosti a dnes 22, 2009, s. 107–134.
- JELÍNEK, Tomáš: Magistrát hlavního města Prahy a národní školství. In: *Mezi liberalismem a totalitou*. Praha 1997, s. 103–109 (= Documenta Pragensia 27).
- JELÍNEK, Tomáš: *Politika pražské radnice v oblasti tělovýchovy a sportu do roku 1938*. Pražský sborník historický 36, 2008, s. 201–230.
- JIRKOVÁ, Pavla: *Jihlavské testamenty na přelomu 16. – 17. století*. Prameny pro dějiny rodinných struktur, historickou demografii a sociografii. Sborník archivních prací 60, 2010, s. 3–239.
- JIRINEC, Václav: *Knihy černá a smolná*. Z pokladů kasejovického archivu. Jižní Plzeňsko 4, 2006, s. 71–76.
- JORDAN, Rudolf: *Ein Krumauer Stadtschreiber aus dem Beginne des 18. Jahrhunderts (Johann Franz Tschernichen)*. Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 52, 1914, s. 365–413.
- JORDÁNKOVÁ, Hana: Brněnské prvorepublikové obecní podniky a městská správa. In: *Sborník k počtě Evy a Karla Waskových, západočeských archivářů*. Plzeň 2011, s. 231–237.
- JORDÁNKOVÁ, Hana: *Zemské hlavní město Brno a jeho vrchní magistrátní ředitelé*. Sonda do byrokratického aparátu I. republiky. Brno v minulosti a dnes 14, 2000, s. 171–194.
- JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: *Brněnská městská kancelář v předbělohorském období* (Prosopografická a diplomatická studie). Sborník archivních prací 45, 1995, č. 2, s. 291–510.
- JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ Ludmila: *Brněnský správní model „tří rad“ v pobělohorském období*. Brno v minulosti a dnes 31, 2018, s. 289–308.
- JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: Fungování nejvyššího městského správního orgánu ve světle pamětních zápisů městských písařů na příkladu raně novověkého Brna. In: *Pragmatické písemnosti v kontextu právním a správním*. Praha 2008, s. 139–153.
- JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: *Historiografie ve vztahu k moravským královským městům ve středověku a raném novověku a edice městských písemností*. Brno v minulosti a dnes 26, 2013, s. 297–348.
- JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: Kompetence brněnských radních v předbělohorské době. Porovnání se situací v dalších moravských královských městech. In: *Osm set let pražské samosprávy*. Praha 2002, s. 39–54 (= Documenta Pragensia 21).
- JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: Kompetence rychtářského úřadu v Brně v předbělohorském období. In: *Pocita Janu Janákovu, předsedovi Matice moravské, profesorovi Masarykovy univerzity věnují k sedmdesátinám jeho přátelé a žáci*. Brno 2002, s. 127–147.
- JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: *Městští písaři a vrcholná politika čtvrtého stavu*. Na příkladu města Brna. Časopis Matice moravské 125, 2006, s. 367–396.
- JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: *Městští písaři v Brně v předbělohorském období a jejich sociální postavení*. Acta Universitatis Carolinae Pragensis, Philosophica et Historica, Z pomocných věd historických 10, 1992, s. 85–90.
- JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: *Rychtářské knihy z Archivu města Brna jako významné prameny k výzkumu kriminality v raném novověku*. Časopis Matice moravské 120, 2001, s. 175–186.
- JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: Zásady testamentární praxe královského města na jihoněmeckém právu (na příkladu Brna). In: *Pozdně středověké testamenty v českých městech*. Praha 2006, s. 39–53.
- JUOK, Jiří: *Nález privilegií města Nového Jičína z let 1373 a 1560 ve vidimusu z roku 1604 a jejich edice*. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín 51, 1997, s. 16–44.
- KADEŘÁBEK, Josef: Komunikace ve městech v době protireformace. Nástin vývoje a perspektiv domácí historiografie. In: *Města ve středověku a raném novověku jako badatelské téma posledních dvou desetiletí*. Praha 2013, s. 215–225 (= Documenta Pragensia 32).
- KADEŘÁBEK, Josef: *Vrcholné orgány městské správy ve Slaném v letech 1610–1620*. Středočeský sborník historický 36, 2010, s. 3–21.
- KAFKOVÁ, Renata – KLADIWA, Pavel: Pět moravských obecních spořitelů před první světovou válkou. In: *Finanční elity v českých zemích (Československu) 19. a 20. století*. Praha 2008, s. 286–306.
- KAFKOVÁ, Renata: Proměny obecní samosprávy v Novém Jičíně 1850–1914. In: *Občanské elity a obecní samospráva 1848–1948*. Brno 2006, s. 338–355.
- KANÁK, Bohdan: Několik poznámek k rozdílu severoněmeckého a jihoněmeckého práva v českých zemích. In: *Ad fontes*. Sborník k 60. narozeninám PhDr. Karla Müllera. Opava 2018, s. 50–60.

- KAŇÁK, Bohdan: *Proměny rolí přísežných a konšelů v prostředí magdeburského práva na příkladu správy města Olomouce*. *Paginae Historiae* 22, 2014, č. 2, s. 144–152.
- KAŇÁK, Bohdan: *Příspěvek k hrdelnímu právu v Olomouci 1331–1731*. Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci 1 (20), 1992, s. 191–196.
- KAŇÁK, Bohdan: *Tajemství olomouckých městských knih*. Olomouc 2014.
- KAŇÁK, Bohdan: Zvláštnosti průběhu soudního jednání u olomouckého městského práva v hrdelních případech podle procesního řádu z roku 1550. In: *Hrdelní soudnictví českých zemí 16.–18. století*. Pardubice 1996, s. 101–106.
- KAPAVÍKOVÁ, Marie – VANĚK, Lubomír: *Kutnohorští městští písaři 15. a 16. století (písaři městských knih)*. Kutná Hora 1984.
- KAPAVÍKOVÁ, Marie: *Kutnohorské radní knihy z let 1462–1527 a městská správa v tomto období*. Sborník archivních prací 23, 1973, č. 1, s. 106–155.
- KAPAVÍKOVÁ, Marie: *Příspěvek k organizaci městské správy v Kutné Hoře v 16. století*. Středočeský sborník historický 16, 1981, s. 57–82.
- KAPRAS, Jan: *Právní dějiny zemí Koruny české*. Svazek 3. Praha 1920.
- KARLÍČEK, Petr – HLADÍKOVÁ, Věra: *Samospráva Střekova a přidružených obcí v úřadu městského obvodu Střekov (1850–2018)*. Ústí nad Labem 2018.
- KASTNER, Quido: *Kmetický soud v Litoměřicích v druhé polovině 16. století*. Sborník archivních prací 19, 1969, s. 495–517.
- KASTNER, Quido: *Městská správa v Litoměřicích v 16. století*. In: *Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie*. Sborník příspěvků z vědecké konference konané v Pardubicích 29. – 30. 9. 1997. Red. Petr VOREL. Pardubice 1999, s. 135–144.
- KEJŘ, Jiří: *O nejstarší listině města Hodonína*. Studie o rukopisech 22, 1983, s. 77–86.
- KEJŘ, Jiří: *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Praha 1998.
- KEJVALOVÁ, Karolína: *Korespondence věnného města Hradce Králové s okolní šlechtou ve světle dochovaných konceptních register a jejich zápisů z roku 1589*. Východočeský sborník historický 34, 2018, s. 5–37.
- KILIAN, Jan: *Kašperskohorská městská správa a soudnictví za třicetileté války*. Právněhistorické studie 45, 2016, č. 2, s. 28–39.
- KILIÁN, Jan: *Mělnické registrum kšaftovní z let 1491–1536 – dosud nevyužitý pramen*. In: *Pozdně středověké testamenty v českých městech*. Praha 2006, s. 231–241.
- KILIÁN, Jan: *Vrchnostenský statek mělnické městské obce v první polovině 17. století*. Středočeský sborník historický 24, 2006, s. 9–39.
- KLABOUC, Jiří: *Die Gemeindeselbstverwaltung in Österreich 1848–1918*. Wien 1986.
- KLABOUC, Jiří: *Die Lokalverwaltung in Cisleithanien*. In: *Die Habsburger Monarchie 1848–1918*. 2. Verwaltung und Rechtswesen. Wien 1975, s. 270–305.
- KLABOUC, Jiří: *Ke vzniku novodobých jednotek místní správy v Čechách v letech 1849–1863*. *Acta regionalia* 1965, s. 164–172.
- KLABOUC, Jiří: *Staré české soudnictví*. Jak se dříve soudovalo. Praha 1967.
- KLADIWA, Pavel: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914*. Díl 1. Vývoj legislativy. Ostrava 2007.
- KLADIWA, Pavel: *Město a městská samospráva éry Františka Josefa I. v procesu modernizace*. Česko-slovenská historická ročenka 2007, s. 23–49.
- KLADIWA, Pavel: *Specifika systému obecních voleb v předlitavském období a jeho vliv na volební kulturu (na příkladu Moravy a Rakouského Slezska)*. *Historie – Otázky – Problémy* 6, 2014, č. 1, s. 64–81.
- KLADIWA, Pavel: *Statutární města Moravy a Slezska 1850–1914*. Slezský sborník, *Acta Silesiaca* 105, 2007, č. 3, s. 178–199.
- KLADIWA, Pavel – POKLUDOVÁ, Andrea – KAFKOVÁ, Renata: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914*. Díl 2, svazek 1. Muži z radnice. Ostrava 2008.; Díl 2, svazek 2. Finance a infrastruktura. Ostrava 2009.
- KLÁPŠTĚ, Jan: *Měšťané a lidé z města*. In: *Člověk českého středověku*. Edd. František ŠMAHEL – Martin NODL. Praha 2002, s. 337–363.
- KLEMENT, Karl: *Einige Notizen über den Magistrat der königl. Stadt Mähr. Neustadt im 17., besonders 18. Jahrhundert bis zu seiner gänzlichen Umgestaltung durch das Hofdecret v. 24. Febr. 1786*. Jahresbericht des Landes-Realgymnasiums im Mähr. Neustadt 1889/90, s. 1–32.
- KLEPL, Jan: *Královská města česká počátkem 18. století*. Reformy hospodářské a správní. *Český časopis historický* 38, 1932, s. 260–284, 489–521; 39, 1933, s. 57–71.
- KMOCHOVÁ, Romana: *„Nulla calamitas sola. Jedna těžkost druhou volá!“*. Správa města Slaný za třicetileté války. *Theatrum historiae* 16, 2015, s. 77–105.
- KNOLL, Vilém: *Poznámky k dějinám středověkého trestního práva na Chebsku*. Sborník Společnosti pro výzkum kamenných křížů 2005, s. 11–18.

- KNOLL, Vilém: *Vývoj chebské zemské a městské správy do počátku 15. století*. Právník 141, 2002, s. 207–246.
- KNOTKOVÁ, Veronika: „Slavná rado městská, ráčiž mi povoliti příspěvek.“ Penzijní zabezpečení pražských obecních úředníků, jejich vdov a sirotků. In: *Veitché stáří, nebo zralý věk moudrosti?* Sborník příspěvků z 28. ročníku symposia k problematice 19. století Plzeň, 28. února – 1. března 2008. Praha 2009, s. 161–169.
- KOCOUREK, Ludomír: *Vládní obvod Ústí nad Labem 1938–1945*. Základní charakteristika. Historie okupovaného pohraničí 1938–1945 1, 1998, s. 25–41.
- KOMÁRKOVÁ, Hana: „Nüchtern und fleißig verhalten.“ Služební přísahy v pozdně středověkých a raně novověkých městech severní Moravy a Slezska. *Folia historica Bohemica* 31, 2016, č. 2, s. 141–167.
- KONEČNÝ, Karel a kol.: *Litovel*. Velké dějiny města. Díl 1. Od nejstarších dob do roku 1918. Díl 2. Od roku 1918 do současnosti. Litovel 2018.
- KONEČNÝ, Karel a kol.: *Uničov, historie moravského města*. Uničov 2013.
- KONEČNÝ, Stanislav: *O zakládacích listině města Poličky*. Litomyšl 2008.
- KONVIČNÁ, Jana: Několik poznámek k pražskému městskému hospodářství na přelomu 18. a 19. století. In: *Osm set let pražské samosprávy*. Praha 2002, s. 129–140 (= Documenta Pragensia 21).
- KONVIČNÁ, Jana: *Vznik všeobecného ukazatele, základní evidenční pomůcky spisovny pražského magistrátu*. *Paginae historiae* 22, 2014, č. 2, s. 174–180.
- KOPÁČEK, Ludvík: *Dobříšská privilegia*. Příbram 1915.
- KOPEČKOVÁ, Jana: *Předbělohorská kniha křařů města Domažlic a možnost jejího využití k výzkumu každodenního života*. *Západočeský sborník historický* 6, 2000, s. 117–144.
- KORBELÁŘOVÁ, Irena: *Městské soudnictví v Moravské Ostravě ve světle rychtářských knih (1692–1787)*. Ostrava 16, 1991, s. 338–350.
- KORBELÁŘOVÁ, Irena: *Urbář města Opavy*. Opava. Sborník k dějinám města 2, 2000, s. 39–41.
- KORDIOVSKÝ, Emil: *Hustopečské listiny*. Břeclav 1996.
- KORDIOVSKÝ, Emil: *Majetková držba a vývoj správy města Podivína*. In: *Podivín, vlastivědný sborník*. Podivín 1997, s. 157–161.
- KOŠTÁL, Miloslav: *Děčínské městské knihy v 16. století*. Sborník archivních prací 21, 1971, s. 519–544.
- KOŠTÁL, Miloslav: *Město Děčín a jeho správa do 16. století*. *Z minulosti Děčína* 1, 1965, s. 77–105.
- KOTĚŠOVEC, František: *Privilegia města Vodňan*. In: *Vodňany a Vodňansko*. Sborník historických prací k dějinám města Vodňan vydaný u příležitosti oslav Roku Vodňan (1996–1997). Vodňany 1997, s. 52–54.
- KOUDELA, Miroslav: *Smolná kniha města Šternberka*. Okresní archiv v Olomouci 1990, s. 85–86.
- KOVÁŘ, Daniel: *Vývoj funkce čtvrtníka v královském městě Českých Budějovicích od 15. století do první světové války*. *Archivní časopis* 69, 2019, s. 165–194.
- KRÁKORA, Pavel: *Vývoj samosprávy v Přerově v letech 1861–1914 a fenomén školství*. Praha 2016.
- Královská a poddanská města od své geneze k industrializaci a postindustrializaci*. Red. Jiří JUROK. Ostrava – Nový Jičín – Příbor 2002.
- KRATOCHVÍL, Miloš Václav: *Šestipanské úřady v Starém a Novém Městě pražském do r. 1547 a jejich knihy*. Sborník příspěvků k dějinám hl. města Prahy 6, 1930, s. 149–264.
- KRATOCHVÍL, Miloš Václav: *O vývoji městské správy pražské od roku 1848*. Praha 1936.
- KREUZ, Petr: *Dějiny pozdně středověkého a raně novověkého městského soudnictví v českých zemích v české historiografii posledních dvaceti let*. In: *Města ve středověku a raném novověku jako badatelské téma posledních dvou desetiletí*. Praha 2013, s. 179–225 (= Documenta Pragensia 32).
- KREUZ, Petr: *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon*. *Právněhistorické studie* 33, 1993, s. 53–88.
- KREUZ, Petr: *K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*. In: *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. – 18. století*. Pardubice 1996, s. 63–100.
- KREUZ, Petr: *Neznámý pramen k dějinám hrdelního soudnictví města Benešova z poloviny 18. století*. K nedožitým 65. narozeninám Evy Procházkové. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 52, 2018, s. 167–177.
- KREUZ, Petr: *Odras rozhodovací činnosti městského soudu Starého Města pražského a městského soudu spojených pražských měst v pražských městských knihách z doby jagellonské*. In: *Úřední písemná kultura v českých a moravských městech ve středověku a raném novověku*. Praha – Dolní Břežany 2018, s. 339–348.
- KROC, Jan: *Městská správa v Radnicích za třicetileté války*. *Minulostí Rokycanska* 5, 1969, s. 11–14.
- KROTILOVÁ, Jana: *Město Slaný ve světle svých majestátní*. *Slánský obzor* 5, 1997, s. 25–42.
- KROTILOVÁ, Jana: *Slaný – pohled do správních dějin*. *Slánský obzor* 3, 1995, s. 34–39.
- KRŠKA, Ivan: *Brněnská městská listina z první poloviny 14. století*. *Brněnský archivní věstník* 3, 1958, s. 40–56.
- KRŠKA, Ivan: *Brněnská právní naučení Uherskému Hradišti ve druhé polovině 14. století*. *Brno v minulosti a dnes* 4, 1962, s. 200–209.
- KRŠKA, Ivan: *Městští písaři v Lipníku nad Bečvou do zrušení magistrátu*. *Acta Universitatis Carolinae Pragensis, Philosophica et Historica, Z pomocných věd historických* 10, 1992, s. 91–94.

- KRUMPHOLCOVÁ, Jana: *Komunikace českých královských měst v době předbělohorské*. Úřední korespondence mezi Českým Brodem, Kolínem a Nymburkem. Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny 4, 2002, č. 1, s. 20–33.
- KRUŽÍK, Miroslav: *Instrukce pro obecní zaměstnance města Svatky*. Příspěvek k dějinám obecní samosprávy na přelomu 19. a 20. století. Západní Morava 3, 1999, s. 197–211.
- KRUŽÍK, Miroslav: *Obecní lesy městečka Jimramova*. Západní Morava 1, 1997, s. 50–58.
- KŘESADLO, Karel: K omezování městské samosprávy v Jihlavě v 18. století. In: *Ústřední moc a regionální správní a právní dějiny*. Mikulovské sympozium 23, 1993. Břeclav – Brno 1995, s. 197–200.
- KŘESADLO, Karel: *Správa a soudnictví ve Slaném v polovině 16. století*. Středočeský sborník historický 10, 1975, s. 173–182.
- KŘESADLO, Vít: Zápisy v nejstarší městské knize Nového Města na Moravě. In: *Sto let od narození profesora Jindřicha Šebánka*. Sborník příspěvků. Brno 2000, s. 117–127.
- KŘESADLO, Vít: *Jihlavská česká městská registra v letech 1573–1574*. Západní Morava 1, 1997, s. 88–93.
- KUBÁTOVÁ, Ludmila: *Dva rukopisy statut horních měst Jáchymova – 1526 a Horního Slavkova – 1610*. Studie z dějin hornictví 38, 2009, s. 83–89.
- KUBŮ, František: *Chebský městský stát ve středověku*. Vznik a vrcholné období do počátku 16. století. České Budějovice 2006.
- KUBŮ, František: *Správa chebského městského státu ve 14. a 15. století*. Acta Universitatis Carolinae Pragensis, Philosophica et Historica, Z pomocných věd historických 10, 1992, s. 95–99.
- KÜHNDEL, Jan: *Nejstarší městská kniha prostějovská*. Ročenka Národopisného a průmyslového musea města Prostějova a Hané 6, 1929, s. 57–137.
- KURAL, Václav – RADVANOVSKÝ Zdeněk a kol.: *Sudety pod hákovým křížem*. Ústí nad Labem 2002.
- KŮRKA, Pavel B.: *Kostelníci, úředníci, měšťané*. Správa farnosti v utrakvismu. Praha 2010.
- KŮRKA, Pavel B.: Volení a v obci vyhlášení? Vztah městské a zádušní správy v utrakvismu – základní přehled. In: *Ve znamení zemí Koruny české*. Sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové, CSc. Red. Luděk BŘEZINA – Jana KONVIČNÁ – Jan ZDYCHINEC. Praha 2006, s. 305–313.
- KUX, Johann: *Verwaltungsgeschichte der Stadt Olmütz*. Olmütz 1942.
- LAŠTOVKA, Karel: Počátky samosprávy v českých zemích. In: *Miscellanea historico-iuridica*. Sborník prací o dějinách práva napsaných k oslavě šedesátin JUDra Jana Kaprasa. Praha 1940, s. 155–166.
- LHOTÁK, Jan: *K vývoji městské správy v Sušici od nejstarších dob do roku 1850*. I–III. Minulost Západočeského kraje 43, 2008, s. 13–78; 44, 2009, s. 139–193; 45, 2010, s. 245–291.
- LHOTÁK, Jan: *Kašperské Hory – město, či městečko?* Příspěvek k právním dějinám hornické lokality. Právněhistorické studie 41, 2012, s. 88–117.
- LHOTÁK, Jan: Města horní svobodná. In: *Encyklopedie českých právních dějin*. Red. Karel SCHELLE – Jaromír TAUCHEN. Svazek 3, K–M. Plzeň 2016, s. 634–639.
- LHOTÁK, Jan: Města královská horní. In: *Encyklopedie českých právních dějin*. Red. Karel SCHELLE – Jaromír TAUCHEN. Svazek 3, K–M. Plzeň 2016, s. 629–634.
- LHOTÁK, Jan: Města municipální (ochranná). In: *Encyklopedie českých právních dějin*. Red. Karel SCHELLE – Jaromír TAUCHEN. Svazek 3, K–M. Plzeň 2016, s. 639–643.
- LHOTÁK, Jan: *Město Sušice a jeho poddaní*. K úloze a významu vrchnostenského hospodaření královských měst v raném novověku. Praha 2018.
- LHOTÁK, Jan: *Šosovní nebo poddanské vesnice?* K interpretaci pozemkového příslušenství zeměpanských měst ve středověku. Český časopis historický 111, 2013, č. 3, s. 517–562.
- LINHART, Kamil: *Obecní hospodářství města Louny za válek napoleonských*. Louny 1933.
- MACEK, Jaroslav: *Okupační justice v českém pohraničí a její vývoj (1938–1945)*. Sborník archivních prací 13, 1963, č. 1, s. 63–118.
- MACEK, Jaroslav – BRZOBOHATÝ, Jan: *Spisová manipulace nacistické okupační správy – zásady a vývoj*. Sborník archivních prací 15, 1965, č. 1, s. 229–276.
- MACEK, Pavel – UHLÍŘ, Lubomír: *Dějiny obecních policií*. Díl 1. Jejich obraz v heraldice. Praha 2004.
- MACKOVÁ, Marie: *K úřadování a spisovněm obcí a měst, které od 1. října 1938 náležely pod říšskoněmeckou správu*. Archivní časopis 49, 1999, s. 235–240.
- MACKOVÁ, Marie: Municipální ochranná města Česká Třebová a Ústí nad Orlicí. In: *Česká města v 16. – 18. století*. Praha 1991, s. 153–159.
- MACKOVÁ, Marie: *Municipální ochranné město Ústí nad Orlicí*. Ústí nad Orlicí 1995.
- MACKOVÁ, Marie: Municipální ochranné město Ústí nad Orlicí v podmínkách lichtenštejnského panství. In: *Poddanská města v systému patrimoniální správy*. Ústí nad Orlicí 1996, s. 35–39.
- MÁCOVÁ, Libuše: *Hospodářství města Tábora na počátku 17. století*. Jihočeský sborník historický 36, 1967, s. 7–20.
- MÁCOVÁ, Libuše: Městská správa v Táboře na počátku 17. století. In: *Tábor*. Sborník k 550. výročí vzniku města. Tábor 1970, s. 50–74.

- MACHÁČEK, Fridolín: Městská rada a městská kancelář v Plzni v XVI. století. In: *K dějinám československým v období humanismu*. Sborník prací věnovaných Janu Bedřichu Novákovi k 60. narozeninám. Red. Bedřich JENŠOVSKÝ – Bedřich MENDL. Praha 1932, s. 233–261.
- MACHÁČEK, Fridolín: Městský soud a městský rychtář v Plzni v XVI. stol. In: *Sborník prací věnovaných prof. dr. Gustavu Friedrichovi k šedesátým narozeninám 1871–1931*. Red. Václav VOJTÍŠEK a kol. Praha 1931, s. 247–258.
- MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie: *Formování a vývoj panství města Plzně*. Sborník archivních prací 65, 2015, č. 1, s. 3–98.
- MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie: *Konírské právo v Plzni v 1. polovině 18. století*. Rozbor pramene. *Minulost Západočeského kraje* 39, 2004, s. 115–155.
- MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie: *Liber memorabilium Starého Města pražského z let 1631–1648 (1656)*. V kontextu soudobých pražských knih pamětních. Sborník archivních prací 57, 2007, č. 2, s. 574–706.
- MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, Marie – ŠIROKÝ, Radek: *Obecní lékárna v Plzni v 16. – 18. století*. Dějiny a stavební vývoj. *Minulost Západočeského kraje* 42, 2007, s. 112–152.
- MALÝ, Karel: Vývoj městského práva v Čechách (na místo úvodu). In: *Práva městská Království českého*. (Edice s komentářem). Praha 2013, s. 11–29.
- MALÝ, Karel: *Zur Entwicklung der Selbstverwaltung in den Böhmischen Ländern in der Jahren 1848 bis 1915*. In: *Die Verwaltung*. Zeitschrift für Verwaltungswissenschaft (Berlin) 19, 1986, s. 373–391.
- MALÝ, Karel a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha 2003 (3. vydání).
- MALÝ, Tomáš: *Kterak „Starochrudimští“ na smrtelném loži křaštovali*. Testamentární praxe v raně novověké Chrudimi. Sborník prací východočeských archivů 10, 2005, s. 13–36.
- MAMULA, Jakub: *Městská privilegia*. Kapitoly z dějin města Krnova. Krnov 2018.
- MARADA, Miroslav: *Ke vzniku židovských politických obcí v Přerově, Lipníku a Hranicích*. Sborník Státního okresního archivu Přerov 24, 2016, s. 30–36.
- MAREK, Jaroslav: *Městská síť na Moravě v 15. a 16. století*. Časopis Matice moravské 90, 1971, s. 281–303.
- MAREŠ, Jan: *Kancelář a písaři města Loun v předhusitské době*. I. Ústecký sborník historický 2003/1, s. 117–143.
- MAREŠ, Jan: *Soudní kniha I C 2 jako pramen k dějinám města Loun*. Sborník archivních prací 50, 2000, s. 3–119.
- MARTÍNEK, Zdeněk: *Hospodářství a správa královských měst podkomořských v Čechách v letech 1620–1784*. *Acta Universitatis Carolinae Pragensis, Philosophica et Historica, Z pomocných věd historických* 10, 1992, s. 101–106.
- MARTÍNEK, Zdeněk: Měšťan – duchovní – úředník. Služba a povolání (1). Profesionalizace úřednictva a kancelář města Pelhřimova v 18. století. In: *Pragmatické písemnosti v kontextu právním a správním*. Red. Zdeněk HOJDA – Hana PÁTKOVÁ. Praha 2008, s. 345–366.
- MARTÍNEK, Zdeněk: *Trhová privilegia měst a městeček na Pelhřimovsku do poloviny 18. století*. Vlastivědný sborník Pelhřimovska 10, 1999, s. 41–54.
- MARTÍNKOVÁ, Lenka: Městské knihy do roku 1600 z Pelhřimovska a možnosti jejich edičního zpracování, se zvláštním zřetelem k nejstarší pelhřimovské městské knize. In: *Stav a perspektivy zpřístupňování středověkých a raně novověkých městských knih*. Ústí nad Labem 2010, s. 365–381.
- MARTÍNKOVÁ, Petra: „Liber civilis Cassiowycz“. Nejstarší městská kniha kasejovická z let 1417–1562. In: *Kasejovice (1264–2014)*. Sborník příspěvků k 750. výročí první písemné zmínky o Kasejovicích. Kasejovice 2014, s. 7–16.
- MARTINOVSKÝ, Ivan: Ochranné město Chabařovice. In: *Poddanská města v systému patrimoniální správy*. Ústí nad Orlicí 1996, s. 19–24.
- MAŘÍK, Antonín: *Komunální volby v Karlových Varech v letech 1850–1939*. Západočeský historický sborník 4, 1998, s. 187–210.
- MAŘÍK, Antonín: *Listiny města Karlových Varů*. Archivní časopis 48, 1998, s. 24–32.
- MAŘÍK, Antonín: *Počátky zdravotní záchranné služby města Karlovy Vary*. Západočeské archivy 9, 2018, s. 108–119.
- MAŘÍK, Antonín: *Postavení městských zaměstnanců na přelomu 19. a 20. století na příkladu Karlových Varů*. Západočeské archivy 4, 2013, s. 117–128.
- MAŘÍK, Antonín: Radní protokoly jako jeden z nejcennějších pramenů pro historii Karlových Varů. In: *VII. historický seminář Karla Nejdla, Karlovy Vary, 30. listopadu 1997*. Karlovy Vary 1998, s. 51–52.
- MAŘÍK, Antonín: *Správa města, písaři a archiv Karlových Varů*. Sborník archivních prací 48, 1998, č. 1, s. 105–187.
- MATEÁŠOVÁ, Olga: *Listiny archivu města Brušperku*. Sborník Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku 3, 2002, s. 92–97.
- MATEÁŠOVÁ, Olga: *Listiny archivu města Frýdku*. Sborník Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku 2, 2000, s. 78–84.

- MATEÁŠOVÁ, Olga: *Listiny archivu města Místků*. Sborník Státního okresního archivu ve Frýdku-Místků 1, 1999, s. 59–62.
- MATOUŠ, Václav: *Ortel podle práva*. Výsadní hrdelní právo města Dobrušky pro všechna města a vesnice bývalého panství opočenského a smiřického v letech 1364–1765. Rychnov nad Kněžnou – Dobruška 1997.
- MATOUŠ, Václav: *Výsadní hrdelní právo města Dobrušky*. Orlické hory a Podorlicko 8, 1996, s. 31–46.
- MAUR, Eduard: *Nová královská města v druhé polovině 16. století*. In: *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*. Praha 1982, s. 19–25.
- MAYEROVÁ, Renata: *Listiny a listy městečka Jesenice*. Rakovník 1998.
- MEDKOVÁ, Marta: *K historicko-správnímu vývoji a obecní samosprávě hlučinských obcí opavského okresu*. Archivní časopis 49, 1999, č. 4, s. 225–234.
- MELANOVÁ, Miloslava: *Vzdělávání úředníků a politiků samosprávy na sklonku habsburské monarchie*. In: *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století*. Sborník příspěvků z 24. ročníku symposia k problematice 19. století Plzeň, 4. – 6. března 2004. Praha 2004, s. 139–144.
- MENDELOVÁ, Jaroslava: *Obecné dobré velebiti, zlé tupiti a lidské spravedlnosti fedrovati*. Výbor statí Jaroslavy Mendelové k dějinám městské správy. Red. Olga FEJTOVÁ a kol. Praha 2012.
- MENDELOVÁ, Jaroslava: *Osmipanský úřad na Starém Městě pražském do r. 1637*. Pražský sborník historický 17, 1984, s. 90–104.
- MENDELOVÁ, Jaroslava: *Soupis písařů Nového Města pražského z let (1530) 1547–1650*. In: *Úřední písemná kultura v českých a moravských městech ve středověku a raném novověku*. Praha – Dolní Břežany 2018, s. 237–257.
- MENDELOVÁ, Jaroslava: *Správa Nového Města pražského v letech 1348–1784*. In: *Nové Město pražské ve 14. – 20. století*. Praha 1998, s. 43–59 (= Documenta Pragensia 17).
- MERTA, Andělín: *Vývoj pražské městské správy od roku 1922 do roku 1945*. Pražský sborník historický 9, 1975, s. 147–195.
- Města severozápadních Čech v raném novověku*. Red. Michaela HRUBÁ. Ústí nad Labem 2000 (Acta Universitatis Purkynianae, sv. 55).
- Města ve středověku a raném novověku jako badatelské téma posledních dvou desetiletí*. Stati a rozšířené příspěvky z 30. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve dnech 11. a 12. října v Clam-Gallasově paláci v Praze. Praha 2013 (= Documenta Pragensia 32).
- Městská diplomatika a správa v českých zemích do druhé světové války*. Red. Ivan HLAVÁČEK. Acta Universitatis Carolinae Pragensis, Philosophica et Historica, Z pomocných věd historických 10, 1992.
- Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference uspořádané Právnickou fakultou Univerzity Karlovy ve dnech 25. – 27. 9. 1979 v Praze. Red. Karel MALÝ. Praha 1982.
- Městské právo ve střední Evropě*. Sborník příspěvků z mezinárodní právnické konference „Práva městská Království českého“ z 19. – 21. září 2011, Praha. Red. Karel MALÝ – Jiří ŠOUŠA jun. Praha 2013.
- Městský farní kostel v českých zemích ve středověku*. Red. Jan HRDINA – Kateřina JÍŠOVÁ. Praha 2015 (Documenta Pragensia. Supplementum VI).
- Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16. – 18. století)*. Sborník příspěvků z konference uspořádané v Prostějově ve dnech 25. – 27. dubna 1995. Red. Michaela KOKOJANOVÁ. Prostějov 1997.
- MEZNIČEK, Jaroslav: *O nejstarší brněnské městské knize*. Forum Brunense 1992, s. 169–174.
- MEZNIČEK, Jaroslav: *Problém rozlišování měst, městeček a vesnic ve 13. – 15. století*. In: *Královská a poddanská města od své geneze k industrializaci a postindustrializaci*. Ostrava – Nový Jičín – Příbor 2002, s. 17–21.
- MILLER, Jaroslav: *Citationes solares v knihách pohonných města Olomouce*. Střední Morava 2, 1996, s. 44–50.
- MORAV, Karel – ŠEFČÍK, Erich: *K dataci tří šternberských urbářů z přelomu 16. a 17. století*. Okresní archiv v Olomouci 1975, s. 61–64.
- MRÁKA, Jiří – ŠTARHA, Ivan: *Hodonín. Městská privilegia*. Brno – Hodonín 1995.
- MRZÍLEK, Karel: *Privilegia královského města Kolína nad Labem*. Kolín 1975.
- MUSILOVÁ, Ivana: *Paleografická analýza nejstarší městské knihy Boskovic z let 1484–1581*. Sborník archivních prací 64, 2014, č. 2, s. 323–354.
- MUSILOVÁ, Ivana: *Václav Letovský, radní písař městečka Boskovic. K možnosti rekonstrukce životních osudů úředníka na malém poddanském městečku*. In: *Datum per manus*. Přátelé, kolegové a žáci Zbyňku Svitákovi k 60. narozeninám. Brno 2015, s. 289–329.
- MUŽÍK, Petr: *Historický a správní vývoj města Domažlic do počátku husitské revoluce*. Minulostí Západočeského kraje 13, 1976, s. 165–187.
- MUŽÍK, Petr: *Historický a správní vývoj města Domažlic v 15. století*. Okresní archiv Domažlice. Výroční zpráva 1978, s. 63–69.
- MUŽÍK, Petr: *Hospodářství a správa města Domažlic za třicetileté války*. Minulostí Západočeského kraje 16, 1980, s. 199–217.

- MUŽÍK, Petr: *Městská kancelář, správa a hospodářské poměry v Domažlicích v 16. a na počátku 17. století*. Sborník archivních prací 27, 1977, s. 53–109.
- NEDBALOVÁ, Helena: *Nejstarší kniha města Jihlavy*. Vlastivědný sborník Vysočiny. Oddíl věd společenských 9, 1994, s. 109–121.
- NENIČKA, Lubomír: *Městská správa v době nacistické okupace*. Příčiny a důsledky vzniku Velké Ostravy v roce 1941. *Theatrum historiae* 16, 2015, s. 231–263.
- NEŠPOR, Václav: *Dějiny roboty na panství olomouckém*. Olomouc 1960.
- NEUDERTOVÁ, Michaela – KUTHANOVÁ, Lenka: Ke komunikaci apelačního soudu a městských hrdelních soudů v době pobělohorské. In: *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. – 18. století*. Pardubice 1996, s. 119–132.
- NOVÁ, Alena: *Komunální správa v okupovaném pohraničí po 1. 10. 1938 (Ostrov-Schlackenwerth)*. Ústí nad Labem 1999.
- NOVÁČKOVÁ, Eva: *Městská samospráva v Moravských Budějovicích v době předbělohorské*. Vlastivědný věstník moravský 48, 1996, č. 2, s. 109–117.
- NOVOTNÝ, David: *Královští rychtáři ve věnných městech v předbělohorském období na příkladu Chrudimi, Vysokého Mýta a Poličky*. *Paginae historiae* 16, 2008, s. 49–101.
- NOVOTNÝ, David: *Královští rychtáři ve východočeských zeměpanských městech v době předbělohorské*. Olomouc 2012.
- NOVOTNÝ, Jiří – ŠOUŠA, Jiří: *K finančnímu zabezpečení správy českých měst koncem 19. a v první polovině 20. století*. *Acta Universitatis Carolinae Pragensis, Philosophica et Historica, Z pomocných věd historických* 10, 1992, s. 117–122.
- NOVOTNÝ, Jiří – ŠOUŠA, Jiří: Samospráva a české banky druhé poloviny 19. a první poloviny 20. století. In: *Vývoj české ústavnosti v letech 1618–1918*. Praha 2006, s. 664–683 (viz také in: *Mezi brázdou a bankovním úvěrem. O agrárních a peněžních dějinách 19. a 20. století*. Praha 2012, s. 413–432).
- NOVÝ, Rostislav: *Městské finanční knihy doby předhusitské a husitské*. Zápisky katedry československých dějin a archivního studia 4, 1960, s. 29–41.
- NOVÝ, Rostislav: *Poddanská města a městečka v předhusitských Čechách*. Československý časopis historický 21, 1973, s. 73–109.
- ODEHNAL, Petr: *Samospráva poddanského města Klobouky ve druhé polovině 16. století*. Vlastivědný věstník moravský 53, 2001, č. 2, s. 128–145.
- ODEHNAL, Petr: *Valaškokloboucké městské soudnictví v 16. a 18. století*. Zlínsko od minulosti k současnosti 18, 2001, s. 81–96.
- OLEJNÍK, Jan: *Liber memorabilium královského města Vodňan 1406–1834*. Vodňany a Vodňansko 4, 1997, s. 55–62.
- Osm set let pražské samosprávy*. Sborník příspěvků z 18. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy uspořádané... ve dnech 16. a 17. května 200. Red. Olga FEJTOVÁ – Václav LEDVINKA – Jiří PEŠEK. Praha 2002 (= Documenta Pragensia 21).
- PADRNOŠOVÁ, Jitka: Samospráva a školství. Bilance výzkumu v pěti západomoravských městech. In: *Občanské elity a obecní samospráva 1848–1948*. Brno 2006, s. 356–361.
- PÁNEK, Jaroslav: *Doklad o existenci divišovského hrdelního soudu v 15. století*. Středočeský sborník historický 11, 1976, s. 201–204.
- PÁNEK, Jaroslav: *Hrdelní soudnictví města Příbramě v 17. a 18. století*. Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k metodice studia jeho dějin. Středočeský sborník historický 13, 1978, s. 87–195.
- PÁNEK, Jaroslav: *Hrdelní soudnictví městečka Čechtice v 17. a 18. století*. Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice smolných knih. Středočeský sborník historický 12, 1977, s. 129–181.
- PÁNEK, Jaroslav: *Hrdelní soudnictví městečka Neveklova v 18. století*. Příspěvek k poznání pozdněfeudálního soudnictví v Čechách a k charakteristice patrimoniálních trestněprávních pramenů. Středočeský sborník historický 14, 1979, s. 71–109.
- PÁNEK, Jaroslav: *Hrdelní soudnictví na Vlašimsku v 16. – 18. století*. Příspěvek k poznání pozdněfeudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice jeho sociálně ekonomického zázemí. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 23, 1982, s. 163–197.
- PÁNEK, Jaroslav: *Křivsoudovské kriminální reverzy z 16. a 17. století*. Příspěvek k poznání pozdněfeudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice kriminálních reverzů. Středočeský sborník historický 15, 1980, s. 163–182.
- PÁNEK, Jaroslav: Města v politickém systému předbělohorského českého státu. In: *Česká města v 16. – 18. století*. Praha 1991, s. 15–39.
- PÁNEK, Jaroslav: *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*. Výsledky, problémy a perspektivy studia. Československý časopis historický 32, 1984, s. 693–728.

- PÁNEK, Jaroslav: *Smolná kniha městečka Divišova z let 1617–1751*. Středočeský sborník historický 8, 1973, s. 71–128.
- PÁNEK, Jaroslav – PROCHÁZKOVÁ, Eva: *Hrdelní soudnictví města Sedlčan v 15. – 18. století*. Příspěvek k poznání pozdněfeudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice soudní praxe na lobbkovickém dominiu. Vlastivědný sborník Podbrdsko 16, 1979, s. 23–87.
- PAPAJÍK, David: *Paměti obce Náměště na Hané*. Olomouc 1996.
- PĚŘEZ, Jan: *Lounská městská kancelář a její diplomatika 1418–1442*. Sborník Okresního archivu v Lounech 5, 1992, s. 3–33.
- PĚŘEZ, Jan: *Lounská městská správa a její úředníci 1418–1442 ve světle diplomatického materiálu lounské provenience*. Sborník Okresního archivu v Lounech 3, 1990, s. 14–30.
- PĚŘEZ, Jan: Svatební smlouva v poddanském městečku. Příspěvek k diplomatice Ronova nad Doubravou v 1. čtvrtině 17. století. In: *Gryspekové a předbělohorská šlechta. Kralovice a poddanská města*. Sborník příspěvků ze semináře konaného v Mariánské Týnici ve dnech 21. – 23. května 1997. Mariánská Týnice 1998, s. 87–93.
- PATEROVÁ, Petra: *Liber testium jako pramen pro studium aspektů kriminality v každodenním životě raně novověkých Loun*. Archivní časopis 66, 2016, s. 15–52.
- PÁTKOVÁ, Hana: *Album pozdně středověkého písma. Album scripturae medii aevi posterioris*. Svazek 1–13. Praha 2002–2013.
- PÁTKOVÁ, Hana: *Berní knihy Starého Města pražského 1427–1434*. Praha 1996.
- PÁTKOVÁ, Hana: Horažďovická městská kniha a syn pražského ševce. In: *V komnatách paláců – v ulicích měst*. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám. Praha 2007, s. 151–155.
- PÁTKOVÁ, Hana: *Liber Vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis*. Život jedné středověké městské knihy. Český časopis historický 105, 2007, s. 393–405.
- PÁTKOVÁ, Hana: *Lózunka v Březnici na sklonku středověku*. Podbrdsko 8, 2001, s. 26–43.
- PÁTKOVÁ, Hana: Městská kniha z Března u Chomutova. In: *Od knížat ke králům*. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky. Praha 2007, s. 358–362.
- PÁTKOVÁ, Hana: *Městské (ne) knihy*. Sborník archivních prací 69, 2019, č. 1, s. 189–244.
- PÁTKOVÁ, Hana: Městské knihy a jejich význam. In: *Historiografické a historické problémy středověku*. Praha 2016, s. 135–141.
- PÁTKOVÁ, Hana: Nástin vývoje městské správy Starého Města pražského ve 14. a 15. století. In: *Liber Vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis 1310–1518*. Praha 2011, s. 10–12.
- PÁTKOVÁ, Hana: Privilegia na vedení městských knih v poddanských městech pohusitských Čech. In: *Campana codex civitas. Miroslao Flodr octogenario*. Red. František NOVÁK. Brno 2009, s. 212–216.
- PÁTKOVÁ, Hana – BASTL, Ondřej: *Texty k výuce diplomatiky*. Dolní Břežany 2003.
- PAVLATA, Matěj: Podivínské městské kroniky. In: *Podivín*. Vlastivědný sborník jihomoravského města. Mikulov 1997, s. 297–307.
- PAVLICOVÁ, Silvia: *Prokop, písař Nového Města pražského*. Documenta Pragensia 17, 1998, s. 135–143.
- PELIKÁN, Čestmír: *Registra městské korespondence z Chlumce nad Cidlinou z let (1610) 1614–1649*. Sborník prací východočeských archivů 13, 2009, s. 131–162.
- PELTAN, Lubomír: *Jihlavské panství za působnosti hospodářského direktoria v letech 1726–1754*. Vlastivědný sborník Vysočiny. Oddíl věd společenských 11, 1998, s. 167–209.
- PELTAN, Lubomír: *Udělení tržního privilegia městečku Stonařovu v roce 1782*. Vlastivědný sborník Vysočiny. Oddíl věd společenských 13, 2002, s. 75–88.
- PEŠÁK, Václav: *Obecní dluhy královských, věnných a horních měst v Čechách, zvláště Starého Města pražského, po třicetileté válce*. Sborník příspěvků k dějinám hl. města Prahy 7, 1933, s. 311–466 (také jako zvláštní otisk).
- PEŠEK, Jiří – SLAVÍČKOVÁ, Pavla: *Recepce Práv městských Království českého ve městech magdeburského práva v Čechách a na Moravě*. In: *Městské právo ve střední Evropě*. Praha 2013, s. 83–94.
- PEŠEK, Jiří: *Pražské knihy kšaftů a inventářů*. Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské. Pražský sborník historický 15, 1982, s. 63–92.
- PEŠKA, Rostislav: *Vývoj městské správy Opočna*. Orlické hory a Podorlicko 11, 2001, s. 173–178.
- PETERKA, Jiří: *Pozemková kniha města Hradce nad Moravicí z let 1678–1749*. Opava 2002.
- PETR, Stanislav: *List rychtáře a přísežných města Kolína do Frankfurtu nad Mohanem z let 1335–1336*. Práce muzea v Kolíně 4, 1987, s. 57–87.
- PETR, Stanislav: *Vztahy města Kolína k „Zálabskému předměstí“ na počátku 14. stol. ve světle nových pramenů*. Archivní prameny Kolínska 1993, s. 3–12.
- PFLEGEROVÁ, Štěpánka: *Vznik a vývoj paumistrovského úřadu v Plzni*. Minulostí Západočeského kraje 42, 2007, s. 52–111.
- PÍŠALOVÁ, Hana: Chudinská péče v Opavě v letech 1860–1914 z pohledu obecní samosprávy. In: *Chudinství a chudoba jako sociálně historický fenomén*. Ambivalence dobových perspektiv, individuální a kolektivní strategie chudých a instrumentária řešení. Praha 2013, s. 277–292.

- PLEVOVÁ, Marie: *Konfirmace privilegií města Jemnice v 17. a 18. století*. Sborník archivních prací 56, 2006, s. 3–68.
- PLEVOVÁ, Marie: *Konfirmace privilegií města Uničova v 18. století*. Okresní archiv v Olomouci 1989, s. 71–89.
- Poddanská města v systému patrimoniální správy*. Sborník příspěvků z konference v Ústí nad Orlicí 12. – 13. září 1995. Red. Marie MACKOVÁ. Ústí nad Orlicí 1996.
- POKLUDOVÁ, Andrea: *Vývoj obecní samosprávy a obecní volby v Opavě v druhé polovině 19. a na počátku 20. století*. I. II. Slezský sborník. Acta Silesiaca 101, 2003, č. 1, s. 17–52, č. 4, s. 437–455.
- POLÁK, Stanislav: *Knihy pozemkové a knihy městské*. Poznámka k diplomatické terminologii. Archivní časopis 16, 1966, s. 208–215 (k tomu diskuse tamtéž 17, 1967, s. 98–101, 218–219).
- POLÁK, Stanislav: *Trhová kniha města Příbramě z let 1512–1553*. Sborník archivních prací 19, 1969, č. 2, s. 518–540.
- POLÁK, Stanislav: *Trhové knihy českých poddanských měst v 1. polovině 16. století*. Sborník archivních prací 18, 1968, s. 412–452.
- POLÁK, Stanislav: *Vrchnostenský rychtář v Dobříši r. 1768*. Středočeský sborník historický 7, 1972, s. 146–151.
- POLÁK, Stanislav: *Vyřizování spisu v městské kanceláři v Příbrami před regulací magistrátu a po ní*. Archivní časopis 16, 1966, s. 26–37.
- POLÁK, Stanislav: *Vývoj městské správy v Příbrami do roku 1850*. Vlastivědný sborník Podbrdská 1, 1966, s. 35–73.
- POPELKA, Petr: *Mocenský transfer, boj o radnice a problém slučování obcí po první světové válce*. Příklad národnostně smíšené oblasti Zábřezska. Časopis Matice moravské 137, 2018, č. 1, s. 87–111.
- Pozdně středověké testamenty v českých městech*. Prameny, metodologie a formy využití. Sborník příspěvků z konference uspořádané 30. listopadu 2005 Archivem hlavního města Prahy a Historickým ústavem Akademie věd České republiky. Red. Kateřina JÍŠOVÁ – Eva DOLEŽALOVÁ. Praha 2006.
- Pragmatické písemnosti v kontextu právním a správním*. Red. Zdeněk HOJDA – Hana PÁTKOVÁ. Praha 2008.
- PRAŽÁK, Jiří: *O metodě diplomatického studia městských knih*. Archivní časopis 2, 1953, s. 145–162, 205–227.
- PRAŽÁK, Jiří: *Rakouské právo ústavní*. Díl 1. Ústava obecní. Praha 1895.
- PROCHÁZKA, David: *Počet obecní města Přelouče za rok 1697*. In: *Práce studentů semináře „Metodika výzkumu a interpretace písemných pramenů regionálních dějin“*. Pardubice 2005, s. 11–30.
- PROCHÁZKOVÁ, Eva: *Hrdelní soudnictví města Benešova v 16. – 18. století*. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 21, 1980, s. 211–254.
- PROCHÁZKOVÁ, Eva: *Hrdelní soudnictví města Berouna v předbělohorské době*. Vlastivědný sborník Podbrdská 32–33, 1987, s. 93–167.
- PROCHÁZKOVÁ, Eva: *Hrdelní soudnictví města Berouna v letech 1621–1680*. Středočeský sborník historický 18, 1983, s. 5–49.
- PROCHÁZKOVÁ, Eva: *Hrdelní soudnictví města Miličína v 15. – 18. století*. Příspěvek k poznání pozdněfeudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice soudní praxe na rožmberském dominu. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 26, 1985, s. 249–270.
- PROCHÁZKOVÁ, Eva: *Hrdelní soudnictví města Votic v 16. – 18. století*. Příspěvek k poznání pozdněfeudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k využití městských pamětních knih jako trestněprávního pramene. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 22, 1981, s. 203–244.
- PROCHÁZKOVÁ, Eva: *Hrdelní soudnictví městeček Prčice a Sedlce v 16. – 18. století*. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 24, 1983, s. 239–258.
- PROCHÁZKOVÁ, Eva: *Městská správa v Benešově v první polovině 18. století*. Středočeský sborník historický 13, 1978, č. 1, s. 197–208.
- PROCHÁZKOVÁ, Eva: *Národní jazyky v kanceláři Starého Města pražského v době předhusitské*. Sborník archivních prací 28, 1978, č. 1, s. 18–65.
- PRZYBYLOVÁ, Blažena: *Ctně a řádně amicabile modo učiněná porovnání před rychtářem v Moravské Ostravě*. In: *Archivum amicus historici est*. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Hany Jordánkové. Brno 2015, s. 324–332.
- PUCHINGER, Zdeněk – SLAVÍČKOVÁ, Pavla: *Malé dějiny účetnictví v českých zemích před rokem 1989*. Olomouc 2014.
- RÁC, Jiří: *Poznámky k mělnickému rejstříku berně na Turky z roku 1503*. Středočeský sborník historický 5, 1970, s. 25–38.
- RAK, Petr: *Archiv, knihovna a muzeum. Integrace terciární sféry do městského úřadu v Chomutově po první světové válce*. In: *Comotovia 2002*. Sborník příspěvků z konference věnované výročí 750 let první písemné zmínky o existenci Chomutova (1252–2002). Chomutov 2003, s. 139–148.
- RAK, Petr: *Inventarizace pozůstalostí v předbělohorském Chomutově*. In: *Města severozápadních Čech v raném novověku*. Ústí nad Labem 2000, s. 35–53.
- RAK, Petr: *Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465–1603 a testamentární praxe v Kadani od poloviny 15. do počátku 17. století*. Sborník archivních prací 48, 1998, č. 2, s. 3–106.

- RAK, Petr: Rudolf Wenisch a diplomatika městských knih. In: *Česká beseda o německých badatelích v oblasti pomocných věd historických, archivnictví a edic historických pramenů*. Red. Hana PÁTKOVÁ. Praha 2000, s. 33–39.
- RAK, Petr: *Správa města Kadaně v letech 1465–1620*. Ústí nad Labem – Praha 2014.
- RAMEŠ, Václav: *Slovník pro historiky a návštěvníky archivů*. Praha 2005.
- RÉRYCH, Břetislav: *Zápisy práva polenského v 16. a 17. století*. Polná 1910.
- RIEGER, Bohuš: O správě obcí katastrálních za císaře Josefa II. In: *Drobné spisy*. Svazek 1. Praha 1914, s. 279–289.
- RIEGER, Bohuš: Pozemková vrchnost. In: *Drobné spisy*. Svazek 1. Praha 1914, s. 477–478.
- RIEGER, Bohuš: *Zřízení krajské v Čechách*. Část 2. Ústrojí správy krajské v l. 1740–1792. Praha 1892–1893.
- RICHTEROVÁ, Alena: *Několik příspěvků k problematice činnosti a produkce kanceláře Starého Města pražského v letech 1397–1419*. Sborník archivních prací 34, 1984, č. 2, s. 351–438.
- ROEDL, Bohumír: *Úřad perkmistru v Lounech v průběhu 16. – 18. století*. Sborník archivních prací 53, 2003, s. 3–59.
- ROEDL, Bohumír: *Knihy svědomí Žatce a Loun jako pramen k dějinám městského soudnictví před Bílou horou*. Folia historica Bohemica 7, 1984, s. 251–270.
- ROEDL, Bohumír: *Vademecum městské správy v Lounech v letech 1573–1727*. Ústí nad Labem 2004.
- ROUBIC, Antonín: *K právnímu a správnímu vývoji města Chrudimě do r. 1547*. Časopis Společnosti přátel starožitností 67, 1959, s. 14–20.
- ROUBÍK, František: *K poměrům ve správě města Domažlic v 17. století*. Minulostí Západočeského kraje 9, 1972, s. 111–128.
- ROUBÍK, František: *Ke vzniku prvního nařízení o obecních kronikách v Čechách z roku 1835*. Časopis pro dějiny venkova 16, 1929, s. 157–160.
- ROUBÍK, František: *Královští hejtmané v městech pražských v letech 1547 až 1785*. Sborník příspěvků k dějinám hl. m. Prahy 7, 1933, s. 121–188.
- ROUBÍK, František: *Královští rychtáři v pražských a jiných českých městech v letech 1547 až 1783*. Sborník příspěvků k dějinám hl. m. Prahy 6, 1930, s. 265–355 (také zvláštní otisk).
- ROUBÍK, František: *Národní gardy v Čechách v letech 1848–1851 a jejich registry*. Sborník Archivu ministerstva vnitra Republiky československé 1929, s. 161–254.
- ROUBÍK, František – HAAS, Antonín – KOLLMANN, Josef – FIALA, Zdeněk: *Slovníček archivní terminologie*. Praha 1954.
- ROUČKA, Bohuslav: *Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a ve druhé polovině 18. století*. Právněhistorické studie 3, 1957, s. 115–135.
- RŮŽIČKA, Jan: *Obecní samospráva Bučovic a její proměna v letech 1886–1914*. Časopis Matice moravské 129, 2010, č. 2, s. 192–313.
- RŮŽIČKA, Jindřich: *O knize města České Třebové z předhusitské doby*. Sborník archivních prací 4, 1954, č. 1, s. 102–140.
- RŮŽIČKA, Jindřich: *Úloha městské samosprávy v politickém vývoji Litomyšle 60. až 80. let minulého století*. Sborník archivních prací 16, 1966, č. 1, s. 128–156.
- RŮŽIČKOVÁ, Renáta – SIGLOVÁ, Tereza: *Apelační soud a odvolání proti rozhodnutí nižších soudů pardubického panství*. Případy řešené v civilním soudním řízení v 16. – 18. století. Sborník prací východočeských archivů 13, 2009, s. 13–130.
- ŘEHÁČEK, Karel: *Chudí nemocní. Od charity k promyšlené organizaci zdravotní péče o chudé v Plzni v první polovině 20. Století*. In: „*Chudé budete mít mezi sebou stále...*“. Od charity k sociální politice ve městech 18. – 20. století. Praha 2015, s. 499–524.
- ŘEŘICHOVÁ, Sylvína: *Vliv vrchnosti na právní a správní poměry města Lomnice nad Lužnicí před regulací magistrátu a po ní (18. – polovina 19. století)*. Archivum Trebonense 5, 1982, 61–81.
- SALABA, Josef: *Urbár a velkostatek města Loun a kláštera postoloprtského*. Věstník Královské české společnosti nauk. Třída filosoficko-historicko-jazykozpytná č. 3, 1927, s. 1–66.
- SEDLÁČEK, Petr: *Diplomaticko-paleografický popis listin k broumovskému klášteru z archivu města Broumov uložených v SOKA Náchod*. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd 32, 2018, č. 2, s. 43–47.
- SEDLÁČEK, Petr: *Tzv. kronika Antonína Johanna Pardubského a přijímání měšťanů v Boskovicích v letech 1716–1858*. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Řada společenských věd 29, 2015, č. 1, s. 11–25.
- SEKOTOVÁ, Věra: *Lanškroun a jeho správa ve 2. polovině 16. století do roku 1631*. Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica, Z pomocných věd historických 10, 1992, s. 129–134.
- SEKOTOVÁ, Věra: *Město Lanškroun do roku 1633*. (Dějiny správy města – 1. část). In: *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16. – 18. století)*. Prostějov 1997, s. 537–542.

- SEKOTOVÁ, Věra: Správa města Lanškrouna od roku 1633 do roku 1789. In: *Poddanská města v systému patrimoniální správy*. Ústí nad Orlicí 1996, s. 30–34.
- SEKOTOVÁ, Věra – MACKOVÁ, Marie: *Kyšperk. Dějiny městské správy v Kyšperku*. Ústí nad Orlicí 2000.
- SEKOTOVÁ, Věra – MACKOVÁ, Marie: *Radnice a dějiny městské správy v Lanškrouně*. Lanškroun 1996.
- SEMOTANOVÁ, Eva: *Knihy městských práv – významný pramen předstatistického období*. Příspěvek ke studiu přistěhovalectví do měst pražských v letech 1618–1770. *Historická demografie* 10, 1986, s. 73–115.
- SETINSKÝ, Jiří: Hospodaření městské samosprávy v Bučovicích a Městská spořitelna. In: *Ad musealem laborem*. PhDr. Slavomíru Brodsserovi k šedesátým pátým narozeninám. Brno 2005, s. 81–87.
- SETINSKÝ, Jiří: *Prováděcí předpisy k výběru obecní dávky z alkoholických nápojů v Bučovicích před 1. světovou válkou*. In: Němci v českých zemích. Zprávy Společnosti pro dějiny Němců v Čechách 7, 2013, s. 35–46.
- SETINSKÝ, Jiří: Z hospodaření obecních samospráv na Bučovicku na konci 19. a začátku 20. století. In: *110 let muzejní práce na Vyškovsku 1893–2003*. Vyškov 2004, s. 33–46.
- SETINSKÝ, Jiří: *Zavedení činžovního haléře v Bučovicích*. Vyškovský sborník 6, 2008, s. 191–207.
- SEVERA, Michal: *Knihy dluhopisů a přátelských smluv Liber obligationum et vadimoniorum ac successionum města Litomyšle z let 1581–1647*. Sborník prací východočeských archivů 16, 2018, s. 13–32.
- SHELLE, Karel: Města statutární (1848–1945). In: *Encyklopedie českých právních dějin*. Red. Karel SCHELLE – Jaromír TAUCHEN. Svazek 3, K–M. Plzeň 2016, s. 643–658.
- SHELLE, Karel: *Obecní samospráva v českých zemích v období buržoazní republiky*. *Právněhistorické studie* 29, 1989, s. 137–156.
- SHELLE, Karel: Počátky územní samosprávy. In: *František Palacký. Dějiny a dnešek 1798–1998*. Praha 1999, s. 283–288.
- SHELLE, Karel: Samospráva obecní (1848–1939). In: *Encyklopedie českých právních dějin*. Red. Karel SCHELLE – Jaromír TAUCHEN. Svazek 12, Sa – Smlouva ná. Plzeň 2018, s. 37–55.
- SHELLE, Karel: *Vývoj volebního práva do obecních orgánů*. Brno 1994.
- SCHLESINGER, Ludwig: *Das Kaadner Copialbuch*. Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 11, 1873, s. 193–198.
- SIEGL, Karl: *Alt-Eger in seinen Gesetzen und Verordnungen*. Augsburg 1927.
- SIERADSKA, Danuta: *Právní základy pro působení obecní samosprávy v tzv. Zaolží v období 1938–1939*. Slezský sborník 91, 1993, s. 63–68.
- SKOŘEPOVÁ, Markéta: *Gruntovní knihy 19. století na příkladě panství Nový Rychnov*. Archivní časopis 60, 2010, s. 344–360.
- SLÁMOVÁ, Petra – SVATOŠOVÁ, Hana: Pražská městská správa v období tzv. druhé republiky. In: *Evropská velkoměsta za druhé světové války. Každodennost okupovaného velkoměsta. Praha 1939–1945 v evropském srovnání*. Sborník z 24. vědecké konference Archivu hl. m. Prahy 11. – 12. 10. 2005. Praha 2007, s. 23–40 (= Documenta Pragensia 26).
- SLAVÍČKOVÁ, Pavla: *Právní zdroje městského soudu ve Vodňanech před vydáním Práv městských Království českého*. Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech, 47, 2010, č. 2, s. 99–104.
- SLAVÍK, František Augustin: *Obecní a soudní řád města Benešova z roku 1725*. Časopis Musea království Českého 79, 1905, s. 64–76.
- SLAVÍK, Jiří: Neznámý zlomek městského počtu z Kostelce nad Orlicí. In: *Jaroslav Šůla*. Sborník příspěvků k šedesátinám. Hradec Králové 1998, s. 215–224.
- SMETANOVÁ, Jaroslava: Chudinství v maloměstských poměrech v druhé polovině 19. a na začátku 20. století. Sociální systém polovenkovského prostředí v době Rakouska-Uherska na příkladu města Horažďovice. In: *Chudinství a chudoba jako sociálně historický fenomén*. Ambivalence dobových perspektiv, individuální a kolektivní strategie chudých a instrumentária řešení. Praha 2013, s. 402–420.
- SMITAL, Oskar: *Das Institut der Stadtbücher in Mähren*. Zeitschrift des Deutschen Vereins für die Geschichte Mährens und Schlesiens 15, 1911, s. 256–311.
- SMOLOVÁ, Věra: *O rychtě, rychtářích a útrpném právu v městě Příbrami*. Podbrdsko 21, 2014, s. 9–41.
- SOCHR, Jiří: *Vývoj městské správy v Havlíčkově Brodě a nejstarší brodská městská kniha z doby předhusitské*. Sborník prací východočeských archivů 1, 1970, s. 43–57.
- SOUKUP, Ladislav: K úpravě veřejného zdravotnictví v městském právu českém 16. – 18. století. In: *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*. Praha 1982, s. 69–74.
- SPÁČIL, Vladimír: K počátkům olomouckého městského práva. In: *Poceta Evě Šmilauerové*. Sborník k 60. narozeninám PhDr. Evy Šmilauerové, CSc. Praha 1995, s. 143–150.
- SPÁČIL, Vladimír: *Písari a kanceláře města Olomouce do roku 1786*. Olomouc 2001.
- SPÁČIL, Vladimír – TICHÁK, Milan: *V čele města Olomouce*. Správa města a její představitelé v průběhu staletí. Olomouc 2018 (2. doplněné vydání).

- SPÁČILOVÁ, Libuše: Olomoucký písař Jindřich Polan a jeho soudní řád z roku 1550. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: lidé okolo knih* (Autor – tvůrce – respicient). Sborník z 13. odborné konference Olomouc 23. – 24. listopadu 2004. Brno 2005, s. 131–138.
- SPÁČILOVÁ, Libuše: *Rechtsterminologie lateinischer Herkunft in frühneuhochdeutschen Texten der Olmützer Stadtkanzlei*. Germanoslavica. Zeitschrift für germano-slawische Studien 15, 2004, č. 2, s. 199–212.
- STARÝ, Václav: *Měštští písaři v Prachaticích v 16. století*. Zlatá stezka. Sborník Prachatického muzea 25, 2018, s. 91–120.
- STARÝ, Václav: *Nejstarší zachovaná vimperská městská kniha*. Archivum Trebonense 5, 1982, s. 27–37.
- STARÝ, Václav: *Přehled vývoje městské správy v Prachaticích ve 14. – 15. století*. Přehled vývoje městské správy v Prachaticích v 16. století. Vlastivědný sborník Muzea Šumavy 4, 2001, s. 34–59.
- Studium a perspektivy zpřístupňování středověkých a raně novověkých městských knih*. Red. Michaela HRUBÁ – Ludmila SULITKOVÁ – Vilém ZÁBRANSKÝ. Ústí nad Labem 2010 (Ústecký sborník historický. Supplementum 1).
- STEJSKAL, Aleš: *Netolické městské účty 1596–1601*. Od struktury k mikrohistorii. Zlatá stezka. Sborník Prachatického muzea 6, 1999, s. 173–185.
- STERNECK, Tomáš: *K proměnám městského úřednictva v 18. století*. Folia historica Bohemica 33, 2018, č. 2, s. 367–393.
- STERNECK, Tomáš: *Ke zvláštní městské berni na Moravě v závěru předbělohorské doby*. Vyškovský sborník 4, 2004, s. 59–69.
- STERNECK, Tomáš: *Město, válka a daně*. Brno v moravském berním systému za dlouhé války s Vysokou Portou (1593–1606). Praha 2006.
- STERNECK, Tomáš: *Z korespondence mezi Českými Budějovicemi a Brnem v polovině 16. století*. Brno v minulosti a dnes 18, 2005, s. 557–587.
- STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka: Domovské právo a obecní samospráva. In: *Občanské elity a obecní samospráva 1848–1948*. Brno 2006, s. 138–145.
- STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka: *Zákonné rozlišení „domácích“ a „cizích“*. Vývoj domovského práva v Rakousku 1750–1863. Český časopis historický 102, 2004, s. 298–340.
- SULITKOVÁ, Ludmila: *Diplomatická produkce raněnovověkého královského města Brna*. Brno v minulosti a dnes 18, 2005, s. 101–117.
- SULITKOVÁ, Ludmila: *Neznámý městský řád pro Náchod z šedesátých let 16. století*. Theatrum historiae 12, 2012, s. 25–57.
- SULITKOVÁ, Ludmila: *Obnovy městské rady v královském městě Brně na přelomu 17. a 18. století – doznívání tradice*. In: *Archivum amicus historici est*. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Hany Jordánkové. Brno 2015, s. 333–350.
- SULITKOVÁ, Ludmila: *Právní normy a soudní praxe trestně právního charakteru ve vybraných královských a vrchnostenských městech*. Příspěvek k disciplinaci městského obyvatelstva v předbělohorské době. Sborník archivních prací 67, 2017, s. 146–198.
- SULITKOVÁ, Ludmila: *Soupis výsadních listin pro Brno do roku 1411 v Archivu města Brna a jejich konfirmace*. Brno v minulosti a dnes 22, 2009, s. 43–71.
- SULITKOVÁ, Ludmila: *Úřední písemná kultura ve městě*. Výsledky systémové analýzy pro středověk a raný novověk na příkladu královského města Brna. In: *Úřední písemná kultura v českých a moravských městech ve středověku a raném novověku*. Praha – Dolní Břežany 2018, s. 9–78.
- SULITKOVÁ, Ludmila: *Vývoj městských knih v Brně ve středověku (v kontextu vývoje městských knih v českých zemích)*. Praha 2004 (Práce z Archivu Akademie věd. Řada B. Monografie, sv. 17).
- SULITKOVÁ, Ludmila: *Vztah město, fara a škola od středověku po práh novověku (na příkladu Brna)*. In: *Městský farní kostel v českých zemích ve středověku*. Praha 2015, s. 185–197.
- SVĚRÁK, Vlastimil: *Písemnosti města Polné do roku 1945*. Jihlavský archivní občasník 1, 2003–2004, s. 211–216.
- SVOBODOVÁ-LADOVÁ, Miluše: *Zvláštní místní správa v Praze*. Pražský sborník historický 8, 1973, s. 95–185.
- ŠAUER, Leopold: *Stavební předpisy v městských právech*. Acta polytechnica, řada 6, 1974, č. 1, s. 23–44.
- ŠEBÁNEK, Jindřich: *Desetipanský úřad Starého Města pražského a jeho knihy*. Sborník příspěvků k dějinám hl. města Prahy 5/2, 1932, s. 767–929.
- ŠEBÁNEK, Jindřich – FIALA, Zdeněk – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Česká diplomatika do roku 1848*. Praha 1984.
- ŠERKA, Josef: *Germanizace městského úřadu v Moravské Ostravě v období nacistické okupace*. Ostrava 32, 2018, s. 199–232.
- ŠERKA, Josef: *Hospodaření města Moravské Ostravy v letech nacistické okupace*. Ostrava 28, 2014, s. 100–131.
- ŠEVČÍK, Antonín: *Židovské obce na Moravě*. Brněnský archivní věstník 1958, č. 2, s. 22–23.
- ŠEVČÍK, Antonín – ŠTARHA, Ivan: *Kriminální soudy*. Folia diplomatica 14, 1965/66, s. 19–22.
- ŠIGUT, František: *Městský formulář opavský z počátku 14. století*. Slezský sborník 59, 1961, č. 2, s. 212–229.
- ŠIMEČEK, Zdeněk: *Městská listina ve středověkých Českých Budějovicích*. Sborník historický 16, 1968, s. 5–41.

- ŠIMEČEK, Zdeněk: *Neuerausfertigungen mittelalterlichen Urkunden aus Budweis*. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 66, 1958, s. 102–108.
- ŠIMEČEK, Zdeněk: *Rentovní listiny ve středověkých Vodňanech*. Jihočeský sborník historický 29, 1960, s. 1–7.
- ŠIMEČEK, Zdeněk: *Renty a rentovní listiny v Českých Budějovicích*. Právně historické studie 5, 1959, s. 49–75.
- ŠIMEČEK, Zdeněk: *Vznik a vývoj úřadu městského notáře v Českých Budějovicích do poloviny 15. století*. Jihočeský sborník historický 36, 1967, s. 31–72, 130–140, 175–189.
- ŠIMŮNEK, Robert: (Nečtený) text jako „hmotný artefakt“. *Psané a nepsané právo v Českém Krumlově v polovině 15. století. Úřední písemná kultura v českých a moravských městech ve středověku a raném novověku*. Praha – Dolní Břežany 2018, s. 189–218.
- ŠISLER, Stanislav: *Příspěvek k vývoji a organizaci okupační správy v českých zemích v letech 1939–1945*. Sborník archivních prací 13, 1963, č. 2, s. 46–95.
- ŠISLER, Stanislav: *Studie o organizaci a působnosti nacistické okupační správy v českých zemích v letech 1939–1945*. Sborník archivních prací 22, 1972, č. 1, s. 183–219.
- ŠKODA, Jan: *Městská statistická komise a kancelář*. Pražský sborník historický 45, 2017, s. 323–335.
- ŠKODA, Jan: *Městské kulturní instituce v Praze v meziválečném období*. In: *Mezi liberalismem a totalitou. Komunální politika ve stredo-evropských zemích 1848–1918*. Sborník příspěvků z konference Archivu hlavního města Prahy 1994. Praha 1997, s. 153–162 (= Documenta Pragensia 14).
- ŠKODA, Jan: *Zřízení a artykulové Jana Šembery Černo-horského z Boskovic měšťanům a vši obci města Litovle z roku 1593*. Okresní archiv v Olomouci 1989 (vydáno 1990), s. 175–191.
- ŠKUDRNOVÁ, Jaroslava: *Městská správa v Horažďovicích za třicetileté války v pramenech městské provenience*. *Minulosti Západočeského kraje* 49, 2014, s. 25–53.
- ŠMAHEL, František: *Táborská obec a městská samospráva v letech 1420–1452*. Husitský tábor 6–7, 1983–1984, s. 145–180.
- ŠMILAUEROVÁ, Eva: *Počátky evidence podání v kancelářích venkovských měst*. *Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et Historica, Z pomocných věd historických* 10, 1992, s. 141–147.
- ŠOLLE, Václav: *Civilní soudnictví předbřeznové v českých zemích*. Sborník archivních prací 10, 1960, č. 1, s. 111–145.
- ŠOLLE, Václav: *Konfirmace privilegií českých královských měst za prvních Habsburků ve světle ústředních archivních fondů*. In: *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*. Praha 1982, s. 143–156.
- ŠOLLE, Václav: *Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích*. Sborník archivních prací 12, 1962, s. 87–142.
- ŠOUŠA, Jiří jr.: *Ke snahám o proměnu právní úpravy obecního statku v Čechách (ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století)*. *Právněhistorické studie* 39, 2007, s. 125–141 (zvláštní číslo *Současnost a perspektivy právní historie. Materiály z právněhistorického kolokvia ze dne 26. října 2005*).
- ŠOUŠA, Jiří jr.: *Obecní majetek v Čechách 1848–1918*. *Právněhistorické studie* 38, 2007, s. 89–134.
- ŠOUŠA, Jiří jr.: *Obecní majetek v Čechách 1848–1938*. *Základy právní úpravy a vývoj komunálního majetku v Čechách v letech 1848–1938*. Praha 2009.
- ŠOUŠA, Jiří – NOVOTNÝ, Jiří: *Samospráva a české banky druhé poloviny 19. a první poloviny 20. století*. In: *Vývoj české ústavnosti v letech 1618–1918*. Praha 2006, s. 664–683; totéž jako *Mezi brázdou a bankovním úvěrem. O agrárních a peněžních dějinách 19. a 20. století*. Praha 2012, s. 413–432.
- ŠPŮROVÁ, Markéta: *Testamenty z 15. století v nejstarší čelákovické městské knize*. In: *Pozdně středověké testamenty v českých městech*. Praha 2006, s. 243–251.
- ŠTARHA, Ivan: *Hrdelní soudy na Blanensku a Boskovicku*. *Vlastivědná ročenka*. Státní okresní archiv Blansko 1994, s. 26–32.
- ŠTARHA, Ivan: *Hrdelní soudy na Břeclavsku*. *Jižní Morava* 32, 1996, s. 57–64.
- ŠTARHA, Ivan: *Hrdelní soudy na Hodonínsku*. *Jižní Morava* 29, 1993, s. 85–92.
- ŠTARHA, Ivan: *Hrdelní soudy na Kroměřížsku*. Státní okresní archiv Kroměříž. *Archivní ročenka* 1996, s. 29–38.
- ŠTARHA, Ivan: *Hrdelní soudy na Znojemsku*. *Jižní Morava* 30, 1994, s. 49–57.
- ŠTARHA, Ivan: *Hrdelní soudy na Žďársku*. Část 1 a 2. *Západní Morava* 2, 1998, s. 3–17; 3, 1999, s. 3–17.
- ŠTARHA, Ivan: *Hrdelní soudy v Dambořicích a ve Ždánicích*. *Od Hradské cesty 1971/1972*, s. 47–51.
- ŠTARHA, Ivan: *Hrdelní soudy v okrese Brno-venkov*. *Jižní Morava* 31, 1995, s. 43–49.
- ŠTARHA, Ivan: *Jihomoravské městské soudy v době předbělohorské*. *Jižní Morava* 3, 1967, s. 25–31.
- ŠTARHA, Ivan: *K soupisu pozemkových knih v Jihomoravském kraji*. *Archivní časopis* 17, 1967, s. 200–205.
- ŠTARHA, Ivan: *K vývoji hrdelního soudnictví na Moravě*. In: *Hrdelní soudnictví českých zemí, Zámorsk – Pardubice 1995*, s. 21–27.
- ŠTARHA, Ivan: *K vývoji správy poddanských měst, městeček a vesnic jižní Moravy*. In: *Poddanská města v systému patrimoniální správy*. Ústí nad Orlicí 1996, s. 53–62.
- ŠTARHA, Ivan: *K rozšíření brněnského práva na Vysočině*. *Hrdelní soudnictví na Bystřicku*. *Forum Brunense* 2007, s. 133–142.
- ŠTARHA, Ivan: *Knínické městské právo*. *Vlastivědná ročenka Okresního archivu v Blansku* 6, 1971, s. 7–9.

- ŠTARHA, Ivan: *Královéhradecké městské právo na Moravě*. Vlastivědný věstník moravský 22, 1970, s. 306–312.
- ŠTARHA, Ivan: Kunštátský kriminální soud. In: *Příspěvky k dějinám Kunštátu*. Kunštát na Moravě 1970, s. 37–47.
- ŠTARHA, Ivan: *Městská práva na jihovýchodní Moravě*. Slovácko 8/9, 1967/1968, s. 125–132.
- ŠTARHA, Ivan: *Městské a vesnické knihovni úřady na Břeclavsku*. Jižní Morava 4, 1968, s. 109–114.
- ŠTARHA, Ivan: Nejstarší městské knihy, správa a hospodářství městečka. In: *Svitávka*. Svitávka 1968, s. 5–12.
- ŠTARHA, Ivan: *Okruh brněnského městského práva v době předbělohorské*. Brno v minulosti a dnes 8, 1966, s. 172–188.
- ŠTARHA, Ivan: *Okruh znojemského městského práva*. Jižní Morava 5, 1969, s. 84–89.
- ŠTARHA, Ivan: Podivínský hrdelní soud. In: *Podivín, vlastivědný sborník*. Podivín 1997, s. 162–169.
- ŠTARHA, Ivan: *Reforma hrdelního soudnictví v roce 1729 ve Znojemském kraji*. Jižní Morava 9, 1973, s. 165–170.
- ŠTARHA, Ivan: *Smolná kniha Nového Města na Moravě*. Edice zápisu novoměstského hrdelního soudu. Západní Morava 11, 2007, s. 107–131.
- ŠTINDL, Martin: Josefské „proměny“ v samosprávě židovské obce (Velké Meziříčí v druhé polovině 18. století). In: *Moravští Židé v rakousko-uherské monarchii (1780–1918)*. Mikulovské sympozium 26, Brno – Břeclav 2003, s. 269–278.
- ŠTINDL, Martin: *Velké Meziříčí a Velká Bíteš ve svazku sousedství*. Každodenní komunikace poddanských měst v 17. století. Západní Morava 1, 1997, s. 3–19.
- ŠTOURAČOVÁ, Jiřina: *Reformní zásahy Marie Terezie a Josefa II. do městské správy na Moravě*. Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, C 50, 2003, s. 169–176.
- ŠTROBL, Karel: *Prvorepublikové úpravy hospodaření místních samospráv*. Zběžný přehled vývoje obecních financí Kolína, Kouřimi, Českého Brodu a Kostelce nad Černými lesy. Archivní prameny Kolínska 2000, s. 33–55.
- ŠTROBLOVÁ, Helena: *Časlavský manuál radní z let 1496–1506–1509*. Kutná Hora 1973.
- ŠTROBLOVÁ, Helena: Kutnohorská městská správa a úřad mincmistra (nejvyššího mincmistra). In: *Ústřední moc a regionální samospráva*. Mikulovské sympozium 23, Brno – Břeclav 1993, s. 191–195.
- ŠULC, Ivo: *Pamětní kniha rudá*. Nejstarší kronika města Chrudimi. Chrudimské vlastivědné listy 17, 2008, č. 5, s. 2–4.
- ŠVÁBENICKÝ, František – KRAVAR, Zdeněk: Opava v rámci říšské župy Sudety. In: ŠVÁBENICKÝ, František a kol.: *Troppau 1945, Opava v roce nula*. Opava 2016, s. 7–27.
- ŠVEC, Michal: *Komunální politika ve Velké Praze*. Obecní volby, politické strany a zvolené orgány v letech 1923–1938. Praha 2012.
- TIRAY, Jan: *Městská kniha bítešská z roku 1414*. Časopis Moravského muzea zemského 8, 1908, s. 119–140, 294–319.
- TLAPÁKOVÁ, Věra: *Testamentární praxe ve Znojmě v 15. století*. Jižní Morava 41, 2005, s. 29–43.
- TOMAN, Jan: *Městské knihy a městští písaři v Mirovicích v době předbělohorské*. Výběr 10, 1973, č. 2, s. 85–90.
- TOMAS, Jindřich: *Evidence obyvatelstva a zapisování jednání městské rady v první polovině 16. století*. Documenta Pragensia 4, 1984, s. 200–202.
- TOMAS, Jindřich: *Oberhollabrunký systém spisové manipulace u městského úřadu v Žatci*. Archivní časopis 7, 1957, č. 2, s. 76–83.
- TOMAS, Jindřich: *Od raně středověké aglomerace k právnímu městu a městskému stavu*. Red. Jan KLÁPŠTĚ – Oldřich KOTYZA. Litoměřice 1999.
- TOMKOVÁ, Eva: *Znovuobjevená Magistrátní kronika města Dvora Králové nad Labem*. Krkonoše – Podkrkonoší 20, 2012, s. 515–519.
- TOŠNEROVÁ, Marie: *Berounské knihy inventářů a testamentů z předbělohorského období*. Minulostí Berounska 9, 2006, s. 20–38.
- TOŠNEROVÁ, Marie: *Kronika města Kadaně v kontextu předbělohorského dějepisectví*. Studie o rukopisech 39, 2009, s. 331–338.
- TOŠNEROVÁ, Marie: *Kronikářské záznamy v Pamětní knize Velvar*. Historiografické narativní prameny druhé poloviny 16. století. Studie o rukopisech 47, 2017, s. 71–92.
- TOŠNEROVÁ, Marie: *Kroniky českých měst z období raného novověku*. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska*. Sborník ze 17. odborné konference, Olomouc, 5. – 6. listopadu 2008. Olomouc 2009, s. 175–185.
- TOŠNEROVÁ, Marie: *Kroniky českých měst z předbělohorského období*. Úvod do studia městského kronikářství v Čechách v letech 1526–1620. Praha 2010.
- TOŠNEROVÁ, Marie: *Městská správa a hospodářství v Berouně v polovině 16. století*. Minulostí Berounska 1, 1998, s. 9–20.
- TOŠNEROVÁ, Marie: *Městské kroniky jako významný pramen pro historiografii měst*. Středočeský sborník historický 41, 2015, s. 89–106.
- TRACHTOVÁ, Jolande: *Vedení knih v městské kanceláři města Český Krumlov ve 2. polovině 16. století*. In: *Okresní archiv v Českém Krumlově 1983–1988*. Český Krumlov 1989, s. 13–30.

- TRANTÍREK, Miroslav: *Vliv státu na vývoj městských a gruntovních knih na Moravě a ve Slezsku do roku 1849*. Sborník archivních prací 10, 1960, č. 2, s. 105–181.
- TRANTÍREK, Miroslav: *Význam knihovních zákonů pro vývoj a archivní zpracování městských a gruntovních knih před r. 1850 se zvláštním zřetelem na Moravu a Slezsko*. Brněnský archivní věstník 1958, č. 4, s. 17–28.
- TRUC, Miroslav: *Ius regale rožmberských privilegií*. In: *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*. Praha 1982, s. 53–67.
- TŘÍKAČ, Josef: *Městské knihy jako pramen poznání dějin správy Malé Strany a možnosti jejich využití*. In: *Osm set let pražské samosprávy*. Praha 2002, s. 23–27 (= Documenta Pragensia 21).
- TŘÍKAČ, Josef: *Staroměstská kniha soudní z let 1351–1367*. Pražský sborník historický 29, 1996, s. 5–58.
- TŮMA, Miloslav: *Dva listy dačických rychtářů z roku 1623 a 1637*. Dačický vlastivědný sborník 9, 2017, s. 219–228.
- TYWONIAK, Jiří: *K hospodaření města Benešova na konci 17. století*. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 12, 1971, s. 126–138.
- URBANOVÁ, Miroslava: *Šestipánští úředníci Starého a Nového Města pražského v letech 1547–1628*. Documenta Pragensia 1, 1980, s. 102–125.
- URFUS, Valentin: *Josefínský osvícenský absolutismus, jeho reformy a regulace magistrátů*. Documenta Pragensia 4, 1984, s. 322–329.
- URFUS, Valentin: *Pobělohorská města, panovnický absolutismus a josefínská regulace magistrátů*. In: *Historický vývoj českých měst*. Jiloviště 1969, s. 65–73.
- URFUS, Valentin: *Právní postavení českých měst a rakouský absolutismus v období národního obrození*. Sborník archivních prací 19, 1969, s. 386–440.
- URFUS, Valentin: *Právní postavení poddanských ochranných měst v 18. století*. In: *Poddanská města v systému patrimoniální správy*. Ústí nad Orlicí 1996, s. 5–10.
- Úřední písemná kultura v českých a moravských městech ve středověku a raném novověku*. Red. Jan HRDINA – Kateřina JÍŠOVÁ. Praha – Dolní Břežany 2018 (Documenta Pragensia. Supplementa 11).
- VÁLKA, Josef: *Dějiny Moravy*. Díl 2. Morava reformace, renesance a baroka. Brno 1996 (Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada, sv. 6).
- VÁLKOVÁ – FRÝZOVÁ, Marie: *Úřad perkmistra pražských viničných hor*. Sborník příspěvků k dějinám hl. města Prahy 6, 1930, s. 1–148 (také jako zvláštní otisk).
- VANDROVCOVÁ, Jitka: *Urbář tábořského panství (1469) 1510–1547*. Sociální a hospodářské poměry. Tábořský archiv 16, 2014, s. 55–69.
- VANĚK, Lubomír: *Praxe obecní samosprávy v letech 1849–1861 (1864) se zřetelem ke kutnohorskému regionu*. In: *Práce z Okresního archivu v Kutné Hoře*. Kutná Hora 1984.
- VANIČEK, Vratislav: *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek 2. (1197–1250). Praha – Litomyšl 2000; Svazek 3. (1250–1310). Praha – Litomyšl 2002.
- VANIŠ, Jaroslav: *Hospodaření královského města Loun v druhé polovině 15. století*. Příspěvek k městskému hospodaření královských měst v Čechách. Praha 1979.
- VANIŠ, Jaroslav: *Knihy počtů českých měst v druhé polovině 15. století*. Příspěvek k městské diplomatice doby vlády Jiřího z Poděbrad. Sborník historický 16, 1968, s. 43–79.
- VANIŠ, Jaroslav: *Příspěvek k dějinám cen a mezd koncem 16. a počátkem 17. století*. Československý časopis historický 15, 1967, s. 421–438.
- VARGOVÁ, Lenka – HORÁČKOVÁ, Ladislava – MENŠÍKOVÁ, Miroslava: *Brněnská zdravotní zařízení a péče o nemocné na přelomu 18. a 19. století*. Brno v minulosti a dnes 19, 2006, s. 165–187.
- VÁŠKŮ, Vladimír: *Panovnické konfirmační listiny pro město Brno z let 1633–1720*. Brno v minulosti 21, 2008, s. 401–443.
- VELEK, Luboš: *Organizace komunálních voleb v Praze v šedesátých a sedmdesátých letech 19. století*. Historie – Otázky – Problémy 6, 2014, s. 32–52.
- VELIČKA, Tomáš: *Jazyk v písemné komunikaci královských měst českého severozápadu ve středověku*. Porta Bohemica. Sborník historických prací 7, 2015, s. 57–109.
- VELIČKA, Tomáš: *Lounský městský kopiář v kontextu vývoje pozdně středověkých městských kopiářů*. Studia mediaevalia Bohemica 5, 2013, č. 1, s. 75–100.
- VELIČKA, Tomáš: *Nejstarší kadaňský kopiář*. Příspěvek k pozdně středověké diplomatice, In: *Poohří 3. Ohře – spojnice lidí a osudů*. Sborník z konference konané v Kadani ve dnech 4. – 5. 10. 2012. Kadaň 2013, s. 96–115.
- VELIČKA, Tomáš: *Nejstarší registra městské korespondence v zemích Koruny české (do roku 1500)*. In: *Úřední písemná kultura v českých a moravských městech ve středověku a raném novověku*. Praha – Dolní Břežany 2018, s. 259–282.
- VELIČKA, Tomáš: *Sepsání – užívání – uchování*. Panovnické listiny v životě českých královských měst ve středověku. Praha 2018.

- VELIČKA, Tomáš: *Zeměpanské konfirmační listiny pro česká a slezská města do roku 1419*. Historie Slavorum Occidentis 4, Toruň 2014, č. 2, s. 212–233.
- Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*. Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 4. – 5. května 2004. Red. Jan KILJÁN. Mělník 2004.
- VERBÍK, Antonín: *Rychtářské knihy města Znojma z první poloviny 15. století*. Sborník archivních prací 31, 1981, s. 53–74.
- VERBÍK, Antonín: *Znojenské knihy počtů v 15. století*. Jižní Morava 3, 1967, s. 3–16.
- VESELÝ, Jiří: Spojení města Českého Krumlova a městské obce Latránské v jeden správní celek v roce 1555. In: *Zlatý věk Českokrumlovska 1550–1620*. Třeboň 2002, s. 56–62.
- VOBRÁTÍLKOVÁ, Hana: *Knihy sporného soudnictví Starého Města pražského před rokem 1620*. Pražský sborník historický 33, 2004, s. 25–80.
- VOJTÍŠEK, Václav: Manuály radní Nového Města pražského z let 1548–1553 a jejich písaři (Příspěvek k vývoji městských knih pražských). In: VOJTÍŠEK, Václav: *Výbor z rozprav a studií*. Praha 1953, s. 11–51.
- VOJTÍŠEK, Václav: O nejstarších českých městských knihách, pražské a novobydžovské. In: *Od pravěku k dnešku*. Sborník prací z dějin československých k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře. Díl 1. Praha 1930, s. 189–214.
- VOJTÍŠEK, Václav: *O nejstarších knihách města Kolína nad Labem*. K diplomacie městských knih českých. Časopis Matice moravské 41, 1917, s. 69–107 (také in: *Výbor z rozprav a studií*. Praha 1953, s. 86–115).
- VOJTÍŠEK, Václav: *O studiu městských knih českých*. Praha 1916 (také in: *Věstník České akademie pro vědy, slovesnost a umění* 24, 1915; *Výbor z rozprav a studií*. Praha 1953, s. 52–85).
- VOJTÍŠEK, Václav, *O vývoji samosprávy pražských měst*. Praha 1927.
- VOJTÍŠEK, Václav: *O zakládací listině města Hodonína*. Hodonín 1931.
- VOJTÍŠEK, Václav: Soud a rada v královských městech českých. In: VOJTÍŠEK, Václav: *Výbor z rozprav a studií*. Praha 1953, s. 240–272.
- VOJTÍŠEK, Václav: Z právních dějin československých měst. In: VOJTÍŠEK, Václav: *Výbor z rozprav a studií*. Praha 1953, s. 426–457.
- VOJTÍŠKOVÁ, Jana: K typologii raně novověkých úředních písemností městské provenience. In: *Úřední písemná kultura v českých a moravských městech ve středověku a raném novověku*. Praha – Dolní Břežany 2018, s. 129–143.
- VOJTÍŠKOVÁ, Jana: *Komunikace nymburské a kolínské městské rady v době předbělohorské ve světle úřední korespondence*. Vlastivědný zpravodaj Polabí 34, 2000, s. 42–62.
- VOJTÍŠKOVÁ, Jana: Městské kanceláře a jejich význam pro studium středověkých a raně novověkých urbánních dějin (na příkladu Čech a Moravy). In: *Mesto a dějiny. The City and History*. Košice 5, 2016, č. 1, s. 28–50.
- VOJTÍŠKOVÁ, Jana: *Měšťtí zaměstnanci zajišťující provoz obecního majetku*. Případová studie z předbělohorského „Hradce nad Labem“. Sborník archivních prací 65, 2015, č. 2, s. 388–460.
- VOJTÍŠKOVÁ, Jana: Písemná komunikace českých královských měst a její proměny v raném novověku, zvláště na příkladu středních a východních Čech. In: *Jakž lidé hodnověrní zprávu činí*. Formy písemné komunikace v raném novověku. Praha 2018, s. 11–34.
- VOJTÍŠKOVÁ, Jana: *Písemná komunikace mezi českými královskými městy v době předbělohorské na příkladu Nového Města pražského a polabského pětíměstí*. Praha 2011.
- VOJTÍŠKOVÁ, Jana: *Registra a kopiáře městské korespondence dochované v oblasti Královéhradecka a Trutnovska*. Východočeské listy historické 23–24, 2005, s. 457–478.
- VOJTÍŠKOVÁ, Jana: *Středověké a raně novověké městské kanceláře*. Široké téma pro široké využití. Sborník archivních prací 68, 2018, č. 1, s. 85–93.
- VOJTÍŠKOVÁ, Jana – ŠEBESTA, Vít: *Královéhradecká městská kancelář zvláště ve světle přímých zpráv z tamních dochovaných register z doby předbělohorské*. Časopis Národního muzea. Řada historická 182, 2013, č. 1–2, s. 29–50.
- VOJTÍŠKOVÁ, Jana – ŠEBESTA, Vít: *(Králové) hradecké městské kanceláře do roku 1620*. Hradec Králové – Ústí nad Orlicí 2013.
- VOLF, Miloslav: *Vývoj gruntovní knihy ve světle zákonů a hospodářských instrukcí*. Zprávy Českého zemského archivu 8, 1939, s. 43–108.
- VONDRUŠKA, Vlastimil: *Hospodářství obecního dvora města Slaného v letech 1690–1715*. Středočeský sborník historický 13, 1978, č. 2, s. 287–298.
- VOREL, Petr: Královská věnná města v systému českých měst v 16. století. In: *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*. Mělník 2004, s. 16–21.
- VOREL, Petr: *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15. – 17. století*. Pardubice 2001.
- VOREL, Petr: *Urbár městečka Přelouče z let 1518–1550*. Informační zpravodaj Klubu přátel pardubického muzea a kronikářů okresu Pardubice 1988, č. 1–3, s. 16–35.
- VRBATA, Jaroslav: *Přehled vývoje veřejné správy v odtržených českých oblastech v letech 1938–1945*. Sborník archivních prací 12, 1962, č. 2, s. 45–67.

- VYSKOČIL, Aleš: Státní správa a samospráva na přelomu 19. a 20. století a v prvních desetiletích 20. století na příkladu města Prostějova. In: *Občanské elity a obecní samospráva 1848–1948*. Brno 2006, s. 212–218.
- WASKA, Karel: Civilněprávní působnost magistrátu poddanského městečka Úterý na počátku 18. století. In: *Pocita Stanislavu Balíkovi k 80. narozeninám*. Acta historico-iuridica Pilsnensia 2008, s. 428–435.
- WASKA, Karel: *Drobné delikty před rychtářským soudem v Úterý v 18. století*. Právněhistorické studie 38, 2007, s. 309–318.
- WASKA, Karel: Hrdelní soud v Úterý v polovině 18. století. In: *Acta historico-iuridica Pilsnensia 2006*. Sborník příspěvků ze setkání pracovníků kateder právních dějin z České a Slovenské republiky. Plzeň 2007, s. 130–143.
- WASKA, Karel: Vrchnostenská města a farní správa v Čechách vrcholného a pozdního středověku. K možnostem využití edice Codex iuris municipalis. In: *Církevní správa a její písemnosti na přelomu středověku a novověku*. Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 2/1999, Z pomocných věd historických 15, Praha 2003, s. 273–280.
- WASKA, Karel: Vrchnostenští hejtmani a poddanské městečko Úterý v 16. a 17. století. In: *Poddanská města v systému patrimoniální správy*. Ústí nad Orlicí 1996, s. 85–93.
- WASKOVÁ, Marie: *Liber memorabilium Starého Města pražského z let 1631–1648 (1656), v kontextu soudobých pražských knih pamětních*. Sborník archivních prací 57, 1995, č. 2, s. 574–706.
- WIHODOVÁ, Veronika: *Brněnský městský písař Jan z Pustiměře*. Brno v minulosti a dnes 20, 2007, s. 59–84.
- WIMMEROVÁ, Sylva: Postavení a správa města Českého Krumlova na počátku 17. století. In: *Český Krumlov. Od rezidenčního města k památce světového kulturního dědictví*. České Budějovice 2010, s. 713–740.
- WIMMROVÁ, Kateřina: *Korespondence věnného města Hradce Králové se šlechtou v roce 1590 ve světle městských register*. Královéhradecko 5–6, 2009, s. 11–105.
- WINTER, Zikmund: *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v 15. a 16. věku mezi roky 1420–1620*. Svazek 1 a 2. Praha 1890–1892.
- WINTER, Zikmund: *Zlatá doba měst českých*. Praha 1991 (2. vydání).
- WOLF, Jiří: *Horní kniha města Krupky z let 1512–1533 (1535)*. Archivní časopis 57, 2007, s. 21–24.
- WONDRÁK, Eduard: *Poslední olomoucký mor a protimorový spis*. In: *Okresní archiv v Olomouci 1983*, Olomouc 1984, s. 47–61.
- ZAPLETAL, Jan: *Obecní finance a hospodářské poměry v Uherském Brodě, Uherském Ostrohu a Veselí nad Moravou v procesu modernizace na přelomu 19. a 20. století*. Slovácko 53, 2011, s. 255–268.
- ZAPLETAL, Jan: *Obecní spořitelny a záložny v Uherském Hradišti, Uherském Ostrohu a Veselí nad Moravou v procesu modernizace na přelomu 19. a 20. století*. Slovácko 52, 2010, s. 261–268.
- ZAPLETAL, Jan: *Základní komunální a zdravotní infrastruktura ve východomoravských městech na přelomu 19. a 20. století*. Východní Morava 3, 2013, s. 37–51.
- ZATLOUKALOVÁ, Vlasta: *Brněnská městská kancelář a její úředníci v letech 1850–1860*. Brno v minulosti a dnes 20, 2007, s. 145–156.
- ZEMAN, Adolf: *Hospodářství královského města Rokycan v polovině 18. století*. Časopis Společnosti přátel starožitností 62, 1954, s. 88–115.
- ZEMAN, Adolf: *Plzeň v první polovině XVIII. století*. Poměry hospodářské a sociální. Plzeň 1947.
- ZEMÁNKOVÁ, Michaela: *Obecní správa města Slavkova v letech 1849–1918*. Vyškovský sborník 6, 2008, s. 107–135.
- ZEMEK, Metoděj: *Bartoškova kronika města Uherského Brodu*. In: *Příspěvky ke starší literatuře na Moravě*. Blansko, Brno 1964, s. 35–39.
- ZEMEK, Metoděj – ZIMÁKOVÁ, Alena: *České hodonínské listiny*. Jižní Morava 11, 1975, s. 58–70.
- ZEMEK, Metoděj – ZIMÁKOVÁ, Alena: *Hustopečské české listiny z 16. a 17. století*. Jižní Morava 8, 1972, s. 125–139; 9, 1973, s. 176–187.
- ZENKLOVÁ, Kateřina: *Městská správa a diplomatická produkce pozdně středověkého Rakovníka*. Sborník archivních prací 66, 2016, č. 1, s. 38–144.
- ZENKLOVÁ, Kateřina: *Rejstříky berně a královského úroku města Rakovníka z let 1436–1449 jako pramen pro poznání života ve středověkém městě*. In: *Úřední písemná kultura v českých a moravských městech ve středověku a raném novověku*. Praha – Dolní Břežany 2018, s. 315–337.
- ZEZULČÍK, Jaroslav: *Historie samosprávy města Frenštátu pod Radhoštěm*. Hlasy muzea a archivu ve Frenštátě pod Radhoštěm 9, 1992, č. 1, s. 16.
- ZILYNSKYJ, Bohdan: *Rakovník v korespondenci se Slaným a Louny roku 1620*. Rakovnický historický sborník 4, 2003, s. 26–38.
- ZILYNSKYJ, Bohdan: *Soubor listů rakovnické městské rady z května až července 1620*. Nad zápisy jednoho svazku rakovnických městských register. Rakovnický historický sborník 3, 2002, s. 5–20.
- ŽANDOVÁ, Elvia: *Pardubický obecní dvůr v první polovině 16. století*. Vědecké práce Zemědělského muzea 28, 1989–1990, s. 113–134.

8.4.2. Archivní fondy a jejich zpracování

- Přehled literatury o vývoji jednotlivých městských archivů do poloviny 20. století viz BAUER, Otakar – MRÁZKOVÁ, Ludmila – NOVÝ, Rostislav, *Soupis archivní literatury v českých zemích 1895–1956*. Praha 1959.
- 155 let archivnictví v českých zemích*. Sborník příspěvků z konference uspořádané u příležitosti 155. výročí založení Moravského zemského archivu v Brně ve dnech 31. května – 1. června 1994. Brno 1995.
- Archivní příručka*. Sborník přednášek o archivní praxi. Red. Miloslav VOLF – Antonín HAAS. Praha 1948.
- Archivy na prahu tisíciletí*. Sborník příspěvků z konference uspořádané u příležitosti 160. výročí založení Moravského zemského archivu v Brně a 70. výročí založení Archivu města Brna. Brno 2000.
- BABIČKA, Václav – KALINA, Tomáš: *Provenienční a historický princip a archivnictví*. Archivní časopis 38, 1988, s. 137–153, 193–206; 39, 1989, s. 2–18.
- BALETKA, Tomáš: Kancelář města Valašského Meziříčí ve druhé polovině 16. století jako ohnisko i ohniště písemné kultury (Příspěvek k možnostem výzkumu městské registratury v době mezi požáry města v letech 1556–1607). In: *Úřední písemná kultura v českých a moravských městech ve středověku a raném novověku*. Praha – Dolní Břežany 2018, s. 363–377.
- BÁRTEK, Stanislav – HADRAVSKÝ, Adolf: *Archiv města Holešova 1581–1945 (1951)*. Inventář. Holešov 1966.
- BEDNAŘÍK, Karel – HAVELKOVÁ, Věra: *Průvodce po fondech a sbírkách*. Okresní a městský archiv v Českém Brodě. Městský archiv v Kostelci nad Černými lesy. Praha 1959.
- BEDNAŘÍK, Karel a kol.: *Okresní archiv Kolín*. Průvodce po fondech a sbírkách. Kolín 1961.
- BĚLOHLÁVEK, Miloslav: *Archiv města Plzně*. Městská správa. Listiny 1293–1879. Inventář. Praha 1976.
- BĚLOHLÁVEK, Miloslav: *Archiv města Plzně*. Průvodce po fondech a sbírkách. Plzeň 1987.
- BERÁNKOVÁ, Marie: *Informace o dílčím inventáři fondu Archiv města Klatovy*. Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2004, s. 75–77.
- BÍLEK, Karol: Městský archiv v Sobotce. In: *Městské archivy & městští archiváři*. Brno 2010, s. 191–198.
- BÍLEK, Karol: *Sobotecká samospráva do zřízení regulovaného magistrátu a počátky městského archivu*. In: BÍLEK Karol – RADA, Vladimír – SAMŠIŇÁK, Karel: *Sobotka 1968*. Vlastivědný sborník. Sobotka 1968, s. 23–31.
- BOCK, Jiří: *O městské správě v Chrastavě a uchování jejích písemností do roku 1850*. Příspěvek k dějinám městského archivu v Chrastavě. Fontes Nissae. Prameny Nisy 1, 2000, s. 57–70.
- BOCK, Jiří: *O městské správě v Chrastavě v letech 1850 až 1945 a uchování jejích písemností*. Příspěvek k historickému vývoji fondu Archiv města Chrastava. Fontes Nissae. Prameny Nisy 3, 2002, s. 129–148.
- BOROVÍČKA, Josef: *Královský český zemský archiv (1862–1912)*, Zprávy Zemského archivu Království českého 4, 1915, s. 1–143 (také jako zvláštní otisk).
- BOROVÍČKA, Josef: *Obecní archivy*. Hospodářský a samosprávný věstník 4, 1916, č. 10; 5, 1917, č. 1.
- BOROVÍČKA, Josef: *Samospráva a archivnictví v Čechách*. Praha 1914 (zvláštní otisk z Věstníku České akademie věd a umění 23).
- BOUZA, Erik – MORAVCOVÁ, Miroslava – VAŇKOVÁ, Věra: *Okresní archiv v Náchodě*. Průvodce po archivních fondech a sbírkách. Hradec Králové 1973.
- BRETHOLZ, Berthold: *Stadt- und Gemeindefarchive in Mähren*. Mitteilungen der III. (Archiv) Sektion der k. k. Zentralkommission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale 8, 1911, s. 95–100.
- BRETHOLZ, Berthold: *Zur Geschichte des mährischen Archivwesens*. Mitteilungen des k. k. Archivrates 1, 1914, s. 15–38.
- BRETLOVÁ, Marie: *K inventarizaci fondu Archiv města Horšovský Týn*. Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2004, s. 77–82.
- BRICHOVÁ, Jaroslava: Příspěvek k dějinám městského archivu v Novém Jičíně. In: *155 let archivnictví v českých zemích*. Brno 1995, s. 135–136.
- CIRONIS, Petros: *Inventáře Městského policejního úřadu v Rokycanech, kanceláře starosty a městského archivu v letech 1591, 1922–1937*. Minulostí Rokycanska 7, 1997, s. 22–26.
- CTIBOROVÁ, Miroslava – Kovář, Daniel: *Archiv městečka Ledenice*. Inventář. České Budějovice 2000.
- CTIBOROVÁ, Miroslava: *Archiv městečka Borovany*. Inventář. České Budějovice 1997.
- ČAREK, Jiří: *Poznámky ke katalogizaci našich městských knih*. Archivní časopis 5, 1955, s. 195–202.
- ČECH, Václav: *Inventarizace fondu městského úřadu v Místku*. Severomoravský archivní zpravodaj 1962, s. 19–21.
- ČECHOVÁ, Gabriela – HLADÍK, Čestmír – HOLL, Ivo – RADIMSKÝ, Jiří: *Soupis starých pozemkových knih*. Archivní časopis 11, 1961, s. 6–16.
- ČECHOVÁ, Gabriela: *Metodický seminář o pořádání a inventarizaci městských archivů (27. – 28. 9. 1961 v Litomyšli)*. Archivní časopis 11, 1961, s. 237–239.
- ČECHOVÁ, Gabriela: *Poznámky k Základním pravidlům pro zpracování archivního materiálu*. Sborník archivních prací 8, 1958, č. 2, s. 131–150.
- ČECHOVÁ, Gabriela – HOLL, Ivo – NUHLÍČEK, Josef – RADIMSKÝ, Jiří – ŠAMBERGER, Zdeněk – VRBATA, Jaroslav: *Archivní příručka*. Praha 1965.

- ČERNIKOVSKÝ, Petr: *Katalog nejstarších náchodských privilegií*. Stopami dějin Náchodska 13, 2009, s. 209–226.
- ČERNÝ, Jan: *Archiv města Rakovník. Poznatky z uspořádání kmenového fondu Státního okresního archivu v Rakovníku*. Rakovnícký historický sborník 9, 2012, s. 215–253.
- ČERNÝ, Jan: Jan Renner a rakovnícký městský archiv v první polovině 20. století. In: *Městské archivy & městští archiváři*. Brno 2010, s. 199–211.
- ČOUPEK, Jiří: Tradice městských a obecních archivů na okrese Uherské Hradiště. In: *155 let archivnictví v českých zemích*. Brno 1995, s. 137–142.
- ČOUPKOVÁ, Jaromíra – ČOUPEK, Jiří: *Archiv města Uherského Hradiště*. Dílčí inventáře. Díl 1. Správa města do poloviny 19. století 1297–1850. Díl 2. Správa městských statků a správa hospodářská do poloviny 19. století 1545–1885. Díl 3. Městský úřad 1850–1945. Uherské Hradiště 1985.
- DRÍMAL, Jaroslav: *Archiv města Brna*. Průvodce po fondech a sbírkách. Praha 1956.
- EDL, Jan: Spisová manipulace z let 1933–1945 dochovaná ve fondech měst SOKA Tachov. In: *Úvahy (nejen) o archivnictví*. Sborník studií a dalších textů Tomáše Kaliny připravený při příležitosti jeho životního jubilea. Edd. Michal Kalina – Jan Kahuda. Praha 2013, s. 59–66.
- FENCL, Tomáš: *Milavečské listiny v Archivu města Domažlice*. Západočeské archivy 1, 2010, s. 57–59.
- FENCL, Tomáš: *Počátky fondu Archiv města Domažlice*. Západočeské archivy 1, 2010, s. 98–102.
- FENCL, Tomáš: *Pořádání knih fondu Archiv města Domažlice*. Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2006, s. 72–88.
- FILIP, Václav: *Archiv města Jindřichova Hradce 1372–1945 (1953)*. Inventář. Jindřichův Hradec 1965.
- FILIP, Václav: *Archiv města Třeboně 1367–1945 (1952)*. Inventář. Jindřichův Hradec 1976.
- FILIP, Václav: *K zpracování archivů měst*. Archivum Trebonense 71, 1971, s. 101–114.
- FILIP, Václav: *Okresní archiv Jindřichův Hradec*. Průvodce po archivních fondech a sbírkách. Praha 1980.
- FORST, František – TUMPACH, Václav – NĚMEČEK, Adolf: *Okresní archiv v Nymburce*. Městské archivy v Lysé nad Labem a v Sadské. Průvodce po fondech a sbírkách. Praha 1958.
- HALLA, Karel: *Archiv města Cheb – několik poznámek k dějinám jeho pořádání (1. a 2. část)*. Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2004, s. 54–56; 2005, s. 46–49.
- HLAVSA, Václav a kol.: *Archiv hlavního města Prahy*. Průvodce po fondech a sbírkách. Praha 1955.
- HOFFMANN, František: *Složitý archivní fond*. Archivní časopis 24, 1974, s. 6–25, 71–91.
- HOFFMANN, František – KŘESADLO, Karel: *Městská správa Jihlava*. Listiny 1240/1269–1900/1929. Inventář. Jihlava 1972.
- HOFMANN, Gustav: *Pořádání a inventarizace městských knih*. Několik poznámek ke knize M. Bělohávk, Městský archiv v Plzni. Archivní časopis 6, 1956, s. 19–24.
- HOLEC, František: *Archiv hlavního města Prahy*. Kapitoly z dějin 1851–2001. Praha 2006 (Documenta Pragensia. Monographia, sv. 22).
- CHALUPA, Lubomír – SKUTIL, Jan – ŠTARHA, Ivan: *Archivy městeček Knínice u Boskovic, Kunštátu, Lomnice, Olešnice a Svitávky*. Skupinový inventář. Blansko 1974.
- CHLÁDKOVÁ, Michaela: *K otázce dochování archivu města Moravský Krumlov*. Ročenka Státního okresního archivu ve Znojmě 13, 1998, s. 91–97.
- CHOBOT, Karel: Tři životní příběhy novojičínských městských archivářů. In: *Městské archivy & městští archiváři*. Brno 2010, s. 225–235.
- JARMAROVÁ, Hana: *Archiv města Šumperka*. Sborník státního okresního archivu Šumperk 2007, sv. 12, s. 7–10.
- JARMAROVÁ, Hana: *Archivy měst a městeček ve Státním okresním archivu Šumperk*. Severní Morava 68, 1994, s. 57–58.
- JIRÍK, Karel a kol.: *Městský archiv v Ostravě*. Průvodce po fondech a sbírkách. Ostrava 1967.
- JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila: *Archiv města Brna v retrospektivě 1929–1994*. In: *Městské archivy & městští archiváři*. Brno 2010, s. 25–59.
- KAJDOŠ, Vladimír: *Průvodce po archivních fondech Okresního archivu ve Frenštátě pod Radhoštěm*. Frenštát pod Radhoštěm 1959.
- KALOVÁ, Marie – SKUTIL, Jan: *Městský úřad Blansko (1648) – 1945 (1952)*. Inventář. Blansko 1963.
- KAŠPAR, Jan: *Archivy historických měst jabloneckého regionu uložené ve Státním okresním archivu Jablonec nad Nisou*. Fontes Nissae. Prameny Nisy 2, 2001, s. 187–195.
- KOLDA, Vlastimil: Právní příručky ve fondech Státního okresního archivu České Budějovice. Zákoníky, sbírky předpisů a jiné právní příručky používané městskou správou v Českých Budějovicích v 16. až 18. století. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska*. Sborník z 16. odborné konference Olomouc, 13. – 14. listopadu 2006. Brno 2008, s. 181–186.
- KOLDA, Vlastimil: *Zlomek registratury města Tábora v Archivu Národní knihovny v Praze*. Táborský archiv 14, 2008, s. 77–101.
- KONVIČNÁ, Jana: Z historie pražské magistrátní spisovny do roku 1945. In: *Městské archivy & městští archiváři*. Brno 2010, s. 105–129.

- KOŘALKA, Jiří: *Historické osudy tábořské městské knihy z druhé poloviny 15. století*. Husitský Tábor 1, 1978, s. 45–77.
- KOUDELA, Miroslav: *Archiv města Nové Ulice*. Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci 2 (21), 1993, s. 43–56.
- KOUDELA, Miroslav: *K zpřístupnění fondu Archiv města Hodolan*. Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci 2 (21), 1993, s. 37–43.
- KRAVAR, Zdeněk: *Opavský městský archiv a jeho archiváři*. In: *Městské archivy & městští archiváři*. Brno 2010, s. 213–223.
- KRŠKA, Ivan: *Archiv města Lipníka nad Bečvou*. Sborník archivních prací 41, 1991, č. 1, s. 1–112.
- KŘIVOHLÁVEK, Jan F.: *Archiv města Jablonného nad Orlicí*. Vlastivědný sborník Ústí nad Orlicí 7, 1996, s. 6–13.
- KUBÍČEK, Jaromír a kol.: *Bibliografie československého archivnictví 1957–1966*. Praha 1970.
- KUBÍČKOVÁ-ČADOVÁ, Božena: *Archiv hlavního města Prahy*. Dějiny. Documenta Pragensia 15, 1997, s. 541–619; Dodatek, Documenta Pragensia 20, 2002, s. 143–150.
- LAPÁČEK, Jiří: *Městský archivář Jakub Mráček v Lipníku nad Bečvou a péče o archiválie dalších měst na Přerovsku a Hranicku*. In: *Městské archivy & městští archiváři*. Brno 2010, s. 247–272.
- LAPÁČEK, Jiří: *Péče Vojtěcha Procházky o archiválie města Přerova*. Vyškovský sborník 7, 2010, s. 367–375.
- LHOTÁK, Jan: *Antonín Janák – první archivář města Sušice*. Sborník prací z historie a dějin umění (Klatovy) 6, 2011, s. 247–275.
- LINTNER, Jan – SALÁK, František: *Okresní archiv v Soběslavi*. Průvodce po fondech a sbírkách. Soběslav 1958.
- LINTNER, Jan: *Archiv města Soběslavi 1371–1945 (1950)*. Inventář. 1. a 2. díl. Tábor 1965–1966.
- LINTNER, Jan: *Archiv města Veselí nad Lužnicí 1532–1945 (1950)*. Inventář. Tábor 1973.
- LŮŽEK, Bořivoj: *Okresní archiv v Lounech*. Průvodce po fondech a sbírkách. Praha 1956.
- MACÁK, Antonín: *Průzkum městských a obecních archivů Plzeňského kraje v letech 1856–1859* (Příspěvek k dějinám západočeského archivnictví). *Minulostí Západočeského kraje* 9, 1972, s. 229–237.
- MACKERLE, Jaroslav: *Archiv města Jevíčka*. Průvodce po fondech a sbírkách. Moravská Třebová 1958.
- MACKOVÁ, Marie: *Formování městského archivu v Lanškrouně*. In: *Archivy na prahu tisíciletí*. Sborník příspěvků z konference uspořádané u příležitosti 160. výročí založení Moravského zemského archivu v Brně a 70. výročí založení Archivu města Brna. Brno 2000, s. 61–70.
- MARTINEK, Branislav: *Johann Theimer – moravskoberounský historik a archivář*. In: *Městské archivy & městští archiváři*. Brno 2010, s. 237–245.
- MARTÍNEK, Zdeněk: *Jan Fried – archivář*. In: *Msgre. František Bernard Vaněk a Dr. Jan Fried*. Dva pelhřimovské osudy. Pelhřimov 2015, s. 146–202.
- MATĚJOVÁ, Alena: *Archiv města Frýdku*. *Těšínsko* 33, 1991, č. 4, s. 21–22.
- MATĚJOVÁ, Alena: *Archiv města Místku*. *Těšínsko* 34, 1990, č. 4, s. 27.
- Městské archivy & městští archiváři*. Red. Jana ČERMÁKOVÁ – Radana ČERVENÁ – Hana JORDÁNKOVÁ – Ludmila SULITKOVÁ. Brno 2010.
- Metodické návody a instrukce pro zpracování archivního materiálu*. Sborník archivních prací 10, 1960, č. 2, zvláštní příloha, s. 213–309 (také jako zvláštní otisk).
- NĚMEČKOVÁ, Sylva: *Fondy archivů obcí a měst (do roku 1945) uložené v Státním okresním archivu Vyškov*. Vyškovský sborník 3, 2002, s. 230–349.
- O našich městech a patrimoniích a o správě obecních archivů*. S poučením o hlavních archivech pražských. Red. Václav VOJTÍŠEK. Praha 1934.
- PAVLÍK, Jiří – POKORNÝ, Radek: *Osudy fondu města Hradce Králové se zřetelem na 17. století*. In: *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*. Mělník 2004, s. 129–132.
- PLOSOVÁ, Jaroslava: *Brněnský městský archiv za protektorátu*. Brno v minulosti a dnes 19, 2006, s. 241–263.
- POLÁK, Stanislav: *Okresní archiv v Příbrami*. Průvodce po archivních fondech a sbírkách. Příbram 1982.
- POUSTKA, Karel – SVOBODA, Eduard – DĚDKOVÁ, Lidmila: *Archiv města Červená Řečice*. Inventář. Červená Řečice 1973.
- POUSTKA, Karel: *Okresní archiv v Táboře*. Průvodce po fondech a sbírkách. Tábor 1958.
- PROKEŠ, Jaroslav: *Návrh zákona o organizaci obecních archivů*. *Časopis archivní školy* 13–14, 1938, s. 385–388.
- PROKEŠ, Jaroslav: *Skartování písemností*. In: *O našich městech a patrimoniích a o správě obecních archivů*. S poučením o hlavních archivech pražských. Praha 1934, s. 82n.
- PRUCEK, Josef: *Ke katalogizaci prezidiálních spisů Archivu města Olomouce*. *Okresní archiv v Olomouci* 1989, s. 11–13.
- PŘÍLESKÁ, Hana – DRÁBKOVÁ, Drahomíra – KAŠUBOVÁ, Marie – KAVALCOVÁ, M.: *Okresní archiv Brno-venkov se sídlem v Rajhradě*. Průvodce po archivních fondech a sbírkách. Praha 1983.
- RAK, Petr: *Registraturní systémy regulovaných magistrátů Žateckého kraje a spisový plán Vilémova a Mašt'ova z let 1829–1850*. *Archivní časopis* 59, 2009, s. 1–26.

- REBROVÁ, Alexandra: *Archiv města Český Těšín 1920–1945*. Těšínsko 33, 1990, č. 2, s. 27–29.
- ROUBÍK, František: *K počátkům státní péče o městské archivy v Čechách*. Časopis Archivní školy 2, 1924, s. 28–43.
- ROUBÍK, František: *Pokus o soupis archivů v Čechách r. 1848*. Časopis archivní školy 12, 1936, s. 90–98.
- ROUBÍK, František: Pokyny pro rovnání archivů, zvláště obecních. In: *O našich městech a patrimoniích a o správě obecních archivů*. S poučením o hlavních archivech pražských. Praha 1934, s. 57n.
- RŮŽIČKA, Jindřich: *Místní samospráva a archivy*. Z dějin archivního myšlení v Čechách. Archivní časopis 41, 1991, s. 129–139.
- RŮŽIČKA, Jindřich: *Okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli*. Průvodce po archivních fondech a sbírkách. Hradec Králové 1973.
- SEDLÁČEK, August: *Archiv města Rokycan*. I. oddělení. 1362–1849 (1866). Katalog. Rokycany 1979.
- SEDLÁKOVÁ, Marie: *Okresní archiv v Milevsku*. Průvodce po fondech a sbírkách. Milevsko 1958.
- SEKOTOVÁ, Věra: Archivní fond města Vysokého Mýta, jeho obsah a osud. In: *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*. Mělník 2004, s. 133–136.
- SKUTIL, Jan: *Okresní archiv v Blansku*. Průvodce po archivních fondech. Praha 1977.
- SKUTIL, Jan – HUBÁČEK, Antonín: *Archiv města Letovic*. Inventář. Blansko 1966.
- SKUTIL, Jan – CHALUPA, Lubomír: *Archiv města Boskovic*. Katalog, inventář. Blansko 1973.
- SOVADINA, Miloslav: *Dějiny Okresního archivu Česká Lípa*. Ústí nad Labem 1997.
- SPÁČIL, Vladimír: *Inventarizace listin Archivu města Olomouce*. Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci 6 (25), 1997, s. 30–37.
- SPÁČIL, Vladimír: *K pořádání a inventarizaci knih Archivu města Olomouce v letech 1862–1975*. Výroční zpráva Okresního archivu v Olomouci za rok 1977. Olomouc 1978, s. 30–37.
- SPÁČIL, Vladimír: *Počátky městského archivu a městští písaři v Olomouci do 17. století*. Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica, Z pomocných věd historických 10, 1992, s. 135–140.
- SPÁČIL, Vladimír: *Sbírka listin archivu města Olomouc 1261–1793*. Olomouc 1998.
- SRCH, Eduard: *Okresní archiv v Českém Krumlově*. Průvodce po fondech. Český Krumlov 1958.
- SULITKOVÁ, Ludmila: Městské archivy v českých zemích a současný stav poznání. In: *Městské archivy & městští archiváři*. Brno 2010, s. 13–24.
- SULITKOVÁ, Ludmila: *Městské úřední knihy z Archivu města Brna 1343–1619*. Katalog. Úvodní svazek. Brno 1998; Svazek I. Knihy městského hospodaření. 1. Knihy početní, a) komorní počty 1467–1619. Brno 1999; Svazek II. Knihy městského hospodaření. 1. Knihy početní, b) radní počty 1523–1619. Brno 2001; Svazek III. Knihy městského hospodaření. 1. Knihy početní, c) počty města a jeho zařízení 1468–1619. Brno 2003.
- SULITKOVÁ, Ludmila: Výjimečná registratura ze 17. století a iniciativní městský syndik. In: *Manu propria ... Sborník příspěvků k životnímu jubileu PhDr. Aleny Richterové, CSc.* Ed.: Zuzana ADAMITIS, Tereza PALÍČKOVÁ. Praha 2012, s. 175–188.
- SULITKOVÁ, Ludmila: Významné etapy pořádání městských archivních celků královských moravských měst Brna a Olomouce. In: *Fontes ipsi sitiunt*. Sborník prací k sedmdesátinám archiváře a historika Eduarda Mikuška. Litoměřice – Praha 2016, s. 177–195.
- SVÁROVSKÝ, Eduard – JIŘÍK, Karel – JANOUŠEK, Jaromír: *Okresní a městský archiv v Mladé Boleslavi, městské archivy v Benátkách nad Jizerou, Kosmonosích a Dobrovici*. Průvodce po fondech a sbírkách. Praha 1958.
- SVĚRÁK, Vlastimil: Mezníky v historii jihlavského městského archivu. In: *Městské archivy & městští archiváři*. Brno 2010, s. 291–305.
- SVĚRÁK, Vlastimil: Jihlavský městský archiv a jeho archiváři. In: *Archivy na prahu tisíciletí*. Brno 2000, s. 103–107.
- SÝKOROVÁ, Lenka: *Historie archivu města Kašperské Hory*. Vlastivědný sborník Muzea Šumavy 7, 2011, s. 75–82.
- SÝKOROVÁ, Lenka: *Několik poznámek o staré registratuře města Kašperské Hory a spor města s panem Albrechtem z Žeberka ve světle jejich písemností*. Vlastivědný sborník Muzea Šumavy 5, 2001, s. 11–15.
- ŠATOCHINOVÁ, Marie a kol.: *Bibliografie českého archivnictví 1967–1976*. Praha 1990.
- ŠEVČÍK, Antonín: *Chudinský fond*. Spolkový materiál v obecních archivech. Brněnský archivní věstník 1958, č. 2, s. 27–29.
- ŠMILAUEROVÁ, Eva – LEBL, Josef: *Průvodce po fondech a sbírkách*. Okresní archiv Praha-západ. Praha 1964.
- ŠPĚT, Jiří: *Archivní problematika v našich nejstarších muzeologických časopisech*. Archivní časopis 20, 1970, č. 1, s. 26–31.
- ŠTARHA, Ivan: *Moravský zemský archiv v Brně 1839–1989*. Dějiny archivu. Brno 2003.
- ŠTARHA, Ivan: *Nejstarší soupisy obecních archivů okresu Blansko*. Vlastivědná ročenka Okresního archivu v Blansku 7, 1971/72, s. 36–41.
- ŠTARHA, Ivan: *Obecní archivy na Břeclavsku v polovině 19. století*. Jižní Morava 10, 1974, č. 2, s. 153–157.
- ŠTARHA, Ivan: *Počátky okresních archivů na Moravě*. Archivní časopis 19, 1969, s. 15–27.

- TECL, Rudolf: *Dva fragmenty tábořského městského archivu z konce 15. století*. Tábořský archiv 7, 1995/96, s. 95–115.
- TECL, Rudolf: *Nejstarší inventář soběslavského městského archivu z roku 1626*. Příspěvek k problematice deperdit středověkých až raně novověkých písemností na příkladu dějin archivu někdejšího poddanského města. Tábořský archiv 8, 1997–1998, s. 71–103.
- TEJČEK, Michal: *Fond Archiv města Rabí v SOKA Klatovy*. Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2004, s. 77–79.
- TEJČEK, Michal: *Specifika fondů AM Rabí, AM Kolinec a AM Hory Matky Boží*. Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2004, s. 131–136.
- TOMKOVÁ, Eva: Archiv města Trutnov. In: *Sborník příspěvků k 85. narozeninám Antonína Justa*. Trutnov 2006, s. 145–150.
- VALÚŠEK, David: Karel Stloukal a archiv města Zlína. In: *Městské archivy & městští archiváři*. Brno 2010, s. 273–290.
- VANĚK, Lubomír – BISINGEROVÁ, Marie: *Okresní archiv v Kutné Hoře*. Městské archivy v Kutné Hoře a v Čáslavi. Průvodce po archivních fondech a sbírkách. Kutná Hora 1970.
- VANĚK, Vojtěch: Kutnohorská městská kniha Transsumpta Privilegiorum, její nejstarší vrstva a osudy předhusitského archivu Kutné Hory. In: *Úřední písemná kultura v českých a moravských městech ve středověku a raném novověku*. Praha – Dolní Břežany 2018, s. 283–314.
- VEBEROVÁ, Jana: *Archiv města Zábřeh*. Sborník Státního okresního archivu Šumperk 8, 2015, s. 6–14.
- VELÍČKOVÁ, Karla: *Archiv města Brušperku*. Těšínsko 33, 1990, č. 1, s. 27–28.
- VESELÝ, Jiří: Písemnosti českokrumlovské městské obce latránské ve fondu Archiv města Českého Krumlova. In: *Státní okresní archiv v Českém Krumlově 1993–1998*. Český Krumlov 2000, s. 81–85.
- VETRÁK, Miroslav: *Konstantinovy Lázně – písemnosti jediného lázeňského města na okrese Tachov*. Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2007, s. 120–123.
- VÍTEK, Vladimír: *Archiv města Kadaně 1319–1945 (1951)*. Inventář. Kadaň 1968.
- VÍTEK, Vladimír: *Okresní archiv Chomutov se sídlem v Kadani*. Průvodce po archivních fondech a sbírkách. Chomutov 1986.
- VLASÁK, Vladimír: *Anton Gnirs a počátky městského archivu v Lokti*. Historický sborník Karlovarska 10, 2004, s. 173–192.
- VLASÁK, Vladimír: *Poznámka k pozemkovým knihám ve fondech archivů měst*. Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2004, s. 120–125.
- VOJTÍŠEK, Václav: *Archivy městské a obecní*. In: Jaroslav FLÖGEL a kol.: *Praktická příručka pro obecní a okresní funkcionáře*. Praha 1931, s. 11–18.
- VOJTÍŠEK, Václav: *O archívech městských a obecních a jejich správě*. Praha 1924.
- VOJTÍŠEK, Václav: *O spisovných obecních*. Věstník Svazu českých měst 11, 1923, s. 6–8, 53–57, 95–98.
- VOJTÍŠEK, Václav – VOLF, Miloslav: *Zásady pořádní městských archivů*. In: *Archivní příručka*. Praha 1948, s. 183–188.
- VOLF, Miloslav: *Český zemský výbor a samosprávné archivy*. Zprávy Českého zemského archivu, sv. 9, 1946, s. 135–194.
- VOLF, Miloslav: *Popis městských archivů v Čechách*. Praha 1947 (zvláštní otisk ze Zpráv Českého zemského archivu).
- VOLF, Miloslav: *Skartace městských registratur*. In: *Archivní příručka*. Praha 1948, s. 189n.
- Vzor instrukce pro městské archiváře v Čechách*. Archivní věstník 1, 1946, č. 1, s. 10–13.
- WASKA, Karel: *Některé problémy pořádní archivních fondů měst do roku 1945*. In: Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2004, s. 109–116.
- WASKA, Karel: *Knihy předmagistrátního období v registraturách malých měst na příkladu Úterý*. In: *Inter laurum et olivam*. Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 1–2/2002, Z pomocných věd historických 16, Praha 2007, s. 113–121.
- WENISCH, Rudolf: *Gliederung der Stadtbücher Nord- und Westböhmens*. Ein Behelf zur Erfassung der Stadtbücher im übrigen sudetendeutschen Gebiete. Komotau 1931.
- Základní pravidla pro zpracování archivního materiálu*. Praha 1958.
- ZEMÁNKOVÁ, Michaela: *Reinventarizace archivních fondů a možnosti jejího využití na příkladu fondu Archiv města Slavkov u Brna*. Archivní časopis 65, 2015, s. 57–69.
- ZEMEK, Metoděj – ZIMÁKOVÁ, Alena – POLIŠENSKÝ, Josef: *Okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově*. Průvodce po archivních fondech a sbírkách. Mikulov 1976.
- ZEMEK, Metoděj – ZIMÁKOVÁ, Alena: *Městský úřad Podivín 1637–1945*. Inventář. Mikulov 1964.
- ZEMEK, Metoděj – ZIMÁKOVÁ, Alena: *Městský úřad Valtice 1295–1944*. Inventář. Mikulov 1965.
- ZUBER, Rudolf: *Spisová manipulace u městských a obecních úřadů na Jesenicku v letech 1930–1945*. Archivní časopis 13, 1963, s. 15–23

9. ZKRATKY

AM.....	archiv města
Blaseck	Johann Blaseck, Auszug aller im Königreiche Böhmen bestehenden Verordnungen und Gesetze
cís.	císařský
čes.	český
dv.	dvorský
guber.	guberniální
JGS	Gesetze und Verfassungen im Justitz Fache, tzv. Justitzgesetzesammlung
Kostetzky	Dominik Kostetzky, System der politischen Gesetze Böhmens
min.	ministerstvo
místodrž.	místodržitelství
mor.	moravský
nař.	nařízení
Patenty	Květa Kulířová, Rudolf Sander: Patenty. Katalog sbírky patentů Státního ústředního archivu v Praze
PGS	Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. ergangenen Verordnungen und Gesetze; Sammlung der Gesetze, welche unter der ... Regierung des ... Kaisers Leopold des II. ... erschienen sind; K.k. Majestät Franz des Zweyten politische Gesetze und Verordnungen
PGSB	Provinzial-Gesetzsammlung des Königreichs Böhmen
Roth	Vollständiger Auszug aller für das Königreich Böhmeim ... ergangenen Gesetzen.
Roth-Goutta	Vollständiger Auszug aller im Königreiche Böhmeim kundgemachten Verordnungen und Gesetze. Fortsetzung der ... Sammlung aller in dem Königreiche Böhmeim kundgemachten Verordnungen und Gesetze.
ř. z.	říšský zákoník
Sb.	sbírka zákonů a nařízení
SGL	Sammlung der Gesetze, welche unter der Regierung Leopold des II. erschienen sind
slez.	slezský
SVGT	Sammlung aller k. k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740 bis 1780
SPGVMS	Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für Mähren und Schlesien
vyhl.	vyhláška
výn.	výnos
z. n. s.	zákony a nařízení pro Horní a Dolní Slezsko.
z. n. z. m.	zákony a nařízení zemská pro Moravu
z. v. č.	zemský věstník pro Čechy
z. v. m. s.	zemský věstník pro Moravu a Slezsko
z. z. č.	zemský zákoník pro Čechy
z. z. m.	zemský zákoník pro Moravu
z. z. s.	zemský zákoník pro Slezsko
zák.	zákon

10. AUTOŘI

PhDr. Bohdan Kaňák, Ph.D.
Mgr. Jana Konvičná
Mgr. Zdeněk Kravar, Ph.D.
PhDr. Zdeněk Martínek, CSc.

V počáteční fázi se na přípravě Návodu podílely rovněž Mgr. Květa Hrnčířová a PhDr. Štěpánka Pflegerová.

11. NABYTÍ ÚČINNOSTI

Verze 2.0 metodického pokynu nabývá účinnosti dnem 31. ledna 2023.

PhDr. Daniel Doležal
ředitel odboru archivní správy MV
podepsáno elektronicky

V Praze 23. ledna 2023

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Umělé pořádací schéma pro registraturu města do regulace magistrátu (zřízení rychtářského úřadu)

Příloha č. 2: Umělé pořádací schéma pro registraturu regulovaného magistrátu

Příloha č. 3: Umělé pořádací schéma pro registraturu rychtářského úřadu z období regulovaných magistrátů

Příloha č. 4: Umělé pořádací schéma pro registraturu města z let 1850–1945

Příloha č. 5: Struktura registratury osad spravujících v letech 1850–1945 vlastní majetek

Příloha č. 6: Ukázka transformace spisové normy Theodora Portele pro městskou samosprávu na územích připojených v letech 1938–1945 k Německé říši podle Základních pravidel

Příloha č. 7: Archivní autoritní záznam entity Město jakožto původce (kde byl po r. 1784 zřízen regulovaný magistrát)

Příloha č. 8: Archivní autoritní záznam entity Město jakožto původce (kde nebyl po r. 1784 zřízen regulovaný magistrát)

Příloha č. 9: Archivní autoritní záznam entity Magistrát jakožto původce

Příloha č. 10: Archivní autoritní záznam entity Kriminální soud jakožto původce

Příloha č. 11: Archivní autoritní záznam entity Městský úřad jakožto původce

Příloha č. 12: Archivní autoritní záznam entity Osadní zastupitelstvo jakožto původce (1850–1945)

Příloha č. 13: Magistráty v královských a municipálních (ochranných, poddanských) městech v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v r. 1847

Příloha č. 1: Umělé pořádací schéma pro registraturu města do regulace magistrátu (zřízení rychtářského úřadu)

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶¹
<i>série</i>	Listiny. ²⁶²							
<i>série</i>		Listiny týkající se právních a administrativních potřeb města jako celku						Listiny se ponechávají jako samostatný celek, proto není třeba dělit je na správní a právní, ale podle zavedeného úzu na listiny vydané pro město a listiny vydané pro jednotlivé měšťany.
<i>série</i>			Privilegia					
<i>jednotlivosti</i>							Majestáty, panovnické darovací listiny aj.	Jednotlivé listiny příslušného typu
<i>série</i>			Listiny týkající se správy města v užším slova smyslu					

²⁶¹ V této rubrice jsou uváděny pouze příklady jednotlivých archiválií. Soustavnější přehled o používaných typech archiválií podávají v jednotlivých částech textu oddíly Agendy a písemnosti.

²⁶² Do této skupiny se zařazují archiválie odpovídající definici listiny podle Základních pravidel pro zpracování archiválií. Pouze v případě, že dochované listiny byly již u původce pokládány za celek propojený původní společnou evidencí, je možné tento celek považovat za historicky vzniklý soubor a ponechat zde i listiny jiného typu.

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶¹
<i>jednotlivosti</i>							Listiny týkající se obsazování či prodeje městské rychty (fojtství), listiny spjaté s činností královského či vrchnostenského rychtáře	<i>Jednotlivé listiny příslušného typu</i>
<i>série</i>			Hospodářská správa městského majetku movitého i nemovitého					
<i>jednotlivosti</i>							Kupní a prodejní smlouvy	<i>Jednotlivé listiny příslušného typu</i>
<i>série</i>			Vlastní vrchnostenská správa městského dominia					
<i>jednotlivosti</i>							Kupní a prodejní smlouvy	<i>Jednotlivé listiny příslušného typu</i>
<i>série</i>			Městské půjčky a dluhy					
<i>jednotlivosti</i>							Dlužní úpisy na městský majetek	<i>Jednotlivé listiny příslušného typu</i>
<i>série</i>			Městská fara					
<i>jednotlivosti</i>							Listiny týkající se městského farního patronátu, listiny oltářních nadací	<i>Jednotlivé listiny příslušného typu</i>

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶¹
<i>série</i>			Ostatní listiny ²⁶³					
<i>jednotlivosti</i>							Listiny týkající se činnosti různých městských institucí, zřízených pro speciální agendy, které vznikly ve středověku a raném novověku před regulací	<i>Jednotlivé listiny příslušného typu</i>
<i>série</i>		Listiny týkající se soukromých práv jednotlivých měšťanů a poddaných						
<i>série</i>			Převody majetku					
<i>jednotlivosti</i>							Kupní a darovací smlouvy	<i>Jednotlivé listiny příslušného typu</i>
<i>série</i>			Dluhy					
<i>jednotlivosti</i>							Dlužní úpisy měšťanů a poddaných	<i>Jednotlivé listiny příslušného typu</i>
<i>série</i>			Testamenty					
<i>jednotlivosti</i>							Závěti měšťanů a poddaných	<i>Jednotlivé listiny příslušného typu</i>
<i>série</i>			Nobilitace měšťanů					<i>Jednotlivé listiny příslušného typu</i>
<i>jednotlivosti</i>							Nobilitační listiny	
<i>série</i>		Ostatní listiny						

²⁶³ Tuto sérii je možno případně členit na další série nižšího stupně týkající se činnosti různých městských institucí, zřízených pro speciální agendy, které vznikly ve středověku a raném novověku před regulací (např. záležitosti stavební, zdravotní, vojenské, správy lesů aj.).

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶¹
<i>jednotlivosti</i>							Do souboru listin se z různých důvodů mohly v minulosti dostat i jiné listiny, které s městskou agendou přímo nesouvisely. Protože však byly deponovány v městské registratuře, která je též tradičně známá jako místo jejich uložení, ponechají se zde.	<i>Listiny různého druhu</i>
<i>série</i>	Knihy smíšeného charakteru (nevyhraněného obsahu)							
<i>série</i>				Pamětní knihy				
<i>jednotlivosti</i>							Tzv. památné knihy, pamětní knihy	<i>Jednotlivé knihy sloužící k zapisování výjimečných záležitostí, které by mezi běžnými vklady zapadly, a k vkládání zápisů, pro něž nebyly určeny specializované knihy</i>
<i>série</i>				Kroniky				

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶¹
<i>jednotlivosti</i>							Kroniky	<i>Jednotlivé knihy příslušného typu popisující významné události z dějin města, sepsané z popudu městské rady či ze soukromé iniciativy, uložené v městské registratuře</i>
<i>série</i>	Správní agenda města							
<i>série</i>		Úřední knihy správní agendy						
<i>série</i>			Knihy týkající se právních a administrativních záležitostí města jako celku					
<i>série</i>				Knihy městského zákonodárství				
<i>jednotlivosti</i>							Knihy privilegií, právní knihy a statuty, knihy nařízení městské rady, knihy instrukcí pro městské zaměstnance, knihy opisů půhonů k zemskému soudu aj.	<i>Jednotlivé knihy příslušného typu</i>
<i>série</i>				Knihy městské správy				

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶¹
<i>série</i>					Knihy protokolů městské rady			
<i>jednotlivosti</i>							Knihy protokolů ze zasedání městské rady, knihy obnov městské rady a knihy přísah členů rady	<i>Jednotlivé knihy příslušného typu</i>
<i>série</i>					Knihy kancelářské			
<i>jednotlivosti</i>							Formuláře, kopiáře, registra, knihy konceptů, správní a právní příručky, inventáře archivu	<i>Jednotlivé knihy příslušného typu</i>
<i>série</i>			Knihy městského hospodářství²⁶⁴					
<i>série</i>				Knihy městských financí				
<i>série</i>					Knihy daní a dávek			
<i>jednotlivosti</i>							Berní knihy, knihy lozunků, berní rejstříky, knihy berní subrepartice, katastry, knihy evidence výběru desátku	<i>Jednotlivé knihy příslušného typu</i>

²⁶⁴ Pokud dochovaná hospodářská registratura města představuje rozsáhlou komplexně dochovanou agendu, lze její sérii pro lepší přehlednost vyčlenit ze série Správní agenda města a vytvořit další hlavní sérii pod názvem Hospodářská agenda města.

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶¹
<i>série</i>					Knihy městských počtů			
<i>jednotlivosti</i>							Knihy městských počtů, knihy počtů kamrmistrovských, knihy purkmistrovské, knihy aktivních a pasivních dluhů města, knihy počtů ze soli, vína, piva, inventáře městského majetku aj.	<i>Jednotlivé knihy příslušného typu</i>
<i>série</i>					Knihy nepřímé hospodářské správy nad městskými financemi			
<i>jednotlivosti</i>							Účetní knihy hospodářských inspektorů, respektive účetní knihy hospodářských ředitelství	
<i>série</i>					Účetní knihy samostatně účtujících úřadů města²⁶⁵			

²⁶⁵ Tuto sérii je možno případně členit na další série nižšího stupně týkající se činnosti různých městských institucí, zřízených pro speciální agendy, které vznikly ve středověku a raném novověku před regulací (např. záležitosti stavební, zdravotní, vojenské, městské váhy, správy lesů aj.).

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶¹
<i>jednotlivosti</i>							Knihy počtů specializovaných úřadů, řád městské váhy aj.	<i>Jednotlivé knihy příslušného typu</i>
<i>série</i>				Knihy městské vrchnostenské správy				
<i>jednotlivosti</i>							Pozemkové knihy, urbáře, gruntovní knihy poddaných z městského dominia	<i>Jednotlivé knihy příslušného typu</i>
<i>série</i>			Knihy patronátních a sociálních ústavů					
<i>série</i>				Knihy týkající se městské fary				
<i>jednotlivosti</i>							Knihy patronátní, inventáře kostelů, deníky zádušní pokladny, knihy kostelních nadací, knihy církevních gruntů	<i>Jednotlivé knihy příslušného typu pokud nenáleží do vlastního fondu fary</i>
<i>série</i>				Špitální knihy				
<i>jednotlivosti</i>							Registra špitálů, hlavní knihy špitálů, knihy špitálních nadací	<i>Jednotlivé knihy příslušného typu</i>
<i>série</i>		Spisový materiál správní agendy						
<i>série</i>			Registraturní pomůcky					

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶¹
<i>série</i>							Repertáře, elenchy, indexy	<i>Jednotlivé registraturní pomůcky příslušného typu</i>
<i>série</i>			Spisy					
<i>série</i>				Spisy týkající se právních a administrativních potřeb města jako celku				
<i>série</i>					Statut a postavení města			
<i>složky</i>							Spisy týkající se konfirmací privilegií, výkonu stavovských práv, statutu a postavení města, styk s nadřízenými instancemi a vrchností, společenské styky městské rady	
<i>série</i>					Městská rychta (fojtství), úřad vrchnostenského či královského rychtáře			

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶¹
<i>složky</i>							Spisy týkající se obsazování či prodeje městské rychty (fojtství), spisy spjaté s činností městského, královského či vrchnostenského rychtáře	<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>
<i>série</i>					Orgány městské správy			
<i>složky</i>							Spisy týkající se sázení městské rady (přísežných), oprav městské rady (přísežných), jmenování radních aj.	<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>
<i>série</i>					Městská kancelář a městští zaměstnanci			

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶¹
<i>složky</i>							Kancelářské řády a instrukce pro městské zaměstnance ve formě spisu, městský archiv a registratura, platy a deputáty, osobní záležitosti městských zaměstnanců a zřízenců	<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>
<i>série</i>				Vnitřní správa města				
<i>série</i>					Měšťané a obyvatelé města			
<i>složky</i>							Měšťanské právo, soupisy obyvatel, osobní záležitosti obyvatel, zachovací listy, výhostní listy, vysvědčení o řádném zrození, nobilitace měšťanů	<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>
<i>série</i>					Veřejný pořádek a bezpečnost (policie)			
<i>série</i>						Dohled nad veřejným pořádkem		
<i>složky</i>								<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶¹
<i>série</i>							Dohled nad stavbami a požární bezpečností	
<i>složky</i>								<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>
<i>série</i>							Dohled nad stavem a bezpečností cest	
<i>složky</i>								<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>
<i>série</i>							Dohled nad trhy	
<i>složky</i>								<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>
<i>série</i>							Dohled nad hygienickými poměry, zdravotní péče	
<i>složky</i>								<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>
<i>série</i>						Řemesla a živnosti		
<i>série</i>							Dohled nad cechy	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶¹
<i>složky</i>								<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>
<i>série</i>						Vaření piva, hostince a hospody		
<i>složky</i>								<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>
<i>série</i>						Obchodníci		
<i>složky</i>								<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>
<i>série</i>					Chudinská péče			
<i>série</i>						Péče o chudé		
<i>složky</i>								<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>
<i>série</i>						Špitály, chudinské nadace		
<i>složky</i>							Spisy týkající se zřízení a správy městských špitálů	<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>
<i>série</i>					Duchovní správa, vzdělání			
<i>série</i>						Církevní poměry ve městě		

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶¹
<i>složky</i>								<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>
<i>série</i>						Městská fara, patronátní práva města		
<i>složky</i>							Spisy týkající se městského farního patronátu, oltářních nadací a hmotného zabezpečení městské fary	<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>
<i>série</i>						Městské školy		
<i>složky</i>								<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>
<i>série</i>				Povinnosti vůči vrchnosti a panovníkovi				
<i>série</i>					Vrchnostenské dávky, roboty			
<i>složky</i>								<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>
<i>série</i>					Daně			
<i>série</i>						Berně (kontribuce)		
<i>složky</i>								<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶¹
<i>série</i>						Ostatní daně		
<i>složky</i>								<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>
<i>série</i>					Vojenské záležitosti			
<i>složky</i>							Rekruti, vysloužilci, ubytování vojska, vojenské příprave, válečné škody	<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>
<i>série</i>				Správa městského hospodářství ²⁶⁶				
<i>série</i>					Hospodářská správa městského majetku movitého i nemovitého			
<i>složky</i>							Spisy týkající se koupi a prodejů městského majetku, správy městských mlýnů, městské papírny aj.	<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>
<i>série</i>					Městská vrchnostenská správa			

²⁶⁶ Pokud dochovaná hospodářská registratura města představuje rozsáhlou, komplexně dochovanou agendu, lze její sérii pro lepší přehlednost vyčlenit ze série Správní agenda města a vytvořit další hlavní sérii pod názvem Hospodářská agenda města.

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶¹
<i>složky</i>							Spisy týkající se koupí a prodejů	<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>
<i>série</i>					Agenda nepřímé hospodářské správy nad městskými financemi			
<i>složky</i>							Účetní spisy hospodářských inspektorů, respektive účetní spisy hospodářských ředitelství	
<i>série</i>					Agendy samostatně účtujících hospodářských úřadů města²⁶⁷			
<i>složky</i>							Spisy hospodářské agendy samostatně účtujících hospodářských úřadů města	<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>
<i>série</i>					Městské půjčky a dluhy			

²⁶⁷ Tuto sérii je možno případně členit na další série nižšího stupně týkající se činnosti různých městských institucí, zřízených pro speciální agendy, které vznikly ve středověku a raném novověku před regulací (např. záležitosti stavební, zdravotní, vojenské, městské váhy, správy lesů aj.).

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶¹
<i>složky</i>							Spisy týkající se městských půjček a dluhů	<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>
<i>série</i>	Soudní agenda města							
<i>série</i>		Knihy týkající se soukromých práv jednotlivých měšťanů a poddaných						
<i>série</i>			Knihy městského soudnictví trestního					
<i>série</i>				Knihy rozsudků zahájeného soudu				
<i>jednotlivosti</i>							Knihy rozsudků zahájeného soudu	<i>Jednotlivé knihy příslušného typu</i>
<i>série</i>				Knihy rozsudků v trestních záležitostech				
<i>jednotlivosti</i>							Knihy rozsudků v trestních záležitostech (in criminalibus).	<i>Jednotlivé knihy příslušného typu</i>
<i>série</i>				Knihy svědectví				
<i>jednotlivosti</i>							Knihy svědectví před zahájeným soudem, knihy svědectví před rychtářem	<i>Jednotlivé knihy příslušného typu</i>

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶¹
<i>série</i>			Knihy městského soudnictví civilního					
<i>série</i>				Knihy rozhodnutí v civilních záležitostech nesporných				
<i>série</i>					Knihy evidence nemovitého majetku			
<i>jednotlivosti</i>							Knihy trhové, knihy zápisné	
<i>série</i>					Knihy kvitancí a obligací			
<i>jednotlivosti</i>							Knihy kvitancí, knihy rukojemství	<i>Jednotlivé knihy příslušného typu</i>
<i>série</i>					Knihy svatebních smluv			
<i>jednotlivosti</i>								<i>Jednotlivé knihy příslušného typu</i>
<i>série</i>					Knihy testamentů			
<i>jednotlivosti</i>							Knihy testamentů, knihy inventářů pozůstalostí	<i>Jednotlivé knihy příslušného typu</i>
<i>série</i>					Knihy sirotčí			
<i>jednotlivosti</i>							Knihy správy sirotčího jmění	<i>Jednotlivé knihy příslušného typu</i>

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶¹
<i>série</i>				Knihy rozhodnutí v civilních záležitostech sporných				
<i>jednotlivosti</i>							Soudní protokoly civilních věcí sporných	<i>Jednotlivé knihy příslušného typu</i>
<i>série</i>			Knihy právních naučení					
<i>jednotlivosti</i>							Knihy právních naučení vydaných městskou radou pro města přijímající právní naučení, či přijatých pro vlastní město od příslušného vyššího městského práva ve věcech civilních i trestních	<i>Jednotlivé knihy příslušného typu</i>
<i>série</i>		Spisy týkající se soukromých práv jednotlivých měšťanů a poddaných						
<i>série</i>			Spisy v trestních záležitostech					
<i>složky</i>							Rozsudky v trestních záležitostech (in criminalibus) ve formě spisů	<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶¹
<i>série</i>			Spisy v civilních záležitostech					
<i>série</i>				Spisy v civilních záležitostech nesporných				
<i>série</i>					Koupě a prodeje nemovitostí			
<i>složky</i>								<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>
<i>série</i>					Obligace a kvitance			
<i>složky</i>								<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>
<i>série</i>					Svatební smlouvy			
<i>složky</i>								<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>
<i>série</i>					Pozůstalosti			
<i>složky</i>							Inventáře pozůstalostí ve formě spisů, kšafy	<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>
<i>série</i>					Sirotčí záležitosti			
<i>složky</i>								<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶¹
<i>série</i>				Spisy v civilních záležitostech sporných				
<i>složky</i>							Rozsudky v civilních záležitostech sporných ve formě spisů	<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>
<i>série</i>			Právní naučení					
<i>složky</i>							Agenda právních naučení vydaných městskou radou pro města přijímající právní naučení, či přijatých pro vlastní město od příslušného vyššího městského práva ve věcech civilních i trestních, ve formě spisů	<i>Jednotlivé spisy nebo složky příslušného typu podle rozhodnutí zpracovatele</i>
<i>série</i>	Mapy, plány, technické výkresy, grafické listy, kresby							
<i>jednotlivosti</i>							Mapy městského dominia, plány města, stavební plány (pokud nejsou součástí spisů), tištěné veduty, kresby	<i>Jednotlivosti příslušného typu</i>

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶¹
<i>série</i>	Typáře a jejich samostatné otisky							
<i>jednotlivosti</i>							Typáře městských pečetí, otisky typářů aj.	<i>Jednotlivosti příslušného typu</i>
<i>série</i>	Ostatní materiál							

Příloha č. 2: Umělé pořádací schéma pro registraturu regulovaného magistrátu

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶⁸
<i>série</i>	Regulovaný magistrát					<i>Při větším počtu možno vytvořit sérii</i>
<i>série</i>		Politicum				
<i>série</i>			Správa města			
<i>série</i>				Postavení města a jeho obyvatel, městská práva a privilegia		
<i>jednotlivosti</i>					Městská privilegia	
<i>jednotlivosti</i>					Knihy privilegií	
<i>složky</i>					Opisy a překlady privilegií	
<i>složky</i>					Smlouvy s vrchností o právním postavení města	
<i>složky</i>					Instrukce pro správu města	
<i>složky</i>					Soupisy povinností měšťanů	
<i>série</i>				Pamětní záznamy		
<i>jednotlivosti</i>					Pamětní knihy	<i>Libri memorabilium</i>
<i>složky</i>					Historická sepsání, výpisy a dobová dokumentace k dějinám města	
<i>série</i>				Orgány městské správy		
<i>složky</i>					Volby, jmenování, potvrzování městských funkcionářů	<i>Radové magistrátu, reprezentanti, měšťanský výbor, volební výbor</i>
<i>složky</i>					Osobní záležitosti městských úředníků, správních a policejních zaměstnanců a zřízenců	<i>Přijímání a propouštění, služební instrukce, kvalifikační tabulky, kauce apod.</i>

²⁶⁸ V této rubrice jsou uváděny pouze příklady jednotlivých archiválií. Soustavnější přehled o používaných typech archiválií podávají v jednotlivých částech textu oddíly Agendy a písemnosti.

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶⁸
<i>jednotlivosti</i>					Knihy přísah členů magistrátu, úředníků a zřízenců	
<i>složky</i>					Zprávy a výkazy o zaměstnancích města a penzistech placených z městské pokladny	
<i>složky</i>					Hmotné zabezpečení zaměstnanců města	<i>Platy, deputáty</i>
<i>série</i>				Městská kancelář		
<i>složky</i>					Instrukce pro městskou kancelář, registraturu a archiv	
<i>jednotlivosti</i>					Pomocné kancelářské knihy	<i>Formuláře, rukopisné právní příručky apod.</i>
<i>jednotlivosti</i>					Doručovací knihy	
<i>jednotlivosti</i>					Protokoly o výběru úředních tax	
<i>jednotlivosti</i>					Přehledy registratury	
<i>jednotlivosti</i>					Knihy záznamů o spisech vypůjčených z registratury	
<i>složky</i>					Registratura a archiv	<i>Včetně seznamů a přehledů spisů, denních listů apod.</i>
<i>složky</i>					Umístění a vybavení kanceláře	
<i>série</i>				Komunikace s nadřízenými a dalšími instancemi		
<i>jednotlivosti</i>					Knihy evidence nařízení nadřízených instancí	<i>Knihy patentů, knihy dekretů, knihy normálí a generálií, knihy oběžníků (cirkulářů)</i>
<i>složky</i>					Nařízení nadřízených instancí	<i>Patenty, dekrety, normálie, cirkuláře, vydávané panovníkem, zemskými gubernii, podkomořskými a krajskými úřady apod. Při větším množství další členění podle typů, ročníků, číselných řad apod.</i>
<i>jednotlivosti</i>					Knihy záznamů o publikování nařízení určených ke zveřejnění	
<i>jednotlivosti</i>					Knihy evidence zpráv podávaných nadřízeným instancím	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶⁸
<i>složky</i>					Periodické a neperiodické zprávy a statistická hlášení	<i>Údaje pro zemské schematismy apod.</i>
<i>složky</i>					Korespondence s nadřízenými instancemi v záležitostech organizace správy města	
<i>složky</i>					Kontroly výkonu městské správy	<i>Např. tzv. krajské objížďky</i>
<i>složky</i>					Všeobecná korespondence s jinými úřady a institucemi	<i>Magistráty, vrchnosti, církevní a vojenské úřady apod.</i>
<i>série</i>				Presidiální spisy		
<i>složky</i>					Spisy podle ročníků	
<i>série</i>			Projednávání a evidence politické agendy			
<i>série</i>				Magistrát		
<i>jednotlivosti</i>					Zápisy z jednání in politico	<i>Další členění podle struktury vedení zápisů</i>
<i>jednotlivosti</i>					Repertáře a rejstříky ke knihám zápisů	
<i>jednotlivosti</i>					Protokoly výpovědi stran	
<i>složky</i>					Podklady k jednáním	<i>Též opisy a koncepty protokolů, výpisy z protokolů</i>
<i>série</i>				Měšťanský výbor		<i>Měšťanské výbory z roku 1848</i>
<i>jednotlivosti</i>					Zápisy z jednání	
<i>série</i>				Registraturní pomůcky		
<i>jednotlivosti</i>					Podací protokoly politické agendy	<i>Další členění podle organizace spisové služby</i>
<i>jednotlivosti</i>					Pomůcky k podacím protokolům politické agendy	<i>Indexy, rejstříky, přehledy, elenchy</i>
<i>jednotlivosti</i>					Pomocné knihy evidence spisů politické agendy	<i>Poštovní deníky, expediční protokoly apod.</i>
<i>série</i>			Obyvatelstvo			
<i>série</i>				Evidence obyvatel, měšťanské právo		
<i>jednotlivosti</i>					Knihy evidence obyvatel města	<i>Též knihy zemřelých obyvatel, u poddanských měst tzv. Mannschaftsbuch</i>

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶⁸
<i>složky</i>					Soupis obyvatel, elaboráty sčítání lidu	
<i>jednotlivosti</i>					Knihy evidence přijatých a propuštěných měšťanů a udělování měšťanského práva	<i>Měšťanské matriky</i>
<i>složky</i>					Spisy v záležitostech přijímání a propouštění měšťanů	<i>Při větším množství možno dále členit, např. abecedně</i>
<i>série</i>				Vysvědčení a potvrzení		
<i>složky</i>					Vysvědčení zachovalosti, mravů a majetku	<i>Též vysvědčení pro řemeslníky, vojáky a důstojníky, vojenské invalidy, vysvědčení chudoby, při větším množství možno členit dle typů nebo abecedně dle žadatelů</i>
<i>složky</i>					Potvrzení o plnoletosti, potvrzení o vyrovnání pohledávek	
<i>série</i>				Evidence pohybu a pobytu obyvatel		
<i>jednotlivosti</i>					Knihy evidence a vidimace cestovních pasů a vandrovních knížek	<i>Pro obyvatele a návštěvníky města; někdy též kontrola pasů vojenských, k podomnímu obchodu, zdravotních, hnanekých a židovských</i>
<i>složky</i>					Spisy v záležitostech vydávání a kontroly pasů a vandrovních knížek	
<i>jednotlivosti</i>					Knihy záznamů o kontrole a vidimování povolení k podomnímu obchodu	
<i>jednotlivosti</i>					Knihy evidence zhostných listů a vydaných souhlasů ke stěhování, sňatku, studiu, učení a vstupu do služby	<i>Pro obyvatele a návštěvníky města</i>
<i>složky</i>					Spisy v záležitostech vydávání zhostných listů a souhlasů	
<i>jednotlivosti</i>					Knihy evidence cizinců (pocestných) zdržujících se ve městě	<i>Též knihy evidence lázeňských hostů</i>
<i>jednotlivosti</i>					Knihy evidence obyvatel města zdržujících se mimo město	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶⁸
<i>jednotlivosti</i>					Rejstříky k přihlašovacím knihám pocestných	
<i>složky</i>					Výkazy o stěhování obyvatel, vystěhoavectví	<i>Mj. boj proti organizovanému vystěhoavectví</i>
<i>série</i>			Policejní agenda			
<i>série</i>				Všeobecné policejní záležitosti		
<i>složky</i>					Policejní instrukce a řády	
<i>jednotlivosti</i>					Trestní protokoly	<i>Evidence trestů uložených přímo místními policejními orgány. Ve větších městech dále členěno na specializované protokoly nařízení, okrskové protokoly, protokoly hlášení a protokoly nálezů.</i>
<i>jednotlivosti</i>					Rejstříky deliktů a rozhodnutí	
<i>série</i>				Dohled nad pořádkem a bezpečností		
<i>jednotlivosti</i>					Protokoly o evidenci příchozích a nocležníků	
<i>složky</i>					Oznamovací lístky příchozích a nocležníků	
<i>jednotlivosti</i>					Knihy evidence hledaných osob, tuláků a zločinců	
<i>složky</i>					Popisy hledaných osob, výkazy cizinců vypovězených ze země	
<i>jednotlivosti</i>					Dohled nad tuláky a žebráky	
<i>jednotlivosti</i>					Knihy hlášení z policejních prohlídek a kontrol	
<i>složky</i>					Záznamy z policejních prohlídek a kontrol	
<i>složky</i>					Zprávy o policejní situaci	<i>Zprávy pro krajské úřady o policejní agendě a významných porušeních veřejného pořádku (např. vzbouření vyžadující vojenskou asistenci)</i>

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶⁸
<i>složky</i>					Drobné přestupky	
<i>jednotlivosti</i>					Hnanecké protokoly	
<i>složky</i>					Organizace hnanectví, hnanecké pasy	
<i>složky</i>					Spolupráce s kriminálními soudy	<i>Spoluúčast na přípravném řízení</i>
<i>série</i>				Těžké policejní přestupky		
<i>jednotlivosti</i>					Trestní protokol těžkých policejních přestupků	
<i>jednotlivosti</i>					Protokol o umístění osob do městského vězení	
<i>složky</i>					Výkazy o osobách stíhaných pro těžké policejní přestupky	
<i>složky</i>					Spisy v záležitostech těžkých policejních přestupků	<i>Další řazení zpravidla podle ročníků nebo číselných řad</i>
<i>série</i>				Čelední policie		
<i>jednotlivosti</i>					Knihy evidence čeledi a služebnictva	
<i>složky</i>					Dohled nad čeledními poměry, spory zaměstnavatelů s čeledí a služebnictvem	
<i>série</i>				Cechovní policie		
<i>složky</i>					Dohled nad cechy, hlášení o majetku a hospodaření cechů	
<i>složky</i>					Povolení k vykonávání profese pro mistry policejních řemesel	
<i>složky</i>					Dohled nad zaměstnaneckými poměry v řemeslech, tovaryši	<i>Viz též Evidence pohybu a pobytu obyvatel - vandrovní knížky</i>
<i>série</i>				Tržní policie		
<i>jednotlivosti</i>					Knihy evidence cen na trhu (viktuální taxy)	
<i>jednotlivosti</i>					Knihy protokolů o kontrolách cen na trhu	
<i>složky</i>					Tržní rády	
<i>složky</i>					Zprávy o vývoji cen na trhu, především cen obilí, a mzdách	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶⁸
složky					Dohled nad pořádkem v době konání trhů, kvalitou prodávaného zboží, mírami a váhami	
série				Mravnostní (morální) policie		
jednotlivosti					Knihy evidence povolených plesů a zábav	
složky					Dohled nad dodržováním veřejné mravnosti, nedělního a svátečního klidu, dodržováním zákazů nepovolených zábav a her, povolování tanečních zábav	
série				Stavební policie		
složky					Stavební řády	
jednotlivosti					Knihy protokolů o stavebním řízení	
složky					Dohled nad dodržováním stavebních předpisů	
série				Požární policie		
složky					Požární řády	
jednotlivosti					Kniha záznamů o požárních prohlídkách a závadách	
složky					Zprávy o požárech a jejich následcích	
složky					Pořizování protipožárního vybavení	
série				Silniční policie		
složky					Údržba komunikací	<i>Mj. povinnosti při stavbě a údržbě erárních komunikací, silniční stromořadí, cestáři</i>
složky					Dohled nad dopravou a dodržováním silničních předpisů	
série				Zdravotní policie		
složky					Instrukce pro zdravotnický personál, naučení o nemocech	
složky					Lékaři, ranhojiči, porodní báby, lékárny	<i>Viz též osobní záležitosti městských zaměstnanců a zřízenců</i>

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶⁸
složky					Zprávy o stavu zdravotní péče, zprávy o vypuknutí epidemií a dobytčích nemocí	
složky					Dohled nad veřejnými studněmi a vodovody, dohled nad čistotou veřejných prostranství	
jednotlivosti					Knihy evidence očkovaných	
složky					Organizace očkování	
jednotlivosti					Protokoly o zdravotním ohledání zemřelých	
jednotlivosti					Protokoly o porážkách dobytka	
série				Chudinská policie, péče o chudé		
složky					Chudinský ústav pro měšťany	<i>Správa a hmotné zabezpečení</i>
jednotlivosti					Účetní knihy chudinského ústavu	<i>Hlavní knihy, deníky</i>
složky					Účty chudinského ústavu s přílohami	
složky					Fondy pro chudé	<i>Nemocniční, stravovací, ošacovací, pro nákup léků apod.</i>
jednotlivosti					Knihy evidence špitálních kapitolů	
složky					Měšťanské špitály	<i>Správa a hmotné zabezpečení</i>
jednotlivosti					Účetní knihy špitálů	<i>Hlavní knihy, deníky</i>
složky					Účty špitálů s přílohami	
složky					Dobročinné sbírky	<i>Vyhlašování, povolování, seznamy dárců, vyúčtování a účetní kontrola</i>
série				Politická agenda		
série				Volby do sněmů		
složka					Volby poslanců do zemského sněmu v r. 1848	<i>Seznamy voličů, protokoly o volbě</i>
složky					Volby poslanců do říšského sněmu v r. 1848	<i>Seznamy voličů, protokoly o volbě</i>
série				Daňové záležitosti		
složky					Správa daní	<i>Předpisy, korespondence</i>
jednotlivosti					Katastrální elaboráty	<i>Ve formě knihy</i>

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶⁸
<i>jednotlivosti</i>					Parcelní protokoly	<i>Stabilního katastru</i>
<i>jednotlivosti</i>					Seznamy poplatníků a majitelů nemovitostí	<i>Seznamy poplatníků (ve formě knihy), knihy odhadů nemovitostí (obšacuňky)</i>
<i>složky</i>					Záležitosti jednotlivých druhů daní – seznamy poplatníků, příznávací fase, vyměřování, subpartiční seznamy, účty jednotlivých druhů daní	<i>Dále členěno podle druhů daní: pozemková daň, domovní daň, osobní (třídní) daň, výdělková daň, židovská daň, válečné daně</i>
<i>složky</i>					Odvod berní, likvidace berních nedoplatků, berní exekuce	
<i>složky</i>					Kontroly berní agendy	
<i>složky</i>					Nepřímé (spotřební) daně	
<i>série</i>				Ochrana panovnických a státních regálů a monopolů		
<i>složky</i>					Státní monopoly	<i>Tabáční, solní apod.</i>
<i>složky</i>					Cla a mýta	
<i>složky</i>					Daň dědická	
<i>složky</i>					Úřední taxy	
<i>složky</i>					Zprávy o osobách pobírajících státní penze a jiné veřejné příjmy	
<i>série</i>				Vojenské záležitosti		
<i>jednotlivosti</i>					Konskripční knihy	
<i>složky</i>					Podklady konskripčních knih	<i>Konskripční příznávací archy a listky, popisné archy, místní sumární archy, matriční hlášení farních úřadů</i>
<i>jednotlivosti</i>					Knihy evidence mužstva (Mannschaftsbücher)	
<i>jednotlivosti</i>					Knihy evidence rezervistů	
<i>složky</i>					Vojenské odvody	<i>Výkazy o rekrutech a dobrovolnících, organizace odvodů, pátrání po dezertérech, výkazy uprchlých rekrutů</i>
<i>složky</i>					Evidence profesí důležitých pro armádu	<i>Např. kováři, pekaři; hlášení o služebním personálu, pekařích a řemeslnících na dovolené</i>

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶⁸
<i>jednotlivosti</i>					Knihy cizích zeměbranců přítomných ve městě	
<i>složky</i>					Evidence cizinců přítomných ve městě	<i>Pro vojenskou evidenci</i>
<i>jednotlivosti</i>					Knihy evidence dovolenců	
<i>složky</i>					Seznamy dovolenců	
<i>složky</i>					Propouštění z vojenské služby	
<i>jednotlivosti</i>					Knihy evidence invalidů	
<i>složky</i>					Vojenské osoby a invalidové ve městě	<i>Seznamy invalidů a vysloužilců, hlášení o sňatcích, úmrtích a přesídlení důstojníků, vojenských úředníků, dovolenců a penzistů, hlášení o ustanovení vysloužilých vojáků do civilní úřední služby, vojenské vdovy a sirotci, vojenské sňatky</i>
<i>jednotlivosti</i>					Knihy evidence vojenských přípřeží	
<i>složky</i>					Vojenské přípřeže a transporty	<i>Mj. tabulky o stavu dobytka</i>
<i>složky</i>					Ubytování vojska	
<i>série</i>				Záležitosti živností, průmyslu a obchodu (Commerciale)		
<i>jednotlivosti</i>					Knihy evidence prodejních živností	
<i>jednotlivosti</i>					Knihy evidence udělených legitimací k obchodu	
<i>složky</i>					Zprávy o stavu komercia	<i>Seznamy řemeslníků a obchodníků, výkazy o růstu či úbytku velkoobchodu, výkazy o udělených legitimacích k obchodu a typech nových obchodníků (obchodníci, kupci, kramáři), zprávy o změnách přírodních poměrů a vývoji dolování, výkazy o potřebě, dovozu, vývozu a ceně potaše, nebo o produkci a cenách stavebních materiálů</i>
<i>série</i>				Vaření piva		<i>Písemnosti vzniklé ze styku se správou města, které nejsou součástí samostatného fondu právovárečného měšťanstva</i>

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶⁸
<i>jednotlivosti /složky</i>					Várečné právo	<i>Právo k vaření piva, seznamy majitelů domů s várečným právem</i>
<i>složka</i>					Organizace vaření piva	<i>Pořadí a struktura várek, obecní, kontribuční a interesální várky, pronájem pivovaru</i>
<i>složky</i>					Výroba a prodej piva	<i>Suroviny, výrobní postup, organizace prodeje, výsadní hospody</i>
<i>složky</i>					Pivovary a sladovny	<i>Koupě a prodej, stavba, údržba, vybavení – podíl města</i>
<i>složky</i>					Sládcí a pomocný personál	
<i>série</i>				Zemědělství		
<i>složky</i>					Zprávy o stavu zemědělství	<i>Tabule o stavu dobytka a zemědělství, periodické zprávy o dělení a směnách selských gruntů a o zakoupených a nezakoupených rustikálních gruntech, o ozimech, jařích a sklizni obilí, ovoce a dalších plodin, o stavu dobytka, pěstování píce, stavu pastvin a výrobě indiga, o včelstvech a zlepšeních zemědělské výroby, o pěstování lnu, o pěstování moruší, o výrobě cukru a sirupu z tuzemských surovin</i>
<i>složky</i>					Podpora a propagace zemědělství	<i>Hospodářské společnosti, propagace nových plodin a způsobů hospodaření, podpora ovocnictví, stromových kultur, luk a pěstování píce</i>
<i>složky</i>					Boj proti polním škodám, potírání dobytčích nemocí	
<i>složky</i>					Lesnictví, myslivost, rybolov	
<i>série</i>				Nadační záležitosti		
<i>složky</i>					Nadační listiny	
<i>složky</i>					Zprávy o nadacích	<i>Zprávy o nadacích, seznamy nadací</i>
<i>složky</i>					Správa nadací v kompetenci městské správy	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶⁸
<i>jednotlivosti /složky</i>					Účty nadačních fondů	<i>Účetní knihy, deníky, účty s přílohami, kontrola hospodaření nadací</i>
<i>série</i>				Školní a studijní záležitosti		
<i>složky</i>					Dohled nad školou	<i>Zprávy o stavu školy, jmenování místních školdozorců</i>
<i>složky</i>					Školní budovy pod patronátem města	<i>Údržba, vybavení</i>
<i>složky</i>					Učitelé	<i>Jmenování, hmotné zabezpečení, povinnosti</i>
<i>složky</i>					Školní docházka	
<i>jednotlivosti /složky</i>					Školní platy a fondy	<i>Odvádění a vymáhání školních platů, fond normální školy: příspěvky, účetní knihy a účty</i>
<i>série</i>				Církevní záležitosti		
<i>složky</i>					Dohled nad plněním předpisů týkajících se náboženství a církve	<i>Zprávy o náboženských poměrech, církevní slavnosti</i>
<i>složka</i>					Hmotné zabezpečení církevních institucí	<i>Soupisy zádušního majetku a nadací, vymáhání desátku a dalších církevních platů, revize zádušních účtů a dohled nad hospodařením se zádušním majetkem</i>
<i>jednotlivosti /složky</i>					Patronátní kostely, kaple a farní budovy ve městě a na městských statcích jednotlivě	<i>Hmotné zabezpečení, opravy, vybavení, knihy nadací patronátních kostelů, zápůjčky ze zádušních pokladen, zádušní účty; další členění podle jednotlivých farností, resp. kostelů</i>
<i>složky</i>					Duchovenstvo	<i>Prezentace, hmotné zabezpečení</i>
<i>složky</i>					Kláštery, bratrstva a další církevní korporace ve městě	
<i>složky</i>					Náboženská tolerance, nekatolické církve	
<i>série</i>				Záležitosti židovských obyvatel		
<i>složky</i>					Dohled nad židovským obyvatelstvem	<i>Zprávy o židovském obyvatelstvu, např. o sňatcích židů nebo o úmrtí židovských familiantů, dohled nad odváděním</i>

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶⁸
						<i>židovské daně. Viz též Judiciale, Civilní nesporné soudnictví, Pozemkové knihy, knihy sedadel v synagogách</i>
<i>série</i>		Judiciale				
<i>série</i>			Všeobecné záležitosti justiční správy			
<i>složky</i>					Organizace soudnictví	<i>Normy a předpisy, kompetence při výkonu soudních pravomocí</i>
<i>složky</i>					Zprávy o stavu soudní agendy	<i>Mj. justiční tabely</i>
<i>série</i>			Civilní nesporné soudnictví			
<i>série</i>				Pozemkové knihy vedené v záležitostech evidence nemovitostí a na nich vážnoucích břemen		<i>Postupuje se podle struktury používaného modelu pozemkových knih a knihy se řadí tak, aby zůstaly zřejmé jejich vazby. Obecně se nejprve uvádějí knihy hlavní, které zaznamenávají stav držebnosti, a poté knihy pomocné sloužící zejména k evidenci intabulovaných dokumentů. Podle rozsahu agendy se knihy mohou horizontálně dále členit, např. podle částí města nebo podle typů nemovitostí.</i>
<i>jednotlivosti</i>					Hlavní knihy	<i>Knihy smluv (Kontraktenbuch), knihy hlavní čili gruntovní (Hauptbuch), knihy držebnostních zápisů (Gewähr- oder Grundverschreibungsbuch), knihy služební (Dienstbuch, Urbarium), horenské knihy</i>
<i>jednotlivosti</i>					Knihy listin a držebností	<i>Knihy listin (Instrumentenbuch, Urkundenbuch), knihy držebností (Gewährbuch), knihy změn držby (Veränderungsbuch)</i>
<i>jednotlivosti</i>					Knihy obligací, kvitancí a zástav	<i>Knihy obligací (Obligationsbuch), knihy kvitancí (Quittungsbuch), knihy listin</i>

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶⁸
						(Urkundenbuch) odpovídající knize obligací
jednotlivosti					Knihy zástav	Knihy zástav (Satzbuch, Pfandrechtsbuch), knihy zástavního práva na nemovitostech (Prenotationsbuch)
jednotlivosti					Knihy vyrovnání	Vergleichsbuch
jednotlivosti					Knihy výmazů	Grundbuchs-Löschungs-Protokoll
jednotlivosti					Knihy rukojemství a kaucí	Cautions- und Fidejussionsbuch
jednotlivosti					Knihy obstarání majetku	Kummerbuch; Kummer- und Verbothenbuch
jednotlivosti					Knihy sedadel v synagogách	
složky					Intabulované smlouvy a další dokumenty	
složky					Správa pozemkových knih	Výtahy z pozemkových knih, periodické zprávy o prodejkách, dědictvích a cesích nemovitostí, na nichž jsou vázány erární či nadační kapitály
série				Pozůstalostní záležitosti		
jednotlivosti					Knihy testamentů	Knihy kšaftů (Testamentenbuch)
jednotlivosti					Knihy inventářů pozůstalostí	Inventarienbuch
jednotlivosti					Knihy pozůstalostních řízení	Verlassenschaftsabhandlungsbuch
jednotlivosti					Knihy dědických přihlášek, dělení a postoupení pozůstalostí	Übergabs- und Schenkungsurkundenbuch, Vertheilungsbuch, Einantwortungs-Urkunden Buch, knihy dělení dědictví (knihy majetkových cesí, Cessionsbuch)
složky					Intabulované listiny a protokoly	Závěti, protokoly o projednání dědictví, inventáře a odhady majetku
série				Sirotčí záležitosti		
jednotlivosti					Sirotčí knihy	Waisen Buch; Waisen Register; Waisenprotokoll
jednotlivosti					Sirotčí knihy dluhů, pohledávek a vyrovnání	Waisen-Schuldenbuch; Waisenforderungs- und Befriedigungsbuch

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶⁸
složky					Zprávy o sirotčí agendě	<i>Periodické zprávy, sirotčí tabely (Pupillartabellen)</i>
složky					Dohled nad sirotky a správou sirotčího majetku	<i>Dohled nad sirotky, ustanovování poručníků</i>
složky					Půjčky ze sirotčích fondů	<i>Obligace a kvitance</i>
jednotlivosti /složky					Účty správy sirotčího majetku	<i>Hlavní knihy a deníky sirotčích účtů (Waisenrechnungsbuch, Weisenkassa Journal), kontrolní knihy a deníky (Waisenkontrollbuch, Waisenkassa-Controljournal), účetní přílohy</i>
série				Manželské záležitosti		
jednotlivosti					Knihy svatebních smluv	<i>Heirathskontraktenbuch</i>
složky					Svatební smlouvy	
složky					Rozhodování v manželských záležitostech	<i>Vyměření věna, rozluky manželství, manželské spory</i>
série				Ostatní nesporné záležitosti		
jednotlivosti					Knihy depozit	<i>Depositien Protokoll</i>
jednotlivosti					Hlavní knihy a deníky depozitní pokladny	<i>Depositien-Kassa-Hauptbuch, Journal über Depositien</i>
složky					Agenda soudních depozit	
složky					Adopce a legitimace dětí	
složky					Prohlášení za mrtva	
složky					Amortizační řízení ohledně soukromých listin, legalizace a vidimace listin	
složky					Jiné úkony nesporného soudnictví	
série			Civilní sporné soudnictví			
jednotlivosti					Knihy rozsudků	<i>Knihy rozsudků (Urtheilsbuch), kniha rozsudků a převodů (Liber sententiarum et transactionum), kniha rozsudků a exekucí (Liber sententiarum et executionum)</i>
složky					Spisy ve sporných záležitostech	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶⁸
<i>série</i>		Trestní agenda kriminálního soudu (Criminale)				
<i>jednotlivosti</i>					Podací protokol kriminálního soudu	<i>Einreichungsprotokoll</i>
<i>jednotlivosti</i>					Repertáře a rejstříky k podacímu protokolu	<i>Repertorium, Nachschlagungsprotokoll</i>
<i>jednotlivosti</i>					Vězeňský protokol	<i>Gefangen-Protokoll</i>
<i>složky</i>					Trestní spisy	
<i>složky</i>					Správa kriminální agendy	<i>Přehledy agendy, zprávy o vězních</i>
<i>série</i>		Správa městského hospodářství (Oeconomicum)				
<i>série</i>			Řízení obecního hospodářství			
<i>série</i>				Organizace hospodářské správy		
<i>jednotlivosti /složky</i>					Zápisy z jednání orgánů hospodářské správy	<i>Protokoly ze zasedání hospodářské konference, samostatně vedené protokoly magistrátu v hospodářských záležitostech, konferenční knihy hospodářských reprezentantů</i>
<i>jednotlivosti</i>					Repertáře ke konferenčním protokolům	
<i>jednotlivosti</i>					Knihy aprobací	
<i>složky</i>					Hospodářské instrukce	
<i>složky</i>					Zprávy o stavu obecního hospodářství	
<i>série</i>				Evidence majetku a hospodářských práv města		
<i>jednotlivosti</i>					Urbáře	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶⁸
<i>jednotlivosti /složky</i>					Inventáře nemovitého a movitého majetku	
<i>jednotlivosti /složky</i>					Katastrální evidence obecního majetku	<i>Parcelní protokoly týkající se majetku města, výtahy z katastrů</i>
<i>jednotlivosti /složky</i>					Popisy hranic městského statku	<i>Hraniční protokoly</i>
<i>jednotlivost</i>					Pomocné evidenční knihy	<i>Mobilienbuch, Knihy evidence staveb obecních budov (Baubuch)</i>
<i>jednotlivosti /složky</i>					Popisy majetku	<i>Knihy protokolů o komisionálních šetřeních stran majetku města, soupisy a popisy majetku</i>
<i>jednotlivosti /složky</i>					Právní podstata majetku města	<i>Kupní a prodejní smlouvy, kopiáře listin týkajících se majetku města, výpisy z desk zemských, pozemkových knih a urbárů</i>
<i>složky</i>					Dělení pastvin a dalšího městského majetku	
<i>série</i>				Pronájem emfiteutizace majetku města a		
<i>jednotlivosti</i>					Knihy evidence emfiteutických smluv	<i>Kniha emfiteutických prodejů, kniha dědičných pronájmů</i>
<i>jednotlivosti /složky</i>					Pronájmy městských statků a nemovitostí	<i>Protokoly o licitacích, nájemní smlouvy, kniha nájemních smluv, smlouvy o emfiteutických prodejkách, zprávy o pronájmech</i>
<i>jednotlivosti /složky</i>					Raabizace	<i>Elaboráty raabizačního řízení</i>
<i>série</i>			Obecní budovy a veřejná zařízení			
<i>série</i>				Obecní budovy		<i>Stavební dokumentace, stavební řízení, údržba</i>
<i>složky</i>					Radnice, veřejné budovy	
<i>složky</i>					Obytné budovy, obecní byty	
<i>složky</i>					Brány, hradby	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶⁸
<i>série</i>				Veřejná zařízení		<i>Stavební dokumentace, stavební řízení, údržba</i>
<i>složky</i>					Veřejná prostranství a komunikace	
<i>složky</i>					Kanalizace	
<i>složky</i>					Vodovody	
<i>složky</i>					Osvětlování města	
<i>série</i>			Finanční příjmy města			
<i>série</i>				Poplatky		
<i>složky</i>					Poplatky	<i>Tržní poplatky, poplatky za pronájem míst a obecních zařízení apod.</i>
<i>složky</i>					Obecní dávky a přirážky	
<i>složky</i>					Taxy vedené jako příjem města	
<i>série</i>				Příjmy z vrchnostenských práv města		
<i>složky</i>					Příjmy z vrchnostenských monopolů	
<i>složky</i>					Naturální dávky a peněžní platy od poddaných	
<i>složky</i>					Příjmy z reluce roboty a dalších povinností	
<i>série</i>			Režijní hospodaření města			
<i>série</i>				Obecní podniky		
<i>složky</i>					Cihelny, draslárny, koželužny, valchy, bělidla, lihovary, vinopalny, mlýny, obecní váha apod.	<i>Rozepsat jednotlivě podle poměrů ve městě. Provoz, údržba a pronájem samostatně hospodařících obecních podniků včetně inventářů vybavení a účetní dokumentace.</i>
<i>série</i>			Obecní velkostatek			
<i>série</i>				Správa velkostatku		
<i>jednotlivosti /složky</i>					Inventáře vybavení velkostatku	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶⁸
<i>jednotlivosti</i>					Základní a kontrolní knihy	
<i>série</i>				Obecní dvory		
<i>složky</i>					Stavební záležitosti hospodářských budov	<i>Obecní dvory, sýpky, stáje, čeledníky, haltýře apod.</i>
<i>složky</i>					Hospodaření na zemědělské půdě	<i>Možno podrobněji rozdělit podle typů výroby – pěstování obilí, brambor, píce a dalších plodin, luční hospodářství, vinice, chmelnice apod.</i>
<i>složky</i>					Chov dobytka, ovčiny, obecní potahy	
<i>složky</i>					Šafáři, ovčáci, čeled, polní hlídači a další námezdní zaměstnanci	
<i>série</i>				Obecní lesy		
<i>jednotlivosti /složky</i>					Hospodářské elaboráty a lesní plány	
<i>složky</i>					Hospodaření v obecních lesích, prodej dřeva	
<i>složky</i>					Obecní honitby, právo myslivosti	
<i>složky</i>					Myslivci, hajní a další námezdní zaměstnanci	
<i>série</i>				Obecní rybníky a vodní toky		
<i>složky</i>					Stavba a údržba rybníků	
<i>složky</i>					Rybníční hospodářství	
<i>složky</i>					Obecní řeky a potoky, právo rybolovu	
<i>složky</i>					Porybní, hlídači a další námezdní zaměstnanci	
<i>série</i>				Účetní agenda městského hospodářství		
<i>složky</i>					Předpisy a pomůcky pro vedení účetní agendy	
<i>složky</i>					Zprávy o finančním hospodaření města, výkazy aktivních a pasivních kapitálů	
<i>složky</i>					Revize účtů	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶⁸
<i>série</i>				Obecní důchod		<i>Pokud je to technicky možné, pořádají se účty podle jednotlivých účetních období. V opačném případě v řadách pro jednotlivé typy účetních písemností.</i>
<i>jednotlivosti</i>					Hlavní účetní knihy	<i>Hlavní účetní kniha, hlavní účetní knihy příjmů a vydání, roční peněžní účty, zúčtovací knihy</i>
<i>jednotlivosti</i>					Účetní deníky	
<i>jednotlivosti</i>					Pomocné účetní knihy	<i>Pomocné účetní manuály</i>
<i>jednotlivosti</i>					Konferenční a aprobační knihy	
<i>složky</i>					Účetní přílohy	<i>Soubor příloh podle původního registraturního vymezení</i>
<i>složky</i>					Rozpočty a závěrky	<i>Rozpočty, účetní sumáře, bilance, závěrky, výkazy o stavu pokladen, soupisy a projekty výdajů</i>
<i>série</i>				Díliční účty jednotlivých částí obecního hospodářství		<i>Účty se pořádají podle jednotlivých typů účtů. V rámci každého typu se řadí obdobně jako účty obecního důchodu.</i>
<i>jednotlivosti /složky</i>					Účty výběru dávek, poplatků a tax	
<i>jednotlivosti /složky</i>					Účty obroční, skleповé, pivní, rybniční, lesní, zásob dřeva, robotní	
<i>jednotlivosti /složky</i>					Účty kapitalů	
<i>jednotlivosti /složky</i>					Účty účelových fondů ve správě města	<i>Např. osvětlovací fond</i>
<i>série</i>			Vrchnostenská správa poddaných města			
<i>série</i>				Politická správa poddaných		

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶⁸
<i>jednotlivosti /složky</i>					Vyhlašování nařízení nadřízených instancí	<i>Knihy patentů, patenty a cirkuláře</i>
<i>složky</i>					Vesnická správa	<i>Ustanovování rychtářů, konšelů, půlmistrů apod., dohled nad činností vesnické správy</i>
<i>jednotlivosti /složky</i>					Evidence poddaných	<i>Sčítání a soupisy poddaných, knihy evidence poddaných (Mannschaftsbücher)</i>
<i>jednotlivosti /složky</i>					Dohled nad pořádkem a bezpečností na panství	<i>Protokoly projednávaných přestupků, policejní prohlídky, hnanci, honecké protokoly, drobné a těžké policejní přestupky, mravnostní policie</i>
<i>složky</i>					Vysvědčení a potvrzení pro poddané	
<i>složky</i>					Propouštění poddaných z panství, povolení k cestování	
<i>složky</i>					Zemědělství	<i>Propagace nových metod hospodaření, čeled', čelední knihy (Dienstbothenbuch)</i>
<i>složky</i>					Řemesla	<i>Vesničtí řemeslníci, domácí výroba</i>
<i>složky</i>					Stavební a požární záležitosti	
<i>složky</i>					Zdravotní záležitosti	<i>Boj proti epidemiím, očkování, zvířecí nákazy apod.</i>
<i>složky</i>					Chudinské záležitosti	<i>Chudinské ústavy pro poddané, hospodaření a účty chudinských fondů</i>
<i>jednotlivosti /složky</i>					Berní záležitosti	<i>Výpisy z katastrů, parcelní protokoly poddanského majetku, subrepartiční seznamy, výběr a vymáhání daní, berniční knížky, berní bonifikace</i>
<i>složky</i>					Vojenské záležitosti	<i>Evidence branců, odvody, ubytování vojska, příprave, transporty, náhrada válečných škod</i>
<i>složky</i>					Církevní a školské záležitosti	<i>Patronátní právo města, dohled nad vesnickými školami</i>
<i>série</i>				Justiční správa poddaných		
<i>jednotlivosti /složky</i>					Pozemkové knihy vedené v záležitostech evidence nemovitostí a na nich vázoucích břemen	<i>Hlavní a pomocné pozemkové knihy, knihy obligací a kvitancí, intabulované listiny, pozemkové knihy pro familianty</i>

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶⁸
<i>jednotlivosti /složky</i>					Pozůstalostní záležitosti poddaných	<i>Knihy posledních vůlí a inventářů a intabulované listiny</i>
<i>jednotlivosti /složky</i>					Sirotčí záležitosti poddaných	<i>Sirotčí knihy, dohled nad sirotky, hospodaření a účty sirotčích fondů</i>
<i>jednotlivosti /složky</i>					Manželské záležitosti poddaných	<i>Knihy svatebních smluv, intabulované listiny</i>
<i>složky</i>					Sporné záležitosti poddaných	
<i>série</i>				Povinnosti poddaných vůči vrchnosti		
<i>složky</i>					Peněžní platy a naturální dávky	<i>Soupisy poddanských platů a dávek, odvádění, vymáhání a rehuice platů a dávek</i>
<i>jednotlivosti /složky</i>					Robotní povinnosti	<i>Robotní manuály, robotní relace</i>
<i>složky</i>					Spory s poddanými, poddanské nepokoje	

Příloha č. 3: Umělé pořádací schéma pro registraturu rychtářského úřadu z období regulovaných magistrátů

V případě dochování strukturovanějšího systému agend je možné postupovat také podle schématu pro regulované magistráty.

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶⁹
<i>série</i>	Rychtářský úřad					
<i>série</i>		Politická agenda				
<i>série</i>			Správa města			
<i>série</i>				Postavení města a jeho obyvatel, městská práva a privilegia		
<i>jednotlivosti</i>					Městská privilegia	
<i>jednotlivosti</i>					Knihy privilegií	
<i>složky</i>					Opisy a překlady privilegií	
<i>složky</i>					Smlouvy s vrchností o právním postavení města	
<i>složky</i>					Instrukce pro správu města	
<i>složky</i>					Soupisy povinností měšťanů	
<i>série</i>				Pamětní záznamy		
<i>jednotlivosti</i>					Pamětní knihy	<i>Libri memorabilium</i>
<i>složky</i>					Historická sepsání, výpisy a dobová dokumentace k dějinám města	
<i>série</i>				Orgány městské správy		

²⁶⁹ V této rubrice jsou uváděny pouze příklady jednotlivých archiválií. Soustavnější přehled o používaných typech archiválií podávají v jednotlivých částech textu oddíly Agendy a písemnosti.

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶⁹
<i>složky</i>					Funkcionáři města, volby, jmenování, potvrzování městských funkcionářů	<i>Rychtář, obecní starší, reprezentanti, měšťanský výbor, volební výbor - volby, jmenování, platy a deputáty</i>
<i>složky</i>					Zaměstnanci města	<i>Přijímání a propouštění, služební instrukce, platy a deputáty, kauce</i>
<i>série</i>				Rychtářský úřad, měšťanský výbor		
<i>jednotlivosti</i>					Zápisy z jednání	<i>Konferenční protokoly</i>
<i>série</i>				Městská kancelář		
<i>složky</i>					Instrukce pro městskou kancelář, registraturu a archiv	
<i>jednotlivosti</i>					Pomocné kancelářské knihy	<i>Formuláře, rukopisné právní příručky, doručovací knihy apod.</i>
<i>složky</i>					Registratura a archiv	
<i>složky</i>					Umístění a vybavení kanceláře	
<i>jednotlivosti</i>					Knihy evidence nařízení nadřízených instancí	<i>Knihy patentů, knihy dekretů, knihy normálií a generálií, knihy oběžníků (cirkulářů)</i>
<i>složky</i>					Nařízení nadřízených instancí	<i>Patenty, dekreta, normálie, cirkuláře, vydávané panovníkem, zemskými gubernii, podkomořskými a krajskými úřady apod. Při větším množství další členění podle typů, ročníků, číselných řad apod.</i>
<i>složky</i>					Periodické a neperiodické zprávy a statistická hlášení pro nadřízené instance	
<i>složky</i>					Korespondence s nadřízenými instancemi v záležitostech organizace správy města	
<i>série</i>			Obyvatelstvo			
<i>série</i>				Evidence obyvatel, měšťanské právo		
<i>jednotlivosti</i>					Knihy evidence obyvatel města	<i>U poddanských měst např. tzv. Mannschaftsbuch</i>
<i>složky</i>					Soupis obyvatel	
<i>jednotlivosti</i>					Knihy evidence přijatých a propuštěných měšťanů a udělování měšťanského práva	<i>Měšťanské matriky</i>

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶⁹
<i>složky</i>					Spisy v záležitostech přijímání a propouštění měšťanů	<i>Při větším množství možno dále členit např. abecedně</i>
<i>série</i>				Vysvědčení a potvrzení		
<i>složky</i>					Vydávání vysvědčení zachovalosti, mravů a majetku	
<i>série</i>				Evidence pohybu a pobytu obyvatel		
<i>jednotlivosti</i>					Knihy evidence a vidimace cestovních pasů a vandrovních knížek	
<i>složky</i>					Spisy v záležitostech vydávání a kontroly pasů a vandrovních knížek	
<i>série</i>			Policejní agenda			
<i>série</i>				Všeobecné policejní záležitosti		
<i>složky</i>					Policejní instrukce a řády	
<i>jednotlivosti</i>					Trestní protokoly	<i>Evidence trestů uložených přímo místními policejními orgány</i>
<i>série</i>				Dohled nad pořádkem a bezpečností		
<i>jednotlivosti</i>					Policejní protokoly	<i>Polizei-Gestions-Protokolle</i>
<i>složky</i>					Zajištění veřejného klidu a pořádku, drobné policejní přestupky	
<i>složky</i>					Popisy hledaných osob, výkazy cizinců, dohled nad žebráky a potulnými osobami	
<i>jednotlivosti</i>					Hnanecké protokoly	
<i>složky</i>					Organizace hnanectví, hnanecké pasy	
<i>série</i>				Čelední policie		
<i>složky</i>					Spolupráce při stavění čeledi	
<i>série</i>				Cechovní policie		
<i>složky</i>					Dohled nad cechy, hlášení o majetku a hospodaření cechů	
<i>série</i>				Tržní policie		

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶⁹
složky					Zprávy o vývoji cen na trhu, především cen obilí, a mzdách, kontroly cen	
složky					Dohled nad pořádkem v době konání trhů, kvalitou prodávaného zboží, mírami a váhami	
série				Mravnostní (morální) policie		
složky					Dohled nad dodržováním veřejné mravnosti, nedělního a svátečního klidu, povolování tanečních zábav	
série				Stavební policie		
složky					Dohled nad dodržováním stavebních předpisů	
série				Požární policie		
složky					Požární řády	
složky					Dohled nad požární bezpečností, požární kontroly, pořizování protipožárního vybavení	
série				Zdravotní policie		
složky					Dohled nad veřejnými studnami a vodovody, dohled nad čistotou veřejných prostranství	
jednotlivosti					Knihy evidence očkovaných	
složky					Organizace očkování	
série				Chudinská policie, péče o chudé		
složky					Chudinský ústav pro měšťany	<i>Správa a hmotné zabezpečení</i>
jednotlivosti					Účetní knihy chudinského ústavu	<i>Hlavní knihy, deníky</i>
složky					Účty chudinského ústavu s přílohami	
složky					Měšťanské špitály	<i>Správa a hmotné zabezpečení</i>
jednotlivosti					Účetní knihy špitálů	<i>Hlavní knihy, deníky</i>
složky					Účty špitálů s přílohami	
série			Politická agenda			

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶⁹
<i>série</i>				Volby do sněmů		
<i>složky</i>					Volby poslanců do zemského sněmu v r. 1848	<i>Seznamy voličů, protokoly o volbě</i>
<i>složky</i>					Volby poslanců do říšského sněmu v r. 1848	<i>Seznamy voličů, protokoly o volbě</i>
<i>série</i>				Daňové záležitosti		
<i>jednotlivosti</i>					Katastrální elaboráty, parcelní protokoly	<i>Ve formě knihy</i>
<i>jednotlivosti</i>					Seznamy poplatníků a majitelů nemovitostí	<i>Seznamy poplatníků (ve formě knihy), knihy odhadů nemovitostí (obšacuňky)</i>
<i>složky</i>					Záležitosti jednotlivých druhů daní – seznamy poplatníků, příznávací fase, vyměřování, subrepartiční seznamy, účty jednotlivých druhů daní	
<i>složky</i>					Odvod berní, likvidace berních nedoplatků, berní exekuce	
<i>složky</i>					Nepřímé (spotřební) daně	
<i>série</i>				Vojenské záležitosti		
<i>složky</i>					Spolupráce při vojenské konskripci	
<i>složky</i>					Podklady konskripčních knih	<i>Konskripční příznávací archy a listky, popisné archy, místní sumární archy</i>
<i>složky</i>					Vojenské přípreže a transporty	
<i>složky</i>					Ubytování vojska	
<i>série</i>				Vaření piva		<i>Písemnosti vzniklé ze styku se správou města, které nejsou součástí samostatného fondu právovárečného měšťanstva</i>
<i>složky</i>					Várečné právo, organizace výroby piva	<i>Právo k vaření piva, seznamy majitelů domů s várečným právem, podíl města na várečném právu</i>
<i>série</i>				Zemědělství		
<i>složky</i>					Zprávy o stavu zemědělství, boj proti polním škodám, potírání dobytčích nemocí	
<i>série</i>				Nadační záležitosti		
<i>složky</i>					Správa nadací v kompetenci městské správy	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶⁹
<i>série</i>				Školní a studijní záležitosti		
<i>složky</i>					Dohled nad školou	
<i>série</i>				Církevní záležitosti		
<i>složky</i>					Místní duchovenstvo, kostely a kaple	
<i>série</i>		Soudní agenda				
<i>série</i>			Civilní nesporné soudnictví			
<i>série</i>				Pozemkové knihy		
<i>jednotlivosti</i>					Pozemkové knihy pro evidenci nemovitého majetku	<i>Další členění podle agendy konkrétního města (viz podrobněji schéma pro regulované magistráty)</i>
<i>jednotlivosti</i>					Knihy obligací, kvitancí a zástav	<i>Knihy obligací (Obligationsbuch), knihy kvitancí (Quittungsbuch), knihy listin (Urkundenbuch) odpovídající knize obligací</i>
<i>jednotlivosti</i>					Knihy testamentů	<i>Knihy kšaftů (Testamentenbuch)</i>
<i>jednotlivosti</i>					Knihy inventářů pozůstalostí	<i>Inventarienbuch</i>
<i>jednotlivost</i>					Sirotčí knihy	<i>Waisen Buch, Waisen Register; Waisenprotokoll</i>
<i>jednotlivosti/složky</i>					Účty správy sirotčího majetku	<i>Hlavní knihy a deníky sirotčích účtů (Waisenrechnungsbuch, Weisenkassa Journal), kontrolní knihy a deníky (Waisenkontrollbuch, Weisenkassa-Controljournal), účetní přílohy</i>
<i>jednotlivosti</i>					Knihy svatebních smluv	<i>Heirathskontraktenbuch</i>
<i>jednotlivosti</i>					Knihy depozit	<i>Depositien Protokoll</i>
<i>složky</i>					Správa pozemkových knih	<i>Intabulované listiny, výtahy z pozemkových knih</i>
<i>série</i>		Správa městského hospodářství				

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶⁹
<i>série</i>				Evidence majetku a hospodářských práv města		
<i>jednotlivosti/složky</i>					Inventáře nemovitého a movitého majetku	
<i>složky</i>					Právní podstata majetku města	<i>Kupní a prodejní smlouvy, kopiáře listin týkajících se majetku města, výpisy z desk zemských, pozemkových knih a urbářů</i>
<i>složky</i>					Dělení pastvin a dalšího městského majetku	
<i>složky</i>					Pronájmy městských statků a nemovitostí	<i>Protokoly o licitacích, nájemní smlouvy, smlouvy o emfiteutických prodejkách, zprávy o pronájmech</i>
<i>série</i>				Obecní budovy a veřejná zařízení		
<i>složky</i>					Obecní budovy	<i>Radnice a další veřejné budovy, stavební dokumentace, stavební řízení, údržba</i>
<i>složky</i>					Veřejná zařízení	<i>Veřejná prostranství, komunikace, kanalizace, vodovody atd., stavební dokumentace, stavební řízení, údržba</i>
<i>série</i>				Finanční příjmy města		
<i>složky</i>					Poplatky, obecní dávky a přirážky	.
<i>složky</i>					Příjmy z vrchnostenských práv města	
<i>série</i>				Režijní hospodaření města		
<i>složky</i>					Obecní podniky	<i>Cihelny, draslárny, koželužny, valchy, bělidla, lihovary, vinopalny, mlýny, obecní váha apod.</i>
<i>složky</i>					Obecní dvory a ovčiny	
<i>složky</i>					Obecní lesy a honitby	
<i>složky</i>					Obecní rybníky a vodní toky	
<i>série</i>			Účetní agenda			

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁶⁹
			městského hospodářství			
<i>série</i>				Vedení účetní agendy		
<i>složky</i>					Zprávy o finančním hospodaření města, výkazy aktivních a pasivních kapitálů	
<i>složky</i>					Revize účtů	
<i>série</i>				Účty obecního důchodu		<i>Pokud je to technicky možné, pořádají se účty podle jednotlivých účetních období. V opačném případě v řadách pro jednotlivé typy účetních písemností.</i>
<i>jednotlivosti</i>					Hlavní účetní knihy	<i>Hlavní účetní kniha, hlavní účetní knihy příjmů a vydání, roční peněžní účty, zúčtovací knihy</i>
<i>jednotlivosti</i>					Účetní deníky	
<i>jednotlivosti</i>					Pomocné účetní knihy	<i>Pomocné účetní manuály</i>
<i>jednotlivosti</i>					Konferenční a aprobační knihy	
<i>složky</i>					Účetní přílohy	<i>Soubor příloh podle původního registraturního vymezení</i>
<i>složky</i>					Rozpočty a závěrky	<i>Rozpočty, účetní sumáře, bilance, závěrky, výkazy o stavu pokladen, soupisy a projekty výdajů</i>
<i>série</i>				Dílní jednotlivých obecního hospodářství účty částí		<i>Účty se pořádají podle jednotlivých typů účtů. V rámci každého typu se řadí obdobně jako účty obecního důchodu</i>
<i>jednotlivosti/složky</i>					Účty výběru dávek, poplatků a tax	
<i>jednotlivosti/složky</i>					Účty obroční, skleповé, pivní, rybniční, lesní, zásob dřeva, robotní	
<i>jednotlivosti/složky</i>					Účty kapitálů	
<i>jednotlivosti/složky</i>					Účty účelových fondů ve správě města	<i>Např. osvětlovací fond</i>

Příloha č. 4: Umělé pořádací schéma pro registraturu města z let 1850–1945

Pokud není uvedeno jinak, archiválie smíšeného charakteru se přiřazuje do příslušné skupiny podle primárního účelu vzniku, nejdůležitějšího nebo převažujícího obsahu.

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁷⁰
<i>série</i>	Město a jeho správa				
<i>série</i>		Registraturní pomůcky			<i>Pomůcky vedené pro celou městskou registraturu. Pomůcky vedené pro jednotlivé agendy se zařazují k těmto agendám.</i>
<i>jednotlivosti</i>				Podací protokoly	<i>Těž knihy došlých a odeslaných dopisů apod.</i>
<i>jednotlivosti</i>				Indexy	
<i>jednotlivosti</i>				Elenchy	
<i>jednotlivosti</i>				Repertáře	
<i>jednotlivosti</i>				Makuláře, knihy konceptů	
<i>série</i>		Statutární záležitosti			
<i>série</i>			Statut města		
<i>jednotlivosti/složky</i>				Povýšení na město	<i>Mj. privilegia o povýšení na město</i>
<i>složky</i>				Právní statut města a působnost městské správy	
<i>série</i>			Symboly města		
<i>jednotlivosti/složky</i>				Znak a prapor města	<i>Mj. privilegia o udělení znaku</i>
<i>série</i>			Obvod města		
<i>složky</i>				Katastrální území města	

²⁷⁰ V této rubrice jsou uváděny pouze příklady jednotlivých archiválií. Soustavnější přehled o používaných typech archiválií podávají v jednotlivých částech textu oddíly Agendy a písemnosti.

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁷⁰
<i>složky</i>				Správní obvod města jako politické obce, sloučení a rozloučení s dalšími obcemi	
<i>série</i>			Označení města		
<i>složky</i>				Název města a jeho částí	
<i>složky</i>				Rozdělení města na čtvrti	
<i>složky</i>				Názvy ulic a veřejných prostranství	
<i>složky</i>				Označení města místními tabulkami	
<i>složky</i>				Číslování domů	
<i>série</i>		Volební záležitosti			
<i>série</i>			Volby do městského výboru (zastupitelstva)		
<i>složky</i>				Organizace voleb, kandidátní listiny, delegování zástupců politických stran do volebních komisí, seznamy voličů, protokoly o výsledku voleb	
<i>složky</i>				Volby starostů (purkmistrů), náměstků a členů představenstva (rady)	
<i>složky</i>				Ustavování komisí a výborů	
<i>série</i>		Orgány městské samosprávy			
<i>série</i>			Zastupitelé a funkcionáři města		
<i>složky</i>				Osobní záležitosti zastupitelů, sliby, rezignace, předávání úřadu, rozdělení funkcí, odměňování, osobní záležitosti	
<i>složky</i>				Osobní korespondence starosty (purkmistra)	
<i>série</i>			Jednání orgánů města		
<i>složky</i>				Jednací řády výboru (zastupitelstva), organizace zasedání	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁷⁰
<i>jednotlivosti/složky</i>				Zápisy ze schůzí městského zastupitelstva	<i>Včetně pozvánek a příloh, řazeno chronologicky</i>
<i>jednotlivosti/složky</i>				Zápisy ze schůzí městské rady	<i>Včetně pozvánek a příloh, řazeno chronologicky</i>
<i>jednotlivosti/složky</i>				Zápisy ze schůzí městských komisí	<i>Včetně pozvánek a příloh, řazeno chronologicky</i>
<i>jednotlivosti/složky</i>				Zápisy ze schůzí správní komise	<i>Včetně pozvánek a příloh, řazeno chronologicky</i>
<i>jednotlivosti/složky</i>				Pomocné zápisy starostů, tajemníků	
<i>jednotlivosti/složky</i>				Indexy k protokolům městského zastupitelstva a městské rady	
<i>série</i>			Samospráva osad		
<i>složky</i>				Záležitosti správy osad	<i>Pouze osady, které neměly vlastní samosprávu. Písemnosti osad s vlastní samosprávou tvoří samostatné fondové oddělení (viz níže)</i>
<i>série</i>			Dohled nad správou města		
<i>složky</i>				Informace pro nadřízené instance	<i>Pokud nebude rozděleno tematicky do jiných skupin</i>
<i>složky</i>				Kontroly správy města, organizační záležitosti a jednotlivé případy: kontroly obecního majetku, kontroly rozpočtového hospodaření apod.	
<i>složky</i>				Vnucená správa města, jmenování správních komisí a vládního komisaře	
<i>série</i>		Úřad města			
<i>série</i>			Organizace činnosti		
<i>složky</i>				Interní normy města, oběžníky města, kancelářské řády a instrukce	<i>Pokud nemají formu místních vyhlášek, nebo pokud nebudou rozděleny tematicky do jiných skupin.</i>

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁷⁰
<i>složky</i>				Vnitřní organizace městského úřadu, správní změny, úřední hodiny	
<i>složky</i>				Najímání služeb pro město	
<i>složky</i>				Spory vedené městem	
<i>série</i>			Zaměstnanci města		<i>Včetně městské policie</i>
<i>složky</i>				Systemizace, instrukce, služební přísahy, stejnokroje, odborné zkoušky, kauce, odměňování, vyznamenání, disciplinární záležitosti, knihy přísah městských úředníků	
<i>složky</i>				Personální spisy zaměstnanců	
<i>série</i>			Spisová a archivní služba		
<i>složky</i>				Organizace spisové služby, instrukce, spisové řády a registraturní plány	
<i>složky</i>				Soupisy dokumentů	
<i>složky</i>				Zápůjčky a ztráty dokumentů	
<i>složky</i>				Skartační řízení	
<i>složky</i>				Městský archiv	
<i>jednotlivosti</i>				Typáře a razítka	
<i>série</i>		Všeobecná správní činnost městské správy			
<i>série</i>			Veřejná a politická činnost městské samosprávy		
<i>složky</i>				Členství a zastoupení města v korporacích	
<i>složky</i>				Společenské styky městské správy, zdravice, blahopřání, kondolence, významné návštěvy ve městě, apod.	
<i>složky</i>				Styk s okresní a zemskou samosprávou	
<i>složky</i>				Styk se státními úřady	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁷⁰
<i>složky</i>				Účast na politických akcích, politické projevy, podpora národních akcí, státní a veřejné oslavy, memoranda, pamětní spisy, rezoluce	
<i>složky</i>				Pocty a vyznamenání udělené městu	
<i>složky</i>				Propagace města	
<i>série</i>			Vyhlašování zákonů a nařízení		<i>Řazeno tematicky nebo chronologicky</i>
<i>složky</i>				Místní vyhlášky a nařízení	<i>Pokud nebude rozděleno tematicky do jiných skupin</i>
<i>složky</i>				Vyhlášky a nařízení jiných úřadů	<i>Pokud budou ponechány ve fondu</i>
<i>série</i>			Smírčí a dražební záležitosti		
<i>složky</i>				Smírčí řízení	
<i>složky</i>				Dobrovolné dražby majetku	
<i>série</i>			Pamětní knihy a dokumentace života města		
<i>jednotlivosti</i>				Pamětní knihy (kroniky)	<i>Včetně příloh a samostatných indexů</i>
<i>složky</i>				Kronikář města, jmenování, instrukce, odměňování	
<i>složky</i>				Další dokumentace života města, shromažďování dokumentačních materiálů, seznamy, soupisy, životopisy, vzpomínky, rukopisy týkající se dějin a popisu města apod.	<i>Jednotlivosti – fotografie</i>
<i>jednotlivosti</i>				Tisky vydávané městem	<i>Těž tisky věnované městu</i>
<i>jednotlivosti</i>				Obrazová a zvuková dokumentace, kresby, fotografie, filmové a zvukové záznamy, pokud nejsou součástí spisů	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁷⁰
<i>série</i>		Domovské právo			<i>Ve městech, kde existovalo samostatné popisní oddělení, se tato agenda může spojit s přenesenou agendou evidence obyvatel a vyčlenit do zvláštního fondového oddělení.</i>
<i>série</i>			Domovská příslušnost		
<i>jednotlivosti složky</i>				Evidence domovských příslušníků, společníků a přespolních, matriky domovských příslušníků města, knihy evidence domovských příslušníků, domovských příslušníků jiných obcí zdržujících se ve městě, obecních společníků, přespolních (cizinců)	<i>Mj. kartotéky</i>
<i>složky</i>				Udělování domovského práva, určování domovské příslušnosti, protokoly z projednávání jednotlivých případů	
<i>jednotlivosti/ složky</i>				Osvědčování domovského práva, knihy evidence vydaných domovských listů, dílčí seznamy, domovské listy apod.	
<i>složky</i>				Vylučování společníků a přespolních z obecního svazku	
<i>série</i>			Měšťanské právo, udělování čestného měšťanství (občanství)		
<i>jednotlivosti/ složky</i>				Udělování měšťanského práva a čestného měšťanství/občanství, knihy evidence udělení měšťanského práva a čestného měšťanství/občanství, matriky měšťanů, projednávání udělení měšťanského práva a čestného měšťanství/občanství, diplomy	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁷⁰
<i>série</i>	Správa obecního majetku				
<i>série</i>		Evidence a ochrana obecního majetku			
<i>série</i>			Evidence majetku		
<i>složky</i>				Organizace správy obecního majetku	
<i>jednotlivosti/složky</i>				Evidence obecního majetku, inventáře obecního majetku včetně dílčích inventářů, zásobníky hmot (pokud se ponechají k archivaci)	
<i>složky</i>				Identifikace obecního majetku, dílčí soupisy a výkazy, výpisy z pozemkových knih, pozemnostní archy, hranice pozemků, zápisy majetku v pozemkových knihách	
<i>složky</i>				Nabývání a pozbývání obecního majetku, kupní, prodejní a směnné smlouvy	
<i>složky</i>				Pronájmy a dražby obecního majetku, dražební protokoly, smlouvy o pronájmu	
<i>série</i>			Ochrana majetku		
<i>složky</i>				Pojištění majetku, ochrana majetku před poškozením a krádežemi	
<i>série</i>		Jednotlivé části majetku města			
<i>série</i>			Nemovitý majetek města		
<i>složky</i>				Pozemky, správa a údržba veřejně přístupných pozemků města, pronájem	<i>Zemědělská půdy viz níže</i>

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁷⁰
<i>složky</i>				Obecní budovy a byty, výstavba, správa a údržba, pronájem bytů, stavební dokumentace obecních budov	
<i>série</i>			Městské ústavy, fondy a nadace		<i>Ústavy, jejichž písemnosti netvoří samostatné fondy. V případě, že je k jednotlivým ústavům dochováno pouze nepatrné množství písemností, je možné pro každý ústav vytvořit pouze samostatnou složku.</i>
<i>složky</i>				Městské ústavy všeobecně	<i>Obecní jatka, veřejné váhy, tržnice, lázně, plovárny, zastavárny apod. Kanalizace, vodovody, veřejné osvětlení viz Stavební záležitosti. Nemocnice, chorobince, hřbitovy, krematoria viz Zdravotní a veterinární záležitosti. Chudobince, sirotčince viz Chudinství a sociální péče. Odborné, hudební a mateřské školy viz Školství. Muzea a divadla viz Spolkové a kulturní záležitosti.</i>
<i>složky/ série</i>				Ústavy jednotlivě	<i>Složky pro jednotlivé ústavy. V případě dochování většího množství archiválií je možné vytvořit pro jednotlivé ústavy samostatné série a jim podřadit složky např. pro založení a organizaci, provozní záležitosti, hospodaření a účty řazené podle obecných zásad uvedených v kapitole 5.5.3.</i>
<i>složky</i>				Městské fondy všeobecně	<i>Penzijní fondy pro obecní zaměstnance, podpůrné fondy pro hasiče, apod. Chudinské fondy viz Chudinství a sociální péče.</i>

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁷⁰
<i>složky/ série</i>				Fondy jednotlivě	<i>Složky pro jednotlivé fondy. V případě dochování většího množství archiválií je možné vytvořit pro jednotlivé fondy samostatné série a jim podřadit složky např. pro založení a organizaci, provozní záležitosti, hospodaření a účty.</i>
<i>složky/ série</i>				Nadace spravované městem	<i>V případě dochování většího množství archiválií je možné vytvořit pro jednotlivé nadace samostatné série a jim podřadit složky pro zřízení nadace, udělování podpor a subvencí.</i>
<i>série</i>			Městské podniky a živnosti		<i>Podniky, jejichž písemnosti netvoří samostatné fondy. Plynárny, elektrárny, vodárny, lomy, pískovny, štěrkovny, cihelny, hlinišť, kovárny, dopravní podniky, tiskárny, pivovary v majetku města, hostinské podniky, palírny, pohřební ústavy, plakátovací ústavy, apod.</i>
<i>složky/ série/ jednotlivosti</i>				Podnik ...	<i>Podle množství dochovaných archiválií je možné pro každý podnik vytvořit samostatnou složku nebo sérii nejnižší úrovně. V tomto případě se archiválie člení např. na Založení a organizace, Provoz, Hospodaření, Účty</i>
<i>složky</i>				Živnosti provozované městem	<i>Stavitelská, instalatérská, elektrotechnická, hostinská živnost apod.</i>
<i>série</i>			Zemědělský majetek města		
<i>složky</i>				Zemědělská půda, správa a pronájem	<i>Polnosti, louky, pastviny apod.</i>

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek a jednotlivostí	Poznámka ²⁷⁰
<i>složky/ série/ jednotlivosti</i>				Městský velkostatek	<i>Velkostatek a dvory provozované v režii města, pokud město nemělo k jeho správě samostatnou organizaci (→ fondové oddělení). Podle množství dochovaných archiválií je možné pro tuto agendu vytvořit samostatnou sérii nejnižší úrovně a archiválie členit např. na Zřízení a organizace, Provoz, Hospodaření, Účty.</i>
<i>složky</i>				Vodní toky a rybníky, správa a pronájem	
<i>složky/ série/ jednotlivosti</i>				Městské lesy, lesní půda v majetku města, správa lesního majetku, hospodářské lesní plány	<i>Správa lesního majetku, pokud město nemělo samostatnou organizaci lesní správy (→ fondové oddělení). Podle množství dochovaných archiválií je možné pro tuto agendu vytvořit samostatnou sérii nejnižší úrovně a archiválie členit např. na Zřízení a organizace, Provoz, Hospodaření, Účty.</i>
<i>složky</i>				Honitby, honební právo města, pronájem honiteb, členství v honebních společenstvech	
<i>série</i>				Movitý majetek města	
<i>složky</i>				Pořizování a využívání movitého majetku	<i>Mj. vybavení městského úřadu</i>
<i>série</i>				Kapitály a cenné papíry	
<i>složky</i>				Aktivní kapitály města, akcie, dluhopisy, státní a válečné dluhopisy, obligace, nákup a prodej, dividendy	
<i>složky</i>				Vklady u peněžních ústavů	
<i>série</i>				Poplatky, dávky a přirážky	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁷⁰
<i>složky</i>				Obecní poplatky jednotlivě podle jejich konkrétní struktury	<i>Vodné, stočné, hřbitovní poplatky, poplatky z místa, poplatky za odvoz odpadků, dávky za úřední úkony, mýto, tržní poplatky, pivní krejcar, poplatky za zvěrolékařské prohlídky dobytka, prohlídky za úřední prohlídky mrtvol apod.</i>
<i>složky</i>				Obecní příspěvky	<i>Poplatky vybírané od majitelů nemovitostí za účelem údržby ulic, chodníků, kanalizace apod.</i>
<i>složky</i>				Obecní přírážky jednotlivě podle jejich konkrétní struktury	<i>Obecní přírážky k přímým daním</i>
<i>složky</i>				Obecní dávky jednotlivě podle jejich konkrétní struktury	<i>Dávka ze zábav, dávka z přírůstku hodnoty nemovitostí, spotřební dávky z masa a nápojů, dávka z nájemného, dávka z používání místností, dávka z přechodného ubytování, dávka z návštěví, dávka z nezastavěných pozemků, dávka z držení motorových vozidel, dávka ze spotřeby elektrické energie a plynu k osvětlovacím účelům, dávka ze psů, dávka z přepychu, dávka z her apod.</i>
<i>složky</i>				Příděly ze státních daní a poplatků	
<i>série</i>			Práva a spravedlnosti		
<i>složky</i>				Práva a spravedlnosti jednotlivě, listiny dokládající práva a spravedlnosti užívané městem	
<i>série</i>		Městské finance			<i>Dokumenty hospodaření městské pokladny. Dokumenty hospodaření podniků a ústavů viz výše.</i>
<i>série</i>			Rozpočtové hospodaření		
<i>složky</i>				Instrukce a předpisy pro účetní a pokladní službu	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁷⁰
složky				Vykazování a kontrola hospodaření, souhrnné zprávy a výkazy, finanční kontroly, audity	
jednotlivosti/ složky				Hospodaření města za účetní rok ...	<i>Rozpočtové a účetní dokumenty uspořádané podle účetních období. Pokud archiválie nelze uspořádat podle účetních období, použije se rozčlenění podle typů písemností (viz dále).</i>
složky				Rozpočty příjmů a vydání	<i>Podle okolností včetně komplementárních písemností (podklady, výtahy, kontrolní seznamy)</i>
složky				Účetní závěrky	
jednotlivosti				Hlavní knihy	
jednotlivosti				Účetní deníky	
jednotlivosti				Pomocné účetní knihy	
složky				Jiné účetní písemnosti	<i>Na základě výběru</i>
série			Úvěrové hospodaření		
složky				Dluhy a finanční závazky města, jednání o poskytnutí úvěru, dluhopisy, splácení půjček, úroky, kauce a depozita	
série			Daně placené městem		
složky				Daňová povinnost města	<i>Daně podle struktury příjmů města podléhajících zdanění právnických osob</i>
složky				Výměry poplatkového ekvivalentu	
série	Vnitřní bezpečnost a veřejný pořádek				
série		Bezpečnost osob a majetku			
série			Dohled nad pohybem osob		
složky				Dohled nad cizinci, tuláky a nepřizpůsobivými osobami	
složky				Pátrání po osobách	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁷⁰
<i>série</i>			Ochrana veřejného pořádku		
<i>složky/ jednotlivosti</i>				Městská policie, organizační a provozní záležitosti, policejní řády, policejní prohlídky, knihy hlášení městské policie, policejní protokoly	
<i>složky</i>				Dohled nad veřejným pořádkem a bezpečností, povolování veřejných politických a dalších akcí, policejní dohled, dodržování policejní hodiny, vyšetřování případů rušení veřejného pořádku	
<i>série</i>			Ochrana bezpečnosti života		
<i>složky</i>				Ochrana proti násilným trestným činům, spolupráce při vyšetřování s četnictvem a kriminální policií, vyjádření k žádostem o vydání zbrojního pasu	
<i>složky</i>				Ochrana zdraví a života, opatření proti vstupu na nebezpečná místa, povolování nebezpečných činností	
<i>složky</i>				Živelní pohromy, organizace pomoci postiženým, preventivní opatření, šetření o škodách	
<i>série</i>			Ochrana majetku		
<i>složky</i>				Dohled nad bezpečností majetku ve městě, ponocní, noční hlídači, policejní prohlídky apod.	
<i>složky</i>				Opatření proti poľnímu, lesnímu a vodnímu pychu	
<i>série</i>		Bezpečnost silnic a cest, doprava a spoje			
<i>série</i>			Veřejné komunikace		

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁷⁰
<i>složky</i>				Zřizování, výstavba a údržba komunikací, veřejných prostor a dopravních staveb, mj. též vysazování silničních stromořadí, řády a nařízení silniční policie vydané městem	
<i>složky</i>				Dohled nad silničním provozem, silniční policie, dopravní značení, dohled nad sjízdností komunikací	
<i>série</i>			Veřejná doprava		
<i>složky</i>				Organizace veřejné silniční, železniční a vodní dopravy, spolupůsobení při zřizování autobusových stanic, nádraží, přístavišť, splavnění vodních toků, při zavádění autobusových a železničních spojů atd.	
<i>série</i>			Poštovníctví a telekomunikace		
<i>složky</i>				Pošta, spolupůsobení při zřizování poštovních úřadů	
<i>složky</i>				Telefon a telegraf, spolupůsobení při budování telefonního a telegrafního spojení, zřizování veřejných telefonních hovorů a stanic	
<i>série</i>			Komunikační prostředky městské správy		
<i>složky</i>				Místní rozhlas	
<i>složky</i>				Doručování úředních zásilek a vyhlášek	
<i>série</i>		Trhy a zásobování			
<i>série</i>			Dohled nad prodejem zboží na trzích		

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁷⁰
<i>složky</i>				Trhy, organizace trhů, tržní řády a dohled nad jejich dodržováním, zařízení a vybavení tržišť, evidence přestupků proti tržním řádům	
<i>složky</i>				Míry a váhy, dohled nad užíváním cejchovaných měř a vah	<i>Veřejné váhy viz městské ústavy</i>
<i>série</i>			Zásobování		<i>S výjimkou válečného zásobování</i>
<i>složky</i>				Organizace zásobování, zásobování potravinami, dodržování tax a úředně stanovených cen, výkazy cen, sazebníky a ceníky, dražební protokoly zboží	
<i>složky</i>				Přídělové hospodářství a nucené dodávky, evidence konzumentů a samozásobitelů, zásobovací katastry, lístkové hospodářství, evidence povolení k porázkám zvířat	
<i>série</i>		Zdravotní a veterinární záležitosti			
<i>série</i>			Léčebná péče		
<i>složky</i>				Organizace zdravotní služby, řády zdravotní péče apod.	
<i>složky</i>				Péče o nemocné a zdravotně postižené osoby, seznamy postižených a choromyslných osob, péče o zdraví mládeže apod.	
<i>složky</i>				Městské nemocnice, chorobince	
<i>složky</i>				Městští lékaři	
<i>složky</i>				Ostatní zdravotnický personál, porodní asistentky, lékárníci, zubní technici	
<i>série</i>			Hygienické poměry		

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁷⁰
<i>složky</i>				Dohled nad hygienickými poměry, dohled nad čistotou veřejných prostranství, likvidací odpadů, provozem veřejné kanalizace, zdravotní dozor nad prodejem potravin	
<i>složky</i>				Pohřebnictví, zřizování a provoz nekřesťanských hřbitovů, hřbitovní řády, záznamy o ohledání zemřelých, péče o hřbitovy	
<i>série</i>			Boj proti nakažlivým nemocem		
<i>složky</i>				Opatření proti epidemiím, izolační místnosti, dezinfekční prostředky, hlášení o výskytu nakažlivých nemocí, realizace opatření proti epidemiím	
<i>složky</i>				Očkování, spolupráce při organizaci	
<i>série</i>			Veterinární záležitosti		
<i>složky</i>				Veterinární opatření proti zvířecím nakažlivým onemocněním, hlášení o výskytu zvířecích nakažlivých onemocnění, veterinární opatření, dobytčí pasy, knihy evidence vydaných dobytčích pasů	
<i>složky</i>				Kontrola městských jatek	
<i>složky</i>				Veterinární lékaři	
<i>složky</i>				Pohodní, kafilerie	
<i>série</i>		Čelední a pracovní záležitosti			
<i>jednotlivosti/ složky</i>				Evidence držitelů čeledních a pracovních knížek, knihy evidence čeledních knížek a pracovních knížek	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁷⁰
<i>složky</i>				Dohled nad pracovními poměry čeledi a zaměstnanců, dohled nad dodržováním čeledního řádu, spolupůsobení při dohledu nad zaměstnaneckými poměry v průmyslu a živnostech, vystavování povolení k prodloužení osmihodinové pracovní doby v zemědělských a lesnických podnicích a k zaměstnávání dětí	
<i>složky</i>				Regulace a ochrana trhu práce	
<i>série</i>		Dohled nad veřejnou mravností			
<i>jednotlivosti/ složky</i>				Trestní rejstříky, knihy evidence osob potrestaných soudy	
<i>jednotlivosti/ složky</i>				Vydávání vysvědčení mravů a zachovalosti, knihy evidence vydaných vysvědčení mravů a zachovalosti, vysvědčení mravů a zachovalosti	
<i>jednotlivosti/ složky</i>				Vydávání povolení k veřejným produkcím, taneční zábavy, plesy, kočovné kinematografy apod. Knihy evidence vydaných povolení	
<i>složky</i>				Dohled nad zachováváním veřejné mravnosti, dodržování nedělního a svátečního klidu, zákaz hazardních her, zamezení kuplířství, omezení žebroty, dohled nad prodejem lihovin, dohled nad tiskem a vylepováním plakátů apod.	
<i>složky</i>				Ochrana zvířat proti týrání	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁷⁰
<i>série</i>		Stavební záležitosti			<i>Ve městech, kde existovalo samostatné stavební oddělení, se tato agenda může vyčlenit do zvláštního fondového oddělení.</i>
<i>série</i>			Organizace a plánování výstavby		
<i>složky</i>				Stavební řády a předpisy, mj. dohled nad bezpečností staveb a dodržováním stavebních předpisů	
<i>složky</i>				Regulační a polohopisné plány města, parcelace stavebních pozemků	
<i>série</i>			Stavby jednotlivě		<i>Povolování staveb, kolaudace, stavební dokumentace; knihy stavebních protokolů a evidenční knihy staveb</i>
<i>složky</i>				Obytné domy	
<i>složky</i>				Veřejné budovy	
<i>složky</i>				Průmyslové a hospodářské objekty	
<i>složky</i>				Dopravní stavby	
<i>složky</i>				Církevní stavby	
<i>série</i>			Veřejné sítě		
<i>složky</i>				Vodovody	
<i>složky</i>				Kanalizace	
<i>složky</i>				Elektrifikace	
<i>složky</i>				Plynofikace	
<i>série</i>		Záležitosti požární bezpečnosti a civilní obrany			
<i>série</i>			Požární ochrana		
<i>složky</i>				Požární řády a předpisy	
<i>složky</i>				Prevence, požární kontroly, požární hlídky, mj. zajištění vymetání komínů, kominické obvody	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁷⁰
<i>složky/ jednotlivosti</i>				Požární technika a zařízení, mj. zajištění vodních zdrojů, hasičské zbrojnice. Knihy protokolů o požárních prohlídkách	
<i>složky</i>				Hasičský sbor	
<i>složky</i>				Požáry jednotlivě, dokumentace požárů, organizace pomoci při likvidaci požárů a jejich následků (výběr)	
<i>série</i>			Protiletecká obrana		
<i>složky</i>				Protiletecká ochrana obyvatelstva, pozorovací služba, zatemňování	
<i>série</i>	Působení města ve veřejném zájmu				
<i>série</i>		Chudinství a sociální péče			
<i>série</i>			Péče o chudé		
<i>složky</i>				Organizace chudinské péče, mj. místní chudinské rady a statuty	
<i>složky</i>				Evidence chudých a postižených osob	
<i>složky</i>				Šetření o sociálních poměrech, vysvědčení chudoby, vystavování vysvědčení chudoby (majetnosti)	
<i>složky</i>				Udělování chudinských podpor, mj. výkazy udělených almužen a podpor, podpory v nemoci	
<i>složky</i>				Chudinské nadace, sbírky na podporu chudých, charitativní akce, dary pro chudé	
<i>série</i>			Chudinské ústavy		<i>Chudinské ústavy, chudobince, zaopatřovací ústavy</i>

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁷⁰
složky série				Ústavy jednotlivě	<i>Složky pro jednotlivé ústavy. V případě dochování většího množství archiválií je možné vytvořit pro jednotlivé ústavy samostatné série a jim podřadit složky např. pro založení a organizaci, provozní záležitosti, hospodaření a účty řazené podle obecných zásad uvedených v kapitole 5.5.3.</i>
série			Péče o děti a mládež		
složky				Organizace péče o děti a mládež, evidence potřebných	
složky				Nadace pro chudé děti, dary a dobročinné akce	
složky série				Sírotčince, nalezince, ústavy jednotlivě	<i>Složky pro jednotlivé ústavy. V případě dochování většího množství archiválií je možné vytvořit pro jednotlivé ústavy samostatné série a jim podřadit složky např. pro založení a organizaci, provozní záležitosti, hospodaření a účty řazené podle obecných zásad uvedených v kapitole 5.5.3.</i>
série			Bytová péče		
složky				Šetření o bytových poměrech, regulace bytových poměrů	
složky				Městské sociální byty, nouzové chudinské ubytování, mj. svépomocná bytová družstva	
složky				Regulace nájemného	
série		Školství			
série			Organizace školství		
složky				Šetření o poměrech místního školství, dohled nad školní docházkou, školní obvody	
složky				Zastoupení města v místní a újezdní školní radě	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁷⁰
<i>složky</i>				Školné, podpory pro nemajetné žáky, studentské nadace a stipendia	
<i>série</i>			Školy zřizované městem		<i>Písemnosti vztahující se k městu jako zřizovateli, zejména zřizování, slučování a rušení škol, školní řády a instrukce, učitelé a ředitelé, školní budovy, hmotné zabezpečení škol</i>
<i>složky</i>				Obecné školy	<i>Dále členěno podle jednotlivých škol</i>
<i>složky</i>				Měšťanské školy	<i>Dále členěno podle jednotlivých škol</i>
<i>složky</i>				Gymnázia a reálky	<i>Dále členěno podle jednotlivých škol</i>
<i>složky</i>				Odborné střední školy	<i>Dále členěno podle jednotlivých škol</i>
<i>složky</i>				Mateřské školy	<i>Dále členěno podle jednotlivých škol</i>
<i>složky</i>				Jiné školy	<i>Dále členěno podle jednotlivých škol</i>
<i>série</i>		Církevní záležitosti			
<i>série</i>			Církve a náboženské poměry		
<i>složky</i>				Spolupráce s církvemi, účast města při církevních slavnostech	<i>Možno dále členit podle jednotlivých církví</i>
<i>série</i>			Patronátní právo města		
<i>složky</i>				Prezentace duchovních	
<i>složky</i>				Hmotné zajištění kostelů, opravy patronátních budov	
<i>složky</i>				Dohled nad hospodařením, kontrola zádušních účtů, mj. vyhotovení patronátních účtů náležejících městu jako patronovi, účetní knihy kostelních přírážek	
<i>série</i>		Spolkové a kulturní záležitosti			
<i>série</i>			Spolky a stavovské organizace		

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁷⁰
<i>složky</i>				Spolupráce se spolky a stavovskými organizacemi při organizování veřejných akcí, propůjčování prostor	
<i>složky</i>				Podpory a subvence pro spolky	
<i>složky</i>				Spolupráce se spolky jednotlivě	<i>Možno dále členit podle jednotlivých spolků</i>
<i>série</i>			Městské kulturní instituce		<i>Písemnosti vztahující se k městu jako zřizovateli, zejména zřizování, řády a instrukce, zastoupení města ve statutárních orgánech, personální záležitosti, subvence, budovy, hmotné zabezpečení</i>
<i>složky</i>				Knihovny a čítárny	
<i>složky</i>				Muzea	
<i>složky</i>				Divadla	
<i>složky</i>				Biografie	
<i>složky</i>				Národní domy a další kulturní zařízení města	
<i>série</i>			Osvětová a kulturní činnost		
<i>složky</i>				Pořádání veřejných kulturních a osvětových akcí	
<i>složky</i>				Spolupráce s osvětovou radou	
<i>složky</i>				Pomníky a památníky, péče o místní památky	
<i>série</i>			Tělovýchova a sport		
<i>složky</i>				Podpora tělovýchovy, sportu a brannosti	
<i>složky</i>				Zřizování sportovišť	
<i>série</i>	Spolupůsobení ve státních, všeobecně správních a bezpečnostních záležitostech				

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁷⁰
<i>série</i>		Všeobecné správní a bezpečnostní záležitosti			
<i>série</i>			Volby do vyšších orgánů samosprávy, říšské rady a parlamentu		<i>Řazeno podle typu voleb od nejvyššího stupně dolů a v rámci toho chronologicky</i>
<i>složky</i>				Organizace kandidátní listiny, seznamy voličů, protokoly o výsledku voleb	<i>Stálé voličské seznamy viz obecní volby</i>
<i>série</i>			Evidence obyvatelstva		
<i>složky</i>				Evidenze trvalého pobytu, přihlášky k trvalému pobytu	<i>Mj. kartotéky</i>
<i>složky</i>				Státní občanství, např. spolupráce při dokazování domovského práva	
<i>složky</i>				Vystěhovalectví	
<i>série</i>			Sčítání lidu		
<i>složky</i>				Spolupráce při sčítání lidu, mj. pomocné sumáře a přehledy	
<i>složky</i>				Elaboráty sčítání lidu	<i>Pokud jsou součástí fondu Archiv města</i>
<i>série</i>			Matriční záležitosti		
<i>složky/ jednotlivosti</i>				Spolupráce při matriční evidenci osob bez vyznání a ohláškách civilních sňatků, protokoly ohlášek civilních sňatků	
<i>série</i>			Hnanecké záležitosti		
<i>složky</i>				Spolupráce při organizaci úředního postrku, mj. hnanecké stanice	
<i>složky/ jednotlivosti</i>				Evidence hnanců a jejich přesunů, protokoly hnanců, evidence poskytnutých přípřeží	
<i>složky</i>				Organizační záležitosti a jednotlivé případy, seznamy hnanců apod.	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁷⁰
<i>série</i>			Spolupráce při realizaci správních opatření státu		
<i>složky</i>				Měnová reforma, mj. pomoc při kolkování bankovek	
<i>složky</i>				Opatření proti židovským obyvatelům v době protektorátu	
<i>série</i>		Vojenské záležitosti			
<i>série</i>			Vojenská evidence a odvody		
<i>složky</i>				Organizace vojenské evidence, mj. pátrání po osobách	
<i>složky/ jednotlivosti</i>				Evidence osob odvodem povinných (branců)	
<i>složky/ jednotlivosti</i>				Evidence osob povinných vojenskou taxou	
<i>složky/ jednotlivosti</i>				Evidence zeměbrany	
<i>složky/ jednotlivosti</i>				Evidence domobranců	
<i>složky/ jednotlivosti</i>				Evidence dovolenců	
<i>složky/ jednotlivosti</i>				Evidence záložníků a neaktivního mužstva	
<i>složky</i>				Spolupůsobení při organizaci vojenských odvodů a kontrolních shromáždění	
<i>složky</i>				Osvobození od vojenské služby, propouštění ze služby, mj. vojenští vysloužilci a invalidové	
<i>složky</i>				Vojenská vyznamenání, odměny, památníky, válečné hroby	
<i>složky</i>				Vojenský výcvik mládeže	
<i>série</i>			Opatření ve válečné době		

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁷⁰
<i>složky</i>				Organizační záležitosti, vyhlašování mobilizace	
<i>složky</i>				Spolupůsobení při organizaci péče o raněné, vojenské lazarety	
<i>složky</i>				Spolupůsobení v péči o pozůstalé po padlých	
<i>složky</i>				Váleční zajatci, váleční uprchlíci	
<i>složky</i>				Válečné hospodářství, sběr kovů a dalších surovin	
<i>složky</i>				Válečné zásobování, mj. rekvizice potravin, přidělové hospodářství, válečná aprovizace	
<i>série</i>			Válečné škody		
<i>složky</i>				Náhrada škod utrpěných obyvatelstvem během války	
<i>série</i>			Materiální zajištění vojska		
<i>složky/ jednotlivosti</i>				Ubytování vojska, mj. ubytovací katastry budov	
<i>složky/ jednotlivosti</i>				Potahy a příprěže, mj. knihy evidence poskytnutých potahů a příprěží, soupisy a klasifikace koní a dopravních prostředků	
<i>složky</i>				Dodávky potravin a materiálu pro armády, mj. vojenské rekvizice	
<i>složky</i>				Spolupůsobení v péči o vojenské invalidy a vysloužilce, mj. spolupráce s vojenskými a vysloužileckými spolky	
<i>složky</i>				Dodávky potravin a materiálu pro armády, mj. vojenské rekvizice	
<i>série</i>			Národní (měšťanské) gardy		
<i>složky</i>				Odevzdání výzbroje a výstroje	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁷⁰
<i>série</i>		Daňové a katastrální záležitosti			
<i>série</i>			Daně a dávky		
<i>složky</i>				Spolupůsobení při evidenci poplatníků, mj. seznamy daňových poplatníků, výkazy cen nemovitostí, spolupůsobení při vyměřování jejich povinností	
<i>složky</i>				Výběr daní pro státní finanční správu, mj. účetní knihy vybraných daní, výkazy odváděných daní, výkazy daňových nedoplatků	
<i>složky</i>				Spolupůsobení při vymáhání daní a daňové exekuci a při poskytování úlev poplatníkům	
<i>složky</i>				Spolupůsobení při ochraně a správě státních regálů a monopolů	
<i>série</i>			Pozemkový katastr		
<i>složky</i>				Změny katastrálních hranic, katastrální mapy	
<i>složky</i>				Spolupůsobení při shromažďování údajů pro pozemkový katastr, katastrálních měřeních a řešení pozemkových sporů mj. knihy evidence změn pozemkového katastru, parcelní protokoly	
<i>série</i>		Soudní záležitosti			
<i>série</i>			Spolupráce se soudy		
<i>složky</i>				Úmrtní protokoly, spoluúčast při šetření o pozůstalostech	
<i>složky</i>				Dohled nad péčí o sirotky	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁷⁰
<i>složky</i>				Opatřování dokladů pro jednání soudu, např. oznamování narození nemanželských dětí, oznamování mladistvých provinilců, spoluúčast při vyšetřování a realizaci soudních rozhodnutí, odhadů, dražeb, vnučených správ, zakládání a doplňování pozemkových knih, prohlašování zletilosti, prohlašování za mrtva, zbavení svéprávnosti apod.	
<i>složky</i>				Doručování soudních obsílek a zásilek	
<i>složky</i>				První seznamy pro volby soudních porotců a kmetů, mj. zápisy z jednání komisí pro sestavení seznamů porotců a kmetů	
<i>série</i>			Trestní pravomoc města		
<i>jednotlivosti/složky</i>				Obecní trestní senát, mj. trestní protokoly vedené o rozhodnutích trestního senátu, podklady pro jednání trestního senátu, dokumentace vybraných projednávaných případů	
<i>série</i>		Živnostenské záležitosti			
<i>série</i>			Výroba a obchod		
<i>složky</i>				Sčítání živnostenských provozoven, zprávy o stavu živností a obchodu	
<i>složky</i>				Spolupráce s cechy, živnostenskými společenstvy, obchodními grémií a obchodními a živnostenskými komorami	
<i>složky</i>				Volby delegátů do obchodních a živnostenských komor	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁷⁰
složky				Vyjádření k žádostem o zřízení živností a obchodů a udělování koncesí, mj. podávání návrhů na regulaci obchodů a živností, např. podomního obchodu, spoluúčast při schvalování živnostenských provozoven	
složky				Podpora živnostníků a obchodníků, např. podpora akcí pro zvelebování a propagaci živností a průmyslu	
složky				Tovární podniky ve městě	
složky				Výrobní a spotřební družstva	
série			Peněžní a pojišťovací ústavy		
složky				Městské spořitelny	<i>Zakládací listiny, volby zástupců města do spořitelního výboru</i>
složky				Banky a jejich pobočky	
složky				Záložny	
složky				Jednatelství pojišťoven	
série		Zemědělství a lesnictví			
série			Zemědělské hospodaření		
složky				Soupisy a sčítání zemědělských podniků, ploch kultur a osevu, hospodářského zvířectva	
složky				Podpora zemědělské výroby, mj. podpora ovocnářství, včelařství, rozbory půdy, šíření zemědělské osvěty	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁷⁰
složky				Spolupůsobení při řízení v zemědělských záležitostech, určování mezí, cest a příjezdů na pozemky, spoluúčast při provádění pozemkové reformy a přidělovém řízení	
složky				Chov obecních plemenů, mj. soupisy zvířat pro účely zemědělské plemenitby	
složky				Boj proti škůdcům a chorobám rostlin	
složky				Dohled nad ochranou užitečných zvířat a ptactva	
složky				Živelní pohromy	
série			Lesnictví a myslivost		
složky				Ochrana lesů	<i>Obecní lesy viz Evidence a ochrana obecního majetku</i>
složky				Lesní družstva	
složky				Myslivost, honební společenstva	<i>Honební společenstva mimo majetek města</i>
série			Vodoprávní záležitosti a rybolov		
složky				Rybníky a vodní toky	
složky				Vodní práva	
složky				Vyjádření pro vydávání vodoprávních povolení	
složky				Regulace vodních toků, vodní a meliorační družstva	
složky/ jednotlivosti				Vydávání povolení k rybolovu na veřejně užívaných vodách, knihy evidence vydaných rybářských lístků	
série		Záležitosti státní sociální péče			
série			Sociální péče		

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka ²⁷⁰
<i>složky</i>				Spoluúčast v záležitostech starobního, nemocenského, úrazového a penzijního pojištění, mj. popisné archy žadatelů o starobní podpory	
<i>složky</i>				Sledování sociálních poměrů, např. sledování sociálních poměrů dětí v pěstounské péči, nemocných a invalidních osob, válečných poškozců	
<i>složky</i>				Spoluúčast při budování systému péče o matky a kojence, péče a ochrany mládeže	
<i>série</i>			Péče o nezaměstnané		
<i>složky/ jednotlivosti</i>				Evidence nezaměstnaných, mj. knihy evidence nezaměstnaných, katastry nezaměstnaných	
<i>složky</i>				Spoluúčast při vyplácení podpor v nezaměstnanosti	
<i>složky</i>				Nouzové práce	
<i>složky</i>				Spolupůsobení při sociální péči o nezaměstnané, zřizování stravoven, ohříváren, útulen, stravovací akce, mléčná akce pro děti nezaměstnaných, zřizování poraden pro volbu povolání, spoluúčast při zprostředkování práce	
<i>série</i>			Péče o válečné uprchlíky		
<i>složky</i>				Evidence válečných uprchlíků	
<i>složky</i>				Spoluúčast obce při ubytování a hmotném zajištění uprchlíků	
<i>série</i>	Archiválie tematicky nezařaditelné				

Příloha č. 5: Struktura registratury osad spravujících v letech 1850–1945 vlastní majetek

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka
<i>série</i>	Osada				
<i>série</i>		Statutární záležitosti			
<i>složky</i>				Statut osady	
<i>složky</i>				Symboly osady	
<i>složky</i>				Správní obvod osady	
<i>složky</i>				Název osady	
<i>série</i>		Osadní samospráva			
<i>série</i>			Volby osadní samosprávy		
<i>složky</i>				Volby osadního výboru (zastupitelstva), představenstva (rady), starosty a dalších funkcionářů	
<i>složky</i>				Ustavování osadních komisí	
<i>série</i>			Orgány osadní samosprávy		
<i>jednotlivosti/ složky</i>				Zápisy z jednání orgánů osadní samosprávy	
<i>složky</i>				Osobní záležitosti členů osadního výboru (zastupitelstva)	
<i>složky</i>				Dohled nad správou osady	
<i>složky</i>			Úřední agenda osady		
<i>složky</i>				Interní normy osady, vnitřní organizace správy osady	
<i>složky</i>				Zaměstnanci osady	
<i>složky</i>				Spisová služba osady	
<i>jednotlivosti</i>				Typáře a razítka	
<i>série</i>		Hospodaření osady			
<i>série</i>			Majetek osady		

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka
<i>jednotlivosti/ složky</i>				Evidence majetku, inventární knihy	
<i>složky</i>				Nemovitý majetek osady	
<i>složky</i>				Osadní ústavy, fondy a nadace	
<i>složky</i>				Osadní podniky a živnosti	
<i>složky</i>				Zemědělský majetek osady	
<i>složky</i>				Movitý majetek osady	
<i>složky</i>				Kapitály a cenné papíry	
<i>složky</i>				Poplatky, dávky a přirážky	
<i>složky</i>				Práva a spravedlnosti osady	
<i>série</i>			Finanční hospodaření osady		
<i>složky</i>				Rozpočtové hospodaření	
<i>složky</i>				Finanční kontrola	
<i>složky/ jednotlivosti</i>				Hospodaření osady za účetní rok	<i>Rozpočtové a účetní dokumenty uspořádané podle účetních období. Pokud archiválie nelze uspořádat podle účetních období, použije se rozčlenění podle typů písemností (viz dále).</i>
<i>složky</i>				Rozpočty příjmů a vydání	<i>Podle okolností včetně komplementárních písemností (podklady, výtahy, kontrolní seznamy)</i>
<i>složky</i>				Účetní závěrky	
<i>jednotlivosti</i>				Hlavní knihy	
<i>jednotlivosti</i>				Účetní deníky	
<i>jednotlivosti</i>				Pomocné účetní knihy	
<i>složky</i>				Jiné účetní písemnosti	<i>Na základě výběru</i>
<i>složky</i>				Úvěrové hospodaření osady, dluhy a finanční závazky	<i>Jednání o poskytnutí úvěru, dluhopisy, splácení půjček, úroky, kauce a depozita</i>

Příloha č. 6: Ukázka transformace spisové normy Theodora Portele pro městskou samosprávu na územích připojených v letech 1938–1945 k Německé říši podle Základních pravidel

Theodor Portele, *Akten-Plan für die Gemeindeverwaltungen des Sudetengauges*. Stuttgart 1939.

Jako příklad je uvedena skupina 0 – Všeobecná správa. Spisový plán je představen výběrově, nikoli ve všech detailech. První skupina je podána až do každé věcné skupiny, následující kategorie (01 až 06) pak pouze do první nižší úrovně.

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka
<i>série</i>	0. Všeobecná správa Allgemeine Verwaltung				
<i>série</i>		00 Zřízení Verfassung			
<i>série</i>			000 Výstavba úřadů a všeobecné ústavní otázky Behördenaufbau und allgemeine Verfassungsfragen		
<i>série</i>			Německá říše Deutsches Reich		
<i>složky</i>				000/1 Říšské území, hranice, dějiny Reichsgebiet, Reichsgrenzen, Reichsgeschichte	
<i>složky</i>				000/2 Všeobecné, ústava, národní svátky a slavnosti Allgemeines, Verfassung, nationale Feiern und Feiertage	
<i>složky</i>				000/3 Národní symboly, německý pozdrav Nationale Symbole, Deutscher Gruss	
<i>složky</i>				000/4 Vůdce a říšský kancléř, udělování milosti Der Führer und Reichskanzler, Gnadenakte	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka
<i>složky</i>				000/5 Říšský sněm a poslanci Reichstag, Reichstagsabgeordnete	
<i>složky</i>				000/6 Říšské úřady a ministerstva Reichsbehörden, Reichsministerien	
<i>složky</i>				000/7 Říšská vláda Reichsregierung	
<i>složky</i>				000/8 Říšský místodržící, ministerský prezident, udělování milost Reichsstatthalter, Ministerpräsident, Gnadenakte	
<i>složky</i>				000/9 Říšská státní příslušnost Reichsangehörigkeit	
<i>složky</i>				000/10 Vyznamenání a pocty Auszeichnungen und Ehrungen	
<i>složky</i>				000/11 Vztahy se zahraničím Beziehungen zum Ausland	
<i>složky</i>				000/12 Vzpomínková slavnost na padlé Gefallenengedenkfeier	000/13 chybí
<i>složky</i>				000/14 Národní den práce Tag der nationalen Arbeit	
<i>složky</i>				000/15 Slavnost poděkování za úrodu Erntedankfest	
<i>složky</i>				000/16 Kmotrovství, čestné dary a přání vůdce, výročí svateb Patenschaft, Ehrengaben und Glückwünsche durch den Führer, Feiern der Jubelhochzeiten	
<i>série</i>			NSDAP		
<i>složky</i>				000/21 Všeobecně Allgemeines	
<i>složky</i>				000/22 Vůdce a jeho zástupce, říšské vedení Führer und Stellvertreter des Führers, Reichsleitung	
<i>složky</i>				000/23 Ostatní úřadovny strany Sonstige Reichsstellen der Partei	
<i>složky</i>				000/24 Členství ve straně Parteimitgliedschaft	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka
složky				00/25 Stranické soudnictví, vyloučení ze strany Parteigerichtsbarkeit, Ausschluss aus der Partei	
složky				000/26 Staří bojovníci Alte Kämpfer	
složky				000/27 Práce pro stranu Leistungen an die Partei	
složky				000/28 Župní vedení Gauleitung	
složky				000/29 Župní úřad pro komunální politiku Gauamt für Kommunalpolitik	
složky				000/30 Ostatní župní úřady Sonstige Gauämter	
složky				000/31 Okresní vedení Kreisleitung	
složky				000/32 Okresní vedení pro komunální politiku Kreisamtsleitung für Kommunalpolitik	
složky				000/33 Ostatní okresní úřady Sonstige Kreisämter	
složky				000/34 Místní skupina, místní vedoucí a političtí vedoucí Ortsgruppe, Ortsgruppenleiter, sonstige politische Leiter	
složky				000/35 Složky strany, všeobecně Gliederungen der Partei, Allgemeines	
složky				000/36 SA	
složky				000/37 SS	
složky				000/38 NSKK	
složky				000/39 NSFK	
složky				000/40 NSRK	
složky				000/41 HJ	
složky				000/42 NS Frauenschaft	
složky				000/43 Přidružené složky Angeschlossene Verbände	
série			Říšská župa Sudety Reichsgau Sudetenland		

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka
<i>složky</i>				000/46 Všeobecně Allgemeines	
<i>složky</i>				000/47 Župní území a hranice Gaugebiet, Gaugrenzen	
<i>složky</i>				000/48 Říšský místodržící Reichsstatthalter	
<i>složky</i>				000/49 Župní hejtman a radové Gauhauptmann und Gauräte	
<i>složky</i>				000/50 Říšské místodržitelství Reichsstatthaltereie	
<i>složky</i>				000/51 Župní správa hospodaření a majetku Gauhaushalt- und Vermögensverwaltung	
<i>série</i>			Vládní obvody Regierungsbezirke		
<i>složky</i>				000/54 Vláda, vládní prezident Regierung, Regierungspräsident	<i>000/55 chybí</i>
<i>série</i>			Okresy Landkreise		
<i>složky</i>				000/56 Všeobecně Allgemeines	
<i>složky</i>				000/57 Okresní radové Kreisräte	
<i>složky</i>				000/58 Správa, landrát a okresní úředníci Verwaltung, Landrat, Kreisbeamte	
<i>složky</i>				000/59 Rozpočet Haushalt	<i>000/60 až 000/65 chybí</i>
<i>série</i>			Obec Gemeinde		
<i>složky</i>				000/66 Všeobecně, německé obecní zřízení Allgemeines, Deutsche Gemeindeordnung	
<i>složky</i>				000/67 Obecní správa všeobecně Gemeindeverwaltung im Allgemeinen	
<i>složky</i>				000/68 Spojení s obyvatelstvem Verbindung mit der Bevölkerung	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka
<i>složky</i>				000/69 Německý svaz obcí, služebna Sudety Deutscher Gemeindetag, Dienststelle Sudetengau	
<i>složky</i>				000/70 Německý svaz obcí, okresní oddělení Deutscher Gemeindetag, Kreisabteilung	<i>000/71 až 000/72 chybí</i>
<i>série</i>			Občané a obyvatelé Gemeindegänger und Einwohner		
<i>složky</i>				000/73 Všeobecné občanské právo Allgemeines Bürgerrecht	
<i>složky</i>				000/74 Domovská příslušnost Heimatzuständigkeit	
<i>složky</i>				000/75 Registr občanů Bürgerregister	
<i>složky</i>				000/76 Práva občanů Nutzungsrechte der Bürger	
<i>složky</i>				000/77 Spory a stížnosti Streitigkeiten und Beschwerden	
<i>složky</i>				000/78 Obyvatelé, práva a povinnosti Einwohner, Rechte und Pflichten	
<i>složky</i>				000/79 Čestné občanství Ehrenbürgerrecht	<i>000/80 až 000/84 chybí</i>
<i>série</i>			Pověřenec NSDAP Der Beauftragte der NSDAP		
<i>složky</i>				000/85 Všeobecně Allgemeines	
<i>složky</i>				000/86 Rozhodnutí dohlížecího úřadu ve sporech Entscheidungen der Aufsichtsbehörde bei Meinungsverschiedenheiten	
<i>série</i>			001 Místní právo a ustanovení Ortsrecht, Ortssatzungen		
<i>složky</i>				001/1 Hlavní ustanovení Hauptsatzungen	
<i>složky</i>				001/2 Místní ustanovení Ortssatzungen	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka
<i>složky</i>				001/3 Forma uveřejňování Form der Veröffentlichung	
<i>série</i>			002 Jméno a výsostné symboly obce Name und Hoheitszeichen der Gemeinde		
<i>složky</i>				002/1 Název, prapor, znak Name, Flagge, Wappen	
<i>série</i>			003 Obecní území Gemeindegebiet		
<i>složky</i>				003/1 Hranice obce Gemeindegrenzen	
<i>složky</i>				003/2 Svobodné statky a jejich obvody Gemeindefreie Grundstücke, Gutsbezirke	
<i>série</i>			004 Starostové a přísedící Bürgermeister und Beigeordnete		
<i>série</i>			Starosta		
<i>složky</i>				004/1 Jmenování Ernennung	
<i>složky</i>				004/2 Odměňování Besoldung	
<i>složky</i>				004/3 Zastupování Vertretung	
<i>složky</i>				004/4 Jednání Tagungen	
<i>série</i>			Přísedící		
<i>složky</i>				004/5 Všeobecně Allgemeines	
<i>složky</i>				004/6 Jmenování Ernennung	
<i>složky</i>				004/7 Odměňování Besoldung	
<i>série</i>			005 Obecní radové a přísedící Gemeinderäte und Beiräte Obecní radové		
<i>složky</i>				005/1 Všeobecně Allgemeines	

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka
<i>složky</i>				005/2 Jmenování Ernennung	
<i>složky</i>				005/3 Služební povinnosti Dienstpflichten	
<i>složky</i>				005/4 Cestovní výlohy Reisekosten	
<i>složky</i>				005/5 Porady Beratungen	
<i>složky</i>				005/6 Denní pořádek Tagesordnungen	
<i>složky</i>				005/7 Zápisy z porad Beratungsniederschriften	
<i>série</i>			Přisedící		
<i>složky</i>				005/10 Všeobecně Allgemeines	
<i>složky</i>				005/11 Povolávání Berufung	
<i>složky</i>				005/12 Porady Beratungen	
<i>série</i>			006 Státní dozor Staatsaufsicht		
<i>složky</i>				006/1 Státní dozor Staatsaufsicht	
<i>složky</i>				006/2 Cestování Ortsbereisungen	
<i>složky</i>				006/3 Služební porady starostů Dienstversammlungen der Bürgermeister	
<i>série</i>		01 Vnitřní organizace správy Innere Organisation der Verwaltung			
<i>série</i>			010 Dělení správy Verwaltungsgliederung		
<i>série</i>			011 Rozdělení práce Geschäftsverteilung		

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka
<i>série</i>			012 Hlavní jednací řád Hauptgeschäftsordnung		
<i>série</i>			013 Jednací řád pro vnitřní službu Geschäftsordnung für den inneren Dienst		
<i>série</i>			014 Služební instrukce Dienstanweisungen		
<i>série</i>		02 Zastupování Sachverwaltung			
<i>série</i>			020 Opatření Beschaffungswesen		
<i>série</i>			021 Inventarizace Inventarienwesen		
<i>série</i>			022 Správa budov Verwaltung der Dienstgebäude		
<i>série</i>		03 Správa personálu Personalverwaltung			
<i>série</i>			030 Všeobecně Allgemeines		
<i>série</i>			031 Úkoly podle pracovního zákona Aufgaben nach dem Arbeitsordnungsgesetz		
<i>série</i>			032 Péče o personál Personalpflege		
<i>série</i>			033 Vzdělávání personálu Ausbildung des Personals		<i>034 chybí</i>
<i>série</i>			035 Úředníci Beamte		
<i>série</i>			036 Zaměstnanci Angestellte		
<i>série</i>			037 Dělníci Arbeiter		

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka
<i>série</i>		04 Zvláštní zřízení k provádění pověřeneckých úkolů Besondere Einrichtungen zur Durchführung von Auftragsangelegenheiten			
<i>série</i>			040 Matriční úřad Standesamt		<i>Zde pouze korespondence s městem, Standesamty tvoří jinak samostatné fondy</i>
<i>série</i>			041 Pojišťovací úřad Versicherungsamt		
<i>série</i>			042 Volební úřad Wahlamt		
<i>série</i>			043 Wehrmacht		
<i>série</i>			044 Městský správní soud Stadtverwaltungsgericht		
<i>série</i>			045 Smírčí soudci Schiedsmänner		
<i>série</i>			046 Právní péče Rechtspflege		
<i>série</i>			047 Občanské právo Bürgerliches Recht		
<i>série</i>			048 Trestní správa Strafrechtspflege		
<i>série</i>			049 Dobrovolné soudnictví Freiwillige Gerichtsbarkeit		
<i>série</i>		05 Zvláštní správní úřady k provádění vlastních úkolů Besondere Verwaltungsstellen zur Durchführung eigener Angelegenheiten			

Úroveň	Obsah/regist	Obsah/regist	Obsah/regist	Okruh pro vytváření složek, jednotlivostí	Poznámka
<i>série</i>			050 Právní úřad Rechtsamt		
<i>série</i>			051 Úřad propagandy Propagandaamt		
<i>série</i>			052 Statistický úřad Statistisches Amt		
<i>série</i>		06 Účetnictví Rechnungswesen			
<i>série</i>			060 Zkušebnictví Prüfungswesen		
<i>série</i>			061 Zkušební úřad Rechnungsprüfungsamt		
<i>série</i>			062 Zkouška z pokladnictví Kassenprüfung		
<i>série</i>			063 Mimořádné zkoušky z pokladnictví Ausserordentliche Kassenprüfung		
<i>série</i>			064 Zkoušky ročních účtů Prüfung der Jahresrechnungen		
<i>série</i>			065 Zkoušky obecních podniků Prüfung der Gemeindebetriebe		

Příloha č. 7:

Archivní autoritní záznam entity Město jakožto původce

(úřad městské správy s nevyhraněným názvem od první písemné zmínky do regulace magistrátu; město, kde byl po roce 1784 zřízen regulovaný magistrát)

Třída: korporace

Podtřída: administrativně vymezená území s vlastní správou

Preferované označení:

Hlavní část jména: Uničov

Obecný doplněk: obec

Geografický doplněk: Uničov, Olomouc, Česko

Chronologický doplněk: 1213-1786

Typ formy jména: uměle vytvořené

Variantní označení:

Hlavní část jména: Stadt Mährisch Neustadt

Typ formy jména: historická/dřívější podoba

Datace použití jména od–do: 1630-1945

Hlavní část jména: Oppidum Vnisow

Typ formy jména: historická/dřívější podoba

Datace použití jména od–do: 1223-1289

Hlavní část jména: Nova Villa

Typ formy jména: historická/dřívější podoba

Datace použití jména od–do: 1223-1289

Hlavní část jména: Nova Civitas

Typ formy jména: historická/dřívější podoba

Datace použití jména od–do: 1290-1467

Hlavní část jména: Město Unczow

Typ formy jména: historická/dřívější podoba

Datace použití jména od–do: 1381-1407

Hlavní část jména: Město Hunčov

Typ formy jména: historická/dřívější podoba

Datace použití jména od–do: 1771-1847

Vznik:

Způsob vzniku: vznik

Typ vzniku: zřízením/založením

Datace: 1213

Poznámka: založení panovníkem

Zánik

Způsob zániku: zánik

Typ zániku: zrušením/změnou

Datace: 1786

Vztah, nástupce: Magistrát Uničov (Uničov, Uničov, Olomouc, Česko: 1786-1850)

Poznámka: provedení regulace magistrátu

Stručná charakteristika: úřad městské správy s nevyhraněným názvem

Dějiny:

Nález na katastru města Uničova zejména z cihelen u Brníčka a Dolní Sukolomi svědčí o osídlení této krajiny již od mladší doby kamenné. Ve stejných lokalitách byly objeveny stopy zpracování železné rudy v podobě keltských i slovanských nálezů. Tyto nálezy mají časovou souvislost s vykopávkami v prostoru železné huti u blízkých Želechovic. V roce 2010 byl ukončen rozsáhlý archeologický průzkum náměstí v Uničově, zaměřený především na středověké období vývoje města.

Nejstarší uničovské privilegium z roku 1223, vydané českým králem Přemyslem Otakarem I., potvrdilo Uničovu svobody, které mu dal před deseti lety (tj. roku 1213) Vladislav III. (Jindřich), moravský markrabě. Toto privilegium spolu s druhou nejstarší uničovskou listinou z roku 1234 bylo již dříve předmětem zkoumání českých i německých badatelů, kteří vyvozovali z údajů v listinách obsažených různé závěry. Němečtí historici bagatelizovali původní slovanské osídlení a kladli důraz na řád, který přineslo až založení města na pevných právních základech pod německým vlivem. Interpretace českých historiků zdůrazňovaly slovanský původ předpokládané předlokační osady. Zásadní hodnocení významu privilegia z roku 1223 však podal až Jindřich Šebánek, který prokázal jednoznačně pravost listiny a potvrdil tím autenticitu založení Uničova na magdeburském právu i zemědělskou povahu jeho původní městské kolonizace. Obsah druhého privilegia z roku 1234, udělujícího Uničovu další, zejména hospodářská práva, z nichž k nejvýznamnějším patřilo právo horní, totiž sváděl zprvu badatele k mylnému hodnocení, že Uničov byl založen jako horní město od samého svého počátku. Listina z roku 1223 je nejstarším dochovaným dokumentem svého druhu na území našeho státu, vydaným panovníkem městu jako celku, a byla proto v roce 1978 prohlášena za kulturní památku. Druhá listina z roku 1234 se pak pokládá za první známý písemný doklad o horním právu v českých zemích. Obě tyto listiny nepopíratelně zařazují Uničov mezi královská města, založená na magdeburském právu.

Další uničovská privilegia mohou sloužit jako téměř modelový obraz městského hospodářského rozvoje ve 14. století. Když se totiž naděje vkládané do těžby drahých kovů pro nedostatečnost jejich ložisek nenaplnily, nelišil se již Uničov po hospodářské stránce od jiných moravských královských měst. Uničov se těšil stejným právům, jako Olomouc a Brno. Rozmach města potvrzovalo vybudování hradeb (1. zmínka roku 1327), dláždění náměstí a ulic, financované z výnosu mýta (1. zmínka roku 1350), i právo výběru cla ze stanovených druhů zboží (roku 1350). Uničov však postupně ztrácel svůj předstih před ostatními velkými moravskými městskými centry. Konkurence rostla Uničovu především v Olomouci. Ta stála již roku 1346 v čele spolku měst uzavřeného na obranu proti zločincům, lupičům a jiným nepřítelům a Uničov byl uveden až na druhém místě. V roce 1352 pak udělil markrabě Jan Jindřich Olomouci magdeburské právo v té podobě, v jaké bylo užíváno ve Vratislavi, a přikázal, aby všechna města na Moravě včetně Uničova, která se v té době řídila magdeburským právem, hledala v Olomouci právní naučení. Ve starší době to byl naopak Uničov, který pro mnohá města s magdeburským právem představoval vrchní právní autoritu. Určitou kompenzací za tuto ztrátu prestiže zjevně byly pro Uničov další hospodářské výsady, vesměs z 2. poloviny 14. století či z počátku století 15., k

nimž patřilo povolení konat dva osmidenní výroční trhy ročně (roku 1354, 1373), právo odúmrti (roku 1359), rozšíření platnosti mílového práva a právo nuceného skladu (roku 1364). Z nich je důležité především privilegium císaře Karla IV., které udělovalo uničovským kupcům právo obchodovat v Praze za stejných podmínek jako kupci brněnští (roku 1377), a další obchodní výsada, vydaná markrabětem Joštem, osvobozující kupce z Uničova od cla a mýta na území celé Moravy (roku 1407). O rozvoji uničovské cechovní řemeslné výroby v oborech soukenictví a plátenictví svědčí nepřímo další privilegium, jehož prostřednictvím markrabě Jošt povolil Uničovu zřízení městského bělidla (roku 1391). Tím byl základní soubor výsad Uničova dotvořen a od té doby již panovníci více méně stereotypně potvrzovali platnost souboru dříve udělených privilegií (například listina krále Václava IV. z roku 1411). Ekonomické motivy výsad byly však v průběhu 15. století podmiňovány motivy politickými silněji než v jiných dobách. V roce 1422 obsadil Uničov kníže Zikmund Korybutovič, který zahajoval tažení do českých zemí, aby zde v součinnosti s husity hájil zájmy litevského velkoknížete Vitolda. Zikmund v Uničově poprvé přijal svátost Večeře Páně po husitském způsobu. Politická orientace Uničova se po několika změnách v době husitské revoluce posléze ustálila na straně příznivců krále Jiřího z Poděbrad. Rovina politická se promítala v první řadě do vyhocení společenských vztahů českých a německých uničovských měšťanů. V takovýchto podmínkách vzniklo v roce 1469 známé privilegium krále Jiřího z Poděbrad, které umožnilo uničovským měšťanům, věrným králi, zkonfiskovat majetek vypuzených králových odpůrců, již byli zjevně totožní jednak s německými patricii, jednak s odpůrci utrakvismu – reformačního směru navazujícího na husitství. Tehdejší české cítění se v listině projevilo zvláště výrokem o zbavení Němců – cizozemců práva vykonávat v Uničově světské i duchovní úřady, respektive o jejich zbavení statusu měšťanů, s tím, že mají být považováni jen za hosty. Aby ještě více posílil sebevědomí svých věrných uničovských měšťanů, král Jiří výslovně stanovil, že Uničov zůstane navždy královským městem, a udělil mu zároveň právo pečeti červeným voskem listiny uničovské městské provenience. V průběhu válečných operací již od dob husitské revoluce rostl význam Uničova jako městské pevnosti. Proto se součástí uničovských privilegií stalo i právo odběru dubů z královského lesa Doubravy na opravy města (roku 1453), což se nejspíše týkalo především rekonstrukce hradeb. Jiří z Poděbrad však věděl, že síla města spočívá nejen v pevnosti hradeb, ale i ve spokojenosti jeho obyvatel. Povolil proto v roce 1460 Uničovu volný prodej pečiva a masa o týdenních trzích. Vláda Jagellonců, která následovala po Jiřího smrti, měla na Moravě svá specifika. Uničov dlouho zůstával oporou českého krále Vladislava Jagellonského proti aspiracím uherského krále Matyáše Korvína, ovládajícího většinu Moravy. V roce 1477 udělil král Vladislav Uničovu právo volit si fojta. Tímto aktem se z původního nejvyššího představitele města a zástupce pána města podle magdeburského práva stal městský úředník, který byl odpovědný za veřejný pořádek reprezentantům městské samosprávy, purkmistrovi a konšelům, a zastával funkci odpovídající v jiných městech úřadu městského rychtáře. Teprve v roce 1479 uzavřel král Vladislav s králem Matyášem v Olomouci mírovou smlouvu, podle níž získal Matyáš doživotně spolu se Slezskem a Lužicí pod svou vládou i celou Moravu. Oba panovníci si ponechali titul českého krále. Výsledky jejich smlouvy se zákonitě promítly i do uničovských městských práv. Král Vladislav ve své listině nejprve potvrdil Uničovu všechna dřívější práva, pak ale město předal Matyášovi. Král Matyáš poté, když přijal Uničov do poddanství, vydal pro něj listinu obdobného významu, která obsahovala navíc důrazné ujištění, že se Uničovu odpouštějí všechny spory vzniklé v předchozích bojích. Od té doby až do Bílé Hory prožívalo město období hospodářského rozvoje. K dosavadním Střelcím a Renotám, tvořícím základ městského dominia, koupil Uničov v roce 1517 vesnici Horní Sukolom, kterou směnil v roce 1590 za Děřichov. V roce 1568 koupil Uničov Německou (Horní) Libinu a v roce 1585 městečko Loštice. V roce 1597 získal Uničov Rudu a vykoupil městskou rychtu. Období prosperity skončilo na přelomu 16. a 17. století, kdy byly městské

finance zatíženy zárukami za dluhy císaře Rudolfa II. 15. 5. 1619 došlo v Uničově k převratu, po němž se město postavilo na stranu stavovského povstání. Po Bílé Hoře potrestal v letech 1621–1622 císař Ferdinand II. Uničov ztrátou postavení královského města a předal je jako léno Karlovi knížeti z Lichtenštejna. Pod vládou Lichtenštejnů zůstalo město až do roku 1632, kdy císař zrušil rozsudek o vině Uničova při účasti na „rebelii“ a obnovil jeho statut královského města. V roce 1633 císař dovršil rekatolizaci města privilegiem, kterým poskytl ochranu pouze měšťanům katolického vyznání a tímto vyznáním podmínil v Uničově i další získávání měšťanských práv. V témže roce pak císař osvobodil Uničov od pivní daně a rozšířil jeho hospodářská privilegia. V roce 1642 byl Uničov dobyt po hrdinném odporu Švédy. Švédská okupace trvala do roku 1650. Švédské posádce v Uničově velel plukovník Dankwart Lilienström. Údělem města v době okupace bylo strádání, ztížené požárem v roce 1643. V roce 1679 byl v Uničově na krátkou dobu umístěn královský tribunál a zemské desky. Poválečná rekonstrukce města byla zdlouhavá a válečné ztráty ovlivnily v dlouhodobé perspektivě i národnostní složení Uničova. Do konce 17. století zůstávala sice správa města v českých rukou, ale postupně v něm přibývalo přistěhovalců německé národnosti ze severu. Císař Leopold I. ještě potvrdil městu dřívější privilegia roku 1702 listinou v českém jazyce, byl to však poslední česky psaný dokument takového druhu. V letech 1741 a 1758 trpěl Uničov pruskými vpády. V roce 1767 byla v Uničově založena manufaktura na výrobu vlněného zboží. V roce 1770 proběhly v okolí Uničova společné manévry rakouských a pruských vojsk za účasti císaře Josefa II. a pruského krále Fridricha II. Na pozadí manévřů probíhala mezinárodní konference, na níž Marii Terezii zastupoval kancléř Kounic. Účelem jednání bylo zastavení expanze Ruska s carevnou Kateřinou Velikou v čele na Balkáně. Roku 1779 poškodil město znovu velký požár. V letech 1779–1782 došlo k parcelaci městského velkostatku podle modelu tzv. raabizace. V letech 1784–1793 se Uničov stal přechodně sídlem krajského úřadu.

Funkce původce:

A) Vlastní působnost

1. Agendy týkající se právních a administrativních potřeb města jako celku (správní agenda)

1.1. Správa městské obce:

pojišťování městských práv včetně vnitřních právních norem a statutů, obrana zájmů města u zemského soudu,

obnovy orgánů městské správy, výběr a sázení konšelů (přísežných), jmenování radních,

vedení zápisů ze zasedání městských orgánů a tvorba materiálů organizační povahy,

městská rychta (fojtství), úřad vrchnostenského či královského rychtáře, prodeje, výkupy a odkazy rychty, obsazování úřadu rychtáře,

přijímání městských zaměstnanců, jejich platy, povinnosti, instrukce pro městské zaměstnance, organizace, činnost a správa městské kanceláře a jejího chodu, vydávání zachovacích listů, výhostních listů, vysvědčení o řádném zrození,

evidence obyvatel, udělování měšťanského práva, často spojené s udělováním mistrovského práva k řemeslu,

městský velkostatek – pomoc při správě dvorů a rybníčního hospodářství, vyšetřování škod způsobených poddanými, dohled na hospodaření poddaných na gruntech, Vybírání vrchnostenských platů a dávek, organizace robotní práce, evidence poddaných,

městský patronát, oltářní nadace, záduší, materiální zajištění správy městské fary,

městská škola, zřízení školy, počty příjmů a výdajů, personální záležitosti a platy učitelů,

dohled na dodržování stavebních a požárních předpisů,

schvalování cechovních artikulů,

chudinské záležitosti, městské špitály, zaopatření chudých.

1.2. Správa městského majetku a financí:

městské finance všeobecně – vedení účetní evidence, účtování peněz z pronájmů, prodejů produktů, poplatků, náklady na městské zaměstnance, městské budovy, instituce zřizované městem, evidence majetku města, jeho nákup, prodej a pronájem,

výdaje města – výdaje městské správy,

příjmy města – příjmy z mýta, mostného, tržních poplatků (ungelt), dávky z prodeje piva a vína (ližné), vybrané pokuty a soudní poplatky, podíl na vybraných daních, výnosy z městského majetku,

vybírání vlastní berně (kontribuce, taxa).

1.3. Bezpečnost obyvatel města:

tržní dohled – kontrola měř a vah, dohled nad dodržováním tržních práv podle privilegií města, bezpečnostní dohled – dohled nad veřejným pořádkem, kontrola cestujících osob, žebráků, podomních obchodníků a hostinců, organizace pátrání po hledaných osobách, pomoc při vyšetřování krádeží či násilných trestných činů, dohled na provoz na silnicích, dohled na dodržování svátků a pořádku při veřejných událostech, kontrola zaměstnávání čeledi, vojenské záležitosti. Ve starších dobách pomoc při stíhání uprchlých poddaných, pátrání po tajných nekatolících,

zdravotní dohled, úřad městského fyzika, dohled na dodržování hygienických nařízení a opatření proti epidemiím, účast při prohlídkách mrtvých.

2. Agendy týkající se soukromých práv jednotlivých měšťanů a poddaných města (soudní agenda)

2.1. Městské soudnictví:

sporné soudnictví civilní – běžná soudní agenda, majetkové soudní spory, právní naučení od vyššího práva či k nižšímu právu,

sporné soudnictví trestní – projednávání kriminálních případů, právní naučení od vyššího práva či k nižšímu právu,

nesporné soudnictví – smlouvy, koupě a prodeje, pojištění práv měšťanů, městských obyvatel i poddaných z městského panství,

nesporné soudnictví – dědické řízení, projednávání závětí, dědických nároků,

nesporné soudnictví – sirotčí záležitosti, sirotčí majetek a jeho správa,

nesporné soudnictví – ostatní záležitosti (potvrzení různého druhu, dluhy, zplnomocnění, nájmy).

B) Působnost v zájmu panovníka:

1. Působení v zájmu panovníka při výkonu přenesené vrchnostenské působnosti vůči poddaným:

vyhlašování příkazů panovníka.

2. Správa komorních financí:

výběr královské berně (lozunky).

Normy konstitutivní:

Listina českého krále Přemysla Otakara I. z roku 1223 (Codex diplomaticus Moraviae. Tomus secundus. Olomucii 1839, s. 147–148, č. 145; Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomus secundus. Pragae 1912, s. 237–239, č. 246).

Míšeňská právní kniha. 15. století.

Práva městská Království českého Pavla Kristiána z Koldína. Praha 1579.

Vollständige Teutsche Stadtrecht Im Erb Königreich Böhmeim und Marggrafthum Mähren. Wien 1720.

Normy – působnost původce:

Zusammen getragene Artickel in Form eines Rechtlichen Proces, 1583 (Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Olomouc, Archiv města Uničov, knihy, sign. 388, inv. č. 183, opis olomouckého procesního řádu).

Vnitřní struktura původce:²⁷¹

Města v českých zemích, ať již byla královská nebo poddanská, se z právního hlediska formovala podle osvědčených zahraničních vzorů, specifikovaných dvěma soubory městských práv, které odpovídaly dvěma základním právním okruhům: severoněmeckému (též „magdeburskému“, „saskému“ či „sasko-magdeburskému“) a jihoněmeckému (tzv. „švábskému“ či z pohledu našich dějin nepřesně „norimberskému“). Norimberk se ovšem jako vrchní stolice uplatňoval jen v omezené míře. Na městská práva jihoněmeckého okruhu v českých zemích měla vliv jako vrchní stolice především Vídeň.

Nejstarší podoba správy uvnitř měst obou zmíněných právních okruhů nerozlišovala prvek zeměpanský a samosprávný. Panovník jako pán města, stejně jako později vrchnost ve městech poddanských, měli v každém městě svého zástupce. Tento zástupce se nazýval ve švábském právu rychtář (iudex, richter), v magdeburském právu fojt (advocatus, voigt). Pojmy „rychtář“ či „fojt“ však byly zvláště v počátcích městského práva rovnocenné.

Uničovské privilegium z roku 1223 představuje první dochovaný úřední dokument, který na území českého státu dokládá udělení městského práva, a to výslovně městského práva magdeburského. Přemysl Otakar I., král český, potvrzuje městu Uničovu svobody, které mu udělil ústní formou v roce 1213 moravský markrabě Vladislav, bratr králův. Král zároveň uděluje uničovským měšťanům privilegium soudit rozepře podle jejich zvyklostí, jak dosud činili z povolení markraběte, řídit se městským právem magdeburským a spravovat se stejnými právními zvyklostmi, jako město Bruntál. Král nakonec potvrzuje uničovskému fojtovi Dětrichovi (Theodorichovi) dědičné fojtství.

Teprve ve 14. století, kdy se v českých zemích rozšířily knihy městského práva i sbírky právních nálezů, došlo k prohloubení znalostí práva a k ustálení právní terminologie. Pojem „fojt“ byl pak v magdeburském právu preferován. Když se později v raném novověku postavení fojta jako městského úředníka prakticky ztotožnilo s jihoněmeckým modelem, rozdíl mezi právními okruhy zanikly a všude se užíval pojem „rychtář“.

Fojtství v magdeburském právu bylo zpravidla úřadem doživotním či dědičným a obdařeným vlastním hospodářským zázemím, tudíž se ve vztahu k měšťanské komunitě vyznačovalo značnou mírou nezávislosti. Rychtářství ve švábském právu mělo zpočátku obdobný status. Prvním rychtářem či fojtem v nově vysazovaných městech býval lokátor, města, zkušený odborník, který pro pána města organizoval založení města, jeho budování i organizaci městské obce.

Magdeburské právo si ve srovnání se švábským uchovalo déle archaičtější systém správy s důrazem na výkon soudní pravomoci. Fojt předsedal stálému soudnímu kolegiu přísežných, kmetů, respektive šepů (iurati, schöpen), kteří představovali soudní kolegium tzv. soudu zahájeného a udrželi si svoji kompetenci v kriminálních případech až do raného novověku.

Dosud nejsou zcela objasněny kompetence činovníků nesoucích titul „scabini“, který byl většinou jen jiným označením pro přísežné. Rychtář v jihoněmeckém právu záhy přišel o své výsadní postavení, v některých případech si však i zde udržel svoji moc ze specifických důvodů až do poslední třetiny 15. století. V průběhu 15. století postupně ztrácel fojt své exkluzivní

²⁷¹ Úvod je koncipován obecněji, aby vzhledem k situaci v období středověku zahrnoval informace o vývoji v různých právních okruzích. Předpokládá se, že si uživatel vybere pouze údaje relevantní pro příslušného původce.

postavení též v magdeburském právu, dostával se do závislosti na městské samosprávě a nakonec se, obdobně jako rychtář v právu jihoněmeckém, stal jejím výkonným orgánem, provádějícím omezenou soudní pravomoc a zajišťujícím ve městě pořádkovou službu a výkon hrdelního práva. V roce 1477 udělil král Vladislav Jagellonský Uničovu právo volit si fojta. Tímto aktem se z původního nejvyššího představitele města a zástupce pána města podle magdeburského práva stal městský úředník, který byl odpovědný za veřejný pořádek reprezentantům městské samosprávy.

Panovníci svěřovali ve středověku královským městům pro jejich stabilitu a autoritu ve vymezených oblastech výkon hrdelního práva. Spolu s hospodářským monopolem zajišťovalo právě soudnictví městům v oblasti, vymezené jejich územní a věcnou působností, výjimečné postavení, které bylo umocněno tím, že ve sporných případech nerozhodovala pouhá vůle pána města, ale právní rada, kterou město obdrželo od „vyššího práva“ ve vzorovém městě příslušného právního okruhu, působícím jako odvolací stolice.

Z měšťanů se v době počátků městské správy ustavoval sbor kmetů, šepů, či přísežných (iurati, schöpen), kteří byli úředními svědky při nesporném řízení a nálezci práva při řízení sporném. V jihoněmeckém právním okruhu došlo ve velkých městech k důslednějším odlišování soudních a správních funkcí téhož sboru, a tím k vyhraňování funkce městské rady (consilium civitatis, stadtrat) jako zvláštního správního orgánu, až v průběhu druhé poloviny 13. století. Nejstarší terminologie proto nerozlišovala mezi funkcí a kompetencemi radních – tzv. konšelů (consules) – a přísežných, protože rada vzešla z jejich středu. Názvem „konšelé“ se zástupci obce hlásili k tradici významných úředníků antického Říma – konzulů. Tam, kde se objevují zprávy ne už o přísežných a konšelech, nýbrž přímo o instituci městské rady, můžeme předpokládat, že je to výsledkem emancipačního úsilí měšťanů při úniku z moci rychtáře či fojta.

Mezi kompetence městské rady patřilo řízení života města v nejšířším slova smyslu, přijímání měšťanů, výkon veřejné správy, řízení městského hospodářství, důchodů, jmění a posléze i výkon městského soudnictví. Určitým příznakem konsolidace městské komunity byla též existence městské pečeti, která dokládala rozšiřující se listinné pořizování, v němž měšťané vykazovali právní dispoziční aktivitu.

Ve městech severoněmeckého právního okruhu se sbor přísežných od počátků města profiloval jako soudní orgán, činný na zahájeném soudu (judicium banitum, panteing), který se konal před „zahájenou lavicí“ (vor gehegter banckh). Ke sboru přísežných brzy přibyli i další měšťané, kteří se posléze začali nazývat konšelé, obdobně, jako v jihoněmeckém právu. Oni představovali městskou samosprávu. Společně s přísežnými pak tvořili zprvu pod předsednictvím fojta plnou městskou radu (plenum consilium, voller rat), která vedle své správní funkce vystupovala v případě potřeby také jako další samostatný soudní orgán. Rozdíl mezi personálním složením plné rady a zahájeného soudu se tak stíral, protože zde pod předsednictvím fojta zasedaly tytéž osoby. Vliv plné městské rady jako soudního orgánu postupně vzrůstal na úkor věcné působnosti zahájeného soudu. Poněkud odlišnou cestou se tak docházelo k obdobnému výsledku, jako v jihoněmeckém právu.

V průběhu 14. století v důsledku autonomizace měst byl význam úřadu rychtáře či fojta postupně překonáván významem samosprávných orgánů města a byl tím omezován vliv pána města vůbec. Významným projevem tohoto procesu bylo zavedení funkce purkmistra (magister civium, bürgermeister) jako předsedajícího sboru konšelů. Purkmistr nezadržitelně rychtáře či fojta nahrazoval v čele správy města. Součástí tohoto procesu byl ústup významu přísežných. V magdeburském právu byl sbor konšelů tvořen malým počtem konšelů, například ve středomoravských městech zpravidla pouze čtyřmi, kteří se po měsíci střídali v úřadě

purkmistra. Jejich střídání proto v průběhu jednoho ročního funkčního období probíhalo opakovaně ve třech čtyřměsíčních cyklech. Tito konšelé spolu s přísežnými tvořili dohromady městskou radu, která vystupovala, jak již bylo uvedeno, také jako kolektivní soudní orgán a zabývala se především agendou civilní (spornou i nespornou). Měšťané, zastávající funkci přísežných, nesměli ve svém aktuálním funkčním období purkmistrovský úřad zastávat, pokud se však osvědčili, mohli v dalších ročních funkčních cyklech povýšit mezi konšely a pak se střídat i v úřadu purkmistra.

Ve švábském právu získal záhy výrazný vliv sbor konšelů (consules), který byl personálně silnější, než v právu magdeburském. Městská rada ve švábském právu se totiž skládala zpravidla z dvanácti konšelů, kteří se též střídali po měsíci v úřadu purkmistra a jako kolegium vykonávali nejen správní, ale i soudní pravomoc. V radě města, založeného na jihoněmeckém právu, mohlo však zasedat i více konšelů. Po uplynutí ročního funkčního období pak zde docházelo k obnově městské rady výměnou poloviny konšelů zpravidla v počtu šesti.

Jak vyplývá z předchozího výkladu, docházelo v obou právních okruzích v době rozmachu městského práva k obnově městských rad v ročních cyklech. Pokud se však vybraní měšťané ve svých funkcích osvědčili, mohli se do sboru konšelů či přísežných v dalších funkčních obdobích mnohokrát opakovaně vracet. V obou právních okruzích též působila městská rada až do raného novověku zároveň jako zdroj právních naučení pro nižší práva v dceřiných městech. V okruhu konstituované městské rady pak působil městský či radní písař (protonotarius) s povinností psát na požádání jednotlivých měšťanů listy a listiny, vyřizovat úřední záležitosti městské rady a účastnit se jako evidenční orgán i výběru městské berně. V některých velkých městech se kolem osoby písaře už ve 14. století postupně vytvořila celá administrativní instituce – městská kancelář, která byla nejvyšším administrativním orgánem a písařským centrem městské rady jako její specifické zařízení. Vlastní technické řízení kanceláře posléze spočinulo na zástupci městského písaře, menším písaři (subnotarius). Vedle nich se objevili na počátku 15. století také další specializovaní písaři. Personální stav městských kancelářů v 15. a 16. století pak zahrnoval kromě vrchního městského písaře a písaře menšího, i písaře berního, ungeltního, důchodního, pivovarského, krevního (účastníciho se útrpných vyznání), mýtního a vážního písaře, písaře v branách aj. V prostředí velkých královských měst se městský písař profiloval jako tzv. syndik (syndicus) – titulární garant chodu městské administrativy, který dohlížel na práci kanceláře, řešil koncepční problémy, vedl diplomatická jednání a přenášel výkon konkrétních úkolů na své podřízené písaře.

Vnitřní samospráva měst, zejména těch královských, byla rozsáhlá. Měšťané rozhodovali ve svých městech o záležitostech správních, hospodářských i vojenských a sami vykonávali soudní pravomoc. Narůstání a specializace správních agend vyžadovala zřizování nových úřadů pro různé druhy aktivit. Tyto procesy jsou zvláště patrné v tzv. „zlaté době českých měst“, která započala po husitských válkách a doznívala v raném novověku, v období nástupu monarchického absolutismu. Města sice dlouho vzdorovala omezování svých svobod ze strany panovnické moci, ale zejména v dobách násilných potlačení povstání proti panovníkovi docházelo k přechodné suspenzi městské autonomie. Stejně, jako bylo svěřeni soudní pravomoci výrazem rostoucího významu měst v úvodní fázi jejich vývoje, tak i zahájení regulace městského soudnictví v roce 1548 zřízením královského apelačního (odvolacího) soudu v Praze se stalo prvním trvalým zásahem absolutistické monarchie do tradičních městských práv, který zároveň nepřímou souvisel s povstáním stavů v roce 1547. Apelační soud ovšem znamenal nejen zásah do tradičních práv města, ale také krok k postupnému sjednocování městské jurisdikce a k prosazování některých modernějších právních postupů.

Přímá trestní opatření po porážce povstání roku 1547 se dotkla všech českých a hornolužických měst kromě Plzně, Českých Budějovic a Ústí nad Labem a znamenala zásadní zvrát v městské samosprávě. Markrabství moravského se potrestání přímo netýkalo, protože se do povstání nezapojilo. Konfiskace veškerého pozemkového majetku měst a odevzdání městských i zádušních důchodů králi představovala soubor hospodářských sankcí. Neudržitelnost následného hospodářského úpadku měst vedla k tomu, že jim byly posléze důchody navraceny. Povolení z let 1558–1561 jim pak umožnilo i zpětné vykoupení některých jejich venkovských statků. Panovník formálně zrušil veškerá městská i cechovní privilegia, aby je následně částečně vrátil, zároveň s tímto krokem však nařídil reorganizaci městské správy. Do každého ze tří pražských měst jmenoval Ferdinand I. svého hejtmána – šlechtice, který měl veřejný a politický dohled ve městech.

Pro dohled soudní, správní a policejní jmenoval královského rychtáře, který byl zavázán přísahou králi, ale podřízen hejtmanovi. Jeho funkce navázala na tradici středověkého rychtáře. Zasedal pravidelně v městské radě, sledoval její jednání a informoval o něm krále. Pravidelně se zúčastňoval i radních soudů. Pod jeho pravomoc byl též zahrnut dozor na cechy. Ve venkovských královských městech nebyl jmenován hejtmán, ale česká komora sem volila královské rychtáře, kteří jí byli podřízeni.

Za Rudolfa II. bylo městům opětovně povoleno navrhopvat složení rady a radě byla vrácena pravomoc nad cechy a řemesly ve městě. Královský rychtář zůstal jen vrchním dozorcem. Pravomoc rady se rozštěpila na působnost přímou, zahrnující záležitosti hospodářské a vlastní správu jmění města, a na působnost přenesenou, vyplývající z moci královské, která se týkala soudnictví a veřejné správy. Roku 1617 bylo jmenování královských rychtářů dočasně vyňato z kompetence české komory a předáno české kanceláři. Rychtáři byli v této době odpovědni české kanceláři a dostali na starost i rovnání sporů mezi konšely v radě i mimo ni.

K suspenzi městské autonomie došlo nejen po porážce povstání roku 1547, ale i po potlačení českého stavovského povstání v roce 1620 s tím rozdílem, že tentokrát se postih týkal i Markrabství moravského.

Tak, jako měl již od roku 1548 soudní dohled nad českými městy apelační soud, začal od roku 1636 dohlížet na soudnictví moravských měst královský tribunál. Ferdinand II. obnovil institut královských rychtářů v rozsahu z doby po roce 1547. Uničov byl císařem Ferdinandem II. za účast na povstání načas v letech 1621–1632 potrestán ztrátou postavení královského města. Naopak města, která za povstání zachovala věrnost panovníkovi, byla vyňata z pravomoci podkomořího (Plzeň, České Budějovice, pražská Malá Strana). Touto cestou vzrůstal v 17. století počet privilegovaných měst. V 18. století k této skupině patřily i Karlovy Vary, Loket, Cheb, Chomutov a Hradčany, takže koncem vlády Marie Terezie ji tvořilo jedenáct královských měst českých a všech šest královských měst moravských.

Obdobou královských rychtářů byli v některých poddanských městech vrchnostenští rychtáři, kteří měli ve správě města hájit zájmy vrchnosti. Později byli oficiálně označováni také jako aktuáři.

Jednotná instrukce, která vstoupila v platnost v roce 1651 pro města česká a v roce pro 1659 města moravská, zachycovala stav, kdy se prostřednictvím rychtářů, ustanovených skoro ve všech královských městech, výrazně uplatňoval panovníkův vliv. Podle této instrukce byl

rychtář první, čestný člen rady, náležel mu dohled nad veškerou administrativní činností a nad městským hospodářstvím v zájmu panovníka.

Podle instrukce z roku 1688 měl vrchní dozor nad hospodářskými, veřejnými a policejními záležitostmi podkomoří, který zároveň potvrzoval rady. Rady zůstaly zachovány jako dvanáctičlenné s měsíčně se měnícím purkmistrem. Podmínkou členství v radě byla katolická víra. Od dob Karla VI. pak bylo požadováno právnické vzdělání členů rady, která odpovídala za hospodářskou a finanční správu města prostřednictvím dalších svých úřadů. Množící se nepořádky a špatný stav městských financí vyústily v roce 1705 v dočasné ustavení hospodářských správců, jimž bylo v některých královských městech podřízeno obecní hospodářství i vaření piva spojené s výběrem kontribuce. V letech 1706–1708 byli v těchto městech řízením hospodářství opět pověřeni primasové s titulem hospodářských inspektorů, kteří s tzv. konzulenty tvořili hospodářskou konferenci. V moravských královských městech byla od roku 1726 zřízena samostatná hospodářská ředitelství (directoria oeconomica), která podléhala výlučně císařské hospodářské komisi v Brně. Obdobná ředitelství byla posléze zřizována i v některých královských městech v Čechách, především v městech privilegovaných.

V 18. století proces zásahů panovnické moci do městské správy získal novou dimenzi. Jeho důsledkem bylo mimo jiné i postupné sblížení norem platných pro města královská a pro města poddanská, zejména pro ta, jejichž poměr k vrchnosti byl upraven zvláštní smlouvou (města ochranná, municipální). Vydáváním jednotných norem panovnickou mocí se současně postupně vyrovnávaly i rozdílly mezi jednotlivými poddanskými městy dané dříve příslušností k různým vrchnostem, V oblasti soudnictví směřovala linie centralizace a profesionalizace v letech 1729–1787 v rámci osvětských reforem přes povinné kvalifikační prověrky hrdelních soudů ve městech (exercitium iuris gladii) k postupnému snižování počtu těchto soudů a posléze k budování vyšších soudních instancí, řízených státem. Tato redukce soudů oprávněných k výkonu hrdelního soudnictví byla na Moravě dokončena v padesátých letech 18. století a v Čechách v roce 1765. Absolutistický stát tak připravoval podmínky k zásadní regulaci městské správy, která se vedle hrdelního soudnictví týkala i reorganizace městských rad. Nástrojem centralizace bylo sjednocování městských práv podporované panovníkem, které nabývalo pevných obrysů od přelomu 16. a 17. století. Podobným způsobem byly v některých případech sjednocovány i policejní předpisy (např. jednotný policejní řád týkající se především organizace prodeje potravin na trzích).

Již od roku 1749 byly pro všechny radní a úředníky předepsány univerzitní přednášky a roku 1751 byly dosud dvanáctičlenné rady redukovány na osmičlenné. V témže roce bylo v případě královských měst potvrzeno rozdělení kompetencí mezi podkomořským úřadem a krajskými úřady, podle něhož náležel krajským hejtmanům především dozor nad záležitostmi berními, vojenskými a nad používáním měr a vah, zatímco podkomořím byly ponechány kompetence in politico. Na krajské hejtmany tak postupně přecházela dohlédací funkce královských rychtářů, definitivně zrušených roku 1783. Radní, z nichž se v úřadě purkmistra od roku 1754 měli střídát jen čtyři, dostávali stálý plat.

Významným zásahem do hospodářské správy měst byly od roku 1752 pronájmy městského majetku v královských a zčásti i v municipálních městech. Do hospodářské správy municipálních měst, která byla pod dohledem vrchností, začala panovnická moc zasahovat od

roku 1750 také prostřednictvím nařízení o provádění kontroly účtů. Tyto zásahy pak vyvrcholily vydáním jednotné hospodářské instrukce pro municipální města z 31. října 1776 (k ní dodatek 29. září 1783). Podobným způsobem bylo od poloviny 18. století novými panovnickými nařízeními upravováno také vybírání kontribuce a vedení kontribučních účtů.

Když absolutistický stát rozšířil sféru svého přímého vlivu až do jednotlivých složek městské správy, využil této příležitosti, aby odstranil původní tradiční rozdělení měst, které již neodpovídalo v řadě případů jejich aktuální velikosti, početnosti obyvatel a jejich hospodářské prosperitě. Správní reforma Josefa II. proto prostřednictvím tzv. regulace radikálně zlikvidovala středověký systém městské autonomie včetně původních typů měst. Jediný prvek, který zůstal zachován, byly starší vlastnické vztahy. Města, pojímaná nyní výlučně jako výrobní a odbytová střediska, měla být reformami zapojena do jednotné státní soustavy centrálně řízených byrokratických úřadů, bez ohledu na to, jednalo-li se o dosavadní města královská nebo poddanská. Uničov patřil k těm moravským městům, v nichž byl regulovaný magistrát v roce 1786 zřízen.

Související entity:

Vztah, sídlo: Uničov (Uničov, Olomouc, Česko)

Vztah, geografická působnost:

Uničov (Uničov, Olomouc, Česko)

Dětrichov (Uničov, Olomouc, Česko)

Horní Libina (Libina, Šumperk, Česko)

Horní Sukolom (Uničov, Olomouc, Česko)

Loštice (Loštice, Šumperk, Česko)

Renoty (Uničov, Olomouc, Česko)

Ruda nad Moravou (Ruda nad Moravou, Šumperk, Česko)

Střelice (Uničov, Olomouc, Česko)

Vztah, nadřazená korporace:

Úřad královského podkomořího Brno (Brno, Brno-město, Česko: působnost od 13. století-působnost do 1841)

Moravský královský tribunál Brno (Brno, Brno-město, Česko: 1636-1782)

Moravská královská reprezentace a komora Brno (Brno, Brno-město, Česko: 1749-1763)

Moravské zemské gubernium Brno (Brno, Brno-město, Česko: 1763-1782)

Krajský úřad Olomouc (Olomouc, Olomouc, Česko: působnost od 16. století-1850)

Olomouc (obec: Olomouc, Olomouc, Česko: působnost od 10. století-1786)

Zdroje informací:

Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Uničov.

Uničov, historie moravského města. Red. Karel Konečný. Uničov 2013.

Jiřina Štouračová, Reformní zásahy Marie Terezie a Josefa II. do městské správy na Moravě. In: *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity*, C 50, 2003, s. 169–176.

Příloha č. 8:

Archivní autoritní záznam entity Město jakožto původce

(úřad městské správy s nevyhraněným názvem od první písemné zmínky do roku 1850; město, kde nebyl po r. 1784 zřízen regulovaný magistrát)

Třída: korporace

Podtřída: administrativně vymezená území s vlastní správou

Preferované označení:

Hlavní část jména: Náměšť na Hané

Obecný doplněk: obec

Geografický doplněk: Olomouc, Česko

Chronologický doplněk: působnost od 1141-1850

Typ formy jména: uměle vytvořené

Variantní označení:

Hlavní část jména: Namiescht an der Hanna

Typ formy jména: historická/dřívější podoba

Datace použití jména od–do: 1939-1945

Hlavní část jména: Namesci

Typ formy jména: historická/dřívější podoba

Datace použití jména od–do: 1141-1260

Hlavní část jména: Namiescz

Typ formy jména: historická/dřívější podoba

Datace použití jména od–do: 1348-1382

Hlavní část jména: Náměšť

Typ formy jména: historická/dřívější podoba

Datace použití jména od–do: 1437-1465

Hlavní část jména: Nemiestium

Typ formy jména: historická/dřívější podoba

Datace použití jména od–do: 1771-1797

Vznik

Způsob vzniku: působnost od

Datace působnosti od: 1141

Poznámka: povýšení vsi na městečko panovníkem

Zánik:

Způsob zániku: zánik

Typ zániku: zrušením/změnou

Datace: 1850

Vztah, nástupce: Městský úřad Náměšť na Hané (Olomouc, Česko)

Poznámka: volba prvního samosprávného výboru na základě prozatímního obecního zřízení

Stručná charakteristika: úřad městské správy s nevyhraněným názvem

Dějiny:

Nejstarší zmínku o Náměšti na Hané nalezneme v listině biskupa Jindřicha Zdíka z roku 1141, která nás informuje o tom, že tato ves patřila olomouckému kostelu sv. Václava. Lze se domnívat, že olomoucký kníže Svatopluk zakoupil náměšťský statek již v letech 1104–1107 od jakéhosi Čistomíra, a posléze jej daroval olomouckému kostelu. Kolem roku 1241 získal od zeměpána Náměšť nejvyšší zemský komorník olomoucký Milíč II. ze Švábenic, který se od roku 1252 psal „z Náměště“. Snad nejvýznamnějším Švábenicem na náměšťském panství byl Všebor I. (1276–1297), důvěrník krále Přemysla Otakara II. a zemský soudce. O povýšení vsi na městečko králem Janem Lucemburským 28. července 1319 se zasloužil nejvyšší zemský komorník brněnský Milíč III. z Náměště. Náměšť též získala výsadu konání trhu každý čtvrtek a stala se tak pro okolní obce hospodářským centrem.

Po smrti Milíče III. došlo k rozdělení městečka mezi různé členy rodu. Teprve Švábenic Milota z Náměště vykoupil všechny náměšťské majetky od příbuzných, načež Náměšť v roce 1366 odprodal za 1200 hřiven pražských grošů moravskému markraběti Janu Jindřichovi Lucemburskému, který o pět let později městečko udělil lénem Půtovi z Holštejna. Z dalších majitelů připomeňme pány z Obory, k nimž v roce 1398 patřil Vítek Šípek a v roce 1415 Parcifal I. Za husitských válek obléhala roku 1423 katolická koalice olomouckého biskupa Jana Železného náměšťský hrad. V roce 1437 získal Náměšť Aleš I. z Vrahovic, jehož rod městečko držel až do roku 1510. Po krátké epizodě správy Václava Štolbašského z Doloplaz a Jana Čertorejského z Čertorej, spojil v roce 1521 Náměšť se sousední vsí Biskupstvím v jedno panství koupí Hynek ze Zvole. Nicméně již v roce 1536 získal městečko Hynek Bruntálský z Vrbna a na Klimkovicích. Za pánů z Vrbna se do Náměště přistěhovala patrně z Prostějova komunita Jednoty bratrské. Kolem poloviny 50. let 16. století došlo k přestavbě náměšťské tvrze na renesanční zámek. Náměšť byla městečkem s právem magdeburským, protože v 50. letech 16. století prokazatelně přijímala právní naučení z Olomouce, jako ze stolice tohoto práva.

V roce 1592 zakoupil Náměšť Havel Kurovský z Vrchlabí, který se do historie neblaze zapsal mnoha násilnými činy. Pro četné dluhy zmíněný rytíř již v roce 1605 panství odprodal Václavovi II. staršímu ze Zástřízl. V roce 1628 reprezentovali městskou radu Náměště prokazatelně purkmistr a konšelé. Hrůzy třicetileté války našťastí městečko minuly a při druhé lánové vizitaci v roce 1677 bylo v místě napočítáno 77 osedlých včetně vsi Biskupství. Od roku 1651 se stal náměšťským pánem císařský komisař a zemský podkomoří Jan Jakardovský ze Sudic, který nechal opravit zámek. Roku 1668 získal Náměšť baron František Maria I. Cerboni, díky jehož žádosti udělil v roce 1675 císař Leopold I. městečku polepšený znak. V dražbě pak získala Náměšť roku 1706 Marie Rozálie hraběnka z Pruskova. Za Pruskovských byl zámek barokizován. Již v roce 1719 však došlo k odprodeji panství Františkovi Jindřichovi Řeplinskému rytíři z Berečka, který roku 1722 dostavěl zámeckou kapli sv. Trojice a roku 1725 založil v Náměšti školu.

Období největšího rozvoje Náměště započalo s příchodem pánů z Harrachu v roce 1726. Významný rod se zasloužil především o rozšíření panství o Luděřov a Střížov v roce 1740, pořízení mapy panství švýcarským inženýrem Josefem Surgantem, stavbu Horního zámku (od roku 1766) či založení textilní manufaktury v Dolním zámku v roce 1767. V průběhu obléhání Olomouce pruskými jednotkami byla Náměšť obsazena Prusy, kteří způsobili škody drancováním a povinnými odvody. Sňatkem Marie Růženy hraběnky Harrachové s Josefem hrabětem Kinským získala Náměšť roku 1777 novou vrchnost.

V roce 1792 vznikla u Náměště raabizací obec Nové Dvory, o dva roky později císař František II. potvrdil městečku dřívější dva roční trhy, přičemž povolil navíc dva nové. V roce 1812 došlo k založení části Kapounov. Tragický požár zničil v roce 1836 v Náměšti 23 domů na náměstí a střechu kostela. Ve správě vrchnosti zůstalo městečko až do roku 1850, kdy zde vznikla samosprávná obec.

Funkce původce:

A) Vlastní působnost

1. Agendy týkající se právních a administrativních potřeb města jako celku (správní agenda)

1.1. Správa městské obce:

pojišťování městských práv včetně vnitřních právních norem a statutů, obrana zájmů města u zemského soudu,

obnovy orgánů městské správy, výběr a sázení konšelů (přísežných), jmenování radních, vedení zápisů ze zasedání městských orgánů a tvorba materiálů organizační povahy, městská rychta (fojtství), úřad vrchnostenského rychtáře, prodeje, výkupy a odkazy rychty, obsazování úřadu rychtáře,

přijímání městských zaměstnanců, jejich platy, povinnosti, instrukce pro městské zaměstnance, organizace, činnost a správa městské kanceláře a jejího chodu, vydávání zachovacích listů, výhostních listů, vysvědčení o řádném zrození,

evidence obyvatel spojená s evidencí měšťanů jako poddaných, udělování měšťanského práva, často spojené s udělováním mistrovského práva k řemeslu,

poddanské povinnosti měšťanů, evidence poddaných, vyšetřování škod způsobených poddanými, dohled na hospodaření poddaných na gruntech,

městský patronát, oltářní nadace, záduší, materiální zajištění správy městské fary,

městská škola, zřízení školy, počty příjmů a výdajů, personální záležitosti a platy učitelů,

dohled na dodržování stavebních a požárních předpisů,

schvalování cechovních artikulů,

chudinské záležitosti, městské špitály, zaopatření chudých.

1.2. Správa městského majetku a financí

městské finance všeobecně – vedení účetní evidence, účtování peněz z pronájmů, prodejů produktů, poplatků, náklady na městské zaměstnance, městské budovy, instituce zřizované městem, evidence majetku města, jeho nákup, prodej a pronájem,

výdaje města – výdaje městské správy,

příjmy města – příjmy z mýta, mostného, tržních poplatků (ungelt), dávky z prodeje piva a vína (ližné), vybrané pokuty a soudní poplatky, podíl na vybraných daních, výnosy z městského majetku,

vybírání vlastní berně (kontribuce, taxa).

1.3. Bezpečnost obyvatel města

tržní dohled – kontrola měř a vah, dohled nad dodržováním tržních práv podle privilegií města,

bezpečnostní dohled – dohled nad veřejným pořádkem, kontrola cestujících osob, žebráků, podomních obchodníků a hostinců, organizace pátrání po hledaných osobách, pomoc při vyšetřování krádeží či násilných trestných činů, dohled na provoz na silnicích, dohled na dodržování svátků a pořádku při veřejných událostech, kontrola zaměstnávání čeledi, vojenské záležitosti; ve starších dobách pomoc při stíhání uprchlých poddaných, pátrání po tajných nekatolicích,

zdravotní dohled, úřad městského fyzika, dohled na dodržování hygienických nařízení a opatření proti epidemiím, účast při prohlídkách mrtvých.

2. Agendy týkající se soukromých práv jednotlivých měšťanů a poddaných

2.1. Městské soudnictví

sporné soudnictví civilní – běžná soudní agenda, majetkové soudní spory, právní naučení od vyššího práva,

sporné soudnictví trestní – projednávání kriminálních případů, právní naučení od vyššího práva, nesporné soudnictví – smlouvy, koupě a prodeje, pojištění práv měšťanů, městských obyvatel i poddaných,

nesporné soudnictví – dědické řízení, projednávání závětí, dědických nároků,

nesporné soudnictví – sirotčí záležitosti, sirotčí majetek a jeho správa,

nesporné soudnictví – ostatní záležitosti (potvrzení různého druhu, dluhy, zplnomocnění, nájmy).

B) Působnost v zájmu vrchnosti:

1. Působení v zájmu vrchnosti při výkonu přenesené vrchnostenské působnosti vůči poddaným
vyhlášení příkazů vrchnosti,

organizace robotní práce.

2. Správa vrchnostenských financí

spolupůsobení při výběru vrchnostenských dávek.

Normy konstitutivní:

listina olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka asi z roku 1141²⁷² (Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Tomus primus. Olomucii 1836, s. 204–207, č. 231; Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Tomus primus. Pragae 1904–1907, s. 116–123, č. 115)

Míšeňská právní kniha. 15. století.

Pavel Kristián z Koldína, *Práva městská Království českého v krátkou sumu uvedená*. Praha 1579.

Vollständige Teutsche Stadtrecht Im Erb Königreich Böheim und Marggrafthum Mähren. Wien 1720.

Vnitřní struktura původce:²⁷³

Města v českých zemích, ať již byla královská nebo poddanská, se z právního hlediska formovala podle osvědčených zahraničních vzorů, specifikovaných dvěma soubory městských práv, které odpovídaly dvěma základním právním okruhům: severoněmeckému (též „magdeburskému“, „saskému“ či „sasko-magdeburskému“) a jihoněmeckému (tzv. „švábskému“ či z pohledu našich dějin nepřesně „norimberskému“). Norimberk se ovšem jako vrchní stolice uplatňoval jen v omezené míře. Na městská práva jihoněmeckého okruhu v českých zemích měla vliv jako vrchní stolice především Vídeň.

Nejstarší podoba správy uvnitř měst obou zmíněných právních okruhů nerozlišovala prvek zeměpanský a samosprávný. Panovník jako pán města, stejně jako později vrchnost ve městech poddanských, měli v každém městě svého zástupce. Tento zástupce se nazýval ve švábském právu rychtář (iudex, richter), v magdeburském právu fojt (advocatus, voigt). Pojmy „rychtář“ či „fojt“ však byly zvláště v počátcích městského práva rovnocenné.

²⁷² Listina je v obou edicích datována rokem 1131. Dataci posunul k roku 1141 Jan Bistrický: Zdíkovy listiny. In: *ČČH 96, 1998, č. 2, s. 292–305.*

²⁷³ Úvod je koncipován obecněji, aby vzhledem k situaci v období středověku zahrnoval informace o vývoji v různých právních okruzích. Předpokládá se, že si uživatel vybere pouze údaje relevantní pro příslušného původce.

Teprve ve 14. století, kdy se v českých zemích rozšířily knihy městského práva i sbírky právních nálezů, došlo k prohloubení znalostí práva a k ustálení právní terminologie. Pojem „fojt“ byl pak v magdeburském právu preferován. Když se později v raném novověku postavení fojta jako městského úředníka prakticky ztotožnilo s jihoněmeckým modelem, rozdíly mezi právními okruhy zanikly a všude se užíval pojem „rychtář“.

Fojtství v magdeburském právu bylo zpravidla úřadem doživotním či dědičným a obdařeným vlastním hospodářským zázemím, tudíž se ve vztahu k měšťanské komunitě vyznačovalo značnou mírou nezávislosti. Rychtářství ve švábském právu mělo zpočátku obdobný status. Prvním rychtářem či fojtem v nově vysazovaných městech býval lokátor, města, zkušený odborník, který pro pána města organizoval založení města, jeho budování i organizaci městské obce.

Magdeburské právo si ve srovnání se švábským uchovalo déle archaičtější systém správy s důrazem na výkon soudní pravomoci. Fojt předsedal stálému soudnímu kolegiu přísedných, kmetů, respektive šepů (iurati, schöpen), kteří představovali soudní kolegium tzv. soudu zahájeného a udrželi si svoji kompetenci v kriminálních případech až do raného novověku.

Dosud nejsou zcela objasněny kompetence činovníků nesoucích titul „scabini“, který byl většinou jen jiným označením pro přísedné. Rychtář v jihoněmeckém právu záhy přišel o své výsadní postavení, v některých případech si však i zde udržel svoji moc ze specifických důvodů až do poslední třetiny 15. století. V průběhu 15. století postupně ztrácel fojt své exkluzivní postavení též v magdeburském právu, dostával se do závislosti na městské samosprávě a nakonec se, obdobně jako rychtář v právu jihoněmeckém, stal jejím výkonným orgánem, provádějícím omezenou soudní pravomoc a zajišťujícím ve městě pořádkovou službu a výkon hrdelního práva.

Panovníci svěřovali ve středověku královským městům pro jejich stabilitu a autoritu ve vymezených oblastech výkon hrdelního práva. Spolu s hospodářským monopolem zajišťovalo právě soudnictví městům v oblasti, vymezené jejich územní a věcnou působností, výjimečné postavení, které bylo umocněno tím, že ve sporných případech nerozhodovala pouhá vůle pána města, ale právní rada, kterou město obdrželo od „vyššího práva“ ve vzorovém městě příslušného právního okruhu, působícím jako odvolací stolice.

Z měšťanů se v době počátků městské správy ustavoval sbor kmetů, šepů, či přísedných (iurati, schöpen), kteří byli úředními svědky při nesporném řízení a nálezci práva při řízení sporném. V jihoněmeckém právním okruhu došlo ve velkých městech k důslednějším odlišování soudních a správních funkcí téhož sboru, a tím k vyhraňování funkce městské rady (consilium civitatis, stadtrat) jako zvláštního správního orgánu, až v průběhu druhé poloviny 13. století. Nejstarší terminologie proto nerozlišovala mezi funkcí a kompetencemi radních – tzv. konšelů (consules) – a přísedných, protože rada vzešla z jejich středu. Názvem „konšelé“ se zástupci obce hlásili k tradici významných úředníků antického Říma – konzulů. Tam, kde se objevují zprávy ne už o přísedných a konšelech, nýbrž přímo o instituci městské rady, můžeme předpokládat, že je to výsledkem emancipačního úsilí měšťanů při úniku z moci rychtáře či fojta.

Mezi kompetence městské rady patřilo řízení života města v nejširším slova smyslu, přijímání měšťanů, výkon veřejné správy, řízení městského hospodářství, důchodů, jmění a poslze i výkon městského soudnictví. Určitým příznakem konsolidace městské komunity byla též existence městské pečeti, která dokládala rozšiřující se listinné pořizování, v němž měšťané vykazovali právní dispoziční aktivitu.

Ve městech severoněmeckého právního okruhu se sbor přísedných od počátků města profiloval jako soudní orgán, činný na zahájeném soudu (judicium banitum, panteing), který se konal před

„zahájenou lavicí“ (vor gehegter banckh). Ke sboru přísězných brzy přibyli i další měšťané, kteří se posléze začali nazývat konšelé, obdobně, jako v jihoněmeckém právu. Oni představovali městskou samosprávu. Společně s přísěznými pak tvořili zprvu pod předsednictvím fojta plnou městskou radu (plenum consilium, voller rat), která vedle své správní funkce vystupovala v případě potřeby také jako další samostatný soudní orgán. Rozdíl mezi personálním složením plné rady a zahájeného soudu se tak stíral, protože zde pod předsednictvím fojta zasedaly tytéž osoby. Vliv plné městské rady jako soudního orgánu postupně vzrůstal na úkor věcné působnosti zahájeného soudu. Poněkud odlišnou cestou se tak docházelo k obdobnému výsledku, jako v jihoněmeckém právu.

V průběhu 14. století v důsledku autonomizace měst byl význam úřadu rychtáře či fojta postupně překonáván významem samosprávných orgánů města a byl tím omezován vliv pána města vůbec. Významným projevem tohoto procesu bylo zavedení funkce purkmistra (magister civium, bürgermeister) jako předsedajícího sboru konšelů. Purkmistr nezadržitelně rychtáře či fojta nahrazoval v čele správy města. Součástí tohoto procesu byl ústup významu přísězných.

V magdeburském právu byl sbor konšelů tvořen malým počtem konšelů, například ve středomoravských městech zpravidla pouze čtyřmi, kteří se po měsíci střídali v úřadě purkmistra. Jejich střídání proto v průběhu jednoho ročního funkčního období probíhalo opakovaně ve třech čtyřměsíčních cyklech. Tito konšelé spolu s přísěznými tvořili dohromady městskou radu, která vystupovala, jak již bylo uvedeno, také jako kolektivní soudní orgán a zabývala se především agendou civilní (spornou i nespornou). Měšťané, zastávající funkci přísězných, nesměli ve svém aktuálním funkčním období purkmistrovský úřad zastávat, pokud se však osvědčili, mohli v dalších ročních funkčních cyklech povýšit mezi konšely a pak se střídát i v úřadu purkmistra.

Ve švábském právu získal záhy výrazný vliv sbor konšelů (consules), který byl personálně silnější, než v právu magdeburském. Městská rada ve švábském právu se totiž skládala zpravidla z dvanácti konšelů, kteří se též střídali po měsíci v úřadu purkmistra a jako kolegium vykonávali nejen správní, ale i soudní pravomoc. V radě města, založeného na jihoněmeckém právu, mohlo však zasedat i více konšelů. Po uplynutí ročního funkčního období pak zde docházelo k obnově městské rady výměnou poloviny konšelů zpravidla v počtu šesti.

Jak vyplývá z předchozího výkladu, docházelo v obou právních okruzích v době rozmachu městského práva k obnově městských rad v ročních cyklech. Pokud se však vybraní měšťané ve svých funkcích osvědčili, mohli se do sboru konšelů či přísězných v dalších funkčních obdobích mnohokrát opakovaně vracet. V obou právních okruzích též působila městská rada až do raného novověku zároveň jako zdroj právních naučení pro nižší práva v dceřiných městech. V okruhu konstituované městské rady pak působil městský či radní písař (protonotarius) s povinností psát na požádání jednotlivých měšťanů listy a listiny, vyřizovat úřední záležitosti městské rady a účastnit se jako evidenční orgán i výběru městské berně. V některých velkých městech se kolem osoby písaře už ve 14. století postupně vytvořila celá administrativní instituce – městská kancelář, která byla nejvyšším administrativním orgánem a písařským centrem městské rady jako její specifické zařízení. Vlastní technické řízení kanceláře posléze spočinulo na zástupci městského písaře, menším písaři (subnotarius). Vedle nich se objevili na počátku 15. století také další specializovaní písaři. Personální stav městských kancelářů v 15. a 16. století pak zahrnoval kromě vrchního městského písaře a písaře menšího, i písaře berního, ungeltního, důchodního, pivovarského, krevního (účastnicího se útrpných vyznání), mýtního a vážního písaře, písaře v branách aj. V prostředí velkých královských měst se městský písař profiloval jako tzv. syndik (syndicus) – titulární garant chodu městské administrativy, který dohlížel na práci kanceláře, řešil koncepční problémy, vedl diplomatická jednání a přenášel výkon konkrétních úkolů na své podřízené písaře.

Vnitřní samospráva měst, zejména těch královských, byla rozsáhlá. Měšťané rozhodovali ve svých městech o záležitostech správních, hospodářských i vojenských a sami vykonávali soudní pravomoc. Narůstání a specializace správních agend vyžadovala zřizování nových úřadů pro různé druhy aktivit. Tyto procesy jsou zvláště patrné v tzv. „zlaté době českých měst“, která započala po husitských válkách a doznívala v raném novověku, v období nástupu monarchického absolutismu. Města sice dlouho vzdorovala omezování svých svobod ze strany panovnické moci, ale zejména v dobách násilných potlačení povstání proti panovníkovi docházelo k přechodné suspenzi městské autonomie. Stejně, jako bylo svěření soudní pravomoci výrazem rostoucího významu měst v úvodní fázi jejich vývoje, tak i zahájení regulace městského soudnictví v roce 1548 zřízením královského apelačního (odvolacího) soudu v Praze se stalo prvním trvalým zásahem absolutistické monarchie do tradičních městských práv, který zároveň nepřímo souvisel s povstáním stavů v roce 1547. Apelační soud ovšem znamenal nejen zásah do tradičních práv města, ale také krok k postupnému sjednocování městské jurisdikce a k prosazování některých modernějších právních postupů.

Přímá trestní opatření po porážce povstání roku 1547 se dotkla všech českých a hornolužických měst kromě Plzně, Českých Budějovic a Ústí nad Labem a znamenala zásadní zvrát v městské samosprávě. Markrabství moravského se potrestání přímo netýkalo, protože se do povstání nezapojilo. Konfiskace veškerého pozemkového majetku měst a odevzdání městských i zádušních důchodů králi představovala soubor hospodářských sankcí. Neudržitelnost následného hospodářského úpadku měst vedla k tomu, že jim byly posléze důchody navraceny. Povolení z let 1558–1561 jim pak umožnilo i zpětné vykoupení některých jejich venkovských statků. Panovník formálně zrušil veškerá městská i cechovní privilegia, aby je následně částečně vrátil, zároveň s tímto krokem však nařídil reorganizaci městské správy. Do každého ze tří pražských měst jmenoval Ferdinand I. svého hejtmána – šlechtice, který měl veřejný a politický dohled ve městech. Pro dohled soudní, správní a policejní jmenoval královského rychtáře, který byl zavázán přísahou králi, ale podřízen hejtmanovi. Jeho funkce navázala na tradici středověkého rychtáře. Zasedal pravidelně v městské radě, sledoval její jednání a informoval o něm krále. Pravidelně se zúčastňoval i radních soudů. Pod jeho pravomoc byl též zahrnut dozor na cechy. Ve venkovských královských městech nebyl jmenován hejtman, ale česká komora sem volila královské rychtáře, kteří jí byli podřízeni.

Za Rudolfa II. bylo městům opětovně povoleno navrhopvat složení rady a radě byla vrácena pravomoc nad cechy a řemesly ve městě. Královský rychtář zůstal jen vrchním dozorcem. Pravomoc rady se rozštěpila na působnost přímou, zahrnující záležitosti hospodářské a vlastní správu jmění města, a na působnost přenesenou, vyplývající z moci královské, která se týkala soudnictví a veřejné správy. Roku 1617 bylo jmenování královských rychtářů dočasně vyňato z kompetence české komory a předáno české kanceláři. Rychtáři byli v této době odpovědny české kanceláři a dostali na starost i rovnání sporů mezi konšely v radě i mimo ni.

K suspenzi městské autonomie došlo nejen po porážce povstání roku 1547, ale i po potlačení českého stavovského povstání v roce 1620 s tím rozdílem, že tentokrát se postih týkal i Markrabství moravského. Tak, jako měl již od roku 1548 soudní dohled nad českými městy apelační soud, začal od roku 1636 dohlížet na soudnictví moravských měst královský tribunál. Ferdinand II. obnovil institut královských rychtářů v rozsahu z doby po roce 1547. Města, která za povstání zachovala věrnost panovníkovi, byla vyňata z pravomoci podkomořího (Plzeň,

České Budějovice, pražská Malá Strana). Touto cestou vzrůstal v 17. století počet privilegovaných měst. V 18. století k této skupině patřily i Karlovy Vary, Locket, Cheb, Chomutov a Hradčany, takže koncem vlády Marie Terezie ji tvořilo jedenáct královských měst českých a všech šest královských měst moravských.

Obdobou královských rychtářů byli v některých poddanských městech vrchnostenští rychtáři, kteří měli ve správě města hájit zájmy vrchnosti. Později byli oficiálně označováni také jako aktuáři.

Jednotná instrukce, která vstoupila v platnost v roce 1651 pro města česká a v roce pro 1659 města moravská, zachycovala stav, kdy se prostřednictvím rychtářů, ustanovených skoro ve všech královských městech, výrazně uplatňoval panovníkův vliv. Podle této instrukce byl rychtář první, čestný člen rady, náležel mu dohled nad veškerou administrativní činností a nad městským hospodářstvím v zájmu panovníka.

Podle instrukce z roku 1688 měl vrchní dozor nad hospodářskými, veřejnými a policejními záležitostmi podkomoří, který zároveň potvrzoval rady. Rady zůstaly zachovány jako dvanáctičlenné s měsíčně se měnícím purkmistrem. Podmínkou členství v radě byla katolická víra. Od dob Karla VI. pak bylo požadováno právnické vzdělání členů rady, která odpovídala za hospodářskou a finanční správu města prostřednictvím dalších svých úřadů. Množící se nepořádky a špatný stav městských financí vyústily v roce 1705 v dočasné ustavení hospodářských správců, jimž bylo v některých královských městech podřízeno obecní hospodářství i vaření piva spojené s výběrem kontribuce. V letech 1706–1708 byli v těchto městech řízením hospodářství opět pověřeni primasové s titulem hospodářských inspektorů, kteří s tzv. konzulenty tvořili hospodářskou konferenci. V moravských královských městech byla od roku 1726 zřízena samostatná hospodářská ředitelství (directoria oeconomica), která podléhala výlučně císařské hospodářské komisi v Brně. Obdobná ředitelství byla posléze zřizována i v některých královských městech v Čechách, především v městech privilegovaných.

V 18. století proces zásahů panovnické moci do městské správy získal novou dimenzi. Jeho důsledkem bylo mimo jiné i postupné sblížení norem platných pro města královská a pro města poddanská, zejména pro ta, jejichž poměr k vrchnosti byl upraven zvláštní smlouvou (města ochranná, municipální). Vydáváním jednotných norem panovnickou mocí se současně postupně vyrovnávaly i rozdíl mezi jednotlivými poddanskými městy dané dříve příslušností k různým vrchnostem, V oblasti soudnictví směřovala linie centralizace a profesionalizace v letech 1729–1787 v rámci osvícenských reforem přes povinné kvalifikační prověrky hrdelních soudů ve městech (exercitium iuris gladii) k postupnému snižování počtu těchto soudů a posléze k budování vyšších soudních instancí, řízených státem. Tato redukce soudů oprávněných k výkonu hrdelního soudnictví byla na Moravě dokončena v padesátých letech 18. století a v Čechách v roce 1765. Absolutistický stát tak připravoval podmínky k zásadní regulaci městské správy, která se vedle hrdelního soudnictví týkala i reorganizace městských rad. Nástrojem centralizace bylo sjednocování městských práv podporované panovníkem, které nabývalo pevných obrysů od přelomu 16. a 17. století. Podobným způsobem byly v některých případech sjednocovány i policejní předpisy (např. jednotný policejní řád týkající se především organizace prodeje potravin na trzích).

Již od roku 1749 byly pro všechny radní a úředníky předepsány univerzitní přednášky a roku 1751 byly dosud dvanáctičlenné rady redukovány na osmičlenné. V témže roce bylo v případě královských měst potvrzeno rozdělení kompetencí mezi podkomořským úřadem a krajskými úřady, podle něhož náležel krajským hejtmanům především dozor nad záležitostmi berními, vojenskými a nad používáním měř a vah, zatímco podkomořimu byly ponechány kompetence in politico. Na krajské hejtmány tak postupně přecházela dohlédací funkce královských rychtářů, definitivně zrušených roku 1783. Radní, z nichž se v úřadě purkmistra od roku 1754 měli střídát jen čtyři, dostávali stálý plat.

Významným zásahem do hospodářské správy měst byly od roku 1752 pronájmy městského majetku v královských a zčásti i v municipálních městech. Do hospodářské správy municipálních měst, která byla pod dohledem vrchností, začala panovnická moc zasahovat od roku 1750 také prostřednictvím nařízení o provádění kontroly účtů. Tyto zásahy pak vyvrcholily vydáním jednotné hospodářské instrukce pro municipální města z 31. října 1776 (k ní dodatek 29. září 1783). Podobným způsobem bylo od poloviny 18. století novými panovnickými nařízeními upravováno také vybírání kontribuce a vedení kontribučních účtů.

Když absolutistický stát rozšířil sféru svého přímého vlivu až do jednotlivých složek městské správy, využil této příležitosti, aby odstranil původní tradiční rozdělení měst, které již neodpovídalo v řadě případů jejich aktuální velikosti, početnosti obyvatel a jejich hospodářské prosperitě. Správní reforma Josefa II. proto prostřednictvím tzv. regulace radikálně zlikvidovala středověký systém městské autonomie včetně původních typů měst. Jediný prvek, který zůstal zachován, byly starší vlastnické vztahy. Města, pojímaná nyní výlučně jako výrobní a odbytová střediska, měla být reformami zapojena do jednotné státní soustavy centrálně řízených byrokratických úřadů, bez ohledu na to, jednalo-li se o dosavadní města královská nebo poddanská. V městech, která nesplnila kvalifikační a ekonomické podmínky a k nimž patřila i Náměšť, fungovaly sice ještě zbytky starého správního systému, ale došlo zde ke ztrátě správní samostatnosti.

Související entity:

Vztah, sídlo: Náměšť na Hané (Olomouc, Česko)

Vztah, nadřazená korporace: Velkostatek Náměšť na Hané (Náměšť na Hané, Olomouc, Česko: působnost od 13. století-1945)

Zdroje informací:

Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv obce Náměšť na Hané. Listina českého krále Jana Lucemburského z 28. července 1319. *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. Díl 6. Brno 1854., č. 151, s. 119.

Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Olomouc, Archiv města Olomouc, Listiny, listina z roku 1628, inv. č. 1367.

Státní okresní archiv Olomouc, Archiv města Olomouc, Zlomky registratur, inv. č. 500.

Tovačovská kniha Ortelů olomouckých. Ed. Vincenc Prasek. Olomouc 1896, s. XIV.

David Papajík, *Paměti obce Náměště na Hané*. Olomouc 1996.

Příloha č. 9:

Archivní autoritní záznam entity Magistrát jakožto původce

Třída: korporace

Podtřída: orgány, organizační složky a příspěvkové organizace veřejné správy

Preferované označení:

Hlavní část jména: Magistrát Pelhřimov

Geografický doplněk: Pelhřimov, Pelhřimov, Česko

Chronologický doplněk: 1788-1850

Typ formy jména: uměle vytvořené

Variantní označení:

Hlavní část jména: Magistrát královského města Pelhřimova

Typ formy jména: úřední

Hlavní část jména: Magistrat der königlichen Stadt Pilgram

Typ formy jména: úřední

Hlavní část jména: Pilgramer Magistrat

Typ formy jména: historická/dřívější podoba

Vznik:

Způsob vzniku: vznik

Typ vzniku: vznik zřízením/změnou

Datace: 15. 10. 1788

Vztah, předchůdce: Pelhřimov (obec: Pelhřimov, Pelhřimov, Česko: působnost od 13. století-1788)

Zánik:

Způsob zániku: zánik

Typ zániku: zrušením/změnou

Datace: 6. 8. 1850

Vztah, nástupce: Městský úřad Pelhřimov (Pelhřimov, Pelhřimov, Česko: 1850-1945)

Stručná charakteristika: úřad městské a přenesené státní správy

Dějiny:

Období existence regulovaného magistrátu zahrnuje v Pelhřimově dobu od volby prvního magistrátu v říjnu roku 1788 až do volby prvního samosprávného zastupitelstva v srpnu roku 1850. Pelhřimov tehdy stále náležel mezi královská podkomořská města, byť tento titul postupně ztrácel na významu, a zůstával i vrchností početných poddaných městského panství. V roce 1802 obdrželo město poslední individuální výsadu v podobě privilegia císaře Františka II., které měšťany opravňovalo ke konání pěti trhů na koně. Tentýž panovník vydal již v roce 1794 městu také poslední konfirmační privilegium, jímž potvrdil starší městské výsady, ovšem

s všeobecným zneplatněním všech ustanovení, která by byla v rozporu s nově vydávanými zákony a nařízeními.

V těchto letech se městu vyhnuly významné katastrofy srovnatelné například s velkými požáry v minulosti. Kromě několika menších požárů, které se měšťanům podařilo včas zlikvidovat, tak k dramatickým událostem patřilo především obsazení města bavorskými a francouzskými vojáky na přelomu listopadu a prosince roku 1805 spojené s vymáháním značného výpalného, poté ubytování francouzských oddílů po bitvě u Slavkova a v roce 1832 epidemie cholery.

Město se na přelomu 18. a 19. století rozrůstalo jen velmi pomalu. V osmdesátých letech 18. století stálo ve vnitřním městě a na předměstí 343 domů. Do roku 1846 se počet domů zvýšil pouze na 365 a do roku 1880 na 372 domů. Počet obyvatel naopak od poloviny 18. do poloviny 19. století vzrostl přibližně o třetinu. Důsledkem této skutečnosti byla výrazná převaha nájemního bydlení. Zvyšování počtu obyvatel bylo především důsledkem přirozeného demografického vývoje, neboť ekonomické prostředí města k němu samo o sobě neposkytovalo významné impulsy. Ve městě a v jeho bezprostředním okolí nevznikly žádné významnější tovární podniky. Struktura řemeslné výroby odpovídala především spotřebě v rámci lokálního a regionálního trhu. Nejvýznamnější výrobní odvětví minulosti, výroba suken a dalších vlněných tkanin, sice zažilo na přelomu 18. a 19. století ještě jedno období významnější prosperity, do počátku 40. let 19. století však počet soukenických mistrů klesl na polovinu (z 93 na 45) a dalších několik let poté tato profese v Pelhřimově pod tlakem importu produktů tovární výroby zcela zanikla. Nezemědělskou sféru ekonomiky tak stále reprezentovali především drobní řemeslníci mistři sdružení v několika místních ceších, jejichž společenský význam po období josefinské restrikce nyní opět výrazně vzrostl.

Dlouho přetrvávala také odloučenost města od významnějších komunikací. Teprve v letech 1817–1838 byla postupně vybudována moderní silnice do Lejčkova ve směru na Tábor, v letech 1823–1835 tzv. nová pražská silnice přes Vlašim do Benešova a ve stejné době i nová silnice do Vyskytné prodloužená posléze ve 40. letech za zemskou hranici do Jihlavy. V roce 1840 byly komunikační možnosti rozšířeny zřízením samostatného poštovního úřadu (do té doby fungovala v Pelhřimově pouze poštovní sběrna) a od roku 1844 přes město jezdily i velké poštovní vozy umožňující přepravu osob.

Díky dohledu nadřízených úřadů a restriktivní rozpočtové politice magistrátů byl stav městských financí sice relativně stabilizovaný, ovšem za cenu nedostatečných investic do údržby a modernizace veřejné infrastruktury a zrušení příspěvků z městské pokladny k placení daňových povinností měšťanů. Městu tak chyběla například vyhovující školní budova, na nevalné úrovni byly zdravotní péče, osvětlení města nebo čistota veřejných prostranství. V první polovině 19. století pomalu postupovalo dláždění hlavního náměstí a některých ulic ve vnitřním městě, chybějící kanalizaci však stále nahrazoval pouze zdokonalovaný systém povrchových svodnic. Na předměstí se průjezd městem zlepšil po zrušení hřbitova u kostela sv. Víta přeneseného již v roce 1787 ke kapli Panny Marie. U některých dosud nedlážděných předměstských ulic se také začaly budovat alespoň chodníky. Ke zlepšení dostupnosti předměstí u kostela sv. Víta nechala správa města prolomit městské hradby dvěma novými branami, v roce 1798 Pražskou bránou na místě někdejší fortny a kolem roku 1830 tzv. Pánkovou brankou.

Nedostatek financí byl také důvodem, proč byla v roce 1783 po zrušení latinské školy v Pelhřimově zřízena pouze městská škola, která byla v hlavní školu změněna až v roce 1809. Od roku 1819 u ní oficiálně existovala i příprava pro výuku nižšího učitelského personálu (tzv. preparanda). Po zřízení budějovické diecéze se v roce 1790 Pelhřimov stal centrem nově zřízeného samostatného vikariátu. V této době se do duchovního života města postupně vracely některé pobožnosti a církevní rituály zrušené císařskými nařízeními v osmdesátých letech 18.

století. Několik kaplí v okolí města však nyní přežívalo pouze proto, že je po zrušení v dražbě koupily soukromé osoby.

V roce 1796 byl v Pelhřimově zřízen sloučením starších nadací chudinský ústav určený pro měšťany. Podobná instituce pro městské poddané vznikla až v roce 1831. Pouze měšťanům sloužil také původní měšťanský špitál, pro ostatní obyvatele města byl však nyní k dispozici rovněž druhý špitál na předměstí vzniklý z někdejšího špitálu vojenského. Víceméně chudinským ústavem byla také první městská nemocnice zřízená v roce 1838 na předměstí v budově tzv. lusthausu. Zdravotní péči ve městě i na celém rozsáhlém panství obstarávali jediný graduovaný lékař, který byl současně i městským fyzikem a úředním lékařem kriminálního soudu, jeden ranhojič, lékárník a čtyři porodní babičky.

Velkými proměnami prošel v druhé polovině 18. století městský velkostatek, který stále zahrnoval 36 vesnic a jejich dílů s několika stovkami poddaných. Hospodaření na velkostatku bylo od roku 1753 povinně pronajímáno nájemcům, od přelomu padesátých a šedesátých let byly emfyteutizovány městské mlýny a hospody. Podstatným zásahem byla posléze tzv. raabizace provedená v letech 1784–1788, při níž byla poddaným do dědičného nájmu předána půda od většiny vrchnostenských dvorů. Ve vlastní režii město od té doby hospodařilo pouze na dvorech Lhotka a Útěchovice a využívalo budovy obecního dvora přímo ve městě. Součástí vrchnostenského hospodářství zůstaly také dvě draslárny a obecní cihelna. Rozsáhlé lesy spravovalo město dlouho podle zásad tradičního extenzivního hospodaření. Teprve v roce 1830 nechal magistrát vypracovat tzv. Opplův elaborát o stavu lesů, na jehož základě se i zde začalo postupně přecházet k intenzivnímu vysazování smrkových monokultur. Raabizační elaborát byl po právní stránce zpracován velmi povrchně a důsledkem toho byly v následujících desetiletích neustálé spory magistrátu s familianty o výši poplatků odváděných městu jako vrchnosti. Skutečnost, že hlavním zdrojem příjmů městské pokladny byla nyní namísto výnosu režijního hospodaření peněžní renta, pak těžce zasáhla finanční hospodaření městské správy po státním bankrotu v roce 1811, v jehož důsledku byl výnos z pronájmu znehodnocen stejně jako platy a vklady obyvatel.

Spory s magistrátem, zejména stran placení příspěvku k soukromým daním a dalším veřejným břemenům měšťanů, vyústily v násilné vyhnání purkmistra Jana Kučery v dubnu roku 1848. Měšťané se tak fakticky zmocnili vlády nad městem, šlo jim však především o získání kontroly nad obecním hospodářstvím. Jeho výtěžek pak z velké části použili právě na uhrazení předepsaných daní. Fungování městského velkostatku se však dostávalo do stále větších problémů díky rostoucímu odporu obyvatel poddanských vsí, kteří se po zrušení roboty chtěli co nejdříve zbavit dosavadní závislosti na městské vrchnosti. Provizorní poměry, které ve městě od té doby panovaly, byly ukončeny až v srpnu roku 1850, kdy se správy města ujal první zvolený samosprávný výbor.

Funkce původce:

A) Práva a postavení města

uplatňování a ochrana práv města obsažených v městských privilegích,
jednání s vrchností o právním postavení města,
organizace plnění povinností vůči vrchnosti,
vedení pamětní knihy podle předpisů,
organizace voleb magistrátu a dalších orgánů správy města,
organizace činnosti správního aparátu města, přijímání, propouštění a hmotné zabezpečení městských zaměstnanců,
organizace městské kanceláře a registratury, vedení spisové služby,
evidence a vyhlásování nařízení nadřízených instancí,
komunikace s nadřízenými instancemi, podávání zpráv a výkazů,

komunikace s dalšími institucemi v úředních záležitostech města.

B) Agenda politické správy

rozhodování záležitostí politické správy v rámci přidělených kompetencí, vedení politických protokolů;

vedení evidence obyvatel města,

přijímání a propouštění měšťanů ze svazku obce, udělování měšťanského práva,

vydávání úředních vysvědčení a potvrzení, např. o zachovalosti, mravech, majetku, plnoletosti nebo vyrovnání pohledávek,

evidence pohybu a pobytu obyvatelstva, dohled nad cizinci, kontrola pasů, vandrovních knížek, živnostenských oprávnění a osobních dokladů,

výkon místní policie a stíhání porušení zákonů a předpisů v rámci přidělených kompetencí,

konání policejních prohlídek, dohled nad žebračky, tuláky a stíhanými osobami,

spoluúčast na organizaci hnanectví,

spolupráce s kriminálními soudy při vyšetřování,

vedení řízení v záležitostech těžkých policejních přestupků,

vedení evidence čeledi a služebnictva, dohled nad čeledními poměry,

dohled nad cechy a zaměstnaneckými poměry v řemeslech,

vydávání povolení k provozování policejních řemesel,

dohled nad trhy, dodržováním tržních řádů a prodejem zboží,

evidence cen, dohled nad dodržováním předpisů o cenách,

dohled nad užíváním schválených měř a vah,

dohled nad dodržováním všeobecné mravnosti, nedělního a svátečního klidu a zákazu hazardních her;

povolování plesů a tanečních zábav,

dohled nad dodržováním stavebního řádu a dalších předpisů,

povolování staveb,

dohled nad dodržováním požárního řádu a předpisů,

pořizování protipožárního vybavení města,

dohled nad dodržováním dopravních a silničních předpisů,

budování a údržba komunikací ve správě magistrátu,

organizace zdravotní péče, zaměstnávání městských lékařů a dalšího zdravotnického personálu, budování nemocnic,

opatření proti epidemiím, spoluúčast při organizování očkování,

opatření proti zvířecím nákazám, zdravotní dohled nad porážením dobytka,

péče o chudinské ústavy a špitály pro měšťany a ostatní obyvatele města,

udělování chudinských podpor, organizace dobročinných sbírek,

vedení evidence daňových poplatníků, vybírání a odvod daní a dalších veřejných dávek,

ochrana státních monopolů, vybírání cel, mýt, dávek a tax,

vedení vojenské evidence, spoluúčast při vojenských odvodech,

ubytování vojska, poskytování vojenských příprěží,

spoluúčast na péči o vojenské invalidy,

evidence udělených obchodních živností,

podávání zpráv o stavu průmyslové a řemeslné výroby,

dohled nad cechy,

podávání zpráv o stavu zemědělské výroby, propagace nových produktů a metod hospodaření,

dohled nad dodržováním předpisů o lesích, myslivosti a rybnářství,

dohled na židovskými obyvateli města,

organizace voleb do sněmů v roce 1848,

dohled nad správou světských nadací,

zřizování a hmotné zabezpečení škol, dohled nad školní docházkou,
dohled nad dodržováním předpisů týkajících se církve a náboženské tolerance,
výkon patronátních práv a povinností.

C) Soudní agenda

organizace soudnictví spadajícího do kompetence města,
výkon nesporného civilního soudnictví, vedení pozemkových knih,
vedení pozůstalostního řízení,
dohled nad sirotky a správou sirotčího jmění,
rozhodování v manželských záležitostech,
vedení evidence depozit, legalizace a vidimace listin,
vedení agendy adopcí a legitimací dětí,
vedení agendy prohlašování za mrtva,
vedení agendy civilního sporného soudnictví,
spolupráce se soudy vyšších instancí při vedení vyšetřování v trestních záležitostech,
výkon agendy kriminálního soudu (pokud byl magistrát současně tímto soudem).

D) Správa obecního hospodářství

organizace hospodářské správy,
evidence obecního majetku, práv města a povinností poddaných,
pronájem obecního majetku, spoluúčast při zavádění raabizace,
péče o obecní budovy a veřejná zařízení,
vedení finančního hospodářství města,
správa podniků provozovaných v režii města,
správa městského velkostatku,
vedení vrchnostenské agendy v záležitostech poddaných města.

Normy – konstitutivní:

1776 31. října instrukce o vedení hospodářství municipálních, ochranných a poddanských měst (používána i v městech královských).

1783 1. listopadu dvorský dekret o organizaci vídeňského magistrátu jako vzoru pro magistráty zemských hlavních měst.

1784 11. února patent o organizaci magistrátů jako soudů, jurisdikční norma pro Čechy.

1784 12. února dvorský dekret o regulaci magistrátu pražských měst.

1784 10. října organizace magistrátů jako soudů.

1784 20. října dekret českého gubernia s instrukcí pro hospodaření, vedení účetnictví a pokladny města Prahy.

1785 9. září všeobecná soudní instrukce.

1785 19. prosince dvorský dekret stran kritérií pro regulaci magistrátů.

1787 12. února instrukce pro reprezentanty měšťanského výboru města Prahy.

1787 13. ledna policejní řád pro Prahu.

1787 5. března dvorský dekret, instrukce pro politické úřady o vyšetřování, souzení a trestání politických zločinů.

1788 17. ledna dvorský dekret o zásadách regulace a systemizace magistrátů královských měst.

1789 3. září nařízení českého gubernia o rozšíření platnosti všeobecné úřední instrukce pro magistrátní kancelář k vyřizování politických záležitostí také na venkovská města.

1789 10. října dvorský dekret o zavádění policejní instrukce pro municipální města a městečka.

1823 29. července instrukce o vedení hospodářské správy.

1849 17. března prozatímní obecní zřízení.

Normy – působnost původce:

1821 instrukce pro hospodářského správce o způsobu jednání v poddanských záležitostech, v záležitostech deputátů a obecních staveb.

1827 instrukce pro obecní reprezentanty.

Vnitřní struktura původce:

Regulace magistrátu byla v Pelhřimově zahájena 17. dubna 1788 volbou výboru volitelů, kteří pak o půl roku později, 15. října 1788, zvolili první magistrátní rady. Podle dvorského dekretu ze 17. ledna 1788 byl Pelhřimov zařazen vzhledem k malé výnosnosti obecního hospodářství mezi města nejnižší, čtvrté třídy. To znamenalo, že se magistrát skládal ze čtyř magistrátních radů, z nichž pouze jediný pobíral za svou práci plat, zatímco tři zbývající, včetně toho, který vykonával úřad purkmistra, zastávali svůj úřad bezplatně. Kromě magistrátních radů zvolil výbor volitelů také trojici reprezentantů, kteří v podstatě nahradili někdejší sbor obecních starších a jejichž úkolem především bylo zastupovat měšťanskou obec při správě obecního hospodářství.

Původní personální obsazení magistrátu se záhy ukázalo jako nedostatečné, jak pro velké množství agendy, tak i z toho důvodu, že neplacení radové se věnovali více svému občanskému povolání než úředním povinnostem. Již v roce 1790 bylo proto zřízeno místo druhého placeného magistrátního rady. Podle dvorského dekretu z 29. srpna 1794 byl pelhřimovský magistrát zařazen do III. třídy, očekávané zlepšení platových poměrů radů však bylo odloženo kvůli výdajům na likvidaci následků požáru. V roce 1800 byl magistrát rozšířen o místo třetího placeného magistrátního rady, který se měl věnovat především agendě kriminálního soudu. Až v roce 1803 pak byla mezi placená místa zařazena i funkce pelhřimovského purkmistra.

Radové magistrátu se dělili na zkoušené s právnickým vzděláním, kteří se věnovali především složitějším záležitostem politické správy a soudní agendě, a nezkoušené, od nichž se toto vzdělání nepožadovalo a do jejichž kompetence náležely především hospodářské záležitosti a běžná policejní agenda. Jeden ze zkoušených radů zastával obvykle také úřad policejního komisaře, jedním z nezkoušených radů pak býval hospodářský správce (Anwalt). Zkoušení radové museli pro výkon svého úřadu skládat zkoušky z politických a právních nauk a získat tzv. dekret volitelnosti, který vydávaly české gubernium a apelační soud. Pro funkce nezkoušených radů platila naopak spíše kritéria morálního charakteru – bezúhonnost, rozvážnost, ale také jistý stupeň majetnosti, který umožňoval věnovat se úředním záležitostem v přiměřeném rozsahu. Specifickou kvalifikaci musel ovšem prokázat nezkoušený rada zastávající úřad hospodářského správce, neboť pro tuto agendu byla požadována jistá hospodářská praxe potvrzená složením zkoušky u Vlastenecké hospodářské společnosti. Svoboda volby členů magistrátu tak byla do značné míry omezena kvalifikačními předpoklady. Purkmistři byli původně voleni na čtyři roky, trojice reprezentantů na tři roky (přičemž každý rok se mělo novou volbou obsadit jedno z míst). Již od počátku však platilo, že osvědčené rady magistrátu bylo možné i po uplynutí volebního období potvrdit ve funkci bez volby. V letech 1797–1798 byla stanovena povinnost schvalování kandidátů krajským úřadem a podkomořským úřadem a potvrzování výsledků volby českým guberniem a apelačním soudem, čímž se hodnosti magistrátních radů staly fakticky doživotními a nové volby se konaly pouze v případě, kdy některý z radů zemřel nebo sám rezignoval na svou funkci. Ke stabilizaci poměrů mělo ve stejné době přispět podřízení volby členů měšťanského výboru dozoru řemeslnických cechů. Od roku 1805 musel také purkmistr skládat zkoušky ze znalostí trestního práva a v roce 1808 byly volby zkoušených radů zrušeny úplně, kandidáty navrhoval sám magistrát a nového radu z nich vybíraly české gubernium a apelační soud. Volbou prostřednictvím měšťanského výboru byla nadále obsazována pouze místa nezkoušených radů.

Až do konce devadesátých let byl pelhřimovský magistrát personálně velmi nestabilním útvarem. Již v roce 1789 byl opakovaně sesazen pro podezření z podvodů první magistrátní purkmistr Josef František Neumann a během prvních čtyř let své funkce předčasně opustili i dva další magistrátní radové. Až do roku 1796 se měšťanská obec opakovaně snažila sesadit z funkcí i další údajně zpronevěřilé úředníky, což se jí podařilo v případě hospodářského správce Jana Řečického. Když však usilovala o zpochybnění volby dalších magistrátních radů, krajský úřad zakročil a hlavní organizátory protestů nechal potrestat. Na základě zjištěných nesrovnalostí však byli i později sesazeni z úřadu purkmistři Vincenc Antonín Apltauer (v roce 1809) a Josef Jan Tomší (v roce 1824). Tyto události se odehrávaly v době, kdy vliv pelhřimovských měšťanů na obsazování míst zkoušených magistrátních radů postupně dále klesal s tím, jak se jejich funkce stávaly doživotními. Od poloviny dvacátých let se pak již zkoušenými magistrátními rady stávali vesměs kariérní úředníci, které s místními měšťany nespojovaly ani tradiční rodové vazby. Také nezkoušené radní a reprezentanty zvolené měšťanským výborem potvrzoval nakonec krajský úřad se souhlasem podkomořského úřadu jako zástupce vrchnosti města.

Úřednický aparát magistrátu tvořili v roce 1788 ještě ložní rychtář, dva kancelisté, úřední sluha, hospodářský správce, důchodní, kontribuční a polesný. Úřad ložního rychtáře se později proměnil v duchu platného policejního řádu v úřad policejního komisaře, který zastával současně jeden ze zkoušených radů. Podobně byla i funkce hospodářského správce (Anwalta) spojena s místem jednoho z dvojice radů nezkoušených. Zárodkem úřednického aparátu kriminálního soudu se pak stali dva právníky vzdělaní syndikové, které město zaměstnávalo od reformy hrdelního soudnictví v druhé polovině šedesátých let a kteří byli podle nové systemizace po renovaci považováni za kriminální auskultanty (čekatele).

V čele úřednického aparátu městské kanceláře stál sekretář a radní protokolista, který vedl především protokoly o zasedání magistrátu a s tím spojenou agendu. Další úředníci měli mezi sebou rozdělené jednotlivé úkony kancelářské praxe. V roce 1801 byl v kanceláři zaměstnán jeden úředník jako vedoucí podacího protokolu a taxátor, další úředník jako registrátor a expeditor a dva kancelisté. Agendu pozemkových knih vykonával městský důchodní. Rozdělení uvedených kancelářských úkonů však nebylo stálé a časem se náplň činnosti jednotlivých úředníků měnila. Úřední praxi odpovídalo i rozdělení vnitřních prostor v budově radnice (zámku). Podle inventáře z roku 1831 zde byla vyčleněna zvláštní místnost pro vedení podacího protokolu, další místnost pro vedení pozemkových knih a jiná místnost, kde se prováděly výslechy kriminálního soudu. V dalších dvou místnostech byly umístěny registratura a městský archiv. Zasedání magistrátu se odehrávalo ve „velké radní místnosti“, již byl nesporně někdejší malovaný reprezentační sál městské rady. Součástí budovy byl rovněž byt úředního sluhu (posla).

Správu městské hospodářství řídil správce (Anwalt), jímž byl obvykle jeden z nezkoušených radů magistrátu. Finanční a hospodářské agendě se v roce 1801 věnoval městský důchodní (současně vedl i pozemkové knihy), dva úředníci pro vybírání daní (kontribuční městský a vesnický) a polesný. Hospodářská administrativa byla značně rozsáhlá, ve třicátých letech bylo ukončení účetního období například spojeno s vyhotovením 15 druhů účtů a 17 různých účetních výkazů. Hospodaření magistrátu podléhalo dohledu několika zeměpanských úřadů. O některých záležitostech rozhodoval jako dříve podkomořský úřad (např. nákup potahů, sledování hospodaření městských dvorů, vyplácení příspěvků k měšťanským daním z obecní pokladny), vydání významnějších částek zase povolovaly podle jejich výše krajský úřad, české gubernium a v některých případech dokonce až dvorské úřady ve Vídni. Pro vedení hospodářské správy existovaly také četné předpisy, například hospodářská instrukce pro královská města z 29. července 1823 nebo předpisy vydávané samotným magistrátem (instrukce pro hospodářského správce o způsobu jednání v poddanských záležitostech,

v záležitostech deputátů a obecních staveb z roku 1821, naučení pro obecní reprezentanty z roku 1827 a podobně). Správa obecního majetku a hospodářství a dohled nad prací hospodářských úředníků patřily k nejdůležitějším agendám svěřovaným nezkušeným magistrátním radům. Měšťanskou obec při tomto dohledu zastupovala trojice reprezentantů volených měšťanským výborem, kteří konali společně s hospodářským správcem každý týden tzv. hospodářské konference, při nichž se projednávaly běžné záležitosti vedení hospodářské správy. Pro řešení závažnějších hospodářských problémů si však hospodářský správce musel písemnou formou opatřit stanovisko magistrátu, který jako místní vrchnost kontroloval hospodaření a vybírání tax a rozhodoval o provedení účetních likvidací. Reprezentanti také ve smyslu ustanovení dvorského dekretu z 12. února 1787 (1788?) konali místní fázi účetní kontroly.

V době regulace se pelhřimovský magistrát současně stal i kriminálním soudem pro východní část Táborského kraje. Tato skutečnost navazovala na situaci vzniklou po redukci hrdelních soudů v šedesátých letech 18. století, na jejímž základě zůstaly na území tohoto kraje zachovány pouze dva soudy s pravomocí soudit hrdelní zločiny, a to v královských městech Táboře a Pelhřimově. Podle záměrů reorganizace trestního soudnictví připravované v osmdesátých letech 18. století měla být tato pravomoc ponechána pouze magistrátu krajského města, k tomu však nedošlo a pelhřimovský magistrát přes opakované žádosti měšťanů o zrušení této jeho pravomoci z důvodů vysokých nákladů působil jako kriminální soud až do roku 1850.

Agendě magistrátu jako kriminálního soudu se věnoval nejméně jeden ze zkušených radů magistrátu. Vlastní kancelářskou agendu soudu vedl kriminální aktuár, u magistrátu také bývali zaměstnání kriminální auskultanti (čekatelé). Jako technický personál zaměstnával magistrát dále dva soudní sluhy, dva hlídače vězňů (jednoho pro civilní a druhého pro kriminální provinilce) a čtyři muže policejní stráže. Věznice kriminálního soudu byla umístěna v budově sousedící s radnicí. V roce 1831 v ní bylo k dispozici sedm cel, vězeňská kaple, byt strážce věznice a další technické prostory.

Po vyhnání purkmistra Jana Kučery vykonával politickou a především soudní agendu nadále magistrát, v jehož čele nyní stál některý z jeho členů s titulem úřadujícího rady (úřad purkmistra nebyl kvůli nelegálním okolnostem vyhnání oficiálně považován za uprázdněný). Správu obecního hospodářství, dosud vykonával hospodářský správce Josef Charvát s třemi měšťanskými reprezentanty. Jejich místo nyní zaujal dvanáctičlenný výbor (sám sebe nazýval i městská rada), jemuž byli Charvát a hospodářští úředníci podřízeni. Rozhodnutí výboru ale nadále schvalovali magistrátní radové. Kromě toho po jistou dobu fungovala i shromáždění všech plnoprávných měšťanů připomínající někdejší „obec“, která sehrála původně svou roli při sesazení purkmistra Kučery. Tato shromáždění dohlížela na činnost dvanáctičlenného výboru, odvolávala jeho členy a volila jejich nástupce.

Související entity:

Vztah, sídlo: Pelhřimov (Pelhřimov, Pelhřimov, Česko)

Vztah, nadřazená korporace:

Zemský podkomořský úřad Praha (Praha, Česko: působnost od 13. století-1848), datace vztahu od 1788, do 1848

České gubernium Praha (Praha, Česko: 1763-1849), datace vztahu od 1788 do 1849

Apelační a vrchní trestní soud Praha (Praha, Česko: 1783-1850), datace vztahu od 1788 do 1850

Krajský úřad Tábor (Tábor, Česko: 1751-1850), datace vztahu od 1788 do 1850

Vztah, geografická působnost:

Pelhřimov (Pelhřimov, Pelhřimov, Česko)
Bácovice (Pelhřimov, Česko),
Braníšov (Vyskytná, Pelhřimov, Česko)
Častonín (Zachotín, Pelhřimov, Česko)
Čelistná (Pelhřimov, Česko)
Dlouhá Ves (Dobrá Voda, Pelhřimov, Česko)
Dobrá Voda (Pelhřimov, Česko)
Dubovice (Pelhřimov, Česko)
Hodějovice (Pelhřimov, Pelhřimov, Česko)
Chvojnov (Pelhřimov, Pelhřimov, Česko)
Janovice (Pelhřimov, Pelhřimov, Česko)
Kojčice (Pelhřimov, Česko)
Krasíkovice (Pelhřimov, Česko)
Lípice (Pelhřimov, Pelhřimov, Česko)
Mašovice (Hořepník, Pelhřimov, Česko)
Milotičky (Červená Řečice, Pelhřimov, Česko)
Myslotín (Pelhřimov, Pelhřimov, Česko)
Plevnice (Olešná, Pelhřimov, Česko)
Proseč pod Křemešníkem (Pelhřimov, Česko)
Putimov (Pelhřimov, Česko)
Radětín (Pelhřimov, Pelhřimov, Česko)
Radňov (Pelhřimov, Pelhřimov, Česko)
Rohozná (Rohozná, Jihlava, Česko)
Rovná u Zajíčkova (Zajíčkov, Pelhřimov, Česko)
Rybníček (Pelhřimov, Pelhřimov, Česko)
Rynárec (Rynárec, Pelhřimov, Česko)
Sázava (Nový Rychnov, Pelhřimov, Česko)
Skrýšov (Pelhřimov, Pelhřimov, Česko)
Služátky (Pelhřimov, Pelhřimov, Česko)
Stanovice (Nová Cerekev, Pelhřimov, Česko)
Starý Pelhřimov (Pelhřimov, Pelhřimov, Česko)
Útěchovice (Pelhřimov, Česko)
Útěchovičky (Pelhřimov, Pelhřimov, Česko)
Vlásenice (Pelhřimov, Pelhřimov, Česko)
Vokov (Pelhřimov, Česko)
Vyskytná (Vyskytná, Pelhřimov, Česko)
Zajíčkov (Zajíčkov, Pelhřimov, Česko)

Zdroje informací:

Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Pelhřimov, Archiv města Pelhřimov, registratura do r. 1788, pův. sign. II C 1, II C 2.

Národní archiv Praha, České gubernium, Publicum, inv. č. 2348, sign. 86/7, kart. č. 3448, inv. č. 2218, sign. 103/42, kart. č. 1919.

Zdeněk Martínek a kol.: *Pelhřimov*. Praha 2014.

Příloha č. 10:

Archivní autoritní záznam entity Kriminální soud jakožto původce

Třída: korporace

Podtřída: orgány, organizační složky a příspěvkové organizace veřejné správy

Preferované označení:

Hlavní část jména: Kriminální soud Pelhřimov

Geografický doplněk: Pelhřimov, Pelhřimov, Česko

Variantní označení:

Hlavní část jména: Kriminalgericht Pilgram

Typ formy jména: úřední

Vznik:

Způsob vzniku: vznik

Typ vzniku: vznik zřízením/založením

Datace: 15. 10. 1788

Vztah, předchůdce: Pelhřimov (obec: Pelhřimov, Pelhřimov, Česko: působnost od 13. století - 1788)

Zánik:

Způsob zániku: zánik

Typ zániku: zrušením/změnou

Datace: 1850

Vztah, nástupce: Krajský soud Tábor (Tábor, Tábor, Česko)

Stručná charakteristika: justiční orgán; soud první instance v oblasti trestního soudnictví

Dějiny:

Právo konat agendu hrdelního soudu užívala pelhřimovská městská rada již od středověku. V důsledku postupného omezování počtu vykonavatelů hrdelního soudnictví zůstalo město po vydání obnoveného hrdelního řádu z roku 1765 jediným skutečným soudem tohoto typu ve východní části Táborského kraje, a proto sem byli posíláni delikventi z území ohraničeného panstvími Pacov, Hořepník a Červená Řečice na severu a Landštejn, Nová Bystřice a Jindřichův Hradec na jihu. Tento stav potvrdil i dvorský dekret z 23. ledna 1784 o organizaci kriminálních soudů. V Táborském kraji tak nadále působily kriminální soudy při magistrátech v Táboře a v Pelhřimově a Táborsko tak náleželo k několika málo krajům, v nichž vedle magistrátu krajského města působil jako kriminální soud také magistrát dalšího královského města. Tuto situaci měla změnit reforma sítě kriminálních soudů připravovaná v souvislosti s vydáním Všeobecného zákoníku o zločinech a trestech v roce 1787, kdy se předpokládalo, že v každém kraji bude kriminální soud pouze jediný, a to zpravidla v podobě magistrátu krajského města. K této změně však pro odpor stavů nedošlo a předchozí počet kriminálních soudů byl v roce 1790 definitivně potvrzen. Pelhřimovský magistrát tak zůstal kriminálním soudem až do čtyřicátých let 19. století. Teprve v roce 1847 bylo rozhodnuto kriminální agendu

pelhřimovskému magistrátu odejmout a ponechat v kraji pouze kriminální soud při magistrátu v krajském městě Táboře (JGS 1847, č. 1018). K tomu však díky bouřlivým událostem následujících let v praxi nedošlo a výkon hrdelního soudnictví pelhřimovskou městskou správou tak skončil až při velké reformě soudnictví v roce 1850.

Proti působení magistrátu jako kriminálního soudu pelhřimovští měšťané opakovaně vystupovali, zejména kvůli nákladům, které byly s výkonem hrdelního soudnictví spojeny. Zatímco ostatní města a městečka v okolí nyní vykonávala pouze zákonem delegovanou (subsidiární) soudní moc, která spočívala především v provádění předběžných šetření a v poskytování součinnosti, např. při zjišťování skutečností vedoucích k odhalení pachatele, zajišťování důkazů či provádění předběžných výslechů svědků, u pelhřimovského magistrátu se musela kriminální agendě věnovat část jeho zaměstnanců a město muselo vydržovat také věznic. Značná část výdajů spojených s jejím provozem byla ale městu refundována z kriminálního fondu a později z krajské kriminální pokladny.

Pelhřimovský kriminální soud byl v systému soudobé justice všeobecným prvoinstančním soudem pro trestní soudnictví. Jeho kompetenci podléhalo obyvatelstvo východní části Táborského kraje s výjimkou některých skupin obyvatel požívajících specifické postavení. Podle trestního zákona z roku 1803 byli z jeho působnosti vyňati zeměpanští úředníci, příslušníci zemských stavů, šlechtické osoby vůbec, duchovní křesťanských vyznání a imatrikulaní příslušníci tuzemských univerzit a lyceí, pro něž byl nadále příslušným soudem pouze kriminální soud zemského hlavního města, a dále vojenské osoby a diplomaté při vyslanectvích. Územní příslušnost pelhřimovského soudu se řídila místem dopadení pachatele, vyšetřování skutkové podstaty pak náleželo soudu, v jehož obvodu ke zločinu došlo. Do kompetence soudu náležely veškeré zločiny stanovené trestními zákony z let 1787 a 1803 s výjimkou tzv. státních zločinů, které byly vyhrazeny do kompetence magistrátu zemského hlavního města Prahy jako kriminálního soudu (především zločiny velezrady, rušení vnitřního klidu státu, zneužití úřední moci, padělání bankovek či obligací). Méně závažné trestní kauzy zahrnuté soudobou legislativou mezi tzv. těžké policejní přestupky projednávaly naopak úřady politické správy, tedy především regulované magistráty okolních měst či justiciáři ustanovení u vrchnostenských kanceláří větších panství. Rozsudky pelhřimovského kriminálního soudu v závažnějších případech, jakými byly například vraždy, zhářství či loupeže, potvrzovaly většinou vyšší soudní instance – Nejvyšší justiční úřad ve Vídni nebo Vrchní kriminální soud v Praze. Nejvyššímu justičnímu úřadu, případně panovníkovi, se předkládaly ke schválení i veškeré rozsudky smrti.

Funkce původce:

Vedení soudního řízení v případech stanovených trestními zákony.

A) Zločiny veřejné:

pozdvížení, vzbouření a veřejné násilí,
nadržování zločincům,
rušení náboženství,
vraždy a zabití,
souboje,
zhářství,
loupeže,
nadržování zločincům.

B) Zločiny soukromé:

krádeže,
zpronevěry,
podvody,

poranění nebo jiná tělesná poškození,
odložení dítěte,
vyhnání plodu,
násilné smilstvo,
dvojnásobné manželství,
utrhání na cti.

Normy konstitutivní:

Patent z 19. srpna 1765, jímž byl vyhlášen obnovený hrdelní řád.

Dvorský dekret z 23. ledna 1784 o organizaci kriminálních soudů.

Nařízení apelačního soudu v Praze z 18. února 1785 o všeobecných zásadách kriminální jurisdikce.

Všeobecná soudní instrukce z 9. září. 1785.

Všeobecný zákon o zločinech a jejich trestání vydaný patentem z 13. ledna. 1787.

Patent z 20. srpna. 1787 o uspořádání trestního soudnictví.

Dvorský dekret ze 17. ledna 1788 o provedení regulace magistrátů v královských městech podkomořských a věnných

Všeobecný kriminální soudní řád vydaný patentem ze 17. června 1788.

Dvorský dekret z 2. srpna 1790 potvrzující předchozí systém kriminálních soudů.

Trestní zákon o zločinech a těžkých policejních přestupcích publikovaný v úplnosti patentem z 3. září 1803.

Císařské nařízení ze 14. července 1849 o nové organizaci soudů.

Normy – působnost původce:

Nejsou známy.

Vnitřní struktura původce:

Po vydání obnoveného hrdelního řádu z roku 1765, který potvrdil výsadní postavení pelhřimovské městské rady jako hrdelního soudu pro východní část Táborského kraje, byli v městské kanceláři zaměstnáváni na místě jednoho dva syndikové, z nichž jeden se měl věnovat kriminální agendě a disponoval k tomu potřebnou odbornou kvalifikací. Po provedení regulace pracoval pelhřimovský kriminální soud jako soud kolegiálního typu, jemuž předsedal rada magistrátu zkoušený z trestního práva jako hrdelní soudce. Tento magistrátní rada náležel původně mezi neplacené funkcionáře magistrátu, placené místo třetího zkoušeného magistrátního rady, který se věnoval agendě kriminálního soud, bylo v Pelhřimově zřízeno až v roce 1800. Až do roku 1803 patřila mezi místa bez platu i funkce pelhřimovského purkmistra, který stál v čele celého magistrátu. Tím byla nastoupena cesta k vyrovnání kvalifikace mezi jednotlivými magistrátními rady, neboť od roku 1805 musel nyní placený purkmistr skládat také zkoušky z trestního práva. V pozdějších desetiletích, kdy bylo místo purkmistra již vesměs obsazováno jmenovanými profesionálními úředníky, byla tato kvalifikace samozřejmostí.

Podle všeobecného kriminálního soudního řádu z roku 1788 měly být trestní senáty kriminálních soudů nejméně tříčlenné, lépe však pětičlenné. Aby se předešlo nutnosti povolávat k zasedání rady zkoušené z trestního práva od jiných magistrátů, byli přísedícími ale obvykle pouze další zkoušení radové pelhřimovského magistrátu a z úsporných důvodů bylo možné za určitých okolností jako členy kolegia povolávat i rady nezkoušené. Kromě zkoušených radů působili při pelhřimovském kriminálním soudu také kriminální auskultanti (čekatelé), kteří rovněž absolvovali právnické vzdělání a prakticky se zde připravovali na budoucí jmenování zkoušenými magistrátními rady. Protože magistrát v poměrech středně velkého města nebyl

příliš početný, počítalo se s tím, že tito auskultanti budou zkoušeni i z politických nauk a budou proto moci podle potřeby vypomáhat i s vyřizováním záležitosti spadajících do oblasti politické správy. Pro práci magistrátu jako kriminálního soudu byla podle inventáře z roku 1831 v budově radnice vyčleněna jedna místnost, kde se prováděly výslechy provinilců. Samotný magistrát pak při jednáních v kolegiu zasedal ve „velké radní místnosti“, jíž byl nesporně někdejší malovaný reprezentační sál městské rady.

Vlastní kancelářskou agendu kriminálního soudu vedl kriminální aktuár. Jako technický personál zaměstnával magistrát dva soudní sluhy, čtyři muže policejní stráže a dva hlídače vězňů. Z těchto hlídačů jeden střežil cely, v nichž byli umístěni „civilní“ provinilci, tedy delikventi odsouzení magistrátem za těžké policejní přestupky či jiné správní delikty, a druhý cely, v nichž si své tresty odpykávali delikventi z širokého okolí odsouzení magistrátem jako kriminálním soudem za zločiny kriminálního charakteru. Věznice byla umístěna v budově sousedící s radnicí. V roce 1831 v ní bylo k dispozici sedm cel, vězeňská kaple, byt strážce věznice a další technické prostory.

Související entity:

Vztah, sídlo: Pelhřimov (Pelhřimov, Pelhřimov, Česko)

Vztah, nadřazená korporace:

Apelační a vrchní trestní soud Praha (Praha, Česko: 1783-1850)

Vztah, geografická působnost:

Božejov (Pelhřimov, Česko: panství: 14. století-1844), datace vztahu od: 1788 do: 1844

Březina (Pelhřimov, Česko: panství: 16. století-1850)

Častrov (Pelhřimov, Česko: panství: 17. století-1823), datace vztahu od: 1788 do: 1823

Černovice (Česko: panství: 1641-1850)

Červená Lhota (Česko: panství: 14. století-1850)

Červená Řečice (Pelhřimov, Česko: panství: 12. století-1850)

Čížkov (Pelhřimov, Česko: panství: 17. století-1850)

Horní Cerekev (Česko: panství: 14. století-1850)

Jindřichův Hradec (Jindřichův Hradec, Česko: panství: 13. století-1850)

Kámen (Pelhřimov, Česko: panství: 14. století-1850)

Kamenice nad Lipou (Pelhřimov, Česko: panství: 13. století-1850)

Kunžak (Jindřichův Hradec, Česko: panství: 14. století-1850)

Landštejn (Jindřichův Hradec, Česko: panství: 13. století-1850)

Libkova Voda (Pelhřimov, Česko: panství: 1803-1816), datace vztahu od: 1803 do: 1816

Libkova Voda a Vlášence – Drbohlavy (Pelhřimov, Česko: panství: 1816-1850), datace vztahu od: 1816 do: 1850

Loutkov a Hořepník (Pelhřimov, Česko: panství: 13. století-1850)

Mírošov (Jihlava, Česko: panství: 1601-1850)

Nová Bystřice (Jindřichův Hradec, Česko: panství: 1489-1850)

Nová Včelnice (Jindřichův Hradec, Česko: panství: 14. století-1850)

Nový Dvůr (Pelhřimov, Česko: panství: 1818-1850), datace vztahu od: 1818 do: 1850

Nový Rychnov (Česko: panství: 1543-1850)

Onšov (Pelhřimov, Česko: panství: 13. století-1850)

Pacov (Pelhřimov, Česko: panství: 13. století-1850)

Pavlov (Pavlov, Pelhřimov, Česko: panství: 1590-1850)

Pelhřimov (Česko: panství: 1454-1850)

Proseč-Obořiště (Pelhřimov, Česko: panství: 14. století-1850)

Proseč a Pošná (Pelhřimov, Česko: panství: 1627-1850)

Těchobuz (Česko: panství: 14. století-1850)

Velká Chyška (Pelhřimov, Česko: panství: 12. století-1850)

Vlásenice – Drbohlavy (Pelhřimov, Česko: panství: 1803-1816), datace vztahu od: 1803 do: 1816

Vodice (Česko: panství: 15. století-1850)

Žirovnice (Česko: panství: 14. století-1850)

Zdroje informací:

Státní okresní archiv Pelhřimov, Archiv města Pelhřimov, registratura do r. 1788, pův. sign. II C 1, II C 2.

Václav Šolle, Trestní soudnictví doby předbřeznové v českých zemích. Sborník archivních prací 12, 1962, č. 1, s. 87-142.

Příloha č. 11:

Archivní autoritní záznam entity Městský úřad jakožto původce

Třída: korporace

Podtřída: orgány, organizační složky a příspěvkové organizace veřejné správy

Preferované označení:

Hlavní část jména: Městský úřad Humpolec

Geografický doplněk: Humpolec, Pelhřimov, Česko

Chronologický doplněk: 1850-1945

Typ formy jména: úřední

Variantní označení:

Hlavní část jména: Městský úřad v Humpolci

Typ formy jména: úřední

Hlavní část jména: Městská rada v Humpolci

Typ formy jména: úřední

Hlavní část jména: Bürgermeisteramt Gumpolds

Typ formy jména: úřední

Hlavní část jména: Stadtrath Humpoletz

Typ formy jména: úřední

Hlavní část jména: Gemeinderath Humpoletz

Typ formy jména: úřední

Vznik:

Způsob vzniku: vznik

Typ vzniku: zřízením/založením

Datace: 5. 8. 1850

Vztah, předchůdce: Magistrát Humpolec (Humpolec, Pelhřimov, Česko)

Poznámka: volba prvního samosprávného výboru na základě prozatímního obecního zřízení

Zánik:

Způsob zániku: zánik

Typ zániku: zrušením/změnou

Datace: 5. 5. 1945

Vztah, nástupce: Místní národní výbor Humpolec (Humpolec, Pelhřimov, Česko)

Poznámka: ustavení místního národního výboru

Stručná charakteristika: úřad městské a přenesené státní správy

Dějiny:

V návaznosti na reformu obecní správy se město Humpolec stalo v roce 1850 samosprávnou obcí a centrem soudního okresu. Ve městě od té doby sídlily instituce působící organizované podle soudních okresů: okresní soud, berní úřad, od roku 1864 okresní zastupitelstvo. Vyším orgánem soudní správy se stal Krajský soud v Kutné Hoře. V oblasti politické správy náležel Humpolec v letech 1850–1855 do obvodu Okresního hejtmantství Německý Brod a Krajské vlády v Pardubicích. V letech 1855–1868 působil ve městě smíšený okresní úřad, který vykonával společně agendu politickou i soudní. V této době náležel Humpolec do obvodu obnoveného Čáslavského kraje. Po zrušení smíšeného okresního úřadu zůstalo město opět pouze sídlem okresního soudu a dalších institucí působících v obvodu soudního okresu a státní politická správa byla znovu přenesena na Okresní hejtmantství v Německém Brodě. Centrem samostatného politického okresu se město stalo až v roce 1910, kdy zde bylo zřízeno okresní hejtmantství a v návaznosti na to začaly fungovat i další úřady, především okresní školní rada (později okresní školní výbor) a od roku 1919 berní správa. Střediskem politické a soudní správy pak město zůstalo až do roku 1945.

Již před polovinou 19. století byl Humpolec významným střediskem soukenické výroby. Pro další vývoj města měla rozhodující význam skutečnost, že na rozdíl od některých měst v okolí získávala část zdejších podniků od roku 1855 postupně charakter tovární velkovýroby. Některé z nich, například firma Emerich Dítě, patřily ve své době k významným textilním továrnám v rámci celé monarchie. Současně zde však nadále pracovala i řada menších živnostenských dílen, jejichž majitelé byli až do roku 1948 sdružení ve společenstvu soukeníků, které jim zajišťovalo technologické zázemí v podobě společenstevní barevny či valch. Značný význam pro odbyt textilní produkce měla i existence několika zasilatelských firem. Menší rozsah měly továrny a živnostenské provozovny v jiných oborech, například ve výrobě pleteného zboží nebo obuvi. Hospodářské úspěchy prezentovali místní podnikatelé na krajinských výstavách ve městě (první se uskutečnila v roce 1894) i na výstavách v Čechách a v zahraničí. V roce 1906 se v Humpolci uskutečnila s podporou ministerstva orby také Lnářská výstava, která měla podpořit snahy o povznesení pěstování a zpracování lnu v této části Českomoravské vysočiny. Průmyslový charakter města byl důvodem, proč byl Humpolec v druhé polovině 19. století rychle rostoucím městem, v němž významnou a vlivnou část obyvatelstva vždy tvořili podnikatelé, živnostníci, technická inteligence, tovární dělnictvo a další námezdní pracovní síly. V roce 1857 žilo v Humpolci 4 506 obyvatel, v roce 1869 5 050 obyvatel a v roce 1900 5 884 obyvatel. Teprve před první světovou válkou a zejména v poválečných letech se začaly projevovat limity rozvoje místní výroby vlněných látek, počet obyvatel začal stagnovat a poté i postupně klesat (v roce 1930 4 995 obyvatel). Některé továrny postupně zanikly či přesunuly své sídlo jinam. Řada obyvatel řešila v dobách krize výroby svou sociální situaci odchodem do zahraničí, případně do zámoří (to byl také osud rodiny jednoho z nejznámějších místních rodáků, antropologa Aleše Hrdličky).

Potřebám místních podnikatelů, živnostníků a dalších obyvatel sloužilo několik finančních ústavů: kromě Okresní hospodářské záložny (zřízena v roce 1882) to byly Živnostenská záložna (1870), Záložna svatováclavská (1889), Spořitelni a záložní spolek učitelství (1911), Městská spořitelna (1911), Záložna pro obchod a živnosti (1913), Dělnická záložna (1921) a Lidová záložna (1932). Ve městě fungovaly také pobočky některých bankovních domů a jednatelství pojišťoven. Pro přechod menších dílen k mechanizaci výroby mělo velký význam založení městské elektrárny v roce 1911, která doplnila soukromé zdroje elektřiny budované již předtím u velkých továrních podniků. Na druhé straně Humpolcem sice procházela důležitá státní silnice z Tábora do Německého Brodu, město se však nepodařilo vyhovujícím způsobem napojit na hlavní železniční síť, neboť železnice Humpolec-Havlíčkův Brod otevřená v roce 1894 nebyla nikdy prodloužena, jak se původně předpokládalo, a zůstala dráhou lokálního významu.

Výkyvy hospodářského cyklu měly v prostředí průmyslového města za následek velké nároky na organizace péče o chudé, nezaměstnané nebo sirotky. Špitál a chudinský ústav založené před polovinou 19. století postupně nestačily potřebám, ve městě však později postupně vzniklo několik nadačních fondů a ústavů. Patřily k nim například nadace Františka Komrse pro ošacení chudých dětí z roku 1850, nadace Celestina Kryštůfka a Arnošta Příborského na výživu chudých, měšťanský fond na podporu živnostníků, kteří upadli do konkurzu, sirotčinec založený továrníkem Emerichem Dítětem (1898) nebo Joklova útulna. Zdravotní péči zajišťovali v druhé polovině 19. století vedle městského lékaře také další praktičtí lékaři a porodní babičky. V letech 1855–1858 byla vybudována tzv. Alžbětina nemocnice, která měla od roku 1918 statut všeobecné veřejné nemocnice a v roce 1925 se stala okresní nemocnicí pod správou samosprávného okresu.

Průmyslová výroba byla v Humpolci spojena především s agilní a vlivnou evangelickou komunitou, k níž náležela převážná část místních podnikatelských rodin. V roce 1921 se ve městě hlásilo k římskokatolické církvi 3 926 obyvatel, k evangelickým církvím 562 obyvatel, k církvi československé 512 obyvatel, k židovské náboženské komunitě 148 osob a dalších 390 obyvatel se prohlašovalo za osoby bez vyznání. Až do roku 1918 ve městě vedle městské školy existovala i soukromá škola evangelická a obdobnou soukromou konfesní školu měla v Humpolci až do roku 1900 také židovská náboženská obec. Městská škola měla od roku 1861 statut hlavní školy. V roce 1873 byla v Humpolci otevřena měšťanská škola chlapecká, v roce 1884 měšťanská škola dívčí. Střední škola všeobecně vzdělávacího typu však v Humpolci vznikla až v roce 1937 v podobě městské reálky. Velký význam mělo v prostředí průmyslového města odborné školství. V roce 1878 byla po starších pokusech otevřena průmyslová (živnostenská) pokračovací škola, v letech 1884–1924 existovala v Humpolci státní odborná škola tkalcovská, od roku 1888 se vyučovalo na rolnicko-lnářské škole (od roku 1931 dvouleté zemědělské mistrovské škole), v roce 1924 byla otevřena odborná škola pro ženská povolání. Sociální struktura obyvatelstva odpovídal i charakter politického života. Před první světovou válkou si dominantní roli udrželo uskupení staročechů a mladočechů, proti němuž se ostatní politické strany sdružily do občanského klubu. Ve volbách do říšské rady v roce 1907 však získal největší počet hlasů kandidát sociální demokracie. Levicové strany (sociální demokracie a národní socialisté) získaly většinu hlasů ještě v obecních volbách v roce 1919, v následujících letech však již své dominantní postavení ztratily. Vždy však byly významným způsobem zastoupeny v radě města. Průmyslový charakter města ovlivňoval také strukturu místních spolků, mezi nimiž měly významné postavení spolky hospodářské, dělnické a odborové. Některé z nich měly vlastní specificky zaměřené knihovny, takže veřejná městská knihovna byla v Humpolci zřízena až v roce 1920. Městské muzeum bylo otevřeno v roce 1897 zásluhou muzejní společnosti, která byla založena o dva roky dříve.

Funkce původce:

A) Samostatná působnost

1. Vlastní správa města

reprezentace města na veřejnosti, prosazování zájmů městské správy,
stanovení názvů ulic a prostranství, rozhodování o změně názvu města, označení města místními tabulkami, provádění číslování domů,
vedení pamětní knihy/kroniky podle předpisů
organizování voleb do zastupitelských sborů města, vedení voličských seznamů,
organizace činnosti správního aparátu města, přijímání, propouštění a hmotné zabezpečení městských zaměstnanců,
vedení zápisů ze zasedání orgánů správy města,
organizace městské kanceláře a registratury, vedení spisové služby,

evidence a vyhlášení nařízení nadřízených instancí a rozhodnutí správy města, komunikace s nadřízenými instancemi, podávání zpráv a výkazů, komunikace s dalšími institucemi v úředních záležitostech města rozhodování v záležitostech politické správy v rámci přidělených kompetencí vedení agendy domovského práva, evidence obecních příslušníků, společníků a přespolních, vystavování domovských listů, udělování měšťanského práva, vedení evidence obyvatel města, vydávání úředních vysvědčení a potvrzení, např. o zachovalosti, mravech, majetku, plnoletosti nebo vyrovnání pohledávek, výkon práva města konat smírčí narovnání stran a dobrovolné dražby movitých věcí.

2. Správa obecního majetku, finanční hospodaření města

organizace hospodářské správy
nabývání, pozbývání pronájem obecního movitého a nemovitého majetku, evidence majetku města, péče o obecní budovy a veřejná zařízení vedení rozpočtového hospodaření města, vedení účetní agendy města, zakládání, rušení a správa městských podniků a ústavů.

3. Péče o pořádek, bezpečnost a veřejné potřeby obyvatel (místní policie)

výkon místní policie, dohled nad vnitřním pořádkem a bezpečností, spolupráce při konání policejních prohlídek, evidence pohybu a pobytu obyvatelstva, dohled nad cizinci, kontrola pasů, vandrovních knížek, živnostenských oprávnění a osobních dokladů, dohled nad žebráky, tuláky a stíhanými osobami opatření proti vstupu na nebezpečná místa, zacházení s nebezpečnými látkami a nebezpečnými veřejnými produkcemi, opatření k zabránění živelním pohromám, péče o oběti živelních pohrom, opatření proti rušení držby majetku, polní a lesní policie, stavba a údržba obecních komunikací, dohled nad silničním provozem, vybírání silničního mýta, dohled nad trhy, vydávání tržních řádů, dohled nad zásobováním a prodejem potravin, dohled nad užíváním platných měr a vah a dodržováním cen a tax, organizace zdravotní péče, zaměstnávání městských lékařů a dalšího zdravotnického personálu, budování nemocnic, boj proti epidemiím, spoluúčast při organizaci očkování, dohled nad péčí o nemocné a postižené osoby, dohled nad hygienickými poměry, čistotou veřejných prostor, péče o zásobování města pitnou vodou, budování kanalizace, dohled nad hřbitovy, zřizování nekonfesijních hřbitovů, dohled nad bytovými poměry, dohled nad provozem jatek, prohlídky dobytka a masa, boj proti zvířecím nákazám, budování obecních mrchovišť, vedení evidence čeledi a služebnictva, dohled nad čeledními poměry dohled nad dodržováním všeobecné mravnosti, nedělního a svátečního klidu a zákazem provozování hazardních her, povolování plesů a tanečních zábav,

dohled nad dodržováním stavebního řádu a dalších předpisů,
povolování staveb,
schvalování polohopisných a parcelačních plánů města,
dohled nad dodržováním požárního řádu a předpisů
pořizování protipožárního vybavení města, preventivní opatření proti vzniku požárů,
plnění úkolů protiletecké ochrany obyvatelstva.
udělování chudinských podpor, organizace dobročinných sbírek, potlačení chudoby.

4. Péče o veřejné ústavy a zařízení

zakládání a správa obecních sociálních a humanitních ústavů,
péče o chudinské ústavy a špitály pro měšťany a ostatní obyvatele města,
péče o zajištění škol, výběr školného, činnost zástupců města ve školních radách,
zřizování městských středních a odborných škol,
spolupráce s církvemi, výkon patronátních práv,
spolupráce se spolky,
zřizování kulturních ústavů, knihoven, muzeí, podpora činnosti osvětové komise.

B) Přenesená působnost

5. Spolupůsobení ve státních, všeobecně správních a bezpečnostních záležitostech

podíl na publikaci všeobecně platných norem,
spolupůsobení při organizaci sčítání lidu,
spolupůsobení při organizaci voleb do orgánů vyšší instance,
spolupůsobení při evidenci osob bez vyznání a provádění ohlášek civilních sňatků,
vedení evidence depozit, legalizace a vidimace listin
spolupůsobení při konání policejních hlídek, sledování cizinců, stíhání zločinců a dezertérů,
spolupůsobení při organizaci hnanectví,
spolupůsobení při provádění vojenské konskripce, organizaci vojenských odvodů a vybírání vojenské taxy,
vedení evidence vojenských záložníků a dovolenců,
zajišťování ubytování vojska, spolupůsobení při organizaci vojenských přípravek,
spolupůsobení v péči o vojenské invalidy,
spolupůsobení při shromažďování údajů pro pozemkový katastr a evidenci daňových poplatníků,
spolupůsobení při vybírání daní a dávek,
spolupůsobení při zjišťování důsledků živelních pohrom,
spolupůsobení při vymáhání daňových nedoplatků a exekučním řízení,
spolupůsobení při ochraně státních monopolů,
spoluúčast při výkonu předepsaných soudních úkonů, sepisování úmrtních protokolů a dohledu nad péčí o sirotky a jejich majetek,
spolupůsobení při vyšetřování zločinů a přečinů, podávání informací soudům,
spolupůsobení při provádění soudních odhadů a dražeb,
doručování soudních obsílek, poručnických a opatrovnických dekretů, přijímání slibů,
oznamování narození nemanželských dětí a mladistvých provinilců,
sestavování seznamů pro volby soudních porotců a kmetů,
provádění úkonů obecního trestního senátu,
podávání zpráv o stavu průmyslu, živností a zemědělské výroby,
podávání vyjádření k žádostem o vydání živnostenských povolení, spoluúčast při kolaudacích živnostenských provozoven,
spolupůsobení při regulaci podomního obchodu, evidence vydaných povolení k obchodní činnosti,

spolupůsobení při boji proti škůdcům v zemědělství a nálezům hospodářského zvířectva, vydávání dobytčích pasů,
provádění soupisů hospodářského zvířectva,
spolupůsobení při plemenitbě a zkvalitňování chovu hospodářských zvířat,
dohled nad dodržováním předpisů o lesích, myslivosti a rybářství,
spoluúčast na státní péči o nezaměstnané a při organizaci veřejných prací, státní stravovací akce a vyplácení podpor v nezaměstnanosti,
spolupůsobení v záležitostech státních starobních podpor a nemocenského a úrazového pojištění,
zřizování obecních stravoven, ohříváren a útulen,
spolupůsobení v záležitostech přidělového hospodářství, evidence potřebných osob a distribuce přidělových lístků,
sledování sociálních poměrů dětí v pěstounské péči, nemocných a invalidních osob a válečných poškozenců,
spolupůsobení v dozoru nad lichvou a černým obchodem a svépomocnými zásobovacími akcemi,
spolupůsobení při organizaci mimořádných dodávek a výkupu zemědělských produktů.

Normy – konstitutivní:

Císařský patent č. 170/1849 ř. z. (vyhlášení tzv. prozatímního obecního zřízení ze 17. března 1849).

Výnos ministerstva vnitra č. 2335 z 2. dubna 1849 (prováděcí předpis, mj. se vzorovými formuláři některých obecních písemností, v Čechách publikován dekretem českého gubernia č. 86/1849 z. z. č.).

Výnos ministerstva vnitra č. 440/1849 ř. z. (odložení realizace prozatímního obecního zřízení).

Výnos ministerstva vnitra z 12. února 1850 (prováděcí předpis, v Čechách publikován vyhláškou českého místodržitele č. 51/1850 z. z. č.).

Nariadení ministra vnitra č. 116/1850 ř. z. ze 7. března 1850 (výklad obecního zřízení).

Instrukce z 8. dubna 1850 č. 152/1850 ř. z. (volba obecních zastupitelských sborů).

Císařský patent č. 58/1859 (obecní zřízení, v platnost vstoupila pouze ustanovení o domovském právu).

Nariadení státního ministerstva č. 261/1860 ř. z. (vyhlášení voleb do obecních výborů).

Nariadení státního ministerstva č. 38/1861 ř. z. (obnovení veřejnosti zasedání obecních výborů).

Zákon č. 18/1862 Sb. z 5. března 1862 (obecný zákon o obecním zřízení).

Zákon č. 7/1864 z. z. č. (obecní zřízení pro Čechy).

Zákon č. 75/1919 Sb. (změna volebního řádu pro obecní samosprávu).

Zákon č. 76/1919 Sb. (změna organizace orgánů obecní samosprávy).

Zákon č. 329/1921 Sb. (změna pravidel pro hospodaření obcí, tzv. první finanční novela).

Zákon č. 77/1927 Sb. (změna pravidel pro hospodaření obcí, tzv. druhá finanční novela).

Zákon č. 169/1930 Sb. (změna pravidel pro hospodaření obcí, tzv. třetí finanční novela).

Zákon č. 69/1935 Sb. (změna pravidel pro hospodaření obcí, tzv. čtvrtá finanční novela).

Ústavní dekret prezidenta republiky ze dne 4. prosince 1944 č. 18/1944 Úř. věst. čsl., o národních výborech a prozatímním Národním shromáždění

Normy – působnost původce:

Jednací řád z 15. 12. 1868.

Jednací řád z 30. dubna 1909.

Instrukce pro jednotlivé úředníky města.

Vnitřní struktura původce:

První obecní výbor byl v Humpolci zvolen ve dnech 1. – 5. srpna 1850. Měl 18 členů, kteří ze svého středu zvolili také první představenstvo tvořené starostou (purkmistrem) Ferdinandem Nápravníkem a třemi radními (Kajetán Komrs, Max Bečvář, Josef Štěpán Nápravník). Okruh působnosti výboru byl vymezen ustanoveními prozatímního obecního zřízení z roku 1849, platnost některých z nich však byla v padesátých letech omezena panovnickými nařízeními. V této době se také nekonaly další obecní volby a složení výboru a představenstva se měnilo pouze povoláváním náhradníků na uprázdněná místa či jmenováním představitelů města (v roce 1857 se tímto způsobem stal druhým starostou Josef Štěpán Nápravník).

Správní obvod města nezahrnoval kromě samotného města žádnou větší osady, ale pouze menší skupiny domů: Hadinu, Dusilov (původně Dusilův mlýn) a Humpolecký dvůr.

V plném rozsahu byly kompetence samosprávy města obnoveny na počátku šedesátých let, po vydání říšského obecního zákona z roku 1862 a na něj navazujícího obecního zřízení pro Čechy z roku 1864. Ještě předtím, v roce 1861, se v Humpolci konaly v pořadí druhé obecní volby, další volby pak následovaly vesměs v předepsaných tříletých (výjimečně čtyřletých) lhůtách. Počet členů obecního výboru nazývaného stále častěji zastupitelstvo města (oficiálně byl tento název ale zaveden až novelou obecního zřízení v roce 1919), se s růstem lidnatosti postupně zvyšoval. V roce 1864 bylo zastupitelů 24, mezi léty 1868–1914 30, od roku 1914 do roku 1931 36 a poté opět 30. Jednání humpoleckého výboru (zastupitelstva) se vedle zásad obecního zřízení řídila také vlastními jednacími řády schválenými například v letech 1868 nebo 1909. Zasedání svolával starosta města nejméně čtyřikrát ročně. Jednání byla veřejná a o jejich průběhu pořizoval pověřený městský úředník písemné protokoly, které poté bývaly vyloženy v městské kanceláři k veřejnému nahlížení. Až do roku 1919 náležela obecnímu výboru (zastupitelstvu) rozsáhlá rozhodovací pravomoc, novelou obecního zřízení pak byla část původních kompetencí přenesena na městskou radu.

Obecní představenstvo (nazývané rovněž městská rada) měl v Humpolci v druhé polovině 19. století nejprve pět členů včetně starosty (purkmistra). Od roku 1914 se městská rada skládala ze starosty a 8 radních, v letech 1919–1931 ji tvořili starosta, jeho dva náměstci a 9 radních, od roku 1931 pak starosta, dva náměstci a 7 radních. Zasedání představenstva (rady) svolávaná starostou nejméně jednou za čtrnáct dnů byla neveřejná a o průběhu jednání se podle jednacích řádů rovněž pořizovaly písemné protokoly. Až do roku 1919 byla rada pomocným orgánem starosty bez vlastních samostatných kompetencí, teprve novelou obecního zřízení se stala plnohodnotným kolektivním orgánem správy města, do jehož kompetence náleželo vše, co nebylo zákony výslovně přiřčeno zastupitelstvu. Při konstituování nového představenstva (městské rady) si humpolečtí radní rozdělovali dohled nad jednotlivými oblastmi městské správy, tzv. referáty. Po dobu své funkce pak odpovídali za jejich výkon, předsedali jednáním, která spadala do agendy referátu, a podepisovali spolu se starostou rozhodnutí vydaná v těchto záležitostech. Počet referátů se měnil podle potřeby. V roce 1895 spravoval například starostův náměstek jako policejní komisař referát místní policie a další tři členové městské rady řídili referáty pro stavební záležitosti, pro obecní hospodářství a pro osvětlení města a městský chudobinec.

Radní řídili také zasedání výborů, tzv. odborů, které humpolecká městská správa zřizovala jako odborné orgány, které pro ni připravovaly návrhy a dobrozdání. Odbory proto byly složeny nejenom ze zastupitelů, ale také z odborníků z řad veřejnosti. Počet členů se obvykle stanovoval

podle rozsahu a složitosti dané agendy, měl však vždy být lichý. Později si členové výborů volili ze svého středu předsedu, případně i místopředsedu. Zasedání odborů byla neveřejná a o výsledku jednání se pořizovaly zprávy, které se předkládaly výboru (zastupitelstvu) nebo představenstvu (městské radě). Počet a struktura výborů (odborů) nebyly stálé, ale určoval je samostatně každý nově zvolený výbor (zastupitelstvo). Jejich funkční období proto bylo shodné s funkčním obdobím výboru (zastupitelstva). V roce 1895 existovaly v Humpolci odbory finanční, hospodářský, chudinský a železniční, v roce 1903 odbory finanční, hospodářský, chudinský, odbor pro sirotčinec a odbor pro nemocnici, v roce 1931 odbory hospodářský, chudinský, lesní, stavební, kulturní, zdravotní, vodovodní, elektrárenský, odbor pro sirotčinec a odbor dopravní a pro veřejné záležitosti. V roce 1939 existovaly navíc také odbory návrhový, komunikační a kanalizační a odbor hospodářský byl rozdělen na dva samostatné odbory pro správu obecních budov a pro správu obecních pozemků.

Kromě odborů mohl výbor (zastupitelstvo) zřizovat také komise, které se při svém jednání řídily stejnými pravidly jako odbory, nebyly však ustanovovány na dobu působení výboru (zastupitelstva), ale pouze k řešení jediného konkrétního problému. V roce 1895 existovala v Humpolci pouze zdravotní komise, v meziválečném období dočasně působily např. komise regulační, divadelní či lnářská. Od těchto komisí zřizovaných zastupitelstvem ad hoc se odlišovaly trvalé komise ustanovované obligatorně na základě zákona či jiného předpisu. V době první světové války k nim patřila komise zásobovací (aprovizační), v době meziválečné republiky komise finanční či letopisecká. Podobný charakter měla také knihovná rada.

V době stanného práva v létě roku 1942 byl zatčen a popraven starosta Humpolce Emil Hrdlička a správu města poté po několik měsíců vedl starostův náměstek Bohumír Nejedlý. 12. června 1943 však okresní hejtman zastupitelstvo rozpustil a do čela města jmenoval pětičlennou správní komisi, která řídila jeho správu až do května roku 1945. Správní komise fungovala podobně jako městská rada a její členové si mezi sebou rozdělili řízení jednotlivých odborů, kterých tehdy již bylo 15 (komunikační, dopravní, návrhový, regulační, stavební, kulturní, finanční, kanalizační, vodovodní, elektrárenský, sociální, zdravotní, lesní, pro správu budov a pro správu pozemků). Součástí správy města bylo v této době rovněž samostatné zásobovací oddělení, které vedlo evidenci spotřebitelů a distribuovalo lístky na odběr potravin a dalšího zboží.

Správní aparát města nebyl až do počátku 20. století příliš početný. Stálí úředníci městské kanceláře byli obvykle dva. Označováni byli jako úředníci hospodářské (účetní) služby, ve skutečnosti však vykonávali i přidělené správní agendy. V roce 1857 byli označeni jako vedoucí městských účtů (Stadtrechnungsführer) a důchodní (Rentmeister). Podle stavu z roku 1895 byla jejich činnost rozdělena tím způsobem, že jeden z nich vykonával vlastní účetní službu (spravoval městský důchod a městské fondy), druhý pak vybíral daně a dávky a vedl také agendu domovského práva, vojenskou evidenci a agendu živnostenských záležitostí. Pouze podle potřeby byli v městské kanceláři zaměstnáváni také pomocní úředníci. V roce 1857 to byl například kancelista, v roce 1927 smluvní úřednice.

V době meziválečné republiky tvořili stálé úřednictvo městské kanceláře tři zaměstnanci v postavení úředníků: tajemník (ředitel městského úřadu), účetní úředník (důchodní) a administrativní úředník (kancelista). Teprve na přelomu třicátých a čtyřicátých let se v důsledku růstu počtu úředníků, který si vyžádaly nově vzniklé agendy, začal administrativní aparát města členit na malá vnitřní oddělení. V letech 1940–1941 se rozlišovaly ústřední kancelář tvořená městským tajemníkem, kancelistou, kancelářskou pomocnicí, kancelářským zřízencem (doručovatelem) a výběřčím dávek, městský důchod, kde pracovali důchodní, účetní a praktikant, technická kancelář s technickými úředníky a praktikantem (městský inženýr, městský stavební asistent, městský stavební dozorce) a kancelář potravinových lístků, v níž

působily dvě pomocné úřednické síly. Mezi zaměstnance města patřila v této době také sociální pracovnice (dozorkyně chudých).

Nejpočetnějšími městskými zřízenci byli ti, kteří zajišťovali vnitřní pořádek ve městě. V druhé polovině 19. století to byli dva městští strážníci a čtyři ponocní, po roce 1918 pak pět strážníků, jimž velel policejní nadstrážmistr (policejní revizor), který byl v postavení podúředníka, a dva ponocní. Správu městského hospodářství obstarával ještě na konci šedesátých let 19. století hospodářský správce (Anwalt), nazývaný také vedoucí lesních účtů (Waldrechnungsführer). Později byl na jeho místě ustanoven lesní hospodář (dozorce lesů), jemuž podléhali jeden nebo dva hajní. Kromě toho město zaměstnávalo formou různého pracovního poměru další nezbytné profese technického charakteru, například hodináře, vodáka (vodmistra, dohlázele vodovodu), hrobníka, jateckého či městského zvěrolékaře. Z městských podniků měla na přelomu třicátých a čtyřicátých let nejpočetnější technický a administrativní aparát městská elektrárna, kde byli vedle správce zaměstnáni technický úředník, účetní, úřednice, skladník, výběřčí poplatků, praktikant a další výpomocná síla.

Starostové města v letech 1850–1943:

1850–1857 Ferdinand Nápravník
1857–1871 Josef Štěpán Nápravník
1871–1884 Jakub Hruška
1884–1887 Matouš Komrs
1887–1893 Jakub Hruška
1893–1901 František Chaloupka
1901–1908 Filip Bečvář
1908–1919 Adolf Wurm
1919–1923 František Smítek
1923–1927 Jan Hornek
1927–1931 František Smítek
1931–1939 Jan Šimek
1939–1942 Emil Hrdlička
1942–1943 Bohumír Nejedlý (zastupující starosta)

Předsedové správní komise v letech 1943–1945:

1943–1944 Bohumír Nejedlý
1944–1945 Jan Zítka

Související entity:

Vztah, sídlo: Humpolec (Humpolec, Pelhřimov, Česko)

Vztah, nadřazená korporace:

Okresní hejtmanství Německý Brod (Havlíčkův Brod, Havlíčkův Brod, Česko), datace vztahu: od:1850 do:1855, od: 1868, do:1910

Okresní úřad Humpolec (Humpolec, Pelhřimov, Česko, 1855-1868), datace vztahu: od: 1855, do:1868

Okresní hejtmanství Humpolec (Humpolec, Pelhřimov, Česko), datace vztahu: od: 1910, do:1919

Okresní správa politická Humpolec (Humpolec, Pelhřimov, Česko), datace vztahu: od: 1919, do:1928

Okresní úřad Humpolec (Humpolec, Pelhřimov, Česko), datace vztahu: od: 1928, do: 1945

Okresní zastupitelstvo Humpolec (Humpolec, Pelhřimov, Česko), datace vztahu: od: 1864, do: 1928

Zdroje informací:

Státní okresní archiv Pelhřimov, fond Archiv města Humpolec, inv. č. 441.

Gustav Koblíha, *Humpolec a jeho okolí. Nástin dějepisný, popisný a statistický*. Humpolec 1896.

Gustav Koblíha, *První století města Humpolce 1807–1907*. Humpolec 1907.

Humpolec v zrcadle času. Sv. 3, 6, 8. Humpolec 2012–2015.

Příloha č. 12:

Archivní autoritní záznam entity Osadní zastupitelstvo (1864-1941) jakožto původce

Preferované označení:

Hlavní část jména: Osadní zastupitelstvo Mýto

Geografický doplněk: Mýto, Janovice, Česko

Typ formy jména: úřední

Variantní označení:

Hlavní část jména: Osada Mýto

Geografický doplněk: Mýto, Janovice, Česko

Typ formy jména: zjednodušená podoba

Vznik:

Způsob vzniku: vznik

Typ vzniku: vznik zřízením/založením

Datace: 1864

Poznámka: zákon č. 7/1864 z. z. č., obecní zřízení pro Čechy

Zánik:

Způsob zániku: zánik

Typ zániku: zrušením/změnou

Datace: 1945

Vztah, nástupce: Místní národní výbor Mýto (Mýto, Janovice, Česko)

Poznámka: ustavení místního národního výboru, ústavní dekret prezidenta republiky ze dne 4. prosince 1944 č. 18/1944 Úř. věst. čsl., o národních výborech a prozatímním Národním shromáždění

Stručná charakteristika: sbor pro správu osadního majetku

Dějiny:

V důsledku historického vývoje zůstala i po roce 1850 zachována skutečnost, že vlastnické a užívatelské právo k historickému majetku města Mýta náleželo pouze vrstvě plnoprávných měšťanů obývajících domy ve vnitřním městě, ale nevztahovalo se na obyvatele historicky mladších, ale stále lidnatějších městských předměstí. Tuto skutečnost reflektovalo také obecní zřízení pro Čechy z roku 1864, které za tímto účelem nově definovalo osadu jako územní korporaci se svébytnou pozicí v rámci práva soukromého i veřejného, která mohla k výkonu svých práv zřizovat vlastní samosprávné orgány. Účelem vzniku těchto osad tedy byla správa majetku osady a rozhodování o využití zisku a jiných výnosů, které z něho plynuly. Kromě hospodářské agendy neměly orgány osadní samosprávy téměř žádné další pravomoci, neboť všechny agendy z oblasti politické správy vykonávaly pouze zastupitelské orgány samotného města.

Za účelem výkonu svých práv náleželo osadám právo volby samostatných samosprávných orgánů, tedy osadního výboru (později zastupitelstva) a osadního představenstva (později rady). Samotné konstituování této osadní samosprávy probíhalo po vydání obecního zřízení postupně, takže k první volbě osadního výboru v Mýtě došlo až v roce 1869 a v plném rozsahu

vykonávaly zdejší orgány osadní samosprávy svou činnost včetně vedení samostatné účetní evidence až od roku 1873. Volba výboru (zastupitelstva) probíhala obdobným způsobem jako volba samosprávných orgánů celého města.

Majetek, který osadě náležel, byl rozsáhlý. Kromě dvou dvorů včetně k nim náležející zemědělské půdy, které se vesměs dlouhodobě pronajímaly, náležela osadě značná výměra lesů (857 ha), několik rybníků, a také pila a cihelna. S tímto vlastnictvím souvisela i některá práva, např. právo honební. Vzhledem k tomu, že samotné město vlastnilo pouze nevelký obecní majetek, bylo s finančním hospodařením osady spojeno nejenom fungování institucí určených pro měšťany, především měšťanského špitálu a chudobince, ale také zařízení sloužících celému městu. Jednalo se především o městskou nemocnici, městskou knihovnu, provoz velkého Spolkového domu postaveného v letech 1896-1898 a městskou elektrárnu uvedenou do provozu v roce 1910. Osada byla jako držitelka většiny nemovitého majetku města také patronem místního farního kostela. V důsledku těchto skutečností byla úřední agenda orgánů osady značně rozsáhlá a jejich rozhodnutí měla pro rozvoj celého města značnou důležitost.

Jako samostatná právnická osoba osada Mýto zanikla v roce 1941 na základě nařízení vlády č. 265/1941 a osadní majetek přešel pod správu samosprávy města jako politické obce. Kromě této osady náležela do roku 1919 do obvodu působnosti městské samosprávy také osada Lhota, která spravovala majetek stejnojmenné vesnice, jež byla od roku 1850 součástí politické obce Mýto. Tato osada zanikla v důsledku oddělení Lhoty od Mýta a vytvoření samostatné obce.

Funkce původce:

organizace správy osadního hospodářství,
nabývání, pozbývání a pronájem osadního movitého a nemovitého majetku,
evidence majetku osady,
péče o budovy a veřejná zařízení v majetku osady,
zakládání, rušení a správa podniků a ústavů v majetku osady,
vedení rozpočtového hospodaření osady,
vedení účetní agendy osady,
určení jednacího jazyka osady,
ustanovování osadních úředníků, zaměstnanců a zřízenců.

Normy – konstitutivní:

Zákon č. 7/1864 z. z. č. (obecní zřízení pro Čechy).
Zákon č. 75/1919 Sb. (změna volebního řádu pro obecní samosprávu).
Zákon č. 76/1919 Sb. (změna organizace orgánů obecní samosprávy).
Zákon č. 329/1921 Sb. (změna pravidel pro hospodaření obcí, tzv. první finanční novela).
Zákon č. 77/1927 Sb. (změna pravidel pro hospodaření obcí, tzv. druhá finanční novela).
Zákon č. 169/1930 Sb. (změna pravidel pro hospodaření obcí, tzv. třetí finanční novela).
Zákon č. 69/1935 Sb. (změna pravidel pro hospodaření obcí, tzv. čtvrtá finanční novela).
Nařízení vlády č. 265/1941 Sb. (zrušení osad).

Normy – působnost původce:

Nejsou známy

Vnitřní struktura původce:

Správní agendu osady vykonával osadní výbor (od roku 1919 osadní zastupitelstvo), který měl 12 členů. Ze svého středu volil osadní představenstvo (radu), osadního starostu a jeho náměstký. Od roku 1921 musela osada jako korporace spravující vlastní rozpočtové prostředky obligatorně zřizovat také vlastní finanční komisi. Osadní samospráva se při svém jednání řídila stejnými formálními pravidly, jaká platila pro zasedání výboru (zastupitelstva) a představenstva (rady) města jako politické obce. Vzhledem k rozsahu osadního majetku zaměstnávala osada Mýto dosti velký počet úředníků a zřízců. Kromě účetního úředníka (důchodního), jemuž podle potřeby vypomáhal pomocný účetní úředník, se jednalo o nadlesního, jemuž byli podřízeni tři hajní, porybného, správce nemocnice a její zdravotní personál, správce Spolkového domu a správce a technický personál elektrárny.

Související entity:

Nadřazená korporace:

Městský úřad Mýto (Janovice, Česko), datace události: 1864-1941

Zdroje informací:

František Koutný, *Dějiny města Mýta*. Mýto 1935.

Josef Uhlíř, Osada. In: *Slovník veřejného práva československého*. Sv. 4, S-T. Brno 1938, s. 48-53;

Příloha č. 13: Magistráty v královských a municipálních (ochranných, poddanských) městech v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v roce 1847

Prameny: *Handbuch des Königreiches Böhmen für das Jahr 1847*. Prag s. d.; Johann Gottfried Sommer, *Das Königreich Böhmen; statistisch-topographisch dargestellt*. Band I–XVI. Prag 1833–1849; *Provinzial-Handbuch für Mähren und Schlesien für das Jahr 1847*. Brünn s. d.; Gregor Thomas Wolny, *Markgrafschaft Mähren; topographisch, statistisch und historisch dargestellt*. Band I–VI. Brünn 1835–1842.

Město	Dobový německý název	Charakter města	Kraj	Další působnost
Bavorov	Barau	municipální	prácheňský	
Bechyně	Bechin	municipální	táborský	
Bělá pod Bezdězem	Weisswasser	municipální	boleslavský	
Benátky nad Jizerou	Benatek	municipální	boleslavský	
Benešov	Beneschau	municipální	berounský	
Beroun	Beraun	královské	berounský	
Bílina	Bilin	municipální	litoměřický	
Bílsko	Bielitz	municipální	těšínský	
Blatno	Platten	královské horní	loketský	
Blovice	Blowitz	municipální	plzeňský	
Bohdaneč	Bohdanetsch	komorní	chrudimský	
Bochov	Buchau	municipální	loketský	
Boskovice	Boskowitz	municipální	brněnský	
Boží Dar	Gottesgab	královské horní	žatecký	
Brandýs nad Labem	Brandeis an der Elbe	komorní	kouřimský	
Brno	Brünn	královské	brněnský	kriminální soud, merkantilní a směnečný soud
Broumov	Braunau	municipální	hradecký	
Bruntál	Freudenthal	municipální	opavský	

Město	Dobový německý název	Charakter města	Kraj	Další působnost
Brušperk	Braunsberg	municipální	přerovský	
Březnice	Brzeznitz	municipální	prácheňský	
Březno	Priessen	municipální	žatecký	
Březová nad Svitavou	Brüsau	municipální	olomoucký	
Budišov nad Budišovkou	Bautsch	municipální	přerovský	
Budyně nad Ohří	Budin	municipální	litoměřický	
Buškovice	Puschwitz	municipální	žatecký	
Bystřice nad Pernštejnem	Bistritz	municipální	jihlavský	
Čukmantl	Zuckmantel	municipální	opavský	
Čáslav	Časlau	královské	čáslavský	
Čelákovice	Čelakowitz	komorní	kouřimský	
Česká Kamenice	Kamnitz	municipální	litoměřický	
Česká Lípa	Leipa	municipální	litoměřický	
České Budějovice	Böhmisch Budweis	královské	budějovický	kriminální soud
Český Brod	Böhmisch Brod	královské	kouřimský	
Český Dub	Böhmisch Aicha	municipální	boleslavský	
Český Krumlov	Krumau	municipální	budějovický	
Dačice	Datschitz	municipální	jihlavský	
Děčín	Tetschen	municipální	litoměřický	
Dobruška	Dobruschka	municipální	hradecký	
Dobruška	Dobruška	municipální	plzeňský	
Domažlice	Taus	královské	klatovský	
Doupov	Duppau	municipální	loketský	
Dubá	Dauba	municipální	boleslavský	
Duchcov	Dux	municipální	litoměřický	
Dvorce	Hof	municipální	olomoucký	

Město	Dobový německý název	Charakter města	Kraj	Další působnost
Dvůr Králové nad Labem	Königinhof	královské	hradecký	
Ervěnice	Seestadt	municipální	žatecký	
Falknov (Sokolov)	Falkenau	municipální	loketský	
Frenštát pod Radhoštěm	Frankstadt	municipální	přerovský	
Frýdek	Friedek	municipální	těšínský	
Frýdlant	Friedland	municipální	boleslavský	
Fryštát	Freistadt	municipální	těšínský	
Frývaldov	Freiwaldau	municipální	opavský	
Havlíčkův Brod viz Německý Brod				
Heřmanův Městec	Herzman Miestetz	municipální	chrudimský	
Hlinsko	Hlinsko	municipální	chrudimský	
Hodkovice nad Mohelkou	Liebenau	municipální	boleslavský	
Holešov	Holleschau	municipální	hradištský	
Hora Svatého Sebastiana	Sebastianberg	královské horní	žatecký	
Horažďovice	Horaždiowitz	municipální	prácheňský	
Horní Benešov	Benisch	municipální	opavský	
Horní Slavkov	Schlaggenwald	královské horní	loketský	
Horšovský Týn	Teynitz	municipální	klatovský	
Hořice	Horzitz	municipální	bydžovský	
Hostinné	Arnau	municipální	bydžovský	
Hostouň	Hostau	municipální	klatovský	
Hradec Králové	Königgrätz	královské	hradecký	kriminální soud

Město	Dobový německý název	Charakter města	Kraj	Další působnost
Humpolec	Humpoletz	municipální	čáslavský	
Husinec	Husinetz	municipální	prácheňský	
Hustopeče	Auspitz	municipální	brněnský	
Cheb	Eger	královské	loketský	kriminální soud
Chlumec nad Cidlinou	Chlumetz	municipální	bydžovský	
Chomutov	Komotau	královské horní	žatecký	kriminální soud
Chotěboř	Chotieborz	municipální	čáslavský	
Chrastava	Kratzau	municipální	boleslavský	
Chrudim	Chrudim	královské	chrudimský	kriminální soud
Chyše	Chiesch	municipální	loketský	
Ivančice	Eibenschitz	municipální	znojemský	
Jablonné Podještědí	Gabel	municipální	boleslavský	
Jáchymov	Joachimsthal	královské horní	loketský	
Jaroměř	Jaromierz	královské	hradecký	
Javorník	Jauernig	municipální	opavský	
Jesenice	Jechnitz	municipální	žatecký	
Jeseník Frývaldov	viz	municipální		
Jevíčko	Jevitsch	municipální	olomoucký	
Jičín	Jitschin	municipální	bydžovský	
Jihlava	Iglau,	královské	jihlavský	kriminální soud
Jílové u Prahy	Eule	královské horní	kouřimský	
Jindřichův Hradec	Neuhaus	municipální	táborský	
Jirkov	Görkau	municipální	žatecký	
Jičín pod Jedlovou	Georgenthal	municipální	litoměřický	
Josefov	Josefstadt	svobodné a pevnost	hradecký	

Město	Dobový německý název	Charakter města	Kraj	Další působnost
Kadaň	Kaaden	královské	žatecký	
Kaňk	Kank	královské horní	čáslavský	
Karlovy Vary	Karlsbad	královské	loketský	
Kašperské Hory	Bergreichenstein	královské horní	prácheňský	
Kladruby	Kladrau	municipální	plzeňský	
Klatovy	Klattau	královské	klatovský	kriminální soud
Kojetín	Kojetin	municipální	olomoucký, předtím přerovský	
Kolín	Neu Kolin	královské	kouřimský	
Kostelec nad Labem	Kosteletz an der Elbe	komorní	kouřimský	
Kostelec nad Orlicí	Kosteletz am Adlerflusse	municipální	hradecký	
Kouřim	Kaurzim	královské	kouřimský	
Králíky	Grulich	municipální	hradecký	
Kralovice	Kralowitz	municipální	plzeňský	
Kralupy u Chomutova	Kralup	municipální	žatecký	
Kraslice	Graslitz	municipální	loketský	
Krásno	Schönfeld	královské horní	loketský	
Krnov	Jägerndorf	municipální	opavský	
Kroměříž	Kremsier	municipální	přerovský	
Krupka	Graupen	svobodné horní	litoměřický	
Kutná Hora	Kuttenberg	královské horní	čáslavský	kriminální soud
Kyjov	Gaya,	královské	hradišťský	
Kynšperk nad Ohří	Königsberg	municipální	loketský	
Lanškroun	Landskron	municipální	chrudimský	

Město	Dobový německý název	Charakter města	Kraj	Další působnost
Lázně Bohdaneč viz Bohdaneč				
Ledeč nad Sázavou	Ledetsch	municipální	čáslavský	
Liberec	Reichenberg	municipální	boleslavský	
Libochovice	Libochowitz	municipální	litoměřický	
Lipník nad Bečvou	Leipnik	municipální	přerovský	
Lišov	Lischau	municipální	budějovický	
Litoměřice	Leitmeritz	královské	litoměřický	kriminální soud
Litomyšl	Leitomischl	municipální	chrudimský	
Litovel	Littau	municipální	olomoucký	
Loket	Elbogen	královské	loketský	kriminální soud
Lomnice nad Lužnicí	Lomnitz	ochranné	budějovický	
Loštice	Loschitz	municipální	olomoucký	
Louny	Laun	královské	žatecký	
Lysá nad Labem	Lissa	municipální	boleslavský	
Mašťov	Maschau	municipální	žatecký	
Mělník	Melnik	královské	boleslavský	
Město Libavá	Liebau	municipální	přerovský	
Město Touškov	Tuschkau	municipální	plzeňský	
Mikulov	Nikolsburg	municipální	brněnský	
Milevsko	Mühlhausen	municipální	táborský	
Mirovice	Mirowitz	municipální	prácheňský	
Mladá Boleslav	Jung Bunzlau	královské	boleslavský	kriminální soud
Mladá Vožice	Jung Woschitz	municipální	táborský	
Mnichov	Einsiedel	municipální	plzeňský	
Mohelnice	Müglitz	municipální	olomoucký	

Město	Dobový německý název	Charakter města	Kraj	Další působnost
Moravská Ostrava	Mährisch Ostrau	municipální	přerovský	
Moravská Třebová	Trübau	municipální	olomoucký	
Moravské Budějovice	Budwitz	municipální	znojemský	
Moravský Beroun	Bärn	municipální	olomoucký	
Moravský Krumlov	Kromau	municipální	znojemský	
Moravský Šternberk	Sternberg	municipální	olomoucký	
Most	Brüx	královské	žatecký	kriminální soud
Mšeno	Mscheno	municipální	boleslavský	
Náchod	Nachod	municipální	hradecký	
Nejdek	Neudek	municipální	loketský	
Německý Brod (Havlíčkův Brod)	Deutsch Brod	královské	čáslavský	
Nepomuk	Nepomuk	municipální	klatovský	
Netolice	Netolitz	municipální	prácheňský	
Nová Paka	Paka	municipální	bydžovský	
Nové Město na Moravě	Neustadt	municipální	jihlavský	
Nové Město nad Metují	Neustadt ob der Mettau	municipální	hradecký	
Nové Město pod Smrkem	Neustadt	ochranné horní	boleslavský	
Nové Strašecí	Neu Straschitz	municipální	rakovnický	
Nový Bor	Haide	municipální	litoměřický	
Nový Bydžov	Bidschow	královské	bydžovský	kriminální soud
Nový Jičín	Neutitschein	municipální	přerovský	kriminální soud

Město	Dobový německý název	Charakter města	Kraj	Další působnost
Nový Knín	Neu Knin	královské horní	berounský	
Nymburk	Nimburg	královské	boleslavský	
Olomouc	Olmütz,	královské	olomoucký	kriminální soud
Opava	Troppau	municipální	opavský	kriminální soud, merkantilní a směnečný soud
Osoblaha	Hotzenplotz	municipální	opavský	
Pacov	Patzau	municipální	táborský	
Pardubice	Pardubitz	komorní	chrudimský	
Pelhřimov	Pilgram	královské	táborský	kriminální soud
Písek	Pisek	královské	prácheňský	kriminální soud
Planá	Plan	municipální	plzeňský	
Plánice	Planitz	municipální	klatovský	
Plzeň	Pilsen	královské	plzeňský	kriminální soud
Počátky	Potschatek	municipální	táborský	
Podbořany	Podersam	municipální	žatecký	
Poděbrady	Poděbrad	komorní	bydžovský	
Podivín	Kostl, Kostel	municipální	brněnský	
Police nad Metují	Politz	municipální	hradecký	
Polička	Policka	královské	chrudimský	
Polná	Polna	municipální	čáslavský	
Postoloprty	Postelberg	municipální	žatecký	
Praha	Prag	královské		kriminální soud, merkantilní a směnečný soud
Prachatice	Prachatitz	municipální	prácheňský	
Prostějov	Prossnitz	municipální	olomoucký	
Přelouč	Přelautsch	komorní	chrudimský	
Přerov	Prerau	municipální	přerovský	
Příbor	Freiberg	municipální	přerovský	
Příbram	Příbram	královské horní	berounský	

Město	Dobový německý název	Charakter města	Kraj	Další působnost
Přibyslav	Přimislau	municipální	čáslavský	
Přísečnice	Pressnitz	královské horní	žatecký	
Radnice	Radnitz	municipální	plzeňský	
Radonice	Radonitz	municipální	žatecký	
Rakovník	Rakonitz	královské	rakovnický	kriminální soud
Rokycany	Rokytzan	královské	plzeňský	
Roudnice nad Labem	Raudnitz	municipální	rakovnický	
Rumburk	Rumburg	municipální	litoměřický	
Rychnov nad Kněžnou	Reichenau	municipální	hradecký	
Rýmařov	Römerstadt	municipální	olomoucký	
Sadská	Sadska	komorní	bydžovský	
Sezemice	Sezemitz	komorní	chrudimský	
Skuteč	Skutsch	municipální	chrudimský	
Slaný	Schlan	municipální	rakovnický	
Slavonice	Zlabings	municipální	jihlavský	
Soběslav	Soběslau	municipální	budějovický	
Sobotka	Sobotka	municipální	boleslavský	
Sokolov Falknov	viz			
Solnice	Solnice	municipální	hradecký	
Stod	Staab	municipální	plzeňský	
Strakonice	Strakonitz	municipální	prácheňský	
Strážnice	Strassnitz	municipální	hradišťský	
Stříbro	Mies	královské	prácheňský	
Sušice	Schüttenhofen	královské	prácheňský	
Svitavy	Zwittau	municipální	olomoucký	
Šluknov	Schluckenau	municipální	litoměřický	

Město	Dobový německý název	Charakter města	Kraj	Další působnost
Štětí	Wegstädtel	municipální	boleslavský	
Šumperk	Schönberg	municipální	olomoucký	
Tábor	Tabor	královské	táborský	kriminální soud
Tachov	Tachau	municipální	plzeňský	
Telč	Teltsch	municipální	jihlavský	
Teplá	Tepl	municipální	plzeňský	
Teplice	Teplitz	municipální	litoměřický	
Terezín	Theresienstadt	svobodné a pevnost	litoměřický	
Těšín	Teschen	municipální	těšínský	kriminální soud
Tišnov	Tischowitz	municipální	brněnský	
Toužim	Theusing	municipální	loketský	
Trhové Sviny	Schweinitz	municipální	budějovický	
Trutnov	Trautenau	královské	hradecký	
Třebechovice pod Orebem	Hohenbruck	municipální	hradecký	
Třebovice	Trebnitz	municipální	litoměřický	
Třebíč	Trebitsch	municipální	jihlavský	
Turnov	Turnau	municipální	boleslavský	
Týn nad Vltavou	Teyn an der Moldau	municipální	budějovický	
Týnec nad Labem	Teynitz ob der Elbe	komorní	chrudimský	
Údlice	Eidlitz	municipální	žatecký	
Uherské Hradiště	Hradischt	královské	hradišťský	kriminální soud
Uherský Brod	Ungrisch-Brod	municipální	hradišťský	
Unhošť	Unhoscht	municipální	rakovnický	
Uničov	Mährisch Neustadt	královské	olomoucký	
Ústí nad Labem	Aussig	královské	litoměřický	
Ústí nad Orlicí	Wildenschwert	municipální	chrudimský	
Úterý	Neumarkt	municipální	plzeňský	
Valašské Meziříčí	Walachisch-Meseritsch	municipální	přerovský	

Město	Dobový německý název	Charakter města	Kraj	Další působnost
Vejprty	Weipert	královské horní	loketský	
Velké Meziříčí	Grossmeseritsch	municipální	jihlavský	
Velvary	Welwarn	královské	rakovnický	
Veselí nad Lužnicí	Weseli	municipální	budějovický	
Vidnava	Weidenau	municipální	opavský	
Vilémov	Wilomitz	municipální	žatecký	
Vimperk	Winterberg	municipální	prácheňský	
Vodňany	Wodňan	královské	prácheňský	
Volary	Wallern	municipální	prácheňský	
Volyně	Wolin	municipální	prácheňský	
Vrchlabí	Hohenelbe	municipální	bydžovský	
Vroutek	Rudig	municipální	žatecký	
Vysoké Mýto	Hohen Mauth	královské	chrudimský	
Vyškov	Wischau	municipální	brněnský	
Waagstadt (Opava)	Waagstadt	municipální	opavský	
Zábřeh	Hohenstadt	municipální	olomoucký	
Zlaté Hory viz Cukmantl		municipální		
Znojmo	Znaim	královské	znojemský	kriminální soud
Žatec	Saaz	královské	žatecký	kriminální soud
Žďár nad Sázavou	Saar	municipální	jihlavský	
Žebrák	Žebrak	komorní	berounský	
Žlutice	Luditz	municipální	loketský	